"*Dinli bir hayat, hayatlı bir din*"

İslâm Mecmuası

1914–1918

اسلام مجموعه سی

3

37.-63. Sayılar

Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları
Kitap No: 55

Yayın Koordinatörü
Erdem Zekeriya İskenderoğlu
Nurullah Yaldız

İslâm Mecmuası (1914-1918)

3. Cilt 37.-63. Sayılar

Proje Yürütücüsü
Dr. Öğr. Üyesi İlhami Danış

Editör
Doç. Dr. Mustafa Göleç

Yayına Hazırlayanlar
(Çeviri Metin-Tahlil-Redaksiyon-Dizin)
İlhami Danış
Mustafa Göleç
Ömer Faruk Köse

Danışmanlar
Prof. Dr. M. Fatih Andı
Prof. Dr. Zekeriya Kurşun

ISBN 978-975-2485-31-0
TC Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 40688

1. Baskı
İstanbul, Ocak 2019

Projede Görev Alan Araştırmacılar
Doç. Dr. Mehmet Samsakçı
Doç. Dr. Yusuf Alperen Aydın
Doç. Dr. Fatma Kaytaz
Dr. Öğr. Üyesi Emine Tonta Ak
Dr. Öğr. Üyesi M. Sait Türkhan
Dr. Öğr. Üyesi Özgür Oral
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Kevser Şerefoğlu
Dr. Bekir Cantemir
Arş. Gör. Seyfullah Aslan
Arş. Gör. Ahmet Usta
Kadir Purde
Zehra Orakçı

Kitap Tasarım **Salih Pulcu**
Tasarım Uygulama **Recep Önder**

Baskı-Cilt **Seçil Ofset**
100. Yıl Mahallesi Massit Matbaacılar Sitesi
4. Cadde No: 77 Bağcılar İSTANBUL
Sertifika No: 12068

444 1984
www.zeytinburnu.bel.tr

"Dinli bir hayat, hayatlı bir din"

İslâm Mecmuası

1914-1918

اسلام مجموعه سى

3

37.-63. Sayılar

Yayına Hazırlayanlar

(Çeviri-Tahlil-Redaksiyon-Dizin)

İlhami Danış - Mustafa Göleç - Ömer Faruk Köse

İÇİNDEKİLER

اسلام مجموعه‌سی

شعاری: «دینلی بر حیات، حیاتلی بر دین» در.

ییل ۲ صایی ۳۷ — ۲۸ ذی‌القعده ۱۳۳۳ / ۲۴ ایلول ۱۳۳۱ — مدیری: حلیم ثابت

جلد: ٤

بو صایه اوچنجی جلدك فهرستی علاوه ایدیلمشدر

نسخه‌سی ٦٠ پاره‌در

توزیع یری «زمان کتبخانه‌سی»در

نجم استقبال مطبعه‌سی

İslâm Mecmuası

Şiârı: "Dinli bir hayat, hayatlı bir din"dir.

Yıl: 2 **Sayı: 37** **28 Zilkâde 1333** **Müdürü: Halim Sabit**
24 Eylül 1331
[7 Ekim 1915]
Cilt 4

Nüshası 60 paradır. Tevzî Yeri: "Zaman Kitaphânesi"dir.

Necm-i İstikbal Matbaası

İslâm Mecmuası

Müslümanların fâidesine çalışır. On beş günde bir çıkar.

Sayı: 37 28 Zilkâde 1333 – 24 Eylül 1331 Yıl: 2

KUR'ÂN-I KERÎM

Sûre-i Bakara[1]

-Bismillâhirrahmânirrahîm-

(233) Kadınlarınızı boşadığınız vakitte adetlerinin itmamında tarafeynin hüsn-i muaşeret kastı ve rızalarıyla zevcelerine nikâhlarına mâni olmayın. Bu mev'ize; Allah'a ve âhiret gününe iman edenler içindir ve hakkınızda hayırlı ve müzekkî bir nasihattir. Buralarını Hak teâlâ bilir, siz bilmezsiniz.

(234) Valideler tamam emzirmeyi murad ettikleri halde evladını iki sene emzirebilirler ve bu evladın rızık ve kisvesi hadd-i şer'î dairesinde babasına aittir. Hiçbir nefse vüs'ünden ziyade teklif olunmaz. Çocuğun anasından fekki ve babasının ahzı veya süt anaya vermesi için cebrolunmaz. Baba tarafından olan varis dahi valide hakkında aynı baba gibidir. Eğer ana ve babasının meşveret ve rızalarıyla iki sene tamamından evvel sütten kesmek isterlerse günahı yoktur. Evladınızı süt anaya vermek murad ederseniz süt ananın rızasını tahsil ve ücretini îtâ ettiğiniz halde size vebal yoktur, bu bâbda Allah'tan korkun ve bilin ki Cenâb-ı Hak işlediklerinizi görür.

(235) Sizden vefat edenlerin terk ettikleri zevceler nefislerinde dört ay on gün adet beklemek lazım olup bu adetin hitamında sûret-i meşrûada **[788-2]** *işleyecekleri şeylerden dolayı size vebal yoktur. Cenâb-ı Hak sizin işlediklerinizden haberdardır. (236) Bir kadını nikâhla almaya niyetiniz olduğu halde "Senin gibi bir hüsnâ zevceye muhtacım" diye nikahla almak için bila-tasrih nikahı mevhum kinaye ve remiz ve işaretle tekellümde veyahut nefsinizde mektum olarak selam ve hediye göndermenizde vebal yoktur. Hak teâlâ bilir ki siz onları yâd etmeye mecbursunuz; lakin onlarla nikah ve içtima vadesini sırren etmeyip remiz ve kinaye ile söyleyin ve nikahtan ve dul hatunun adeti tamam olmadan onlara takarrüb etmeyin. Malumunuz olsun ki Hak teâlâ nefsinizde câiz olmayan şeye azminizi bilir. Bundan hazer edin. (237) Nikahî semenini takdir etmemiş olduğunuz zevcenizi kendisine dokunmadan tatlîk ederseniz vebali yoktur. Fakat zengin kadr ve itibarına ve fakir dahi kudretine göre ırzan ve şer'an müstahsen olacak bir şey îtâsıyla ol zevceyi fâide-mend etsin ki bu hükm-i celîl muhsinler üzerine haktır. (238) Ve nikahî semenini takdir etmiş olduğunuz zevcenizi de dokunmadan tatlîk ederseniz mehrin nısfını verin, meğer ki kadın veyahut kadının ukde-i nikâhı elinde olan velisi af etmiş ola. Her halde bağışlamanız*

1 Başı 37'nci sayıda.

takvaya daha yakındır. Beyninizde olan fazlı unutmayın ki Cenâb-ı Hak işlediklerinizi görür. (239) Salâta müdavim olun. Hususan salât-ı vustâya dikkat edin. Ve rızâullaha kemâl-i itaatle kâim olun. (240) Şayet korkuda iseniz yürürken ve at üzerinde iken eda edin[2] *ve emniyet geldiği zamanda da bilmediklerini talim ettiği veçhile Allah'ı zikredin.*[3] *(241) Sizden vefat edenlerin terk ettikleri zevcelerinin kendi hanelerinden bir sene çıkarılmayıp infak edilmesini vasiyet etsinler.*[4] *Şayet kendiliklerinden çıkarlarsa sûret-i meşrûada işledikleri şeyden dolayı size vebal yoktur. Cenâb-ı* **[789-3]** *Hak azîz ve hakîmdir. (242) Ve her mutlakayı sûret-i meşrûada fâidelendirmek müttakîlere haktır. Cenâb-ı Hak âyet-i celîlesini böylece beyan eder ki sizler taakkul* **ve** *tefekkür edesiniz. (244) Ölümden korkarak memleketlerinden çıkan binlerle kimselere Cenâb-ı Hakk'ın vefat edin dediğini ve bâdehu diriltiğini duymadın mı? Hak teâlâ nâs için fazl-ı azim sahibidir. Fakat nâsın ekserisi îfâ-yı şükür etmezler. (245) Fîsebîlillah mukâtele edin ve bilin ki Cenâb-ı Hak semi' ve âlimdir. (246) Kim ki Allah için karz-ı hasen verirse Cenâb-ı Hak da ona iz'âf-ı kesiresiyle mükâfat eder. Kabz ve bast Allah'tandır. Ve her halde ona rücû edeceksiniz. (247) Musa'dan sonra Benî İsrail'in birçoğu peygamberlerine*[5] *"Bize bir padişah gönder ki onun yardımıyla mukâtele edelim" dediklerinde ol resûl tarafından "Size mukâtele farz olunursa îfâ edemezsiniz" denildiğine ve onların da cevaben "Biz ki diyarımızdan iftirak ederek ve evladımızdan mehcur olarak ihraç olunduk, fîsebîlillah mukâteleden niye çekinelim" dediklerine ve bunun üzerine kendilerine kıtal farz olundukta onların ekserisi îraz edip pek az bir miktarı mûtî olduklarına vakıf olmadık mı? Cenâb-ı Hak bu zalimleri âlimdir. (248) Onlara peygamberleri "Cenâb-ı Hak size padişah olarak Tâlût'u gönderdi" dediğinde cevaben "Onun bize padişahlığı nasıl olabilir ki, ona servet verilmedi, mülke biz ondan ehakkız." dediklerinde peygamber tarafında "Hak teâlâ hazretleri onu ihtiyar buyurdu ve ilim ve cisim cihetleriyle de sizden daha ziyade vüs'atli kıldı. Mülkünü istediğine verir. Zât-ı ecell-i âlâsı vâsi ve alemîdir." denildiği gibi (249) Tâlût'un meleklere tahmilen getirdiği tabut ki Rabbiniz tarafından teskin-i hatırınız nişânesiyle âl-i Musa ve âl-i Harun'un metrukâtı bakiyesini hâvidir. Onun padişahlığına bir işarettir ve Allah'a iman edenlerden iseniz bu da sizin için bir alâmettir." denildi. (250) Tâlût askeriyle beraber oradan*[6] **[790-4]** *ayrıldıktan onlara hitaben: "Cenâb-ı Hak sizi bir nehir ile müptela etti. Ondan kim içerse benden değildir. Kim içmezse bendendir. Fakat bir avuç için müstesnadır." dedi. Onların pek azı birer avuç ve küllîsi pek çok içtiler.*[7] *Tâlût iman edenlerle*[8] *beraber suyu geçti ve ol fitne-i kalilede"Bugün Câlût*[9] *ve askerine karşı duracak takatimiz yoktur" dediler ve Hak teâlâya takarrüb ve mülakatı yakinen bilenler dahi "Allah'ın izin ve irâdâtıyla az asker çok askere galebe edegelmiştir" deyip sabra tevessül ettiler. Cenâb-ı Hak ise sabredenlerle beraberdir. (251) Vaktaki bunlar Câlût ile askerine karşı geldiler; "Yâ Rabbi üzerimde sabır ve selamet*

2 Yani rükû ve sücudu ima tarîkıyle namazınızı at üzerinde eda edin demektir.
3 Yani adap ve erkâna riayetle.
4 Bu âyetin bu kısmı aşağılarda gelecek olan miras âyetiyle nesholunmuştur.
5 Yani İşmoil Aleyhi's-selâm
6 Yani Kudüs-i Şerif'ten.
7 Çok içenler kudretsiz kalıp suyu geçemediler.
8 Üç yüz on kişi ile
9 Câlût Âd kavminden bakiye Amalika'nın serdarı idi. Altmış bin küsur askeri var idi.

ifâze buyur, cümlemizi sabit-kadem kıl, bu kavm-i kâfirîn üzerine mansur eyle." diye dua ettiler. (252) Bi-iznillah kâfirler münhezim olup Davud, Câlût'u katletti ve kendisine taraf-ı Bârî'den saltanat ve nübüvvet ihsan olundu ve murad buyurduğu şeyleri öğretti. Cenâb-ı Hak nâsın bir takımını diğer bir takımıyla def ve münhezim buyurmasaydı yeryüzünde fesad-ı azîm olurdu lakin Zât-ı ecell-i âlâsı âlemler üzerine fazl ve inâyet sahibidir. (253) İşbu âyâtı, hak ve hakikati üzere sana beyan ettik. Sen de mürselîndensin, öylece bildir.[10] (254) O resûller ki bazısını bazısına tafdîl ettik. Onlardan bazısını Allah ile mükâleme şerefine mazhar ve bazısının derecelerini terfî ve İsa ibn Meryem'e beyyinât verip rûhu'l-kudüs olmakla teyit eyledik. Eğer Cenâb-ı Hak isteseydi kendilerine beyyinât geldikten sonra bakıyye-i ümmete mukâtele ettirmezdi, fakat onlar ihtilaf edip kimi iman ve kimi inkâr ettiler. Mâhâzâ bu ihtilaf ile beraber Cenâb-ı Hak isteseydi yine mukâtele ettirmezdi, lakin Allah murad ettiğini yapar. (255) Ey müminler, alım satım olmayan ve hâmî bulunmayan ve şefaat edilmeyen gün gelmeden **[791-5]** *evvel size verdiğimiz rızıklardan infak edin ki bu bâbda küfür edenler zalimîndendir. (256) Allah, o Allahdır ki kendinden başka ile yoktur. Ancak Zât-ı ecell-i âlâsı vardır. Hay ve kayyum O'dur, mızganmaktan, uyumaktan münezzehtir, göklerde ve yerde her ne var ise hep O'nundur, O'nun izni olmadıkça birine şefaat edebilecek kim vardır, herkesin önünde ve ardında olanı bilir, istediğini bildirmedikçe hiçbir kimse O'nun ilm-i ezelisinden hiçbir şeyi ihâta edemez, O'nun kürsi-i celâleti semâvât ve arzı ittisâ etmiştir, göklerle yerin hıfzı, Zât-ı ecell-i âlâsına mûcib-i meşakkat değildir. Cenâb-ı kibriyası vehm ve tahayyül hududundan âlâ ve fehm ve taakkul idrakinden âzâmdır. (257) Dinde ikrah yoktur…[11] Artık hidayet dalâletten temeyyüz etti.[12] Tağutu[13] inkâr ile Allah'a iman eden öyle sağlam bir kavle[14] yapışmış olur ki onun kopmak ihtimali yoktur. Cenâb-ı hak da bu bâbda semi' ve alîmdir.*

İSLÂM İÇTİMÂİYATI

Dinin içtimai Hizmetleri
(3)
Müsbet Ayinler

Müsbet ayinlerin üç şartı vardır: Menfi ayinlerin icrasından sonra eda edilmek, cemaatle icra olunmak, mevkut olmak. Menfi ayinlerin müsbet ayinlerden mukaddem icra edilmesindeki lüzumu geçen makalede izah etmiştik. Cemaatle eda olunmaktaki sebebi anlayabilmek için evvel emirde içtimaın ruhlarda husûle getirdiği tesirleri tetkik etmek lazımdır. [792-6]

Ruhunuzda yaşayan bir duyguya yahut bir fikre başkalarının iştirak etmediğini gördüğünüz müddetçe ona siz de kıymet vermezsiniz: Onu duyar, fakat irade etmezseniz; dü-

10 Bu âyetin aslında böylece tebliğ et mânâsı mündemiç olduğundan burada mefhûmu izhar edildi.

11 Yani kimseyi ikrahla dine idhal etmeyin.

12 Yani din-i Muhammedi doğru yolu gösterip küfür ile imanı temyiz etti.

13 Yani şeytan ve esnâm ve sâir bütler.

14 Yani Kur'ân-ı azîmü'ş-şan.

şünür, fakat ne bir mefkûre ne de bir akîde sûretinde telakki etmezsiniz. Ferdî ruh, duyguları irade haline, fikirleri mefkûre sûretine zihni temayülleri akîde mahiyetine is'ad edemez; bunu yapmak için ne kemiyetçe, ne de keyfiyetçe kabiliyetli değildir.

Kemiyetçe kabiliyetsizdir, çünkü ferdî ruh cemaatten mülhem olmaksızın vecd ve galeyan haline gelemez. Vecd ve galeyan olmadıkça da azîm, mefkûre, iman gibi şedid hâlât-ı ruhiyeler sökün edemez.

Keyfiyetçe kabiliyetsizdir, çünkü ferdî ruha ait hasseler ancak renk, koku, lezzet gibi mevcudâtın maddi keyfiyetlerini temyiz edebilir; Eşyanın hüsün ve kubhunu yani kıymetlerini idrak edecek bir "kıymet hassesi"ne mâlik değildir.

Hayvanlarda iyi, muhterem, mukaddes hükümlerini verecek bir kıymet melekesi yoktur. Gerek o kıymetler ve gerek onları takdir ve idrak eden bu meleke insanda içtimai hayatın bir neticesi olarak teşekkül etmiştir.

Fertler bir araya gelerek cemaat halini aldığı zaman ferdî ruhların mütekabil tesir ve aksi tesirlerinden yeni bir ruhiyat husule gelir ki buna "içtimai ruh" diyoruz. Bu içtimai ruh hem kemiyetçe hem de keyfiyetçe ferdî ruha mübâyindir. Fertler cemaat haline gelir gelmez derhal bir vecd ve galeyan fırtınası ruhlarını sarsmaya başlar.

Cemaat halindeki fertlerde hiçbir zaman hissizlik, duygusuzluk, sekinet gibi ferdî hâletleri göremezsiniz. Onların ruhu ya şedid bir heyecanın yahut derin bir tahassüsün tesiri altındadır. Sonra bu heyecan yahut tahassüs hayvanlarda gördüğümüz iştiha, gazap, korku gibi ferdî heyecanlara benzemez; onların zıddıdır. Ferdî heyecanlar aşağıdan yukarıya yani uzviyetten ruha çıkan tesirlerdir; içtimai ihtiraslar ise ruhta doğarak oradan uzvî heyecanları hâkimiyeti ve kumandası altına alan yeni âmillerdir. Bu duygular behîmî heyecanlar gibi "la-ahlâki" **[793-7]** olmayıp taalluk ettikleri şeylere karşı derecelerine göre tahsin yahut takbih, ihtiram yahut istihkar, takdis yahut tel'in hükümleriyle de mücehhezdirler.

Fert, cemaatten mülhem olmadıkça, ahlâki bir lakaydi içindedir; onun ihtimamı yalnız "ölümden kaçmak", "hazzı aramak" hususlarına müteveccihtir. Ne i'zâz edecek bir mefkûresi ne de kin ve intikam besleyecek bir mefkûrevî düşmanı vardır. Hiçbir şeyi takdis etmediği gibi hiç kimseyi tel'in de etmez. İnsaniyeti de yok, nefsaniyeti de yoktur.

Cemaat ise ahlâki bir taassuba ahlâki bir salabete mâliktir. Hiçbir sûretle "neme gerek"çi olamaz. Düşündüğüne inanır, inandığı şeyi irade eder, irade ettiği şeyi takdis ve bunun zıddı olan şeyleri tel'in eder.

İçtimai ruh hiçbir zaman reybî, ümitsiz ve bedbin olmaz. Fertlerde gördüğümüz imanlılık, ümitlilik, nikbinlik halleri içtimai hayatın husûle getirdiği eserlerdir.

Maamâfih, bütün fertler, cemiyet muhitinde yaşadıkları için, içtimai ruhun tesirlerinden tamamıyla ârî bir fert yoktur.

Cemiyet, lisanı, edebiyatı, ananeleri, ilim ve fenleri, hukuk ve ahlâkı, hülasa harsı vasıtasıyla fertlerde bir "şahsiyet" husûle getirmiştir. Fert, içtimai hayatın ne kadar çok safhalarını yaşar ve mütehassıs olduğu meslekte ne kadar ziyade muammen olursa şahsiyeti o kadar kuvvetli olur. İçtimai hayatın gerek müşterek ve gerek mütehassısâne feyizlerinden mahrum olan fertlerde ise şahsiyet mâdûm hükmündedir. Bu cihetler anlaşıldıktan sonra müsbet ayinlerin niçin cemaat halinde eda edilmesi lazım geldiği kolayca izah edilebilir.

Geçen makalede, "İbadet, zenîm olan âbidin mukaddes olan ma'bûduna takarrüb etmesidir." demiştik. Aynı zamanda zenîmin mukaddese takarrüb etmekten memnû olduğunu da göstermiştik. Âbid evvela menfi ayinler vasıtasıyla ferdiyetten yani zenîmlikten kurtulur fakat âbidin mukaddese takarrüb edebilmesi için zenîmlikten kurtulması kâfi değildir. Aynı zamanda [794-8] kendisinin de mukaddesleşmesi yani ruhunda bir takdis melekesinin doğması lazımdır. Bu takdis melekesinin fert halinde mevcudu olmadığını, insanlarda yalnız cemaat halinde iken doğduğunu yukarıda izah ettik. O halde ibadetlerin cemaatle eda edilmesi mukaddesleşmek için cemaatleşmek lazım olduğuna binaendir.

Âbid ma'bûdunun huzuruna çıkmak, mukaddes bir mülakata mazhar olmak istiyor.

Bunun için ibtidâ, ruhunda uyanık bir halde bulunan "nefs-i süfli"yi uyutmak, sonra da uyumuş bir halde bulunan "nefs-i kudsi"yi uyandırmak lazımdır, birincisi için ferdiyetten tecerrüt lazım olduğu gibi ikincisi için de cemaat haline gelmek muktezîdir. Fert, zenîmlikten kurtulup kudsî bir mahiyet iktisap ettikten sonradır ki müştak olduğu mukaddes huzura dâhil olabilir.

Müsbet ayinler beş vakit namaz, teravih, Cuma namazı, bayram namazı, hacdır. Bunlardan evkat-ı hamse ile teravih namazlarının cemaatle edası asıl olmakla beraber münferiten edaları da câizdir. Çünkü fertlerde cemiyetin harsından mütevellid olan şahsiyet, ruhlarda daimi bir kudsiyet idame eder. Mukaddese takarrüb için lazım olan takdis melekesi bu gibi fertlerde infirat halinde de mevcuttur. Fakat cemaatten tebâüd uzun bir zaman devam ederse bu meleke zayıflamaya başlar. Bunun içindir ki Cuma ve bayram namazlarının münferiten edası câiz değildir. İbadetler aynı zamanda ibadete tahsis edilmiş mabetlerde icra olunur.

Tabiidir ki ibadet icrasına elverişli olan mekânlar zenîm mahallerden ziyade mukaddes tanınan mevkilerdir. İslâm mabetleri, mescit, cami, cami-i kebir ve Kâbe ile Arafat'tır. Her mahalde ve her köyde bir mescidin bulunması lazımdır. Burada evkat-ı hamse namazlarıyla teravih eda edilir. Her semtte ve her nahiyede bir caminin mevcudiyeti muktezîdir. Burada diğer namazlarla beraber Cuma ve bayram namazları kılınır. Maamâfih hayatın icapları her büyük şehirde camiden başka bir de cami-i kebir vücuda getirmiş ve bu sûretle bayram namazları için daha geniş bir içtimÂgâh husûle gelmiştir. Fakat bunda umumi bir kaide mevcut olmayıp cami ve cami-i kebirin her ikisinde de gerek [795-9] Cuma ve gerek bayram namazı eda edilebilir. Bu sûretle mescit bir mahalle veya köy ahalisini, cami bir semt yahut nahiye ahalisini, cami-i kebir bir büyük şehir yahut kaza ahalisini cemaat halinde birleştiren içtimai mekânlardır. Buralarda toplanan mahalli zümreler milletin şuurlu uzuvları olduğu için bu içtimalar aynı zamanda milli içtimalardır. Kâbe ve Arafat ise her sene bütün İslâm ümmetinin muktedir olanlarını birleştirerek azim bir içtima vücuda getiriyor. İslâm'ın bütün milletleri, mümessilleri vasıtasıyla bu beynelmilel içtimada hazır bulunuyor. Ramazan ayının orucu bu müsbet ibadete hazırlanmak için yapılan menfi bir ayinden ibarettir. Ramazan'ın nihayetinden Kurban Bayramı'na kadar imtidâd eden zaman uzaklardan gelecek hacıların aradaki mesafeyi kat edebilmesi içindir.

Müsbet ayinlerin mevkut olması da içtimai hayatın icapları neticesidir. İçtimai hayatın dinî safhasından başka iktisadi, bedîi ilââhir safhaları da var. Muhtelif zamanlarda fertlerin kimi alışverişle, kimi yemek içmekle, kimi uyumakla, kimi eğlence ile, kimi hukuki işlerle meşgul bulunur.

Mabetlerde içtima için birtakım muayyen zamanlar olmalıdır ki fertler bir araya gelebilsin. Mühim olan bütün içtimai işler gibi ibadetlerin de zamanları taayyün ederek mevkut olmuşlardır. Bunun içindir ki her ümmetin dinî bir takvimi vardır.

Yukarıdaki izahlardan sonra artık müsbet ayinlerin içtimai hizmetleri hakkında fazla söz söylemeye ihtiyaç kalmamıştır. Bu ayinler ferdî hayatın icâbâtıyla dağınık bir hayat yaşamaya mecbur olan fertleri muayyen zamanlarda muayyen mekânlara cem ediyor; mukaddes bir gaye için içtimalar yaptırıyor. Esasen her içtima, fertlerin ruhunda "mukaddes duygusu"nu husûle getirirken mukaddes bir gaye için vukû bulan içtimalar bi't-tarîki'l-evleviye bu duyguyu daha şedid bir sûrette tevlîd eder. "Mukaddes duygusu" öyle feyizli bir iksirdir ki buna "kuvve-i kudsiye" demek de câizdir. Bu duygunun temas ettiği her fikir îtikada, her his azme mübeddel olur. [796-10]

Bu içtimalara meyus olarak girenler ümitvar, bedbin olarak girenler nikbin, reybî olarak girenler imanlı çıkarlar. Bu içtimalardan doğan kuvve-i kudsiye korkakları cesur, tembelleri çalışkan, hastaları sağlam, ahlâksızları faziletli, mefkûresizleri mefkûreli, iradesizleri azimkâr, hodgâmları fedâkâr yapar. Her ferdi ayrı gayeler peşinde dolaşan halkı milli zamanlarda milli mekânlarda cem ederek onlara milli hayat yaşatır. O halde milli ayinlerin içtimai faydası "nefy-i ferdiyet", müsbet ayinlerin içtimai hizmeti "tesîs-i milliyet" sûretinde tecelli eder. Din, fertleri mukaddes duygular ve itikatlarla birleştirerek milli vicdanı vücuda getiren en mühim âmildir. Bunun içindir ki hakiki dindarlar milli hamiyete mâlik, hakiki milliyetperverler de dinin lâyezal olduğuna kaildirler...

Ziya Gökalp

MİLLİ İKTİSAT

Bu En Mübrem ve En Acil Bir Vazifemizdir

**

"Memleketimiz bir ziraat memleketidir" düsturunu mutlak olarak kabul edip milletin sâir istihsal şubelerinde hiçbir şey yapmaması, hele hiçbir şey yapamayacağı kanaatine kat'iyen taraftar olamayız. Bugün şahidi olduğumuz beynelmilel hadiseler her milletin –her hususta- kendine elverecek bir halde olması esasının ne kadar musîb olduğunu umuma teslim ettirmiştir.

Şu kadar ki fıtratı icabı olarak istihsalleri en faal zemini ziraatta bulması itibariyle memleketimiz bir ziraat memleketi addolunabilir; lakin bu bir sınaat ve ticaret memleketi olmasına asla mâni değildir.

Yalnız hâlihazır bizim daha ziyade ve ilk kademede ziraatımıza ihtimam etmemizi, ziraatımızı fennin bütün tekâmülâtından müstefid ederek müstaid olduğu terakkilere mazhar etmemizi, hususiyle ekseriyeti teşkil eden ve merhamete şayan olan ziraatımızı is'ad ve terfiye eylememizi icap ediyor. O halde ziraa ve ziraata [797-11] muâvenet ve ziraatı teşvik için ona en çok lazım olan sermayeleri ihzar edecek, "itibar müesseseleri" açılması

lazımdır. Hükûmetçe Kooperatif Şirketleri Kanunu yapılırken "itibar kooperatifleri"nin ayrı bir dikkatle nazar-ı ehemmiyete alındığı me'mûldür.

Fakat şurasını unutmamalıdır ki bu müesseseler doğrudan doğruya bir unsur-ı tekâmül değildir; ziraatımızın bunlardan istifadesini bugünkünden daha müreffeh ve daha fazla vesâite mâlik olarak çalışabilmektir. Bu pek mühim bir şey olmakla beraber biz bununla iktifâ edemeyiz; biz memleketimizde "büyük mülkiyet" üzerine istinat eden ziraat, mütekâsif ziraat olmasını isteriz. Bunun vücut bulması için başka âmillere ihtiyaç vardır ki, bunlar azim sermayeleri, muhtelif himmetleri bir araya getirecek ve hatta doğrudan doğruya zirai faaliyetlere girişecek ikrâzât müesseseleri ve büyük ziraat şirketleridir. Bunlar ziraat âlât ve edevatı, kimyevî ve fennî vesâitin istîmali sûretiyle büyük işler görerek şimdi kendimize kâfi mahsul yetiştiremeyen ziraatımızı hatta ihracat için mal yetiştirecek derece terakki ettirecektir.

Burada unutmamaklığımız iktizâ eden bir milli müessesemiz vardır ki Ziraat Bankası'dır. Eskisine nispetle müterakkî ve mütekâmil bir şekil almış ve almakta olan bu müessesemizi çok, pek çok tevsî etmek, birkaç yüz milyon lira sermayeli bir banka haline koyarak her hususta ziraatımızın en büyük milli müessesesi haline koymak için yapılacak bazı tecditler vardır. Bu hususta düşündüklerimizi bahis ve münakaşaya koymak için bilâhare ayrıca yazacağız.

Ziraatımızdan sonra halen mevcut ve pek ibtidâî şekilde kalmış sanayimize yardım etmek, sınaatin terakkisi ve esnafın terfihi için de milli teşkilat yapmak lazımdır. Ve yeniyi vücuda getirmezden evvel eskiyi ve mevcudu yaşatmak, daha doğrusu ölümden kurtarmak daha mâkuldür. Esnaf sendikaları tesis edilmek sûretiyle bu hususta ilk adım atılmıştır. Bilahare bir makalemizde **[798-12]** bugün hâl-i teşekkülde olan esnaf sendikalarını ve istikbalini tetkik etmek isteriz. Buraya kadar söylediklerimiz faal ve müstahsil sınıflara ait müesseselerdir. Diğer birtakım müesseseler vardır ki bunlar halkın –her hangi sınıfa mensup olursa olsun-elinde atıl duran serveti, muamelelerine esas ittihaz ederek diğer müesseselere yardım ve halk arasında bir "sermaye tesanüdü" tesis eder. Bunlar ahali bankaları, ikraz sandıkları, tasarruf sandıkları gibi müesseselerdir. Bunların hizmetlerini şimdiki halde memleketimizdeki ecnebi bankaları yapmaktadır ve tabiî bize hiç denecek kadar cüz'î bir fayda temin ettiği halde ecnebi müesseseler bu gibi mali muamelelerle zengin olmaktadırlar. Bu yüzden uğradığımız zararlar pek azimdir.

Yakın bir istikbalin bizden sûret-i kat'iyede yapılmasını beklediği pek hususi bir teşkilat daha vardır ki bu milli sermayenin teşkil ve tezyidine en ziyade hizmet edecek bir müessese olduğu gibi aynı zamanda da bizi beynelmilel bir unsur-ı mübadele haline getirecek, müstahsil sınıflara büyük menfaatler temin eyleyecektir: Bu "İhracat Teşkilatı"dır. Fevkalade ehemmiyeti hâiz olan bu teşkilattan ne anladığımızı, bunun ne gibi kuvvetlerin bir arada çalışması ile vücuda gelebileceğini ayrıca mevzubahis edeceğiz.

Pek yakın bir istikbalin bizden aynı kat'iyetle beklediği diğer bazı müesseseler, büyük teşebbüsler vardır. Yurdumuzun nihayetsiz servet membalarından istifade etmek, bugün heba olup giden tabiatın mevhibelerini milli iktisadın faaliyetine bir zemin yapmak bu müesseselere, bu teşebbüslere vâbestedir. Bunlar öyle büyük işlerdir ki baş çıkarılabilmek için ya ecnebi kuvve-i maliyesine yahut bütün milletin tevhîd-i mesai etmesine muhtacız. Bundan sonra her hususta ve imkân mevcut oldukça iktisadiyatımızda ikinci

şıkkı tercih etmek zaruridir: Bunları herhalde halk ile beraber hükûmet –millet- vücuda getirmelidir. Kapitülasyon zincirleri kırıldıktan sonra "hükûmet inhisarları" şeklinde bu müesseseleri de teşkil [799-13] edebiliriz. Petrol inhisarı bunların içinde en evvel yapılacaklardan biridir. Milli sermayenin büyük mikyasta teşkil ve temerküz edebilmesi için halkça bilhassa hükûmetçe yeni bir tarzda hareket edilecek bir saha da demiryollarıdır. Bu, iktisadi olduğu kadar siyasi ve istikbal için en mühim meseledir. Milli iktisadımız şimdiye kadar takip ettiğimiz demiryolları siyasetini tebdil etmemizi âmirdir.

**

Milli sermaye ve teşkilatından bahsederken harpten sonra hemen yapılması zaruri olan bu müesseseler bu itibarla zikredilmiştir. Maksat; bunların ve ziraat sendikaları, inşaat şirketleri gibi bunlara benzeyen müesseselerin yalnız muayyen bir saha dâhilinde mahdut sınıflara menfaat tayin etmekle kalmayarak milli sermayenin teşkili, milli maliyenin tesisi gibi daha yüksek bir gayeye de hadim olmaları ve buna elverişli bir şekilde tanzim edilmeleri lüzumunu anlatmaktadır.

**

Burada pek ehemmiyeti hâiz bir noktaya işaret etmek isteriz: Her biri bir sûretle milli sermayenin teşekkülüne yarayacak olan bu müesseseleri vücuda getirmek için milletin efrâdı arasında umumi ve mütekabil bir emniyet tesis etmek, milletin ve ferdin menfaati, hayatı, saadeti milli iktisadın inkişafı ile kâim olduğunu anlatmak ve bu uğurda –bugünkü harpte olduğu gibi- herkesin bütün varlığını bu muazzam iktisadi cidâlde ortaya koymasını temin etmek...

Hülasa herkese "iktisadi vazife"sini öğretmek, bu saydığımız müesseseler kadar mübremdir. Bunun için ibtidâî, îdâdî, âlî... Bütün talim ve terbiye müessesâtında, kışlalarda, milletin dini, fikri terbiyesi kadar iktisadi terbiyesine de itina etmek bir vecibedir. Bu, milletin talim ve terbiyesini deruhte etmiş olanların hemen büyük bir ihtimam ve ciddiyetle iştigal edecekleri ve bu ana kadar en çok ihmal olunmuş bir meseleyi, "iktisadi terbiye ve tedrisat" meselesini tevlîd [800-14] eder. Bu tedrisatı idare edenlerin şimdiye kadar gidilen yanlış yolu bırakarak yeni yetişen nesilleri milli iktisat faaliyetine hazırlamak için aralarında anlaşarak elbirliğiyle çalışmaları ve bugünkü garip şekl-i tedrisata nihayet vermeleri milli vazifelerdir.

Ahmed Muhiddin

DİN EDEBİYATI

Mâruf-ı Kerhî

Bu zat Nasrânî-zâde idi. Ebeveyninin mütedeyyin olduğu dine bir türlü ısınamıyor, ona karşı vicdanının derinliklerinde bir soğukluk hissediyor, teslis, vicdanının kendisine verdiği emirler, manevi hayatı için lazım gelen tatlılığı, zevki temin edemiyordu. Teslisin sersem edici gürültüleri hayatını ta kökünden sarsıyor, kendisine kalbi, vicdani bir istirahat bahşedemediği gibi ebedî bir saadet hayatı da vaat etmiyordu.

Ruhi sıkıntılar içinde bunalan Mâruf-ı Kerhî hazretleri tevhid semasına yükselmek için can atıyordu. Hakikat pınarından akan tevhid zülâlini içerek manevi hayatını sulamaya, kuruluktan kurtarmaya müştak bulunuyor ve derin, korkunç karanlıklar içinde uçurumdan uçuruma yuvarlanan mevcudiyetinin geçeceği yolu iman nuruyla aydınlatmak istiyordu. Zaten kâinat ona bu mecburiyeti ihsas, daima "bir"liği ifham ve izah ediyordu. Bazen maneviyatının derinliklerinden kopup gelen saadet çarelerini haber veren tevhid sedası ona pek hoş geliyor, zevksizlik ateşlerinde yanan, kavrulan hayatını suluyor ve pek yakında kendisini imanın rehakâr eline teslim edeceğini müjdeliyordu. Filhakîka da öyle oldu. Bir zaman sonra kendisine hakikat dersleri veren tabiat; irşâd vazifesini bitirmiş, gözlerinin önüne lâhûtî bir ufuk, hakiki bir saadet şehrahı açılmış **[801-15]** ve hidayet goncasının kokularını pek yakından duymaya başlamıştı. Nihayet bir gün Hazret-i Hâdi; kendisinin manevi kâinatında hidayet güneşi doğdurdu. Bu büyük zât da, sağlam, sarsılmaz bir kanaatle cebel-i imana sarılarak teslis kuyusundan çıktı. İslâmiyet'in saf, sade ve samimi kucağına atıldı. "Lâ ilahe illallah" diyerek maneviyatının ufkundaki şirk ve küfür bulutlarını tevhid hararetiyle eritti. "Muhammed Resûlullah" deyip iman nuruyla ruhunun, vicdanının semasını aydınlatarak kendisini tevhidin vaat ettiği rahmet gülünü koklamaya götürecek yolu nurlandırdı. Artık Mâruf-ı Kerhî hazretleri büyük bir ruhi zucretten kurtularak kendisini nihayetsiz, ilâhî bir zevk denizinin kudsî dalgaları arasında gördü.

Semâvî tatlılığın tesirleri içinde gaşy olarak bütün şirk ve küfür zehirlerinin acılarını unutturacak bir halâs şehiki vicdanının ta âmâkından koparak önüne gelen şirk azaplarını, küfür sanrılarını, imansızlık ağrılarını söküp attı. Hasta olan mevcudiyeti; manevi bir sıhhat şahikasının zirvesine çıktı.

Oradan karşısına bir hakikat şehrahının açıldığını ve ileride marifet goncalarının, rahmet güllerinin, mağfiret çiçeklerinin mütebessim çehrelerini gördü. Bu yola yalnız gidemeyeceğini anladı, etrafına bakındı. Nihayet Ali ibn Musa El-Rıza hazretlerinin irşâd kucağına büyük bir arzu ve şevk ile atıldı. Ali ibn Musa El-Rıza hazretleri zaten hidayet nurları içine gömülen Mâruf-ı Kerhî'ye şerîat ahkâmını ve hakikat esaslarını pek çabuk anlattı. Manevi hayatının büyümesi için lazım gelen marifet gıdalarını, dinî zevkleri, semâvî duyguları vererek iman lezzetinin bütün tatlılıklarını kendisine içirdi. Mâruf-ı Kerhî hazretleri dinî zevklerle mütelezziz olduğu halde kudsiyet-i imanının lâhûtî dalgaları içinde "Lâ ilahe illallah" diyerek çırpınmaya, soyunmaya başladı.

Ferdiyet hayatı öldü. Nâsûtiyeti kelime-i tevhidin derin zevklerinin hararetiyle **[802-16]** eridi. Tevhid temeli üzerine kurduğu iman cihanını ferdî değil cemaat hayatı yaşamak sûretiyle de bir kat daha süslendirdi. Herkese ümmet için faydalı olacak işler yapmasını tavsiye eder ve Hakk'ın rızasının devam-ı itaat, Müslümanlara hürmet ve onlara nasihat vermekle kâbil olabileceğini daima anlatırdı.

İşte bu sûretle Mâruf-ı Kerhî hazretleri cemalullahın mütehassir ve ağlar bir aşıkı ve rahmetinin tam mânâsıyla mümtaz bir müştakı oldu: O kadar inceldi, o kadar hassas oldu ki: Rahmet ve mağfiret kelimelerini işitir işitmez hemen ağlamaya başlardı. Hatta bir gün kendisi sâim idi. Yoldan geçerken bir sucunun herkese su dağıttığını ve mukabilinde su içenlere Allah sizden razı olsun diyerek dua ettiğini gördü. Hemen koşarak o da su içti.

Onu tanıyanlar, “Yâ hazret! Sen oruçlu değil mi idin?” dediler. “Evet, oruçlu idim. Fakat olur ki Cenâb-ı Hak bu adamın duasını kabul eder de benden razı olur diye orucumu bozdum.” demiştir. İşte bu sûretle kemâl ufuklarına yükselen Mâruf-ı Kerhî hazretleri Allah’ın türlü rahmet vaadlerine istihkak kesbetmiş bir kul, Fahr-i âlem efendimizin arzu ettiği veçhile bir Müslim olduktan sonra Serî es-Sakatî gibi velâyet bahçesinin müstesna bir gülü himmetiyle, feyz ve kudretiyle yetiştirerek 200 sene-i hicriyesinde Bağdat’ta ulûhiyet kâşanesinin rahmet atabesine uçtu… Rahmetullahi aleyh.

Mehmed Besim

Müdîr-i Mes’ûl: Halim Sabit – Necm-i İstikbal Matbaası

اسلام مجموعه‌سی

شعاری: «دینلی بر حیات، حیاتلی بر دین» در.

ییل ۲ صایی ۳۸ | ۱۹ ذی الحجه ۱۳۳۳ | ۱۵ تشرین اول ۱۳۳۱ | مدیری: حلیم ثابت

جلد: ٤

نسخه‌سی ٦۰ پاره‌در

توزیع یری «زمان کتبخانه‌سیدر»

نجم استقبال مطبعه‌سی

İslâm Mecmuası

Şiârı: "Dinli bir hayat, hayatlı bir din"dir.

Yıl: 2 **Sayı: 38** **19 Zilhicce 1333** **Müdürü: Halim Sabit**

15 Teşrinievvel 1331

[28 Ekim 1915]

Cilt 4

Nüshası 60 paradır. Tevzî Yeri: "Zaman Kitaphânesi"dir.

Necm-i İstikbal Matbaası

İslâm Mecmuası

Müslümanların fâidesine çalışır. On beş günde bir çıkar.

Sayı 38 19 Zilhicce 1333 – 15 Teşrînievvel 1331 Yıl: 2

KUR'ÂN-I KERÎM

Sûre-i Bakara[15]

-Bismillâhirrahmânirrahîm-

(258) Müminlerin velisi Allahtır. Onları karanlıktan aydınlığa çıkarır. Kâfirlerin velisi de tâğuttur ki kendilerini aydınlıktan karanlığa sokar. İşte ehl-i cehennem bu mürtedlerdir ki onun ateşinde muhalled ve daimlerdir (259) Cenâb-ı Hakk'ın kendisine mülk ihsan etmişken Zât-ı ecell-i âlâsı hakkında İbrahim'e husumet edene[16] İbrahim'in (Rabbim ol kâdir-i mutlaktır ki diriltir ve öldürür) dediğinde onun (Ben de diriltir ve öldürürüm) dediğine ve İbrahim'in (Allahu teâlâ şems-i maşrıktan gösterir, sen mağribden göster) demesi üzerine ol kâfirin mebhut olduğuna vâkıf olmadın mı? Allahu teâlâ hazretleri böyle kavm-i zalimîne hidayet etmez. (260) Veyahut sükkânı kalmamış fevkalade harap bir köyden geçen bir adamın (Bu emvât u harâbâtı bu halden sonra Allah nasıl ihyâ ve âbâdân edebilir?) dediğinde Cenâb-ı Hak onu yüz sene öldürüp dirilterek (Burada ne kadar kaldın?) buyurup onun da (Bir gün yahut bir günün bir miktar zamanı kadar.) cevabını verince (Hayır, tamam yüz sene kaldın, taam ve şarabına bak! Asla tegayyür etmemiş, bir de eşeğine bak! Nâsa ibret olmak için seni bu hallere koyduk, eşeğinin kemiklerine bak! Onları ne sûretle terkip eder ve ne sûretle tekrar etleriyle giydiririz.) denildikçe **[802-2]** *ve kudret-ı ilâhîyenin bu sûretle ol adamda tebeyyün ve tecelli etmesiyle (Cenâb-ı Hakk'ın her şeye kadir olduğunu bildim.) dediğine vakıf olmadın mı? (261) Ve İbrahim'in (Yâ Rabbi, emvâtı nasıl ihyâ buyurduğunu bana göster.) dediğinde (İnanmıyor musun?) denilip cevaben İbrahim'in (Müminim, lakin itminân-ı kalbim için.) demesi üzerine (Dört kuş al, bunların eşkâlini belle, onları parça parça et ve bunların başka başka parçalarını başka başka dağlara at, sonra onları çağır, derhal sana gelirler. Malumun olsun ki Allahu teâlânın emrinde galebesi ve kârında hikmet-i bâliğası vardır.) denildiğine dahi vâkıf olmadın mı?*

[262] Fîsebîlillah mallarını infak edenlerin malı ol tohum danesine benzer ki bir kökte yedi başak ve her başakta yüz dane hâsıl olur ve Cenâb-ı Hak dahi murad

15 Başı 37'nci sayıda.

16 Yani Nemrud'a.

ettiğine bunu da kat kat eder. (263) Fîsebîlillah infâk-ı emvâl edip de bilâhare imtinân ve eza etmeyenler için nezd-i ilâhîde ecr-i azîm var ve bunlar için havf u hüzün yoktur. (264) Fukaraya tatlı söylemek ve ilhah ve ibramlarını affetmek sadaka verip de muahharan eza etmekten hayırlıdır ve Allahu teâlâ ganî ve halîmdir. (265) Ey müminler verdiğiniz sadakaları nâsa riya sûretiyle edenler ve Hak teâlâ ile yevm-i âhirete iman etmeyenler gibi menn ü eza ile iptal etmeyin. Bunlar düz bir kayanın üzerinde bir miktar toprak olduğu halde şiddetli bir yağmur yağıp ol toprağı yıkayıp götürmesiyle kayanın sade bir taş kaldığı hale benzerler. Müktesebatlarından bir şey kazanmaya muktedir olmazlar. Cenâb-ı Hak da bu gibi kavm-i kâfirîne hidayet etmez. (266) Allah'ın rızasını tahsil kasdı ve îtâ edecekleri sadakanın sevabına nail olmayı teyakkun ile emvâlini infak edenler ise yüksek bir mahalde vâki bahçeye yağmur yağarak meyvelerinin kat kat olması ve yağmur yağmasa bile mahallinin ulviyeti cihetiyle çiy ve şebnemden istifade ederek yine meyvelerinin kemâle ermesi hâlâtına benzerler. Cenâb-ı Hak da işlediklerinizi görür. (267) Hurma ağaçlarıyla üzüm kütüklerini hâvi ve altında nehirler cari ve her türlü meyveleri şâmil olan bir bahçeyi mi yoksa böyle bir bostan sahibi iken ihtiyarlanıp evladının medâr-ı maişeti dahi ol bahçeye **[803-3]** *münhasır iken bâd-ı semûm eserek cümlesini yaktığını mı istersiniz? Sizin bu bâbda tefekkür etmeniz için Cenâb-ı Hak bu misalleri hâvi âyât ile beyân-ı hakikat eyledi. (268) Ey müminler, müktesebatınızın helal ve tayyibinden ve sizin için yerden bitirdiğimiz hububat u esmardan infak edin ve size verirseler almayacağınız ve alsanız bile bizzarûre iğmâz-ı ayn ederek alabileceğiniz mevadd-ı habîse vü deniyeden infak etmeyin. Malumunuz olsun ki Cenâb-ı Hak sizin tasaddukunuzdan müstağni ve onun kabulüyle mahmûddur. (269) Şeytan sizi fakr ile ihâfe ve bu emr-i hayrdan men ederek fuhşiyâtı emreder. Cenâb-ı Hak ise sadaka vermenizle mağfiret ve fazilet vaad buyurur. Zât-ı ecell-i âlâsının infak edenlere ihsanı vâsi ve emr-i infaklarını alimdir. (270) İstediğine ihsan hikmet eder ve her kime ki hikmet verilir, ona birçok hayırlar da verilir. Bu ayâtı ise ancak ukûl-ı kâmile ashâbı tezekkür ve tefekkür ederler. (271) Nafakadan her neyi infak eder ve nezr ettiğinizden neyi eda eylerseniz Cenâb-ı Hak bilir ve bu bâbdaki zalimlere de yardım edecek yoktur. (272) Sadakalarınızı aşikar verirseniz güzeldir, fakat gizlice fukaraya verirseniz bu da hakkınızda hayırlıdır, günahlarınıza kefarettir. Cenâb-ı Hak da celî ve hafî olan a'mâlinize habîrdir (273) Nâsın hidayeti senin üzerinde değildir. Bu emr-i celil ancak Allah'ındır ki istediğini tevfîkiyle hidayet eder. Hayrdan her ne infak ederseniz nefsiniz içindir, mahza rızâ-yı Bârî için infak ettiğiniz ve emr-i hayra verdiğiniz şeylerin ecri tamamen eda olunup zulüm görmezsiniz. (274) Sadaka ve nafakanızı sebîl-i Huda'ya hasredip yeryüzünde gezemeyen ve iffetlerinden nâşi cahiller tarafından ağniyâdan oldukları zannolunan fukaraya verin. Bunlar simalarından bilinirler. Kendilerinde olan kemâl-i iffet cihetiyle tese'ül etmezler. İşte bunları infak ederseniz Cenâb-ı Hak verdiğinizi ve niçin verdiğinizi bilir. (275) Gece ve gündüz, gizli ve aşikar olarak infâk-ı emvâl edenlerin nezd-i ilâhîde ecirleri var ve bunlar için havf u hüzün yoktur.*

[804-4]

FIKIH

İçtihat Hataları

"Mûcir veyahut müste'cirin vefatıyla akd-i icâre münfesih olur" meselesi, (İçtihat Hataları) ünvanı altında neşrolunan makalelerimizden birinci makalede bahsettiğimiz: Ahkâm-ı şer'iyeyi mevcûd-ı zihnî değil, mevcûd-ı haricî olmak üzere kabul eden yanlış telakkinin neticesi olan bir garîbe-i içtihattır.

Bu mesele de, makale-i mezkûrede izah ve beyan ettiğimiz "bey'-i mâdum bâtıldır" meselesi gibi onların sırf o yolda yanlış telakkileri neticesidir.

Müstağni-yi arz ve izahdır ki, feshi gayri kâbil uzun müddetler ile ukûd-ı icâreye nâsın ihtiyacı derkârdır. Bâhusus asrımızda kırk sene ve daha ziyade müddet ile cesîm ticaretgâhlar, fabrikalar isticar olunur, ona göre ihzârât ve istihzârâtta bulunulur, büyük müessesât-ı ticariye ve sınaiye vücuda getiririlir.

Mûcirin vefatıyla icârenin feshine kâil olmak ise, na kadar zarar olur ise olsun, nazar-ı itibara alınmayarak az bir müddet içinde koca bir müessese-i ticaret veya sınaati darma dağınık etmek, "mûcir vefat etti; me'curu tahliye et, çık git" demek hakkına mâlik olmak demektir ki birçok zararlar tevlîdinden başka bir şeyi müfîd olmaz.

Fakat fukahâ, bu gibi meselelerde öyle ihtiyacâtı, mühim zararları, hülasa şer' ve kanunda mürââtı lazım olan hiçbir ciheti nazar-ı itibara almıyorlar.

Çünkü onların nazarında bunlar, ikinci derecede şeylerdir. Çünkü onlara göre müste'cirin hitâm-ı müddet-i icâreden evvel vefatı takdirinde icârenin devam ve bekâsı aklen mümtenîdir. Binâenaleyh münfesih olması bir emr-i zaruridir.

Çünkü: Fukahâ kendilerince nice kat'î ve zaruri bir hükm-i aklî itikat ettikleri **[805-5]** "Mevcut olmayan şey ne (mâkudun aleyh) ne de (memlûk) sıfatlarıyla tavsif olunamaz" esaslarına istinat ederek mevzu-ı makalemiz olan meseleyi yani "müste'cirin vefatıyla icâre münfesih olur" meselesini delil-i akliye-i mantıkiye ile ispat etmek istiyorlar.

İfadeleri tetkik edilecek olur ise, meseleyi bu esasa müstenid, mukaddimât-ı akliyeden teşkil edilmiş kıyâs-ı mukassemle ispat ettikleri anlaşılır.

Şöyle ki: Biri, müste'cirin vefatına kadar istihsal ve istihlâk ettiği menâfi diğeri de vefatından sonra müddet-i îcârın bakiyesinden istihsal olunabilecek menâfi, diye menâfi-i me'curu iki kısma ayırıyorlar da o kısımlar üzerine binâ-yı mütâlaa ederek isbat-ı müddeâ ediyorlar.

Kıyâs-ı mukassemlerini tasvirde sözü uzatmamak için birinci kısım menâfii (menâfi-i mütekaddime) ikinci kısm menâfii de (menâfi-i müteahhire) tabiriyle zikretmek istiyoruz.

İşte kıyâs-ı mukassemleri şu veçhiledir: "Müddet-i icâre hitam bulmadan müste'cir vefat edecek olur ise, icâre bizzarûre münfesih olur. Çünkü icâre münfesih olmaz da bekasıyla hükmedilecek olur ise tevarüs cereyan edecek demek olur. Şu halde tevarüs edilecek olan ya menâfi-i mütekaddimedir veyahut menâfi-i müteahhiredir. Şüphe yoktur ki menâfi-i mütekaddimenin vereseye intikali tasavvur olunamaz, çünkü müste'cirin hâl-i hayatında istihlâk edilmiş, mün'adim ve zâil olmuş olan menâfiin vereseye intikali mutasavver değildir. Menâfi-i müteahhirede veraset cereyan edemez, çünkü menâfi-i müteahhire, müste'cirin zaman-ı hayatında mevcut değil idi ki müste'cir onlara da mâlik olmuştu de-

nilebilsin. 'Mevcut olmayan şey, nasıl memlûk olabilir? Mevcut olmayan şey, memlûk sıfatıyla tavsif olunamaz.' Şu halde menâfi-i müteahhirede de veraset cereyan edemiyor demek olur. Çünkü veraset mevrusun kable'l-vefat mâlik olduğu şeylerin, vefatıyla vereseye intikalidir." İşte kıyâs-ı mukassemleri!

Burada şâyân-ı dikkat bir nokta daha var ki: Böyle sırf kıyâsât-ı akliye-i mantıkiye ile ulûm-ı akliye ulûm-ı tabîiye mesâili gibi ahkâm-ı fıkhiye ispat olunuyor. Artık bu cihete dair mütâlaatımızı bir başka makaleye terk ederek sadede rücu edelim.

[806-6] İşte böyle fukahânın kıyâs-ı mukassemleri, açıktan açığa esâs-ı mezkûre istinat ediyor. Çünkü kıyasları, "mevcut olmayan şey, nasıl memlûk olur", "mevcut olmayan şey, memlûk sıfatıyla tavsif olunamaz" esasına müsteniddir.

Şüphe yoktur ki akd-i icâre ile müste'cire bir nev hak sabit olur. Bu hak, "müddet-i icârenin hulûlünden itibaren hitâmına kadar kimsenin müdahale ve mümânaata salâhiyeti olmayarak me'curdan intifâ etmek" hakkıdır.

Müstecir akd-i icâre ile bu hakkı iktisap etmiş olur. Müddet-i icârenin hulûlu ile değil, akdin vukû bulması ile artık bu hak yani "müddet-i icâre hulûl ettiği vakitte me'curdan intifâ etmek" hakkı müste'cire sabit olur ve müddet-i icârenin hitâmına kadar devam eder.

Esasen her akitten maksad, ihtiyacât üzerine müesses, bir nevi hak ispat etmekten başka bir şey olmadığı gibi akd-i icâreden maksat da bu yolda bir nevi hak ispat etmekten başka bir şey değildir. Ukûd-ı sâire gibi akd-i icâre de böyle bir nevi hak ispat etmekten başka bir mânâ ifade etmez.

Binâenaleyh "akd-i icâre temlik-i menâfii ifade eder" demek, "akd-i icâre ile me'curdan istihsâl-i menâfi etmek" hakkı sabit olur, demek olduğu gibi, "müste'cir menâfi-i me'cura mâlikdir" demek de "müste'cire me'curdan intifâ etmek hakkı sabittir, mânâsından başka bir şey ifade etmez.

Bu hak ise, şer' ve kanunun lüzum ve ihtiyaç üzerine tesis ettitiği bir mevcûd-ı zihnî, bir emr-i itibarîden ibarettir. Hariçte mevcut bir şey değildir.

Böyle mevcûd-ı zihnî ve emr-i itibarîden ibaret olan bir nevi-i hakkın sübutundan başka bir mânâ ifade etmeyen (menâfi-i me'cura mâlikiyet) ve binâenaleyh (menâfi-i me'curun memlûkiyeti) sıfatlarının da mevcûd-ı zihnî ve emr-i itibarîden başka bir şey olmayacakları bedîhîdir.

Fukahâ ise, böyle sıfat-ı itibariyeyi, itibarat-ı şâri'den olan ahkâm-ı şerîatı emr-i hakiki ve mevcûd-ı haricî olmak üzere telakki ediyorlar da "Mâdum olan, henüz mevcut bulunmayan bir şey, bu gibi sıfat ile tavsif olunamaz." iddiasında bulunuyorlar.

[807-7] İşte fukahânın böyle "Mevcut olmayan şey, (mâkûdun aleyh) ve (memlûk) olmaz.", "Bu gibi sıfatlar ile mevcut olmayan şey tavsif olunamaz." esasları buradan tevellüd ediyor.

Fukahâ bu iddialarını ispat etmek için "Mâdum hiçbir şey değildir. Binâenaleyh mâdumun mâkûdun aleyh ve memlûk sıfatlarıyla tavsifi müstahildir diye güya delil-i aklî ikâme ediyorlar.

İşte biz onların bu delillerine nazaran istinat ettikleri esası ezher cihet tetkik ederek kıyâs-ı mukassemle maksadımızı izah edelim.

Şöyle ki: Fukahânın eğer maksatları "(mâkûdun aleyh), (memlûk) sıfatları itibârât-ı şâri'den ibaret değil de hariçte mevcut olan sıfat-ı hakikiyyedendir. Hariçte mevcut bir mevsuf, bir mevzu iktizâ eder" demek ise, şüphe yoktur ki, bu sıfatlar, izah ettiğimiz veçhile, itibârât-ı akliye ve mevcudât-ı zihniyedendir. Hariçte vücudları yoktur. Binâenaleyh hariçte mevcut bir mevsufe ihtiyaçları yoktur.

Yok böyle değil de maksatları "Mâdumlar, alelıtlak ne sıfat-ı itibariye ve ne sıfat-ı hakikiye ve hariciye ile ittisaf edemez. Binaeneleyh (mâkûdun aleyh) ve (memlûk) sıfatları itibârâttan olsalar da yine bu sıfatlar ile mâdumlar tavsif olunamaz" demek ise, bu, teslim ve kabul olunur bir hakikat olamaz.

Çünkü o halde bu söz, kendini yine kendi nakz ve tekzip eden bir söz olur. Çünkü "Mâdumlar tavsif olunamaz." diye mâdumu "tavsif olunamaz" sıfat-ı itibariyesiyle tavsif edip duruyor.

Fukahâ kendileri de mâdumdan bahsediyorlar. Mâdum hakkında meseleler bile vaz' eyliyorlar, mâdumun bey'i bâtıl olur diyorlar. Bütün mâdum hakkındaki bahisleri, mâdumun bey'inin butlanı veyahut cevazı mâdumun sıfat-ı itibariyesi değil de nedir?!

Kütüb-ı kelâmiye ve hikemiyede mâdum mevzû-ı bahis olur. Mâdum hakkında birçok **[808-8]** ahkâm beyan edilir. Bunlar mâdumu ahkâm-ı akliye-i itibariye ile tavsif etmek değil midir?

Mâdûm, (mümkinü'l-husûl) veya (mümtenî)dir diye iki kısma taksim edilir. Şu halde bu taksime nazaran mâdum imkân, imtinâ sıfatlarıyla tavsif edilmiş olmaz mı?

İşte bu sûretle "Mevcut olmayan şey, ne mâkûdun aleyh ne de memlûk olamaz" esasının butlanı meydandadır.

Binâenaleyh bundan başka nokta-i istinadı olmayan kıyâs-ı mukassemlerinin ve neticesi olan mesele-i mebhûsun anhânın bir esâs-ı sahîha müstenid olmadığı tamamıyla tezahür etmiş olur.

Menteşe Mebusu Saîd

DİN FELSEFESİ

Dinî Zevk, Dinî Hayat

Zevk, en ziyade bedîiyât âleminde şâyi bir manevi mikyastır: Güzellik, çirkinlik, haz ve heyecan... onunla ölçülür. Bununla beraber hassasiyet ve muhayyilenin daha geniş bir hassa-i faaliyeti olan o alemde bile zevk, hâkimiyetini yalnız bu iki hassa üzerine tesis etmez, yalnız bu iki membadan kuvvet almaz; onun âkile ve irade ile sıkı bir münasebeti bulunur ve hükümlerinde onların da eser-i kudret ve takayyüdü görünür.

İşte zevkin, zihnin, bütün işlek anâsırıyla böyle kaynaşabilmesi, uzlaşabilmesi ona en ziyade âkilenin hükümran olduğu ilim sahasında da bir mevki-i taayyün veriyor: Bir meseleyi iyice taakkul ve idrak ettiğimizin en bariz nişânelerinden biri zevkine varmamızdır. Meçhulden malumu çıkarmak, bize doyulmaz bir neşve ve zevk verir. Bir şeyi anlayışımızın derecesi, ona ilmimizin lühûkunda **[809-9]** kazandığımız zevk ile mütenasiptir diyebiliriz. Hasılı ilim zevki, tâbir-i mahsûsuyla "ruhi" manevi zâikanın, "âkile" ile de pekala anlaşabildiğini gösteriyor.

Malumdur ki "din"lerde esas "iman"dır. İman ise ne yalnız âkilenin ne yalnız kuvve-i hissiyenin, ne de muhayyilenin eseridir. O, bütün kuvâ-yı zihniyenin neşetinde ve neşvü nemâsında alakadar bulunduğu bir hasıla-i mesaidir. Bunun içindir ki: İman; şaşırmaz bir akıl, daima heyecan vermeye müstaid ateşli bir hissiyat, "iman bi'l-gayb" halinde inanılan şeyleri havasse vecd ve teslim-i müminâne içinde arz edebilecek bir muhayyile ister: Cenâb-ı Hakk'ı, yalnız aklımızla bulamayız; sıfat-ı kudsiyesine yalnız âkilemizle inanamayız. Allah'a iman etmek; varlığını bulduktan sonra onun uğrunda fâni ve fedâkâr olmak demektir ki bu, yalnız başına serkeş aklın kârı olamaz; hiss ü hayal ile, aşk ve heyecan-ı teabbüd ile beslenmiş bir "kalb-i selîm" ister. İşte şâirin feryadı bundandır:

Sanma ey hâce ki senden zer ü sîm isterler.

"Yevme la yenfeu" da kalb-i selîm isterler.

Onun mülhem olduğu âyet-i kerîme, bu hakikati; olanca hüsn ü revnakıyla gösteriyor:

"يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَۙ اِلَّا مَنْ اَتَى اللّٰهَ بِقَلْبٍ سَل۪يمٍۜ"[17]

Kur'ân-ı Kerîm'in bizden istediği böyle zevkine varılmış bir din, bir imandır. Aklımızı "niçün"ler ve "nasıl"lar âleminde bir müddet koşturup yorduktan sonra:

"اَفِى اللّٰهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ" = "Hiç yerleri, gökleri yaradan Allah'ın varlığında şüphe olur mu"[18] diyebilecek hale gelmeliyiz. Artık bu mertebeye erişince aklın lâl kaldığı "gayb"lara inanmak da kolaylaşır, "اَلَّذ۪ينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ"–"Gayba iman edenler"den oluveririz; ibadetlerimiz de pür-zevk ü feyz olur. İşte buna binaendir ki zevk, "kuvvet-i iman" için de bir mîyârdır. Hele "dinî tasavvuf"ta onun pek mühim bir hakimiyeti vardır: Ehl-i dil, derdini anlatamayınca: من لم يذق لم يعرف der, susar. Bazen o, huzûr-ı mâbutta bile "hâl"ini arz edemeyecek kadar sâmit olur, o kadar yükselir:

[810-10] Ehl-i dil söyleyemez derdini Allah'a bile

Her kuvvenin ayrı ayrı imanın inkişafında hisse-i faaliyetlerini idare ve tahkim etmek, bu sûretle, dinî terbiyenin en mühim vesâilinden olur ve bu hususta muvaffakiyetin derecesi, dinî zevk ile ölçülür. Fertlerde ve cemaatlerde iman, ne kadar aşk ve heyecan halinde tecelli ediyor ise o kadar rüsuh peydâ etmiş, feyz bulmuş demektir. Hayat-ı cemiyâtta en mesut tesirler icra eden de böyle zevkine varılan, şevk ve hareket veren "iman"dır.

O halde dinî hayatın şuyû ve intimâsı imanın tekâmül ve galebesine tevakkuf eder. Asr-ı saadette ve daha sonraları İslâm hayatında görülen kudret ve feyz; bir kere fertlerde mazhar-ı inkişaf olan imanın, cemiyetin safvet ve rüşdüyle beslene beslene kemâle ermesinden ileri geliyordu. Esasen dinin istediği "iman" da budur.

İslâm nazarında dinî hayatın nasıl olduğunu asrın ecille-i fuzalâ-yı İslâmiyesinden "Muhammed Ferîd Vecdî" hazretlerinden dinleyelim:[19]

1. İslâm, vahyolunan dinlerin en sonudur. Bu itibarla öbürlerinden mümtazdır. Çünkü her şeyde daima sonuncu, kendinden evvelkilerde bulunmayan bazı meziyyâta sahip olur.

2. Kur'ân-ı Kerîm, Hazret-i Muhammed'in, mürsellerin sonuncusu olduğunu ve bütün

17 Kur'ân-ı Kerîm, Şuara-XXVI, 88, 89: O gün, ne mal fayda verir ne de evlât. Ancak Allah'a kalb-i selîm (temiz bir kalp) ile gelenler (o günde fayda bulur).

18 Kur'ân-ı Kerîm, İbrahim-XIV, 10

19 *Safvetü'l-İrfan fî Tefsiri'l-Kur'ân.* Mukaddime. Fasl (el-İslâm). Sahife 147.

insanlara ba's buyurulduğunu tasrih ediyor. Bugüne kadar elimizde mevcut kitaplardan hiçbirinde böyle bir sarâhat yok: Buda'nın kitabından "Brahma" dinini ıslaha memur edildiği anlaşılıyor. Hazret-i Musa'nın kitabından anlaşılan de Benî İsrail'e peygamber gönderildiğidir. Hazret-i İsa'nın İncil'i de yine Benî İsrail'e meb'ûs olduğunu gösteriyor. İşte bu hal de din-i İslâm üzerine enzâr-ı dikkati celbeder ve onun diğer edyândan badî-i temeyyüzü olur.

3. İslâm: Cenâb-ı Hakk'ın, beyaz, sarı, kırmızı, siyah bütün [811-11] **akvâmı birleştirmek için ihsan buyurduğu bir din olduğu cihetle, ecnâs ve anâsır arasındaki imtiyâzâtı mahv ve kavmî asabiyetleri ortadan kaldırarak müsâvat-ı umumiye mebdeini takrîr eylemiştir. Onun nazarında bütün insaniyet, bir aileden ibarettir; bu ailenin babası Adem, anası Havva'dır; beşeriyetin şuûb ve kabâile ayrılması; birbiriyle boğuşmak, mukâtele etmek için değil, tanışmak ve menfaatleri değişmek içindir. İşte bunun içindir ki Kur'ân, beşeriyete şöyle hitap ediyor:**

"يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَاُنْثٰى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا..."[20]

4. İslâm'ın kitabı, nasihatlerini, irşâdlarını yalnız bir ümmete tahsis etmiyor; bütün nev'-i insan muhatabıdır. Çünkü o, umumi bir dindir.

5. Kur'ân-ı Kerîm; teşrîa, ahlâka ve heyet-i içtimaiyeye taalluk eden hususatta yalnız bazı usûl-i evveliye ile kavânin-i külliyeyi muhtevidir. Cüziyyata gelince: Bunları ehlinin içtihatlarına terk ediyor. Müçtehitler, onları; zaman ve mekâna göre kitap ve sünnetten istinbat edeceklerdir. Buna işte bir misal: Cenâb-ı Hak şerîat âleminde bize adl-i mutlak ve müsâvat mebdelerini gösteriyor. Bunlar; "اِنَّ اللّٰهَ يَاْمُرُكُمْ..." ve "يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَاُنْثٰى..." âyet-i kerîmeleriyle mansûsdur. Artık müminlere terettüb eden: Bu iki asıl ile kitap ve sünnette bunlara mümâsil olan diğer ahlâki esaslara istinat ederek ve zamanın, mekânın, ihtiyaçların ahvâlini iyiden iyiye gözeterek kendilerine bir adil şerîat tekvîn etmektir. İlk Müslümanlar, İslâm'ın birinci ve ikinci karnlarında bu yolda davrandılar. İçtihat hareketinin durması; ümmete târî olan zaaftan ileri gelmiştir. Bâb-ı içtihat ise ehil olan âlimlere kıyamet gününe kadar açıktır.

6. "Dinî tesâmüh" İslâm'ın usûlündendir. Bu sayede müminin kalbinde "hak dini" denilen hâl, yer bulamaz. Dinin bu bâbda vaz' ettiği kavâid-i âliye-i ilmiye vâriddir; şöyle ki: Hikmet-ı ilâhîyye, insan nevinin akıl ve nazara göre akîdelerde ihtilafa düşmesini iktizâ etmiştir. Bir kişi öbürünü ancak Allah'ın emriyle kendi yoluna getirebilir. Hiçbir kimsenin diğerinin îtikadına hüküm [812-12] **ve nüfuzu olamaz. Müslim, bir kere kavimlerin dince ihtilafta bulunması, bir hikmet-i âliyeye mebnî, murâd-ı ilâhî olduğunu ve bu meselenin akılların ve idraklerin derecesine tâbi bulunup kimsenin kimseye Huda'nın izni olmadıkça hâdîlik edemediği gibi îtikatta hâkim de olamayacağını ve bu bâbda ikrah da câiz olmadığını bilince sinesinde dinî haktan eser kalmaz ve onun yerini Cenâb-ı Hakk'ın rahmetinden ümitvar geniş bir rahmet ve şefkat doldurur; artık kendini dininden veya yurdundan çıkarmak için çalışmayan diğer dinler erbâbına muamelesi âdilâne olur.**[21]

7. İslâm; îtikadda hürriyeti takrir etmiştir. "وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَٓاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَٓاءَ فَلْيَكْفُرْۚ"[22] **âyet-i kerîmesi buna delildir.**

20 Kur'ân-ı Kerîm, Hucurat- XLIX, 13: Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık.

21 Fâzıl-ı müşârünileyh, bu âlî hükümlerden her birini, bir âyet-i kerîmeden istinbat etmektedir.

22 Kur'ân-ı Kerîm, Kehf-XVIII, 29: Ve de ki: Hak, Rabbinizdendir. Öyle ise dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin.

8. İslâm'da diğer edyânda olduğu gibi dinin usûl ü fürûuna müteallik hususatın hall ü akdini elinde tutan ve kararlarına halkı tâbi bulundurmak isteyen bir dinî riyaset heyeti yoktur.

9. İslâm; ilminden, gücünden, mevrusatından, bildiklerin, hayallerin, emellerinden geçerek, Allah'a yönelmek, ruhunu onun yolunda tecrid etmektir. Bu uğurda ilimden, felsefeden, onların girift bahislerinden; âdetlerden, dinlerin ihtilaflarından, halkın hay u huyundan, nihayet varlıktan vazgeçeceksin, hâşî bir yürekle, pak ve nezih bir gönül ile, ağyardan kaçarak, ona, yerlerin göklerin sahibine teveccüh edeceksin. Muvaffakiyet ve hidayeti ondan gözleyeceksin.[23]

İşte din, nefsi bu sûretle taklitlerden, vehimlerden tathir ederek Allah'a doğru kaçınmaktır. كل مولود يولد على فطرة الاسلام hadîs-i şerîfinin rûh-ı mânâsı da budur.

10. İslâm; taklidin, donukluğun, mevrus fikirlere bağlanıp kalmanın [813-13] düşmanıdır. Bunun için o, taklidi ortadan kaldırmış ve mukallitleri akıl ve reviyetten mahrum göstererek haklarında acı hükümler vermiştir; bunlara zihnî durgunluktan kurtulmak, gelmiş geçmiş kendilerine benzer bir takım adamlara veya cahillere esir olmaktan vazgeçmek için yollar öğretmiştir.

11. İslâm öyle bir zamanda zuhur etti ki halk birbirine uymayan arzular peşinde koşuyordu; akvâm birbirine girmiş, asabiyet ortalığı alt üst etmişti. Peygambere tâbi olanlar; bidâyet-i emrde bu gulgulenin içinde sönüp gitmekten korkan, (Acaba kimseden ürkmeden serbest serbest ibadet edecek bir gün görecek miyiz?) diyen bir zümre idi. Cenâb-ı Hak, evvela vaad etti ve sonra o parlak günü gösterdi.

Bugün de ilim, ortalıktan bir sürü eski telakkiyatı kaldırmakta, insaniyeti hakikate doğru ilerletmektedir. İslâmiyet ise, Âdemoğluna muhabbet ve şefkat namına, neşredilmesi lazım bir dindir. Çünkü; beşeriyeti bütün fenalıklardan kurtaracak yegâne çaredir." A H. Betasarruf.

Dinî zevkin en âlî ve kudsî bir derecesi işte bu yolda anlaşılan, bu yolda başlanılan dinî hayatta bulunur.

Abdüllatif Nevzad

TARİH

İbn Teymiyye

-Başı 35'inci sayıda-

İkinci meclis 12 Receb Cuma günü in'ikad etti: Bu defa şeyhin hasımları meclise birçok taraftarlar toplayıp gelmişler idi. Kelâmcı Safiyyüdin El-Hindî ve İbn Teymiyye'nin en büyük hasımlarından olan İbnü'l-Vekîl de mecliste hazır idiler.

Şeyh hazretleri huzzar nazarında ma'yûb ve mes'ûl olduğu halde yine meclisin [814-14] rüknü idi: Sâil, mucîb, müftî ve kadı hep o idi. Mecliste onun ilm ü irfanı hüküm sürüyordu.

23 Dinî zevk dediğimiz işte bu mertebedir ki hayatta eseri bu yolda zâhir olur.

İbn Teymiyye'ye karşı söz söylemek için Kemaleddin el-Zemlekânî tayin edilmişti. Meclis açılınca İbn Teymiyye şöyle söze başladı:

Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerîm'inde [24]"وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا" âyet-i celîlesiyle ittihat ve ülfet emrediyor; teferrük ve ihtilaftan men eyliyor.

Ve "وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ"[25] buyuruyor.

Allahımız birdir, kitap ve peygamberimiz de öyledir. Dinimizin aslında tefrika ve ihtilaf kat'iyen yoktur. Şu hale göre benim, ehl-i İslâmı selef mezhebine davet etmem yüzünden halkın ihtilafa düşmelerini münasip görmüyorum. Korkarım ki, bizden evvel gelip geçenlerin mahv u inkırazlarına sebep olan musibetlere Müslümanlar da dûçar olmasınlar! Fakat nizâmız bu ve bundan sonraki meclislerde dahi hal edilemeyeceğinden beyhude yerde sözü uzatmaya lüzum görmüyorum. Bir iniz kendisinin Hanbelî, diğeriniz Eş'arî ve bazılarınız da sâir mezhep müntesibîni olduklarını dava ediyorlar. Fakat hiçbirisi ne kendi mezhebinden ve ne de hakikat-i halden haberdar değildir. Vukufsuz dava ve itiraza kalkışmak gülünçtür. Binâenaleyh ben kendim bu hususta lazım gelen izah ve cevapları sultanın huzuruna çıkıp kendisine arz edeceğim" dedi.

Sonra şeyh, ehl-i İslâm arasında olan ihtilafların eşhâsını, sebeplerini, tarihini, izah etmeye başladı. O esnada aradan birisi ayağa kalkarak İbn Teymiyye'ye hitaben: İslâm'daki ilk ihtilaf, fâsık, mümin mi, kâfir mi? meselesinde oldu, diyerek şeyhi tahdie etti ve ilk ihtilafın kelâm meselesinde olduğunu söyledi.

İbn Teymiyye, münazara ve mübâhase meşrû bir iştir. Fakat bunun kendisine göre usûlü ve adabı vardır. Bu, meclis-i resmî olduğundan ona karşı daha ziyade hürmetkâr olmalıyız, yekdiğerimize karşı edep ve nezaket dairesinde idare-i kelâm [815-15] etmeliyiz. Edepsiz insan faziletsizdir, böyle kabalıkla edilen itirazınıza karşı, aynı kabalıkla cevap verilecek olursa "itirazınız yanlıştır" demek lazım gelir:

Kelâm hakkındaki ilk ihtilaf Halife Me'mun zamamnında meydana çıktı. Fısk ve iman meselesi ve buna teferrû eden îtizâl fırkası, Hasan-ı Basrî'nin vefatından sonra Amr bin Ubeyd zamanında zuhur etti. Bu ikisinin arasında ne kadar zaman olduğunu bu mecliste bilenler olsa gerek... İslâm'da zuhûra gelen bidatlerin tarihleri, sebepleri ve mübtedîlerin terceme-i halleri tamamıyla hatırımdadır.

Mûteriz: Ahmed ibn Hanbel kendisi büyük bir âlimdir, onun hakkında diyeceğimiz yoktur. Fakat kendisine tâbi olanlar içerisinde bozuk adamlar da vardır.

İbn Teymiyye: Bunu inkâr eden yoktur. İmam Mâlik, Ebû Hanife ile Şafiî de büyük zâtlardır. Fakat bunlara tebaiyet edenlerin de herbiri iyi ve salih kimselerdir, denilemez. Aralarında fenaları da bulunabilir. Bunlar şöyle dursun Hazret-i İsa ile Hazret-i Muhammed'in tâbileri arasında bile müfsid ve fâsık adamların bulunması inkâr edilemez. Karâmita ve Bâtıniyelerin her birisi Hazret-i Muhammed (sav)'e mütâbaatı dava ediyorlar; halbuki ef'âl ve amelleri ise hepimizce malumdur. Sonra "Ahmed ibn Hanbel'in etbaı arasında bozuk kimseler yoktur" diye dava eden olmadığı gibi benim sözlerimde dahi böyle bir

24 Kur'ân-ı Kerîm, Âl-i İmrân-III, 103: Hep birlikte Allah'ın ipine (İslâm'a) sımsıkı yapışın; parçalanmayın.

25 Kur'ân-ı Kerîm, Âl-i İmrân-III, 105: Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalanıp ayrılığa düşenler gibi olmayın.

iddiaya –zımnen bile olsun- delâlet edecek hiçbir cihet olmadığından bu gibi ilim meclisinde bu vadide söz açmak ayıptır.

Şeyh, Rıfâiye taifesinin de bidatlerini redd ü cerh ettikten sonra onların halk huzurunda keramet olarak göstermekte oldukları şeylerin bütün esrârını izah etti. Ve ateşe girip de yanmamaları hakkındaki hallerin hile olduğunu söyledi: Bunlar hamama girip vücutlarını sıcak su ve sirke ile yıkasınlar da ateşe girsinler… dedi.

Nihayet "harikulade" işler hakkında izahata girişti: "Harikulade" denilen şeyin aslı olduğu takdirde bile bunun veliliğe delâleti yoktur. Ehl-i **[816-16]** İslâm için yegâne temessük edilecek şey Kur'ân ve sünnettir. Bunlara muhalefet edenlerin ellerinde isterse bin türlü harikulade haller bulunsun, kıymeti yoktur.

Bu mecliste dahi İbn Teymiyye'nin zararına hiçbir şey ispat edilememesinden ve bununla beraber müşârünileyhin bilhassa meclis huzurunda açıktan açığa şeyhler aleyhinde söylediği sözlerden muğber olanlar, hele yukardaki mûteriz şeyh el-Müncî, İbn Teymiyye'nin zararına daha ziyade sa'y ve ikdam eylemeye karar verdi: "Akîdesi bozuktur, kendisi mübtedî, şeyhlere münkirdir" diyerek İbn Teymiyye'nin aleyhine beyler ve eşraf arasında propagandaya başladı.

Çalıştı, çabaladı. Nihayet bir gün İbn Teymiyye sultan tarafından istintak edilmek üzere Mısır'a çağrıldı. Her ne kadar "Dımaşk" şehri naibi sultanın, İbn Teymiyye'yi Mısır'a getirmek için memuren gönderdiği adama, meclis-i umumide şeyhin aleyhine hiçbir şeyin sabit olmadığını, mezhebi ise selef akîdesinden ibaret olduğu meclisçe tahakkuk ettiğini söyledi ise de "Ben ancak vazifemi îfâ etmekle mükellefim" diyerek memur naibin sözünü kabul etmedi. 705 senesi 12'inci Ramazan pazartesi günü İbn Teymiyye "Dımaşk" şehrinden Mısır'a azîmet etti. Birçok kimseler ve bilhassa şâkirdleri şeyhi ağlayarak teşyî ettiler ve düşmanları ise bittabi bundan memnun kaldılar.

Mısır'da İbn Teymiyye'yi muhakeme etmek için bir meclis teşekkül etti. Meclisçe şeyhe karşı müddeî olarak Adlân nam zât taayyün edildi ve şöyle muhakemeye başlanıldı:

Adlân: İşte huzurunuzda getirilmiş olan zât (İbn Teymiyye) Cenâb-ı Allah'ın hakikat mânâsıyla "Fevka'l-arş, harf u savt ile mütekellim ve Cenâb-ı Kibriyâ'ya karşı hüsn-i işaretin mümkün olduğunu dava edenlerdendir. Böyle münasebetsiz sözler İslâm dinine hilâf olduğu derkâr olmakla müşârünileyhin şiddetle tecziye edilmesini talep eyledim.

Bitmedi.

Rızâeddin bin Fahreddin

Müdîr-i Mes'ûl: Halim Sabit – Necm-i İstikbal Matbaası

اسلام مجموعه‌سی

مسلمانلرك فائده‌سنه چالیشیر — اون بش كونده بر چیقار

صايى: ٣٩ — ١٠ محرم ١٣٣٤ — ٦ تشرين ثانى ١٣٣١ — ييل: ٣

قرآن كريم

سورهٔ بقره [١]

— بسم الله الرحمن الرحيم —

(٢٧٦) فائض ييَنلر ، حين بعثده شيطانك چارپدیغی آدملر كبی چارپيق قالقارلر وبو جزا دخی [اليش ويرشده فائض كبيدر] ديدكلرينه مبنيدر. حالبوكه جناب حق اليش ويريشى حلال وفائضى حرام قيلدى . طرف باريدن كلن اشبو امر موعظه‌دن صوكره هر كيم متفسخ اولوب فائض اكلندن فراغت ايدرسه مقدما اكل ايتمش اولديغى فائضى يرسه اصحاب ناردن اولوب جهنمده مخلد و دائم قالير. (٢٧٧) جناب حق فائضك بركتنى قطع ايدر ومال صدقه‌يى بركاتيله مزداد بيوروب بو بابده ارتكاب كناه ايدنلرك هيچ برينى سومز. (٢٧٨) انجق اهل ايماندن اولوبده عمل صالح ايشلينلر واقامهٔ صلواة ايله اعطاى زكات ايدنلر ايچون نزد الهيده اجر عظيم وار. بونلر ايچون خوف و حزن يوقدر. (٢٨٩) اى مؤمنلر اللهه اتقا ايدك وكرچكدن ايمان ايدنلردن ايسه‌كز فائضدن بقيه قالمش اولانلردن ارتق واز كچك. (٢٨٠) اكر بويله ياپمازسه‌كز اكاه اولك كه الله و رسولى سزك محاربكزدر؛ اكر فائضدن توبه ايله واز كچرسه‌كز رأس مالكز سزكدر. بو صورتله ظلم ايتمه‌مش و ظلم كورمه‌مش اولورسكز. (٢٨١) بو مديون ارباب ضرورتدن اولوب تأديهٔ دين كنديسيچون

[١] باشى ٣٨ نجى صايده.

İslâm Mecmuası

Şiârı: "Dinli bir hayat, hayatlı bir din"dir.

Yıl: 2 Sayı: 39 10 Muharrem 1334 Müdürü: Halim Sabit
7 Teşrînisânî 1331
[18 Kasım 1915]
Cilt 4

Nüshası 60 paradır. Tevzî Yeri: "Zaman Kitaphânesi"dir.

Necm-i İstikbal Matbaası

İslâm Mecmuası

Müslümanların fâidesine çalışır. On beş günde bir çıkar.

Sayı: 39 10 Muharrem 1334 – 7 Teşrînisânî 1331 Yıl: 3

KUR'ÂN-I KERÎM

Sûre-i Bakara[26]

-Bismillâhirrahmânirrahîm-

(276) Faiz yiyenler, hîn-i bi'sette şeytanın çarptığı adamlar gibi çarpık kalkarlar ve bu ceza dahi [Alışveriş de faiz gibidir.] dediklerine mebnîdir. Halbuki Cenâb-ı Hak alışverişi helal ve faizi haram kıldı. Taraf-ı Bârî'den gelen işbu emr-i mev'izeden sonra her kim mütefessih olup faiz eklinden feragat ederse mukaddemâ ekl etmiş olduğu faizi yerse ashâb-ı nârdan olup cehennemde muhalled ve daim kalır. (277) Cenâb-ı Hak faizin bereketini kat' eder ve mal-ı sadakayı berekâtıyla müzdâd buyurup bu bâbda irtikab-ı günah edenlerin hiçbirini sevmez. (278) Ancak ehl-i imandan olup da amel-i salih işleyenler ve ikâme-i salât ile îtâ-yı zekât edenler için nezd-i ilâhîde ecr-i azîm var. Bunlar için havf ve hüzün yoktur. (289) Ey Müminler, Allah'a ittikâ edin ve gerçekten iman edenlerden iseniz faizden bakıye kalmış olanlardan artık vazgeçin. (280) Eğer böyle yapmazsanız âgâh olun ki Allah ve resûlü sizin muharibinizdir; eğer faizden tövbe ile vazgeçerseniz re's-i malınız sizindir. Bu sûretle zulüm etmemiş ve zulüm görmemiş olursunuz. (281) Bu medyun erbâb-ı zaruretten olup te'diye-i din kendisi için **[818-2]** *düşvâr ise onun âsanlık zamanına kadar intizar edin ve bu bâbdaki ecri bilirseniz onu tasadduk etmeniz hakkınızda hayırlı olur. (282) Allah'a rücû edeceğiniz günden ki onda asla zulüm olunmayarak her nefis müktesebâtı ne ise onun hakkını alacaktır o günden hazer ediniz.*

(283) Ey müminler, bir vakt-i muayyen için yekdiğerinizden borç alıp verdiğinizde senetleşin ve o senedi kemâl-i adaletle bir kâtip yazsın ve kâtip de Hak teâlânın talim ettiği gibi yazmaktan imtinâ etmeyip yazsın ve üzerinde hak olan dahi zimmetini ikrar ve imlâya iktidarı olmayanlardan ise onun velisi kemâl-i adaletle ikrar ve imlâ eylesin ve Rabbi olan vâcib teâlâdan korksun da hakdan hiçbir şeyi noksan bırakmasın. Şayet üzerinde hak olan adam sü-

26 Başı 38. sayıda.

fehâ ve zuafâ[27]dan yahut ikrar ve imla eylesin ve bu muâmelâtta tarafeynin razı oldukları ricalden iki kişiyi şahit tutun, şayet iki erkek bulunamazsa bir erkekle iki kadını işhad edin ki bu kadınlardan biri unutursa diğeri hatırına getirsin ve şahitler davet olunduklarında imtinâ etmesinler. Hak büyük olsun küçük olsun vakt-i hulûlüne kadar senetleşmekte müsamaha etmeyin ki bu muamele indallah ziyade adaletli ve ikâme-i şuhûddan kavî olduğu gibi borcunuzun miktar ve zamanında şek ve şüphe etmemeyi mûcibdir. Ancak aranızda daima deveran eden âşikâr ticaretinizde senetleşmezseniz beis yoktur. Bey' u şirâda da şahit tutun,[28] kâtip de şahit de hiçbir veçhile izrâr olunmasın eğer bu izrâr ve menâhîyi işlerseniz sizin için fısktır. Allah'a ittikâ edin ki size bunları öğretir ve her bir şeye alîmdir. (284) Eğer seferde bulunur veyahut katip bulamazsanız senet yerine rehin almak vardır, eğer yekdiğerinize emniyet edip rehin almamış iseniz medyun, zimmetindeki emaneti edâ etsin, Rabbi olan Allahu teâlâdan ittikâ eylesin, şehadeti ketm etmek, kim ki ketm-i şehadet ederse kalbi âsimdir. Cenâb-ı Hak ise bu ketm ve edâ-i muamelenizi biliyor. (285) Göklerde ve yerde olanların cümlesi Allah'ındır. **[819-3]** *Siz nefsinizde olanları gerek izhar gerek ihfâ edin, Cenâb-ı Hak onunla muhasebenizi görür ve dilediğini mağfiret ve istediğine azap eyler, Zât-ı ecell-i âlâsı her şeye kâdirdir.*

(286) Peygamberle müminler[29] Cenâb-ı Hak tarafından ol peygambere nâzil olana[30] inanıp cümlesi birden Allah'a ve meleklere ve kitaplara ve peygamberlere iman ettiler ve Cenâb-ı Hakk'ın peygamberlerini yekdiğerinden tefrik etmeyin deyip [Yâ Rabbenâ, evâmirini işittik, itaat ettik, senden mağfiret bekleriz, melce' ve penâhımız sensin yâ Rabbi.] duasını ettiler. (287) Cenâb-ı Hak bir nefse ancak tâkati miktarı teklif eder. Herkesin nefsi için kesbettiği ve nefsi aleyhine kazandığı şeyler yine kendisine aittir [Yâ Rabbenâ, nisyan ve hatamızdan dolayı bizi muâheze etme, yâ Rabbenâ bizden evvelkilere tahmîl ettiğin bâr-ı girânı bize tahmîl etme, yâ Rabbenâ çekmeye ve taşımaya takatimiz olmayan yükü bize yükletme bizi afv ile mağfiret eyle, bize merhamet et. Mevlamız sensin, bizi kavm-i kâfirîn üzerine mansûr eyle.]

İSLÂM İÇTİMÂİYATI

Evkâf-ı Hâssanın Vakf-ı Âm Haline İfrâğı

Eski teşkilata göre her vakıf, mütevelli tarafından idare olunur bir muhtariyet-i idare idi. Her vakıfnâme de ait olduğu vakıf idaresinin hususi kanunu hükmünde idi. Her vakfın hususi bir meşrûtun-lehi, hususi bir tevliyeti, rehni, velâyet-i hâssası var idi.

Bu hal kable'l-İslâm mevcut olan siyasi teşkilatın tamamıyla aynıdır: [820-4]

27 Nâkısu'l-akl yahut ihtiyar ve ma'tûh veya mecnun veyahut dilsiz veya lisan bilmez ise.

28 Her nev' bey' u şirâda şahit tutmak farz değildir. Bu âyet-i kerîmede nedb vardır.

29 Muhammed aleyhi's-salâtü ve's-selâm ile ehl-i İslâm.

30 Yani Kur'ân-ı azîmü'ş-şâna.

O zaman her kabile müstakil bir devlet mahiyetinde idi. Her kabilenin bir velâyet-i hâssası, bir de hukuk-ı hâssası ve asabiyet-i hâssası vardı. Evkaf Nezâreti'nin teşekkülünden evvel bizde de her vakıf dairesi bir aşiret mahiyetinde olup mütevelli, bir aşiretin şeyhi, şartnamesi de hukûk-ı hâssası idi. Mütevellileri de asabiyet-i hâssanın bir nev' mümessilleri idi.

Fakat İslâmiyet bu aşiret teşkilatını nefyederek onun yerine İslâm devletinin vahdetini vaz' etti. Aşiret reislerinin velâyet-i hâssaları ref' olunarak emîrü'l-müminînin velâyet-i âmmesi onların yerine kâim oldu. Artık bütün Müslümanlık âlemi için yalnız bir halife, velâyet-i âmmeye mâlik yalnız bir emîrü'l-müminîn vardı.

Aşiretlerin asabiyet-i hâssası ki şerîat lisanında "hamiyet-i cahiliye"[31] demektir. Bu, nefyedilerek onların yerine "hamiyet-i İslâmiye" ikâme edildi. Artık asabiyet-i hâssa sebebiyle milliyet dahilindeki iftiraklar ortadan kaldırılarak vahdet-i milliye esası kuruldu, birlik husûle geldi. Nasıl ki Hazret-i Allah bunu şu yolda beyan eder:

"وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ كُنْتُمْ اَعْدَآءً فَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَاَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِه۪ٓ اِخْوَانًاۚ"[32]

Aşiretlerin hukûk-ı hâssaları yerine hukûk-ı âmme-i diniye tarzında "şerîat-ı İslâmiye" tesis buyruldu. Artık aynı içtimai zümreye mensup olan milletin bütün aşiretleri bir ümmet olarak aynı şerîatın etrafında toplandılar. Artık meydanda hukuk nâmına kısmen muvaffakıyetini muhafaza eden örflerin tespiti, kısmen yeni baştan tesisi sûretiyle o zaman Müslümanlarının vicdanına muvâfık olan mukaddes şerîattan başka bir şey kalmadı. Bu şerîat her içtimai zerreye göre tefsir ve izahlar ile tevsî edilmekle beraber müstakil bir İslâm hukuku olmak üzere vahdetini muhafaza etti. Irak'ta, Hicaz'da, hatta Maveraünnehir'de, Türkistan'daki tarz-ı izahları bazan birbirinden farklı olmakla beraber yine İslâmiyet'in hukuk hususunda [821-5] "şer'-i mücmel"ine tevfîk ediliyordu.

İşte bu sûretle İslâmiyet ulûhiyette, velâyette, hukukta umumi bir tevhid esası vaz' etmiş oldu. Peygamber ve peygambere iman eden bütün ashâb-ı kirâm bu yolda ve bu tevhidin tesisi uğrunda mücahedeye başladılar, kanlarını akıttılar, az bir zaman zarfında büyük muvaffakiyetlere nail oldular. Ulûhiyette şirk yıkılıp rabb-i hâslar kaldırıldığı gibi velâyet-i hâssalar yerine de velâyet-i âmme ikâme edildi. Dinde birlik, siyasette birlik esası kurulmuş oldu. Ümmet, bir müddet için bu esas üzerinde sadık kaldı. Asr-ı saadette olduğu gibi, Hulefâ-yı Râşidîn devri dahi böyle geçti. Ulûhiyette olduğu gibi, siyasi ve dinî teşkilatlarda da vahdet tesis etmek İslâmiyet'in şiârı oldu.

Bütün bununla beraber eski aşiret teşkilatı ulûhiyetteki şerikleriyle değilse bile kâh vakıf şeklinde, kâh velâyet-i hâssa sûretinde fakat bu defa eskisi gibi değil, şerîat perdesine bürünerek meydana çıkmaktan hâlî kalmamıştır.

Bu tevhid, siyasi teşkilatta yapıldığı halde maatteessüf şimdiye kadar dinî teşkilatta nazara alınmamıştır. Dinî teşkilatta merkeziyetsizlik, taaddüd, şirk hâlâ devam edip gidiyor... Bunun sebebi ise Emeviye hilâfetinin daha ilk zamanlarda teşkilat-ı diniyeyi mühmel ve başıboş bırakması olup bilâhare Abbâsiye hulefâsı da evvelce tutulmuş olan bu yol-

31 اِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِى قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ... = Kur'ân-ı Kerîm, Fetih- XLVIII, 26: O zaman inkâr edenler, kalplerine taassubu, cahiliye taassubunu yerleştirmişlerdi.

32 Kur'ân-ı Kerîm, Âl-i İmrân-III, 103: Allah'ın size olan nimetini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşman kişiler idiniz de O, gönüllerinizi birleştirmişti ve O'nun nimeti sayesinde kardeş kimseler olmuştunuz.

daki yürüyüşü hesaplarına daha elverişli görmeleri olmuştur. Çünkü bu teşkilat- diniyeyi tanzim etmek dine büyük bir ehemmiyet atfetmek demekti. Bu ise siyasi mahzurlardan dolayı bunların işlerine gelmiyordu. Binâenaleyh dinî müesseselerin tanzim ve tevhidi meselesi hilâfetçe nazar-ı itibara alınmıyordu.

İşte bunun için dindar ve zâhid kimseler kendi teşebbüs-i şahsileriyle birtakım müessesât-ı diniye tesisine mecbur kaldıkları gibi, bunların idarelerini tevdî edecek meydanda bir velâyet-i âmme-i diniye mevcut olmadığı için vakfı tesis ederken aynı zamanda bir vakıfnâme tanzim ve bir de tevliyet tesis eylemek lüzumunu his **[822-6]** ediyordu. Bu vakıfnâmelerde imam, hatip, müderris, vâiz... gibi din memurlarının alacakları vazifelerle bu memuriyetlerin sûret-i intikali de gösteriliyordu. Ve bilhassa vakfın meşrûtun-lehi sarih bir sûrette tayin edilirdi. Fakat makâm-ı hilâfet takdir edemiyordu ki bu sûretle İslâm ümmeti hesapsız küçük ümmetlere ayrılıyor. Ve bu ümmetlerin hepsi de hukuken müstakil bir varlık oluyordu. Bu ise Hazret-i Kur'ân'ın: "وَلَا تَفَرَّقُوا...وَاعْتَصِمُوا..." nazm-ı celîlindeki emir ve nehiylerin hilâfında neticeler verecekti. Hakikaten böyle de oldu. Fakat bu hal zaruri idi. Dindar, zâhid kimseler dini yürütmek istiyorlardı.

Fakat merkeziyete mâlik bir ümmet teşkilatı mevcut ola idi, yani dinî teşkilatta İslâm'ın şiâr-ı esâsîsi olan vahdet buluna idi, bu müessesât-ı diniyeyi tesis edenler vakıflarına hususi meşrûtun-lehler irâesine mecbur olmayacaklar, umumi bir meşrûtun-leh olarak "ümmetin ihtiyacât-ı diniyesine vakfediyorum" demekle iktifâ edebilecekti; hususi tevliyetler tesisine de mecburiyet olmayacak, vakıfların tanzimi de velâyet-i âmme-i diniye tarafından vaz' edilecek umumi vakıfnâmeye yani (teşkilat-ı diniye) kanunu ile (evkaf kanunu)'na bırakılacaktı. Fakat böyle olamadı. Çünkü merkezi bir ümmet teşkilatı henüz yapılmamış, dinî teşkilatta İslâmiyet'in şiâr-ı esâsîsi olan vahdet henüz nazar-ı dikkate alınmamıştı.

Fakat eski zamanlarda icra olunmayan bu tevhîd-i teşkilat vecîbesi Evkaf Nezâreti'nin teşekkül etmesiyle vücuda gelmeye başlamış, demektir. Artık Müslümanlığın şiâr-ı esâsîsi hilâfında olup meydanda yine asabiyeti tervîc eden, ne de dinin teâlîsini siyasetine muhalif bilen bir Emeviye hükûmeti yahut teşrî salâhiyetinden mahrum bir Abbâsiye hilâfeti mevcut değildir. Bugün hükûmet ve hilâfet, İslâm'ın tevhîd-i mutlaktan ibaret olan şiârına riayetkâr ve aynı zamanda teşrî salâhiyetine malik muvahhid Müslümanların elinde bulunmaktadır. Zaten esas itibariyle bunun için ittihaz olunacak tedbir de bugüne nazaran güç bir iş değildir:

Hususi vakıfnâmeler yerine umumi bir vakıfnâme ikâme etmek, hususi meşrûtun- **[823-7]** lehler yerine ümmetin ihtiyacât-ı diniyesinden ibaret olan umumi meşrûtun-lehi koymak, hususi tevliyetler yerine de ümmetin velâyet-i âmme-i diniyesini vaz' etmek bütün bu yolsuzlukları halledip bütün bu birlik içinde taaddüdler, iftirakları kökünden sökmek için kifayet eder.

İşte bu esaslar şöylece kurulduktan sonra –mütekaddim makalelerde izah edildiği veçhile- silsile-i merâtibe tâbi ve müteselsil memurîn-i diniye teşkilatı pek kolaylıkla yapabilir ümidindeyiz...

Maamâfih bütün bu vadideki muvaffakiyetlerin evkaf-ı mazbûtadan başka bir de evkaf-ı mülhakanın da doğrudan doğruya Meşîhat'ın idaresine tevdîi ile kâbil olabileceğinde şüp-

he etmemelidir. Vakıflar bir taraftan sırf iktisadi müesseselerden ibaret olmakla beraber ümmetin ihtiyacât-ı diniyesine aittir. Onun için vakıflar idaresinin velâyet-i diniye merkezine tevdîi pek tabiî olur. Fakat velâyet-i diniye merkezi demek olan Meşîhat-ı İslâmiye bütün faaliyeti dinî umûra hasredeceğinden bugün evkaf idaresinde olan müessesât-ı ilmiye artık Maârif Nezâreti'ne iade olunmalıdır. Çünkü bugünkü içtimai teşkilatımıza göre neşr-i maârif hususu ve ulûm-ı müsbeteye ait medreseler tesisi münhasıran devlet-i İslâmiye'nin Maârif Nezâreti'ne aittir, bittabi medâris-i diniye, müessesât-ı diniyeden mâdut olduğu cihetle Meşîhat'ın idaresinde kalacağına şüphe edilemez...

DİN EDEBİYATI

Şehit Kardeşime

Belki kılıncı takıp dininin, vatanının, milliyetinin düşmanlarına göğsünü yıkılmaz bir sed yaparak savletler ettin, aylarca dağlar başında, kar yığınları arasında üzerinize akûrâne saldıran, manevi validenin temiz toprağını mülevves ayaklarıyla kirletmek, ezmek, altı yüz sene evvel ulu hakanımız Osman Gazi'nin kurduğu büyük **[824-8]** devletimizi didiklemek ve âlî dinimizin âhenîn temellerini yıkmak için yırtıcı kartallar gibi hücumlar eden alçak Ruslara ateşler püskürdün, cehennemler kustun kardeşim! Topların, şarapnellerin, bombaların karşısında mevcudiyetin sarsılmadı, bir teheyyüc ânı hissetmedi. Pâk nâsiyen daima iman nuruyla parlıyor, kalbin milliyet aşkıyla yanıyordu. Ruhun bu ulvî tahassüslerle kudsiyet semalarına yükselirken başının üzerinde patlayan bir şarapnelin, biraz ileriye düşen bir güllenin etrafına saçtığı mermilere hakîr nazarlar fırlatır, onların karşısında sen ebedî ve mukaddes dininin verdiği metanetle yüce bir dağ gibi durur ve kalbindeki büyük imanınla mukabele ederdin!

Fakat birgün yine elinde silahın, gazap şimşekleriyle parlayan gözlerinden ateşler fışkırarak düşmana hücum ederken maddeten öldürücü ve mânen yaşatıcı rehâ-kâr bir maden parçası muazzam, cengaver benliğini kemirdi. Din ve milliyet muhabbetiyle yanan nâsiyenden yere dökülen kanlar üzerine devrildin, kahraman mevcudiyetin topraklar üzerine serildi kardeşim!

Sekiz senedir bütün varlığınla, bütün zekâvetinle çalışarak nihayet vatan ve milletinin, dininin ve kardeşlerinin namusunu müdafaa için hududa koştun. Kıymetsiz ve hakir bir mermi henüz on sekizinci bahar-ı hayatını yaşayan mevcudiyetini bir avuç toprağa kalbetti, ey kahraman genç!

Fakat hayır, hayır kardeşim! Sen ölmedin. Yaşıyorsun ve yaşayacaksın da. Cenâb-ı Kâdir-i Mutlak bizim için necât ve saadeti bâdî olan, her kelimesinde birer ilâhî hikmet gizli bulunan büyük Kur'ân'ında size ebedî ve muazzez hayatlar vaad etmiyor mu? Zaman-ı saadette –Uhud, Bedir, Hendek gazvelerinde- Tanrı'nın tebşir ettiği mes'adete bir an evvel erişmek emeliyle, dinleri uğrunda hayatlarını feda eden Müslümanların hakiki bir âlem olan maneviyet cihanında mest ü rahmete müstağrak yaşamadıklarını kim iddia edebilir?.. İhtimal senin de maddiyetin bir kayanın ve belki bir hendeğin altına çekildi, itiliver-

di. Fakat ruhunu da senin ile beraber [825-9] örtebildiler mi? Eminim ki vücudun karanlık topraklar içine inerken ruhun nurdan çiçeklerle müzeyyen olarak, berrak mâi semanın yükseklerine doğru süratle uçtu ve Uhud, Bedir, Hendek şehitlerinin saadethanelerinde –onlar gibi- tâziz ve tekrim edildi. Oh! Sen yalnız ulûhiyet âleminde değil, mâlik olduğun hakiki hayata müştak biz kardeşlerinin ve daha sonra yetişecek olan hem-dinlerinin muhayyilelerinde, müfekkirelerinde daima ber-hayat kalacaksın. İslâm ve Türklüğün tarihinde senin mukaddes ismin geçtiği zaman bütün sineler iftihar ve gurur hisleriyle kabaracak nazarlar önünde mevcudiyetin tecessüm edecek ve senin büyüklüğün karşısında bütün başlar müftehir tecessüslerle eğilecektir… İşte tahayyül ettiğin hakiki saadete nail olmadın mı? Bundan daha âlî bir bahtiyarlık mı tasavvur olunur ki bütün varlığınla milletin kalbinde ilelebed yaşayacaksın, civan kardeşim!

Hayatının son dakikasında benliğin sönerken nurlarla müzeyyen ruhunun büyük bir sabırsızlıkla yükseldiği hakiki cihanda Allah'ının rahmet likâsına, meleklerin tahsin ve tebriklerine nail olduğunla büyük ve benim de vicdanıma isâle ettiği zülâl-i kanaatle eminim kahraman refîkim!...

Ahmed Niyazi

AHLÂK

Din ve Ahlâk
İbâdât-ı İslâmiye ve Ahlâk
Namaz

Türklük ve Müslümanlık âleminin yüzü suyu olan meşhur (İbn Sina)'nın "*Risâle fî mâhiyyeti's-salât*" adlı bir risâlesi vardır ki –pek çok risâleleri gibi- Avrupa'nın Leiden şehrinde hem Arapçası, hem Fransızcaya mütercem bir sûreti [826-10] tab' olunmuştur.[33] Mezkûr risâleden bazı parçalarını aşağıya doğru naklediyorum..

"Bil ki namaz zâhirî ve bâtınî olarak iki kısma ayrılır; kısm-ı zâhirîsi riyâzî yani bedenî olan kısmıdır. Bu kısım cisme merbuttur. Çünkü bir takım heyetler ve rükünlerden ibarettir. Kıraat, rükû, sücud.. gibi… Bunlar nefs-i nâtıkaya müteallik olan salât-ı hakikiyenin birer eseridir… Salât-ı zâhirî –intizâm-ı âlem için- bedenlerin siyaseti menzilesindedir.

Sâhib-i şerîat biliyor ki herkes medâric-i aklın en yüksek derecelerine kadar yükselemez. Onlar için riyâzî bir siyaset-i bedeniyenin teklifi lazımdır; ki hevesât ve ihtirasâtı mâni olsun. Binâenaleyh bir yol gösterdi ve bir kaide vaz' ve temhid eyledi.

Amma kısm-ı bâtınîsi… İşte namazın özü ve hakikati burasıdır; o da saf bir kalple, dünyevi ve adi heveslerden temizlenmiş bir vicdanla hakkı müşahede etmektir.

Bu kısım idâd-ı bedeniye, erkân-ı hissiye mecrasına câri değil.. Ancak hatırât-ı sâfiye ve nüfûs-ı bâkıye mecrasına câridir. Çok vakit Cenâb-ı Peygamber efendimiz bu idrak-i ha-

33 Konya'da Yusuf Ağa kütüphanesinde gördüğüm bir nüshası "*Risâle fî hakîkati's-salât*" ünvanlı idi. Avrupa'daki matbu nüshayı daha doğru ve musahhah buldum.

kiki ile meşgul olurdu. Bazı kereler bu hal kendini nizam-ı adîden bile men ederdi.[34] Ve nice defalar namazı kısaltır ve uzatırdı.

Yine müşârünileyh bir diğer yerinde diyor ki: Peygamber efendimiz namaz dinin direğidir, buyuruyor; din nefs-i insaninin kedurât-ı şeytaniyeden ve nevâkıs-ı beşeriyeden temizlenmesidir. Namaz illet-i ûlâya, Allah azîmu'ş-şâna tapınmaktır. **[827-11]** Tapınmak –taabbüd- ise "vâcibu'l-vücûd olan Hak teâlâya tapınmaktır..

Müşârünileyh mezkûr risâlenin sonlarına doğru diyor ki: Namazın kısm-ı bâtınîsi şekil ve sûretten uzak ve bozulmaktan masûndur.. Cihet ve zamana işaret etmeksizin Hak teâlânın birliğini nefs-i nâtıka ile tanımak ve tazarru etmektir; müşahede-i hakla nefsin mazhar-ı kemâl olmasını, aklıyla ve ilmiyle itmam-ı saadeti istemektir.

Bu namaz sebebiyle emr-i akli ve feyz-i kudsi sema-yı Hudâ'dan nefs-i nâtıka hayyizine nüzul eder.. Namazını bu yolda kılan bir kimse hevâ-yı hayvaniyetten derecât-ı akliyeye yükselir, füyüzât-ı ezeliyeyi mütâlaa eder..

Peygamber efendimiz miracda duyduğu ezvâk-ı ruhaniye ile ser-mest ü medhûş ve daldıkları derya-yı mükâşefenin manevi füyüzâtıyla mugaşşî ve bîhuş oldukları zamanın akabinde Cenâb-ı Hakk'a dua eder ve der ki: "Yâ Rabbi! Ben bu gece pek garip bir lezzet-i lâhutî duydum; istiyorum ki her vakit bu neşve-i kudsiyeyi bulayım.. Bana bir yol göster!.. Cenâb-ı Hak namazla emir buyurur. İşte namazın leyle-i miracda farz olunmasına sebep bu neşve-i âliyedir.

Maraş Maârif Müdîri

Besim Atalay

TERCEME-İ HAL

Abdullah bin Mesud

Künyesi (Ebu Abdirrahman)'dır. (Hüzeyl) kabilesine mensuptur. Nesebi (Hüzeyl bin Müdrike bin İlyas)'a müntehidir. Nesebi, on ikinci batında neseb-i Peygamberî ile birleşir. Validesi de (Hüzeyl)'den olup ismi (Ümm-i abd)'dır. Bunun için zamanında ekseriya (İbn ümm-i abd) diye yâd olunurdu.

[828-12] Abdullah'ın babası (Mesud bin Ğânim), Kureyş'den (Abd bin el-Hâris bin Zühre) nin halifi olduğu gibi kendi de Benî Zühre'nin halifidir.[35] Aşere-i mübeşşereden Said bin Zeyd ve Fatıma bint Hattab ile beraber İslâm olmuştur.

34 Zü'l-yedeyn vakası meşhur: اقصرت الصلوة ام نسيت يا رسول الله diyen sahâbî-i müşârünileyhe Hazret-i Peygamber efendimiz كل ذلك لم يكن cevabını vermiştir. Yani ne namaz kısaldı; ne de unuttum; bunların hiçbiri olmadı.. Şüphesiz ki o namazda yüce ve büyük peygamberimize istiğrak ve vecd hali gelmişti. Namazın sayısını kaybetti. O kendinden geçmişti, İbn Sina'nın dediği gibi namazın kısm-ı riyâzîsi kısm-ı fuzulü örttü, hiçbir hata ve taksîr vukua gelmedi.

35 Halif, iki kimsenin yekdiğerine her bir hususta yardım etmek için yemin etmesi adetidir. Bu adet Araplar arasında pek ziyade taammüm etmişti. Bazen birkaç kabilede yekdiğerinin halifi olabilirdi (Benî Atfân) ve (Benî Esed) birbiriyle muhâlefe akd ettikleri gibi, (Kureyş ve Ehâbiş –ki Harîs, Hizâ'a, Huzeyme taifelerinden müteşekkildi- kabileleri de muâvenet ve nusret-i mütekabile hususunda ahd u peyman etmişlerdi.

Müşârünileyh İslâm'a gelmesini şu sûretle hikaye ediyor:

Bir gün kırda Ukbe bin Muît'in koyunlarını güdüyordum. Hazret-i Fahr-i Âlem efendimiz Ebû Bekir ile beraber yanıma geldi. Benden süt istedi. Bir koyun ve bir tas getirdim. Peygamber mübarek elleriyle onu tasa sağdı. Ve Ebû Bekir'e verdi. Ebû Bekir içti. Bâdehu kendi ve ben içtik. Onun, yani Hazret-i Muhammed'in vech-i şerîfinde lemeân eden nûr-ı nübüvvete muhabbet, bende arttıkça artıyordu. O sırada peygamber efendimiz Kur'ân okumaya başladı. Ben, Yâ Resûlallah bana öğret dedim. O, derhal eliyle başımı mesh etti ve bana bazı âyetler okuyarak, kelime-i şehadet getirmemi teklif etti. Ben de tereddüde lüzum görmeyerek dediğini yaptım.[36]

Din-i İslâm'ın Mekke'de intişarından, tohm-ı hidayetin filizlenmesinden sonra Kureyş'in ekserisi Nebiyy-i Ekrem efendimize ve ashâbına adâvetten, zulümden, ezâdan geri durmuyorlardı. Onun için bir müddet peygamberimiz ashâbıyla beraber [Erkam] (r.a.)'ın evinde saklanmak mecburiyetini hissetmişlerdi.[37]

Burada gizlenen rufekâ-yı nebevîden birinin:

[829-13]- Heyhat ki İslâmiyet intişar edeliden beri hiçbir kimse yüksek sesle Kur'ân okuyamadı, demesi üzerine İbn Mesud hazretleri: - Ben Kâbe'ye gider, Kur'ân okurum, dedi. Fakat başka biri: Sana korkarız bir adam lazım ki aşireti ve kendinin hâmileri çok olsun, dedi. Abdullah bin Mesud bittabi bu söze kulak asmadı. Hemen ertesi gün kuşluk vakti Kâbe'de yüksek sesle [Sûretu'r-rahmân]'ı okumaya başladı. Bunu gören Kureyş müşârünileyhi ağır sûrette yaralayıncaya kadar dövmekte gecikmediler. Çünkü onu müdafaa edecek kimsesi yoktu.

Abdullah bin Mesud iki defa Habeşistan'a hicret etmiş bâdehu Medine-i Münevvere'ye gelmiştir. Bedir gazasında hazır bulunarak ümmet-i Muhammed'in firavunu (Ebu Cehil)'in kesilmiş başını huzûr-ı risâlete getirmiştir. Uhud, Hendek, Hayber gazvelerinde ve Bey'atu'r-rıdvan'dan sonra vukua gelen muharebelerin bazılarında ve hele (Yermuk) vaka-i meşhuresinde bulunarak harp etmiş ve sûre-i (Enfal) okuyarak cunûd-ı muvahhidîni teşcî etmiştir.

İbn Mesud hazretleri Peygamberimiz'in sırrına vâkıf olanlardandır. Na'llerini, yastığını, misvağını ve suyunu muhafaza ederdi. Kısa boylu ve sîmâca peygamberimize benzerdi.

Müşârünileyh kurra-i kirâmdandır. Kur'ân-ı celîlden yetmiş sure kadar hıfzetmiştir. Bir gün Resûl-i Muhterem efendimizin arzusuyla (Sûretü'n-nisâ)'yı okumuş ve

"فَكَيْفَ اِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ بِشَهٖيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلٰى هٰٓؤُلَٓاءِ شَهٖيدًاۜ"[38] âyet-i kerîmesine gelince Hazret-i Muhammed (SAV): تمسكوا بعهد ابن ام عبد buyurmuşlardır.[39]

36 El-İstîâb, Esedü'l-Gâbe.

37 Erkam hazretlerinin Safa civarındaki sâlifü'z-zikr evini hulefâ-yı Abbâsiyeden Ebû Cafer el-Mansur satın almıştır. Bâdehu bu haneyi oğlu Muhammed el-Mehdi'ye bağışlamış, o da (Musa el-Hadi) ile (Harun er-Reşid)'in validesi olan haremi (Hızran)'a hediye etmiştir ki mezkûr ev (Daru'l-hızran) namıyla şöhret bulmuştur.

38 Kur'ân-ı Kerîm, Nisa-IV, 41: Her bir ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de onlara şahit olarak gösterdiğimiz zaman halleri nice olacak!

39 Esedü'l-Gâbe.

Peygamberimiz: [Kur'ân'ı dört kişiden öğreniniz: İbn Ümm-i abd, Muaz bin Cebel, Übeyy bin Ka'b, Salim Mevla Ebi'l-Huzeyfe'den] buyurmuşlardır. "Kur'ân'ı **[830-14]** nüzul ettiği gibi okumak isteyen, İbn Ümmi-i Abd'in kıraati üzere okusun" ve "bir kimse Kur'ân'ı dinlemeyi severse İbn Ümm-i Abd'den dinlesin." mealindeki hadisler rivayet olunmuştur.[40] Kezâlik رضيت لامتى ما رضى لها ابن ام عبد وسخطت لامتى ما سخطها ابن ام عبد "Ümmetim için İbn Ümm-i Abd'in razı olduğu şeye ben de razı olurum. Ve İbn Ümm-i Abd'in ümmetim için hoşlanmadığı şeyden ben de hoşlanmam."[41] hadîs-i şerifi de meşhurdur.

(Muvâhat) esnasında (Zübeyr bin el-Avvam) ile kardeş olmuştur. Abdullah ve validesi Hazret-i Peygamber'in şeref-i hizmetiyle bekâm buyrulduklarından serbestçe harem-i Nebevîye girip çıkabilirlerdi.

Kendinden Abdullah bin Abbas, Abdullah bin Ömer, Ebû Musa el-Eşarî, İmrân bin Huseyn, Abdullah bin Zübeyr, Cabir, Enes, Ebû Said el-Müzri, Ebû Hureyre, Ebû Rafi'.. ve tabiinden Alkame, Ebû Vail, Ubeyde, Kays bin Ebî Hazım rivayet etmişlerdir.

Ahlâk-ı kâmileye mâlik, vera' ve takva ile muttasıf, halim bir zât-ı âlî-kadr idi.

Re'yinde musîb idi. Nebîyy-i Ekrem efendimiz:

لو كنت مؤمراً احداً غير مشورة لامرت ابن ام عبد = Eğer bir kimseye meşveretsiz emredeydim İbn Ümm-i Abd'e emrederdim.) buyurmuşlardır.

Ömer bin Hattab (r. a.) Sa'd bin Ebî Vakkas'a Kûfe'yi bina ettirdikten bir müddet sonra Ammar bin Yasir'le beraber Abdullah'ı şehr-i mezkûra göndermiş ve ora ahalisine şöyle yazmıştı: "Size (Ammar bin Yasir)'i emir ve (Abdullah bin Mesud)'u muallim ve vezir olarak gönderdim. Onlar, ashâb-ı Resûlullah'ın ileri gelenlerinden ve ehl-i Bedir'dendir. Onlara iktida ve itaatle sözlerini dinleyiniz."

[831-15] Osman bin Affan (r. a.) zaman-ı hilâfetinde Kûfe'den Medine'ye çağırıldı. Kûfeliler bırakmayacak oldularsa da, (Abdullah) fitne kapısını açmaktan ihtiraz ederek emr-i halifeye itaatle Kûfe'den Medine'ye gelmiş ve epeyce müddet hasret-güzarı bulunan rufekâ-yı kirâmıyla kavuşmuştur.

Medine'de bir müddet ikâmet ettikten sonra hicret-i Nebeviye'nin otuz ikinci senesinde hastalanmış ve maraz-ı mevtinde Hazret-i Osman müşârünileyhi ziyaret etmişti. Osman (r. a.) neden şikayet ettiğini ve ne istediğini sual etmiş. (Abdullah) ise günahından müşteki ve Allah'ın rahmetine müştak olduğunu bildirmiştir. Hazret-i Osman, İbn Mesud'u tedavi için tabip emretmiş ise de o muvafakat etmemiş ve bir an evvel Rabbine kavuşmayı arzu ettiğini bildirmiştir.

Cenaze namazı cenâb-ı zi'n-nureyn tarafından kıldırılmış ve vasiyeti mûcibince geçilen (Bâkî) kabristanına defnedilmiştir. Hîn-i vefatında yaşı altmışı mütecavizdi.

Bazı muhaddisîn ve müverrihîn müşârünileyhi aşere-i mübeşşere adâtına idhâl ediyorlar. Cenâb-ı Abbullah, pek çok namaz kılar ve ekser geceler sabahlara kadar yine ibadetle meşgul olurdu. Geceleri ibadet esnasında günah işlemiş olmasından havf ederek ağlardı.

40 El-istîâb.

41 El-istîâb.

Son derece mütevazı bir zattı. Ashâbdan ve tabiinden bazıları İbn Mesud'a peygamberin ona hüsn-i teveccühünü ashâb-ı Bedir'den olmak gibi herkese nasip olmayan bir şerefe nailiyetini zühd ve takvasını.. vesâir mehasinini tâdad ederek dünya ve nefsimdekini size bildireydim başıma toprak saçardınız" dedi.[42]

Kûfe'ye gittiğinde kendini teşyî edenlere karşı: İşiniz var mı? diye sormuş. "Yok" demişler. O da: O halde gidiniz. Zira bu tâbi için **[832-16]** zillet, metbû için fitnedir, buyurmuşlardır. Herkese daima emr-i ilâhîye itaatten, ahlâk-ı haseneden bahseder ve "Bir kimse dünyada bir zalimi severse Allahu teâlâ yevm-i kıyamette onunla haşreder." buyururlardı.

Helal fakirliğe muhabbeti, haram zenginliğe muhabbetten ziyade severdi ve "tâatullah için tevâzuu, mâsıyetullah için şerefden ziyade sevdirirdi.

İbn Mesud hazretleri ekseriya:

"Yâ Rabbi! Senden zeval bulmaz iman, tükenmez nimet, sönmez göz isterim ve ebedî cennette peygamberinle komşuluk arzu ederim" diye dua ve münâcât ederlerdi.

Radıyallahu Anh

Mükrimin

Müdîr-i Mes'ûl: Halim Sabit – Necm-i İstikbal Matbaası

42 Tabakâtü'l-kübrâ.

اسلام مجموعه‌سی

شعاری: «دینلی بر حیات، حیاتلی بر دین» در.

ییل ۲ صایی ۴۰ | ۲۵ محرم ۱۳۳۴ / ۱۹ تشرین ثانی ۱۳۳۱ | مدیری: حلیم ثابت

جلد: ۴

نسخه‌سی ۶۰ پاره‌در

توزیع یری «زمان کتبخانه‌سی»در

نجم استقبال مطبعه‌سی

İslâm Mecmuası

Şiârı: "Dinli bir hayat, hayatlı bir din"dir.

Yıl: 2 Sayı: 40 25 Muharrem 1334 Müdürü: Halim Sabit
19 Teşrînisânî 1331
[18 Kasım 1915]
Cilt 4

İslâm Mecmuası

Nüshası 60 paradır. Tevzî Yeri: "Zaman Kitaphânesi"dir.

Necm-i İstikbal Matbaası

İslâm Mecmuası

Müslümanların fâidesine çalışır. On beş günde bir çıkar.

Sayı: 40 25 Muharrem 1334 – 19 Teşrînisânî 1331 Yıl: 3

KUR'ÂN-I KERÎM

Sûre-i Âl-i İmrân[43]

Medine-i Münevvere'de nâzil olup iki yüz âyetten ibarettir.

-Bismillâhirrahmânirrahîm-

(1) Elif. Lam. Mim. (2) Allah ol Allahdır ki kendinden başka ilah yoktur. Ancak Zât-ı ecell-i âlâsı vardır. Hayy ve Kayyum odur. (3) Hak üzere mebnî ve yedlerinde bulunanları musaddık olan kitabı[44] sana inzal buyurdu. Bundan evvel de Tevrat ve İncil'i ve hidayet-i nâs için kütüb ve sahâif gönderdi. (4) Cenâb-ı Hakk'ın âyâtını inkâr edenlere gazâb-ı şedid vardır. Hak teâla hazretleri de izzet ve intikam sahibidir. (5) Zât-ı ecell-i âlâsı için yerde ve gökte gizli bir şey yoktur. Rahm-i mâderde iken size istediği gibi sûret veren O'dur. O'ndan gayrı ilah yoktur. Ancak Zât-ı ecell-i âlâsı vardır ve azîz ve hakîmdir.[45] (6) Ol Allahdır ki sana kitap inzal buyurdu. Bu kitapta asıl ve esası olan âyât-ı muhkemât **[834-2]** *ile bazı müteşâbihat vardır ki kalplerinde şek ve şüphe olanlar fitneye uyarak ve tevile saparak müteşâbihata tâbi olurlar. Halbuki âyât-ı müteşâbihatın tevillerini Allah'tan başka kimse bilemez. Nitekim ulemâ-i râsihîn "Bilcümle âyâtın Rabbimiz tarafından olduğuna inandık." derler ve bunları ancak ukûl-i tamme ashâbı tezekkür ve tefekkür ederler. (7) Ve "Yâ Rabbenâ, bize hidayetinden sonra kalplerimizi şek ve zanna meylettirme, bahşiş ve inâyet sahibisin, bize de kendi rahmetinden ihsan buyur." (8) "Yâ Rabbenâ, vukûunda şek ve şüphe olmayan günde câmiu'n-nâs sensin." derler. Cenâb-ı Hak da vaadinde hilâf etmez. (9) İnaden inkâr ile kâfir olanlara ise emvâl ve evladı gına vermeyip Allah'ın azabından hiçbir şeyi ref' edemezler. Onlar cehennem odunlarıdır. (10) Bunların revişleri âl-i Firavunun ve ondan mukaddemkilerin[46] âyâtımız hakkında vâki olan tekziplerine benzer. Cenâb-ı Hak şedîdü'l-ikabdır. Onları günahlarıyla muâheze eder. (11) Sen o kâfirlere de ki: "Yakında mağlup olur ve akbeh mekân olan cehennemde haşrolunursunuz."*

43 Başı 39'uncu sayıda.
44 Yani Kur'ân-ı Kerîm'i
45 Meal bu âyetten itibaren bir âyet geriden geliyor.
46 Kavm-i Semud ve sâirenin.

(12) Ey müşrikler, biri fîsebîlillah mukâtele ve diğeri küfrü yoluna harp eden iki fırkanın telâkîsiyle[47] *size alâmet ve nişan vâki oldu. Ve fîsebîlillah mukâtele edenlerin hasımları kendilerinin iki misli olduğunu re'yü'l-ayn müşahede ettiler. Cenâb-ı Hak dilediğini nusretiyle teyit buyurur. Ehl-i basiret olanlar için bunda büyük bir ibret vardır.*

(13) Nâsa; nisâ, evlat, kantarlarla altın ve gümüş, her veçhile mükemmel atlar ve sâir çarpâlar ve tarlalar muhabbet müştehâyinesi hoş göründü. Bunlar ise hayat-ı dünya metaı olup karargâh-ı hüsn ise nezd-i celîl-i ilâhîdedir. (14) "Bunların hayırlısını **[835-3]** *size haber vereyim mi?" de ve anlat ki şiddet-i inhimaktan hazer eden müttakîler için nezd-i Bârî'de tahtından nehirler cereyan eder cennetler olup, bu cennetlerde müebbet kalacaklar ve kendileri için ezvâc-ı mutahhara ve rıza-yı celîl-i ilâhî vardır. Cenâb-ı Hak da kullarının a'mâlini basîrdir. (15) Ol müttakîler de, "Yâ Rabbenâ, bizler iman ettik, günahlarımızı mağfiret buyur ve bizi azâb-ı nardan hıfz et." derler. (16) Ol müttakîler sâbirînden, sadıkînden ve erbâb-ı infaktan olup hengâm-ı baharda istiğfar edenlerdendirler. (17) Cenâb-ı Hak, kendinden başka ilah olmayıp ancak Zât-ı ecell-i âlâsı olduğunu izhar ve meleklerle sahib- i ilim olan insanlar iman ederek Allah'tan başka ilah olmayıp azîz ve hakîm olan Zât-ı ecell-i âlâsının âdil-i mutlak olduğunu ikrar ettiler. (18) İndallah din, din-i İslâmdır, kendilerine kitap verilenler de bunda ihtilaf etmediler, fakat beynlerindeki haset ve şekavet sebebiyle hakikat-i hâle malumatları olduktan sonra da ihtilaf edenler oldu. Cenâb-ı Hakk'ın âyâtını inkâr edenler hakkında ise Zât-ı ecell-i âlâsı seriu'l-hisâbdır. (19) Sana muhasama ederlerse, "Bana tâbi olanlarla beraber ben kendimi Allah'a teslim ettim." de ve ehl-i Kitab ile ümmilere dahi "İslâm oldunuz mu?" diye sual et. Eğer İslâm olurlarsa hidayet bulurlar ve eğer îraz ederlerse kendileri bilir. Senin üzerine vacip olan tebliğdir. Allahu teâlâ da ibâdı üzerine basîrdir. (20) Allahu teâlânın âyâtını inkâr ve enbiyâyı bi-gayr-ı hak katledenleri ve nâsdan adalet emreden zevâtı öldürenleri azâb-ı elim ile tebşir et. (21) Onların dünya ve âhirette amelleri tebah ve bâtıl olup kendileri için bir yardımcı yoktur. (22) Kendilerine kitaptan nasip verilenleri*[48] *görmez misin ki beynlerinde hüküm olunmak için kitabullaha davet olunurlar. Sonra da onların bir kısmı Hak'tan îraz ile yüz çevirirler. (23) Onların bu îrazları "Eyyâm-ı mâdûdeden başka bize nâr mess etmez." demeleriyle dinlerine etmiş oldukları iftiralara mağrur olduklarındandır. (24) Halbuki vukûunda şek ve şüphe olmayan ve her nefsin müktesebatına göre istihkakı verilip asla zulmedilmeyen* **[836-4]** *gün için onları cem ettiğimizde halleri nasıl olacaktır?*

(25) Sen, "Ey mâlikü'l-mülk olan Bârî-i teâlâ, istediğine mülk verirsin dilediğinden mülkü nez'edersin, istediğini aziz ve dilediğini zelil edersin, hayır ve şer senin yed-i kudretindedir. Her şeye kâdirsin. (26) Geceyi gündüze ve gündüzü geceye katarsın. Ölüden diri ve diriden ölü çıkarırsın, dilediğine de rızk-ı bîhesap verirsin." de. (27) Ehl-i iman, müminlerden mâadâ kâfirleri veli ittihaz

47 Bedir vakasında müminler üç yüz on üç ve müşrikler dokuz yüz altı kişi oldukları halde yine İslâm'ın galebesi.

48 Hayber Yahudilerine dairdir.

etmesinler, her kim bunu yaparsa din-i haktan değildir ancak kâfirlerden her sûretle korku içinde[49] *olan bizzarûre mudârât-ı zâhirede bulunsun. Nihayet merci-i dünyanız olan Vâcib teâlâ hazretleri bu emr-i menhîyi irtikâbdan sizi tahzir eder. (28) De ki, "Küffâra muvâlâtı ister göğsünüzde ihfâ, isterse izhar edin Cenâb-ı Hak bilir. Semâvât ve arzda olanların cümlesini de bilir. Zât-ı ecell-i âlâsı her şeye kadirdir. (29) Herkes hayır ve şerden işlediği amelleri yevm-i kıyamette hazır bulur ve su-i amel erbâbı işbu amelle kendi beyninde gayet uzak bir mesafe olaydı tahiyesinde bulunur. İbâdını esirgeyen Vâcib teâlâ hazetleri bu emr-i menhîyi irtikâbdan sizi tahzir eder." (30) De ki: "Allah'ı severseniz bana tâbi olun ki bu halde Allah da sizi sever ve günahlarınızı da mağfiret eder. Onun zât-ı ecell-i âlâsı gafûru'r-rahîmdir." (31) Yine de ki: "Allah ve resûlüne itaat edin, eğer îraz ederseniz kâfirsiniz. Allahu teâlâ hazretleri ise kâfirleri sevmez. (32, 33) Âdem ve Nuh ve Âl-i İbrahim ve Âl-i İmrân'ın cümlesi bir zürriyetten oldukları ve yekdiğerlerinden teşa'ub ettikleri halde Vâcib teâlâ hazretleri onları sencîde ve intihâb ile âlemleri üzerine ahbar buyurdu." (34) İmrân'ın zevcesi*[50] *"Yâ Rabbi, karnımda olanı Allahlık bir âzatlı köle olarak sana nezrettim. Benden bu nezri kabul eyle. Semî ve alîm sensin yâ Rabbi."* **[837-5]** *dediğini (35) ve hamlini vaz' ettiğinde de "Yâ Rabbi, ben kız doğurdum." deyip mahzun olduğunu yâd eyle, Cenâb-ı Hak ise onun ne doğurduğunu bilir, erkek kız gibi değildir. Yine onun "Yâ Rabbi, o kıza Meryem*[51] *tesmiye ettim. Ve kendisiyle zürriyetini dahi şeytani'r-racîmin şerrinden savn-ı Samedâniyene ısmarladım." dediğinde (36) Cenâb-ı Hak Meryem'i hüsnükabul ile kabul edip pek güzel bir neşvünema ihsanıyla Zekeriya'nın*[52] *taht-ı kefaletine tevdî buyurdu. Zekeriya her ne zaman Meryem'in vahdethanesine giderse nezdinde erzak bulurdu. "Yâ Meryem bu nedir?" diye sual ettiğinde "Taraf-ı ilâhîdendir." cevabını aldı. Cenâb-ı Hak dilediğini hesapsız merzuk eder. (37) Bunun üzerine*[53] *Zekeriya Rabbine dua ederek, "Yâ Rabbi, semî ve alîmsin. Bana da bir veled-i tayyib ihsan buyur." dedi ve mihrabında kâim olup edâ-yı salât ederken meleklerden "Cenâb-ı Hak kelimetullahı musaddık, seyyid, müttakî, salihînden bir nebî olarak Yahya isminde bir veled ihsanıyla seni tebşir eder." nidâsı geldi. (39) Zekeriya, "Yâ Rabbi, ben bilirim, zevcem de kısırdır, çocuğum nasıl olabilir?" demesi üzerine "İşte Cenâb-ı Hak böylece murad ettiğini yapar." buyuruldu. (40) Ve Zekeriya da, "Bu bâbda bana bir nişan ver yâ Rabbi" dediğinden "Üç gün remz ü işaretten başka bir sûretle kimseye bir şey söyleyememekliğin onun nişanıdır. Rabbini çok çok zikret ve akşam sabah tesbih et." buyuruldu. Bunları (41) ve bir de melekler, "Yâ Meryem, Cenâb-ı Hak seni ihtiyar ile pak ve mutahhar ve nisvân-ı âlem üzerine müreccah kıldı. (42) Yâ Meryem, Rabbini taatte daim ol, secde et ve râkiîn ile beraber rükû eyle" dediklerini dahi yâd eyle ki*[54] *(43) Bu kıssaların cümlesini gayb haberle-*

49 Darülharpte veya hasbe'z-zarure küffar beyninde bulunup nefsinin muhafazasına mecbur olan.

50 İmrân ibn Masan'ın zevcesi Hannedir ki İsa Aleyhi's-selâm'ın validesi Meryem'in validesidir.

51 Meryem onların lisanınca ümmetullah demektir.

52 O vaktin ahbârı beyninde suya kalem atarak Meryem'in kefaleti hakkında kura çekilmekle Hazret-i Zekeriya'ya isabet etmiştir.

53 Zekeriya aleyhi's-selâmın nezd-i Meryem'de erzak müşahede etmesi üzerine.

54 Muhammed aleyhi's-salâtü ve's-selâma hitap

rinden olarak sana vahyediyoruz. Onlar yekdiğerleriyle muhâsama eyledikleri ve Meryem'e hangisi tekeffül edeceği hakkında nehre kalemlerini ilkâ ettikleri zaman **[838-6]** *sen onların nezdinde değil idin. (44) Melekler, "Yâ Meryem, Hak teâlâ hazretlerinin kendisinin bir sözüyle yani yalnız 'Ol!' emriyle vücut bulur, Mesih İsa ibn Meryem tesmiye olunur, dünya ve âhirette kader ve menzili refî ve mukarrebînden, bir veledle seni tebşir eder." (45) Ki "Kendisi beşikte iken nâsa söz söyler ve hâl-i kühûletinde de tekellüm eder ve zümre-i salihîndendir." dediklerinde (46) Meryem'in "Yâ Rabbi, bana erkek dokunmamıştır, çocuğum nasıl olabilir?" demesine karşı "Cenâb-ı Hak bu veçhile istediğini halkeder ve bir şeyin hudusunu murad edince 'Ol!' der, akabinde olur." buyurulduğunu dahi yâd eyle.*

(47) Cenâb-ı Hak o mevlûde[55] *kitab ve hikmetle Tevrat ve İncil'i tâlim ve Benî İsrail'e peygamber tayin edip ona "Ben Rabbiniz tarafından size mûcizât ile geldim. Ben çamurdan kuş şeklinde bir şey yapar ve ona üflersem bi-iznillah-i teâlâ kuş olup uçar ve anadan doğma körle abraşları iyi ederim ve Allah'ın izniyle ölüyü diriltirim ve evlerinizde yediklerinizi ve iddihâr ettiklerinizi haber veririm. Bana iman ettiğiniz halde bunlar iddiama dâl olan mucizelerdir." (49) Tevrat'tan yedinizde bulunanları musaddık olarak ba's olundum ve size haram edilmiş olan bazı şeyleri helal etmek için geldim ve Rabbiniz tarafından hüccet-i vâzıha ile memur oldum. Allah'tan korkun ve bana itaat edin ki (50) Cenâb-ı Hak benim de Rabbim, sizin de Rabbinizdir. Ona itaat edin. İşte doğru yol budur." diyerek (51) Vaktâki İsa onlardan*[56] *küfür ve inkârı hissetti. "Bana Allah yolunda kim yardım eder?" dedi. Havariyyun*[57] *"Biz tarîk-i Hudâ ensârıyız. Allah'a iman getirdik. Sen de şahit ol ki biz müslimîndeniz." (52) "Yâ Rabbi, bize inzal buyurduğuna iman ve resûlüne ittiba ettik. Bizi musaddikîn ile birlikte yaz." dediler. (53) Ve bu halde kâfirler mekr* **[839-7]** *ettiler. Hayrü'l-mâkirîn olan Allahu teâlâ dahi onlara mekr etti.*[58] *(54) Cenâb-ı Hakk'ın İsa'ya "Ben seni tamamen kabz eyler ve makarr-ı melâikeme ref' ile sana kasteden kâfirlerden tathir ve halâs ederim. Sana tâbi olanları da kıyamete kadar o kâfir ve münkirlerin fevkinde edenlerdenim. En sonra da cümlenizin rücûu banadır. Beyninizde ihtilaf ettiklerinize hükmederim." (55) Ama o kâfirleri dünya ve âhirette azâb-ı şedid ile muazzep eylerim. Onlar için yardımcı yoktur. (56) Fakat iman eden ve amel-i salih işleyenlerin ecirleri tamamen eda olunur. Cenâb-ı Hak zalimleri sevmez." dediğini dahi yâd eyle. (57) İşte Cibril'in sana okuduğu işbu kısâs alâmet-i risâletten muhkem hikmetlerdendir.*[59] *(58) İsa'nın keyfiyeti nezd-i celîl-i ilâhîde Âdem'inki gibidir. Nitekim Cenâb-ı Hak Âdem'i topraktan yarattı. Sonra ol demesiyle akabinde beşer oldu. (59) Bu haber de Rabbinden gelen bir emr-i haktır. Bunda şek ve şüphe edenlerden olma.*[60]

55 Hazret-i İsa aleyhi's-selâma

56 Yahudilerden

57 Su boyunda balık sayd etmekte olan bir takım kimselerdi.

58 Cenâb-ı Hak Hazret-i İsa'yı semaya ref' ile onların kendilerinden birini Hazret-i İsa sûretinde gösterip yine kendilerine katlettiren

59 Yani Kur'ân-ı azimü'ş-şandır.

60 Bu hitap gerçi Peygamber Efendimize ise de maksad-ı celil-i Hudâ ehl-i İslâmdır.

AHLÂK

Din ve Ahlâk
11

İbadât-ı İslâmiye ve Ahlâk
Oruç, Hac ve Zekât

Namazda olduğu gibi sâir ibadetlerimizde de büyük ahlâki ve içtimai gayeler vardır.. [840-8] Orucun hayvani şehveti kırması ve nefs-i emmareyi öldürmesi gibi pek çok fâideleri vardır.. Bir kere oruç münasebetiyle aç duran zenginler açlığın ve dolayısıyla yokluğun ne demek olduğunu öğrenirler de fukaraya yardım etmeye kendilerinde daha fazla bir meyil görürler.. Akşama kadar açlık çeken bir adam gece fenalık yapmaya vakit bulamaz.

Orucun ruhaniyeti, teravihin neşesi onda fenalık yapmak kabiliyeti bırakmaz.

Erbâb-ı kulûb orucu savm-ı umum ve savm-ı husus namlarıyla ikiye ayırıyorlar.

Savm-ı umumun rükünleri ve şartları fıkıh kitaplarında gösterilmiştir; ondan bahsetmeyeceğiz; savm-ı hususun şerâit ve erkânının altı olduğunu söylerler.. Evvela, gözü haramdan, kötülükten men etmektir; yani: Gözüyle oruç tutmaktır.

Sâniyen: Dilini yalandan, koğuculuktan, iftiradan, fuhş ve cüfadan men etmektir. Yani diliyle oruç tutmaktır. Nitekim Hazret-i Mevlana şu beyitlerde buyurur:

دست ودهان را بشو
نى بخورى، نه بكو
آن سخن لقمه جو
كون بخموشان رسيد

Yani: Oruç zamanında kötülüklerden elini ve dilini yıka. Ne ye.. Ne iç!. O lokma isteyen lakırdılara sukût etmek zamanı geldi…

Sâlisen: Kulağı haramdan sakınmaktır…

Yani kulağıyla da oruç tutmaktır…

Râbian: Bütün âzâ ve cevârihi haramdan men etmektir. Yani bütün vücuduyla oruç tutmaktır; savm o kimse için bir hal ve bir istiğrak şeklini almalıdır.

Yine Hazret-i Mevlana buyurur ki:

جسم چو محتاج شد   روح بمعراج شد
چون درزندان شكست   جان برجانان رسيد

[841-9] Vâkıâ cisim yiyecek ve içeceğe muhtaçtır; fakat ruh miraçtadır; artık zindan tabiatının kapısı kırılmış ve can cananına kavuşmuştur.”

Hâmisen: İftar vaktinde fazla yemek yememelidir; çünkü fazla yemek nefsi azdırır ve oruçtan beklenen ahlâki ve lâhûtî tesirâtı yutar… Nasıl ki Hazreti Peygamber efendimiz رأس الداء الامتلاء ورأس الدواء الاحتماء buyurmuşlardır…

Yani: Bütün rahatsızlıkların başı mideyi tıka basa doldurmak ve ilaçların başı da perhiz etmektir.

Sâdisen: İftardan sonra o günkü ibadetini, o günkü ahlâkını, o günkü kârını, zararını gözü önüne alarak düşünmek ve beyne'l-havf ve'r-recâ bulunmaktır…

Oruçtan maksat yalnız aç ve susuz kalmak olmadığı ve ondan başka hikmetlerin, başka gayelerle matlûb bulunduğunu peygamber sallallahu aleyhi vesellem efendimizin كم من صائم ليس له من صيامه الا الجوع والعطش hadîs-i şerîfi pek güzel gösterir..

Yani "Ne kadar oruç tutan kimseler vardır ki tuttukları oruçtan ancak açlık ve susuzluk ellerine geçer!.."

Ehlullaha göre koğuculuk orucun sevabını kaçırır ve bozar.

Beyit

بربست دهان وديده بكشود
آن نوركه ديده ديد با ماست

Yani Ramazan-ı şerifte ağız bağlandı fakat kalp gözü açıldı. Ve nüsha-i kübrâ olan insan kendinde meknuz bulunan nûr-ı melekûtu gördü..

كرديم زروزه جان و دل پاك
هرچند تن پليت يا ماست

Yani biz orucun füyüzâtı sebebiyle cân u dili ve her zaman bizimle beraber bulunan nefs-i emmareyi ıslah ve tasfiye eyledik…[61]

**

Zekâtın fâide-i içtimaiye ve ahlâkiyesinden uzun uzadıya bahse lüzum görmüyorum.

[842-10] Avrupa ulemâsının bugün meşgul oldukları mühim bir mesele-i içtimaiye ve hayatiyeyi İslâmlık zekât ile ve [62]"وَفِى اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُوم" âyet-i celîlesiyle on üç asır evvel halletmiş ve bunun mûcibince âlem-i İslâm hareket ettikçe hakikaten mesut ve bahtiyar olmuştur.

Haccın teâvün ve taazzuv-ı İslâm nokta-i nazarından olan ehemmiyeti söylemekle tükenmez; vâkıâ bugün birçok ibadetlerimiz gibi bundaki fevâid-i âliyeyi iktitaf edemiyorsak da bir vakitler müstefid olunduğu üzere –pek yakın bir âtîde- Hind'de, Mısır'da, şimâlde başlayan İslâm intibahı sayesinde yine temin ve iktitaf edileceği şüphesizdir.

Maraş livası Maârif Müdürü

Besim Atalay

DİNÎ HAYAT

Bişr-i Hafî

İşte zikir melekesiyle binerek kemâl ufuklarına yükselmiş, takva hayatını teşrih ederek bütün icâbâtını canlı sûrette yaşamış ve bu veçhile Allah'ın rahmetine mazhar olmuş bir Müslüman.

61 Evvelki nüshalarda "Dinin İçtimai Hizmetleri" ünvanıyla yazılan makaleler bu cihetler İçtimâî bir sûrette dahi izah olunmuştu. İM.

62 Kur'ân-ı Kerîm, Zariyat-LI, 19: Mallarında, muhtaç ve yoksullar için bir hak vardı.

Kendisi Mervli olup Ali bin Harşam'ın hemşîre-zâdesidir. Bu zat; Hazreti Hâdi'nin ezelde kendisinde tecelli ettirerek manevi cihanını aydınlatmış büyük bir hidayetin irşâd şulesi ile hakikat ve kemâl yolunda muvaffakiyetle ilerlemiş bir müttakîdir.

Bu müminin; tekâmül şahikasını tırmanırken yanındaki muavin ve refiki zikrullah olmuştur.

İman goncasını hidayet nüsgu ile büyülterek onu zikir şebnemiyle güzelleştiren ve kuvvetli bir zühdü kendisine muhafız yapan Bişr-i Hafî; zikir hayatını bütün **[843-11]** mânâsıyla yaşamış, semâvî duygularını duymuş ve lâhûtî zevklerinin kudsî lezzetlerini tatmıştır. Büyük mümin maneviyatının sahasında kökleri tâ ezeliyete kadar uzayan kuvvetli imanını; tefekkürî bir zikrin ulviyet hararetiyle nemalandırarak yaşadığı dinî hayatlarla taazzî ettirmiş ve lisanî bir zikrin yakıcı hararetiyle dönüştürdüğü kudsiyet semeresiyle tagaddi ederek manevi hayatını yükseltmiş ve bu sûretle insan olmak vazifesini yapmıştır.

Çalışa çalışa yetiştirdiği gavsiyet gülünün lâhûtî kokuları içinde mest olmuş ve zikir lezzetinin bütün tatlılıklarını vücudunun her zerresine tattırmaya çalışmıştır.

Hiçbir tereddüt ağrısıyla hasta olmayan ve hiçbir şek ve şüphe sadmesiyle sarsılmayan kuvvetli, sağlam imanı kendisini ebedî bir saadete mazhar edici ve tekâmül ettirmek kudretini hâiz pâyansız manevi bir zikir çölünün ateşli ve fakat rehakâr kucağına attı. Cenâb-ı Hakk'ın yalnız ezelde iman cevherini aşılayıp onun parlatılmak ve inkişaf ettirilmek vazifesinin beşeriyete ait olduğunu sarsılmaz bir kanaatle bilen Bişr-i Hafî hazretleri bu manevi sahada adım adım yürümeye başladı. Nefsinin önüne diktiği iğvâât duvarlarını inkişafa başlayan imanını istinatgâh yaparak azimlerle, sebatlarla yıktı, ilerledi..

Her "Allah" deyişinde tâ manevi varlığının derinliklerinden kopup gelen bu lafza-i celîlin lâhûtî mânâsı ara sıra saf imanının temiz nâsiyesine sürmek istediği fesat ve gaflet çamurlarını söküp atardı. Nihayet maneviyatının semasında hakikaten bir saadet hayatına nail eder nefsî bir mücahede hazanı kendisini göstermeye başladı. Lafza-i celâlin manevi şiddeti nefs âleminin gönderdiği siyah bulutları kuvvetiyle dağıttı. Mefhûmunun semâvî harareti de onları büsbütün eritti. Bazen bir şimşek gibi parlayan tevhid; ufkunun ötesinde berisinde kalan bazı karanlıkları da sildi, süpürdü.

Gerek maddi ve gerekse manevi hayatlarda tekâmül şahikasını tırmanarak **[844-12]** saadet zirvesinde istikrar edilebilmesi için mutlaka bir cidâl devresi geçirmek fıtri mecburiyetlerden olduğunu bilen Bişr-i Hafî bu çarpışmanın her türlü acısına tahammül etti. Maneviyatının hazinesine damlayan bir katre kudsiyet zülâli bu manevi sadmelerin acılarını unutturmaya kâfi geliyordu. Esasen sonra kazanacağı câvidânî hayatın ruhani tesirleri, bu mücahedeyi hissettirecek kendisinde maddi bir kuvvet bırakmamış, onu teshir etmişti. Böyle fırtınalı, gürültülü, necâtlar müjdeleyici bir hazan hayatı yaşayan bu âlî Müslüman; bir zaman sonra ebedî bir saadet baharının mütebessim çehresiyle karşılaştı. Her şey sustu. Lâhûtî bir sükût etrafını sardı. Nefsinde hiçbir iğfal kudreti kalmadı. Hazreti Hâlık'ın ham olarak yarattığı maneviyat meyvesi kemâle erdi. Öyle tekâmül etti ki: Maddi vücudundaki her zerrenin Allah, Allah.. diye hareket etmesini temin etti. Bütün mânâsıyla zikir hayatının bir tecellîgâhı ef'âl ve mümessili oldu. Artık müthiş, manevi dalgalarıyla köpüren zikir ummanı sessiz, semâvî bir sükûnet hayatı yaşamaya

başladı. İşte Bişr-i Hafî hazretleri bu sûretle hakikat ve marifet kisvesine bürünerek takva ziynetiyle süslendi ve nihal-i kemâle kondu. Orada ölünceye kadar Allah'ının rahmet ve mağfireti temenniyâtını lisân-ı haliyle terennüme koyuldu. Artık tam mânâsıyla bir insan-ı mümin oldu. İman cevherini; ziyası birçok kişilerin tenvîrine sebep olacak bir sûrette parlattı. Manevi ufkunu aydınlattı. İslâm'ın ahlâki hayatını kendisinde temsil etti.

Lâhûtî kâinatındaki kudsiyet hevasıyla teneffüs edip zikir gıdasıyla büyüyen, Hakk'ın rızasını ve peygamberin şefaatini istihsale muvâfık olan bu büyük Müslüman münkeşif imanının temeli üzerine bir kemâl kâşanesi kurdu. Ve onu sünen-i peygamberîye itaat, Müslümanlara nasihat, salihlere hürmet etmekle daha ziyade kavîleştirdi. Ve nihayet Bağdat'ta 225 sene-i hicriyesinde lütuf hazinesinden çıkacak bir katre rahmetine teşne olduğu Allah'ına kavuştu. Rahmetullahi aleyh.

Mehmed Besim

[845-13]

TARİH

İbn Teymiyye

-Başı 35'inci sayıda-

İbn Teymiyye'nin Çektiği Zahmet ve Meşakkati

Kadı İbn Mahlûk: (İbn Teymiyye'ye hitaben) Ey fakih ne dersiniz?

İbn Teymiyye: Elhamdülillah..

Kadı: Seni buraya hutbe okumaya çağırmadık, cevap veriniz!

İbn Teymiyye: Bu mecliste benim hakkımda kadı kimdir?

Aradan biri: İşte Mâlikilerin kadısı olan İbn Mahlûk sizin hakkınızda kadı tayin edildi.

İbn Teymiyye: İbn Mahlûk benim hakkımda nasıl kadı olabilir? Halbuki aleyhimde bulunanların birincisi bu zattır. Hasım hiçbir zaman kadı olamaz. Böyle iş ne akla ve ne de şerîata sığar. Kadısı davacı olan mahkemede hiç adalet olur mu?!..

İşte İbn Teymiyye'nin kendisini böylece müdafaa eylemesi yüzünden iki kardeşi ile beraber hapse girmesine sebep oldu ve hepsi birlikte hapsedildiler.

707 tarihinde İbn Teymiyye hapisten çıkarılıp meseleyi yeni baştan tetkik etmek üzere Mısır'da tekrar bir meclis teşekkül etti ise de müşârünileyhin zararına hiçbir şey ispat edilemedi.

Şeyh hazretleri hapishanede on sekiz ay vakit geçirmişti. Halk müşârünileyhin hapishaneden çıkarıldığını işitip memnun kaldılar. Mücahedesini takdis ederek nutuklar söylendi, kasideler inşad edildi. İbn Teymiyye hapishaneden çıktığı **[846-14]** gün –ki Cuma günü idi- camiye giderek tefsirden ders vermeye başladı. Sûre-i Fâtiha'nın tefsirini izah

etti. İbadet, sabır ve tahammülün faziletlerini anlattı. Sâir camilere dahi giderek hadis ve tefsirden ders verir ve halkasına binlerce halk toplanırdı.

İbn Teymiyye, Mısır ahalisi arasında müritlik, şeyhlik, havârık, kerâmât, tarîkat ve şathiyat… gibi hallerin şiddetle hüküm sürdüğünü görünce müşârünileyh tasavvuf ve hadis ve vücut meselelerine dair söz söylemeye başladı.

"İslâm dininde Kur'ân ve Resûlullah'ın sünnetinden başka tarîkat olmadığını, amelleri kitap ve sünnete muvâfık olmayanlar isterse havada kuş uçar gibi uçsunlar, isterse karada koşar gibi deniz üzerinde koşsunlar ehemmiyeti yoktur. Dünyada saadet, âhirette necât ancak Kur'ân ve hadise, âsâr-ı selefe mütabeat etmekle olur." diyerek birçok vaaz ve nasihatte bulundu. Fakat şeyhin bu vaazlarından muğber olan birtakım müteşeyyihler, müritler, tekke mensubîni… derhal toplanıp sultanın huzuruna şikayete vardılar. Sultan bu kalabalığı görünce birdenbire ürktü. Ne maksat ile geldiklerini sordu.

Şikâyetçiler: "İbn Teymiyye, şeyhleri tahkir, erbâb-ı tarîkati tazlil ederek onları nazar-ı nâsdan iskata çalışıyor." diye sultana şikâyet ettiler. Bunlara kumanda eden Kerim Alâmî ve İbn Atâ nâmında iki şeyh idi.

Sultan meseleyi anlamak için Dârü'l-Adl nam yerde bir meclis teşkil etti. İbn Teymiyye de meclise çağırıldı. Şeyh kendisine mahsus şecâat ve salâbet, iktidar ve fesahati ile maksadını izah etti ve muvaffak da oldu. Fakat avam-ı nâsın heyecanını teskin etmek ve ahali arasında artık bu gibi şikâyet ve teşvişlere nihayet vermek maksadıyla İbn Teymiyye'yi ya Mısır'da alıkoymak veya İskenderiye'ye nefyetmek veyahut tekrar hapishaneye sokmak üzere üç şık tertip edildi. Şeyh bu üç şıktan birini ihtiyâre serbest idi. **[847-15]**

"رَبِّ السِّجْنُ اَحَبُّ اِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنٖٓى اِلَيْهِۚ"[63] diyerek zindanı tercih eyledi. Ve doğru zindana gitti…

Bütün bu vakaların muharriki yukarıda ismi mezkûr Nâsır el-Menbicî nâmındaki şeyh idi.

Bitmedi.

Rızâeddin bin Fahreddin

TERCEME-İ HAL

Ebû İshak İbrahim bin Edhem

Cezbe-i ilâhîye ile saltanat ve dünyayı saadet-i ebediye-i uhreviyeye feda edip fakr u fenâyı ihtiyar ile âlî derecelere vâsıl olanların pîşvâsıdır.

Ebnâ-yı mülûktan olup pederinin tahtgâhı olan Belh'te ulûm-ı akliye ve nakliyeyi tahsile çalışmakta iken bir gün şehzadeler âdeti üzere müzeyyen at ve tazılarla ava çıkmış idi. Bu esnada kulağına hâtif-i gaybdan "Böyle lehv ve lu'b için halkolunmadın." sözü işitilirmiş gibi oldu…

Hemen orada tesadüf ettiği bir çobanın yırtık elbisesiyle kisve-i mülûkâneyi istibdal ve at ve sâir eşyasını çobana bırakarak aşk-ı ilâhî ile Beytü'l-Haram semtine gitti. Dervişâne

63 Kur'ân-ı Kerîm, Yusuf-XII, 33: Yusuf, "Rabbim! Zindan bana bunların benden istediklerinden daha iyidir."

bir nice müddet seyr ü seyahat ve birçok makamât-ı mübarekeyi ziyaret edip Mekke'ye vusûlünde Süfyan-ı Sevrî, Fudayl bin İyaz, Ebû Yusuf Gusûlî gibi eâzımın sohbet-i pir bereketleriyle meslek-i tasavvufa dâhil ve tekâmül-i âdâb-ı tarîkatle makâm-ı velâyete vâsıl oldu. Mekke'de mukim ekâbir-i ulemâ ve bera-i hacegân nice meşâyîh-ı âzâm ile musâhib olarak bir zaman mücâveret-i beyt-i saadetten sonra Şam'a azimet ve orada ihtiyâr-ı ikâmet eyledi.

[848-16] Müridânına zühd ve takvayı emir ve taleb-i rızk-ı helal için sa'y tavsiye eder ve numune-i imtisal olarak –evlâd-ı mülûkden bulunmasına rağmen- orak biçmek, bostan ve bahçe beklemek ve emsal işlerden hâsıl ettiği kazancıyla taayyüş eylerdi. Ehl-i tarîk için ve ehl-i din için sadakalarla, aylıklarla taayyüşten kendi sa'y ü ameliyle geçinmek evlâ olduğunu göstermiştir.

Filhakîka zühd ve takva erbâbı için ticaret, zanaat ve ticaretle taayyüş edip "evsah-ı nâsdan başka bir şey olmayan" sadakâttan teverru maddi ve manevi bâis-i şeref ve saadettir. Müşârünileyh hazretlerinden pek çok akvâl-i sûfiyâne menkul olup burada zikrinden sarf-ı nazarla arzu buyuran zevâtın *Tabakât-ı Şârânî*'ye ve *Risale-i Kuşeyriye*'ye müracaatlarını tavsiye ederim.

Pederinin yanında terk etmiş olduğu mahdumu İshak büyük pederinin vefatında vâris-i hükûmeti olmuştu. İshak yetim gibi büyümüş olduğundan pederini görmek iştiyakıyla Mekke'ye gitti. İbrahim tıfıl iken ayrıldığı oğlunu tavafta görüp dervişânına "Şu genç benim oğlum olmak gerektir, çünkü yüzünü görünce pek ziyade muhabbet ettim." der. İshak, pederine mülâkat ettiğinde mülk-i mevrûsuna avdeti teklif ederse de hazret îtizar ve oğluna hayır duadan sonra mübarek ellerini semaya kaldırıp, "Yâ Rabbü'l-âlemîn, bu çocuğa olan muhabbeti benden al, ta ki sana olan muhabbetimde şerik olmaya." buyurmuştur.

Müşârünileyh hazretlerinin meslek talimi ilmü'n-nefs idi. Ekser akvâl-i şerîfeleri de marifetü'n-nefs mebâhisine aittir. Tarih-i vefatı 162 yahut 166 olmak üzere muhtelefün-fihtir. Kabr-i pâki Lazkiye'de Cebele-i Edhemî nam mahaldedir.

Mahmud

Müdîr-i Mes'ûl: Halim Sabit – Necm-i İstikbal Matbaası

اسلام مجموعه‌سی

شعاری: « دینلی بر حیات ، حیاتلی بر دین » در .

ییل ۲ صایی ۴۱ — ۱۵ صفر ۱۳۳۴ / ۱۰ کانون اول ۱۳۳۱ — مدیری: حلیم ثابت

جلد : ۴

قرآن کریم

سورهٔ آل عمرانك ۶۰ نجی آیتندن ۷۷ نجی آیتنه قدر مفهوم شریفی
حاشیه‌لی مفهوم قرآندن مرحوم مناسترلی رفعت

تاریخ

ترجمهٔ حال

نسخه‌سی ۶۰ پاره‌در

توزیع یری « زمان کتبخانه‌سیدر »

نجم استقبال مطبعه‌سی

İslâm Mecmuası

Şiârı: "Dinli bir hayat, hayatlı bir din"dir.

Yıl: 3 Sayı: 41 **15 Safer 1334** **Müdürü: Halim Sabit**

10 Kânûnuevvel 1331

[23 Aralık 1915]

Cilt 4

Nüshası 60 paradır. Tevzî Yeri: "Zaman Kitaphânesi"dir.

Necm-i İstikbal Matbaası

İslâm Mecmuası

Müslümanların fâidesine çalışır. On beş günde bir çıkar.

Sayı: 41 15 Safer 1334 – 10 Kânûnuevvel 1331 Yıl: 3

KUR'ÂN-I KERÎM

Sûre-i Âl-i İmran[64]

Medine-i Münevvere'de nâzil olup iki yüz âyetten ibarettir.

-Bismillâhirrahmânirrahîm-

(60) İmdi sana ilim ve hüccet geldikten sonra yine hakk-ı İsa'da seninle muhâsama edenlere "Siz evladınızı, nisânızı, nefsinizi meydana koyup gelin, biz de evladımız, nisâmız, nefsimizle çıkalım, Cenâb-ı Hakk'a arz-ı niyaz ederek 'Allah'ın laneti kâziblere olsun ' diye dua edelim"[65] de. (61) İşte bu kıssalar haktır ve Allah'tan gayrı ilah yoktur. Ancak zât-ı ecell-i âlâsı vardır; aziz ve hakim olan ol Allahu teâlâdır. (62) Onlar yine îraz ederlerse etsinler, Allahu teâlâ hazretleri müfsitleri bilir. (63) "Ey Ehl-i Kitab,[66] sizin aranızda ve bizim beynimizde hep bir olan kelimeye[67] gelin, Allah'tan başkasına ibadet etmeyiz, Allah'a hiçbir şeyi şerik **[850-2]** *tutmayız ve Allah'ın gayrı olarak kendimizden kimseyi rab ittihâz etmeyiz, deyin." diye söyle; eğer îraz ederlerse ey Müslümanlar siz de onlara: "Şahit olun ki biz Müslümanlardanız." deyin. (64) Ehl-i kitab[68] İbrahim hakkında yine muhâsama edip durursunuz. Size Tevrat ve İncil'in ondan sonra nâzil olduğunu tefekkür etmez misiniz; (65) Siz ol kavimlersiniz ki ilminizin lâhik olduğu şeyde[69] bile muhâsama ettiniz. Ya ilminizin lâhik olmadığı şeyde ne için mücadele edersiniz, bunun hakikatini Allahu teâlâ bilir, siz bilmezsiniz. (66) İbrahim ne Yahudi idi, ne Nasrânî idi, ne müşrik idi. Ancak pak ve tahir ve muvahhid-i halis olan bir Müslim idi. (67) İbrahim'e ihtisası olan nâsın evvelâsı kendine tâbi olanlarla bu nebi[70] ve buna tâbi olanlardır, Allah da müminlerin velisidir.*

(68) Ehl-i kitabın bir güruhu sizi idlâl edebilmeyi arzu ederlerse de nefislerinden başka bir şeyi idlâl edemezler fakat buralarını kendileri bilmezler ki. (69) Ey

64 Başı 40'ıncı sayıda.
65 Nasârâ bundan havf ederek muvafakat etmediler.
66 Yani Yahûd ve Nasârâ.
67 Vasf-ı Hudâ ve sıdk-ı nübüvvet-i Mustafa'ya.
68 Yahûd ve Nasârâ.
69 Muhammed Aleyhi's-selâm'ın evsâfını bildikleri halde.
70 Yani Muhammed aleyhi's-salâtü ve's-selâm.

ehl-i kitab,[71] hakkı gördüğünüz halde ne için âyât-ı ilâhîyeyi[72] inkâr edersiniz? (70) Ey ehl-i kitab,[73] hakikat-i hali bildiğiniz halde ne için hakkı bâtıl ile karıştırır ve ketm edersiniz? (71) Ehl-i kitabdan bir taife "İman edenlere inzal olunana[74] günün evvelinde inanın ve âhirinde inkâr edin, belki bu sebeple ona iman edenler rücû ederler" sözünü beynlerinde yekdiğere dediler. (72) Ve diğer fırkalara da "Kimseye iman etmeyin, ancak sizin dininize tâbi olana **[851-3] i***man edin veyahut nezd-i ilâhîde muhâsama edileceksiniz, dediklerine inanmayın ki size verilen kimseye verilmemiştir" diye tavsiye ettiler, sen[75] de onlara "Cenâb-ı Hak hâdidir, hidayet edendir, fazl ve tevfîk hep yed-i ilâhîsindedir, dilediğine verir." de, onun Zât-ı ecell-i âlâsı müstehak-ı hidayetleri bilir ve onlar hakkında da ihsanı (73) dilediğine rahmetini tahsis eder, fazl-ı azim sahibidir.*

(74) Ehl-i kitabdan öyle adam vardır ki kantarlarla emanet versen yine sana te'diye eder, onlardan yine öyle adamlar vardır ki bir dinarı emanet etsen ale'd-devam arkasından koşup ikâme-i dava etmedikçe sana tediye etmez, sebebi ise "cahillerden dolayı bize günah yoktur.[76]" demeleridir ki bunlar hıyanetin derecesini bildikleri halde de Allahu teâlâya karşı yalan söylerler. (75) Halbuki onların dedikleri gibi değildir; herhalde ahdine vefa etmek, ahd-şikenlikten tevakkî eylemek lazımdır. Cenâb-ı Hak da böyle müttakîleri sever. (76) Ahd-i Allah'ı ve ism-i Celâl ile yeminlerine dünyanın kem metâına istibdal edenler için naîm-i âhiretten nasip yoktur ve Hak teâlâ hazretleri bunlara ferahlı şey söylemez ve yevm-i kıyamette yüzlerine de bakmaz ve tezkiye etmez, onlar için azâb-ı elîm vardır.

(77) Yine bunlardan[77] bir fırka vardır ki kitaptan[78] okurlar zan etmeniz için ağızlarını eğerek bükerek kitapla okurlar halbuki okudukları kitaptan değildir. "Bu da taraf-ı ilâhîdendir" derler. Halbuki taraf-ı Bârî'den değildir ve okuduklarının ne olduğunu[79] bildikleri halde yine Allah'a karşı yalan söylerler. **[852-4]** *(78) Kendisine kitap ve hikmet ve mesned-i nübüvvet verildikten sonra nâsa "Allah'ın gayrı olarak bana ibadet edin." demek beşer için bir emr-i nâ-layık olup ona sezâvar olan talim ve taallüm ettiğiniz, tedris ve tederrüs eylediğiniz kitabullah mûcibince ilim ve amelde sabit ve illâ helâk olun." demektir. (79) Melâike ve enbiyâyı rab ittihâz etmenizi asla emretmez, ayâ sizler Müslüman olduktan sonra yine size küfür ile emreder mi?*

(80) Cenâb-ı Hak enbiyâdan ahz-ı misak ile kitap ve hikmet verdikten sonra "Nezdinizde bulunanı musaddık gelecek olan peygambere iman etmek ve ona nusret eylemek gerektir." buyurarak "Böylece ikrar ve ahdimi kabul ettiniz mi?"

71 Yahûd ve Nasârâ.

72 Kur'ân ve Muhammed aleyhi's-salâvatü ve's-selâmı.

73 Yahûd ve Nasârâ.

74 Yani Kur'ân-ı Kerim'e.

75 Muhammed aleyhi's-salâvatü ve's-selâma hitap.

76 Yahudiler bu cahil Arapların malını almakta kendilerine günah olmadığını itikat eylemeleridir.

77 Yahudilerin.

78 Tevrat'tan.

79 Yani kendi elleriyle kendilerinin tahrif etmiş olduklarını bildikleri halde.

dediğinde cümlesi "İkrar eyledik." demeleri üzerine "Şahit olun, ben de şahidîn ile beraberim." buyurduğunu yâd eyleyin ki (81) Bundan sonra her kim bundan îraz ederse fasıklardandır. (82) Bunlar Allah'ın müntehâbı olan dinden başka din mi isterler ki göklerde ve yerde olanların cümlesi ol Vâcib teâlâya tav'an ve kerhen münkad oldular ve cümlesi de ona ricat edeceklerdir. (83) Sen[80] de ki: "Biz Allah'a ve bize inzal buyurduğuna ve taraf-ı Bârîsinden İbrahim ve İsmail ile İshak ve Yakup'a ve esbat-ı Yakup'a inzal edildiklerine ve Musa ile İsa'ya ve sâir enbiyâya verilenlere inandıktan bu peygamberlerden birini diğerinden tefrik etmez Cenâb-ı Hakk'ın Müslüman kullarındanız." (84) Kim ki İslâm'dan gayrı din talep ederse ondan Allah razı olmaz ve bu tâlip âhirette erbâb-ı hüsrandandır. (85) Resûl'ün hak olduğuna şehadet ettikleri ve kendilerine bürhan geldiği halde iman edip muahharan inkâr ile kâfir olan mürted kavme Cenâb-ı Hak nasıl hidayet eder. Vâcib teâlâ hazretleri irtidâd ile nefislerine zulüm edenlere asla hidayet etmez. (86) Ol mürtedlerin cezaları Allahu teâlâ ve meleklerden ve cemî nâsdan lanettir. (87) Onlar ukûbet-i lanette muhalled olup kendilerinden azap tahfif olunmaz ve nazar-ı merhamete alınmazlar.

[853-5]

TARİH

Kadızâde ve Sivasî Münâzaası

Mesâlik-i sûfiye ashâbı ile ulemâ-i rüsum beyninde vakit vakit münâzaa zuhur ediyordu. Fakat Kadızâde Mehmed Efendi ile Sivasî Şeyh Abdülmecid Efendi arasında tahaddüs eden ihtilaf pek ziyade ehemmiyet kesbetmiş, yekdiğerini ve tevabiini tekfire ve hatta biri diğerinin ve tâbilerinin katlini tervice kadar varmış idi. Vakit geçtikçe ve yekdiğeri aleyhindeki isnâdât arttıkça nefret de tezâyüt ediyor, her iki tarafın emeli diğerini imhadan ibaret bulunuyordu. Tarihte Fatih Vakası namıyla yâd olunan vaka işte bu tezvirin neticesi hükmündedir.

Tekâyâda zikir sırasında lahn ve teganni ile tezyin-i savt edilmesi ve sema ve devran yapılması küfrü müeddî olduğu Kadızâde etbâı tarafından ileri sürüldüğünü gören tarafdarân-ı Halvetiye ve Mevleviye ve sâir sûfiye fukarasına adâvet edip bunları tekfirden mâadâ tekkelerine dâhil olan bile kâfir olur, demeye cüret eden müminîn ve muvahhidîn fırka fırka olup mecâlis ve mehâfilde köşe be köşe mübâhase ve kavga ve beyhude muârazalar ile vakit öldürmekten hâlî değiller idi.[81] Züht ve takva perdesine bürünen Kadızâde tarafdarânı hükûmetteki nüfuzları sayesinde kendilerine tâbiyet edenlerin her türlü umûr ve husûsâtını terviç ve tesrîa muvaffak olduklarından nüfuzları günden güne artıyor ve alelhusus son zamanlarda elde ettikleri teberdârân vasıtasıyla darüssaade ağasına ve onun delâletiyle de Valide Sultan hazretlerine çatmaları ve saray-ı hümayundan iltifata ve gâh ü bîgâh ihsana mazhar olmalarıyla nüfuzları [854-6] hadd-i gayeye vâsıl

80 Muhammed aleyhi's-salâtü ve's-selâma hitap.

81 Naima, Cilt 6, Sahife 232.

oluyordu. Diğer taraftan şeyh efendi dahi havass-ı mukarrebîn iltifatıyla ve tekke müdavimlerinden olan mütehavvilînin delâletleriyle nüfuzu ziyadeleşmiş ve evvelkiler gibi sarayın aleni iltifatlarına, celî ihsanlarına mazhar olamamakta ise de, sırran nihânî keseler yürümekle havişânı nezdinde ve bu ahvâle vakıf olanlar indinde kadri artmıştı.

Giderek saray-ı hümayun mensubîninin iki taraf olması ve bir tarafın hocalara ve diğer tarafın dervişlere iltifat göstermesi halkı şaşırttı, isnâdâtı tezyide bâis oldu.

O sırada makâm-ı vezareti ihrâz eden Boynuyaralı Mehmed Paşa'nın ne bir tarafa ne öbür cihete ehemmiyet vermeyerek ve yalnız kendi kesesini doldurmak kaydına düşerek menâsıbı satmaya başlaması ve evvelce tevcîhat sırasında işlerin derecesi ve mensubînin kayırılması nispette her iki taraf müttefiken bu defa bütün menâfiin vezire intikal eylemesi hem hocaları, hem şeyhleri iğzab etmekten hali kalmıyordu. Donanma-i Hümâyun'un tam bu sırada münhezim, düşmanın Limni ve Bozcaada'ya müstevlî olması üzerine her iki taraf kürsülerde ve mecâlis ve mehâfilde veziri ta'n ve teşnîe başladılar. Ve "Zalim ve mürteşî, şer'-i şerif icra olunmaz, memâlik-i İslâmiye bid'atle doldu, vezir ve müftü ehl-i bid'ati himaye eder, diye lisanlarına geleni söyler oldular." Vezir-i azam aleyhindeki şikâyâtın temâdî etmesi ve her lisanda aynı nakaratın tekrar edip durması Mehmed Paşa'nın mevkiini sarsmış, binnetice azlini mûcib olmakla makâm-ı vezarete Köprülü Mehmed Paşa getirilmiş idi. Zilhicce'nin üçüne müsâdif Cuma günü Fatih camii-i şerîfinde müezzinlerin naat-ı resûl okumaları üzerine Naîmâ'nın tabirince fâkîlerden bir taife müezzinlerin iskatı için şütûm-ı mugallaza ile zebândırazlığa kıyam eylemiş ve taraf-ı mütekabil hilâfını iddia eylemeleriyle iş mukâteleye müncer olmadan mesele bastırılmıştı. Fakat bu hal işi büsbütün azıttı. Bu mertebeden sonra bilkülliye **[855-7]** meşayih-i sûfiyeye derûnlarında olan kîne-i dîrînelerini izhar ve mahmiyye-i Konstantiniyye ve hâric-i şehirde olan tekke ve hângahları cem-i kesir ile hedm edip taş ve topraklarını deryaya dökmeye karar verdiler. Mani olanları def için alet-i harp ve kıtal ile Sultan Mehmed Camii'nde cem olmaya ittifak edip ümmet-i Muhammed'den olan "yarın alet-i harp ile cami önünde hazır olsunlar, -emr-i bil mâruf ve nehy-i anil münker- hizmetine muâvenet eylesinler."[82]

Kadızâde tarafdarânının maksadı yalnız tekâyâyı yıkmak, taş ve toprakları deryaya dökmekten ibaret değildi. Onlar; tekkeleri yıktıktan, taş toprağı yok ettikten sonra tesadüf edecekleri dervişlere tecdid-i iman teklifinde bulunacaklar, kabul edenleri azat, etmeyenleri itlaf eyleyeceklerdi. Sonra huzûr-ı padişahîye çıkacaklar, Bid'atlerin kaldırılmasını zât-ı hazret-i şehriyariden istirham eyleyeceklerdi. Zannediyorlardı ki bu maksatlarına ererlerse her şey düzelecek, her tarafa nizam verilecektir. Filhakîka "suhteler sopa, kerdeler ile ve muhtekir mürâî sevki ve ehl-i havf kısmından Hacı Mandal ve Fâkî Döngel madrabazları şakirtleri olan Hotman Katrak kakavanlarına silah kuşattırıp" takım takım camiye gelmeye başladılar.

Bu içtima hükûmetin, dolayısıyla vezir-i âzamın sem' ve ıttılâına vâsıl olmakla vezir-i müşârünileyh nush ü pend şıkkını bittercih tarafeyne ihtarât-ı münasibede bulundu. Fakat kârgîr tesir olmadı. Bunun üzerine ulemâ-i hakikiye celbedilmiş ve reyleri bilistifsar müçtemiîn makâsıdı minküllilvücûh gayrikâbil-i terviç şeylerden ibaret ve bunların

82 Cilt 6, Sahife 325.

istîsalleri muvâfık-ı akıl ve tedbir ve diyânet olduğu cevabı alınmış olmakla ledel-istîzân muharrik ve müfsitlerin katillerine izn-i hümayun südûr ettiği halde Köprülü yine afv ü safh ile muameleyi tercih etmiş, bunların içtimalarını dağıtmakla beraber fesat mürettibi oldukları anlaşılan Üstüvânî, Türk **[856-8]** Ahmed, Divane Mustafa'nın Kıbrıs'a nefyleri ile iktifâ ederek işi tamamen bastırmaya muvaffak olmuştur.

Bu iki zat ile mensubîni nezdinde bâis-i ihtilaf olan mevad beynelulemâ öteden beri ihtilaf olunagelen ve bir türlü halline muvaffakiyet elvermeyen şeylerden ibarettir.[83]

Nakil ve telhis edelim:

1- Hakâyık-ı eşyadan bahseden ulûm-ı akliye ve riyaziyenin men ve adem-i men'i.

2- Hızır aleyhi's-selâmın hayatı.

3- Teganni câiz olup olmadığı.

4- Mensûbîn-i turukun tekâyâ ve zevayâdaki devrin cevaz ve adem-i cevazı.

5- Tasliye ve tarziyenin hususi ve umumi olması.

6- Kahve ve tütünün ve sâir muhdesâtın hal ve hürmeti.

7- Hazret-i Peygamber efendimizin ebeveyninin imanları.

8- Firavuna müşrik ve mümin sıfatlarından hangisi evfak olduğu.

9- Şeyh Muhyiddin ibn Arabi hazretleri'nin iman ve küfrü.

10- Yezid'e lanetin cevaz ve adem-i cevazı.

11- Bid'at meselesi.

12- Ziyaret-i kubur keyfiyeti.

13- Leyâl-i mübarekede ve ezcümle Regaib, Berat ve Kadir'de cemaatle nâfile namaz kılınabilip kılınamayacağı.

14- Büyüklerin el ve ayak ve eteklerini öpmek, selâmın el ve işaretle ve alelhusus eğilmekle icrasının cevaz ve adem-i cevazı.

15- Emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i ani'l-münker meselesi.

16- Rüşvet.

[857-9] Mesâil-i mebhûseye bir nazar atfedilecek olursa bunlardan bir kısmının ihtilafı mûcib olacak derecede bir ehemmiyeti ve hatta hiçbir lüzumu olmadığı ve ikinci kısmının ise tetkike değeri olmakla beraber bu derece ihtilafı bâis olacak bir sebep teşkil etmediği tezahür eder.

Ehemmiyeti olmayan 2, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 14 numaralar tahtındaki bahisler, ehemmiyeti olanlar da diğer numaralardakilerdir.

Bunlara bir nazar-ı ric'î atfedelim. Hızır aleyhi's-selâmın hayatı. Hızır aleyhi's-selâmın sağ olduğuna îtikat etmek, yahut öldüğüne kâil olmak ne dini tarsîn eder, ne zayıflatır.

83 Naîmâ, Cilt 6, Sahife 230-231. *Fezleke*, Cilt 2, Sahife 183.

Bu, cüz-i imandan değildir ki ademi imanın tezelzülünü, vücudu da takviyesini mûcib olsun. Kezâlik dünyevi bir ehemmiyeti hâiz değildir ki terakkiyât ve tedenniyatı intâc eylesin. Tasliye ve tarziye de böyle! Bunların her ikisi bir zat hakkında hayırhahlıkta bulunmak ve Allah'ın rızasını onun için istemekten ibarettir. Aksi iftirayı intâc etmek itibariyle mûcib-i mesuliyet olabilen bu halin şu şekli hiçbir vakit itirazı mûcib olamamalı, işi herkesin kanaatine bırakmalıdır. Bunlar muhabbete delâlet eden şeylerdir.

Müslümanlar yalnız peygamber hakkında muhabbet-i tamla memurdurlar. Ondan başkası için muhabbet beslemek biri diğerine tercih edecek esbap arayıp bularak kendince birini diğerine müreccah tutarak o nispette âsâr-ı muhabbet ibraz eylemek bittabi mecburi olamaz. Ve mesuliyeti de icap edemez.

Hazret-i Peygamber'in ebeveyninin imanları, firavunun imanı, acaba bunların imanı neden ihtilafı mûcib oluyor? Onlar geçmiş, Allah'ına kavuşmuş. Âsâr ve ef'âl itibariyle her biri şimdi ya rahatta yahut azaptadır. Bu böyle iken, leh ve aleyhte ihtilafa düşmek doğrusu gariptir. Cenâb-ı peygamberin milyonlarca mümine şefaat edeceği Kur'ânla sabittir. Nasıl olur ki kendi ebeveynine, velinimetine şefaat edemesin. Ve bu şefaati de indehu makbul olmasın.

[858-10] Muhyiddin Arabî de bıraktığı âsâr ve müellefât ile halen büyük bir şöhret muhafaza ettiği gibi bundan böyle de bu şöhreti muhafaza edeceği şüphesizdir. Binâberîn hayatıyla uğraşılacağına, âsârıyla uğraşılsa, bîsûd münakaşada bulunulacağına faydalı ciheti ihtiyar olunsa daha iyi olmaz mı? Bahusus öyle âsâr ki cihan değer.

Yezid'e lanet de böyle! Edenler bir tarafı, etmeyenler diğer tarafı teşkil ediyor, fakat etmekle bir şey kazanmış, etmemekle bir şey kayıp edilmiş olmuyor. Bunlar kaale alınmamalı, muhakeme edilmek istenirse hayatı tarih nokta-i nazarından muhakeme edilmelidir. Ve menfaat-i hakikiye de buradadır.

Ziyaret-i kubur zannederim ki bir mesele olamaz. Ölüler, mezarlar ancak bir Fâtiha ithafı için ziyaret olunabilir. Yoksa istişfâ'da bulunmak için değil. Vaktiyle uğraşılacak işler olmadığından mı yoksa başarılamayacağı bilindiğinden midir nedir; o zamanlar hep böyle fâidesiz şeyler mevki-i bahis ve münazaraya konularak lüzumsuz patırtı ve gürültüler ortaya atılmıştır...

El, etek öpmek, el ve başla selâm vermek gibi şeyler de uğraşılacak kadar ehemmiyeti hâiz değildir. Çünkü bunlar örf ve âdetten ibaret, zamanla mütehavvil şeylerdir. Ne kadar âdetimiz vardır ki zaman onları değiştirmiş, yerlerine yenilerini ikâme eylemiştir. Selâmlar da böyledir. Hatta medeniyet terakki ettikçe bunların envâı taaddüt etmiş, birçok eşkâl-i mahsûsa aldığı gibi erkeklerin, kadınların yekdiğerine birincilerin ikinci, sonuncuların evvelkilere karşı icra edecekleri selamların şekli ayrılmıştır. Eşhâs arasındaki selâm başka, devâir ve makamât-ı resmiyedeki selâmlar başkadır. Derecât terfi ettikçe eşkâl de tebeddül ediyor. Ve bunlar da zamanın ilcaâtıyla değişip gidiyor, kalanlar varsa sırf bir yadigâr-ı tarihi olmak üzere saklanmakta ve bunlar da eyyam ve mevâki-i resmiyeye has bir hal almaktadır. Bundan birkaç yüz sene evvelki resm-i selâmı bugün idame ettirmek **[859-11]** kâbil olamadığı gibi bundan evvelleri de daha evvelki zamanın merasim ve usûlünü muhafaza etmek kâbil olamamış olduğuna, dervişân bazı merasim ilave etmişler,

bir kısım halk da tadilat yapmışlarsa bunun örfî bir ihtiyaç neticesi bulunduğuna itimat edilmek ve bunun ile uğraşmamak gerektir.

Ehemmiyeti oldukları kaydedilenlere gelince filhakîka bunların ehemmiyetleri derkâr ve her biri için uzun uzadıya teşrîhat icrasıyla tebyîn-i hakikate çalışılması lüzumu bedîdârdır. Fakat münakaşayı mücadele mertebesine çıkarmak ve işi anlamaktan uzak bîbehre bir takım adamlara, tâbir-i mârufiyle ayak takımına intikal ettirerek bu sûretle efrâd-ı millet arasında münakaşa sokmak bittabi doğru değildir. Bir adam çıkar, bir meseleyi müdafaa eder. Diğeri ortaya atılır, o meseleyi tenkit eyler. Fakat her ikisinin maksadı o meselenin tenvîri dolayısıyla efrâd-ı milletin tenvîridir. Eğer münazara bu maksattan uzaklaşırsa fayda yerine zarar, menfaat yerine mazarrat gelir. İşte bu meseleler etrafındaki münakaşât da hak ve hakikat vadisinden böyle çıkarılmış; dine hizmet veya efrâd-ı İslâmiyeyi tenvîre gayret nâmı altında din-i mübîne mazarrat getirilmiştir.

Zâhirde bâdi-i ihtilaf olan meselelerin biri ulûm-ı akliye ve riyaziyenin men veya adem-i men'idir. Ulûm-ı akliye, beşerin gıdası, ruhu, riyaziye de medâr-ı terakkisi iken; acaba nasıl men, beşerin ihtiyacât-ı tabiiyesi ne sûretle tahdit olunabilir. Şâirin hendesenin vesveseler tevlîd ettiğini ve bunun için insanın bu cihetten nefsini vikaye eylemesi icap eylediğini iddia ediyor. Zavallı bilemiyor ve ondan evvelkiler de takdir edemiyor ki hendese zihni vesveseye değil hakâyıkı suhuletle telakkiye alıştırır, çünkü dimağ-ı beşer; riyaziyenin desâtir-i lâyetegayyeri sayesinde bir polat gibi kesb-i metanet, o kavâid ve kavânini temessül etmek sûretiyle her şeyi hatasızca muvazene edebilecek derecede peydây-ı resânet eyler. Ulûm-ı akliye ve riyaziyenin men'ini iltizam edenler beşerin fikr-i muhakemeden beri kalmasını **[860-12]** menfaatleri icabından addetmişler, terakkiyât-ı fikriyeyi menâfi-i şahsiyelerine muzır telakki eylemişlerdir. Halbuki bugün bütün bu gördüğümüz terakkiyât hep bunun terakkisi sayesinde hâsıl ve beşerin saadet-i hâzırası da bundan mütehassıldır. Artık berikiler mi ötekiler mi haklı tamamıyla anlaşılır.

Teganni hakkında da ihtilaf olmamalıydı. Çünkü bu beşerin fıtri bir ihtiyacıdır. Sâniyen mazarrattan ziyade menfaati câliptir. Zaman-ı saadette bile asâkir-i İslâm'ın teganni ile harbe teşvik edilmiş olduğunu tarih kayıt ediyor. Sâhib-i din men etmemiş iken yardakçıların buna kıyam eylemeleri doğrusu garip görülür.[84]

Leyâl-i mübarekede cemaatle namaz kılınmak meselesi de basittir. İsteyen kılabilir denir. Çünkü ibadet-i zâidedir. Dergâh-ı izzette karîn-i kabul olursa febihâ, olmazsa ne zarar var? Acaba her taatimiz ind-i ilâhîde makbul müdür, bunu biliyor muyuz? Varsın bu da şüpheli olsun.

Hülasa ulemâ ve ukalâ-i sâlifenin bir takımını dine hizmetten ziyade muârızlarını halkın gözünden düşürmek için bir takım gülünç mübâhaselere girişmişler, ortada mûdilât-ı umûr dururken bîsûd bir takım münakaşâtla ortaya beyhude nifak saçmışlardır. İşte bu kadar.

Müverrih geçinen yahut müverrihlik taslayan zevâtın birinci hasleti hakgûluk olduğu, kendisinin takdir etmediği hususât hakkında bile bîtarafâne muhakemâtla izhar ve tebyi-ni hakka gayret lâzımeden bulunduğu halde *Fezleke* sahibi bu mebhasda tarafgirlik

84 İslâm Mecmuası'nın birinci sayısında buna dair bir makale vardır.

göstermek şaibesinden kendini kurtarmıştır. Tarihinin kısm-ı âzamını terceme-i hale hasreden Kâtip Çelebi[85] üstadı Kadızâde'ye kitabının iki sahifesini tahsis etmiş, ilim ve irfan yolunda iyice senâhân olmuş iken Sivasî'nin **[861-13]** ismini bile yazmamış, hakkında birkaç cümleyi bile esirgemiştir. Halbuki yani[86] [Naima], her iki zâtı hemen müsâvî kelimelerle tavsif, her ikisinin ulüvv-i kadrini teslim etmekle bir büyüklük göstermiş ve işte bu gibi kadirşinaslıkları cihetiyle de müverrihlerimiz arasında takarrür eylemiştir.

Mehmed Zeki

TARİH

İbn Teymiyye
İbn Teymiyye'nin Başına Gelenler

-Başı 40'ıncı sayıda-

İbn Teymiyye zindana avdetinde mahpusların ferâiz-i diniyeye bîgâne kalarak tabla, iskambil oynayıp, gevezelik edip bütün vakitlerini boşa geçirdiklerini görünce zindan halkını vaaz ve nasihate başladı. Çok geçmedi. Şeyhin vaaz ve nasihatleri zindan halkı arasında canlı bir sûrette tesir etti. Zindanda ezan ve ikâmetle cemaat namazı kılınmaya başladı. İlmi meclisler tertip edildi. Hüsn-i ahlâk, ıslah-ı nefse büyük bir temayül ve inhimak hâsıl oldu. Hatta o sıralarda kendilerinin hapishaneden tahliye olacaklarını haber alan kimseler İbn Teymiyye'nin sohbetinden ayrılmamak için mahpus olarak kalmayı zindanbaşısından rica ediyorlardı. Hariçten dahi birçok kimseler birer bahane ile hapishaneye gelirler, şeyhin meclisinde hazır bulunurlardı.

Elhasıl burası artık hapishane şeklinden çıktı bir dâr-ı irfan ve bir dârülfünûn haline girdi. Ahali her türlü meşakk-ı seferiyeyi göze aldırarak tâ **[862-14]** uzak memleketlerden kalkıp çetin meseleleri hallettirmek, fetva sormak için Mısır hapishanesine gelirlerdi. Şeyh her birinin hâcetini tatmin eder ve boş kaldığı zamanlarda da telif ile meşgul olurdu.

İbn Teymiyye'nin düşmanları şeyhin aleyhine kurdukları bütün planlarının akim kaldığını ve müşârünileyhin mertebesini nazar-ı nâsdan iskata muvaffak olamadıklarını görünce nihayet şeyhin İskenderiye hapishanesine nakil olunmasını sultandan rica eylediler. Arzuları is'âf olundu. Şeyh de İskenderiye'ye gönderildi. Fakat İskenderiye hapishanesi Mısır'ınkinden farklı olmadı. Nihayet o da bir Dârü'l-ilim halini iktisap etti.

El-Melikü'n-Nâsır bin Kalâvûn 709 tarihinde (309 Ramazan-ı şerîf bayramı günü) Mısır'ı zapt ederek İbn Teymiyye'yi hapishaneden çıkartıp kendi huzuruna davet ettirdi. İbn Teymiyye sultanın huzuruna girdiği zaman meclis kadılar, müftüler, âlimler, şeyhler, müderrisler, müellifler... ile dolu idi. Şeyhin birçok düşmanları da mecliste idiler. El-Melikü'n-Nâsır'a karşı muharebeye ahaliyi teşvik edenlerden Kadı ibn Mahlûk da meclis-

85 *Fezleke*, Cilt 2, Sahife 183-186.

86 Naîmâ, 6, 328-329.

te hazır idi. İbn Teymiyye meclise girdiği esnada sultan müşârünileyhi tâzim ve tekrîm ile ayak üzerinde karşıladı, beyân-ı hoş-âmedî ile kendinin yanında yer gösterdi. Sultan, şeyhin başına gelen vakaları bir bir kendisinden sorduktan sonra mecliste hazır bulunan monlaların cümlesi siyasi ayıpları sebebiyle idama müstehak olduklarını söyledi. İbn Teymiyye de sultanın bu fikrine karşı şöyle bir mukabelede bulundu! "Ey sultan! Cenâb-ı Hakk'ın vermiş olduğu kuvvet ve iktidarı hüsn-i tasarruf etmek lazımdır. Sû-i istîmal memduh bir iş değildir. Ben zayıf bir adam olduğum halde aleyhimde bulunanların kâffesinden hakkımı helal ettim. Fakat af ile muamele padişahlara daha layıktır." dedi. El-Melikü'n-Nâsır da şeyhin sözlerinden müteessir olarak cümlesini affetti.

Bitmedi.

Rızâeddin bin Fahreddin

[863-15]

TERCEME-İ HAL

Akşemseddin

Şeyh Şehabeddin Sühreverdi sülalesinden Şerefeddin Hamza nam zâtın mahdumudur. Ulûm-ı şer'îyeyi zamanın en büyük âlimlerinden talim edip istidâd-ı zâtîsi ile diyar-ı İslâm'ın efâhim ulemâsı sırasına geçmiş, Osmancık kasabası medresesine müderris olmuştu. Usul ve fürûun talim ve ifadesi ile meşgul olarak mütâlaaya pek ziyade münhemik idi. Ulûm-ı tabiiyeye kesb-i ıttılâ etmiş ve ilm-i tıbbı dahi tahsil ederek şöhret-i ilmiyesine sıyt-ı tababeti de ilave eylemişti.

Âlim ve tabip olan Akşemseddin, maârif-i zâhireye kâni olamayarak meslek-i ehlullâha olan aşk ve incizâb-ı derûnîsi sâikasıyla bir mürşid-i kâmile rabt-ı kalbe mecburiyet hissediyordu. Kemâlât-ı ilmiye ve fenniyesi ile âfâk-ı İslâmiyede büyük bir şöhret sahibi olduğu halde o zamanın meşâyihinden Hacı Bayram-ı Veli hazretlerinin hizmetine gidip mütevazıâne ve mütezellilâne halka-i zikrine dâhil oldu.

Bir zaman hazret-i şeyhin mübarek sohbetinden ahz-ı feyz ve tarîkten istihlâf edip zâhir ve bâtında tekmîl-i zat ve sıfat eyleyerek vatan-ı melûfu olan Göynük kasabasına avdetle tedris-i ulûma ve irşâd ile iştigale başlamıştır.

Şeyh Akşemseddin Sultan Murad Han-ı Sâni devrinde makarr-ı saltanat-ı Osmaniye olan Edirne şehrine seyahat etmişti. Edirne'de bulunduğu sırada Kazasker Süleyman Çelebi ümitsiz bir halde hasta idi. Tedavisi için davet olunan etibbânın teşhis-i marazda isabetsizliklerini görüp bizzat tedavi etmesiyle kadı-ı müşârünileyh ifâkat kesb eyledi.

Hazret-i Fatih'in İstanbul fethine azimetlerinde Şeyh Akşemseddin tarîkat [864-16] refiki olan Akbıyık Abdullah Sultan ve dört nefer oğulları ile beraber ihtiyar olduğu halde binnefs emr-i cihâda iştirak ederek muhasara esnasında nice yararlıklar gösterdi. Ebû Eyyub Ensârî (radiyallahu anh) hazretlerinin merkad-i mübareklerinin keşfi keramet-i ilmiyeleri âsârındandır.

Fatih Sultan Mehmed Han'ın kendilerine fevkalade hüsnüzannı olduğundan hücum-ı kat'î için bir gün tayin etmesini iltimas etmişti. O günde fetih müyesser olmasıyla padişahın o sırada yanında bulunan Veliyüddin oğlu Ahmed Paşa'ya hitapla, "Elhamdülillah, şeyh hazretlerinin dediği vâki oldu. Ama bu fetih ve zaferle hâsıl olan meserretten zamanında da onun gibi kimsenin bulunduğundan hâsıl olan meserret artıktır. Ve bu mânâdan hazzım ziyadedir." buyurmuş oldukları muteber kitaplarda yazılmıştır.

Fetihten bir müddet sonra yine vatan-ı melûfu Göynük'e avdet ederek 863'te vefat eylemiştir. (Rahmetullahi aleyh) Saadeddin, Fazlullah, Emrullah isminde dört oğlu kaldı. Her biri âlim ve ârif-i billah idi.

Tasavvuftan Arap lisanı üzere yazdığı *Risâletü'n-Nuriye* ve *Hall-i Müşkilât* adlı kitapları ehl-i sülûk indinde muteberdir. Bir de ilm-i tıptan *Maddetü'l-Hayat* isminde Türkçe kitap yazmıştır.

Mahmud

Müdîr-i Mes'ûl: Halim Sabit – Necm-i İstikbal Matbaası

اسلام مجموعه‌سی

شعاری : «دینلی بر حیات ، حیاتلی بر دیندر» در .

ییل ۲ صایی ۴۲ ۷ جماذی الاولی ۱۳۳۴ ۲۸ شباط ۱۳۳۱ مدیری : حلیم ثابت

جلد : ۴

قرآن کریم

سورهٔ آل عمرانك ۸۸ نجی آیتدن ۹۵ نجی آیتنه قدر مفهوم شریفی

[حاشیه‌لی مفهوم قرآندن] مرحوم مناسترلی رفعت

تاریخ

تورکلر واسلامیت . . . . م . شمس‌الدین

اجتماعیات

دین و حرب . . . . عبداللطیف نوزاد

نسخه‌سی ۶۰ پاره‌در

توزیع یری «زمان کتبخانه‌سیدر»

نجم استقبال مطبعه‌سی

İslâm Mecmuası

Şiârı: "Dinli bir hayat, hayatlı bir din"dir.

Yıl: 3 Sayı: 42 7 Cumâdelûlâ 1334 Müdürü: Halim Sabit

28 Şubat 1331

[12 Mart 1916]

Cilt 4

Nüshası 60 paradır. Tevzî Yeri: "Zaman Kitaphânesi"dir.

Necm-i İstikbal Matbaası

İslâm Mecmuası

Müslümanların fâidesine çalışır. On beş günde bir çıkar.

Sayı: 42 7 Cumâdelûlâ 1334 – 28 Şubat 1331 Yıl: 2

KUR'ÂN-I KERÎM

Sûre-i Âl-i İmrân[87]

Bismillâhirrahmânirrahîm

اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ...وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ

(88) Ancak bundan sonra tevbe ve ıslâh-ı nefs edenler müstesnadır. Zira Cenâb-ı Hak gafûr ve rahîmdir. (89) İmdi imandan sonra küfr eden ve küfrlerini de tezyîd eyleyenlerin tevbeleri kabul olunmaz, onlar ehl-i dalâlettendirler. (90) Ve küfr edenlerden olup da kâfir bulunduğu halde vefat eyleyenlerden birinin velev dünya dolusu altını olsa ve kendisini kurtarmak için feda etse yine kabul olunmayıp onun için azâb-ı elîm var ve kendisinin yardımcısı yoktur.

(91) Sevdiğiniz şeyden infak etmedikce birre nâil olamazsınız. (92) Cenâb-ı Hak infak ettiğinizle a'mâlinizi bilir.

(93) Tevrat'ın nüzûlünden evvel İsrail'in[88] kendi nefsine haram ettiği bazı şeylerden mâadâ her bir taam Benî İsrail'e helal idi. Onlara (Eğer sadıkînden iseniz Tevrat'ı getirin okuyun.) de. (94) Kim ki bu işten sonra[89] Allahu teâlâya kizb ü iftira ederse zâlimînden olur. (95) Yine de ki: (Allah kavlinde sâdıktır. Müşrikînden olmayan ve bir muvahhid-i pâk olan İbrahim'in milletine tâbi olun.) **[868-2]**

TARİH

Türkler ve İslâmiyet

Neyyir-i İslâmiyet, Arabistan'da tulû ettiği halde hidemâtına müştak vicdanları Türkistan'da bulmuştu. Din-i Ahmedî Türkler tarafından kabul edildikten sonradır ki şevket-i İslâmiye kusvâ-yı kemâle vâsıl olmuştur. Çünkü Türkler İslâmiyet'i vicdanlarının asırlarca özlediği bir mâşûka gibi istikbal etmiş, bütün mevcudiyetleriyle onun îlâsına çalışmışlardır.

87 Başı 41. sayıdadır.

88 Yani Yakub aleyhi's-selâmın.

89 Hall ü hürmet hakkında sâdır olan şu hüccetten sonra.

Turan'ın vâsi yaylaları, pâyânsız çölleri, berrak ve yıldızlı geceleri, altın dağlarının muazzam şâhikaları, geçitsiz ormanları, asırlardan beri Türk'ün ruhuna ulvî sânihalar tertîl ediyor, onu hilkatin huzûr-ı azamet-penâhında aşk-ı ubûdiyetle titretiyordu.

Türk öteden beri yalnız aile ve oymağın büyüğüne, memleketinin hakanına itaat etmeye alışmıştı. Muhîtin bülend-edâ telkinâtı ruhunu yükselttiği gibi vahdet-i idare îcâbâtı da onu daima hâl-i faaliyette bulunduruyordu. Türkler, ne Buda mezhebinin uyuşturucu ayinlerine, ne Ateşperestliğin senâiyet telkin eden ananelerine, ne de Şamanların iptidâî esâtîrine rabt-ı kalp edemiyorlardı. Onlar, ruhlarına celâlet, kanlarına hiddet, nefislerine gurur ve haşmet, muhitlerinin yüksek telkînâtına şiddet bahşedecek din arıyorlardı.

Türk maddi yaşıyor, ömrünü harp ve cidâl meydanlarında geçiriyordu. Bir (sumnat)ın kapısı önünde boynunu bükerek miskinâne günlerce beklemek bir (ateşgede)nin duvarları dibinde zelilâne aylarca inlemek bir Hindlinin yapabileceği bir işti. Fakat, en büyük zevki çöllerde, ovalarda, at üstünde dolaşmaktan, sedd-i râhı olmak isteyenlerle çarpışmaktan ibaret olan Türk, bu yoldaki manevi esaretlerden bir şey anlamıyordu.

Hind'de, İran'da, tabiatın avâtıf-ı bîpâyânı içine gark olan insanlar, **[869-3]** çarpışmadan, çalışmadan geçinebilirdi. Fakat, Türkistan ahalisi ölmemek için koşmaya, didinmeye, çarpışmaya mecbur idiler.

Türk ruhu, hayal-engîz telkînâta bîgâne idi. O, istiyordu ki dini de vatanın semâsı kadar berrak, hayatının güzârişi nispetinde sade, yaylasının yüksekliği kadar bülend olsun.

Türk'ün asırlardan beri içinde bulunduğu muhit, kendisine azametle memzûc bir fikr-i vahdet tertîl etmişti. Semâ-peyvest dağlar, pâyânsız ovalar, müntehâsız çöller, gecelerin sıhhat ve sükûnu içinde parıldayan uzak yıldızlar Türk'e yıllarca bir şeyler okumuşlar, ruhunda başka hisler uyandırmışlardı.

Türk, fikrini yükseltecek, kuvvetli damarlarında koşan kana şedid bir cevelân verecek, dinç ve gürbüz adalelerini işletecek bir din istiyordu.

İkinci halife Hazret-i Ömer zamanında Türkistan'a îzam edilen ashâb-ı kirâmdan Abdurrahman bin Rebîa ve Ahnef bin Kays, Türk'e özlediği bu mâşûka-yı vicdanı götürmüşlerdi. Hicret'in 94. senesinde Buhara'da ilk cami inşa olunduğu zamanda Türk kalbinin âbide-i imanı rekz edilmişti.

Cünûd-ı İslâmiye, İran ordularını târumâr ettiği hengâmda Türkistan, Garbî Tukyulardan, (Y-Pi-Tou-Lou) Han'ın taht-ı idaresinde bulunuyordu.[90] İran kisrâsı Yezdicerd Ahnef bin Kays'ın kat'î sadmesiyle son ilticâgâhı olan Merverruz'dan da kaçmaya mecbur olduğu esnada[91] (Y-Pi-Tou-Lou) Han'ın zaafından istifade ederek Çinlilerin (Tcien-Yuen) dedikleri Farab şehrinde bir hanlık tesis eden eski hakan-zâdelerden (Ho-lo) Han'a müracaatla muâvenetini talep eylemişti. Türk'ün hânıyla Yezdicerd arasında akdedilen ittifak muvakkaten İslâmiyet'in seyr-i serîine mâni oldu. **[870-4]**

Emevî kumandanlarından bazılarının cizye toplamak, hâkimiyet tesis etmek hususundaki azimleri ise, Türklerin gurur-ı millîsini tahriş etmişti. İlk zamanlarda Haccac or-

90 Deguignes, *Hunlar Tarihi*, birinci cildin ikinci kitabı, sahife 484.

91 *Fütûhâtü'l-İslâmiyye* li-İbn Dahlân: Cild 1, s. 84.

dularına karşı gösterdikleri şiddetli mukavemet, bundan ileri gelmişti. Türk, İslâmiyet'i ruhuna uygun buluyor, fakat millet-i mahkûme olmaya hâkimiyeti kaybetmeye razı olmuyordu.

Emevî kumandanları arasında Türklerin ruhunu okuyacak dehada kimse bulunmaması, Türk'ün mukavemetini intâc ediyordu.

Haccac gibi zalemenin gönderdiği kumandanlar içinde cizye toplamak aşkıyla titreyen ümerânın pek çok olması tabiî idi. Bunlar, İslâmiyet'i kabul eden Türklerden bile cizye tahsil etmek istiyorlardı.[92] Halbuki o zamana kadar hiçbir millete cizye vermek vaziyetinde bulunmayan Türklere, bu muamele pek ağır geliyordu. Türklerle Emevî orduları arasında vukua gelen müthiş arbedelerin esbâb-ı hakikiyesini bu iki noktada aramak icap eder.[93]

Vaktâki Türkler İslâmiyet'i kabul etmekle millet-i mahkûme olmayacaklarını anladılar, vaktâki din neşrini cizye tahsiline tercih eden kumandanlar zuhur etti, Türkler de fevc fevc İslâm'a girmeye başladılar. [871-5]

Türkistan'da neşr-i din vazifesi, daha evvel din-i İslâm'ı kabul etmiş olan Türk ümerâsı tarafından deruhte edildikden sonra ise, Turan'ın o vâsi ikliminde hüzme-i tevhidle tenevvür etmeyen hemen hiçbir Türk kalmadı.

Hicret'in 349-350 tarihinde Uygur hânı Salur Han üç yüz bin hargâh yani takriben üç milyonu mütecaviz Türkle birlikte bir gün içinde dâire-i İslâm'a girdiler.[94]

Salur Han'ın oğlu ve halefi Musa Han, Maveraünnehir'de medreseler, mektepler, camiler inşasıyla irfân-ı İslâmî'yi Türkistan içlerine neşre başladı. Musa Han, etrafına ulemâdan müteşekkil bir heyet-i irfan toplamış, meâlî-i diniyenin neşr ü tâmimini bu heyete havale eylemişti. Türklerin tesis eyledikleri Devlet-i ایلکیه zamanında ise bu yoldaki neşriyat daha ziyade inkişaf eyledi.

Daire-i İslâmiyet'e giren Türkler, bütün gayretlerini ırkdaşlarını tenvir ve irşâda hasrediyorlardı. Bu irşâdât sayesinde idi ki Kaşgar ve Balasagun hıttalarında ikâmet eden Türklerden on bin aile Hicret'in 435. yılında def'aten din-i İslâm'ı kabul etmiş, şükranına imtinân olarak da yirmi bin koyun kurban kesmişlerdir.

Türkistan içlerine doğru feyyaz bir cereyân-ı intişar alan İslâmiyet, diğer taraftan da Azerbaycan ve Kafkasya'yı aşarak ve Volga Nehri boylarında oturan Bulgar Türklerini tenvire başlamıştı.

92 *Fütûhâtü'l-İslâmiyye* li-İbn Dahlân: Cild 1, s. 144.

93 Hişâm'ın zaman-ı hilâfetinde Horasan valisi Eşres Hicret'in 110 tarihinde Maveraünnehir ahalisini din-i İslâm'a davet için Salih bin Tarif ile Rebî bin İmran'ı memur etti. İbn Tarif, bu vazifeyi Müslüman olanlardan cizye alınmamak şartıyla deruhte edeceğini söyledi. Eşres bu teklifi kabul etti. Bunlar da Semerkand'a gittiler. Ve halkı dine davet ettiler. Semerkand ve havalisinde pek çok halk fevc fevc din-i İslâm'a dahil oluverdiler. Fakat İslâmiyet'i kabul edenlerin çoğalmasından vâridât-ı mîriyeye hayli noksan geldiği Semerkand defterdârı tarafından inhâ olundu. Bunun üzerine Eşres Semerkand emâretine gönderdiği emirnâmede (Şimdiye kadar haraç aldığımız adamlardan -Müslüman bile olsalar- yine haraç alınız.) yolunda bir emir verdi. Mühtedîlerden cizye alınmaya başladı. Cizye vermekten imtinâ eden yeni Müslümanlardan yedi bin kadarı Semerkand'da toplandılar ve îlân-ı isyan ettiler. *Tarihü'l-Kâmil* li-İbni'l-Esîr, cilt 5, s. 58.

94 İbnü'l-Esir, Cilt 6, s. 191. Salur Han Müslüman olduktan sonra (Karahan) nâmını almış, henüz İslâm olmayan Türklerden fark için maiyetindekilere Türkmen ismini vermiş olduğunu *Sahâyifü'l-Ahbâr* kaydediyor.

İbnü'l-Esîr'in *Kitâbü'l-Kâmil*'de tasrih ettiği üzere daha ikinci halife Hazret-i Ömer zamanında Rebîatü'l-Bâhilî, Hazar Türkleriyle temasta bulunmuştu. Ezmine-i müteâkıbede bu münasebet tevâlî ve tekerrür etmiştir.

İkinci asr-ı Hicrî evâilinde Cerrah bin Abdullah el-Hakemî, bilâd-ı **[872-6]** Hazar'a giderek Derbend, Belencer ve Medinetülbeyzâ gibi şehirleri zaptettiğinden Hazar Türklerinin bir kısmı din-i İslâm'ı kabul etmişlerdir.

Bu vakalardan üç sene sonra yani Hicret'in 114. yılında Mesleme bin Abdülmelik, Belencer dağlarını aşarak şimaldeki Türkleri daire-i itaate aldı. İslâmiyet, bu sûretle şimâle doğru yayılmaya başladı.

Daha şimalde İdil ve Volga nehri boylarında bulunan Başkırd, Mişer ve Bulgar Türkleri Müslüman tâcirlerle temas ettiler. Onlardan İslâmiyet'in Türk ruhuna pek uygun olan esaslarını öğrendiler. Bulgar Türklerinin ekserisi, sırf vicdanî bir şevkle, İslâmiyet'i kabul ettiler. Sonra da yeni dinlerini diğer ırkdaşları arasında neşr ü tâmime çalıştılar.

Nihayet Hicret'in 309. senesinde Bulgar hükümdarı Almış Han da İslâmiyet'i kabul ettiğini resmen ilan ve makâm-ı hilâfete bir heyet-i sefâret îzam eyledi.

Almış Han, sefiri vasıtasıyla halife Muktedir Billah'dan Müslümanlığın ahkâmını tâlim edecek âlimler, mescid ve medrese inşası için mimarlar istemiş, halifeye arz-ı itaat eylemişti.[95] Halife, hânın elçilerini **[873-7]** memnuniyetle kabul ve talebini is'âf ederek Sevsen er-Rassî, Nezîr el-Haramî isimlerinde iki âlimin taht-ı riyâsetinde şehr-i Bulgar'a bir heyet-i mahsûsa gönderdi. Heyetin vazife-i kitâbeti meşhur Ahmed bin Fadlan'a tevcih edilmişti. Heyet erkânının irşâdâtıyla, Bulgar, Başkırd, Mişer ve Ogur Türklerinden o vakte kadar henüz Müslüman olmayanlar da din-i Ahmedîyi kabul ettiler. (Şilkey oğlu Almış Han) da Cafer bin Abdullah ismini aldı...[96] Bu tarihten itibaren İslâmiyet şimal Türklerinin de din-i millisi oldu.

***

Türkler, İslâmiyet'i asr-ı saadete mahsus olan sâfiyet-i asliyesiyle kabul etmişlerdir. Hakiki Müslümanlık Türk'ün ruhuna hem munis, hem de uygun gelmişti. Türk şer'-i mücmelde vicdân-ı millisini inkişaf ettirecek esaslar görmüş, örf-i millisine uygun nusûs bulmuştu. Türk kalbinde, her şeye kâdir büyük bir Tengri'nin, başında da ulu bir hakanın hâkim olmasını istiyordu. İslâmiyet de kâdir-i mutlak bir Allah ile onun şerîatını teyide memur bir ulü'l-emr gösteriyordu. Türk eydî-i kuvvet dediği hakanında dinen de bir nü-

95 Halife Muktedir Billah tarafından Bulgar hânına gönderilen sefâret heyeti, Hicretin 309. senesi Safer'inin on birinci günü Bağdat'tan hareketle Buhara ve Harezm tarîkini takip ederek 310 senesi Muharrem'inin on ikinci günü şehr-i Bulgar'a muvâsalat eylemiştir.
Elmas Han, oğullarını, kardeşlerini, ümerâsını heyet-i sefâreti bir günlük yoldan istikbale memur etmişti. Müstakbiller, o vaktin âdeti mûcebince, heyeti tuz, ekmek ve darı ile karşıladılar. Heyet şehre yaklaştığı zaman bizzat han da maiyeti askeriyle istikbale çıktı. Halife elçilerini görünce atından indi, eteğine doldurduğu altın ve gümüş akçeleri üzerlerine serpti. Heyet üç gün istirahat ettikten sonra saraya davet olundular, Ahmed bin Fadlan halife ve vüzerâsı tarafından gönderilen nâme ve hediyeleri hana takdim etti. Bulgar ümerâ ve mütehayyizânı da bu mecliste hazır bulunuyorlardı. Han elçiler muvâcehesinde, resmen İslâmiyet'ini ilan ve ismini Cafer bin Abdullah'a tebdîl eyledi. Ondan sonra ismi hutbelerde اللهم اصلح عبدك جعفر بن عبد الله امير بلغار مولى امير المؤمنين sûretinde zikrolunmaya başladı. (Yakut Hamevi, *Mu'cemü'l-Buldân*, cilt 1.

96 *Mu'cemü'l-Buldân* li-Yâkut el-Hamevî.

fuz tanıyordu.[97] İslâmiyet'te de ulü'l-emr, aynı zamanda zât-ı risâlet-penâhînin halifesi oluyordu. Türk'ün ruhu vahdetçi, teşkilatı velâyet-i âmme esasına müstenid idi. İslâmiyet de aynı esasları teyit ediyordu. Türk, ilci idi. Müslümanlık da vahdet-i içtimaiye usûlünü telkin ediyordu. Türk fıtraten asker idi. Şer'-i Ahmedî de cihâdı esâsât-ı diniye meyânına idhâl etmişti. Türk, tab'an civanmert, bîkeslere karşı müşfik ve lütufkâr idi. İslâmiyet de zekâtı erkân-ı diniyeden sayıyordu. Türk, Oğuz Han devrinden beri din-i Hanîf esaslarıyla ünsiyet peydâ etmişti.[98] Hazret-i Muhammed (a.s.m.) de müsaadekâr **[874-8]** ve gecesi gündüzü kadar parlak olan din-i Hanîf ile ba's edilmiş olduğunu tebliğ buyuruyordu.[99]

Asırların güzerânı Türk kalbinde az çok rüsub bırakmış, Taoizm, Şamanizm ile Budîlik, Mecûsîlik, Nastûrîlik, Manilik, bir vakitler Türk vicdanına hakim olmuştu. Fakat, Türk ruhu bütün bu tesirât altında, yine tek ve ulu Tengri akîdesini bir türlü unutamamıştı....! Bu akîde, Türkleri derin bir şevkle İslâmiyet'in kucağına atmıştır. Çünkü Türkler, İslâmiyet'in esaslarını vicdanlarına pek uygun bulmuşlardı. İslâmiyet de Türk'ün ihtiyâcât-ı ruhiyesini tatmin etmiş, onu birden bire yükseltmiş, Türk'e tarihin en ihtişamlı sahifelerinde en mümtaz bir mevki kazandırmıştır. Esasen Türkistan'ın pâyânsız ufuklarından Türk ruhuna lâyih olan ulvî sânihalar, onda derin bir meyl-i vahdet-peresti uyandırmıştı. Türk ruhu, bir ihtiyaç altında kıvranıyordu. İslâmiyet, Maveraünnehir ufuklarından lemeâna başlayınca, Türkler ihtiyâc-ı rûhiyelerini tatmin edecek hüzmeleri tanımışlardı. Derin bir şevkle İslâmiyet'i kabul ettiler. Fakat, akvâm-ı sâire gibi maziden müntakil pâyânsız hurafeleri de birlikte sürüklemek sûretiyle değil. Çünkü Türklerde, İran hurâfâtına, Yunan esâtîrine, Hind hülyalarına benzer ananeler yoktu. Türk o vakte kadar ruhunun inanmak ihtiyacını teskin edecek basit bir akîde ile yaşamıştı. O akîdenin a'mâk-ı samîmîsinde gizliden gizliye, vahdet nurları parıldıyordu. Türk ruhu hurafedâr bir akîde ile inkişaf edemezdi. O ruh, şehâmete, sadeliğe, necâbete meftundu. Şer'-i mücmel esasları ise Türk ruhunu îlâ edecek bir şekilde idi. Türk tab'en dindardır. Benimsediği ve kabul ettiği dine, son derece rabt-ı kalp eder. Dindarlık fıtratının, Anglo-Sakson ve Cermen ırklarında da pek ziyade nemâlanmış olduğunu görüyoruz. İngiliz ve Alman **[875-9]** ırkları, dindarlık seciyesinde Türklerden geri kalmıyorlar. Fazilet-i ahlâkiye nokta-i nazarından bu seciyenin kıymeti inkâr olunamayacak kadar ulvîdir. İngiliz ve Alman milletlerinin temayülât-ı ruhiyeleri, seciyeleri, faziletkâr îtiyatları, anane-perestlikleri, aile hayatları tetkik edilirse, dindarlık seciyesinin terbiyet-kâr izleri bütün parlaklığı ile nazarlara çarpar. Fakat, dindarlık seciyesinin, bir kavmin îtilâsına hâdim olabilmesi için dinle o kavmin ruhu arasında bir uygunluk olmak icap eder. Dinin telkînâtı, evâmir ve nevâhîsi, kavmin secâyâ-yı fıtriyesini nemâlandıracak tarzda olursa, milletin îtilâsını temin edeceğinde şüphe yoktur.

Hıristiyanlık, Almanya ve İngiltere'de Cermen ve Anglosakson kavimlerinin ruhlarına uygun şekiller almış olduğu içindir ki bu kavimlerde fezâil-i âliyeyi tenmiye edebilmiş, o milletleri yükseltmiştir. İslâmiyet, hurâfât-ı evveliye ile bulaşmadan evvel, saf ve ulvî esaslarıyla Türk milletinin bülend seciyelerini terbiye etmiş, onlardaki faziletkâr meziyetlerin inkişafını temin eylemişti. Gazne, Harezm, Selçuk, Tulun, Akşid, Danişmend,

97 *Tarih-i Cihângüşâ*-yı Cüveynî, cilt 1.

98 Ebu'l-gâzi Bahadır Han: *Uşal Şecere-i Türkî*, cilt 1, s. 10.

99 بعثت بالحنيفية السمحة ليلها كنهارها, Hadîs-i Şerîf, *Câmiu's-sagîr*'den.

Atabek ve Osmanlı Türklerinin ilk devirlerde gösterdikleri ulvî seciyeler, hayretengîz şehâmetler, bülend faziletler, ruhlarına uygun olan saf Müslümanlığın netice-i âsârı olduğunda şüphe yoktur. İslâmiyet, ulviyet ve sâdegî-i evveliyesiyle Türklerin rûh-ı şehâmetdârına hâkim olduğu müddetçe onları şân u şeref arkasında koşturmuş, teâlîden teâlîye sevkeylemiştir. Fakat, asırların güzerânıyla başka milletlere ait örf ve ananeler (şer'-i mufassal) şeklinde Türk ruhuna hakim olmaya, akvâm-ı mücâvirenin hurâfât ve ananeleri, İslâmiyet'in devr-i saadete has olan sâfiyet ve asâletini gölgelendirmeye başlayınca Türk ruhu da bu yabancı ve gayrime'lûf ananeler altında ezilmeye yüz tutmuştur. Bu halin netice-i tabîiyesi olarak ilk zamanlarda Türklerde uyanan heyecan ve inkişaf durmuş, asâlet-i ırkiye tehlikeye mâruz kalmış, Türk kudret ve şevketi inhilâle yüz tutmuş, dinî, içtimai hayat **[876-10]** sarsılmıştır. Müslüman Türkleri, İslâmiyet-i hakikiye yükseltmişti. Hurafedâr din ise sefalet ve felaketlerini intâc eylemiştir. Cahiliye örfleri, İran, Yunan esâtîri, Hind hülyâları İslâmiyet kisvesine bürünerek Türklerin ruhuna hakim olmaya başladıkları günden itibaren secâyâ-yı kavmiye sönmüş, asâlet-i ırkiye tehlikeye düşmüştür. Çünkü yabancı hurafeler, Türklerin hayat damarlarına muttasıl atâlet mikropları zerk ediyor, yabancı örflere istinaden vaz' olunan ahkâm, hayat-ı içtimaiyi boğuyordu... Çok geçmeden mikropların âsâr-ı tahribi görülmeye başlamıştı. Türk artık saf ve hakiki Müslümanlığı unutmuş yabancı ve kahhâr hurafelerin kâbûs-ı âtılı altına düşmüştü. Yabancı örflerden çıkarılan hükümler ise, hayat-ı içtimaiyi daimi bir buhran içine sokmuştu.

Tahripkâr tesirât altında ezilen Türk, her gün şehâmetinden, biraz daha kaybediyor, günden güne örfî seciyelerinden uzaklaşıyordu. Dinç ve gürbüz bir adamın bedenine tedrîcen verem mikropları zerk edildiği takdirde o insan yavaş yavaş nasıl ölüme doğru sürüklenirse, Türklerin rûh-ı necîbi de esâsât-ı İslâmiye ile alakadar olmayan yabancı ananeler, mühlik hurafelerle bulaştıktan sonra, millet meskenet ve atâlet çukuruna yuvarlanmaya başlamıştır.

Türkler, Altay eteklerinde bulundukları zaman, Çinliler, İranlılar gibi akvâm-ı mücâvirenin tesirâtından mümkün mertebe âzâde kalmak istemişlerdi. Çünkü hakanları, kendilerine Çin'de ölüm olduğunu ihtar etmiş. Akvâm-ı sâire îtiyâdât ve ananâtından tahzîr etmişlerdi.[100] Bu sebepten ahlâk ve îtiyâdât-ı milliyelerini kaybetmemişlerdi. Fakat Türkler, İslâmiyet'i kabul ve hâkimiyeti ele geçirdikten sonra ananedâr hurafelerinden henüz soyulmamış olan yeni dindâşlarla temas mecburiyetinde bulunmuşlardı. Esâtîrî mazileriyle iftihar eden, milli dinlerinin hurafelerini bir türlü unutamayan kavimlerle ihtilât mecburiyeti, Türklerin seciyeleri gibi saf akîdelerini de karıştırmış, esasından sarsmıştır. **[877-11]**

Türkler, Cahiliye örf ve ananelerinin, İranîleşen Müslümanlığın tesirâtından âzâde kalmış olsalardı, İslâmiyet-i hakikiyeye merbut bulundukları devirlerde nasıl îtilâ etmişlerse, daima aynı sûretle şândan şerefe, zaferden şevkete yürüyeceklerdi. Vâ esefâ ki hakiki Müslümanlık unutularak âfâkı hurafe kâbusları istila ettikten sonra, bu necip kavim, zulmet içinden boğulmuş, atâlet çamuruna sokulmuş, inkıraz çukuruna yuvarlanmıştır. Türklere yeni bir hayat vermek için dinlerini, ananelerini, îtiyatlarını muzır ve yabancı

100 Thomsen, *Orhun ve Yenisey Kitabeleri.*

şeylerden tathîr etmek, (şer'-i mücmel)e istinâden, milli ve canlı örflerden dinî, içtimai hayatı îlâ edecek esaslar çıkarmak icap eder. Çünkü fıtraten dindar olan Türk, dinsiz yaşayamaz. Fakat, hurâfât ile de inkıraz ve sefaletten kurtulamaz.

M. Şemseddin

İÇTİMÂİYAT

Din ve Harp

İnsanın hudûd-ı maddiyet ve maneviyetini bihakkın tayin etmek, ruh ile cisim arasındaki girift ve muaddil râbıtayı bulup her ikisinin hayati alakalarını tahlile başlamak, kısaca ruh ile cismin mâhiyevî nispetlerini yakînen bilmek henüz ilme müyesser olmamakla beraber beşeri, fert ve cemiyet itibariyle mütâlaa ederken evvel madde ve mânâya ayırmak, işi kolaylaştıracağı için pek muvâfık ve vâkıa mutâbık bir tefrik olur. Filhakîka varlığımızın karışık mürekkebiyeti besâtete ircâa çalışırken, tecritlerimiz bizi nihayet cisim ve ruha, kalp ve mânâya îsâl etmekte ve esasen şuurumuz, bu senâiyeti, idrâk-ı haricî ve bâtınî ile, istidlâl ile epeyce vesâil-i marifet ile seve seve bulup çıkarmaktadır. Bu halde insanın hâcetleri mevzû-ı bahis olurken bunları maddi ve manevi **[878-12]** kısımlarına ayırmak, vâkı'dan uzak bir taksim olmaz. İlk ferd-i beşer, maddiyet ve maneviyetin ne kadar şairi olmuşsa bu iki hâssanın istediği şeyleri bulup vermekte de o kadar muztar kalmıştır:

Ruhun ilk metâlibinden biri ve belki birincisi hiç şüphe yoktur ki "mâbud" olmuştur. Bu sûretle beşerin manevi hâcetleri sırasında din, kıdem ve mahiyet itibariyle temeyyüz etmiş oluyor. İlk insanlar, sırf akıllarıyla baş başa kaldıkları zaman, evsâfında dalâle düşmüş veya isabet etmiş olmaları muhtemel görünmekle beraber, her halde kendilerine darrâ' ve serrâ'da penâh olabilecek bir kâdir-i mutlak aramışlardır. Bir taraftan böyle bir istinadgâh-ı zîşân bulmak ihtiyacını duyan beşer, diğer taraftan kendi kudretini yoklamaktan da hâli kalmamış, gücü yettiği kadar hem nefsini hem îtikadını müdafaaya hazırlanmıştır. İşte bu yoklama, bu istihzâr kudemânın def'-i mazarrat tabir ettikleri bir manevi hâcetin mevlûdudur ve neşet itibariyle kıdemi (din, mâbud) hâcet-i maneviyesinin kendini göstermesinden pek de muahhar değildir. Filvâki bir taraftan hudû' ve ibtihâl ile hâlıkına arz-ı münâcaat ü hâcât eden insan, diğer taraftan ya bu hususta kendine muhalif olan hem-nev'ini ortadan kaldırmak, yahut "mâbud"una kurban takdim etmek için bıçağını bilemeyi unutmamıştır. Muradına ermek için kardeşini öldüren Kabil, bu maceraya göz yaşları döken cenâb-ı Safiyullah ile, tufana meydan okuyan İbn Nuh, hep ilk insanlar idi. İş böyle olduğu için, vaktiyle "İnsan, insan için bir kurttur" diyen zât, hiç isabet etmemiştir denemez, bu söz Âdemoğlunun birbirine ısınmak kabiliyeti olduğunu nefy etmesi itibariyle hatâ-âlûd ise de anlaşmanın, bir araya gelmenin, epeyce kan dökülmesine mâl olduğunu tazammun eylemesi nokta-yı nazarından nasîbe-dâr-ı sıhhatdir.

Bir de beşerin garip tecellilerinden, hayret veren mukadderâtındandır ki o, **[879-13]** ekseriyetle kitâb-ı sulh ve selameti, tefâhümnâme-i makâsıdını kanla yazmak mecburiye-

tinde kalmıştır. Öyle ki hem-nev'iyle dost olabilmek için evvela düşman olmak zaruretin hissettiği bile vâkidir.

Sadedden uzaklaşmayalım: Kıdem ve neşet itibariyle birbiriyle bu kadar mülâsık olan ve ikisi de manevi hâcetler zümresinden bulunan din ve harbin mütekâbil nazarları nedir, münasebetleri ne yoldadır? İşte mevzumuzun ilk safhası, bu:

İnsan kanı dökmek, esas maslahat itibariyle akl ve vahyin şer ve münker göreceği bir hareket olmakla beraber bazen beşerin minhâc-ı hidayeti olan bu iki mercie göre de zaruretler, hâcetler, onu ibâhâ hatta icap eder. Bunun içindir ki, din tarihlerinde, din kitaplarında epeyce de harp ve darp bahsi görülür. Muharebe meydanlarında milletinin başına geçmiş peygamberler, fatihlere akıl hocalığı eden feylesoflar ve âlimler bulunması hep bu yüzdendir. Hazret-i Musa aleyhi's-selâm, nefsini ve kavmini müdafaa etmeyi isteyen ve pek iyi bilen bir ulû'l-azm kahraman idi. Hazret-i İsa aleyhi's-selâm tarafdâr-ı müsâlemet bir şâri' olmakla beraber bu temayül, muhtelif cidâl sahnelerinde, zalim ve mazlum, yorgun düşen bir cemiyete nefh-i kudret ile hayat-ı nev vermeye müteveccihdir. Nemrud, Hazret-i İbrahim'in şirke karşı koyan satvet ve şevket-i imanı, Nemrud ateşiyle imhâ edebileceğini hülya eylemişti. Hazret-i Süleyman'ın nübüvvet ile saltanatı cem eden kudret-i maddiye ve maneviyesi ise mâverâ-yı tabiata kadar sevk-i hâkimiyet edebilmişti.

Şâri'-i âzamımız, Fahr-i Kâinat (aleyhi ekmelü's-salavâti ve't-tahiyyât) hazretlerine gelince:

Onun tesis buyurduğu şer'-i mübîn, hak ve kuvvetin, silm ve cidâlin, hüsn-âmizişini en âdilâne ve hakîmâne bir sûrette temin etmiş ve zât-ı pâk-i risâlet-penâhî bu mebde-i kerîmin muazzam ve mübârek bir mümessili olmuştur: Resûl-i Ekrem, her nokta-yı nazardan galip ve muktedir, kavî ve azîz idi. Feyz ü saadet membaı olan kalb-i **[880-14]** rahîm-i nebevî, ne kadar hilm ü mülâyemet, lutf u şefkat ile meşhun ise celâl ve kemâllere masdar bulunan akl-i faal-i peygamberî de o kadar şedîdü'ş-şekîme, kâhir ve bîpervâdır.

Demek ki insanın ilk manevi hâcetleri olmak üzere görünen din ve cidâl arasında, birinde afv, ilticâ, tazarru, istiğfâr, öbüründe tahakküm ve tecebbür, kuvvete güvenmek izleri bulunmak dolayısıyla bir ünsiyetsizlik olması vârid-i hatır olabilmesine rağmen birçok nikât-ı nazardan -zü'l-celâlin kâdir ve azîz olması, hak ve adlin îlâsı, müdafaası, bâtılın, zulmün imhâsı... gibi- muvâneset ve müzâheret vardır.

Bundan başka dinin âhiret hayatı vaat etmekte bulunması, bilhassa hak yolunda dünyadan geçenlere bu hayatı cezb-i ruh edecek bir sûrette tasviri, dindarları harp meydanlarında güzîde birer kahraman, birer fâni-yi ebed-peymâ mevki-i muallâsına ıs'âd etmiştir.

Umumiyetle din ile harp arasında bu sıkı münasebeti bulduktan sonra edyânın etemmi olan İslâm'ın bu husustaki nokta-yı nazarında bir müddet daha tevakkuf edelim:

Din-i mübînimizin îtikad ve amele müteallik hükmlerinde, ferde ve cemaate kazandırmak istediği gaye dünya ve âhiret saadetidir. Bu meşrû saadeti ele geçirmek için meşrû vâsıtalar bulmak lazım gelir. Harp de gaye değil, bir vâsıtadır. Binâenaleyh dinin tâbir-i mahsusuyla cihâd, Müslimin ve beşerin saadetini ihzâra müteveccih ve muvaffak oldukça mübâhtır. Hatta bazen de ilcâ-yı hâcât ile vâcibdir. Esasen şer'-i Muhammedî mukteziyât-ı hayata ve ilcââta vâsi mikyâsda bir hisse-i teşrî ayırmıştır. Denebilir ki, dinimiz, lâhût ile

nâsût, uhrâ ile dünya arasındaki nispetleri o kadar iyi ve vâzıh göstermiş, bu mefhûmları o kadar barıştırmış, o kadar birbirine bağlamış, hasılı seyr-i hayata o kadar müsbet bir kıymet vermiştir ki en muannid akıllar bile bu îzâh-ı mübînin huzurunda ser-fürû [881-15] bürde-i iman olur. Onun harp hakkındaki mülâhazaları da hep bu üss-i kerîmden muktebisdir. Binâenaleyh ilk müminlerin cihâd ile memuriyeti biraz teahhur etmiş ve hâcet mess etmedikçe, münasip zamanı gelmedikçe bu işe başlanmamıştır. Fakat bir defa bu vazife teveccüh edince, onu en âdilâne, en âkilâne bir sûrette îfâ edebilmek için lazım gelen ahkâmda yekdiğerini velî etmiş ve mesele-i cihâd, manevi hâcetin muktezalarına göre hallolunmuştur. Şöyle ki:

Tenâzu kanun-ı fıtrisi ("وَلَوْلَا دَفْعُ اللّٰهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْاَرْضُ": Allah'ın insanları birbirlerine musallat etmesi, onları birbirleriyle çekiştirerek ıslah etmek yolu olmasaydı bu dünya, fesâda varır, alt üst olurdu!) beyyine-i kerîmesiyle tesbit buyurulduktan sonra gayesi tayin ve sû-i istîmaline meydan bırakmamak için şartları tahdit edilmiştir.

İslâm'a göre harbin gayesi, hakkın yer yüzünde beyne'l-ümem kuvvet bulmasıdır ki bu keyfiyet (îlâ-yı kelimetullah) tâbir-i mahsusuyla ifade olunur. Allah, ganiyyun ani'l-âlemîn olduğu için onun kelimesinden maksad, hak ve adldir. Bunun için ehl-i İslâm, şahsi ve keyfî davalar yolunda harp etmez. Cihâdın gerek mübah, gerek vâcip olması, o gaye ile meşrûttur.[101]

Bir de Müslümanlık, tedâfüî olsun, tecavüzî olsun harplerinde daima düşmanlarına adl ü rıfk ile muamele eder: Çocukları, ihtiyarları, teslîm-i nefs edenleri öldürmez. Bundan başka galibiyet semeresinin sû-i istîmaline mesâğ yoktur: Mağluplar haklarından mahrum edilmez, onların malları gasbolunmaz, hürriyet-i din ve teâmüle tecavüz menhîdir. Kendilerinden yalnız cizye istenir, bu da pek âdilâne olur.

Asrımız efâzılından Ferîd Vecdî hazretleri, tefsirinin mukaddimesinde cihâdın gaye ve şartlarını bu yolda tayinden sonra şöyle bir mesele-i mühimme vaz' ediyor: [882-16]

Biri çıksa da dese ki: Terakki-î kanuni, elbette bir gün beşeriyeti, keşfiyât-ı ilmiye ile öyle bir seviye-i medeniyeye îsâl edecektir ki artık bu sayede esbâb-ı harp de ortadan kalkmış bulunacaktır. İşte o sırada Kur'ân'ın harp hakkındaki hükmü ne olacaktır?

Müteakiben şu âlimâne cevabı veriyor:

Deriz ki, Kur'ân'ın harpten bahsetmesi, bu hususta bir takım nizâmât-ı âdile vaz' ve onu şân-ı insaniyete elverişli bazı kavânin ile tahdit etmek içindir. Yoksa bu meseledeki nazarı da akvâmın, içtimai kanunlara göre sevk olundukları diğer beşerî muhâvelât hakkındaki nazar ve telakkisi gibidir. Dedikleri olur da ümmetler, müterakki hayatın ilcâsıyla bir gün harpten vazgeçmekte muztar kalırlarsa biz de o zaman bizimle müsâlemetkâr olmak isteyenlere:

"وَاِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللّٰهِ"[102]

"وَاِنْ يُرِيدُوا اَنْ يَخْدَعُوكَ فَاِنَّ حَسْبَكَ اللّٰهُ...وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ"[103]

101 Bugün de hakkın zafer bulması için cihat ediyoruz.

102 Kur'ân-ı Kerîm, Enfal-VIII, 61. "Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve Allah'a tevekkül et."

103 Kur'ân-ı Kerîm, Enfal-VIII, 62. "Eğer sana hile yapmak isterlerse, şunu bil ki, Allah sana kâfidir. O, seni yardımıyla ve müminlerle destekleyendir."

(Sulha meylederlerse sen de et ve Allah'a mütevekkil ol; yok maksatları seni aldatmak ise Allah ile etrafındaki ehl-i iman sana kâfidir. Sakın hiç fütûr etme!) âyet-i kerîmesini tilavet ederek ellerimizi uzatırız.

İşte biz Müslümanlara cihâd-ı hâzırda da doğru yolu gösteren ezelî ve ebedî hükümler bunlardır.

Abdüllatif Nevzad

Müdîr-i Mes'ûl: Halim Sabit – Necm-i İstikbal Matbaası

اسلام مجموعه سی

شعاری : «دینلی بر حیات ، حیاتلی بر دین» در .

ییل ۳ صایی ٤٣   ١ رجب ١٣٣٤   ٢١ نیسان ١٣٣٢   مدیری : حلیم ثابت

جلد : ٤

نسخه‌سی ٦٠ پاره‌در

توزیع یری «زمان کتبخانه‌سی»در

نجم استقبال مطبعه‌سی

İslâm Mecmuası

Şiârı: "Dinli bir hayat, hayatlı bir din"dir.

Yıl: 3 **Sayı: 43** **1 Receb 1334** **Müdürü: Halim Sabit**

21 Nisan 1332

[4 Mayıs 1916]

Cilt 4

Nüshası 60 paradır. Tevzî Yeri: "Zaman Kitaphânesi"dir.

Necm-i İstikbal Matbaası

İslâm Mecmuası

On beş günde bir çıkar. Müslümanların fâidesine çalışır.

Sayı: 43 1 Receb 1334 – 11 Nisan 1332 Yıl: 2

KUR'ÂN-I KERÎM

Sûre-i Âli İmrân[104]

-Bismillâhirrahmânirrahîm-

"اِنَّ اَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ...وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلٰكِنْ اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ"[105]

(96) Nâs için en evvel vaz' ve tesis olunan ibâdethâne Mekke'de olan Beyttir ki gayetle mübarek ve âlemîne ayn-ı hidayettir (97). Onda aşikar alâmetler ve ez-cümle makâm-ı İbrahim vardır. Oraya her kim dahil olursa emin olur. Kendilerinde sefer istitaâtı olan insanların da Beyt-i Mükerrem'de rızâenlillâh hac etmeleri farz edildi. İnkar edenler varsın etsinler, Cenâb-ı Hak onlardan da onların taatinden de müstağnidir (98). Onlara[106] *"Yâ ehl-i kitab, Cenâb-ı Hakk'ın âyetini ne için inkar edersiniz, Zât-ı ecell-i âlâsı sizin işlediklerinize şahittir." (99) "Ey ehl-i Kitap! Hakka şahit olduğunuz halde iman edenleri ne için sebîl-i Hudâ'dan men edip eğriye saptırmak istersiniz? Cenâb-ı Hak amellerinizden gafil değildir" de. (100) Ey Müminler! Ol ehl-i kitaptan bir fırkasına uyarsanız, onlar sizi imandan sonra küfre reddederler. (101) Halbuki içinizde* **[884-2]** *Resûlullah bulunduğu ve Allahu teâlânın âyetleri okunduğu halde nasıl küfür edersiniz? Her kim ki din-i kitaba temessük ederse doğru yolla hidayeti bulur. (102) Ey Müminler! İttikâya sezâ olan hakk-ı takva ile Allahu teâlâya ittikâ edin ve Müslüman olduğunuz halde vefat eyleyin. (103) ve cümleniz habl-i metîn-i Hudâ'ya muhkemce yapışın, yekdiğerinizden ayrılmayın, Cenâb-ı Hakk'ın nimet-i ihsanını zikredin. Birbirinizin düşmanı iken Cenâb-ı Hak kulûbunuzu telif edip nimet-i uhuvvetle teyit ve ihya buyurdu. Ateşten bir girdap içinde idiniz ondan sizi halâs etti. İşte sizin mûcib-i saadet ve hidayetiniz olmak için Cenâb-ı Hak böyle âyât ile beyân-ı hakikat eder. (104) Siz, hayra sa'y eder ve şer' ve aklın tahsin ettiğini yapar, tahsin etmeyip takbih eylediğini işlemez bir ümmet olun ki böyle emr-i mâruf ve nehy-i ani'l-münkerde bulunanlar felah ve necat bulurlar. (105) Ve kendilerine beyanat geldikten sonra birbirlerinden ayrılıp ihtilaf edenler gibi olmayın ki bunlar için azâb-ı azîm vardır. (106) Yevm-i Kıyamet'te bazıların yüzü*

104 Başı kırk ikinci sayıda

105 Kur'ân-ı Kerîm, Ali İmran-III, 96

106 Yahudiler

ak ve bazıların yüzü kara olur. Yüzü kara olanlara (İmandan sonra kafir mi oldunuz, öyle ise küfrettiğiniz vecihle azabı da tadın.) deniyor. (107) Ama yüzleri ak olanlar Allahu teâlânın rahmetine mazhar olup daimi cennetliklerdir. (108) İşbu âyâtı hak ve hakikati üzere sana beyan ettik; Cenâb-ı Hak hiçbir vakitte âlemîne zulümle irade buyurmaz. (109) Yerde ve göklerde olanların cümlesi Allah'ın mahlukudur, umûrun kâffesi de Cenâb-ı Hakk'a rucû eder. (110) Siz şer' ve akılda müstahsin olan, mâruf ile emir ve onlardan müstekbih olan münkeri nehy ve Allahu teâlâya iman eder hayr-ı ümmet olunuz. Eğer bazıları mümin ve ekserisi fasık olan sair ehl-i kitap da iman edeydiler, haklarında hayırlı olurdu. (111) Onlar ezadan başka bir sûretle size zarar edemezler, sizinle mukâtele etseler idbâra dûçar olurlar ve sonra da kimseden yardım görmezler. (112) Onlar nerede bulunurlarsa bulunsunlar üzerlerine zillet tahmil olundu, meğer ki ahd-i İlâhî'ye dahil olup emniyet-i nâsı ihtihsal **[885-3]** *ederler.*[107] *Bunlar haktan ricatle gazab-ı İlâhî'de meks ettiler. Kendileri âyât-ı İlâhîye'yi inkar ile enbiyâyı bi-gayr-ı hak katledip isyanda kaldıkları ve envai tâdiyâtta bulundukları için üzerlerine meskenet tahmil edildi.*

(113) Ehl-i Kitabdan iman edenler diğerleriyle müsâvî değildirler. Bunlar tââte kâim ve gecenin her saatinde sâcid oldukları halde âyât-ı İlâhîye'yi tilavet eden (114) ve Cenâb-ı Hakk ile yevm-i Ahiret'e inanıp emr-i maruf ve nehy-i ani'l-münkerde bulunarak hayrata müsâraat eyleyen salihlerdir. (115) Hayırdan her ne işlerlerse ecri ketmolunmaz, Cenâb-ı Hak muttakîleri bilir. (116) Fakat inaden inkar ve küfür edenlerin emval ve evlatları nezd-i İlâhî'de hiçbir şeyle kendilerine gına vermez, bunlar ehl-i Cehennem'den olup orada ebedî muhalled kalanlardır. (117) Bu kafirlerin dünyada infak ettikleri şey nefislerine zulüm ettiklerinden dolayı bâd-ı sarsar ve zânıyla ekinleri harab olan kavmin haline benzer; bunda Cenâb-ı Hak onlara zulüm etmedi, onlar kendi nefislerine kendileri zulüm ettiler.

TENKİT VE TAKRİZ

Kâmûs-ı Felsefe

Muhterem Rıza Tevfik Beyefendi tarafından telif edilerek birinci cüzü neşredilmiş olan bu eserin ehemmiyeti hakkında söz söylemek zaittir.

Böyle bir eserde görülecek en küçük zuhulün bile ehemmiyeti vardır. Binâenaleyh onun izalesini istemek, ihtar etmek bir vazifedir. İtikadımızca bu hususta adem-i takayyüd göstermek, onu layık olduğu derecede takdir etmemek olur.

İşte bunun için bazı nukâtı hakkında âtîdeki mütâlaatı arz etmeyi vecibe bildim. [886-4]

Eserin 72'nci sayfasında "Araz"dan bahsolunduğu sırada kudemâ-i felâsifenin "Araz, intikal etmez." davalarına müteallik olan *Mevâkıf* ve şerhinden bazı bahisler naklolunuyor.

107 Cizye vererek mutî' ve tâbi olmak

Meselenin tamamıyla tevazzuh etmesi için sâhib-i *Mevâkıf*'ın bu mebâhisde ne demek istediğini izah etmek iktizâ eder.

Mevâkıf sahibi ve şârihi, kudemâ-yı felâsifenin "Araz, intikal etmez." iddilaları üzerine birçok mübâhâsât ve itirazât yürüttükten sonra felâsifenin "Araz, intikal etmez." iddiaları his ile sabit bir hakikat-i bedîhîyeyi inkar etmektir, çünkü ateşin harareti temas ettiği mevadda intikal ettiği gibi elmanın rahiyası da yanında bulunan şeylere intikal eder, sûretinde bir itiraz îrâd edip buna da şu yolda cevap veriyor: "Mahall-i sânîde hâsıl olan araz, hararetin veya rahiyanın başka bir şahsıdır." yani ateşin temas ettiği mevadde hâsıl olan hararet, ateşte hasıl olan hararetin aynı değildir, başka bir şahsiyet başka bir hüviyettir, elmanın rahiyasında dahi hal böyledir...

Bu cevap şu veçhile izah olunabilir: İntikal bir şeyin bir mahalde bulunduktan sonra diğer mahalde bulunmasından ibarettir. Bu mânâ ise cevahir ve ecsam hakkında tasavvur olunabilir. Çünkü bunların şahsiyet ve hüviyetleri bulundukları mahale tâbi değildir. Fakat araz böyle değildir. Bir mahalde bulunmuş olan araz diğer mahalde bulunamaz, çünkü arazın şahsiyet ve hüviyeti mahalle tâbi olduğundan mahallin tebdiliyle araz tebeddül eder. Binâenaleyh ateşin temas ettiği yerde hararet hâsıl olur. His ile sabit olan bu hakikati kim inkar etmez? Fakat bu bir intikal değildir. Ateşin temas sebebiyle ateşteki hararete mümâsil diğer bir hararete husûlünden ibarettir.

İşte sahib-i *Mevâkıf*'ın cevabı ve bu cevabın meal ve mânâsı budur. Fakat sahib-i *Mevâkıf* bununla iktifâ etmiyor. Bu cevabı Ehl-i Sünnet ve hukema mezheplerine tevfîk etmek istediği için "Ehl-i Sünnete göre ateşin temas ettiği şeyde harareti, fail-i muhtar yani Cenâb-ı Hak Hakk'ın âdet-i İlâhîyesi veçhile ihdas eder. **[887-5]** Hukemaya göre de ateşin temas ettiği şeyde istidat hasıl olur da hararet akl-ı faal tarafından ifâze edilir." diyor.

Görülüyor ki sahib-i *Mevâkıf* cevabında "fail-i muhtar" tabirinden maksat Cenâb-ı Hak olduğu pek sarihtir. İlm-i kelâma az çok intisabı olanlar bilirler ki Ehl-i Sünnet'e göre Cenâb-ı Hak fail-i muhtardır. Bütün hadisât Cenâb-ı Hakk'ın irade ve ihtiyarıyla husûl bulur. Hukemaya göre Cenâb-ı Hak "fail-i mûcibdir". Bütün hadisât onların nazarında akl-i faalden bi-tarikü'l-vucûb sâdır olur. Herhangi şeyde mevcut olmakla istidat-ı tam hasıl olursa akl-ı faal tarafından ona ifâze-yı vücud olunur.

İşte fail-i muhtar tabiri bu veçhile hukema ile Ehl-i Sünnet arasında en mühim, en esaslı bir ihtilafa işarettir. İlm-i Kelâm'da hukema mezhebine, onların akl-ı failine karşı daima Cenâb-ı Hak, fail-i muhtar tabiriyle zikrolunur. Bu tabir adeta Cenâb-ı Hakk'ın ilm-i mahsusu olmuştur, denilse mübalağa edilmiş olmaz.

Şu halde burada sahib-i *Mevâkıf*'ın fail-i muhtar tabirinden maksadına "insandır" demek kadar garip bir şey tasavvur olunamaz.

Kâmûs-ı Felsefe: "Bu gibi itirazâta karşı sahib-i *Mevâkıf* gayet kısa bir cevap ile iktifa edip geçer. O araz; intikal etmiyor, mücâveret hissiyle insan o arazı bizzat ihdas ediyor, zira fail-i muhtardır. Ve yahut hukemaya göre akl-ı failin bir istidat-ı mahsusu vardır ki mücâveret sebebiyle o keyfiyâtı hâsıl eder." diyor.[108]

Ehl-i Sünnet'e göre ise "İnsan kendi ef'âl-i ihtiyarîyesini bile ihdas edemez. Yalnız kasd u irade eder de âdet-i İlâhiyyesi veçhile Cenâb-ı Hak ihdas eder." Şu halde bu meseleyi pek

108 Kâmûs-ı Felsefe, sayfa 72-73.

açık bilen sahib-*i Mevâkıf*, Ehl-i Sünnet'e, "İnsan harareti bizzat ihdas eder." sözünü nasıl nispet eder?

İşte sahib-i *Mevâkıf*'ın ibaresi فالجواب ان الحاصل فى المحل الثانى شخص آخر من الرايحة والحرارة يحدثه الفاعل المختار عندنا بطريق العادة عقيب المجاورة او المماسة او يفيض من العقل الفعال عند الحكماء وبطريق الوجوب لاستعداد يحصل له من المجاورة او المماسة[109] **[888-6]**

Hülasa sahib-i *Mevâkıf*, "Bize göre -yani Ehl-i Sünnet'e göre- hararet ve rahiyayı fail-i muhtar ihdas eder, hukemaya göre de akl-ı faal ifâze eyler." diyor.

İnsan ef'âl-i ihtiyarîyesine taalluku olmayan hararet ve rayihayı nasıl bizzat ihdas edebiliyor ve buna "İnsan hiçbir şeyi bizzat ihdas edemez." diyen Ehl-i Sünnet nasıl kâil olur? Sahib-i *Mevâkıf* sözünde "insan" sözü sebketmiş mi? Yoksa "fail-i muhtar" insan mı demek? Ehl-i Sünnet'e göre fail-i muhtar tabiri Cenâb-ı Hakk'a ıtlak olunmaz mı?

İzâhat-ı sabıkadan anlaşıldığı üzere *Kâmûs-ı Felsefe*'nin "Yahut hukemaya göre akl-ı faalin istidad-ı mahsusu vardır ki...) demesi de doğru değildir, çünkü burada istidattan maksat akl-ı faalin istidadı değil, ateşin teması sebebiyle temas ettiği mahalde hasıl olan hararet istidadıdır ki bunun üzerine mezheb-i hukemaya göre faalin harareti ihdas etmesi lazım gelir.

Bitti

Mansûrîzâde Said

TERCEME-İ HAL

Şems-i Tebrizî

İsmi Muhammed bin Ali bin Melik-dâd Tebrizîdir. Bidayetinde Tebriz'de Şeyh Ebu Bekir [889-7] Selebak telâmizinden olup bilâhare Baba Kemal Cündî'den dahi feyiz almıştır. Baba Kemal'in hizmetinde Şeyh Fahreddin Irakî ile arkadaştı. Fahreddin, kalbine lâyih olan hakikatleri nazım ve nesir ile beyan ve izhar eylerdi. Üstatları bir gün Şems'ten sual etti ve dedi ki: "Senin kalbine ilhamlar gelmiyor mu, eserini göremiyoruz? "

Şems cevabında, "Kalbim ilhamlar ile doludur, fakat ifadeye muktedir değilim.", demesi üzerine Baba Kemal, Cenâb-ı Hak sana bir mesâhib ihsan buyursun ki, o mesâhib birçok maarif-i İlâhîyeyi senin lisanından beyân-ı izhar eylesin." diye dua etti. Filhakîka, Mevlana Celaleddin onun namına birçok manevi hakikatleri beyandan başka vasfında, المولى الاعز الداعى الى الخير خلاصة الارواح سر المشكوة والزجاجة والصباح شمس الحق والدين نور الله فى الاولين والاخرين **buyurmuştur.**

Tarikatte ikmâl-i merâtib ve itmaâm-ı sülûktan sonra ekser zaman seyr ü seyahat eder ve siyah elbise giyerdi. Tarikat-ı Hazreti Mevlana sâliklerinin çile zamanlarında (esnâ-yı hizmette) siyah giymeleri müşârün ileyhe kemal-i hürmet ve muhabbetlerinden olsa gerektir. Seyahatlerinde kibâr-ı evliyaullahtan pek çok zevata mülâkî olmuştu. Bu müla-

109 1292 senesinde Matbaa-ı Âmire'de tab olunan Şerh-i Mevâkıf'ın 439. sayfasıdır.

katlardan en meşhuru ve kendisinin sebeb-i iştiharı altı yüz kırk iki sene-i Hicriyesi'nde Konya'da Celaleddin-i Rumî hazretleriyle vukû bulan münasebettir. Ülfetleri bir mülâtefe-i mutasavvıfâne ile ibtidâ edip aralarında pek çabuk hususiyet hasıl olarak mahremâne sohbetleri günlerce, haftalarca devam ederdi. Uluûm-ı Şer'îye'de bahr-ı zihar tesmiyesine layık olan Mevlana, Hazreti Şeyh Şemseddin Tebrizî'nin ilm-i tarikattaki kemal-i irfanına o derece hayran idi ki serâir-i kudsiyeye dair müsâhabetlerine kimseyi mahrem etmezdi. İşte bu muhabbet eseridir ki, Hazreti Mevlana'nın eserlerinde muhterem 'Şems" namına daima tesadüf olunur.

Bu muhtasarda hazretin terceme-i hâlini tafsil mümkün olamadığından hemen Hazret-i Mevlana'nın bâlâda tahrir olunan vasfını tezekkür, katrenin bahra delaleti kabilinden kâfi addolundu. Altı yüz kırk beş tarihinde Konya'da bir takım caniler tarafından [**890-8**] gaddarâne bir sûretle şehit edilmiştir. Bilahare cesed-i mübareği bir kuyuda bulunup Sultan Bahaeddin Velid İbn Mevlana tarafından medrese-i Mevlana bânîsi Bedreddin'in kabri yanına defnettirilmiştir. Bazı akvale göre kabri Hazret-i Bahaeddin Veled'in kabiri yanındadır.

Şems-i Tebrizî'nin kabri Hindistan beldelerinden birinde olduğu söyleniyor. Vaka-i şehadeti Konya'da, kabri Hindistan'da olmak büyük bir tezat teşkil ettiğinden bazı kimselerce Şems'in nâm-ı mevhum yahut bir şahs-ı muhayyel olması zehâbına yol açılmış ise de noksan-ı tetkikten ileri gelen bu zehâb, tashihe muhtaç olsa gerek. Malumdur ki Cenâb-ı Mevlana'nın tarikine Hindistan'da dahi pek ziyade rağbet ve muhabbet vardır. Hindistan'da Hazret-i Şeyh'in namına ithaf edilmiş mescid ve abideler de yok değildir. İhtimal ki muhibbân-ı mevlevîyeden biri tarafından Şems namına yapılan bu mescit, mürûr-u zamanla kabir ve türbe olmak üzere ismini değiştirmiştir. Bunun emsali de vardır. Mesela velilerden Sarı Saltuk Sultan, Korfu'da medfun olduğu halde namına Edirne vilayetinde Havsa kasabasında bina edilmiş olan tekkede de kabri vardır. Bu gibi yerler kabir ve türbe olmaktan ziyade halkın zihniyetine göre teberrük için ittihaz edilmiş birer makamdır.

Mahmud

TARİH

Şeyh Bedreddin Simavî Vakası
1

Tarih birçok dinî kıyamlar, ihtilaller kaydediyor.

Osmanlı tarihinde de maksad-ı dinî tahtında kıyamlar vukû bulduğu kaydedilmiş, her müverrih kıyamın keyfiyet-i vukûu ve hudusunu ve kıyam edenlerin maksadını bir türlü [**891-9**] izah eylemiştir. Sonradan gelenler ve tarih ile tevaggul ve eser neşreyleyenler de gâh bir müverrihin reyini, gâh ötekisinin fikrini kabul ederek ona göre mütâlaalar yürütmüşler ve müteahhirînin bir takımı ise makaâsıd-ı aslîyeye külliyen muhalif bir takım sebepler göstererek, daha doğrusu ihtilallerdeki maksadı kendi fikirlerine tevfîk

etmek isteyerek işi büsbütün karıştırmışlardır. İşte bunlardan biri de bahsetmek istediğimiz Bedreddin Simavî vakasıdır. Çelebi Sultan Mehmed'in biraderleriyle başlayan ve ikisinin imhasıyla neticelenen kavga-yı malumun hitâmından pek az zaman sonra zuhur eden bu vaka padişahı hayli sarstı. Ve hatta emel-i istila cûyânesine mâni bile oldu. Bunu Düzmece Mustafa'nın takip eylemesi zavallı padişahı diğer bir gâileye dûçar [etti] ve böylece hayatı, dağdağa içerisinde geçirerek rahat yüzü görmeden irtihal eyledi. Bedreddin'in makâsıdı ile cereyân-ı vakıa âtiyen tafsil edilmek üzere evvel emirde ahval-i câriye üzerinde tesiri gayr-i münker olan şahsiyetinin anlaşılması için terceme-i halinden bahsetmeyi münasip addeyledim.

İsimleri Mahmut olan bu zat, ecdâdı cihetiyle Âl-i Selçuk'a mensuptur. Ecdâd-ı âzamının Âl-i Selçuk'un vüzerasından olduğuna ve valid-i mâcidi Alaaddin-i Selçukî'nin kardeşi oğlu bulunduğuna dair olan *Şakayık*'in izahatını Kemal Bey Merhum "Osmanlı Tarihi"nde tashih ediyor. Konya Selçukîyesi, sehzadelerini vüzerâtta istihdam etmediklerinden kardeş oğlu tabiri hemşirezade mânâsına kullanılmış gibi görünüyor, diyor. Pederleri İsrail bin Abdülaziz'dir.

Müracaat ettiğimiz âsâr içerisinde oldukça mufassal terceme-i hâline ancak *Şakâyık*'ta tesadüf edebildik. Halbuki bizde her nedense terceme-i hâle ehemmiyet verilmediği için bir parça itinalar göstermiş olan müellif-i mümâileyh bile en mühim nukatta sükûtu ihtiyar ediyor. Tarih-i tevellüdünü göstermiyor. Maamâfih, me'hazımızda bu zatın orada ve pederinin vali ve kadılığı zamanında tevellüd eylediğini **[892-10]** gösterdiğine nazaran Simav'ın fethi tarihine göre tarihi tevellüdünü takribi bir sûrette tayin zorunludur. Fakat Simav'ın fethi tarihini de maateessüf sıhhatli bir sûretle tayin edemiyoruz. Tarihlerimizin bazısı Sultan Orhan zamanında pederi tarafından zaptolunan Simav kasabasında tevellüd etmiştir, diyor. Bazısı da Hüdavendigar zamanında pederi tarafından zamîme-i memâlik kılınan Simav'da doğduğunu kaydediyor. Binâenaleyh müverrihler kalenin fethinde ittifak edemiyor, halbuki Simav dahi dahil olduğu halde Kütahya ve havalisi Germiyanoğulları'nın taht-ı idaresinde iken Germiyan oğlu Yakub Bey'i davet ederek, "Vilayetinin elinde kalmasını istersen Osmanlılarla müttefik ol. Ve kızını, onun oğlu Bâyezid'e ver." dediğini, Yakub Bey de pederinin fikrini kabul ile "İshak Fakih" vasıtasıyla bu teklifi Hüdavendigar hazretlerine arz ve cihaz bedeli olarak Kütahya, Simav, Eğrigöz, Tavşanlı'yı ve birkaç pâre hisarı teklif ettiğini tarihlerimiz müttefiken kaydediyor.[110] [111] Ve bu da 766 sene-i Hicriyesi'ne müsâdif bulunuyor. Şu halde bu kalenin, *Şakayık*'ın emsali teravihin mütâlaası veçhile şeyhin pederi tarafından fethedilmeyip sulhen Osmanlılar eline düştüğünü, pederi İsrail'in bunun üzerine oraya hakim ve kadı nasbedildiğini kabul etmek lazım gelir. Bunu kabul edersek Bedreddin'in velâdetini 766-770 tarihlerinde itibar etmek muvafık ve zaruri olur.

Bedreddin, ulûm-ı evveliyeyi pederinden öğrendi ve Kur'ân'ı da pederinin muallimliği sûretiyle hıfzetti. Mebâdî-i ulûmu Mevlana Şâhîdî'den ve fenn-i sarfı ve nahvi Mevlana Yusuf'tan telemmüz eyledi. Fakat tahsil-i ilim ve marifette pek ziyade heveskâr olduğu ve hadd-i zâtında fevkalade yaratılmış dühâttan bulunduğu için bunlarla iktifâ etmedi.

110 Âşıkpaşazâde, sayfa 57

111 Hammer, sayfa 225 cilt 10

Babasının amcazâdesi Mevlana Müeyyed ile birlikte Mısır'a gitmeye karar verdi **[893-11]** ve yola çıktı. Konya'ya vardığı sırada ilim ve faziletiyle iştihar eden Mevlana Fazlullah'ın telâmizinden Feyzullah nam zattan bazı ulûmu ve bilhassa ilm-i nahvi tahsil etti. Bu sûretle derse devam ederken gittiğinin dördüncü ayında hocası vefat etti. Kendisi de bunun üzerine tasavvuru veçhile Mısır'a yollandı. Orada Şerif Seyyid Cürcanî ile birlikte Mübarekşah Mantukî'den taallüm ve telemmüz eyledi. Refiki, Şerif Seyyid Cürcanî müşâruni-leyhi pek ziyade takdir ettiği gibi muallimi Mübarek Şah da takdir eylemiş ve birlikte alıp Hacca götürmüştür. Mekke-i Mükerreme'de yalnız ziyaretle iktifa etmedi. Orada ulemâ-ı allâmînden Şeyh Zehle'î hazretlerinden ders almaya başladı.

Bir müddet sonra tekrar Mısır'a döndüğünde fazl u kemali her taraftan tasdik edilmesi üzerine Mısır Meliki Sultan Berkuk, oğlu Sultan Ferec'e muallim nasbetti. Bu sûretle hâcegânlık şerefine nail, zevat-ı marufe ile tanışmak şerefine mazhar oldu. O sırada kendisine bir cezbe-yi ilâhî gelmekle Seyyid Hüseyin Ahlatî hazretlerinin sohbetine devam eyledi. Bu zatın yanında bir müddet tahsil-i tarikat ve tekmil-i hakikat etti. Müşârüni-leyh kendisine icâzet îtâ eylediği gibi Tebriz'e gitmesini de emretti. Tebriz, Timurlenk'in zîr-i idaresinde bulunuyordu. Oraya vardığından bir müddet sonra bir mesele-i ilmiyeden dolayı ulemâ-yı mahalliye beyninde münâzaa baş gösterdi. Hiçbiri bu meseleyi hal edemiyor, bu sûretle iş uzayıp gidiyordu.

Bitmedi

Mehmed Zeki

İbn Teymiyye

İbn Teymiyye'nin Başına Gelenler ve Son Zamanları

Başı 41'inci sayıdadır.

İbn Teymiyye'nin sultan huzurundaki mevkî-i eşrefi; müftü,kadılar, **[894-12]** şeyh ve müridlerin gözlerini yıldırdı. Bu defa onlar şeyhin etrafında tabasbuskârâne davranmaya başladılar. Birçokları İbn Teymiyye'nin başına gelen vakalarda kendilerinin dahi zî-medhal olduklarını söyleyerek şeyhten af ve îtizar dilediler. İbn Teymiyye de: "Hepinizden hakkımı helal ettim, Allah da cümlenizi affeylesin." diyerek mukabele ederdi. Sultan, kendisinin müşavere meclislerinde İbn Teymiyye'nin de hazır olmasını arzu ederdi; fakat şeyh, vukû bulan davetlere münasip veçhile beyân-ı mazeret eder, mutâdı üzere daima vaaz u nasihat, tedris ü telif ile meşgul olurdu.

İbn Teymiyye böylece bir müddet Mısır'da kaldıktan sonra bir doğma iki biraderi ve bazı şakirdleriyle birlikte Askelan ve Beytü'l-Makdis tarîkıyle kendisinin vatanı olan "Dimeşk" şehrine geldi. Dımaşk'ta olan ehibbâsı tarafından kemâl-i ihtiramla istikbal olundu. Şeyhin memleketinden ayrıldığına 7 yıl 7 ay geçmişti.

İbn Teymiyye memleketine geldikten sonra âdeti veçhile ders, fetva, vaaz ve telif ile iştigal etmeye başladı. O sıralarda talâk hakkında yazmış olduğu fetvasını neşretti. Bunun üzeri-

ne, İbn Teymiyye her ne kadar sultan tarafından gelen emir üzerine fetva yazmaktan men edilmiş ise de "Bildiğim şeyi saklamak elimde değildir." diyerek hemen kendi işinde devam etti. Bunun üzerine Naib, 719 senesi 19 Ramazan-ı Şerîfi'nde Dımaşk'ta Dârü's-sa'ade nam yerde bir meclis akdetti. İbn Teymiyye de meclise çağrıldı. Naib, sultanın emri hilâfına harekâtta bulunduğu için şeyhi muâheze etti. 720 Senesi Receb'inde Naib, İbn Teymiyye'nin talâk hususundaki fetvası hakkında konuşmak için tekrar büyük bir meclis topladı. İbn Teymiyye de meclise davet olundu. Kadı, müftü, ulemâ, meşâyih mecliste hazırdılar. İbn Teymiyye mecliste fikrini izah ve fetvasının doğru olduğunu ispata çalıştı ise de kâr etmedi ve şeyh Dımaşk Kalesi'ne hapsedildi. Üstâd-ı müşârunileyh 5 ay 18 gün kalebend olarak kaldıktan sonra nihayet sultanın emriyle tahliye olundu. Şeyh hazretleri hapishaneden **[895-13]** kurtulunca tekrar tedrisata başladı ve boş kaldığı zamanlarda dahi telif ile iştigal ederdi. 721 senesi, peygamberler ve velilerin kabirlerini ibadet niyetiyle ziyaret etmenin câiz olmadığı hakkında tekrar bir fetvası neşrolundu. Bu mesele ahali beyninde daha ziyade dedikoduyu mucip oldu. Her taraftan şeyhin üzerine teşnî ve takrîler yağmaya başladı. Mesele o kadar alevlendi ki İbn Teymiyye'nin en âlim ve en cesur sayılan şakirdlerinde bile eser-i zaaf görülmeye başladı. Fakat şeyhin sarsılmak bilmez harikulâde olan sabır ve metaneti bu gibi gürültülere karşı onu lakayd bulundurabilirdi.

Azmi ve sebatı onun daimî vefakar müzâhir idi, İbn Teymiyye'nin düşmanları ahali arasında zuhura gelen bu gibi teşevvüşâtı şeyhin aleyhine kıyam etmek için öteden beri kendilerine bir fırsat ittihaz etmişlerdi. Bu defa dahi o ulemâ kisvesini taşıyan Mısır mollaları toplanıp şeyhin üzerinden sultana şikâyete vardılar ve İbn Teymiyye'nin katlolunmasını sultandan rica ettiler. Sultan, İbn Teymiyye'nin katle müstehak olmadığını söyledi. Lakin mollaların ibram ve ısrarı üzerine hapsettireceğini vaadetti. İbn Teymiyye 726 senesi Şaban'ında sultan tarafından gelen emir mucibince yakın şakirdlerinden olan İbnü'l-Kayyım el-Cevziyye ile birlikte tekrar Dımaşk Kalesi'ne hapsolundu.

İbn Teymiyye Dımaşk Kalesi'nde 27 ay mahpus olarak kaldıktan sonra nihayet hapishanede hastalanarak vefat etti. Vefatından bir ay evvel yanında olan kitapları, kağıt, hokka ve kalemleri elinden alındı. Şeyh bundan sonra bütün vaktini Kur'ân-ı Kerîm okumak ve ibadet etmeye hasretmişti. Bu defadaki hapsinde 81 defa Kur'ân-ı Kerîm hatmettiği mervîdir. Dımaşk Naibi, şeyhin hastalığı fenalaştığı haberini alınca İbn Teymiyye'yi ziyaret etmek için hapishaneye geldi. Başınıza bu felaketlerin gelmesinde ihtimal ki benim de medhalim olmuştur." diyerek şeyhten af diledi. İbn Teymiyye de, "Af ve îtizar talebine lüzum yoktur. Eğer benim, Hak yolunda bulunduğum anlaşılmış olsa idi elbette aleyhime s'ay **[896-14]** edilmezdi. Şu kadar var ki bana yapılan bunca haksız muameleler Kitap ve Sünnet'e karşı fasid bir maksatları yüzünden olmayıp ancak Allah'ın rızası için hakkı müdafaa etmek itibariyle yapıldı ise cümlesini onların hüsn-i niyetlerine bağışladım." dedi.

Şeyhin vefatı haberi herkesi mahzun ve dil-hûn etti. İbn Teymiyye'ye düşmanlıkları ile maruf olanlar müstesna olduğu halde bütün şehir ve etrafı ahalisi işini gücünü bırakıp cenazeye geldiler. Cenazede ancak kadınların adedi on beş bini mütecâviz olmuştur.

(Bitti)

Rızâeddin Bin Fahreddin

Cüneyd-i Bağdâdî

Bu zat, tasavvuf ummanının mahir bir kaptanı, zühd ü takva ufkunun parlak bir yıldızı ve kemâl bahçesinin müstesna bir gülü idi. Asıl Nihavend'li olup doğduğu yer Irak'tır.

Pederi şişecilik ederdi. Mensup olduğu aile fakirdi.

Hazret-i Hâlık, samedânî kudretiyle ezelde ona parlak bir ilim cevheri aşılamış, maneviyatını hidayet güneşiyle aydınlatmış ve kendisini lâhûtî bir marifet kisvesiyle süslemişti.

Maneviyet aleminin kahramanı olarak halk edilen Cüneyd-i Bağdâdî, kalbindeki iman hüzmesinin ziyasıyla mevcudiyetinin bütün zerrelerini nurlandırarak manevi hayatının gıdalarını temin edecek bir mürşid arıyordu. Nihayet manevi **[897-15]** gözü kudsiyete doğru açılarak ümmet vicdanının en gizli izlerini duyan, cemaat hayatı yaşayarak ufkunda hiçbir şahsiyet zerresi kalmayan, Serî es-Sakatî gibi bir müminin irşat rahlesine oturdu.

Zaten fevkalade fıtrî bir kabiliyete malik ve maneviyeti ezelde hidayet közleriyle münevver olan Cüneyd-i Bağdâdî, hazretten istifadeye koyuldu. Hazret, irfan hayatını kelime-i tevhid ile ona pek güzel teşrih ediyordu. Dinî hayatın yüksek düsturlarını Kitap ve Sünnet'in irşadıyla dünya semasında mün'akis gören bu büyük iman sahibi, tevhidin pâyansız fezâsına azîm bir şevk ve arzu ile atıldı, gezdi ve bütün mükevvenat hakikatini haber veren Kelime-i Tevhid'in derin ilâhî zevklerini duyarak ondan pek büyük mânâlar çıkardı. Tevhidi, imanın manevî adesesi altına aldı ve onu bütün mânâsıyla teşrih etti.

Hazret-i Kur'ân'ın ve Cenâb-ı Peygamber'in emrettiği veçhile yaptığı bu manevî tahlilden çıkan kudsî zevklerle yükseliyordu. Çalışa çalışa kemâl şahikasının tâ zirvesine kadar çıktı. Oradan da kendini hakikî bir tasavvuf denizine attı. Bu tasavvuf denizinde bir müddet mahirâne çırpındı. Ve derinliklerine kadar daldı. Orada hakikat cevherini bularak onu zühd ü takvasıyla parlattı. Bu sûretle mümtaz bir Müslüman olarak ahlâkî büyüklüklerin mücessem bir timsali haline geldi. Eline kemâl gülünü alıp ebedî bir saadete nailiyet kesbetti. Bu kâmil Müslüman, yalnız kendi saadetini etmek "وَالْعَصْرِ ۙ اِنَّ الْاِنْسَانَ لَفٖى خُسْرٍ ۙ"[112] deki hüsran dairesinden yalnız kendi şahsiyetini harice atabilmekle iktifa edemeyecekti. Terbiyesi fertçiliğe müsait değildi. Diğer Müslüman kardeşlerini de düşünmek lazımdı. Evet, o umumî, âlî vazifeyi de yaptı. İrşada koyuldu. Tevhidin yüksek **[898-16]** mânâlarını ümmete anlattı. Bu hakikî mümin söylediğini fiilen de canlı sûrette yaşıyordu. Her gün muayyen zamanlarda dükkânı kapayıp ibadet ve zikirle meşgul olurdu. Büyük Allah'ının rahmetine kavuşuncaya kadar bu halde devam etmiş ve hiçbir saniye Allah'ını unutmamıştır.

Maneviyatı, kudsiyetle sulana sulana ve tevhid güneşinden ziyasını ala ala tekâmül eden Cüneyd-i Bağdâdî, Bağdat irfan hayatının mümessili olmuştu. Aynı zamanda "Süfyan-ı Sevrî" gibi ilim sahasında ilerlemiş olan bir alimin halka-i tedrisinde bulunarak kemâl kesbetmiş, sûrî ilimlerde dahi yed-i tûlâ sahibi olmuştu. Muasırları arasında "Seyyi-

112 Kur'ân-ı Kerîm, Asr-CIII, 1-2: Asra yemin ederim ki insan gerçekten ziyandadır.

düt-Tâife" ünvanıyla meşhur idi. Birçok kişiler onun kemâlâtından müstefid olmak için fevc fevc Bağdat'a geliyorlardı. Bu sûretle terbiye halkasında pek çok erbâb-ı irfan yetişerek kendisine hayrü'l-halef oldular.

Rahmetullahi Aleyh

Mehmed Besim

Müdîr-i Mes'ûl: Halim Sabit – Nefâset Matbaası, Bâb-ı Âli civârında Ebussuud Caddesi'nde

اسلام مجموعه‌سی

شعاری : « دینلی بر حیات ، حیاتلی بر دین » در .

ییل ۳ صایی ٤٤   ۲۲ رجب ۱۳۳٤   ۱۲ مایس ۱۳۳۲   مدیری : حلیم ثابت

جلد : ٤

نسخه‌سی ٦۰ پاره‌در

توزیع یر[illegible]مان کتبخانه‌سیدر

نجم استقبال مطبعه‌سی

İslâm Mecmuası

Şiârı: "Dinli bir hayat, hayatlı bir din"dir.

Yıl: 3 **Sayı: 44** **22 Receb 1334** **Müdürü: Halim Sabit**

12 Mayıs 1332

[25 Mayıs 1916]

Cilt 4

Nüshası 60 paradır. Tevzî Yeri: "Zaman Kitaphânesi"dir.

Necm-i İstikbal Matbaası

İslâm Mecmuası

On beş günde bir çıkar. Müslümanların fâidesine çalışır.

Sayı: 44 22 Receb 1334 – 12 Mayıs 1332 Yıl: 3

KUR'ÂN-I KERÎM

Sûre-i Âli İmrân[113]

-Bismillâhirrahmânirrahîm-

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً...وَاللّٰهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

(118) Ey müminler, kendinizden mâadâsını dost ittihaz etmeyin ki onlar sizi ifsat etmekte kusur etmeyip daima renç ve meşâkte olmanızı temenni ederler. Onların size olan buğz ve adâvetleri ağızlarında zâhir. Ve fakat kalplerinde gizledikleri şey daha büyüktür, işte âyât-ı lâzımeyi size beyan eyledik; taakkul ve tefekkürle müteyakkız olmanız gerektir. (119) Ayâ! onlarla muvâlât eden siz misiniz? Âgâh olun ki onlar sizi sevmezler; siz kitapların hepsine iman edersiniz, onlar ise size mülâkî olduklarında (Biz dahi iman ettik.) derler, fakat yalnız kaldıklarında size olan buğz ve adâvetlerinden dolayı parmaklarını ısırırlar. Onlara (Gayz ve kininizle helak olun.) de! Cenâb-ı Hak kalp ve sinelerinde olanları bilir. (120) Size bir hasene dokunsa onlar gam-nâk ve şayet bir seyyie isabet etse onlar ferah-nâk olurlar. Ama siz sabırla tevesssül ve Cenâb-ı Hakk'a ittikâ ederseniz **[900-2]** *onların mekr u keydinden size hiçbir zarar gelmez. Cenâb-ı Hakk'ın ilmi sizin amelinizi muhittir.*

(121) ve (122) Bir sabah müminleri, muharebe tâbiyesini tertip için ehlinin hanesinden çıktığını yâd eyle ki ol vakit sizden iki taife korkup ricat kastını ettikleri halde Semî' ve 'Alîm olan Cenâb-ı Hak kalplerine sebat ihsan etti. Şimdi müminler Allah'ın gayrısına tefviz-i umûr etmeyip daima Cenâb-ı Hakk'a mütevekkil olsunlar. (123) Bedir gâzâsında da düşmana nispetle pek kalîl olduğunuz halde Cenâb-ı Hak size nusret ihsan etti. Allahu teâlâya ittikâ edin ve müteşekkirînden olun. (124) Sen müminlere (Rabbinizin üç bin melek inzaliyle imdad eylediği kifayet etmez mi?) dediğinde (125) (Evet sabreder ve ittikâ eylerseniz düşmanlarınız da gazapla gelirlerse şimdi Rabbiniz beş bin nişanlı melekle imdad eder.) denildiğini dahi yâd eyle ki (126) Cenâb-ı Hak mahzâ sizi tebşir ve kalplerinizi mutmain kılmak için bunları yaptı. Nusret ancak ol Gâlib-i yektâ ve Hakîm-i bîhemtâ olan Vâcibi teâlâ hazretleri'ndendir. (127) Ol kafirlerden bir tarafı kat' ve helal veya âlûde-i hâk olmak için size nusret verilip onlar hâib ve hâsir olarak

113 Başı kırk ikinci sayıda.

avdet ettiler. (128) Onların istîsali emrinde sence[114] *bir şey yoktur. Ol zalimler için Cenâb-ı Hak ister azab eder isterse tevbelerini kabul buyurur. (129) Göklerde ve yerde olanların cümlesi Allah'ındır. Ol Gafûrü'r-rahîm olan Allah dilediğini mağfiret ve istediğini azab eyler.*

(130) Ey müminler! Kat kat ribâyı yemeyin, Allah'tan korkun ki felâh bulasınız. (131) Ve kafirler için hazırlanmış olan ateşten hazer edin. (132) Allah'a ve resûlüne itaat edin ki şâyân-ı merhamet olasınız. (133) Rabbiniz teâlânın mağfiretini ve arzı arz ve semavat kadar olup müttakîler için âmâde edilen cenneti istihsale müsâraat edin; (134) ki ol cennet güçlükte, kolaylıkta ve her türlü **[901-3]** *bollukta, darlıkta ittifak edenler, gazaplarını hazmeden ve affeyleyen müttakîler içindir. Zira Allahu azîmü'ş-şan muhsinleri sever.*

(135) Onlar ki fevâhişten bir şey işledikleri yahut nefislerine zulüm ettikleri zaman Allah'ı zikir ile günahlarından istiğfar ederler ve günahı mağfiret edici ancak Allahu teâlâ olduğuna iman ile günahlarında musır olup işlemezler. Günahın azabıyla ısrarın ukûbeti derecesini bilirler. (136) Onlar taraf-ı Bârî'den mağfiretle me'cur olup altlarından ırmaklar cereyan eden cennetlerde daimi kalırlar ve bu ameller ne güzel ecre nail olurlar.

(137) Sizden mukaddem birçok edyân ve sünen geçti. Yeryüzünde gezin de kâziblerin sonu neye müncer olduğunu görün. (138) Bunlar nâs için alamet ve müttakîler için vaaz ve hidayettir.

(139) Zaaf getirmeyin ve mahzun olmayın ki siz ehl-i imandan iseniz herhalde onlardan â'lâsınız. (140) Size cerh ve elem dokundu ise onlara da onun gibi elem ve cerh isabet etti. Germ ü serd eyyâmı, nâs beyninde bu sûretle tedavül ettiririz. Bunlar müminlerin sebatını temyiz etmek ve sabirîn haklarında şahid tutmak için olan tecelliyât-ı İlâhîyedendir. Cenâb-ı Hak zalimlerin muhibbi değildir. (141) Allahu teâlâ hazretleri bu sebeple müminleri günahlarından pak ve kafirleri de refte refte helak eder. (142) Öyle ulu orta cennete gireriz mi zannedersiniz? Cenâb-ı Hak sizden cihat ve sabrı îtiyad edenleri bilmez mi? (143) Onlara mülâkî olmazdan evvel mevti temenni ederdiniz; vaktâki gördünüz, sade bir nezâretçi gibi kaldınız. (144) Muhammed kendinden evvel geçen resûller gibi bir peygamberdir. Şayet vefat eder veya katlolunursa siz dininizden dönecek misiniz ? Kim ki bu inkılâbda bulunursa Allah'a bir zarar etmiş olmaz. Cenâb-ı Hak şakirînin ecrini karîben verecektir. (145) Levh-i Mahfûz'da yazılan ecel gelmedikçe ve ferman-ı Hudâ taalluk etmedikçe kimse vefat etmez. Her kim ki dünya için sa'y ederse ona dünyalıktan ve her kim ki ahiret sevabını isterse ona da ondan î'tâ eder ve şakirînin **[902-4]** *mükafatını da yakında veririz. (146) Enbiyadan birçoğu beraberlerinde olan birçok ehl-i hak ile maan mukatelede bulundular. Sebil-i Hudâ'da kendilerine isabet eden şiddetten fütur etmediler; zaaf getirmediler, a'dâya huzû' etmediler, işte Cenâb-ı Hak böyle sâbirleri sever. (147) Ve ol ehl-i hakkın sözleri (Ya Rabbî! Günahlarımızı mağfiret buyur, efâlimizde vâki israfımızı affeyle, bizi sabit-kadem kıl, kavm-i kafirîne galebemiz için bize nusret ihsan eyle.) duasından başka bir şey değildi. (148) Bu sebeple Cenâb-ı Hak*

114 Muhammed aleyhi's-salâtü ve's-selâma hitaptır.

da onlara dünyada nusret ve ganimeti ve ahirette de ahsen nimet olan cenneti ihsan buyurdu. Zat-ı ecell-i â'lâsı böyle muhsinleri sever. (149) Ey müminler! Eğer kafirlere itaat ederseniz sizi geriye çevirip dinlerine döndürürler de hasirîn zümresine inkılâb etmiş olursunuz. (150) Sizin veliniz ise hayru'n-nâsirîn olan Allah'tır. (151) Kendilerine şirk etmemeleri için huccet ve burhan nâzil olmamış iken Allah'a şirk getirdikleri için kalplerine havf ve hirâs ilkā edeceğiz. Bunların me'vâları akbeh-i mekân-ı zâlimîn olan cehennemdir.

(152) Cenâb-ı Hak vaadini tasdik buyurup izn-i Rabbanîsiyle a'dâ üzerine galebenizi göstermiş iken siz isyan ile emr-i harpte münâzaa ettiğiniz ve korkaklık gösterdiğiniz gibi kiminiz dünya malına[115] *daldı kiminiz de fikr-i ahiretle sebat etti. Ondan sonra da*[116] *sizi tecrübe etmek*[117] *için düşmandan döndürdü ve derhal mûcib-i nedametiniz olan şeyden dolayı müminîn hakkında fazl-ı azim sahibi olan Zat-ı ecell-i â'lâsı yine hakkınızda af ve merhamet ihsan buyurdu. (153) Kaçıp dağa çıktığınız ve birbirinize bakmadığınız zamanda Resulullah arkanızdan çağırdığı halde gelmediğiniz için gam üstüne gamla musâb oldunuz. Yine âmâlinizden haberi olan Vacibi teâlâ hazretleri bu hezimetten ve maktullerinizi görmekten mütehassıl hüznünüzü ol aff-ı celîli ile izâle buyurdu ki...*

[903-5]

TENKİT VE TAKRİZ

Kâmûs-ı Felsefe

Kamus-ı Felsefe, geçen nüshada mevzu-ı makalemiz olan kudemâ-yı felâsifenin araz bahsine "Bugünkü felsefe bu beyhude münakaşâta nihayet vermiş olduğu için "araz" tabiri yalnız mantıkta zatî mukabelesinde zikir olunur, envâı da vardır." diye hitam verip mantıkın araz-ı envâ'ını izah etmeye başlıyor. Ve araz-ı amm hakkında şu yolda tafsilatta bulunuyor "Araz-ı âmm dedikleri keyfiyet dahi bir sınıfın bi'l-cümle efradına makul olabilir, bir küllîdir, yani o efrad hakkında ale's-seviye söylenebilir, umumi bir sözdür. Bizim mantık kitaplarında (Tarifat-ı Seyyid) de araz-ı âmm için verilen tarif ve misal aynen şudur: و هو كلى مقول على افراد حقيقة واحدة و غيرها قولاً عرضياً Mantık kitaplarında "كالانسان و الفرس و الحمار... الخ"[118] diye misal verilmiştir. Burada tarif doğru olmakla beraber misal muvafık değildir. Çünkü; insan, feres, hımar kelimeleri birer ism-i câmi olmak üzere cins-i hayvan envâındandır. Halbuki; cins, nev, fasl, hassa bu tariften hariç kalmak gerekti ki Seyyid Şerif'in yukarıdaki tarife tezyil ettiği iddia budur. Filhakîka "kavl-i arazî" kaydıyla nev, fasl, hassa tariften hariç kalır; bunun Türkçesi araz-ı âmm öyle bir vasıftır ki bütün sınıf efradı hakkında söylenebilir. Mesela balıkçılık veya rençberlik insanın mahiyet-i asliyesinde mutlaka dahil olan keyfiyet-i zâtiyeden değildir, çünkü insanı

115 Mal ve ganâyime daldılar

116 Düşmana galebeden sonra

117 Hezimete dûçar ile Hz. Ebubekir ve Ömer ve Ali ve Talha ve Sad İbn Vakkas ile ensardan bazıları

118 İnsan ve at ve eşek ilh.

düşündüğümüz zaman behemehal balıkçılık, rençberlik hatıra gelmez. Bu sınıflar insaniyetin şerâit-i lâzımesinden sayılmaz.

Mantıktan en ibtidâî risalede en önce görülecek ders, külliyat-ı hamsedir. Bütün mantık kitapları, külliyat-ı hamseyi tarif ederler. Nev'e "insan ve feres", cinse "hayvan", fasla "nâtık" araz-ı hassa "dâhik ve kâtip". Araz-ı âmmede [904-6] bu nev'e mahsus olmayan "insan ve feres ve hımar ilh." gibi envâ-ı muhtelifeye şâmil olan "müteneffis" gibi küllîleri misal verirler. Artık bedâhete ve bu kadar sarâhate karşı insan ve feres ve hımar ilh. gibi envâ-ı arazdır, araz-ı âmmdır diyen hiçbir kimse tasavvur olunmaz.

Bütün mantık kitapları araz-ı âmmı كلى مقول على ما تحت حقيقة واحدة وغيرها, قولاً عرضياً diyerek, bazen de حقيقة واحدة و غيرها tabiri yerine "hakâyık-ı muhtelife" veyahut "hakikat", "hakâyık" kelimeleri yerine "tabiat", "tabâyi'" kelimeleri istîmal ederek tarif ederler ki bunların mânâsı "envâ-yı muhtelife", "hakâyık-ı mütenevvi'a" demek olduğu için araz-ı âmmın tarifi "Envâ-ı muhtelife efradına mâkul olabilir bir küllîdir."den ibaret olur. Eğer araz-ı âmmın tarifi sırasında كالانسان و الفرس و الحمار...الخ gibi envâ-ı muhtelifeden misal görülürse araz-ı âmmın tarifindeki –beyan ettiğimiz veçhile- envâ-ı muhtelife demek olduğuna işaret maksadıyla tâbirât-ı mezkureye ait misal ve izahtır, araz-ı âmmın misali değildir. Yoksa (insan ve feres ve hımar) araz-ı âmma misal îrad eden hiçbir müellif tasavvur olunamaz.

***Kâmûs*'un كالانسان و الفرس و الحمار...الخ diye araz-ı âmma misal veriyorlar zannettiği mantık kitapları, -hangi kitaplar olursa olsun, çünkü isimlerini tasrih etmediği için bilemiyoruz- eğer araz-ı âmmın tarifinden "kavlen araziyyen" kayd-ı ahîrini de zikretmişler ise her halde كالانسان و الفرس و الحمار...الخ diye misallerini ondan evvel bulunan tâbirât-ı mezkûrenin akabinde îrad etmişlerdir. İşte bu cihette *Kâmûs-ı Felsefe*'nin dediği gibi o kitapların bu misalleri araz-ı âmma misal olarak değil tabirât-ı mezkureyi izah maksadıyla îrad ettikleri misaller olduğuna açık bir delil teşkil eder. Çünkü araz-ı âmmın misali olsa; öyle tarifi arasında değil tarifi ikmal edildikten yani "kavlen araziyyen" kayd-ı ahîri de zikrolunduktan sonra îrad olunmak lazım gelirdi.**

İşte böyle insan ve ferese araz-ı âmmdır diyen bir mantık kitabı olmadığı [905-7] gibi araz-ı âmm öyle *Kâmûs-ı Felsefe*'nin dediği gibi balıkçılık, rençberlik gibi bir sınıfın cümle efradına ale's-seviye makul olabilir bir küllîdir diyen de yoktur. Çünkü araz-ı âmm, öyle yalnız bir sınıf efradına değil, müteneffis gibi envâ-ı muhtelife efradına makul olabilir. Balıkçılık, rençberlik gibi bir sınıf efradına makul olan küllîler ise araz-ı hasdır, hâssadır ve hâssa-ı gayri şâmiledir. Araz-ı âmm "teneffüs", "iki ayak üzere yürümek" gibi müteaddid nev'lerde bulunan arazlardır. Çünkü teneffüs; bilumum envâ-ı hayvanâta şâmil olduğu gibi iki ayak üzere yürümek de, insandan başka olan hayvanlarda da bulunur. Nev'-i insana mahsus değildir ve böyle bir nev'e mahsus olmayan arazlara da araz-ı âmm denir.

Bilmem nasıl olur da araz-ı âmm "Bir sınıf efradına ale's-seviye makul olabilir küllîdir." diye tarif olunur da her ikisi aynı mealde imiş gibi كلى مقول على ما تحت حقيقة واحدة وغيرها قولاً عرضياً diye araz-ı âmmın tarifi de doğrudur, denilebilir? Bu tarif ise beyan ettiğimiz veçhile açıktan açığa araz-ı âmm öyle bir sınıf efradına mahsus olan balıkçılık, rençberlik gibi bir nev'e muhtas arazlar değil, müteneffis gibi envâ-ı muhtelife ve hakâyık-ı mütenevviaya şâmil olan araz olduğunu ifade ediyor.

Mansûrîzâde Said

İSLÂM İÇTİMÂİYATI

Din ve Şerîat

Bir cemiyette amellerin iki türlü kuvve-i müeyyidesi vardır. Birinci manevî ve vicdanîdir ki buna diyânî kuvve-i müeyyide denilir. Diğeri mahkeme tarafından ısdâr olunur maddî ve resmî hükümlerdir ki buna da kazâî kuvve-i müeyyide denilir.

Kütüb-i İslâmiye'de diyânî ahkâm ile kazâî ahkâmın birbirinden tefrik [906-8] edilmesi bu esastan neşet etmiştir. Şu halde İslâmiyet'te yine bu esastan neşet etmiş iki nev' inzibat memuru vardır. 1) Vicdanlardaki manevî inzibatı temin ile mükellef olan müftüler. 2) Hariçteki yani hukuktaki maddî inzibatı temin ile mükellef olan kadılar.

Müftülerin verdikleri hükümlere "fetâvâ", kadıların verdikleri hükümlere de "akziye" nâmı verilmiştir.

Mesela Hz. Peygamber'in sünnet-i şerîfesi fetâvâ mahiyetinde olduğu gibi, bazen kazâî mahiyeti de haiz olur. Aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin kadı sıfatıyla îtâ etmiş olduğu hükümler kazâîdir. Bunların mecmûuna "Akziye-i Nebeviye" nâmı verilir. Bazı müellifler tarafından bunlar kitaplarda cem edilmiştir.[119]

Fetâvâ mahiyetinde olan sünnetler dinî olduğundan tebliğ itibar edilir. Binaâenaleyh lâyetegayyerdir ve bâkîdir. Kazâî olanlar ise me'sûr birer misal olmakla beraber tebliğ sayılmaz. Binâenaleyh mahallî ve zamanî olup diğer bir hakimin hükmüyle tebdil edebilir. Sünneti; hatta yalnız sünneti değil, nusûsu bu cihetten ayırmak icap eder. Ulemâ-i eslâftan bazıları bu meseleyi uzun uzadıya izah etmişlerdir.[120]

Bilâhare akziye, bunların kadr-ı müşterekine "şerîat" nâmı da verilmeye başlamıştır ki "kanun" mânâsını müfiddir. O halde "din" yalnız diyânî ahkâmdan, "şerîat" ise yalnız kazâî ahkâmdan ibaret oluyor, demektir. Fakat ne Hulefâ-yı Raşidîn (r.a.) zamanında ne de Emevî, Abbâsî devletleri zamanında ve bu kanunlar resmen vaz' edilmiş "hukûk-ı mektube" haline getirilmediği için bunlar "akziye" yani "emsal-i kazâîye" halinde ferdî teşebbüslerle kitaplara geçirilmekle kalmıştır. Asrımızda ise şerîat, icmâ-ı ümmet ve emr-i ulu'l-emr ile "hukuk-ı mektube" şekline konularak resmi kanunnamelere derc edilmiş ve edilmektedir.

[907-9] İşte görülüyor ki bu sûretle birbirinden müstakil ve yekdiğerine muavin olmak üzere "Fıkh-ı İslâm" ve "Hukûk-ı İslâm" namıyla iki ilm-i İslâmî mevcut oluyor.

"Fıkıh" yalnız diyânî ahkâm yani müftülerden sâdır olan fetaâvâyı ihtiva eder. "Hukûk-ı İslâm" ise bir devlet-i şâri'e mahiyetini alan hükûmet-i İslâmiye'nin kuvve-i teşriyesi tarafından ısdar olunan kanunnameleri muhtevi oluyor. Evvelce yalnız "Usûl-i Fıkıh" nâmında bir ilim var iken işte bundan sonra bir de "Usûl-i Hukûk-ı İslâm" namıyla ikinci bir ilim teşkil edecektir.

Usûl-i Fıkıh; yalnız diyânî ahkâmı kavâid-i istinbatiyesini irâe edecek ve kemâ fi's-sâbık edille-i erbaa yani kitap, sünnet, kıyas, icmâ-ı ümmet eseslarına müstenid olacaktır.

119 Ebu Ubeydullah Muhammed bin Ferc (r.a.) Rasûlillah namıyla müstakil eser yazmıştır.

120 Şihâbüddin Ebü'l-Abbas Ahmed bin İdris'in "el-Furûk" ünvanlı matbu eserinin 2nci cüzü 252nci sahifesine müracaat oluna.

'Usûl-i Hukûk-ı İslâm" ise İslâm devletine ait ale'l-umum mahkemelerin medâr-ı istinadı olan ahkâm-ı kazâiyenin yani kanunların tarz-ı tesisini irâe edecektir.

İslâm hukukunun da menâbii; örften mütevellid olmayan nusûs ile örf, icmâ, emr-i ulu'l-emrden ibarettir.

Bu sûrette ümmet-i İslâmiye'nin umûr-ı vicdaniyesini din idare edeceği gibi, umûr-ı maddiyesini de Şerîat tanzim edecektir. Fakat müftü ile kadının vazifeleri tefrik edilerek ikisi, iki sâhib-i ihtisas mercîe tâbi olacağı gibi, fetvanın kuvve-i müeyyidesi manevî ve vicdanî; akziyenin ise kuvve-i müeyyidesi maddî ve resmî olduğu da bu tefrik vezâifinde bir umde olarak kabul edilmek lazımdır. Çünkü fetva, takvayı emirle mükellef olup buna maddî ve resmî bir kuvve-i müeyyide verilince icâbât-ı medeniyenin her şeklini kabul mecburiyetinde kalacağından artık takvayı emredemeyecek ve birçok idare-i maslahatları zaruret diye kabul edecek, binâenaleyh fetevânın yani dinin mahiyeti esasen maddî ve nebevî olan hukuk menzilesine tenezzül edecektir...

[908-10] Mesela kadı; faizin nâfî olduğunu, menâfiin mâl-ı mütekavvim olduğunu kabule mecburdur. Kadıyı bu mecburiyete mahkûm eden hal onun hükümlerinin maddî ve resmî bir kuvve-i müeyyideye mâlik olmasıdır. Müftünün hükümleri böyle bir kuvve-i müeyyideye mâlik olunca aynı mecburiyete mahkûm olması zaruridir. Eğer bu mecburiyete mahkûm bir sınıfa ihtiyaç varsa, işte o kadılar sınıfıdır fakat müftüleri böyle bir mecburiyete sokmaya hiçbir ihtiyaç yoktur. Müftü gayet yüksek olan mevkiinde kalmalı, daima takvadan ibaret olan ahkâm-ı diniyeyi yani ahlâk-ı insaniyenin en yüksek faziletlerini emir ve tavsiye etmekle iktifa eylemelidir.

İslâm devletinin kanunları İslâm Şerîatı demek olduğundan Müslüman olan bütün ahkâm-ı adliye kadı mahiyetinde olup İslâm devletinin bütün mahkemeleri mahkeme-i şer'iye mahiyetindedir. Çünkü kuvve-i teşriyenin örfe istinaden yaptığı kanunlar icmâ-ı şer'î mahiyetinde olup aynı zamanda emr-i ulu'l-emr ile teyit edilmiştir.

TARİH

Şeyh Bedreddin Simavî Vakası
-2-

Ulemâ-yı mahallîyeden Cezeri hazretleri hakem sıfatıyla Bedreddin'i ileriye sürdü. Tarafeyn kabul ettiklerinden mesele kendisine arz ve halli teklif edildi. Müşârunileyh tarafeyni ikna edecek sûrette ve maslahata da muvafık yolda cevap verdi. Mesele şu sûretle kapatılmış, maksat da hasıl olmuş oldu. Timurlenk muvaffakiyet-i vâkıasından dolayı kendisini tebrik ve birçok şeyi ihsan eyledi. *Şakâyık* burada şöyle diyor: "Cümle ulemâ ol hakemin hükmüne razı **[909-11]** olup fazlını itiraf ve bahr-i meziyetinden ihtidâf eyledikleri sebepten Mir Timur ona îzaz ve ihtiram edip bîhad ihsan eyledi."[121] Fakat teessüf olunur ki ne *Şakâyık'ta* ne de diğer eserde meselenin ne olduğu gösterilmiyor. Gönül ister-

121 *Şakâyık*, sahife: 87.

di ki ulemâyı pek ziyade işgal eden meseleyi de tarihlerimiz yazsınlar ve bunu bizim gibi ahfâdımız dahi öğrensinler.

Bir müddet sonra "metâli-i metâmih-i hissiyenin" cümlesinden el çekerek Tebriz'den Bitlis[122] tarîkıyle Mısır'a avdet ve tekrar Hüseyin Ahlatî hazretlerine arz-ı mülâzemet eyledi. Aradan çok geçmeden şeyh hazretleri irtihal buyurmakla müşârunileyh şeyhlik makamını ihrâz etti. Burada da oturamadı. Yine Haleb'e, Konya'ya ve nihayet tekrar Tebriz'e vardı.[123]

Bu kere de Sakız Ceziresi hâkimi İslâmiyet'i kabul edeceği cihetle telkin-i din eylemesi için Bedreddin'i davet eylemekle kendisi oraya gitti. Mumâileyhe telkin-i din eyledi. Rum tarihleri ve onlardan iktibas-ı malumat eyleyen Osmanlı müellif-i müteahhirîni, Sakız hulefasından Börklüce Mustafa'nın adamlarından iki kişinin vardığını ve bu zatın adamları cahil olmak ve aynı zamanda erbâb-ı fesaddan bulunmak itibariyle uzamâ-yı mutasavvıfîn îtiyad ettikleri müsâhelât-ı ârifâneyi hadd-i marufun haricine çıkararak edyân-ı saire erbabını da müritliğe kabul ettikleri sırada Sakız'da kendilerine mürit peydası için iki nakîbi gönderip onların da başları açık ve ayaklarında bir keçe sarılı olduğu halde Torlu Manastırı'nda münzevi bulunan bir rahibe geldiklerini kayıt ve rahibe: "Ben de senin ibadet ettiğin Hâlık'a ibadet etmekteyim, [910-12] gece vakti ayağımı ıslatmaksızın denizden yürüyerek seni görmeye geldim." dediğini ve rahibin de bunu kabul ile müverrih Dukas'a söylediğini zaptediyorlar. Hatta rahip, Mustafa ile görüştüğünü ve kendisinin idamını haber aldığı zamandan sonra gelip kendisiyle mülakat eylediğini yine müellif Dukas'a söylediğini kaydediyorlar.

Maamâfih; her ne sûrette olursa olsun Bedreddin'in şöhreti o sırada âfak-gîr olduğu ve herkesin hatta Hıristiyanların kendisine fevkalade hürmet etmekte bulunduğu anlaşılıyor. Tebriz'den avdetinde Musa Sultan ünvanıyla iddia-yı saltanat eden Musa Çelebi'nin daveti üzerine Edirne'ye gitti.

Müşârunileyh, Bedreddin'i kazaskerliğe nasbeyledi. Sultan Musa'nın, Çelebi Sultan Mehmet komutasındaki asâkir tarafından katli üzerine taraftarlarından olan şeyh efendinin ilmine hürmeten katlinden sarf-ı nazar edilmiş ve şehrî bin akçe tekaüd ile maaile İznik Kalesi'ne nakledilmiştir.

Bilahare kethüdalığında bulunmuş olan Börklüce Mustafa'nın ve diğer halifesi Torlak Kemal'in ilan-ı isyan eylemeleri kendisini dûçar-ı havf ettiğinden müşârunileyh İznik'ten kaçmış, Sinop tarîkıyle Emir İsfendiyar'a iltica eylemiştir. Tatar vilayetine gitmek istediğini söyleyince emir; saltanat-ı seniyyeden olan havfından[124] şeyhin oraya gitmesine müsaade etmedi. Zağra vilayetine gitmesini tensib etti. Bunun üzerine Zağra'ya vardı. Orada [911-13] ahali ve eşraf etrafını aldı. Her biri bunun riayetinde hasebü'l-makdûr, sa'y-ı mevfûr eyleyip sadakat tarîkıyle ni'am-ı nâ-mütenâhî bezleylediler. Fakat çekemeyen bazı fesede, saltanat davasında olduğunu ve bu maksatla birçok halkı başına topladığını Sultan

122 Bitlisî olacak.

123 Aradan çok geçmeden kaydına bakılırsa davet eylediğine hükmetmek lazım gelir. M.Z.

124 Kemal Bey tarihinde bunu kabul etmiyor. Şöyle bir mütâlaa beyan eyliyor. "Beyan ettiği reyin sebebi ise Osmanlı havfı değil, Devlet-i Aliyye mülkünde idâme-i fitne arzusu şüphesizdir. Çünkü İsfendiyar Bey'in Osmanlılardan ihtirâzı sahih olsaydı, müridleri fırka fırka isyan alemlerinde dolaşan bir zâtı Tatar melikine değil Osmanlı melikine sevk eylemekten ihtirâz eylemesi lazım gelirdi." *Osmanlı Tarihi*, Cild 3, Sahife 48.

Mehmed'e söylediler. Bunun üzerine padişah hazretleri Selanik'i zaptetmek üzere hazırladığı orduyu müşârunileyh üzerine saldırarak hîşânını dağıttı. Zaten birçokları da padişahın maksadını anlar anlamaz şeyhin yanından ayrılmış, etrafında pek az kimse kalmıştı. Kalanlardan Bayezid Paşa adamlarından olduğu halde sırf Bedreddin'in âmâlini öğrenmek ve icabında derdest eylemek üzere daha evvel yanına gitmiş olanlar tarafından tutuldu. Padişaha teslim edildi. Müddeiyyâtını tetkik etmek için Edirne'de teşkil olunan bir meclis-i ulemâ tarafından uzun uzadıya muhakeme, murâfaa olundu. Hakkıyla ilzam edilmemiş iken, ulemâ-yı Acem'den Mevlana Haydar Harevî'nin fetvasıyla Siroz'da idam olundu.

Me'hazımız şöyle diyor: "Mürûr-ı hâl-i hayatında Cenâb-ı Rabbü'l-Erbab'ın boynu bağlı kulu olup her hususta ribka-i rızaullaha boyun verdiği sebepten dâr-ı dünyada ve dâr-ı ahirette uluvv-ı şan ve kevn-i mekân hâsıl etmiştir.

"Müddeti ömründe habl-ı metin-i şer'-i Muhammedî'ye îtisam üzere olduğu ecilden onun miracı, berdâr-ı hak olup hâtime-yi halde hafîd-ı nâsûttan uçan lâhûta ûruc eyledi."

Âsârı: Fıkıhta; *Camiü'l-Fusuleyn*, *Letâifü'l-İşâra*, *Teshîl*, ilm-i sarfda; *Maksud* şerhi olan *Unkûdü'l-Cevâhir*, tasavvufta *Mirâtü'l-Kulûb*, *Vâridat*. Bunlardan *Letâifü'l-İşâra* ile *Teshîl*'i İznik'te iken yazmış ve *Câmiu'l-Fusûleyn* ile ibkâ-yı nâm eylemiştir. **[912-14]**

Şeriki Seyyid Şerif Cürcani ile Yıldırım Beyazıd Han'ın şehzadelerine tûl-ı müddet hocalık eden İbn Arabşah kendisini pek ziyade takdir edenlerdendir.

Ukûdü'n-Nasîha nâm eserinde İbn Arabşah "Emir İsfendiyar'la şeyhin meclisinde cem olduğumuzda benim sahib-i *Hidâye*'ye "1090" adet gayr-ı mucâb sualim vardır." dediğini kaydeylemekte ve bilhassa fazl u kemâlinin takdirhânı olmaktadır.

Tarih-i idamını Kâtip Çelebi 823 senesi olarak göstermiş ise de doğrusu 820'dir. Rahmetullahi Aleyh.

Daha var.

Mehmed Zeki

KELÂM

İlm-i Kelâm Meselesi

Az çok medreseye intisabı olup da münevver geçinenler arasında İlm-i Kelâm'ın yeniden tensik ve ihya edilmesi pek müfid olacak bir iş gibi telakki edilmektedir. Bâdî-i tefekkürde bu telakkiye iştirak etmek adeta açık fikirliliğin bir mahsulü gibi görünüyor. Her şeyde, her ilimde tecdid görülen şu intibah devrinde ne için İlm-i Kelâm'da dahi yenilik meşhûd olmasın? Biraz ilme vukufu olanlar bu lüzumu daha başka türlü izah ederek diyorlar ki:

"Eski İlm-i Kelâm Aristo felsefesi üzerine istinat ediyordu. Bugün diğer ulûm ve fünun gibi felsefe de değişti. Binâenaleyh, bugünkü felsefeye karşı da hakâyık-ı İslâmiye'yi müdafaa etmek lazımdır. **[913-15]**

Bu cevap uzaktan dinlenince doğru gibi gelebilir. Fakat biraz yaklaşılır ve meseleye yakından dokunulacak olunursa görülür ki bu cevap pek yüzüstü ve üstün körüdür.

Acaba eski İlm-i Kelâm münkirlere karşı ne gibi bir hakikati kabul ettirebilmiştir? Buna benimle beraber İlm-i Kelâm'ın yenilenmesine taraftar olanlar da "hiç" diyeceklerdir. Eski İlm-i Kelâm hangi felsefe yolunu doğrudan doğruya kendine çevirebilmiştir? Hangi meşhur bir münkiri kandırmaya muvaffak olmuştur? Hatta hangi meşhur –ve bâtıl- bir mezhebin sâliklerini yola getirebilmiştir?

Tecrübe-dîde üstadların dediği gibi bence dahi İlm-i Kelâm, az çok anlayanların zihinlerini bulandırmaktan ve anlamayanların vakitlerini öldürmekten başka bir şey yapamamıştır. Hatta bununla da kalmamış, Müslümanlıkta birçok mezheplerin çıkmasına, birbirine aykırı bakan bir takım yolların açılmasına sebep olmuştur: Eski İslâmların parça parça ayrılmalarına ve kuvvetli bir cemiyet-i siyasiyeyi vücuda getirmemelerine bâis olan âmillerden biri de İlm-i Kelâm olmuştur, diyebilirim. Çünkü her mezhep kendini hak tanıdığı gibi başka mezhepleri haksız görmüş ve hatta İslâmlık dairesinden dışarı sapacak kadar ileriye varmıştır. Bu sûretle birlik ve toplu olması lazım gelen İslâm âlemi içine ardı arkası kesilmez dedikodular sokulmuş ve hâlâ önü alınamamıştır.

İlm-i Kelâm'ın yeniden tedvînine –dinsizlere karşı- hakâyık-ı İslâmiye'yi göstermek gayretiyle lüzum görülüyorsa bu pek beyhude ve abes bir hareket olur. Eğer o hakâyık, hakikaten birer hakikat ise ve bir güneş açıklık ve vücuhuna mâlikse tekrar isbata ne lüzum var? Dinî kanaatler diğer telakkiler gibi zevke ve hisse ait olduğundan İlm-i Kelâm bu iman ve kanaatleri vermekten çok uzaktır.

Münakaşa ve cidalden ziyade kanaatleri, imanları tarz-ı telakkiler ve tahassüsler vücuda [914-16] getirir, her münakaşa edilen şeyin düşeceği gibi yüksek bir imanın temeli olan vücûd-ı İlâhî meselesi de münakaşa neticesinde bu derekeye düşer. Fikr-i diyânet ve ulûhiyet, riyâzî ve mihânikî bir şekil alır. Zaten hiçbir delil-i ilmi yoktur ki bir münkiri ikna edebilsin. Senin bir deliline karşı bin itiraz yükselir. Yapma ve düzme delillerle kafire karşı Vacibü'l-vücûdu isbata yeltenmek kadar gülünç bir hareket daha olabilir mi?..

İlim, şüundan ve şüunun münasebetinden bahsettiğine göre şüunun öbür tarafına karışamaz, karışırsa haddini geçmiş olur. Âdî şüunatın keyfiyet ve kemiyetinden bahseden bugünkü ilim nasıl olur da âlî şüunatı ıttılâı ve muhakemesi dairesi içerisine alabilir? Bize mahsûsâtını bile kör topal izah edebilen ilim, mâkulat ve mahsûsatın öbür tarafını, âlem-i melekûtu nasıl teşrih ve ispat eder. Senin akli delillerin bu hususta pek kısa ve na-tamam kalır. Vacibü'l-vücûda inanmayan bir inkârcıyı hangi delilinle kandırabilirsin? Bu gibi şeyler delilli, ilimle, münakaşa ile değil telkin ile ihsas ile mümkün olabilir… Yoksa bir kere inkâra saptıktan sonra Allah kurtara:

"اَسْتَعِيذُ بِاللهِ: اِنَّمَا تُنْذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِىَ الرَّحْمٰنَ بِالْغَيْبِ"[125]

Daha var.

Maraş Livası Maârif Müdürü

Besim Atalay

Müdîr-i Mes'ûl: Halim Sabit – Nefâset Matbaası- Bâbıali civarında Ebussuud Caddesi'nde.

---

125 Kur'ân-ı Kerîm, Yasin-XXXVI, 11: Sen ancak zikre (Kuran'a) uyan ve görmeden Rahmandan korkan kimseyi uyarabilirsin.

اسلام مجموعه‌سی

شعاری : «دینلی بر حیات ، حیاتلی بر دیندر» در.

ییل ۳ صایی ٤٥ — ۱۲ رمضان ۱۳۳٤ — ۳۰ حزیران ۱۳۳۲ — مدیری : حلیم ثابت

جلد : ٤

قرآن کریم

سورهٔ آل عمرانک ۱٥٤ نجی آیتندن سوره‌نک نهایتنه قدر مفهوم شریفی
[حاشیه‌لی مفهوم قرآندن] مرحوم مناسترلی رفعت

موعظه

رمضان شریف آینک حلولی مناسبتیله باب جلیل مشیختک امته موعظه‌سی

تاریخ

شیخ بدرالدین سیماوی وقعه‌سی . . . . . محمد ذکی

تراجم

ابن عباس — ابن عربی حضرتلرینک ترجمهٔ حالی رضاءالدین بن فخرالدین

کلام

علم کلام مسئله‌سی . [دین عقل ایله طارتیله بیلیرمی ؟] بسیم آتالای

نسخه‌سی ٦۰ پاره‌در

توزیع یری «زمان کتبخانه‌سیدر»

نجم استقبال مطبعه‌سی

İslâm Mecmuası

Şiârı: “Dinli bir hayat, hayatlı bir din”dir.

Yıl: 3 Sayı: 45

12 Ramazan 1334
30 Haziran 1332
[13 Temmuz 1916]
Cilt 4

Müdürü: Halim Sabit

Nüshası 60 paradır. Tevzî Yeri: “Zaman Kitaphânesi”dir.

Necm-i İstikbal Matbaası

İslâm Mecmuası

On beş günde bir çıkar. Müslümanların fâidesine çalışır.

Sayı: 45 12 Ramazan 1334 – 30 Haziran 1332 Yıl: 3

KUR'ÂN-I KERÎM

Sûre-i Âli İmrân[126]

-Bismillâhirrahmânirrahîm-

ثُمَّ اَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ...وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

(154) Bu gamdan sonra mûcib-i emniyet olarak inzâl buyurduğu hafif bir uyku ile sizden bazılarının[127] def-i kelâl ederek iade-i kuvvetlerine bâdî oldu. Münâfıklardan bir takımı da kendi nefisleri muhafaza-i mühimmine düşüp Vâcib teâlâ hakında nâhak bir zan ile cahiliyet ehlinin ettikleri zanda bulunarak (Bu emr-i va'dden bizim için ne olabilir?)[128] dediler. Sen de[129] (Her iş Allahu teâlânın fermanıyladır.) de. Onlar sana izhar etmedikleri şeyi nefislerinde gizleyip tenhada birbirlerine: (Eğer ol emr-i va'dden bizim için bir şey olaydı burada katlolunmazdık.) derler. Sen de (Eğer hanelerinizde de olaydınız, kendilerinin katli mektûb ve mukadder olanlar evlerinden çıkıp maktele giderlerdi. Serâir-i kalbinize tamamıyla vâkıf olan Vâcib teâlâ hazretleri mâ fi's-sudûrunuzu **[916-2]** *izhar ve kulûbunuzu şekk ü reybden tathir için böyle irade buyurdu.] de. (155) İki cemiyetin telâkî ettikleri günde[130] yüz çeviren kimselerin yaptıkları bazı işler şeytanın izlâli sebebiyle olduğundan dolayı gaffâr ve halîm olan Allah onları afv buyurdu. (156) Ey müminler, yeryüzünde bir işe veya gazâya giden ihvanlarının vefatında [Eğer yanımızda olaydılar ölmezlerdi.] diyen kâfirler gibi olmayınız. Allahu teâlâ hazretleri bu kavl u îtikadı onların kalplerinde bir elem-i hasret olarak bıraktı, öldüren de dirilten de Allah'dır ve a'malinize de basîrdir. (157) Gerek fîsebîlillah katl olunsanız, gerekse mümin olarak yeryüzünde fevt olsanız, Cenâb-ı Hakk'ın size olan mağfiret ve rahmeti kâfirlerin cem ettiklerinden hayırlıdır. (158) Her halde ölseniz de katl olunsanız da akıbet nezd-i celîl-i ilâhîde amelinizle haşrolunursunuz. (159) Onlara gösterdiğin mülâyemet taraf-ı celîl-i ilâhîden senin hakkında bir rahmettir, şayet katı yürekli bir merhametsiz olaydın onlar etrafından dağılıp perâkende olurlardı; onları afv eyle ve haklarında benden mağfiret dile ve işinde onlarla müşâvere eyle ve bir emre azmedince Allah'a*

126 Başı 44. sayıda.
127 Hazret-i Ebûbekir ve Ömer ve Ali ve Talha ve Sa'd bin Vakkas ile Ensâr'dan bazıları.
128 Yani düşmana galebe edemeyeceğiz.
129 Muhammed aleyhi's-salâtü ve's-selâma hitaptır.
130 Uhud cenginde

mütevekkil ol, zira Vâcib teâlâ hazretleri erbâb-ı tevekkülü sever. (160) Cenâb-ı Hak nusret ederse[131] *size galebe eden olmaz. Ve eğer tahzîl ederse*[132] *kendinden sonra size kim yardım eder, her halde müminler de Allah'a mütevekkil olsunlar.*

(161) Peygamber hıyanet etmez, kim ki hıyanet ederse kimseye zulüm olunmayan yevm-i kıyamette ol hıyânet zinciri boğazında olduğu halde gelip nefsinin müktesebât-ı külliyesine göre cezası verilir. (162) Allah'ın rızasına tebaiyetle hıyanetten sakınanla hıyanetten dolayı Allah'ın gazabına uğrayan müsâvî olur mu ki? Bu mağzubun mekânı bir mahall-i kabih olan cehennemdir. (163) Hıyanetten muhterizlere ise indallah derecât-ı âliye vardır, Cenâb-ı Hak herkesin işlediklerini basîrdir.

[917-3] *(164) Cenâb-ı Hakk'ın müminlere mahz-ı inâyet ve rahmetidir ki kendilerinden peygamber ba's edip evvelce dalâlette oldukları halde onlara âyâtını kıraat ettirerek tezkiye etti ve kitab ve hikmeti öğretti. (165) Size isabet eden musibetin iki misli onlara isabet etmiş iken siz [Bize olan bu şey nedir?] dediniz. Sen de onlara de ki: [Bu iş sizin kendinizden oldu.] Cenâb-ı Hak her şeye kâdirdir. (166) İki cemiyettin iltikâsında isabet eden şey Allahu teâlânın kazâsıyla müminlerin temyizi (167) ve münâfıkların tezâhürü içindir ki onlara [Fîsebîlillah mukâtele ve müdâfaaya gelin.] denildikde [Eğer resm-i harbi bileydik size tâbi olurduk.] dediler. Ol münâfıklar öyle bir günde ehl-i imandan ziyade kâfirlere yakın olurlar ve kalplerinde olmayan şeyleri yalnız lisanlarıyla söylerler, Cenâb-ı Hak ise onların ketm ettiklerini bilir. (168) Ol münâfıklar ki oturdukları yerde ihvanlarına [Bize itaat edeydiler katlolunmazlardı.] derler, onlara [Eğer iddianızda sâdıklardan iseniz mevti kendi nefsinizden def' edin.] de.*[133] *(169) Fîsebîlillah katlolunanları emvat zannetmeyin, onlar Rableri nezdinde diri ve merzukturlar. (170) Onlar Cenâb-ı Hakk'ın ihsan buyurduklarıyla ferahta olup henüz onlara iltihak etmemiş olan ahlâfa da nail oldukları devleti ve kat'an havf u hüzün olmadığını (171) ve Cenâb-ı Hakk'ın fazl u nimetini tebşir ile müminlerin ecri asla zâyi olmadığını teyakkun ederler. (172) Mecruh olduktan sonra da Allah'ın ve Resûl'ün emrine icâbet edenlerden ahsen-i itaatle muhalefetten ittikâ eyleyenler için ecr-i azîm vardır. (173) Bu sûretle icâbet etmiş olan müminlere nâsın bir kısmı*[134] *[Mukâteleniz için birçok halk içtima etti. Onlardan korkun.] dediklerinde müminlerin imanı tezâyüd ederek (Bize kefil olan Allahu azîmu'ş-şân kâfidir] dediler. (174) Ve Cenâb-ı Hak'tan fazl u nimet verilip kendilerine hiçbir zarar dokunmaksızın* **[918-4]** *döndüler. Ve fazl-ı azîm sahibi olan Cenâb-ı Hakk'ın rızasına tabi oldular. (175) Şeytanın korkuttukları yine kendi dostlarıdır. Siz ondan korkmayın; eğer müminînden iseniz benden korkun. (176) Küfre müsâraat edenlerin ahvâli seni mahzun etmesin ki onlar Allah'ın murâd ettiklerine bir zarar edemezler. Onlar için behre-i âhiret yok, fakat azâb-ı azîm vardır. (177) Ve onlar ki imanı bedel verip küfrü aldılar, din-i hakka hiçbir zarar etmezler, onlar*

131 Uhud gazâsında

132 Resûl'e muhalefetle muharebeden çekinmek sebebiyle oldu.

133 Yani elinizden gelirse ölüme çare bulun demektir. Halbuki ol günde münâfıklardan birkaçı evlerinde vefat ettilerdi.

134 Münâfıklardan

için azâb-ı elîm vardır. (178) Ol kâfirlere verdiğimiz mühlet ve ömrü kendilerine hayırlı zannetmesinler. Zira bu imhal mahzâ günahlarının tezâyüd etmesi içindir ve onlar için azâb-ı mühin vardır. (179) Cenâb-ı Hak sizi[135] *müminlerin aleyhinde olduğunuz halde terk etmez. Akıbet habis ile tayyibi temyiz eder ve sizi gayba muttali etmez, ancak peygamberlerinden dilediğini intihâb ile onu gayba muttali kılar. İmdi Allah'a ve peygamberlerine iman edin. Eğer iman ve ittikâ ederseniz sizin için ecr-i azîm vardır.*

(180) Cenâb-ı Hakk'ın fazl u kereminden ihsan buyurduğu şeylerde buhl edenlerin bu imsakleri haklarında hayırlı olduğu zannında bulunmasınlar, bilakis şerdir. İmsak ettikleri şeyler yevm-i kıyamette boyunlarında halka olacaktır. Semâvat ve arzın vârisi Allah'dır. Ve zât-ı ecell-i âlâsı işlediklerinizden haberdardır. (181) Allah fakirdir, biz ağniyâdanız, diyenlerin sözlerini Vâcib teâlâ hazretleri işitti! Onların bu sözlerini ve bi-gayr-i hakkın enbiyâyı katlettiklerini yazar ve cehennem azabını tadın deriz. (182) Bu azap ise sizin kendi el emeğinizdir, yoksa Cenâb-ı Hak hiçbir vakitte kullarına zulmetmez.

(183) [Cenâb-ı Hak ateşe me'kel olur kurban getirmedikçe kimseye iman etmemekliğimizi vasiyet etmiştir.] diyenlere [Benden evvel size envâ-ı mûcizât ve bu dilediğiniz sûrette enbiyâ geldi; eğer sâdıkînden iseniz oları ne için katlettiniz?] de. (184) Eğer seni tekzip ederlerse varsın **[919-5]** *etsinler, onlar senden evvel mûcizât ve suhuf-ı kitab ile gelen peygamberleri de tekzip ettiler (185) Her nefis mevti zâiktir, yevm-i kıyamette de herkesin ecirleri îfâ olunacaktır. Kim ki nârdan teb'îd ve cennete idhâl olunursa fevz u necâtı o bulur. Hayat-ı dünya ise bir metâ-ı gururdan ibarettir. (186) Siz emvâliniz ve nefislerinizle tecrübe olunur ve sizden evvel kendilerine kitab verilmiş olanlarla müşriklerden nâ-layık şeyler işidir ve renc-i kesir görürsünüz. Eğer sabır ve ittikâ ederseniz bu iş en doğru bir tedbirdir. (187) Kendilerine kitab verilenlerden ol kitapta olanları ketm ü ihfâ etmeyerek nâsa beyan u izhar eylemeleri peymânını aldığımız halde onlar bu ahd ü peymanlarını arkalarına atarak ahitlerini az bir behâ ile sattıklarını ve bu iştirânın ne kadar kabih bir şey olduğunu yâd eyle… (188) Bunları işledikleri şeyden ferah bulurlar veya işlemediklerinden dolayı mahmud olurlar zannında bulunma ve azaptan fevz u necât bulacaklarını dahi zannetme; bunlar için azâb-ı elîm vardır. (189) Semâvat ve arzın mülkü Allahu teâlânındır. Zât-ı ecell-i âlâsı her şeye kâdirdir. (190) Göklerle arzın yaratılmasında ve leyl ü neharın ihtilafında ukûl-ı kâmile ashâbı için işârât u alâmât vardır. (191) Bu ukûl-ı kâmile erbâbı kıyamda ve kuûdda ve yattıklarında Allahu teâlâyı tezekkür ile semâvat ve arzın hilkatindeki hikmetleri tefekkür edip [Yâ Rabbenâ, bunları bâtıl yaratmadın, abesten münezzehsin, bizi nâr-ı cahimden muhafaza buyur. (192) Yâ Rabbenâ, nâr-ı cahime idhal ile cezalandıran sensin.. Zalimler için nâsır ve medetkâr yoktur… (193) Yâ Rabbenâ, biz Rabbinize iman edin, nidâsını eden münâdîyi*[136] *işittik ve iman ettik… Bizim günahlarımızı mağfiret ve seyyiatımızı setre inâyet edip ruhlarımızı da ervah-ı salih ile kabz eyle. (194) Yâ Rabbenâ, peygamberlerinle vaad buyurmuş olduğununu ver; sen ki vaadinde hulf etmezsin. Yevm-i kıya-*

135 Yani münâfıkları.

136 Münâdîden maksat Hazret-i Muhammed aleyhi's-salavatü ve's-selâm yahut Kur'ân-ı azîmü'ş-şandır.

mette bizi mahzun bırakma.] derler. (195) Cenâb-ı Hak da onların dualarını kabul edip buyurur ki: [Ben erkek ve kadından her âmilin amelî ecrini zâyi **[920-6]** *etmem, umûr-ı diniyede erkek ve dişiniz hep birdir.] Vatanlarından hicret eden ve diyarlarından ihraç olunanlarla benim yolumda eza gören ve mukâtele edenlerin seyyiatını setredip onları tahtından nehirler cereyan eden cennetlere idhâl eylerim. Nezd-i ilâhîsinde hüsn-i sevab olan Vâcib teâlâ hazretleri tarafından bu eltâf ile ecir ve mükâfat mukarrerdir.*

(196) Küffârın bilâd üzerindeki vüsat-ı mükâsebesi[137] *aldatmasın ki (197) Bunlar bir metâ-ı kalildir. Bundan sonra onların me'vâları akbeh-i melâz olan cehennemdir. (198) Fakat Rablerinin ikâbından ve metâ-ı dünyaya mağrur olmaktan ittikâ edenler için tahtında nehirler cereyan eder cennetler olup orada ebedî kalacaklar ve taraf-ı Bârî'den de hân u hedâyâya nail olacaklardır. Her halde ebrâr için nezd-i ilâhîde olanlar hayırlıdır. (199) Ehl-i kitab arasında bazı kimseler vardır ki Cenâb-ı Hakk'a ve size nâzil olanla onlara inzal olunana Allahtan korkarak iman edip âyât-ı ilâhiyeyi az bir behâ ile tebdil ve iştirâ etmezler. Onlar için Rableri indinde ecr-i mahsus vardır. Cenâb-ı Hak serîu'l-hisâbdır. (200) Ey müminler, sabredin, sabirînden olun, serhadlerde muhafız olun, Allah'tan ittikâ edin ki felâh bulasınız.*

MEV'İZE

Ramazan-ı Şerîf Ayının Hulûlü Münasebetiyle Bâb-ı Celîl-i Meşîhat'in Ümmete Mev'izesi

"اَيَحْسَبُ الْاِنْسَانُ...الخ"[138] âyet-i kerîmesi mantûk-ı münîfince insan behâyim gibi başı boş olarak terk edilmiş değildir. İnsanın taraf-ı Bârî'den ahsen-i takvim üzere yaratılmış ve sıfât-ı kemâliye-i ilâhiyeye mazhariyeti hasebiyle emânet-i kübrâ-yı sübhâniyeyi hâiz bulunmuş ve bekâ-yı şahs u nev'îsinin temini hikmetine mebnî bu bâbda iktizâ eden esbâb-ı maddiye ve maneviyenin kendisine [921-7] ihzar edilmiş bulunması ve bütün külliyat ve cüziyatın idrakine ve enva-ı sanayi ve ihtiraâtın inkişaf ve incilâsına mahal olması ve bu sayede her asırda o asrın mukteziyâtına göre nice âsâr-ı ilmiye ve medeniyeyi vücuda getirmeye muvaffak buyrulması gibi add ü ihsâdan hariç niam-ı celîle-i ilâhiyeye mazhariyetinden dolayı mücerret bu nimetlere karşı lâ-şey hükmünde olan bir mukabele-i şükraniye olmak üzere birçok vezâif-i ubûdiye ve ahkâm-ı diniye ile mükellef olmuştur. Şu mukâbele-i şükraniyeye "lâ-şey" hükmünü verişimiz muvâfık-ı nefsu'l-emirdir. Zira Cenâb-ı Fâtır kâinatın benî beşere ihsan buyurduğu niam-ı celîlenin vecibe-i şükranını edaya esasen imkân yoktur. Çünkü Hakk'a karşı îfâ edilecek vazife-i ubudiyet bir kere hakkın ibâdına ihsan buyurduğu kuvvet ve kudret sayesindedir. Eğer o kuvvet ve kudret olmasa insanın hiçbir vazifeyi îfâ edemeyeceği beyandan müstağnidir. Bir de insanların Hâlik-ı zî-şânına ve Rabb-i zü'l-celâline karşı vezâif-i ubudiyeti îfâya müsâraatları yine

137 Muhammed aleyhi's-salavatü ve's-selâm efendimize hitap ise de küffârın maişetine bakıp mahzun olan müminlere tesliye için umumuna hitaptır. Çünkü Muhammed aleyhi's-salavatü ve's-selâm efendimiz metâ-ı dünyaya haset ve gururdan varestedir.

138 Kur'ân-ı Kerîm, Kıyame- LXXV, 36: İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı sanır!

kendilerinin hayr u saadetlerinine aittir. Cenâb-ı vâcibu'l-vücud her şeyden müstağnidir. İbâdât u tââtın mükâfatı, maâsinin mücâzatı hep ibâda râcidir. Şu halde Cenâb-ı Rabb-i kerîmin ibâdına ihsan buyurmuş olduğu nimetlere karşı edâ-yı şükran maksadıyla ibâd tarafından îfâ olunacak ibâdât u tâât zuafâya merhamet, mahlûkat-ı ilâhiyeye şefkat ve her hususta hakkaniyet ve adalete riayet gibi mekârim-i ahlâkla tezyîn-i zât u sıfât etmesine sebeb-i müstakil teşkil ettiğinden ibâdın îfâ ettiği bütün ibâdât u tââtın menafii kendisine ve benî nev'ine ait olacağında tereddüte mahal yoktur. Binâenaleyh din-i mübîn-i İslâm'ın ahkâm-ı âliyesine tevfîk-i hareketle uhrevi ve dünyevi, sûrî ve manevi iktisab-ı saadete gayret bilumum Müslümanların menâfii icabındandır.

Din-i mübîn-i İslâm'ın ahkâm-ı âliyesine tevfîk-i hareketle uhrevi ve dünyevi iktisab-ı saadete gayret bilumum Müslümanlar için vecâibdendir. Ale'l-husûs hilâfet-i mübeccele-i İslâmiye ve devlet-i muazzama-i Osmaniye'nin teâlî-i din ü devlet **[922-8]** ve muhafaza-i hayat-ı millet için ilân-ı cihat ve her hâl u harekâtında inâyet-i celîle-i Samedâniyeye istinat ettiği ve lehu'l-hamd ve'l-minne mücahidîn-i İslâmiye ve asâkir-i Osmaniye'nin gazâ sahalarında nice tevfîkât-ı sübhâniyeye mazhar olduğu düşünülünce vazife-i ubudiyetimizin ne derece kesb-i ehemmiyet eylediği kemâliyle tezahür edeceği şüphesizdir. Şu halde mün'im-i hakiki ve muhsin-i ezelinin eltâf-ı celîle-i ilâhiyesine karşı kalbimizden ve dilimizden şükr ü mahmedeti bir lahza ayırmamak ve her hususta Rızâ-yı Bârî'sini istihsale çalışmak vazifemizin pek mukaddes aksamını teşkil eylediği âzâde-i beyandır. Eltâf u inâyâtına pâyân olmayan Hazret-i Hudâvend-i rahîm tâât ile me'lûf kullarına vüs' ü yüsrünü Kur'ân-ı Kerîm'inde tebşir buyurmaktadır. Vadi-i mâsiyette pûyan olanların halleri ise dünya ve âhirette pek vahim ve elimdir.

Gufrân-ı ilâhî ile mübeşşer bulunan şehr-i siyâmı tecellî-sâz olacağı maâliyattan bi-hakkın hisse-mend olacak sûrette imrâra gayret bilumum müminîn ve müminâtın saadet-i zâtiyeleri mukteziyatındandır. Îlâ-yı şân-ı İslâm için kanlarını îsâra âmâde bulunan ve bin türlü meşâkk-ı seferiyeye göğüs geren sevgili askerimizin ancak farîza-i cihâdı îfâda acz tareyanı havfıyla bâdehu kazâ etmek şartıyla aleni olmayarak iftar eylemeleri caiz olduğuna nazaran ahalinin farîza-i savmı edada kat'iyen kusur etmemeleri lazımdır. Tasvir-i ulviyetine imkân olmayan salâtın vakt ü zamanıyla edasındaki vücûb-ı kat'î ise derkârdır. Mekârim-i ahlâkı tetmim için ba's buyurulan Fahr-i Kâinat aleyhi ekmelü't-tahiyyat efendimiz hazretlerinin ümmet-i pâkizesi her yerde ve her zamanda mahâsin-i ahlâkın enmûzecî olmak gerektir. Zühd ü salâh İslâmiyet'in lâzım-ı gayr-ı mufarikıdır. Nisvân-ı İslâm iffet ü ismetin zî-hayat timsalidir. Tesettürdeki hikmet ve kıymet pek bâlâ-terindir. Muhadderât-ı İslâmiye bu hikmet-i ulviyenin icâbâtına riayette zerre kadar kusur etmemelidir. İstikbâl-i memleketin mehd-i hayatı onların dest-i faziletine mevdûdur. Milletlerin şevket ü azametlerini temin hususunda hissiyat-ı diniye ve fezâil-i ahlâkiyenin tesiri pek mühimdir. Dinimizin ulviyeti, **[923-9]** milletimizin necâbeti sermedî saadetlerimizdir. Şeâir-i diniyemize tamamı ile riayet ve fezâil-i milliyemizi hakkıyla ibrâza gayret manen ve maddeten teâlî ve terakkimizin en metîn esaslarıdır. Her zaman evâmir-i ilâhiyeye mutâvaat ve nevahî-i samedâniyeden mücânebet eylemeleri muktezî bulunan müminîn ve müminâtın Ramazan-ı mağfiret-nişanda savm u salât gibi ferâiz-i mübecceleyi hüsn-i edaya son derece ihtimam ile vaad-i celîl-i samedânîye ihrâz-ı liyakat ve milletimizin mevki-i bülend-i ahlâkîsini herkes nazarında isbata bezl-i makderet eylemeleri şerîat-ı garrâ-yı İslâmiye nâmına tavsiye olunur.

TARİH

Şeyh Bedreddin Simâvî Vak'ası
3

Geçen makalelerimizde Şeyh Bedreddin Simâvî'nin sûret-i neşetini tafsil etmiş idik. Sultan Musa'ya kazasker nasbedildiği ve birkaç sene bu vazifeyi gördüğü halde müşârünileyhin irtihâli üzerine İznik'e nefy ve oradan çıkarılarak veya kaçarak en nihayet Siroz'da idam edildiğini kaydeylemiştik.

İzah olunan terceme-i hâlinden ve fünûn-ı şettâya dair telif eylediği gösterilen âsârından hazret-i şeyhin kâ'bı ne derece âlî olduğu bittabi anlaşılmış ve ale'l-husus cidden ulemâ ve fuzelâdan mâdud bulunan bir takım zevatın hakkındaki şahadâtı kemâlinin derecesini tayin için bir mikyâs-ı sahih teşkil ettiğinden fazla söz ilavesi zâid addedilmiştir. Şu kadar ilave edelim ki Bedreddin âlim, fâzıl, ilm ü fazlı nispetinde de umûr-ı idareye vâkıf ve hususiyle pek ziyade kuvve-i iknaiyeyi hâizdir. İlm ü fazlına eserleri, ulemânın şahadeti, umûr-ı idareye vukufu, Sultan Musa'nın âhir ömrüne kadar devam eden kazaskerliği bir delil-i celî ve Tebriz'de bir cemiyet-i ilmiyeyi ikna eylemesi ve gittiği yerlerde derhal taraftarlar kazanması kuvve-i iknaiyesine burhan-ı kâtı'dır.

[924-10] Telif eylediği dört beş eserinden mâadâsı o kadar şöhret bulmamış ise de *Câmiu'l-Fusûleyn* bugün bile eyâdî-i rağbette gezmekte ve nezd-i erbâb-ı irfanda takdir edilmektedir.

Kanuni Sultan Süleyman zamanından evvel kanunlar o kadar iyi ve ihtiyaca kâfi bir sûrette tanzim edilmediği cihetle kazaskerlik en mühim bir vazife idi. Şeyhin bu vazifeyi hakkıyla görmesi ve Sultan Musa'nın bihakkın iltifatına ve ölünceye kadar yanından ayırmayacak derecede hürmetine mazhar olması idare behresini meydana koyar. Menfî iken İznik'te birçok taraftarlar kazanması müverrihlerin çoğuna nazaran ref-i livâ-yı isyan etmiş, bize göre padişahın hışmından kurtulmak için iltica ettiği Tuna cihetlerinde – gazab-ı şehriyârîye uğratılması pek muhtemel olduğu halde- birçok kimsenin kendisine taraftar olması kuvve-i iknaiyesini sarâhaten izah kılar.

Sultan Musa'nın[139] sûret-i mâlûmede vefatı üzerine en sıkı taraftarlarından ikisi yani sâhib-i terceme ile serdârı Gazi Mihâl Bey-zâde Mehmet Bey'in nefyleri nezd-i padişahîde takarrur etmiş ve Bedreddin İznik'e Mehmed Bey de Tokat'a gönderilmiştir. Mehmed Bey arz-ı hizmet edince ıtlâk ile iş başına geçirildi. Ve malum olduğu veçhile devlete birçok hidemât-ı ber-güzîde îfâ eyledi. Şeyhin akıl ve fetaneti padişah için serdar hakkında reva görülen muamele-i lâyıkanın müşârünileyhe de teşmîli muvâfık-ı şîme-i mürüvvet iken bu cihet ya o zamanlar başlamış olan hocalar ilkââtının tesiriyle veyahut serdar arz-ı hizmet ettiği halde müşârünileyhin böyle bir teklif dermeyan etmemesi dolayısıyla Bedreddin **[925-11]** hakkında tatbik edilmedi. Şeyh İznik'te tayin olunan tekâüdiye ile kaldı. Orada tedrise başladı. Birçok talebe yetiştirdi. Müşârünileyh hürriyet-i efkâr taraftarı

139 Müerrihlerin hemen hepsi Yıldırım'ın esaretinden Çelebi Sultan Mehmet'in biraderlerinin işini bitirerek yalnız başına icrâ-yı saltanata başladığı müddete kadar aradan geçen zamanı fâsıla-i saltanat namıyla kabul etmekte ise de Murat bey efendi bu müddeti Sultan Süleyman ve Musa'nın padişahlıkları olmak üzere tanımaktadır ki müşârünileyhimânın başlı başına muharebeler ettiklerine ve hükümdarlarla muâhede akdeylediklerine nazaran bunun kabulü daha doğru olsa gerektir. M. Z.

olduğu için tedrisatta en ziyade bu ciheti gözetmekte ve bu yoldaki telkinâtı da İznik ve havalisi halkınca pek ziyade takdir edildiğinden şeyhin şöhreti arttıkça artmakta idi. Şiddetli taraftarlarından bilhassa ikisinin Dede Sultan namıyla iştihar eden Börklüce Mustafa ile Torlak Kemal'in işi daha ziyade alevlendirmeleri meseleyi nazar-ı hükûmette mühimleştirdi. Padişahı iğzab etti. Her ikisi on binden fazla taraftar kazandığı için Hammer'in Saruhan valisi Sırp kralı-zâde Sisman Bey'i –Halbuki Sisman ihtida etmiş, Süleyman ismini kabul eylemişti. Hammer'in bunu kabul etmek istemesi şüphesiz garazkârlıktan başka bir şey değildir.[140]- ilk defa Mustafa'nın üzerine gönderdi. Askeriyle birlikte Dede Sultan'ın taraftarları tarafından mahvedildi. Bilâhare kuvve-i kâfiye ile Ali Bey sevk olundu. O da mağlup oldu. Bunun üzerine Sultan Mehmet Rumeli ve Anadolu'dan tedarik ettiği külliyetli bir orduyu henüz on iki yaşında olan genç şehzade Murad'ın maiyetine vererek ve padişahın en ziyade güvendiği Bayezid Paşa'yı da terfik eyleyerek üzerine saldırdı. Mustafa'nın telkin ettiği îtikadât tevâbi'i üzerinde büyük bir tesir yaptığı için hepsi güya rütbe-i şehâdeti ihraz maksadıyla üzerlerine gelen orduların üzerine şiddetle atılmakta, ölmeden hiçbiri geri dönmemekte idi. Böyle müşkül şerâit tahtında Murad ordusu harbe tutuştu. Kıllet kesrete galip gelemeyeceği, bâhusus pek yorgun düştüğü için mağlup oldu. Dede Sultan ile **[926-12]** tevâbi'inden bazıları Murad ordusuna esir düştü. Tevâbi'inin her biri Mustafa'nın gözü önünde idam edildi. İdam edilenlerin hepsi ölüme teşne olarak gitmekte (İriş yâ Dede Sultan) demekten başka ağızlarından hiçbir kelime çıkmamakta idi. En nihayet Dede Sultan kolları ve ayakları uzun bir tahta üzerinde çivilenmiş olduğu halde bir deve üzerinde şehir içinde dolaştırıldı. Sonra Manisa'ya Kemal'in üzerine gidildi. Onlar da mağlup edilerek havassıyla birlikte esir edilen Kemal orada asıldı.

Şehzade Murad ile Bayezid Paşa tarafından Börklüce ve tevâbi'i hakkında reva görülen işkence ve ale'l-husus Karaburun Dağı –Stilarion– civarında ahz-ı mevki eden Dede Sultan ordusuna mülaki olmazdan evvel yolda rast geldikleri kadın, erkek, genç, ihtiyarı kılıçtan geçirmek sûretiyle vukua getirdiği şiddet, muâheze edilmek lazım gelirken, müverrihlerin hemen hepsi bu yolda hâme-ran olmuşken yalnız Kemal Bey merhum *Osmanlı Tarihi*'nde şehzadeyi beraat ettirmek istiyor. Düğüncü köyünü ahalisiyle beraber ihrak eden Sultan Musa'nın hareketiyle şehzadenin şu muamelesini mukayese eyliyor. Ve o zamanın ilcââtını da ilave ile diyor ki: "Dünyada işkenceye gösterilen lüzum, ihâfe-i emsalden ibaret olarak vesile-i tehdit addolunan bu muamele-i sibâânenin ise kulûba kasvet vermekten ve binâenaleyh cinâyât-ı azîmeye cesareti tezyid etmekten başka bir tesiri olmadığı daha o zamanlar sabit olmamış ve hatta hatıra gelmemiş olmasına nazaran Börklüce hakkındaki muameleyi yapanların gaddarlığından ziyade, zamanın fikr ü âdâtına hamletmek lazım gelir. Sâir kavimlerin seyyiatına birinci defa olarak taklit edenler fiillerinin mesuliyetinden hükm-i zamana ittibâ sûretiyle kurtulamayacağından bu işkence ilk defa olarak ihtiyar edilmiş olsaydı şehzade ordusunun müdîr-i her-umûru olan Bayezid Paşa mazhar-ı nefrin olmaktan kurtulamaz ve hilmi gazabına, lütfu kahrına, afvı tedibine bin kat galip olan Sultan Mehmed'in sernâme-i şânı da lekelenmiş olurdu.[141]

140 Halbuki Hammer de daha alt tarafta ecdâdının dinini terk etmiş olan… ilh. demekle Sisman'ın ihtida ettiğini kabul ediyor. Yalnız Süleyman diyemiyor. Cilt 2, Sahife 134.
Avrupa muharrirlerinin nazar-ı dikkati celbeden diğer bir hâlet-i ruhiyeleri de vardır ki iş görenlerden muhtedi olanların isimleri zikredildikçe Hıristiyanlığı ima ve bu suretle kendilerine bir hisse-i tefâhur tefrik ediyorlar. Tetkike layık bir mesele! M. Z.

141 *Osmanlı Tarihi*, Namık Kemal Bey, Cilt 3, Sahife 46-47.

[927-13] Maamâfih her ne olur ise irâka-i dem mesuliyetinden şahzade ordusunu ve onun müdîr-i umûru olan Bayezid Paşa'yı kurtarmak mümkün olmayacak gibi görünüyor.

-Bitmedi-

Mehmed Zeki

TERÂCİM

İbn Abbas - İbn Arabî

İbn Abbas hazretleri meşâhir-i Arap'dan meşhur (Hâtim Tâî)[142] ailesine mensup olup o sebepden (et-Tâî el-Hâtimî) diye mârufdu. Künyesi Ebû Bekir ve lakabı Muhyiddin'dir. Sonradan (İbn Abbas) diye şöhret bulmuştur. Şark ulemâsı sâhib-i tercemeyi Ebû Bekir Muhammed bin Abdullah el-Arabî nam zatdan tefrik için (İbn Abbas) sûretinde yazarlar. Fakat kendisi her iki imlâ ile de İbnü'l Arabî, İbnü'l Abbas) yazardı. Şeyh hazretleri henüz genç iken Endülüs'de (Surâka) nâmı ile de mârufdu. Müşârünileyh birçok mahallî şöhretlerle beraber ehl-i tasavvufun en büyüklerinden olduğu için aktâr-ı cihanda (şeyh-i ekber) diye meşhur olmuştur.

İbn Abbas Endülüs vilayetinde (Murcia) şehrinde dünyaya gelmiştir. Sekiz yaşına gelince (568) tarihinde tahsil-i ulûm maksadıyla (Sevilla) şehrine geldi. Orada ikmâl-i tahsil ettikten sonra (38) yaşında iken Hicaz tarafına azimet etti. Mekke-i Mükerreme'de birkaç sene ihtiyâr-ı ikâmet eyledikten sonra Şam, Musul, Bağdat, Mısır ve Anadolu'ya seyahat etti. İbn Arabî ulûm-u İslâmiye'nin her bir şubesinde de mahir idi. Fakat asıl şöhreti tasavvuf ile olmuştur. Edebiyat ve bilhassa şiirde olan ihtisası bile tasavvuf bâbındaki şöhretine galip gelememiştir.

İbn Abbas hazretlerinin ömrünün yarısı Endülüs'te, kalan yarısı da Şam'da geçmiştir. Endülüs'te iken hükûmet memurlarının maiyetinde katiplik vazifesiyle **[928-14]** geçinmiştir. Seyahatinde Hicaz, Şam, Anadolu taraflarının padişah ve umerası şeyhin fazl u kemalâtının meftunu olmuşlardır. Şeyh kıymettar hediyeler ile taltif olunuyordu. Fakat gelen hediyelerden hiçbirini kendisi için kullanmaz hepsini fukaraya dağıtırdı.

Bir zaman Selçuk padişahlarından biri şeyhe yüz bin dirhem kıymetinde bir ev hediye eder. Şeyh eve girip yerleşir. Günün birinde sadaka isteyerek şeyhin kapısına bir dilenci gelir. Şeyh de bütün malı oturduğu şu evden ibaret olduğunu söyleyerek evi sadaka olarak kabul eylemesini dilenciye rica eder ve kendisi de hemen kitaplarını sırtına alarak haneyi terk eder gider. Kezâlik Humus valisi İbn Abbas için yüz dirhem ve İbn Zekî namında diğer bir kimse için de otuz dirhem yevmiye tahsisat bağlar. Şeyh aldığı paralardan kendisi için hiçbir şey sarf etmeksizin hepsini fukaraya taksim ederdi.

İbn Abbas hazretleri rüyanın nefsü'l-emre delâleti olduğuna kâil idi. Onun için rüyalara ve bilhassa kendisinin gördüğü rüyalara ziyadesiyle ehemmiyet verirdi. O sebepten olma-

142 Araplar arasında meşhur olan (Tay) kabilesine mensup bir zat olup cömertlik (sehâ) ile mâruf bir şair idi. İsmi Hâtim bin Abdullah'dır. Hâtim'in divanı 1872'de Londra'da ve sonra da Beyrut'da müteaddid defalar tab' olunmuştur.

lıdır ki müşârünileyhin kanaatlerine, fikr ü mezhebine rüyalarının epey tesiri olmuştur. (el-Fütûhât) nam eserinde rüyalarından birini şöylece zikrediyor:

-Bitmedi-

Rızaedddin bin Fahreddin[143]

KELÂM

İlm-i Kelâm Meselesi
Din Akıl ile Tartılabilir mi ?...

Bu suale müsbet ve ya menfi bir cevap vermezden evvel aklın mahiyet ve hakikatini teşrih ve izah edebilmek gerektir ki mesele bu sûretle daha iyi anlaşılmış olsun..

[929-15] (Akıl) lugat itibariyle azgın hayvanların ayaklarına urulan [bukağı] mânâsınadır. Kelimelerde diğer icâdât-ı beşeriye gibi lüzum ve ihtiyaç hissedildikçe vaz olunmuş bulunduğundan maddi bir mânâda kullanılan akıl kelimesi kuvve-i hâkime ve hayaliyeyi zaptedebilen mecmua-i tasavvurât ve muhakematta da istîmal olunmaya başlanmış. Git gide lugat mânâsı unutularak manevi olan mânâda istîmali şuyû bulmuştur. نهايت اقدام العقول عقال mısrasındaki ikâl kelimesi bukağı mânâsınadır.

En son nazariyeye göre akıl, kuvâ-yı hissiye ve kuvâ-yı fikriyemizin muhassala ve zübdesi demektir: İşitmek, görmek, koklamak, tatmak... gibi zâhirî duygularla tahaffuz ve tahattur, tecrid, tâmim, muhâkeme gibi kuvâ-yı fikriyenin hepsinden meydana gelmiş bir zübdedir. Bu sayede zihnimiz mahsusât ve maddiyattan uzaklaşır. Evvelce edinmiş olduğu idrâkât ve intibââtdan kavânin-i umumiye istihrac eder. Âdeta idrâkâtın ilk basamakları olan maddiyatı unutarak fikrimiz nâmütenâhîliğe ve mutlakiyete doğru yükselir. Demek akıl bir netice imiş. Bir takım esbapdan doğuyormuş: Esbâb ise havassimizdir. Bir takım hastalıklar ile havassimiz bozulabilir. Nitekim bozuluyor da.. Adem-i ru'yeti levne müptela olanlar renkleri seçemiyorlar: Zükâmlar koku alamıyorlar, bir uzvu meflûc olanların o uzva mahsus olan duyguları kesiliyor. Hafızasında yanılan ne kadar adam ararsın.. Tahayyülü âdeta tecessüm eden ne kadar hayalperestler vardır.

Mücerredâta mücessemiyet veren, tâmiminde hata eden muhakemesinde pek açık yanlışlıklar yapan, tasavvurâtında ifrat veya tefrite düşen yüzlerce eşhâsı her gün görüp duruyoruz..

Aklın vesâit-i muhassalası olan bu âlât ü vesâit hata edince onun üzerine ibtinâ ve istinat eden aklın da hata edeceği şüphesizdir. Bu gibi umûr-ı âdiyede bile hatalara mâruz kalan akıl üzerine umûr-ı 'âliye ve lâhûtiye nasıl istinat ettirilebilir? Bu terazi o ağırlığı çeker mi? Vesâit **[930-16]** ve esbâbın değişmesiyle değişen tarz-ı muhakeme ve tahassüsât üzerine nasıl olur da her asırda pâyidar olması lazım gelen ahkâm-ı diniye bina edilebilir? Bu kadar zayıf bir temel üzerine o kadar yüce bir bina kurmak kâbil midir? Her asrın şerâit-i hayatı gibi tarz-ı muhakeme ve tasavvurâtı da tebeddüllere uğruyor; eski zaman-

143 Şimal Türkçesinden nâkili muhterem Abdülhay Reşid Efendidir.

ların akliyâtına – güya- uydurulmuş olan ilm-i kelâm bu asrın akliyâtına da uydurulacak imiş. Acaba eskiden tamamıyla tevfik edilebilmiş mi ki şimdi edilsin!. Muhâli farz etmek kabilinden olarak eskiden tevfik edilmiş olsun ve bugün de tevfik edilebilsin. Yarın yine bu ihtiyaç karşısında bulunmayacağımızı kim temin eder. Böyle her asırda ahkâm-ı îtikadiyenin bekaretine dokunmak muvâfık mıdır? Tâbir-i mahsus veçhile ahkâm-ı îtikadiye [mel'abe] haline getirilmiş olmaz mı?

Şu tafsilattan maksadım aklı ve kavânin-i akliyeyi çürütmek değildir. Aklın mevkii daima yüksektir, muhteremdir. Fakat salâhiyet ve hududu haricine çıkarılmamak şartıyla... Ben yalnız bedîhiyat ve hakâyık-ı sabiteden olmayan validât-ı akliyenin pek o kadar şâyân-ı itimat olmadığını göstermek istiyorum. Yoksa berâhin-i sabite-i akliye, hakâyık-ı evveliye daima şâyân-ı ihticâc, daima şayeste-i imtisâldir. Hatta sezâvâr-ı takdisdir. Bugün yapılacak bir iş var ise o da –her türlü münakaşa ve dedikodulardan âzâde ve uzak bulunması icap eden ahkâm-ı îtikadiyeyi değil– Müslümanlık âleminin ve bilhassa Türklük âlemininin her türlü teşebbüsâtının önüne çıkan ahkâm-ı ameliyeyi örfe, akla, ihtiyâcât-ı asriyeye göre tevfik ve tâdile çalışmaktır. Îtikad bir duygu ve zevk meselesidir. Hiç bir vakit ahkâm-ı îtikadiye kesilip biçilerek bir lokma haline getirilemez.

Mihânikî ve riyâzî bir şekil alan iman imanlıktan çıkar. Necmeddin-i Kübrâ hazretlerinin buyurdukları gibi delil izâle-i şek içindir. İman şek ile teessüs edemez. Delil ile teessüs eden iman o delilin aksi sabit olduğu gün zeval bulur.

İmanı akıl ve delil üzerine kurmaktan maksat dinsizleri dinli yapmak ise

"وَسَوَٓاءٌ عَلَيْهِمْ ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لاَ يُؤْمِنُونَ"[144].

Daha var.

Maraş Livası Maarif Müdîri Besim Atalay

Necm-i İstikbal Matbaası – Müdîr-i Mes'ûl: Halim Sabit

144 Kur'ân-ı Kerîm, Bakara-I, 6: Gerçek şu ki, kâfir olanları (azap ile) korkutsan da korkutmasan da onlar için birdir; iman etmezler.

اسلام مجموعه‌سی

شعاری : «دینلی بر حیات ، حیاتلی بر دین» در .

ییل ۳ صایی ٤٦ ۹ ذی القعده ۱۳۳٤ ۲٥ آغستوس ۱۳۳۲ مدیری : حلیم ثابت

جلد : ٤

قرآن کریم

سورهٔ نسانک ابتداسندن ۱٥٤ نجی آیته قدر مفهوم شریفی

[حاشیه‌لی مفهوم قرآندن] مرحوم مناسترلی رفعت

اسلام اجتماعیاتی

خلافت دشمنلری نصیل بر خلیفه ایستیور ؟ . . . .

[خلاڤ: دشمنلرینک اندیشه‌سی . دشمنلرک خلافتی قلجه اوغراتمق ایچون دوشوندکلری چاره . اسلامیتک خلافته متعلق اساس اعتقادلری . اسلامیتده روحانی حکومت یوقدر. اسلامیتده دینی ولایت یوقدر . خلافت پاپالغه بکزه‌مز . اسلامیتده سن سینود وقونسیل بولونه‌ماز . اسلامیتده اجتهاد حریتی واردر. فتوا امانتنک فتوالری هیچ بر رسمی تصدیقه محتاج دکلدر . بر مفتینک فتواسی دیکر ککنی نقض ایتمز . مفتی الانام کیمدر ؟ مفتیلرک انتخابنده آنجاق اصطفا معتبردر . اسلامیت دینی ولایته معارض ایسه‌ده سیاسی ولایتی مؤیددر . اسلام امتی اجتهاد اعتباریله بر جماعت فوضادر. اسلام امتی جهاد جهتیله انضباطلی بر اوردودر. خلافت مقامنک ماهیتی .

خلافت قدسی بر ماهیتی حائز اولوب خلیفه بالحق اوزرینه عصیان ارتداددر . خلیفه بالحق کیمدر وکیم اوله‌بیلیر؟ خلیفه بالحقک عملی تعریفی. بوکونک خلیفه‌سی . اسلام دشمنلرینک حمایه‌سنه صیغنه‌رق عصیان بایراغی آچان خلیفه تانیلابیلیرمی ؟ پاپالق وضعیتی خلافت مقامنه لایق کورن خلیفه اوله‌بیلیرمی ؟ . . . .]

دینی سیمالر

حارث محاسبی . . . . محمد بسیم

نسخه‌سی ٦۰ پاره‌در

توزیع یری «زمان کتبخانه‌سیدر»

نجم استقبال مطبعه‌سی

İslâm Mecmuası

Şiârı: "Dinli bir hayat, hayatlı bir din"dir.

Yıl: 3 **Sayı: 46** **9 Zilkâde 1334** **Müdürü: Halim Sabit**

25 Ağustos 1332

[7 Eylül 1916]

Cilt 4

Nüshası 60 paradır. Tevzî Yeri: "Zaman Kitaphânesi"dir.

Necm-i İstikbal Matbaası

İslâm Mecmuası

On beş günde bir çıkar. **Müslümanların fâidesine çalışır.**

Sayı: 46 **9 Zilkâde 1334 – 25 Ağustos 1332** **Yıl: 3**

KUR'ÂN-I KERÎM

Sûretü'n Nisâ

Medine-i Münevvere'de nâzil olmuş yüz yetmiş beş âyetten ibarettir.

-Bismilâhîrrahmanirrahim-

(1) Ey nâs! Sizi şâhs-ı vâhidden yaratan ve ol şahıstan bir zevce ve bunların ikisinden de birçok erkek ve kadın halk edip dünyaya dağıtan Rabbinizden korkun ve birbirinizden bir şey isterken ism-i celâlini getirdiğiniz Allah'dan havf edip akrabanızla kat'-ı münasebâttan hazer eyleyin, Zât-ı ecell-i âlâsı üzerinize hâfızdır.

(2) Yetimlerin mallarını verin, haramı helal ile tebdil etmeyin ve emvâl-i eytâmı kendi mallarınıza karıştırıp yemeyin ki bunlar nezd-i ilâhîde günah–ı kebâirdendir.

(3) Eğer eytâm-ı nisâyı tezevvüçte adalet edememekten havf ederseniz onların gayri olarak size helal olan nisâdan ikişer üçer ve dörder kadar nikâh ile alın ve eğer bunlar beyninde de adalet edememekten korkarsanız yalnız bir kadınla iktifâ edin veyahut milk-i yemininiz olan cariyelerden istifraş edin ki bu iki hâl adaletten meyl etmemekliğinize daha yakındır ve nisânızın mihrini güzellikle **[932-2]** *îtâ edin. Şayet onlar hüsn-i rızâlarıyla kendi mihirlerinden size bir şey bağışlarlarsa helal olarak safâ-yı hâtırla ekl edin.*

(4) Cenâb-ı Hakk'ın kıyâm-ı maişete sebep kıldığı emvâl-i eytamdan onların süfehâsına vermeyin, onları kendi mallarından besleyip giydirin ve güzel sözlerle tatyîb edin. (5) Yetimleri sinn-i bulûğa vardıkları zamana kadar taht-ı velâyet ve tecrübenizde bulundurun. Eğer bâliğ oldukları zaman kendilerinde akıl ve rüşd görürseniz mallarını kendilerine verin, hîn-i tevliyetinizde de onların mallarını israf etmeyin ve bâliğ olunca malını benden alacak mülâhazasıyla kendi boğazınıza geçirmeyin.

Evliyâ-yı eytâm olanlar ağniyâdan iseler mâl-i yetime dokunmayıp ibrâz-ı iffet etsinler ve eğer fakir iseler ücret-i velâyet olarak ihtiyaç derecesinde ekl etsinler. Eytâmın mallarını kendilerine verdiğiniz zaman da şahit tutun, Cenâb-ı Hak da size kâfi ve muhâsibdir.

(6) Vâlideyn ile akrabanın terk ettiklerinden erkekler için nasip olduğu gibi kadınlar için de vâlideyn ve akrabasının terk etiklerinden nasipleri vardır. Emvâl-i metrûke az olsun çok olsun bunlardan her birinin farz olduğu veçhile nasipleri verilir.

(7) Emvâl-i metrûke taksim olunduğu sürede veresenin gayri olarak hazır bulunan akraba ve eytâm ile fukarâyı da rızıklandırın ve tatyîb-i hâtırlarını mûcib sözler söyleyerek tâltif edin. (8) Veliler eytâma zarar ettikleri halde kendilerinin dahi vefatlarından sonra arkalarına terk edecekleri eytâma aynı muamele olunmak havfını tefekkür ederek Allah'tan korkup onlara hüsn-i muamele ile haklarında doğru söylesinler.(9) Emvâl-i eytâmı zulmen ekl edenler ise karınlarını ateşler doldurular karîben alevli ateşlere de vâsıl olurlar.(10) Cenâb-ı Hak evladınız hakkında şu veçhile tavsiye ve ferman buyurur ki vefat eden vasiyeti îfâ ve deyni eda olunduktan sonra erkek ve dişi evladı var ise bir erkeğin hissesi; iki dişinin hissesi kadardır; eğer erkek evladı olmayıp iki ve daha ziyade dişi evladı olsa onların cümlesine birden metrukâtın **[933-3]** *üçte ikisi ve erkek olmayıp yalnız bir dişi evladı olsa ona da mâlik-i nısfı verilir ve evladı terk edenin metrukâtından da pederiyle validesinin her birine altıda birer hisse ve bilâ-veled vefat ederse vârisleri pederiyle validesi olup metrukâtın üçte biri validesine bâkîsi pederine verilir ve böyle bilâ-veled vefat edenin er ve kız kardaşları var ise validesinin hissesi altıda birdir. Babalarınız ve oğullarınız gerçi vârisinizdir fakat miras hususunda hangisi akreb ve hangi sûretin nâfî olduğunu siz bilmezsiniz, onu alîm ve hakîm olan Allahu zü'l-celâl bilir ve size bu sûretle farz eder. (11) Zevce-i müteveffiyenizin metrukâtından vasiyeti îfâ ve deyni eda olunduktan sonra evladı yok ise size metrukâtının nısfı ve eğer evladı var ise dörtte biri kalır. Ve sizin vefatınızda da vasiyetiniz îfâ ve deyniniz eda olunduktan sonra evladınız yok ise metrukâtınızın dörtte biri ve eğer evladınız var ise sekizde biri zevcenize gider. Eğer vefat eden erkek veya kadın kelâle*[145] *olursa ve bunun li-ümm*[146] *olarak yalnız bir erkek veya yalnız bir kız karındaşı olursa metrûkâtından vasiyeti îfâ ve deyni eda olunduktan sonra bu bir evlat erkeğe ve yahut bir olan kıza metrûkâtının altıda biri eğer li-ümm olan erkek ve kız karındaşlar birden ziyade iseler onların cümlesi metrûkâtın üçte birine şerîl olurlar. Vasiyet de muzır*[147] *olmamak şartıyla farzdır. Cenâb-ı Hak da alîm ve halîmdir.*

(12) İşte miras ve eytâm hakkında hudûd-ı ilâhîye bunlardır. Kim ki Allah'a ve resûlüne itaat ederse tahtından nehirler cereyan eder cennetlere idhâl olunup orada ebedî kalırlar ki fevz-i azîm bundadır.(13) Ve her kim ki Allah'a ve resûlüne asi olurda hudûd-ı ilâhîyeyi tecavüz ederse cehenneme idhâl ulunup orada muhalled kalır ve onun için azâb-ı mühîn vardır. **[934-4]**

(14) Nisânızdan[148] *fiil-i kabîhi*[149] *irtikâb edenler hakkında dört şahit talep edin, eğer bunlar şehadet ederlerse ol kadınları ölünceye yahut Cenâb-ı Hak onların tahliye-i sebillerine bir hadd tayin edinceye kadar hanelerinde hapsedin. (15) Ve gayri muhsan erkek ve kadından bu fiil-i kabîhi*[150] *irtikâb edenleri renc ü tevbih*

145 Kelâle demek veled ve evebeyni olmayan demektir.

146 Bir anadan doğma.

147 Vasiyet sülüs malından olup bundan ziyadesi muzır olduğu gibi borcu yok iken borç ikrar etmek dahi muzırdır.

148 Yani menkûhelerinizden.

149 Zina fiili.

150 Yani zinayı.

eden şayet tövbekâr olup ıslâh-ı nefs ederlerse artık onlara ezâ etmekten ihrâz edin, Cenâb-ı Hak tövbeyi kabul eden bir sahib-i merhamettir. (16) Şu kadar ki Cenâb-ı Hakk'ın tevbe kabulü vaadi cehalet sebebiyle bir fenalık ettikten sonra an-karîb tövbekâr olanlar hakkında olup Vâcib teâlâ hazretleri bu gibilerin tövbelerini kabul eder. Ve zat-ı ecell-i âlâsı alîm ve hakîmdir. (17) Ancak ölüm hâletine gelin-ceye kadar a'mâl-i seyyielerini musırran işleyenlerden iken (Şimdi tevbe ettim.) diyenlerin ve küfr ü inkâr üzere vefat edenlerin tövbeleri indallah kabul olunma-yıp bunlar için azap âmâde etmişiz. (18) Ey müminler! Zîr-i nikâhınızda bulunan nisâya vâris olmak için kerhen taht-ı nikâhınızda bulundurmanız helal değildir. Nisânızdan fuhş zuhuru tebeyyün etmedikçe kendilerine vermiş olduğunuz mih-rin bir kısmını geri almak için onları tazyik etmeyiniz. Onlarla hadd-i mâruf[151] *üzere muâşeret edin. Şayet onlardan istikrah etseniz bile sabredin, zira olabilir ki siz bir şeyi kerih görürsünüz, halbuki o şeyde Allahu teâlâ size hayr-ı kesîr ih-san eder. (19) Ve eğer zevcenizi tatlîk ile yerine âherini almak murâd ederseniz mutallakaya vermiş olduğunuz mihir pek çok olsa bile zinhar ondan bir şeyi geri almayınız. Ayâ onlara beyhude iftira ve cürm-i hüveydâ isnadıyla geri almaya ictirâ edermisiniz. (20) Birbirinizle halvet ve mümâzece etmiş ve onlarla kuv-vetli peymanda bulunmuş olduğunuz halde nasıl olur ki* **[935-5]** *onların âbırû bedeli olan mihirlerini geri alasınız. (21) Pederlerinizin taht-ı nikâhına girmiş olan kadınları nikâhınıza almayın, zîra bu iş gayetle kabih ve Allah'ın buğzu-nu dâî olduğu gibi pek ziyade çirkin gidiştir ancak zaman-ı cahiliyette geçmiş olanlar ma'füvvdür. (22) Validenizi,*[152] *kızlarınızı,*[153] *kızkarındaşlarınızı*[154] *ve halalarınızı*[155] *ve teyzelerinizi*[156] *ve birader ve hemşîrenizin kızlarını*[157] *ve süt analarınızı ve süt karındaşlarınızı ve zevcelerinizin validelerini*[158] *dâhil-i halvet olduğunuz dul kadının taht-ı terbiyenizde bulunan kızını nikâhla almak size haramdır ancak duhul etmezden mukaddem yalnız nikâhınızda iken iftirâk eden dul kadının kızını nikâhla almakta vebal yoktur. Bir de sulbünüzden gelen oğullarınızın zevcelerini*[159] *ve iki kız karındaşın bir arada cem ile nikâh etmeniz dahi haramdır ancak zaman-ı cahiliyette geçenler ma'füvvdür. Çünkü Cenâb-ı Hak gafûr ve rahîmdir. (23) Ve sâirin nikâhında olan nisvân dahi size haram olup meğer ki milk-i yemininiz olan cariye ola. İşte Cenâb-ı Hakk'ın nikâhını nehy ey-ledikleri bunlardır ve bunların gayrisiyle izdivacınız helal kılındı ki malınızı fahi-şe ve fâcirelerin gayrıya sarf ederek erbâb-ı iffetle tezevvüc edesiniz. Nisvândan nikâhla halvet ettiklerinizin mihirlerini verin ve mihr-i mukadderden ziyadesini vermekte yahut zevcenin hüsn-i rızasıyla mihrinin kâffesini veya bir miktarını zevcine bağışlamakta vebal yoktur.* **[936-6]**

151 Hüsn-i hulk ve kavl-i leyyin ve hüsn-i infak ile.
152 Ana anası ve baba atası ve yukarıya doğru ceddeler dâhildir.
153 Bunda oğullarının kızları ve kızlarının kızları ve aşağıya doğru ahfâd dâhildir.
154 Gerek li-eb ve ümm gerek yalnız li-eb gerekse yalnız li-ümm olsun cümlesini şamildir.
155 Bunda dahi âbâ vü ecdâd ihvânının cümlesi dâhildir.
156 Bunda dahi ümmehât ve cedd-i ihvânının kâffesi dâhildir.
157 Bunda dahi onların evlat ve evlatlarının kızları aşağı doğru cümlesi dâhildir.
158 Bunda zevcelerin ceddeleri dahi dâhildir.
159 Bunda ahfâdın zevceleri dahi dâhildir.

Her halde Cenâb-ı Hak alîm ve hakîmdir.(24) Müminât muhsanâtı[160] nikâhla almağa istitaât-ı maliyesi olmayanlar âherin cariye-i müminesini sahibinin hüsn-i rızasıyla nikâh edip alsınlar. Cenâb-ı Hak imanınıza âlim olduğu gibi benî beşer de nef-i vâhidden teşa'ub eylediğinden cariye ahzından istinkâf etmeyin. Binâenaleyh cariyelerden fahişe ve fâcire olmayan ve gizli dostu bulunmayan ehl-i iffetle izdivaç edip mâruf üzere mihirlerini de verin. Bunların ba'de'l nikâh fiil-i kabîh-i fuhuşta bulundukları tebeyyün ederse hür kadınların fahişelerine takdir olunan hadd ü tâzîrin nısfı ikâme olunur. Cariyelerin nikâhla alınması ibâ hatta galebe-i şehvetle emr-i kabîh-i fuhşa düşmekten içtinap eden kimseler için olup buna da sabır ettiğiniz[161] halde hakkınızda daha hayır olur. Maahâza tahammül edemeyenler hakkında Cenâb-ı Hak gafûr ve rahîmdir. (25) Cenâb-ı Hakk'ın bunları beyan etmekte olan murâd-ı ilâhîyesi sizden evvelkilerin mesleğine hidayet ve irşâda hidayettir ve zât-ı ecell-i âlâsı da alîm ve hakîmdir. (26) Cenâb-ı Hakk'ın murâd-ı ilâhîsi tevbenizle sizi mazhar-ı afv eylemek olup şehevâta tâbi olanlar…

İSLÂM İÇTİMÂİYATI

Hilâfet Düşmanları Nasıl Bir Halife İstiyor?

Nice zamanlardan beridir ki, İngiliz, Fransız, Rus siyasi muharrirleri İslâm hilâfeti meselesiyle meşgul oluyorlar. Trablusgarp'ın gaspından [937-7] sonra, İtalyanlar da bu meşgaleye iştirak ettiler. Bu dört devlet hilâfet meselesini muharrirlerine niçin tetkik ettiriyorlardı? Bunun sebebi gayet açık: Birçok İslâm ülkelerinin gâsıpları olan bu devletler, karşılarında الاسلام يعلو ولا يعلى عليه: İslâm metbû olur tâbi olmaz] diyen bir hilâfet makamı görüyorlardı. Bunlar tâbileri bulunan Müslüman kavimlerin, bir gün cehaletten uyanarak, İslâmiyetle onun hasmı olan bir devlet-i tâbiînin dinen hiçbir veçhile itilaf edemeyeceğini anlayacaklarını, halifenin de elinde ki satvetli ordusuyla dinî bir cihadla hürriyet ve istiklalini isteyen bu dindaş kavimleri kurtarmaya behemehal çalışacağını o zamandan hissediyorlardı. Böyle bir hale imkân bırakmamak içindir ki bu hain düşmanlar evvel emirde en ziyade korktukları hilâfeti kötürüm bir hale getirmeyi düşündüler. Hilâfeti felce uğratmak için buldukları çare şu idi: Hilâfeti Katoliklerin Papalık makamı gibi sırf ruhani bir riyaset haline sokmak; hilâfet kendi telkinleri ile İslâmlar arasında böyle bir telakkiye mazhar olduktan sonra istedikleri adamı halife yaparak hainâne maksatlarına kör bir alet haline koyabileceklerdi. Fakat bu sersemler bilmiyorlardı ki İslâm âlemi hilâfetin ne demek olduğunu, halifenin ne gibi şerâiti hâiz olacağını pekâlâ bilir. İslâm düşmanlarının iblisâne telkinleriyle İslâmiyet'in esası, îtikadları hiçbir vakit değişemez. İslâmiyet'in bu hususa müteallik esâs-ı îtikadları şunlardır. İslâmiyet'te; Saint Sinod, konsil misilli içtimâiyata îtikad ile Papalık gibi kuvvet ü şevketten ârî ve sırf ruhani bir hükûmet ve körü körüne ebâtıla inkıyâd edercesine dinî bir velâyet yoktur.

160 Taht-ı nikâhta bulunan ehl-i iffet kadınlara muhsane denir. Burada sâirin taht-ı nikâhında bulunan kadın demektir.

161 Cariye almaya sabrederseniz demektir.

Katolikler ile Ortodokslar konsil meclislerinin şevketsiz, kudretsiz, dinî bir velâyete mâlik olduğuna inanırlar. Bundan başka Katolikler Papalık makamının Ortodokslar Saint Sinod meclisinin dinî velâyete mâlik olduğunu kabul etmişlerdir. Bu iki dinde, ruhani hükûmetin mevcut olması bu esâs-ı îtikaddan ileri gelmiştir. İslâmiyet'te tarihen konsil içtimâına benzer hiç **[938-8]** bir dinî içtima vuku bulmadığı gibi diyâneten vukûu da gayrimümkündür. Çünkü ekseriya âlimler az, cahiller çok olduğu için böyle bir içtimada doğru bir içtihat ekalliyette kalarak yanlış bir içtihat ekseriyeti ihrâz edebilir. Siyasi umûr tecrübeye taalluk eden işler olduğu için millet meclislerinde âlimlerin ekalliyette kalarak cahillerin ekseriyet kazanmasından büyük bir zarar çıkmaz. Çünkü bu gibi işlerde ekseriya tecrübeli cahiller, tecrübesiz âlimlerden daha doğru düşünür. Halbuki dinî işler ancak hakiki âlimlerin anlayabilecekleri işlerdir. Din işinde ekseriyetin hâkimiyetini kabul etmeyerek, herkesi serbest bırakmalıdır ki hakiki âlimlerin doğru içtihatları tabiî bir ıstıfâ ile galebe çalabilsin. İşte İslâmiyet, dinde bu içtihat hürriyetini esas ittihaz ederek Papalık'ın kabul ettiği şekilde dinî velâyetle ruhani hükûmeti kabul etmediği içindir ki bâtıl îtikadların cereyanından âzâde kalmıştır. Hıristiyanlık ise İznik konsilinde bir takım ulemâ-yı rüsumdan ibaret olan papazları toplayarak ekseriyet-i ârâ ile teslisi kabul ve tevhidi reddetti. Halbuki o zamanın en büyük Hıristiyan âlimleri ekalliyette kalan tevhidciler arasında idi. Hazret-i Peygamber İslâmiyet'teki bu içtihat hürriyeti esasını bu hadîs-i şerîfle ne güzel ifade buyurmuştur: استفت نفسك وان افتاك المفتون

İslâmiyet'te konsil olmadığı gibi Saint Sinod ve Papalık da yoktur. Halifeyi papaya benzetmek fâhiş bir hatadır. Fetvâ Emaneti hariçten doğru olarak olarak verilen bir fetvayı nakz için bir fetva ısdâr etmeyeceği gibi şahsen iftâ salâhiyetini hâiz olmak şartıyla halife de herhangi doğru bir fetvayı nakz maksadıyla bir fetva ısdâr edemez. Diğer taraftan, Rusya'da Sen Sinod'un kararları çarın tasdikine muhtaç olması kabîlinden Fetvâ Emaneti'nin fetvaları halifenin tasdikine muhtaç da değildir. İçtihat ve fetva sırf ilmî bir hükümden ibarettir, İslâmiyet'te ise resmî âlimlik binâenaleyh resmî müçtehitlik ve resmî müftîlik yoktur. Istıfâ tarîkiyle yetişip efkâr-ı âmme tarafından fıkıhta âlim tanılan zâtlar müçtehit ve müftî olur ve bu müftîlerin kendi aralarında **[939-9]** en çok ilmî kıymeti hâiz addettikleri zât da müfti'l-enâm olur. Maamâfih bu seçilme intihâb tarîkiyle değil, ıstıfâ tarîkiyledir. Çünkü intihâba hile karışabilir, fakat bir âlimin umumi kanaat karşısında ıstıfâ ile temayüz etmesine hiçbir hile karışamaz. Müçtehit fi'ş-şer' olan imamlar ancak böyle tabiî bir ıstıfâ ile muktedâ tanıldılar. Selefteki müçtehitler ve müftîler de hep bu tarîkle mutâ' oldular.

Elhâsıl İslâm hilâfeti, Papalık gibi kuvvetsiz, şevketsiz sırf dinî velâyeti, ruhani hükûmeti hâiz bir makam değildir. İslâmiyet böyle bir dinî velâyete ne kadar muârız ise siyasi velâyeti o kadar müeyyiddir. Allah ve peygambere itaatten sonra ulü'l-emre itaati farz kılmıştır. Veliyyü'l-emr kumanda velâyetini hâiz olan zâttan ibarettir. Velâyet-i emr, kumanda velâyeti demektir. Burada siyaset mefhûmuna, kumanda mânâsına olan emr lafzının ıtlâkı sebepsiz değildir. İslâmiyet'in bir esası müminlerin şerâitini câmi olmak haysiyetiyle serbest bir içtihada mâlik olmaları olduğu gibi diğer esası da müşriklerle îlâyı kelimetullah için cihat etmeleridir. Ve bunda Müslimlerin yalnız bir tek kumandana kemâl-i itaatle ittibâ eylemesi lazımdır. Bundan dolayıdır ki İslâm ümmeti cihat cihetiyle de yalnız bir tek kumandana tâbi olan gayet inzibatlı bu ordu mahiyetindedir. İşte, halife, bu ordunun başkumandan-ı umumisinden ibarettir. Müslümanlar için, şevketli

satvetli bir halifeye lüzûm der-kâr ve cihat farîzası ise bir İslâm ordusunun vücûdunu müstelzim ve bu orduda bir başkumandan-ı umuminin mevcudiyeti muktezî olduğu içindir ki İslâmiyet'te hilâfet nâmıyla askeri ve siyasi bir makam mevcuttur.

Halife bi'l-hak kimdir ve kim olabilir? Bir kere satvetli bir İslâm ordusu mevcut bulunmadığı zaman halife bi'l-hak yoktur. Ordusuz bir başkumandan-ı umumi, vazifesiz bir uzuv, mânâsız bir kelime gibidir. O halde hilâfetin temeli [940-10] satvetli bir İslâm ordusudur. Nerede böyle satvetli bir İslâm ordusu mevcut ise (halife bi'l-hakk)ı orada aramak iktizâ eder. Hilâfetin istinadgâhı olan bir İslâm ordusu taayyün edince (halife bi'l-hakk)ın kim olduğu meydana çıkar; çünkü ordu ananevi vicdanıyla kimi kendisine başkumandan-ı akdes tanıyorsa halife bi'l-hak ondan ibarettir. İslâm tarihinin şehadetiyle sabittir ki halifenin taayyünü için iktizâ eden icmâ-ı ümmet amelî sahada ancak İslâm ordusunun itaatinden ibarettir. Hulefâ-yı Râşidîn devrinden bugüne kadar daima İslâm ordusu kime itaat göstermişe hilâfet ona teveccüh etmiş ve halife bi'l-hak o tanılmıştır. O halde halife bi'l hakkı nazarî bir takım mütâlaalarla tarife çalışmak beyhudedir. Tarihî tecrübelerin istikrâ tarîkiyle bize verdiği amelî tarif en şe'nî ve en ilmî bir tariftir. Bu istikrâya göre halife bi'l-hakkın tarifi "bilfiil mevcut bulunan satvetli bir İslâm ordusunun kendisine başkumandan-ı akdes tanıdığı zâttır" sûretinde olmak lazım gelir. Bu tarife göre bugün yeryüzünde halife bi'l-hak tanılacak zâtın yalnız Osmanlı padişahından ibaret olduğu tezahür eder. Çünkü yegâne satvetli İslâm ordusu, Osmanlı ordusudur ve bu ordu da kendisine başkumandan-ı akdes olarak yalnız Osmanlı padişahını görebilir. Halife bi'l-hakkın birinci alâmeti İslâm ordusunun kendisine itaati olduğu gibi ikinci alâmeti de cihat vazifesine ifâdaki himmetidir. Cihad, sadr-ı İslâmda dârü'l-harb olan yerleri müşrik hükümdarların elinden alarak sakinlerini hidayete eriştirmeye çalışan taarruzî bir gazâ sûretinde idi.

Bugün ise dârü'l-İslâm'ı gayrimüslim hükûmetlerin esaretinden kurtarmaya çalışan tedâfüî bir muharebe mahiyetindedir. O halde, halife olan zât halife bi'l-hak olabilmek için ordusunu ancak İslâm memleketlerinin gâsıbı olan devletler aleyhinde kullanabilir. İslâm düşmanı olan bu devletlerlerle kat'iyen ittifak akd [941-11] edemez, fakat bunların aleyhine olarak diğer Hıristiyan devletlerin müttefiki olabilir. Birinci alâmet gibi bu ikinci alâmeti de Osmanlı halifesinde görüyoruz. Bugün, Osmanlı halifesi İngiliz, Fransız, Rus, İtalyan gibi İslâm memleketlerine müstevlî olarak ahalilerini zulüm ve işkence altında ezmekte bulunan dört devletle muharebe ediyor. Bugün Osmanlı ordusu bi-hakkın bir cihat ordusudur. Bugünkü halife de hazret-i peygamberin cihat vazifesinde hakiki bir peyrevidir. Ehlisalip zamanları istisna edilecek olursa, hiçbir İslâm hükümdarı dinin muhafaza ve îlâsı için halife-i akdes Sultan Reşad hazretleri kadar mücahede etmemiştir. O halde hem satvetli bir İslâm ordusuna sahip, hem de hakiki bir cihat vazifesiyle meşgul bulunan böyle bir halife bi'l-hakka karşı, ne ordusu ne hazinesi olmayan bir ferdin İngiliz ve müttefikleri gibi İslâm düşmanı olan devletlerin ordu ve hazinesine istinat ederek hilâfet davasına kalkışmasına bağy u tuğyân ve zulm ü adâvetten başka ne nâm verilebilir? Hiç, ordusuz ve hazinesiz bir halife görülmüş mü? Hiç, hilâfet düşmanlarının ordusuna ve hazinesine bel bağlayan bir halife görülmüş mü? Hiç İslâm düşmanlarıyla ittifak ederek, onların elinden dârü'l İslâm'ı kurtarmaya çalışan halife-i bi'l-hak aleyhine kıyâma cüret eden biri halife görülmüş mü? Bu bedbaht düşünmüyor mu ki İngiliz ve müttefiklerine para ve mevki için satılarak ordusuz ve Hıristiyanlardan aldığı maaşla geçinir miskin bir papa vaziyetini ka-

bul eden kendisi gibi dinî bir kimseye Müslümanlardan bir fert ehemmiyet vermek şöyle dursun bütün İslâm âlemi kıyamete kadar lanet ü nefrin edecek!...

Ey budala İngilizler ve ey şaşkın müttefikleri! Mekke emirinin alçaklığından istifade ederek onu hilâfet aleyhine kıyam ettirebilirsiniz. Fakat bilmiyor musunuz ki onun emâreti halife-i müeyyed min indillahın bir beratıyla verildiği gibi diğer bir beratıyla da geri alınır, halife onu azledince adi bir fertten farkı olmaz! Bilmiyor musunuz ki Müslümanlar müstakil bir devleti, müstakil bir ordusu, müstakil bir hazinesi **[942-12]** olmayan bir ferdi halife tanıyamaz! Halife ruhani bir reis, bir papa değildir. Halife bir başkumandandır ki maiyyetinde satvetli bir ordusu, bir imparatordur ki bütün İslâm hükümdarlarının fevkinde bir satveti olmak lazım. Sizin gibi dini başka ve siyaseti İslâm siyasetine düşman olan devletlerin maaşlı bir bendesini hiçbir fert halife tanıyabilir mi?

Hilâfet-i Abbâsiye'nin inkırazından sonra Mısır'da Kölemen sultanlarının himayesinde yaşayan ordusuz ve devletsiz halifeler hiç olmazsa Müslüman bir devlete istinaden halifelik iddiasında bulunuyorlardı. Bununla beraber, tarih, onları hiçbir veçhile halife bi'l-hak tanımamıştır. Çünkü İslâm ordusunun başkumandanı, İslâm müttehidesinin imparatoru değil idiler. Orduları, hazineleri yoktu; Kölemen sultanlarının bir kâdi'l-kudâtı menzilesine inmişlerdi. Sultan Selim'in bu cansız ve kuvvetsiz hilâfete nihayet vererek hilâfeti uhdesine alması sırf şeklî bir muameleden başka bir şey değildir. Zaten bu muamelenin icrasından evvel de hilâfet sıfatı onda mütecelli idi; çünkü İslâm ordusunun serdarlığı, cihat ketîbesinin başkumandanlığı onda temerküz etmişti. Bütün İslâm hükümdarları fevkinde bir İslâm imparatoru olmak ona yakışırdı. Haremeyn ve dâr-ı İslâm'ı ancak o muhafaza edebilirdi, ümmet-i daveti hidayete o çağırabilir, ümmet-i icâbeti selamette o tutabilirdi.

Hilâfet bir mülkiyet değildir ki gasp ile alınabilsin, yahut ferâğ ile başkasına intikal edebilsin. Hilâfet İslâm ulü'l-emirlerinin hâiz olduğu mukaddes bir vazifedir ki ancak muazzam bir ordusu bulunan bir başkumandanda tecelli edebilir. Öyle bir başkumandan ki Haremeyn ve dârü'l-İslâm'ı gayrimüslimlerin taarruzundan muhafaza iktidarına, sizler gibi ordu ve donanması müthiş İslâm düşmanlarına cihat açmak vesâitine mâlik olabilsin; halbuki siz, Haremeyn'i kâfirlerin askerlerine açan ve İslâm **[943-13]** ordusu gelince dikiş tutturamayarak küfür diyarına kaçan âciz bir bâgîyi İslâmlara halife tanıttırmak istiyorsunuz. Bu teşebbüsünüzün neticesinde bütün İslâmlar gülecek ve siz aldattığınız kimselerle beraber ağlayacaksınız, ağlayacaksınız!

TARİHÎ SİMALAR

Hâris Muhâsibî

İşte zühd-i hayatını kendisinde temsil ederek bütün icâbâtını canlı sûrette yaşamış hakiki bir mümin. Haris; Hazret-i Allah'ın kendisinde tecelli ettirdiği hidayetin doğurduğu tıfıl imanını kutlu bir takvanın kudsiyet gıdasıyla büyülterek canlı bir zühdün manevi ziynetiyle süslemiştir. Manevi varlığının lâhûtî sahifesine gayri mukaddes hayatın hiçbir

siyah lekesini kondurmayıp maneviyatının semâvi hazinesine hiçbir zehirli nefsâniyet katresi damlatmadığı gibi ezelî sâfiyetini de hiçbir sûretle bozmamıştı. İmanının ilâhî cihanını, zühd ve takvanın çizdği daire dahilinde yaşadığı kudsi hayatlar, yaptığı salih ameller üzerine kurmuş ve onu samimi bir vakârı andırır hakiki bir tevâzu kisvesine büründürerek daha ziyade güzelleştirmiştir.

[944-14] İmanının ufkunda mukaddes hayattan başka bir varlık gezdirmeyen bu Müslüman; ölünceye kadar bu sûretle nefsiyle cansiperâne çalışmış, hür maneviyetine kudsiyetten başka bir şey içirmemiştir. Kendisini hiçbir vakit nefsaniyetin kara, abûs çehresine esir bulundurmadığından büyük ruhunu hiçbir zaman darıltmamıştır. Yaptığı salih amellerin mânen vücuda getirdiği kudsiyet beşiği içinde zühdün lâhûtî eliyle okşana okşana büyüyen ruhiyeti tekâmül kademesinin en son noktasına çıktı, artık Muhâsibî maddi manevi büyüklükleri kendisinde teksif eden Müslümanlığın bütün ulviyâtının mücessem bir timsâl-i ahlâkîsi olmuştu.

Bu coşkun imanlı Müslüman İslâm şehrâhının iki taraflarında bulunan ve esasını kudsi bir lâhûtiyet pınarından yükselen ahlâk-ı İslâmiye düsturlarından bir ihtiram râsimesi yapmadan, bir itaat selamı göndermeden Müslümanlığın iftihar ve şerafet dairesine girilemeyeceğini ve vaad buyurduğu saadete erişilemeyeceğini takdir ediyordu. Bunun için hayatında İslâm ahlâkının hiçbir maddesine isyan etmemiş, bilakis mesnevi mesuliyetinden korkmaktan ziyade sevdiği için evâmiri harfi harfine icra etmiş ve mukteziyatını tamamıyla ve seve seve yapmıştır.

Artık Muhasibi inkişaf etmiş imanının lâhûtî kanatlarına binerek kudsiyet ufuklarında, yükseklik semalarında uçuyordu. O âlî fezâda bütün gıdası zühd ü takvanın verdiği lezzet ve zevk-i maneviden başka bir şey değildi. İşte bu sûretle bi-hakkın “zâhid” ünvanı almaya istihkak kesbetmiş, takva semâsının nurlu bir güneşi olmuştu. Bu zât zühd hayatını da öyle teşrih etmiş ve derin mânâlarına o kadar nüfuz etmiştir ki değil yalnız maddi muâmelâtında onun kudsi dairesinden harice çıksın, tefekkür ve tahayyül gibi manevi kuvvetlerinin de zühdün her inceliklerini tam mânâsıyla yaşamalarını temin etmiştir.

[945-15] Bir gün hazreti bir sofraya davet ederler. Davete icâbetle sofra başına gelir, ve der ki “Bu ekmeği dükkanın içerisinden mi, yoksa hariçten görülecek bir yerinden mi aldınız ve eve getirirken kimse bu ekmeği gördü mü?” Böyle birçok tahkikat yaptıktan sonra yemeye başlar. İşte hep bu sûretle hareket eder. Ve şüphelerden son derece sakınırdı.

Gayri mukaddes hayatın nefsani zevkini hiç tanımayan Hazret-i Kuddüs’ün rahmet gülünü koklamaya müstehak olan ve Fahr-i Âlem efendimizin şefaat-i fütûhâtına girerek yed-i iltifatıyla okşanan Hâris Muhâsibî hazretleri yaşadığı kudsi hayatları lâhûtî duyguları, ilâhî hisleri, semâvî tesirleri içinde mest bir halde yüzdüğü ahlâk denizinden necât sahiline çıktı, artık bütün mânâsıyla bir kemâl ehli oldu. Kalbinde o kadar bir Allah korkusu hâsıl oldu ki rızasını tahsile muvaffak olamıyorum diyerek her gün ağlar ve her nefes alışında istiğfar ederdi.

İnsanı ebedî bir saadete mazhar edici mehâfetullah bu zâtın kalbinden hiçbir dakika çıkmamış, bütün muâmelâtında onun nâzırı olmuş, hatta haricî azâsının maddi hareketlerinin başında bile muhafızlık ve zabıtalık vazifesini yapmıştır. Bu büyük müminin elleri haram levsine uzatılıp kirlenmediği gibi gözleri de gayrimeşru hayatın siyah simasına hiç bakmamıştır.

Esasen manevi hayatını her gün kudsiyetle yıkayarak hakiki bir tahârete mazhar ettiği gibi maddi hayatını da Allah korkusunun manevi emirleriyle gayrimukaddes hayatın, siyah, korkunç bataklığa düşmekten muhafaza etmiştir. İşte kendisi fevz ü felâh sahiline eriştiren, hüsran çukuruna düşmekten vikâye **[946-16]** eden zühd ve takva yolunda epeyce ilerledi. Necât çehresinin tebessümleriyle karşılaştı ve ebedî bir saadete nail oldu. Artık tam mânâsıyla yükselen bu taşkın imanlı Müslüman manevi hayatını kemâl semasının yükseklerine çıkarmış ve bu sûretle büyük tanrısının lütuf hazinesinden istediği kadar rahmet delâli içmek hakkını kazanmakla hakiki hayata mazhar olmuştur.

Kendisini Allah'ından razı ve Hazret-i Fahr-i Âlem'den hoşnut eden Hâris Muhâsibî (243) sene-i hicriyesinde bekâ âlemine uçtu, orada Hazret-i Rahman'ın ona bahş ve ihsan ettiği lütuf pınarına konarak pek ziyade müştâk ve mütehassir olduğu zülâl–i rahmet ü mağfireti içmeye koyuldu.

Rahmetullâhi aleyh.

Mehmed Besim

Necm-i İstikbal Matbaası – Müdîr-i Mes'ûl: Halim Sabit

اسلام مجموعه‌سی

شعاری : «دینلی بر حیات ، حیاتلی بر دین» در .

ییل ۳ صایی ۴۷ ۱۵ ذی الحجه ۱۳۳٤ / ۲۹ ایلول ۱۳۳۲ مدیری : حلیم ثابت

جلد : ٤

[دینك معنوی فیضلرندن حصه آله بیلمك ایچون یوللر . معنوی فیض تأمین خصوصنده قرآن کریم باشلی باشینه بر عالمدر . قرآن کریمك فیض وقدسیتك سرایتی . امت دعوت اوزرنده‌کی تأثیری . امت اجابت اوزرنده‌کی تأثیری . عصر سعادت وعصر اصحابده قرآن کریم . قرآن کریم اسلامیتك روحیدر . قرآن کریمی اوقویه‌رق دینی حقیقتلری بولمغه چالیشمق عزیمت معروف یوللردن کیتمکده بر رخصتدر . اسلامیتك دیریلکنی یکی زمانمزه کوره جانلاندیرمق ایسته‌یور ایسه‌ك امتك هله تورکلك عالمنك قرآن کریم ایله اولان تماسنی تأمین ایلمك ضروریدر .]

نسخه‌سی ٦۰ پاره‌در

توزیع یری « زمان کتبخانه‌سیدر »

İslâm Mecmuası

Şiârı: "Dinli bir hayat, hayatlı bir din"dir.

Yıl: 3 Sayı: 47 **15 Zilhicce 1334** **Müdürü: Halim Sabit**
29 Eylül 1332
[13 Ekim 1916]
Cilt 4

Nüshası 60 paradır. Tevzî Yeri: "Zaman Kitaphânesi"dir.

Necm-i İstikbal Matbaası

İslâm Mecmuası

Müslümanların fâidesine çalışır. **On beş günde bir çıkar.**

Sayı: 47 **15 Zilhicce 1334 – 29 Eylül 1332** **Yıl: 3**

Kur'ân-ı Kerîm ve Seleflerimiz

Herhangi bir müminin dinin manevi feyizlerinden hisse alabilmesi için şöyle iki yol gösterilebilir:

1. Din edebiyatı, dinî hikâye ve menkıbeler, dinî simaların tercemelerini okuyup dinlemek, görenek, mürşidlerin samimi mevizeleri, tesirce bütün bunların üzerinde olmak üzere Kur'ân-ı Kerîm'in tilavet ve istimâı.

2. Lisânî, cevârihî ve kalbî ibadetler.

Türklük âleminde *Muhammediye*, *Ahmediye*, *Kuddûsî*, *Nefehât'ül-Üns* tercümesi, *Müzekki'n-Nüfûs* ve Yunûs Emre, Hoca Ahmed Yesevî dîvânlarının vesâir bu gibi eserlerin, ilahilerin ne kadar müessir birer dinî feyz membaı olduğu malumdur. Samimi ve ciddi olduğuna inanılan mürşid ve vaizlerin mevizelerinden istifade eden birçok kimseler bulunsa gerek. Manastırlı İsmâil Hakkı, Erzurumlu Mehmed Efendi merhumların mevizeleri az tesirli değildi. Bugün bile aramızda ber-hayat olanlardan kim bilir ne kadar mürşid vaizler vardır. Zühd ve takvasıyla tanınan büyüklerin de dostları, muhibleri üzerinde tesirleri az değildir.

Gerek müsbet ve gerek menfi olan ibadetlerin kalplerde din ve iman hissinin uyanmasına sebep olduğunu herkes bilir. Kalbin huzuruyla yapılan abdest, **[948-2]** gusül, oruçun ruhi bir neşe tevlid ettiğini Müslümanlardan birçok kimseler kendi nefislerinde tecrübe etmiş olsalar gerek. Tan zamanında müezzinin salât ve selâmını, sabahleyin ezanını işitmek ne kadar hoştur. Bayram ve cuma namazlarının ve cemaatle kılınan sâir namazların da ihlâsı olanlar için manevi zevk verdiğine şüphe yoktur. Hac seferinin o kadar zahmetlerine rağmen hacıların birinci duası Allah'tan tekrar nasip etmesini dilemek oluyor. Hele halkın mevlid ve mirâciye meclislerine nasıl rağbet ettiğini hepimiz görüyoruz. Cemaatle yapılan bütün ibadetler de böyledir.

**

Manevi feyiz temin etmek hususunda Kur'ân-ı Kerîm başlı başına bir âlemdir. Doğrudan doğruya akdes'ül-mukaddisîne mensup olduğuna inandığımız Kur'ân-ı Kerîm İslâm dünyasının en büyük mukaddesatının birincisini teşkil eder. Kur'ân-ı Kerîm heyet-i mecmuası itibariyle bir feyiz ve kudsiyet membaıdır. Bunun bu feyz ü kudsiyeti kelimelerine, harflerine, hatta cildlerine, sahifelerine, boğçalarına kadar sirayet eder. Bu sirayet o kadar kuvvetlidir ki temas edince insana da geçer ve kalpte bir nur parlar gibi olur. İşte bunun içindir ki "mutahhar" olmayanlar onu mess edemezler. Bazı haller vardır ki Kur'ân-ı Kerîm, bakarak değil, ezberden bile okunamaz. Bunun içindir ki ele alınmak istendiği zaman ev-

vela öpülüp başa koymak âdet olmuştur. Okunurken dahi adi kitaplar gibi doğrudan doğruya değil, istiâze ile başlamak lazımdır.

Feyz ü kudsiyetin sirayeti hususunda Kur'ân-ı Kerîm'in okunup dinlenmesi me'sûr usûllerin başlıcalarındandır. Her harfinin okunmasıyla lâakal on hasene kazanılması işte bu sirayet ve temasın hayırlı neticelerindendir. Dinlemenin de okumak gibi fazileti vardır.

Kudsiyetin sirayeti okumak veya dinlemek dolayısıyla kalpte hâsıl olan feyz ile izah olunabilir. Fakat bu feyz okuyup dinleyenin istidadıyla mütenasip [949-3] olarak tecelli eder. Tabiîdir ki erbâb-ı ittikâ için bu feyz hidayet temin eyler. Nasıl ki Hazret-i Allah “الٓمّٓ ذٰلِكَ الْكِتَابُ لاَ رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِلْمُتَّقِينَ...الخ”[162] buyuruyor. Böyle olmayanlar için de hâline, adamına göre tesiri vardır. Hazret-i peygamber efendimizin müşrikîni davet hususunda en bâhir mucizesi âyet âyet nüzûl eden Kur'ân-ı Kerîm idi. Onlara Kur'ân-ı Kerîm'in bazı yerlerini okurdu. Hatta müşrikler bunun kalpleri üzerinde tesir yapıp düşmüş oldukları ananecilik ve şirk dalâletinden sıyrılmak korkusuyla Kur'ân-ı Kerîm okunurken kulaklarına parmaklarını tıkarlardı. Her nasılsa kulaklarına girmemesi için birbirlerine tavsiyede bulunurlardı. Kur'ân-ı Kerîm'de bir nevi sihir bulunduğunu zannediyor ve ansızın avlanacaklarından korkuyorlardı.

Nasıl ki bir hac mevsimi yaklaşmak üzere idi. Kureyş ricâlinden bazıları Velîd bin Muğîre'nin yanına gelmişlerdi. Hacılara karşı Hazret-i Peygamber aleyhinde nasıl propaganda yapılmak lazım geldiğini düşünüyorlardı. Bazıları bunun kâhin, bazıları mecnun, bir takım da şâir olduğunu işâa edelim diyorlardı. Velîd bin Muğîre bu iddialardan hiçbiri hakikate muvâfık değildir, diyor ve halkın buna inanmayacağından korkuyordu. Nihayet Velîd'in reyi tasvip edildi: "O sihircidir, ki sihri bilhassa sözlerinde görülüyor: O sihirli sözleriyle babayı oğlundan, oğlu babasından ve kardeşinden, kadını kocasından, kocayı kadınından ve adamları da aşiretinden ayırır, sakınmalısınız." yolunda propaganda edecek oldular. Ve öyle de yaptılar.[163]

Ebu'l-Velîd Utbe'nin Hazret-i Peygamber'e müracaatı da böyle bir netice vermişti: Utbe Kureyş'in tensîbi üzerine Hazret-i Peygamber'e müracaat etti idi: Güya nasihat edecek, onu iddiasından vazgeçirtecek idi. Söyleyeceklerini söyledi. Bitirince Hazret-i Peygamber de dinle, diyerek besmele [950-4] ile “حٰمٓ تَنْزِيلٌ مِنَ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ كِتَابٌ فُصِّلَتْ اٰيَاتُهُ قُرْاٰنًا...”[164] diye okumaya başladı. İhtiyar Utbe arkasında yere değdiği ellerine dayanarak ihlâsla dinliyordu. Nihayet secde âyetine gelince, Peygamber Allah'a secde etti ve dedi ki "Nasıl, okuduklarımı dinledin mi?" Utbe artık müteessir görünüyordu, kalktı gitti; arkadaşları Utbe'yi daha uzaktan başka türlü görüyorlardı ve kendi aralarında "Vallahi Ebu'l-Velîd gittiği yüzle gelmiyor." dediler. Geldi oturdu; söze başlayarak: "Öyle sözler işittim ki şimdiye kadar böyle sözler işittiğimi kat'iyen hatırlamıyorum: Şiir de değil, kehânet değil, sihre de benzemiyor. İyisi mi ey Kureyş, benim sözümü dinleyin, bundan vazgeçelim, biz kendi işimizle o da kendi işiyle meşgul olsun, mâni olmayalım, devam etsin, vallahi ondan işittiğim sözlerin bir neticesi meydana gelse gerek. İşte o zaman Arap onu mağlup ederse, ne güzel, başkasının eliyle kurtulmuş oluruz; yok o üstün çıkarsa ne yapalım, onun mülkü

162 Kur'ân-ı Kerîm, Bakara-I, 1, 2: Elif, Lâm, Mîm. O kitap (Kur'an); onda asla şüphe yoktur. O, müttakîler (sakınanlar ve arınmak isteyenler) için bir yol göstericidir.

163 İbn Hişâm, Cilt 1.

164 Kur'ân-ı Kerîm, Fussilet-XLI, 1, 2: Ha, mîm. (Kur'an) rahmân ve rahîm olan Allah katından indirilmiştir.

şerefi bizimki sayılır…" dedi. Bunun üzerine Kureyş: "Evet, zaten anlaşıldı idi: Seni diliyle sihirledi, kandırdı…" dediler.[165]

Hazret-i Ömer'in İslâm'ı kabul etmesi de Kur'ân-ı Kerîm'in hayırlı tesiriyle oldu idi. Kılıcını kuşanarak Hazret-i Peygamber ile mücadele etmek üzere yola çıktığı halde Kur'ân-ı Kerîm'i dinlemesiyle kalbindeki kasâvet silinerek yerine iman nuru geldi idi.[166]

Yine hac mevsimi idi. Hazret-i Peygamber Akabe denilen yerde Hazrecîlerden birkaçına tesadüf etti. Alelusûl bunları da İslâm'a davet etti. Ve Kur'ân-ı Kerîm'den bazı âyetleri okudu. Hazrecîlerin kalbine hidayet gelerek İslâmiyet'i kabul ettiler. İkinci Akabe mülâkatı dahi aynen böyle oldu idi: **[951-5]** Evs ve Hazrec'den 73 kadar erkek ve iki kadın gece yarısı peygamberin nezdine gelmişlerdi. Hazret-i Peygamber Kur'ân-ı Kerîm tilavet ederek onları Allah'a ve dine davet ettikten sonra hicretin esaslarını kararlaştırdı.[167]

Kur'ân-ı Kerîm'in ümmet-i icâbet üzerindeki tesiri ise pek büyüktür. İttikâsı olanlar için Kur'ân-ı Kerîm'in Hudâ olduğuna şüphe edilemez.[168] Bunun içindir ki Hazret-i Peygamber, ashâb ve bütün ehl-i iman Kur'ân-ı Kerîm'in tilavet ve istimâına ziyadesiyle ehemmiyet vermişlerdir. Ashâbdan bazıları Kur'ân-ı Kerîm'in nısfını, bazıları sülüsünü, birçoğu da bazı uzun ve kısa sûreleri, ileri gelenlerden bir kısmı ise tamamını ezberlemişlerdi. Bir âyet nâzil olunca dillerden dillere dolaşarak ashâb arasında intişar ederdi.

Kur'ân-ı Kerîm kendi tabiri veçhile bir zikir sayılırdı. Mekke'de iken çokluk gizliden gizliye evlerde okunurdu. İslâmiyet'i kabul edenlerin birinci işi hâline göre Kur'ân-ı Kerîm'den bazı âyetleri ezberlemek oluyordu. Yeni Müslümanların kapılarından dinlenirse, yahut kıdemli bir din kardeşinin tâlimiyle yahut yazdığı bir sâhife üzerinde ve kendi kendine Kur'ân-ı Kerîm tilavet etmekte olduğuna tesadüf etmek pek kolay idi. Her mümin sabah, gece ve gündüz Kur'ân-ı Kerîm'den kolayına giden yerlerini namazında tilavet etmek lüzûmunu görüyordu. Hazret-i Peygamber bütün namazlarında Kur'ân-ı Kerîm tilavet ederdi. Şu kadar var ki gündüzleri müşrikînin işiterek istihzâ etmemeleri için kıraat gizli okunurdu: Geceleri ve sabahları ise ehl-i imandan başkaları uykuda olduğundan gizlemek lüzûmu görülmezdi.

Hicret'ten sonra İslâmiyet'in sâir erkânı gibi, Kur'ân-ı Kerîm tilaveti de serbest kaldı. Geceleri ve sabahları Medine sokaklarından geçen bir insan kendisini evlerde okunan Kur'ân'ın ilâhî Elhanı içinde bulurdu. Medine'ye **[952-6]** gelince kıraatin farz olunduğu ilan edildi.[169]

Hazret-i Peygamber salât-ı cehriyenin kıraatini uzatırdı. Sabah namazını bazen Bakara sûresi vesâir uzun sûreler ile kıldırırdı. Bazen akşam namazında Âraf, Enâm, Tûr, Kâf gibi uzun sûreler okurdu.[170]

Bittabi mazeret dolayısıyla bu namazların kısa sûreler ile kılındığı da olmuştur. Fakat bu zaruret haline münhasır idi.

165 İbn Hişâm: Cüz-i Evvel
166 İbn Hişâm: Cüz-i Evvel
167 Buhârî'ye mürâcaat.
168 الٓمٓ ذٰلِكَ الْكِتَابُ لاَ رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِلْمُتَّقِينَ...
169 Ebû Dâvûd, 119.
170 Ebû Dâvûd, 119.

Hazret-i Peygamber kıraat için ahvâle münasip sûre ve âyetler intihâb ederlerdi. Mesela cuma gününün sabah namazında çokluk, “الٓمٓ تَنْزِيلُ” “هَلْ اَتٰى عَلَى الْاِنْسَانِ” sûrelerini okurlardı. Çünkü bu sûreler mebde, meâd, haşr u neşr, ba’s, cennet, cehennem… gibi İslâmiyet’in talimatından mühim bir kısmını ihtiva ediyor. Bayram, Cuma vesâir kalabalık cemaat ile kılınan namazlardaki kıraati de tevhid, mebde ve meâd, kısas gibi talimat ve ibretli temsiller ihtiva eden sûreler olurdu. Bayram namazlarında bazen “قٓ وَالْقُرْاٰنِ الْمَجِيدِ” ve “اِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ” ve bazen “سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْاَعْلٰى” ve “هَلْ اَتٰيكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ” sûrelerini okurdu. Cumaları bazen Cuma ve Münâfıkîn sûreleriyle kıldırırdı. Çünkü bunların biri cuma hakkındaki talimatı diğeri gayet fena bir hâl olan nifak ile bununla ittisâf eden münâfıkların zemmini vesâireyi ihtiva ediyor. Kabileler ve emirler tarafından “vefdler” yani elçi heyetler geldiği zaman dahi böyle İslâmî talimatı muhtevî sûreler tilavet buyururlardı.[171]

Hazret-i Peygamber, ashâbdan çoklarına ayda bir defa hatim indirilmesini tavsiye ederlerdi.[172] Daha çok okuyabileceklerini söyleyenlere de yirmi, on beş, nihayet yedi günde indirilmesine müsaade etmişlerdi.[173]

[953-7] Abdullah bin Ömer’den mervî olduğuna göre üç günde hatmi tecviz ettikleri de anlaşılıyor.[174] Fakat üç günden az bir zamanda hatim indirmek aleyhi’s-selâm tarafından anlaşılmasına mani’ addedilmiştir.[175]

Asr-ı saadette Kur’ân-ı Kerîm’in düşünülmeyerek ve anlaşılmayarak okunması kat’iyen hatıra gelmezdi. Kur’ân-ı Kerîm kendisi âyetlerin tedebbür için inzal buyurulmuş olduğunu söyler. İşte bunun içindir ki üç günden az bir zamanda hatim iyi görülmemiştir. Hazret-i Peygamber Kur’ân-ı Kerîm tilavet ederken dinleyenlerin anlayıp düşünebilecek gibi tertîl ile âyet âyet okurlardı. Hatta tertîl dolayısıyla sûreler uzunlarından daha uzun olurdu. Namazında tilavet ederken rahmet âyetine gelirse sual eder, azap âyetine tesadüf ederse istiâze ve tenzih âyetini müteakip ise tesbîh ettikleri mervîdir.[176] Aleyhi’s-sâlâtü ve’s-selâm efendimiz bazen geceleri sabahlara kadar tilavet ile meşgul olurlardı. Ebû Zer radiyallahu anh Hazret-i Peygamber’in: “اِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَاِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَاِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَاِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ”[177] âyet-i kerimesini geceden başlayarak sabah oluncaya kadar tekrar ettiğini rivayet ediyor.[178] Abdullah İbn Mes’ûd derdi ki Kur’ân-ı Kerîm’i ne şiir inşâd eder gibi çabuk çabuk okumalısınız, ne de nesir söyler gibi yapmalısınız;[179] acâibi üzerinde tevakkuf ederek düşünmeli ve kalpler bununla harekete gelmeli; yoksa çabukça okuyarak sûrenin sonuna gelmeyi hatırlamamalısınız!

Yine bu zât derdi ki: Allah’ın “يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا” dediğini işittiniz mi işte o zaman kulaklarınızı dolu açınız, biliniz, ya bir iyilik vardır ki emrolunuyorsunuz, ya bir fenalık vardır ki men ediliyorsunuz.

171 *Zü’l-meâd*

172 *Sahîh-i Buhârî*

173 *Sünen-i Ebî Dâvûd*

174 *Sünen-i Ebî Dâvûd*, 198.

175 *Sünen-i İbn Mâce*, *Sünen-i Ebî Dâvûd*

176 *Sünen-i İbn Mâce*

177 Kur’ân-ı Kerîm, Maide-V, 118: Eğer kendilerine azap edersen şüphesiz onlar senin kullarındır (dilediğini yaparsın). Eğer onları bağışlarsan şüphesiz sen izzet ve hikmet sahibisin dedi.

178 İbn Mâce

179 *Sünen-i Ebî Dâvûd*

[954-8] Abdurrahman bin Ebî Leylâ derdi ki: Bir gün bana kadınlardan biri geldi. Ben de Hûd sûresini okuyordum... Ya dedi, Abdurrahman, sen Hûd sûresini böyle mi okursun? Vallahi ben altı aydan beridir ki Hûd sûresini okuyorum, hâlâ bitiremedim...[180]

Hazret-i Peygamber efendimiz başkasının okuduğunu dinlemekten pek ziyade hoşlanırlardı. Sesi iyi olanlardan bazılarına emreder, o okur, kendileri de dinlerlerdi. Abdullah bin Mes'ud derdi ki bir gün peygamber bana Kur'ân-ı Kerîm oku da dinleyeyim, dedi. Ben de, yâ Resûlallah, nasıl olur da ben sizin huzurunuzda okuyabilirim, Kur'ân-ı Kerîm size indirildi, dedim. Evet dedi, ben başkasını dinlemekten hoşlanırım.[181] Bazen Kur'ân-ı Kerîm dinlerken müteessir olur, mübarek gözleri yaşarırdı. Nasıl ki bir vakit Abdullah bin Mes'ûd Kur'ân-ı Kerîm tilavet etmekle emrolundu.
"فَكَيْفَ اِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ اُمَّةٍ بِشَهٖيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلٰى هٰٓؤُلَٓاءِ شَهٖيدًاؕ"[182] âyet-i kerîmesine gelince, Abdullah Hazret-i Peygamber'in gözlerinin yaşardığını fark etti.[183]

Abdurrahman bin Sâib diyor ki: Bir gün idi, bize Sa'd bin Ebî Vakkas geldi, gözleri görmüyordu, ben kendisine selâm verdim, kim olduğumu sordu, söyledim; bunun üzerine merhaba kardeşimin oğlu, haber alıyorum ki senin güzel sesin varmış, iyi Kur'ân okuyormuşun; işittim, Resûlullah derlerdi ki Kur'ân-ı Kerîm hüzne mukârin olarak indi. Onu okuduğunuzda ağlayınız, ağlayamaz iseniz hiç olmazsa ağlar gibi olunuz; Kur'ân ile tegannî ediniz, Kur'ân ile tegannî etmeyen bizden değildir.[184]

Görülüyor ki İslâmiyet'te en yüksek mevki Kur'ân-ı Kerîm'e âittir. Bizzat [955-9] Hazret-i Peygamber efendimiz bile bunu tasdik ve teyit buyuruyorlar. Ashâb-ı kirâm ve bütün eslâf bu yoldan gidiyorlar. İslâmiyet Kur'ân-ı Kerîm lisanıyla intişar ediyor. Çünkü İslâmiyet'e ait büyük ve küçük ne kadar talimat varsa hepsini bu kitap ihtiva ediyor. Bu kitaptan anlaşılıp buna intibâk eden dindir ve böyle olmayan da bittabi dinden hariç sayılır. Kur'ân-ı Kerîm hakiki mânâsıyla İslâmiyet'in ruhudur. Sünnet Kur'ân-ı Kerîm'in tefsiri, ashâb ve eslâfın yolları da oldukça hakikate yakın bir nev' anlayış idi. İşte bunun içindir ki kitabı okuyarak hakikati bulmaya çalışmak azîmet, mâruf yollardan gitmek de bir ruhsattır. Bu sebebe mebnîdir ki kitaba ve kitabın tefsir ve izahı demek olan sünnet- şerîfeye ittibâ bütün ümmet için farz olmuştur. Şu halde Müslümanlık iddiasında bulunan herkes Kur'ân-ı Kerîm'i okuyarak, dinleyerek, aklının, fikrinin erdiği kadar anlamaya, anladığını düşünmeye ve düşündüğüyle amel etmeye borçludur. Fakat anlayamadığı, düşünemediği cihetlerde ise sevaba en yakın olan mâruf yollardan birini intihâb etmek yine boynunun borcudur... Bu yollardan en sağlamı ve Hazret-i Peygamber'in tavsiye buyurduğu yol da Hulefâ-yı Râşidîn'in yoludur. Bittabi burada aradığını bulamayanlar yine bunlara yakın olanların yollarında arar bulurlar. Fakat bütün bunlardan evvel yapılacak iş doğrudan doğruya Kur'ân-ı Kerîm'e dayanmak, aranacak dinî hakikatleri buradan bulmaya çalışmaktır. İstidâdı bulunan her Müslüman için azîmet olan budur. Zaten asr-ı saadette, asr-ı ashâbda ve bütün devirlerde olduğu gibi okumak, yahut dinlemek sûretiyle Kur'ân-ı

180 *Zâdü'l-meâd*

181 *Sahîh-i Buhârî*

182 Kur'ân-ı Kerîm, Nisa-IV, 41: Her bir ümmetten bir şahit getirdiğimiz ve seni de onlara şahit olarak gösterdiğimiz zaman halleri nice olacak!

183 *Sahîh-i Buhârî*

184 *Sünen-i İbn Mâce*

Kerîm ile olan temas muhafaza edilmedikçe Müslümanlıktan ciddi bir zevk almak imkânı mevcut değildir. Şu halde İslâmiyet'in eski diriliğini yeni zamanımıza göre canlandırmak istiyor isek yine o me'sûr usûl ile o mesut devirlerde olduğu gibi ümmetin hele Türklük âleminin Kur'ân-ı Kerîm ile olan temasını temin eylemek zaruridir.

[956-10]

EDEBİYAT

Köyümden Geliyorum[185]

23, Ayazmana'da ağladıktan sonra…

"El verir, artık el verir.. Coşkunluk ise de el verir, çılgınlık ise de!" İçimden böyle bir ses geldi. Filhakîka fazlası fazla idi. Eğer dolgun olmak bir mazeret ise, eğer dolgunluğu boşaltmak bir zaruret ise, Ayazmana'da esmiştim, yağmıştım, ağlamıştım, ağlatmıştım; yollarda yüksek sesle türküler bile söylemiştim. Daha ne istiyordum?

Artık akşam da olmuştu. Etrafa akşamın karanlığı çökmeye de başlamıştı. Perişan perişan kalktım, başımı açtım, kollarımı, boynumu açtım. Setlerle havuz arasına giren kenarlardaki ıslak cilalı taşlara çıplak ayaklarımla basarak, çırpa çırpa yıkandım, abdest aldım, böylece bütün mesireye bedel, onun nazlı sularıyla vedalaştım.

Vedalaştım.. Lakin koklaşarak, öpüşerek değil.. Bir tarafı kötürümce ve dili yok bir vedâ ile. Bunun için olmalı, ayrılamıyordum.. Tuz gibi, duman gibi dağılmak, oralarda yıkılmak, kalmak istiyorum. Ben böyle irkilip gerilmekte iken uzaklardan kulağıma sesler geliyor gibi oldu. Bir uğultu vardı, bir ses "Durunuz" diyordu. "Durunuz ağlayalım, dostu analım, dostun menzilini görelim." diyordu. Hayır hayır birisi apâşikâre (Kıfâ nebki)[186] şiirini okuyordu. Bunu [957-11] seziyordum. Başka bir ses karşı çıktı. "Okuma!" dedi. Bu defa da (أی ساربان منزل مکن)[187] şiiri okunmaya başladı. Biri yine kesti. "Okuma, anla-

185 Baş tarafları "Türk Yurdu refikimizde" intişar etmiştir.

186 قفا: نبك من ذكرى حبيب ومنزل
بسقط اللوى بين الدخول فحومل
فتوضح فالمقراة، لم يعف رسمها
لما نسجتها من جنوب وشمأل..
وقوفًا بها صحبى على مطيهم .. الخ

[İmru'l-Kays]

187 أی ساربان! منزل مکن
جز در دیار یار من
تا یك زمان زاری کنم
بر ربع و اطلال و دمن..
ربع ازدلم پر خون کنم
اطلال را جیحون کنم
خاك دمن کلکون کنم
از آب چشم خویشتن
از روی یار خرکهی...الخ

Emîr Mi'zî

mıyoruz!" dedi. Öteki şimdi de tercüme eder gibi koyuldu: "Gitme, yolcu gitme! Yârimin diyârından başka yere gitme! Benim oralarda işlerim var... Onun yurdunun örenlerine [188]yüzümü koyup ağlayacağım. Göz yaşlarımla, yurdun temel yerlerini, çadırın kazık yerlerini ıslatacağım; oralarda biten otları, çiçekleri sulayacağım. Gözyaşlarımdan oralarda ırmaklar peydâ edeceğim, kanlı çamurlar yapacağım, çiçeklere canlı renkler vereceğim." Öbürü sabırsız gibi tekrar gürleyip, "Yâd şiir, yabancı söz!" dedi, sustu.

Söyleyenler kimlerdi? Şüphesiz, yanımdakiler değildi. Başka kimseler de yoktu, kimlerdi? Ölüler mi, diriler mi? Orada arayıp arayıp bulduğum merhumlar mı, onların ruhları mı, gölgeleri mi? Yoksa ben miyim? Anlamıyordum. Lakin bunlar söylenmişti ve bunları ben işitmiştim. "Yâd şiir, yabancı söz" lakırdısı doğru mudur? Şu kadar anlıyordum ki bu şiirlerin ruha ve benim ruhuma söyleyen bir ciheti olsa bile, benim kulağıma söylenen ciheti filhakîka yâd idi, yabancı idi.

[958-12] Bu andaki şaşkınlığımı tarif edemem... Sanki gözlerim açık uyuyorum, uyku içinde yürüyorum. Hacı Mehmed Efendi, Şükrü Efendi ileride, ben geride gidiyoruz. Etrafta ses yok, çıt yok. Karanlık gittikçe koyulaşmakta, etrafa düşen gece bizi ve biz geceyi emerek, at sırtında ağır ağır ilerliyoruz. Bizimkiler birer kuru odun gibi susuyorlar, ben vaktinde güneşini alamamış bir asma kütüğü gibi boğunuk boğunuk ağlıyorum, artık gözyaşlarım da az, ihtimal onlar da içeri bir yere sızıp kalıyor, ihtimal onlar da kurumaya yaklaştı.

İliklerim eriyip gözyaşı olsa da, o hâl içinde ağlasam da nâfile, o kadar ağladım, o kadar ağlıyorum, kesmedi, kesmiyor. Bana başka bir şey, başka bir deva gerek... Bir işret, bir afyon, zehir gibi bir şey gerek. Hayır hayır, anlıyorum ki bunlar da kesmeyecek. Bu dakikada musiki de benim yaralı ruhumu taciz eden bir gürültü olacak... Sessiz patırtısız, görünmez bir şey istiyorum.

Bir şiir istiyorum. Arab'ın (Kifâ nebki) şiiri gibi, Acem'in (Ey sârebân) şiiri gibi güzel, pürüzsüz, nazlı, sokulgan bir şiir. Ama benim dilimle söyleyen, benim gözümle ağlayan bir şiir... Bana kendi gözyaşlarım kadar yakın, o kadar saf; anamın gözyaşları kadar şüphesiz ve samimi, benim yüreğimden kopmuş, benim kanımdan damlamış bir şiir... Âh böyle bir şiir olsa, belki onunla biraz oyalanırım, aldanırım, sızılarımı avuturum. Anlıyorum ki böyle bir şey olaydı da okuyaydım, çoktan hafiflemiş olacaktım.

**

Ben bulunmaz bir şey istiyorum... Çünkü çok hastayım, çok üzgünüm. Ama başka zamanlarımda böyle değildim. Uysal idim, kayıtsız idim. Ne olacak? Musiki değil mi, nasıl olsa olur, sanırdım. "Onlar da bizim, biz de onların" derdim. Hem de Arapça ve Acemce bilmezken, âleme karşı bile **[959-13]** (Kifâ nebki)ler, (Ey sârebân)lar okurdum. Böylece gönlümü de eğlendirirdim, kendimi de satardım. Şimdi anlıyorum bunlar süs olduğu zaman hoş... Lakin elemli ve büyülü zamanlarda değil.

Bir zamanlar bir Mevlevî şâirin "Gören sanır ki safâdan semâ-ı râh ederem / Döner döner bakarım kûy-ı yâre âh ederem!" beytini okurdum da, ben de -nereye ise- döner döner bakardım, âh ederdim, meğerse aldanırmışım, onun (kûy-ı yâr)ı, şüphesiz bizim köy değildi.

188 Ören, harabe, virane.

Geçen gece âşık can Fuzûlî'yi dinlemiştim. Eski alışıklık ve uysallık hızıyla onunla beraber, "cefâ gördüm", "bî-vefâ gördüm", "mübtelâ gördüm", "Mükedder hatırdan kılmadı bir kimse gâm def'in / Safâdan dem uran hem demleri ehl-i riyâ gördüm" deyip deyip yanıp yakılmıştım... Lakin bu gece hayır. "Fuzûlî ehl-i riyâdır" demem... İhtimal, oyunları millet tarafından ve milletin sözü olarak söylemiş. Lakin niye milletin öz diliyle, milletin söylediği gibi söyleyememiş? Geçen yılki Eylül, İstanbul'da, İstanbul'un üstâdı Ekrem şâiri okumuştum. (Vaktâki hülûl edüp de) şiiri beni az vakit ağlatmıştı, aldatmıştı. Lakin bu yıl hayır. Artık (Eylül'ül hülûl etmesi)ni tabiatın (müstağrak-ı hüzn) olmasını, bir (iğbirâr-ı mechûl)ün (dil)imi (esîr-i kasvet eylemesi)ni az **[960-14]** anlıyorum, yadırgıyorum. Eylül'de damla damla yağmur döken bulutu severim. Onu seyrederken gözüm yaşla dolar. Bunda köylüm ve milletim de benimle beraberdir. Anlayacağız gibi söyleseler, söyleyenleri, şüphesiz, her zaman yanarak anarız. Lakin başka türlü hayır.

Ben, içinde köyümün hicranları tutan yanık ve acı bir şiir istiyorum, yazık ki bırakmamışlar...

"Lâzım bana oldu hıfz-ı kânun"[189]

diyen büyük âşıkûn

"Şiirim yaşadıkça milletimle,
Fahr eyleyecek tabiatımla"

diyen lafazana kadar...

"Dönersem... Kahpeyim millet yolunda bir azîmetten"

diye diye,

"Ölürsem görmeden millette ümit ettiğim feyzi
Yazılsın senin kabrinde: Vatan mahzûn ben mahzun"

diye diye,

"Bir kızım var sana kurban olsun
Oğlumun merkadi al kan olsun!"

diye diye, yanar dağlar gibi ateşler saçıp inleyerek türbesine çekilen büyük vatanperver böyle kimseler kimseler... Bize beşik yanında anaların söyleyebileceği **[961-15]** bir ninni

189 Vaktâ ki hülûl edüp de eylül
Müstağrak-ı hüzn olur tabiat
Vaktâ ki bir iğbirâr-ı mechûl
Eyler dilini esîr-i kasvet
Seyret o sahâbeyi semâda
Ettikçe hazîn hazîn takattür
Bir rikkât ile hilâf-ı âde
Şayet ola yaşla gözlerin pür
Yâd et beni ol zaman da yâd et
Çün kalmadı kalmadı fesâhat
Erbâb-ı fesâhat içre râhat
Ol tâife çekti hırkaya baş
Hâletlerin etmez oldular fâş
Tâ olmaya resm-i şi'r mefkûd
Ebvâb-ı fünûn-ı nazm mesdûd
Lâzım bana oldu hıfz-ı kânûn
Zabt-ı nask-ı kelâm-ı mevzun
[Fuzûlî, *Dasitân-ı Leylâ vü Mecnûn*]

bile bırakmamışlar, bir aile şiiri bile, bir mektep şarkısı bile, bir iş veya tarla türküsü bile bırakmamışlar. Bu zavallı bağrı yanık ve yaralı millete bir deva, bir şey bırakmamışlar. Kim bilir dertli hemşericiklerim benim bu anda duyduğum hasretle ne kadar yanıp yandındılar.

* * *

Göçenler şâir mi değilmişler? Bin kere hayır! Dilimizi tabiattan çıkarıp yapma bir dil haline getirecek kadar şâirler... Başka dillerde kendilerine yer yapacak kadar şâirler... Şakımışlar, lakin yuvasından uzaklarda şakıyan kuşlar gibi... Ağlamışlar, ücretli yasçılar gibi. Kendi dilimizin bülbülü olacak yerde yâd ellerin papağanı olmuşlar. Mültezim gibi, gümrükçü gibi gelip gitmişler. Milleti ve milliyeti düşünmemişler. Ne edeyim onların sanatını? Ben ağlarım, onlar ağız tamburası çalar. Benim göğsümdeki yara, onlarca duvardaki yarık... Yok şikâf duvar:

Bunlar bizden uzaklar. Güya ki,

> "Sahra sahra tebâüd ettim
> Âhû gibi hep Hıtta'ya gittim"

diye âh söyletmiş. Filhakîka bizi bırakmışlar, Çin'e gitmişler, Hıtta'ya gitmişler. Bizden kaçan bu vatandaşların çocuklarımıza yolladıkları hediyeleri bile,

> Çeşm-i şehlâ nigehî fârik iken nîk ü bed'î
> Kedimi gaflet ile fare-i idbar yedi
> Buna yandı yüreğim âh kedi vâh kedi"

gibi ûrsuz, samimiyetsiz kuru sanat... Gözleri göz değil çeşm, çeşm-i şehlâ nigeh, gözyaşları gözyaşı değil eşk, sirişk.. Hatta **[962-16]** eşkâbe, sirişk, dîde-i giryân. "Sirişk-i çeşmimin, bak, farkı var mı çağlayanlardan?" diye soranlar da var. Lakin, "Evet farkı var" deyip cevap vermeye gelmez!

Acaba dilimizin bir eksik yeri, bir kusuru var da onun için mi böyle olmuş? Hâşâ! Dilimiz Allah'ın övüp yarattığı gayet güzel bir dil... Arzullah-ı vâsia denecek geniş bir ülke... Ama ona bakmamış iseler, nizam ve intizam vermemiş iseler... Onun topraklarında orman olacak, ekin ekilecek, sebze döşenecek, bağ ve bağçe olacak yerleri ayırmamış iseler... Kabahat kimde? Acaba milletimizin bir eksik yeri, bir kusuru var da onun için mi böyle olmuş? Hâşâ! Milletimiz, ümmetlik içinde edip ve filozof... onun "Gönül kocamaz" gibi kısa kısa hikmetleri... ince ince zarâfetleri var... "Yuvayı dişi kuş yapar" gibi "oturduğu ev babasından kalan toy çocuk, onun direklerini yerden çıktı sanır" gibi bağlanmamış şiirleri, hatta "Deniz dalgasız olmaz, gönül sevdasız olmaz" gibi tek tük kayabaşı bağlanmış, dağlı şiirleri var.

Bitmedi.

Ispartalı Hakkı

Necm-i İstikbal Matbaası – Müdîr-i Mes'ûl: Halim Sabit

اسلام مجموعه‌سی

شعاری : «دینلی بر حیات ، حیاتلی بر دین» در .

ییل ۳ صایی ٤٨ ۱۲ محرم ۱۳۳۵ ۲۷ تشرین‌اول ۱۳۳۲ مدیری : حلیم ثابت

جلد : ٤

نسخه‌سی ٦٠ پاره‌در

توزیع یری زمان کتبخانه‌سیدر

نجم استقبال مطبعه‌سی

İslâm Mecmuası

Şiârı: "Dinli bir hayat, hayatlı bir din"dir.

Yıl: 3 **Sayı: 48** **12 Muharrem 1335** **Müdürü: Halim Sabit**
27 Teşrinievvel 1332
[8 Kasım 1916]
Cilt 4

Nüshası 60 paradır. Tevzî Yeri: "Zaman Kitaphânesi"dir.

Necm-i İstikbal Matbaası

İslâm Mecmuası

Müslümanların fâidesine çalışır. **On beş günde bir çıkar.**

Sayı: 48 **12 Muharrem 1335 – 27 Teşrinilevvel 1332** **Yıl : 3**

TENKİT VE TAKRİZ

Kâmûs-ı Felsefe
(Kazâyâyı Mütenâvibe)

Yine *Kâmûs-i Felsefe*'de denilmiştir ki:

Bu tabir, mantıkta, yekdiğeriyle merbut ve birbirine zıt iki kaziye hakkında kullanılır ki onlardan biri doğru ise diğeri behemehâl yanlıştır. Lisân-ı âdîde ve amelî şeylerde "iki şıktan birini ihtiyar mecburiyeti"dir, "Ya yardan geçersin, ya serden geçersin" darb-ı mesel-i meşhurunda olduğu gibi. Muhatabımızı, iki zıt tekliften birini ihtiyar mecburiyetinde bırakırsak, o vakit fikrimizi, ancak iki kaziye-i mütenâvibe şeklinde ifade edebiliriz ve behemehâl "ya" edatını her iki kaziye-i mütezadenin başında kullanırız "Ya edibâne davranırsın, ya bu meclisten çıkar gidersin." dediğimiz gibi ki "Bu iki tekliften ancak birini kabulde muhtarsın!" demek istemiş oluruz. Bu gibi ahvâl-i âdiyede "les denx alternatives" tabiri, "iki şıktan birini ihtiyar" sözleriyle tercüme olunagelmiştir. Şâyân-ı dikkattir ki böyle ahval-i âdiyede vaki olabilen teklifler için tertip ettiğimiz kazâyâ-yı mütenâvibede yalnız "mâniatü'l-cem" şartına ehemmiyet vermiş oluruz. Yani her iki teklifin ikisini **[964-2]** birden kabul ve icra edemeyeceğini, muhatabımıza tefehhüm etmiş oluruz. Yani iki teklifi cem etmekten men olduğunu, kendisine anlatmış bulunuruz. O takdirde; "hem edibâne davranmam, hem de bu meclisten çıkıp gitmem." diyebilmesine ihtimal bırakmamak istediğimizi gösteririz. Yahut; "Ne yardan geçerim, ne serden geçerim. " diye dava etmesinin muteber olamayacağını–zımnen fakat peşinen arz etmiş oluruz."

Malum olduğu üzere kazâyâ-yı munfasıla üç kısımdır: Munfasıla-i hakikiye, mâniatü'l-cem, mânitai'l-hulû. Munfasıla-i hakikiye, her ikisi doğru değil, yanlış da değil, herhangi biri doğru farz edilebilecek olur ise diğeri behemehâl yanlış ve kezâlik yanlış farz olunur ise diğeri behemehâl doğru olan kaziyelerden teşekkül eder. Mesela bir adam hakkında "Ya zevçtir, veya ferttir." denilecek olur ise munfasıla-i hakikiyedir. Çünkü zevçtir veya ferttir kaziyelerinden elbette biri doğru, diğeri yanlış olmak lazım gelir. Her ikisi hakkında doğrudur, veya yanlıştır demek sahih olamaz. Her hangisi doğru farz edilirse diğeri yanlış, yanlış farz olunur ise diğeri doğrudur. Munfasıla-i hakikiyenin teşekkül ettiği kaziyelerden dört sûretle kaziye-i muttasıla sahih olur.

Şu adet	zevç ise	fert değildir
	fert ise	zevç değildir
	zevç değil ise	ferttir
	fert değil ise	zevçtir

Mânia-i cem, her ikisi doğru değil, biri yanlış diğeri doğru, veya her ikisi yanlış kaziyelerden teşekkül eder. Mânia-i cem'de her hangisi doğru olacak olursa diğeri behemehâl yanlıştır. Fakat herhangisi yanlış olursa diğeri behemehâl doğrudur denilemez. Mesela bir şey hakkında hacerdir veya şecerdir denilecek olursa mâniatü'l-cem'dir. Çünkü bir şey hakkında hem hacerdir, hem şecerdir, bunların her ikisi de doğrudur, demek mümkün değilse de, şecer de değildir, hacer de değildir, her ikisi de yanlıştır demek sahih olabilir. Binâenaleyh, mâniatü'l-cem'de **[965-3]** kaziyelerin doğru oldukları farz edilerek yalnız iki kaziye-yi muttasıla teşkili sahih olur. Şu şey hacer ise şecer değildir, şecer ise hacer değildir. Fakat yanlış olduklarını farz ederek, "Hacer değil ise şecerdir", "Şecer değilse hacerdir." sûretleriyle muttasıla teşkili sahih değildir.

Mânia-ı hulû, bilakis her ikisi yanlış değil. Biri doğru ve diğeri yanlış veya her ikisi de doğru kaziyelerden teşekkül eder. Mânia-yı hulûda herhangisi yanlış olursa diğer behemehâl doğrudur. Lakin doğru olursa diğer behemehâl yanlıştır, denilemez.

Mesela bir kimsenin hakkında "ya denizdedir, veya mağrûk değildir." denilecek olursa mânia-ı hulûdur. Çünkü bunların her ikisi de yanlış olsun, denizde olmasın da mağrûk olsun mümkün olamaz. Fakat her ikisi de doğru olabilir. Denizde bulunur da mağrûk da olmaz. Binâenaleyh mânia-ı hulûda kaziyelerin yanlış olduklarını farz ederek iki sûretle kaziye-i muttasıla teşekkül edebilir. "Zeyd denizde değil ise mağrûk değildir.", "Mağruk ise denizde değildir." Fakat doğru olduklarını fark ederek muttasıla teşkili sahih olamaz. "Denizde ise mağruktur, mağruk değilse denizde değildir." demek doğru değildir.

Kazâyâ-ı mütenâvibe, aralarında mânia-ı hulû olan kaziyelerdir. Yani hangisi yanlış farz edilecek olursa diğeri behemehâl doğru olur. Yani izah ettiğimiz veçhile bunlardan her biri yanlış farz edilerek iki sûretle kaziye-yi muttasıla teşkil olunabilir. Yoksa *Kâmûs*'un dediği gibi bilakis biri doğru olursa diğeri yanlış zıddiyetle yekdiğerine merbut olan aralarında mâni-i cem' bulunan kaziyeler demek değildir.

Bu iddiamızın sıhhatine yine *Kâmûs*'un "kazayâ-yı mütenâvibe" hakkında îrâd ettiği misaller ve bu bahsin nihayetlerinde "şartiyye-yi munfasıla şeklinde maruz olan bir kaziye-yi mürekkebenin bir kaziye-yi mütenâvibe olması için tarafeyni teşkil eden iki kaziye-yi hamliyye arasında mânia-ı **[966-4]** hulû bulunması şart-ı esasîdir." sûretinde beyanâtı kifayet eder zannediyorum. Bir kere misallere atf-ı nazar edelim; "Ya yardan geçersin ya serden geçersin." mânia-ı hüluvdan başka bir şey değil. Çünkü bu sözün müfâd ve mânâsına nazaran ancak bunlardan "yardan geçersin", "serden geçersin" kaziyelerinden her birini yanlış farz ederek "yardan geçmez isen serden geçersin", "serden geçmez isen yardan geçersin." sûretinde iki kazıye-yi muttasıla teşkili sahih olur. Çünkü maksat, yardan geçmediği sûrette serden, serden geçmediği takdirde yardan geçmek lazım olduğunu ifade etmektir. Yoksa bilakis "Yardan geçer isen serden geçmezsin, serden geçer isen yardan geçmezsin, yardan geçtiği takdirde serden, serden geçtiği takdirde yardan geçmemek lazımdır." demek değildir ki *Kâmûs*'un dediği gibi biri doğru olursa diğeri yanlış denilebilsin.

Bu hakikat ikinci misalde daha ziyade vuzuh ile kendini gösterir, "Ya edibâne davranırsın, ya bu meclisten çıkar gidersin." sözü şüphe yoktur ki, "Edibâne davranmaz isen bu meclisten çık git.", "Bu meclisten çıkıp gitmez isen edibâne davran." demektir. Yoksa

"Edibâne davranır isen meclisten çıkma.", "Meclisten çıkar isen edibâne davranma." demek değildir.

İşte böyle burada kaziye-yi mütenâvibenin taraflarını teşkil eden, "Edibâne davranırsan", "Bu meclisten çıkar gidersin." kaziyelerinin doğru oldukları farz edilerek munfasıla-yı şartıyye teşekkül edemiyordu. Yanlış oldukları farz olunarak teşkil olunabilir.

Demek oluyor ki *Kâmûs*'un kazâyâ-yı mütenâvibe hakkında îrâd ettiği misaller müellifin zannettiği gibi mânia-ı cem değil, mânia-ı hulûdur.

Şüphe yoktur ki aralarında mânia-ı cem bulunan kaziyelerin nakîzleri arasında mânia-ı hulû ve bilakis mânia-ı hulû olanların da nâkizleri arasında mânia cem' bulunur. İşte bu noktadan *Kâmûs*, bunları birbirine karıştırıyor da **[967-5]** kaziyelerin nakîzlerini mülahaza ile mânia-i cem'e mânia-i hulû bilakis mânia-i hulûa da mânia-i cem diyor.

"Tertib etmiş olduğumuz kazâyâ-yı mütenâvibede mânia-ı cem' şartına ehemmiyet vermiş oluruz." diye iddia ediyor da sonra tertip ettiğini kazâyâ-ı mütenâvibenin taraflarında değil de taraflarının nakîzleri arasında mânia-ı cem' var diye kazâyâ-yı mezkuûrenin mânia-ı cem' olduklarını isbat etmek istiyor. "Ya edibâne davranırsın ya bu meclisten çıkıp gidersin.", "Ya serden geçersin veya yardan geçersin." diye tertip etmiş olduğu kazâyâ-yı mütenâvibenin tarafları bulunan "edibâne davranmak", "bu meclisten çıkıp gitmek", "yardan geçmek", "serden geçmek" aralarında değil de nakîzleri olan "Hem edibâne davranmam hem de meclisten çıkıp gitmem.", "Ne yardan geçerim ne serden geçerim." diye beyan ettiği "edibâne davranmak", "meclisten çıkıp gitmemek", "yardan geçmemek, serden geçmemek" aralarında mânia-ı cem' olduğunu bunların içtimaı mümkün olduğunu gösteriyor. Bu ise iddiası veçhile kazâyâ-yı mezkûrenin mânia-ı cem' olduklarını değil, bilakis mânia-ı hulû olduklarını isbat eder. Çünkü mânia-ı cem' onların tarafları arasında değil taraflarının nakîzleri arasındadır.

Mansûrîzâde Said

[968-6]

EDEBİYAT

Köyümden Geliyorum

Koca Kemal Beyle, 23, Ayazmana'da ağladıktan sonra

"Kemâlât-ı fikriyyeyi ve o kuvvetle terakkiyât-i âlemi, bu dereceye getiren hassa, ashab-ı kalemin, fevkalade olmasıyla beraber nedreti değil, fevkalade olmamasıyla beraber kesretidir. " demişken "Bundan böyle velev kafiyesiyle vezniyle olsun, Hamza-nâme hikâyâtı, Gulyabanî rivâyâtını dinlemeyecek ve canımız tende oldukça bu ümmet-i merhûmeye dahi dinletmeyeye calışacağız." davasıyla kalkıp yeminler etmişken dediklerine uygun çok şey yapmamış. Kalem kullananlar, düşünenler, okuyanlar nasıl çoğalırdı? Çetin "Cezmî-nâme"ler yazılmakla mı? Millet Hamza-nâme'yi nasıl okumazdı? Aşık Garip'le bırakılmakla mı?

Koca Arslan
Bir hizb-i kalîl idi mu'înim
A'dâ ise leşker-i merhûm

gibi çetrefil ağızları bırakıp "Top patlasın, ateşleri etrafa saçılsın." dediği zamanlarda da dilimizi ve bir milletin dilindeki mahiyeti görmemiş, gözetmemiş. Bunun için millet bunu "Ey Gaziler" kadar bile benimsememiş, sarıp kucaklayamamış. Çünkü görmüş ki dili; tabiatının aksine zorlanıyor, kıstırılıyor. Bir halde ki bunu bugün, biz bile anlayacağımız zaman, önümüzde bir aruz hendeği bulunur. Perende atıp hendeği atladığımızda **[969-7]** ise, öz hemşehrilerden ayrılmış oluruz.. Bundan sonra onlar bir tarafta, biz bir tarafta. İşte sebebi bu olmalı, yoksa arada "mef'ûl-ı mefâ'îl" atlangıcı olmamış olsa "top patlasın", "ateşleri etrafa saçılsın" Osmanlı'nın anlayamayacağı şeyler değildi. Büyük edip, şüphe yok, biraz mâzur idi. Lakin zavallı millet daha mâzur idi. O zamanlar ufuklar ve gözler belki bu kadar açık değildi. Lakin ne diyelim ki biz tıkanılmış, boğulmuş olduk.

"Döner vadide dûrâdur bir ses, rûdlar çağlar;
Çemen mâî, koyunlar pembe, rengarenktir dağlar;
Şafaktan, fecirden etmekte cem'-i sîm ü zer bağlar..
Bu şenlikte benim gönlümdür ancak varsa bir ağlar..
Bulutlar, dalgalar, ahterler etrafımda hep mahrem;
Ağaçlar, cûylar, kuşlar, çiçekler daima hürrem.."

deyip deyip derin istiğraklara dalan öteki büyük adam ise bizden daha uzak. Daima bulutlarda, daima bulutların üstünde. Filhakîka, o bir hümâ...

Lakin gölgesi üstümüze düşmüyor ki! Onun kulağına daima "Bir perde var, mutribe-yi cilve-sâz"dan sesler gelir. Bunu cihan bilir. Acaba, Ahter şairi, Duhter-i Hindu müellifi, göklerde dolaşırken yerlerde kıvranan bizleri görmez mi, bizim yerlerden kopan figanlarımızı işitmez mi?

Vakıa; bir Kemal'in, bir Hâmid'in bir ilhamı, vakit olur ki bin hamiyetli ruhu tutuşturur, böylelikle bir milleti kurtarır. Bir büyük akıntıyı bağlar veya çözer. Belki de böyle oldu. Belki daha daha da olacak. Belki de şiir ve edebiyat güzide bir sınıfın işi ve zevki, halk işi değil. Belki de biz o kadar yükseklere tırmanamayız. Lakin böyle olmakla bizi olduğumuz yerde bakımsız bırakmak, yoklamamak, arayıp sormamak reva olur mu? Bâhusus dilimizi **[970-8]** bu kadar horlamak, zorlamak günah olmaz mı? "Yıldız" demeyip "Ahter" demek, neden ileri gelse gerek? "Sinek" demeyip "çoban" demeden korkup mutlaka "mekes" ve "şuban" demek, ne demek olsa gerek?[190]

Bu millet içinden gelip giden büyüklerden biri de, bundan şu kadar yıl evvel, yüksek yüksek düşünmüş. Lakin düşündüğünü söyleyeceği vakit başka bir adem alıp, "Bir mübdi'sin ki 'adem, hızâne-i ibdâ'ındır/ Bir mûcidsin ki yokluk vesîle-yi ihtirâ'ndır/ Akl-ı dûr-bîn, ufk-ı zirve-i kemâlini göremez/ Vehmi tîz-i pür-dâmen-i sürâdık-ı cemâline eremez. " şeklinde ıkınarak, sıkınarak adete baygın düşmüş. Bir ifade ki okumak için bile diz çöküp hecelemeli. Acınacak şey... Bizi göklere çekmek isterken, bir arşın bile yükseltememiş.

190 "Ey nâle-zen! Mekes ki olursun sadâ-resân
Ezhâr içinde uykuya dalmış iken şubân" (Naci, Victor Hugo'dan tercüme)

Çünkü kulağımıza girecek gibi, ağzımıza yakışacak gibi söylememiş. Hevesler, gayretler bütün boşa gitmiş. Daha acınacak şey ki bugün Sinan Paşa'nın adını bilen, *İlâhiyât*'ın bir sayfasını okuyan kimse yok. Âh ey koca paşa! Halimizi, tabiatı, azıcık kullanmış olaydın; elbette sen böyle olmazdın, elbette biz de böyle olmazdık!

Halkın başından yukarı söz söylemek sanatında az çok Sinan Paşa'nın izinden gidenler, hâlâ da eksik değil... Gün doğuya gitmişler, gün batıya gitmişler, o başka şey. Bunlar hâlâ ve hâlâ işliyorlar, sular üstüne nakışlar yapıp duruyorlar. Bu ince işlerin belki İstanbul'da arayıcıları ve alıcıları var. Lakin; köyde sordum, yokladım, ne "Mâî ve Siyah" okuyan ne "Evrâk-ı Eyyâm"ı gören kimse bulmadı. Buralarda hâlâ bu renklere "mavi" ve "kara" diyorlar; hâlâ "evrâk"ı, "eyyâm"ı bilmiyorlar. Korkulur ki **[971-9]** bugün Sinan Paşa'nın o yüksek tazarrûları, tasannûları ne ise, yarın da bunlar o olacak!

Beynim o kadar ağırlaşmış ki başımı kaldıramıyorum. Başımdaki nöbetlerin sıtmaları içinde terler dökerek düşünüyorum. Elbette, diyorum, edebiyatımızla şiirimizin bu kadar fena, bu kadar zararlı bir şekil almasında bizim de kabahatimiz çok. Yazanlarımızın gözlerini dumanlar bürüyüp "Çeşm, ebrû, gîsû, ebrûvân, gîsûvân, müje, müjgân, cüfun, şüfun" diye saçmaladıkları vakit, "Ne diyorsunuz? Bunların dilimizde adı yok mu? " dememişiz. Bu biçim hokkabazlıklara bir şey nazarıyla bakıp bunu yapanları omuzlarımızda taşıyıp gelmişiz. Mesela, ârif bir Maârif Nâzırımız, "Mektep ki mehd-i nâzıdır efkâr-ı hikmetin"[191] mısraıyla başlayıp soğuk bir yılan ıslığı gibi uzanıp giden meşhur *Terkîb-i Bend*'inde bize, çocuklarımıza, kimseye yarar, sanki ne var? Bu kılıktaki nafile sanatların, hatta

"Marifet, Hakk'ın ecell-i lutf-ı Subhânîsidir.
(İzzet)in bânîsi, (mamûriyet)in hâmîsidir.
Dâim eyler zâhir ü bâtında taklîb-i umûr
Sanki ahkâm-ı şuûnun (Sânî'i sanî) sidir."[192] **[972-10]**
Her nakş-ı bedî'-i hayret-endûd
Bir cilvesidir Cenâb-ı Hakk'ın,
Her şiir-i belîğ-i hikmet-âlûd
Bir nüktesidir kitâb-ı Hakk'ın,
Her lahn-ı latîf-ı rikkat-efzûd
Bir nâmesidir rebâb-ı Hakk'ın..
Hep tab'a sefa veren bedâyi'
Ya Rabbî! Sana değil mi râci?[193]

gibi göz alıcı tumturakları bugün de, yarın da cam dolaplarda saklanacak yapma çiçeklerden başka nedir? Artık yetişir! Kârından geçtik, bu yılan nakşı hünerlerden usan geldi.

191 Mektep ki mehd-i nâzıdır efkâr-ı hikmetin
Her lahza mültecâsıdır ikbâl ü izzetin
Mekteptir en güzîdesi ezvâk ü nüzhetin
Mekteptir âfıtâbı cihân-ı saadetin
Mektep melâz-ı rif'atıdır âdemiyetin
Mektep kemâl ü ziynetidir akl u fikretin
Mektep hemîşe masdarıdır her meziyetin
Hâmî-i zî-şükûhu değil mi?......

192 Kemal Bey

193 Ekrem Bey

Hırçınlık mı? Yok yok, öyle bir ölçüsüzlük yok; hem nasıl olsun ki? O şiirlerden, o sihirlerden benim de çok zevkim vardı. Ben de dehalarından başka...hâlimce ne kadar zaman Fuzulî ile yandım, Nef'î ile gürledim, Nedîm ile güllüklere, Galib can ile göklere daldım. Kemal'e tapındım, Hamid'e, Ziya'ya, Ekrem'e, Fikret'e çarpıldım. Sonrakilere de pek çok kapıldım. Hâlâ bile biraz böyle. Aaah milleti bugünkü halinde görmemeliydim, onun yarınını göz önüne getirdikçe ürpermemeliydim. Yoksa o eğlenceler, elbette benim de hoşuma giderdi ve gider.

En sonra, şundan da eminim ki beni bu cesaretimden ve şikayetimden dolayı faraza bütün dünya nankör görüp ayıplasa

> "Eslâfı ya etmek için ibcâl
> Lâzım mı muâsırîni iğfâl?"

diye vazife dersi veren o büyük merhumun büyük ruhu ayıplamaz. Yanılmıyorum, eminim.

[973-11] Ben böyle, hayvan üstünde bir çuval kemik gibi, kapkara, içim kanaya kanaya giderken, kulağıma göklerden doğru yine bir ses çalındı. Dinledim. Memesi çocuğunun ağzında, beşiğe yaslanmış bir taze kadın,

> "Camilere götür helal...ninni!

Hem yurdu hem öcünü al...ninni!"[194] bedîâsını okuyordu. Başımda, göğsümde, bütün vücudumda ruhum ürperdi. Bütün ruhumla sarsıldım. Başımı kaldırıp baktım, yıldızları gördüm. İçime güneşler doğdu. Yukarıda, yılın en dikenli zamanlarında Allah'a dayanıp,

> "Milletimin sevgileri özümde,
> Vatanımdan başka şey yok gözümde!"

diyerek öne düşen kahraman üstadımız Mehmed Emin duruyordu. Çocuklar sade kıyafetli, yeni şiirlerini, dal dal, yaprak yaprak, çiçek çiçek pek yeni bir güzellikle gülümseyen yıldızların etekleri ucuna saçıyorlardı.

> "Çıktım, çıktım, güneş büsbütün doğdu,
> Altın saçlarıyla zulmeti boğdu."[195]

> "Memleketten uzak düştüm, bilmem ki
> Hangi vakit bana nasip olacak
> Onu görmek! (o doğduğum köydeki)
> Evceğizde gönlüm rahat bulacak!
> Rüzgar eser yamacının başında,
> Başka hâl var toprağında, taşında."[196]

> "Büyük baba çubuğuyla dinlenirken ormanda, **[974-12]**
> Büyük ana tereyağı, kaymak yapar bir yanda."[197]

194 Gökalp Ziya
195 Cânib
196 Ulvî
197 Alaaddin

“Söyle bana güzel dere!
Saf suların nereden çıkar?
Nereleri okşar, yıkar?
Ya gittiğin yerler nere?”[198]

Güzel çoban! Kuzuların niçin dağıldı?
Koyunların memesinden kan mı sağıldı?”[199]
“Gece çoktan başlamıştı, silinmişti ovalar..
Gökler bulut, yerler duman, ne ışık var ne yol var;
Yalnız derin bir karanlık ufukları sarardı,
Yerler göğü soruyordu, gök yerleri arıyordu.
Deniz taşkın, rüzgar coşkun, fırtınalı bir gece;
Cenk yolunda gidenlere kasırgalar eğlence..
Şimşek çakar, yol gösterir, dalga derdi: İleri!
Haydi yürü, ey Türk genci, koş. Kucakla zaferi!”[200]

Bilmem ki hangisini almalı? Âh... Ben de bir çiçek olup, bir şiir olup, bir şair olup, bir yıldız olup oralarda serpilip yayılmalıydım, düşüp bayılmalıydım! Ne olmuş da akşamdan beri bunları görmemişim? Hasta gönülcüğümü bunlarla okşayıp yatıştırmamışım? Zâhir, şeytanlar göstermemiş olacak.

Halka söyleyen, halka ağlayan, halkı söyleten, ağlatan, halkın yüzünü güldürmeye çalışan bu öz çığlıklar beni yeniden çıldırtacaktı. Bereket versin ki karşımda bir karaltı göründü. “Sanki bunlar da ne?” dedi. Bu bir hortlaktı. Anladım, iltifat bile ettim. Filhakîka hâlâ bir sınıf bilgiç kimseler, ayakta dimdik durup göz belertiyorlar, “Bu ileri [975-13] gitmez bir yol.” diyorlar. Şükür Allah’a, ben tamam kanaatle inanmışım. Bu yol hem ileri gidecek, hem bizi ileri götürecek. Ben yine inanmışım ki “olmaz” diyenler de “olur” diyenler de bilmeyerek bilerek, istemeyerek isteyerek, bozarak yaparak, dilin temizlenmesine, silkinmesine hizmet ediyorlar. Dil yavaş yavaş hazırlanıyor. Hem çok geçmeyecek, bu karanlık gecenin sonunda bir güneş doğacak; karanlıklardan güneş doğar gibi, bir büyük edip gelecek! Bu kimsesiz, öksüz milleti tutup kaldıracak. İlk birisi edecek. Hem de çok yakında. İşte Allah’ın inayetiyle, dost ve düşman farkında olarak, olmayarak onun yolunu açıp duruyoruz.

Gönlüm gökler kadar açılmış, genişlemişti. “Ah”, diyordum, “Elhamdülillah.” diyordum. Bu sırada anladım ki Isparta’nın kenarına, çay boyuna gelmiştik. Tamam bir yıldır camileri, kubbeleri, minareleri yerlerde yatan zelzele artığı şehrin bu civar mahalleciklerindeki mescitlerden, “Allahu Ekber, Allahu Ekber” yatsı ezanları yükseliyordu. Göğsüm bir daha imanla kabardı. “Yâ Rabbî” dedim, “Bizi daha çok bekletme. Kurtarıcı şairimizi yolla.” “Ey büyük şairimiz!” dedim, “Artık sen de gel! Gel de göz yaşlarımızı elmas gibi kullan! Kanımızdan parlak parlak boyalar çıkar! Benim toprağımla da kaldıracağın binaya çamur yap!...

Ispartalı Hakkı

198 Cevâd
199 A.Gündüz
200 Hıfzı Tevfik, henüz basılmamış bir şiirinden.

İttihat ve Terakki Kongresi
6

Bu seneki İttihad ve Terakki Kongresi, icra ettiği ilmi münakaşa neticesinde, fırkanın hususî rengini teşhis ettiren samimi bir kanaat izhar etti. Bu kanaatin ruhu, İslâmiyetle medeniyet-i asriyenin tamamıyla kâbil-i îtilaf olduğuna itimattır. Memleketimizde öteden beri bu kanaate malik zevat eksik değildi. Bunların **[976-14]** başında Namık Kemal ile Cevdet Paşa'yı zikredebiliriz. Fakat, bu fikrin aksine inanan bir zümre de mevcuttu. Bu zümrenin zu'muna göre İslâmiyet hiç bir zaman medeniyet-i asriye ile îtilâf ve imtizâc edemeyecekti. Garibi şurasıdır ki bu zümre, biri birinin tamamıyla zıddı olan iki mübayin hizbi muhtevidir. Nazariyatta aynı mukaddime ile başlayan bu iki hizip, ameliyatta büsbütün mütezad neticelere vâsıl oluyorlardı. Bu hiziplerden birine "Avrupa mutaassıpları" diğerine "medrese mutaassıpları" diyebiliriz.

Mutaassıp Avrupacılara göre, madem ki esasât-ı İslâmiye medeniyet-i hâzırayla îtilâf edemeyecekti, o halde bu esâsâtı tamamıyla terk ederek maddî manevî bütün varlığımızı Avrupa medeniyetine intibak ettirmemiz lazım gelir.

Mutaassıp medreseciler ise bunun aksini düşünüyordu. Madem ki medeniyet-i asriyenin İslâmî esaslarla îtilâfı mümkün değildir. O halde bu medeniyetin bütün anâsırından teberrâ ederek ananât-ı mevcudemizle iktifa etmemiz iktiza eder. Görülüyor ki bu hiziplerin ikisi de içtimaî şe'niyetten uzak, pek uzak bulunuyorlar. Milletimiz ne mukaddes dininden vazgeçebilir, ne de hayat-ı asriyenin îcâbât-ı zaruriyesinden tecerrüd edebilir. Mukteza-yı hikmet, bu iki nimetten birini diğerine feda etmek değil, belki onları birbiriyle telife çalışmaktır. İşte, İttihat ve Terakki Kongresi, bu hikemîyâne mesleği kabul ederek bu seneki programıyla tatbikata başlamıştır.

Siyasi bir fırkanın vazifesi muntazam ve kutlu bir devlet teşkilatı meydana getirmektir. İttihat ve Terakki Fırkası bu umdeyi şiar ittihaz edince devlet hakkındaki telakkisi de vuzuh kesbetmiş oldu. Artık, bu fırkanın gayesi aynı zamanda hem İslâmî, hem de asrî bir devlet teşkiline çalışmaktan ibaret olabilir. Çünkü medeniyet-i asriyenin İslâmiyetle kâbil-i telif olduğunu kabul eden bir heyet, İslâmi bir devletin aynı zamanda asri bir devlet mahiyetini ele alabileceğini, yahut tâbir-i âharla, asrî bir devletin aynı zamanda İslâmî **[977-15]** bir devlet esasâtına istinat edebileceğini kabul etmek mecburiyetinde kalır. Lakin maatteessüf, teceddüd yolunda ilk adımları atan Tanzimatçılar bu sûretle düşünmüşler, bu yolda hareket etmişlerdi. Onlar, Osmanlılığı asrî bir devlet hâline koymaya çalışmışlar, fakat yanlış içtihatlarla devleti daha çok gayri asrî bir hale getirdikleri gibi İslâmî devlet şeklinden de büsbütün çıkarmışlardı. Binânenaleyh, İttihat ve Terakki teceddüd yolunda selefi olan Tanzimat cereyanının körükörüne bir muakkibi olmak değil, belki onun hatalarını arayıp bulmakla doğru yolun nerede olduğunu meydana çıkarmak vazifesiyle mükellefti. Tanzimatçıların birinci hatası, Hilâfet-i İslâmiye ile devlet-i İslâmiye'nin ayrı ayrı şeyler olduğuna zâhib olmalarıdır. Halbuki İslâmiyet'te, halife, devletin riyaset-i siyasiyesini haiz olan zat olup hilâfet teşkilatı, devlet teşkilatından ibarettir. Saltanat, İmam Maverdî'nin *Ahkâm-ı Sultâniye*'sinden anlaşıldığı veçhile hilâfetin sıfat-ı hükümrânîsi (Souveraineté) olup kat'an ondan ayrı bir şey değildi. "Sultan-Souverain" mânâsına olup halife bizzat sultandır. Binâenaleyh, Tanzimatçıların zannettiği gibi hilâfetle saltanat aynı zatta içtima etmiş biri birinden ayrı sıfatlar değildir. Sadrazam,

hilâfet makamında müstakil bir mahiyeti haiz zannolunan saltanat makamının vekil-i mutlak değil, bizzat halifenin vekil-i mutlakıdır ve hâmil bulunduğu mühr-i hümâyun, Hulefâ-yı Abbasîye zamânında vezîrlere mevdû' bulunan hâtem-i hilfettir. Hilâfeti, Katoliklerin Papalık makamı gibi ruhânî bir riyasete teşbih ederek şeyhülislâmı bu makamın vekil-i mutlakı zannetmek şer'-i şerîf nokta-yı nazarından gayet fahiş bir hatadır.

Tanzimatçıların ikinci hatası da iki nev hakk-ı kazânın mevcudiyetini zu'm etmeleridir. Onlara göre, hilâfet ile saltanat bir zatta müctemi', fakat biri birinden ayrı iki müstakil kuvvet olduğu gibi hilâfetin başka hakk-ı kazâsı, saltanatın başka hakk-ı kazâsı olup birincisi hilâfetin vekili olan Meşîhat'e, ikincisi de saltanatın vekili olan sadarete mevdû' olmak lazım **[978-16]** gelir. Bu nazariyeye istinadendir ki 1205 tarihinde kazaskerleri ve İstanbul Kadısı'nı Bâb-ı Meşîhat'e naklettiler. Kuzât-ı şer'iyye, kazaskerlere merbût bulunduğu için bunların oraya intikaliyle Bâb-ı Meşîhat kadılarının merci-i resmîsi hükmüne geçti. Halbuki bu tarihe kadar kazaskerler ve 'ale'l-umûm kadılar, sadrıazama merbûttu. Çünkü İslâmiyet'te iki nev hakk-ı kazâ mevcud olmadığı gibi iftâ ve kazâ sıfatları da aynı zatta içtima edemezdi. Hakk-ı kazâ münhasıran halifeye ait olup halifenin vekil-i mutlak da münhasıran sadrıazamdır. Kadılar, halifenin vekilleri olup onun nâmına icrâ-yı kazâ eyledikleri için vekil-i mutlakı tarafından intihâb ve inhâ olunarak kendisi cânibinden tayin edilirlerdi. Müftülere gelince, bunlar kadılar gibi halifenin memurları olmayıp evâmir-i ilahiyenin mübelliğleri idiler. Binaâenaleyh mevkileri, gayet âlî olup dünyevî hiç bir âmirin memurları olamazlardı. Bir zatta aynı zamanda iftâ ile kazâ içtima ettiği gibi İmam-ı Âzam hazretleriyle Zenbilli Ali Efendi, müftülük makamından Kadıyü'l-Kudâtlık ve Kazaskerlik makamına geçmeyi kabul etmemişlerdi. Bu misaller makâm-ı iftânın nazar-ı İslâm'da ne kadar âlî ve mukaddes olduğunu irâeye kâfidir.

Müftü ile kadının ikisi de ahkâm-ı fıkhiyeyi rehber ittihaz ettikleri halde aralarındaki bu tefâvüt-i kıymetin sebebi nedir? Bunun sebebi ahkâm-ı fıkhiyenin diyânî ve kazâî namlarıyla iki kısmı hâvi olması ve müftüler ahkâm-ı diyâniyenin hasbeten-lillah mübelliğleri olduğu halde kadılar, ahkam-ı kazâîyenin icrasına hasbelvekâle memur bulunmalarıdır.

Ahkam-ı diyâniye kuvve-yi müeyyidesi munhasıran uhrevî olan tekâlîf-i diniyedir. Ahkâm-ı kazâiye ise dünyevî bir kuvve-i müeyyideye mâlik olan tekâlîf-i dünyeviyedir. Binâenaleyh, ahkâm-ı kazâiye, "dinî ahkâm" cinsinin dâhilinde ise de "diyânî ahkâm" nevinin haricinde müstakil bir nevi'dir. Ahkâm-ı kazâiye bu günkü ıstılaha göre hukuk namını verdiğimiz kaidelerdir. O halde İslâmiyet'te, hukuk ahkâm-ı diniyeden mâdud ise de ahkâm-ı diyâniyeden mâdud değildir.

Mâbadı var.

Necm-i İstikbal Matbaası – Müdîr-i Mes'ûl: Halim Sabit

اسلام مجموعه‌سی

شعاری : «دینلی بر حیات ، حیاتلی بر دین» در .

ییل ٤ صایی ٤٩ | ٤ صفر ١٣٣٥ / ١٧ تشرین ثانی ١٣٣٢ | مدیری : حلیم ثابت

جلد : ٥

قرآن کریم

سورهٔ نسانک ٢٦ نجی آیتدن ٦٨ نجی آیته قدر مفهوم شریفی
[حاشیه‌لی مفهوم قرآندن]

مرحوم مناسترلی رفعت

تنقید و تقریظ

قاموس فلسفه . . [محترم رضا توفیق بك طرفندن یازیلان قاموس فلسفه‌نك تنقیدی]

منصوری زاده سعید

اسلام اجتماعیاتی

دین و شریعت [اتحاد و ترقی قونغره‌سی] ٧ نجی مقاله
(طنیندن)

کوك آلب ضیا

نسخه‌سی ٦٠ پاره‌در

توزیع یری زمان کتبخانه‌سیدر

نجم استقبال مطبعه‌سی

İslâm Mecmuası

Şiârı: "Dinli bir hayat, hayatlı bir din"dir.

Yıl: 4 **Sayı: 49** **4 Safer 1335** **Müdürü: Halim Sabit**

17 Teşrînisânî 1332

[30 Kasım 1916]

Cilt 5

Nüshası 60 paradır. Tevzî Yeri: "Zaman Kitaphânesi"dir.

Necm-i İstikbal Matbaası

İslâm Mecmuası

On beş günde bir çıkar. **Müslümanların fâidesine çalışır.**

Sayı: 49 **4 Safer 1335 – 17 Teşrînisânî 1332** **Yıl: 3**

KUR'ÂN-I KERÎM

[201]*İse sizi bir meyl-i azim ile doğru yoldan saptırmak isterler. (27) İnsan zayıf halkolunduğu için*[202] *Cenâb-ı Hak sizi hafiflendirmeyi*[203] *murad buyurur.*

(28) Ey müminler! Birbirinizin arasında mallarınızı bâtıl sûretle[204] *yemeyin. Ancak yekdiğerinizin rızasıyla ticaret edin. Birbirinizi katletmeyin ki Cenâb-ı Hak bu bâbda da hakkınızda izhâr-ı merhamet buyurdu.*[205] *(29) Kim ki bu menhiyatı zulüm ve taaddî sûretiyle işlerse onu karîben nâra ilka ederiz ki bu iş Allahu teâlâ için bir emr-i sehldir. (30) Eğer nehyolunduğunuz günah-ı kebâirden içtinap ederseniz seyyiatınızı af eyler, keremen cennete idhâl ederiz.* **[980-2]**

(31) Cenâb-ı Hakk'ın bazınızı bazınız üzerine vaki olan tafdiline haset etmeyin.[206] *Rical ve nisâdan her birinin müktesebatlarıyla mütenasip nasipleri vardır. Her şeyi alim olan Vâcib teâlânın fazl u keremini talep edin. (32) Rical ve nisânın her birini peder ve mâderleriyle sâir akrabalarının terk ettikleri emvâle vâris kıldık. Bunların ve ahd ü peyman ettiklerinizin miraslarını tediye edin ki Cenâb-ı Hak her şeye şahittir.*

(33) Cenâb-ı Hak ricalin bazısını akıl ve rü'yet cihetiyle ve nisâ-i enfal sebebiyle bazı nisâ üzerine tafdil edip ricâl-i nisâ üzerine musallat ve emr-i maîşette kâim kılındılar. Nisânın sâlihaları Allahu teâlâya itaat ve hukûk-ı ezvâca riayetle zevcelerinin gaybetinde (hıfz-ı samedâniye mütevessilen) ırz ve mallarını muhafazaya gayret edenlerdir. Buğz ve isyanları şerrinden korktuğunuz nisâya vaaz ve nasihat edin. Sonra döşeğinizden ayırın, daha sonra da darp edin. Eğer itaat ederlerse artık onlara zulmetmeyin ki Cenâb-ı Hakk'ın azamet ve celâli ve ulüvv-ü şânı bunlara razı değildir. (34) Zevç ile zevce beyninde şikâk vukûunu teyakkun ederseniz, ıslah-ı mabeyn için onların ehillerinden birer hakem gönderin. Bu mutavassıtlar onların ıslahını kastederlerse Cenâb-ı Hak da zevceyn beynine tevfik verir. Zât-ı ecell-i âlâsı onların ve müelliflerin ahvâlini alim ve habirdir.

201 Yehûd ve Nasara ve Mecûs.

202 İnsan şehevâta sabır ve taate tahammülde zayıf olduğu için.

203 Umûr-ı din ve ahkâm-ı nikâhta suhulet.

204 Yani şer'in helal etmediği faiz ve kumar ve sirkat ve gasp ve yalan dava ile şunun bunun malını ekl etmek.

205 Benî İsrail'e isyanları sebebiyle kendilerini katle ferman buyurmuş iken sizi ondan nehyeyledi.

206 Cenâb-ı Hakk'ın mal ve cah cihetiyle bazınızı bazınız üzerine tafdil ve tezayüdünü temenni etmeyin ki takdir olunmayan şeyi temenni kader hükmüne muarızdır.

(35) Allah'a ibadet edin. Ona bir şeyi şerik tutmayın. Peder ve mâderinize ihsan, akrabanıza sıla-i rahîm, yetimlere dilnüvazlık, fukaraya tasadduk, akrabanızdan olan komşulara şefkat, bîgâne komşulara merhamet, dostlarınıza riayet, ebnâ-yı sebile îtâ-yı nimet edin. Köle ve cariyelerinizi güzel bakın. Cenâb-ı Hak mütekebbirâne salınarak nâsa kuru kuruya fahr edeni sevmez.

(36) Kendileri buhul edip nâsa da buhul ve imsak ile emreden ve fazl-ı ilâhîden kendilerine verileni ketm ve ihfâ eyleyen kâfir-i nimetler için mûcib-i **[981-3]** *rüsvây olan cehennem azabını âmâde eyledik. (37) Ve Allahu teâlâya ve âhiret gününe iman etmeyip mallarını nâsa riya için infak edenler şeyâtîne tâbi olanlardır. Böylece yar ve karîni şeyâtîn olanın akıbet-i hâli de suikarîni gibi olur. (38) Bu kâfirler Allah'a ve resûlüne iman getirip Cenâb-ı Hakk'ın ihsan buyurduğu mal ve nimetten ehlini infak edeydiler kendilerine zarar mı olurdu? Cenâb-ı Hakk ise onların halini ve cezalarını bilir. (39) Cenâb-ı Hak bir kimseye bir zerre kadar zulüm etmez. Hasenesi zerre miktarı olanı kat kat ziyade eder ve bunun zımnında da ecr-i azim ihsan eyler. (40) Her ümmetten şahitler*[207] *getirdiğimiz zamanda o kâfirlerin hali neye müncer olur ki o anda seni de*[208] *o şahitlerin sıdkına şahit getireceğiz. (41) İşte o günde peygamberlere isyan ile küfürde pûyân kalmış olanlar "Ne olaydı da toprak altında kalaydık." temennisinde bulunsalar gerektir ki huzûr-ı ilâhîde amellerini ketme muktedir olamayacaklardır.*

(42) Ey müminler, söylediğinizi bilmeyecek derecede sarhoş olduğunuz ve cenâbet bulunduğunuz halde namaza yaklaşmayın. Ancak yolcu iken cünüp olur da gusül edemezseniz su bulup gusül edinceye kadar teyemmümle namaz kılın. Eğer hasta olur da yıkanmak mahzuru var ise veya seferde olup da su bulunmaz veya mahzur bulunursa veyahut sebilinizden nâkızu'l-vudû bir şey gelirse veyahut kadınlara dokunur da su bulamazsanız pak toprakla teyemmüm edin ve bunu da yüz gözü ve dirseklere kadar ellerinizi mesh etmek sûretiyle îfâ edin. Cenâb-ı Hak bu sûretle de sizi af ve mağfiretle tebşir eder.

(43) Kendilerine kitaptan nasip verilmiş olanlara[209] *nazar etmez misin ki dalâleti iştirâ*[210] *edip sizi de râh-ı haktan ıdlal etmek isterler. Halbuki* **[982-4]** *Allahu teâlâ düşmanlarınızı sizden daha âlâ bilir. Zât-ı ecell-i âlâsının velâyeti size kâfi ve nusret-i celîlesi vâfidir. (44) O Yahudiler ki kelâmı mevzuundan tahrif*[211] *edip zâhiren "Kabul ettik." ve batınen "İsyan eyledik." derler ve "Sen bizi dinle, biz seni dinlemeyiz, bize çobanlık*[212] *et." deyip iki yüzlü sözlerle düşnâme müşâbih tefevvühâtta ve dine tâ'rizâtta bulu-*

207 Yani peygamberler

208 Muhammed aleyhi's-salâvatü ve's-selâm

209 Tevrat verilmiş olan Yahudilere

210 Tevrat'ı tahrif edip

211 Yani Muhammed aleyhi's-salâvatü ve's-selâmın sözlerini dinleyip kabul sûretini gösterdikten sonra o meclisten ayrıldıklarında başka türlü söylerler.

212 "Raina" kelimesinin mânâsını tahrif ile çobanlığa hamlederler.

nurlar. Onlar "Sözünü işittik, itaat ettik, bizi de dinle ve bize hüsn-i nazar eyle." deseydiler haklarında hayırlı ve pek doğru bir hal olurdu. Lakin küfür ettikleri için Cenâb-ı Hak onlara lanet etti. İmana gelenleri pek az olur.

(45) Ey kitap verilen kimseler,[213] *yüzlerinizi çarpıp arkanıza çevirmezden veyahut ashâb-ı sebte olan lanet gibi sizi de lanetlemezden evvel*[214] *nezdinizde olanı masduk olarak inzal ettiğimize*[215] *iman edin ki Allahu teâlâ vaadini îfâ ve vaidini kazâ ile infâz-ı ahkâm eder. (46) Cenâb-ı Hak kendisine şerik getireni mağfiret etmez ve bunun gayri hâlâtta dilediğini af ve mağfiret eyler. Kim ki Allahu teâlâya şerik getirirse affı mümteni bir zenb-i azim irtikâb etmiş olur. (47) Onlara atf-ı nazar etmez misin ki kendi kendilerini tezkiye ederler, halbuki Cenâb-ı Hak istediğini tezkiye eder ve kendilerini tezkiye edenler dahi hurma çekirdeğindeki iplik kadar*[216] *zulüm olunmazlar. (48) Bunların Cenâb-ı Hakk'a ne sûretle kizb ve iftira ettiklerine nazar et. Onların zâhir ve bahir olan bu günahları kendilerine kâfidir. (49) Görmez misin ki kendilerine kitaptan* **[983-5]** *nasip verilenler cibt ve tağuta*[217] *taparlar ve küfür edenlerin yolu iman edenlerin yolundan doğru ve daha iyidir derler. (50) Bunlara Cenâb-ı Hak lanet eder ve her kim ki Allah'ın lanetine uğrar ise onun için bir yardımcı bulunmaz. (51) Onlara padişahlık nasip olur mu ki nâsa bir nakir*[218] *bile vermezlerdi. (52) Ayâ Allahu teâlânın fazl u kereminden nâsa verdiklerine haset mi ediyorlar? İşte âl-i İbrahim'e kitap ve hikmet ve azim saltanat verdik. (53) Onlardan bazısı iman bazı îraz ettiler ki bu îraz edenler için yalımlı cehennem ateşler kâfidir. (54) Âyâtımızı inkâr ile küfür edenleri karîben cehenneme ilkâ eder ve derileri yanıp piştikçe azâb-ı daimiyi tadıp durmak için yeniden derilerini tebdil ederiz. Allah aziz ve hakimdir. (55) İman edip â'mâl-i sâlihada bulunanları tahtından nehirler cereyan eden cennetlere ithal edeceğiz. Orada ebedî kalacaklar ve orada mevcut ezvâc-ı mutahhara ile zıll-i zalîl-i firdevse dâhil olacaklardır.*

(56) Cenâb-ı Hak emânâtı ehline vermekliğinizi ve nâs beyninde hükmettiğiniz zaman adl ile hükmetmenizi emir ve ferman buyurur ve bunlarla size ne güzel va'z eder. Zât-ı ecell-i âlâsı semî ve basîrdir.

(57) Ey müminler, Allah'a ve resûlüne ve ulu'l-emrinize itaat edin. Eğer bir şeyde münâzaa ederseniz kitabullaha ve resûlüne müracaat edin. Allah'a ve yevm-i âhirete iman edenlerden iseniz bu sûretle müracaatınız hakkınızda hayırlı ve sizin hüküm ve tevilinizden ahsendir.

***

[984-6]

213 Yahudiler.
214 Bâlâda mezkûr sayd-ı mâhi erbabının sebt günü haramını dinlemediklerinden dolayı vaki olan ukûbet gibi.
215 Yani Kur'ân-ı Kerim'e.
216 Yani onların ukûbetlerinde ednâ ve noksan zulüm olunmazlar.
217 Cibt bir nevi sanem, tağut dahi şeytan demektir.
218 Nakir demek hurma çekirdeğinin zahrındaki damarcığı kadar.

TENKİT VE TAKRİZ

Kâmûs-ı Felsefe
(Kazayâ-yı Mütenâvibe)

(Geçen Nüshadaki Tenkitten Mâbad)

Kâmûs-ı Felsefe, Kazayâ-yı Mütenâvibe hakkında izâhât-ı sâbıkasına şu yolda beyânatını ilave ediyor:

"Şu kadar var ki mantıkta bu bahsi tâmik ve layıkıyla meseleyi tahkik etmiş olan ulemâ-yı müteahhirin mebde-i tenâkuz (principe de la contradiction) ile mebde-i tenâvüb (le Principe de l'alternative) arasında mühim bir fark bulup tayin etmişlerdir. Yekdiğeriyle mütenâkız (contradictoires) bulunan iki kaziyenin her ikisi de doğru olamaz. İşte mebde-i tenâvüb de budur. Anlaşılıyor ki her iki sûrette dahi şekl-i kazayâ şartıye-i munfasıladır; ve her iki sûrette de mebde-i esâsî tenâkuzdur. Yalnız şu fark var ki şartıye-i munfasıla şeklinde mâruz olan bir kaziye-i mürekkebenin bir kaziye-i mütenâvibe olabilmesi için, tarafeynini teşkil eden iki kaziye-i hamliye arasında mânia-ı hulû bulunması bir şart-ı esâsidir."

Bundan evvelki nüshada beyan ettiğimiz "mânia-i cem'", "mânia-i hulû"nun mânâ-yı ahasslarından ibaret idi. Bir de bunların o mânâlardan başka mânâ-yı eamları da vardır ki munfasıla-i hakikiyelere de şâmil olur.

"Mânia-i cem' bi-ma'na'l-eam" hiçbir kayıt ve şart ilave edilmeyerek alelıtlak "hangi biri doğru olursa diğeri behemehâl yanlış olan kaziyelerden teşekkül eder." **[985-7]**

Şüphe yoktur ki mânia-i cem', bu mânâya nazaran nasıl "şu şey hacerdir veya şecerdir" gibi mânâ-yı sâbıkı itibariyle mânia-i cem' olanlara şâmil olduğu gibi "şu adet zevçtir veya ferddir" gibi munfasıla-i hakikiyelerde de şâmildir. Çünkü nasıl "şu şey hacerdir veya şecerdir" mânia-i cem'inde tarafeyni teşkil eden kaziyelerden hangi biri doğru farz edilecek olur ise diğeri behemehâl yanlış olacağı gibi "şu adet zevçtir veya ferddir" munfasıla-i hakikiyesindeki kaziyelerden de hangisi doğru farz edilir ise diğeri behemehâl yanlıştır.

Görülüyor ki bu her iki nev munfasılalarda, tarafeyni teşkil eden kaziyelerin hangi biri doğru farz olunursa diğeri behemehâl yanlıştır. Binâenaleyh aralarında bu mânâ itibariyle hiçbir fark bulunmaz ise de fakat birinde yani "şu şey hacerdir veya şecerdir"gibi munfasılalarda tarafeyni teşkil eden kaziyelerden hangi biri yanlış farz edilir ise diğeri behemehâl doğrudur denilemeyip diğerinde yani "şu adet zevçtir veya ferddir" gibi munfasılalarda hangi biri yanlış ise diğeri behemehâl doğrudur denilebilir: Demek oluyor ki yalnız bu noktadan aralarında pek açık fark bulunuyor.

Mânia-i hulû da mânia-i cem' gibidir. Mânia-i cem' bi-ma'na'l-eamda alelıtlak "hangi biri yanlış olur ise diğeri doğru olması lazım gelen kaziyelerden teşekkül eder."

Bu mânâ itibariyle mânia-i hulû da, munfasıla-i hakikiyelere şâmil olur. Çünkü nasıl "Zeyd denizdedir veya magrûk değildir" gibi mânâ-yı sâbıkı itibariyle mânia-i hulû olanlara "tarafeyni teşkil eden kaziyelerinden hangi biri yanlış farz olunur ise diğeri behemehâl doğrudur" mefhûm ve mânâsı sadık ise "şu aded zevçtir veya ferddir" gibi munfasıla-i hakikiyelere de sadıktır. Aralarında bu mânâ itibariyle hiçbir fark yoktur.

İşte böyle mânia-i hulû tabiri de, her iki nev munfasıla arasında hiçbir **[986-8]** fark gösteremeyen müşterek ve şümullü bir mânâda istîmal olunduğu gibi, bazen de mânia-i hulû, mânia-i cem' gibi takyid olunur da munfasıla-i hakikiyelere şâmil olmaz. Tamamıyla tefrik edilmiş olur. Nasıl mânia-i cem' takyid edilerek "şu şey hacerdir veya şecerdir" gibi her iki tarafının doğru olması ihtimali olmamakla beraber yanlış olması ihtimali olanlara tahsis olunduğu ve bu itibar ile munfasıla-i hakikiyeden tamamıyla tefrik edildiği gibi çünkü munfasıla-i hakikiyenin tarafları her ikisi de doğru olamaz, yanlış da olamaz, behemehâl biri doğru diğeri yanlıştır. Mânia-i hulû da, "Zeyd denizdedir veya magrûk değildir." gibi her iki tarafı yanlış olmamakla beraber her ikisinin doğru olmak ihtimali olanlara tahsis edilir de munfasıla-i hakikiyeden tefrik edilmiş olur. Çünkü munfasıla-i hakikiyenin her iki tarafı doğru veya yanlış olamaz, behemehâl biri doğru diğeri yanlıştır.

Görülüyor ki munfasılalar ve envâ ve aksamı arasında fark, pek açıktır. Öyle *Kâmûs*'un dediği gibi mütekaddimîn tarafından keşif olunamamış da ancak müteahhirîn zamanında keşif edilebilmiş bir fark-ı mühim, yoktur. Fakat mantıkiyyûn beyan ettiğimiz veçhile mânia-i cem', mânia-i hulû hakkında iki türlü ıstılah vaz' ettiklerinden mânâ-yı ahasslarına işaret maksadıyla "Bunlar bazen şu sûretle tefrik olunur" diye beyânatta bulunurlar.

Bundan maksatları ise her ne kadar mânâ-yı eamları itibariyle tamamıyla birbirinden tefrik olunamazsa da bunların mânâ-yı ahassları da vardır. O sûretle tefrik olunur demektir ki meânî-i ıstılahiyelerini beyandan başka bir mânâyı ifade etmez.

Mansûrîzâde Said

***

[987-9]

İSLÂM İÇTİMÂİYATI

İttihat ve Terakki Kongresi

(Geçen Nüshadan Mâbad)

Ahkâm-ı diniye esasen birdir, fakat, kuvve-i müeyyidelerin dünyevi ve uhrevi namlarıyla iki nev'i bulunması bu ahkâmı zaruri olarak iki nev'e ayırmıştır. Kadı dünyevi bir nizam ve intizamın tesisi ve alelumum içtimai ihtiyaçların temini vazifesiyle mükellef olduğu için hayatın her türlü îcâbâtını nazar-ı dikkate almaya mecburdur. Bundan dolayıdır ki diyâneten câiz olmayan birçok işleri kadı bizzat icraya veyahut başkaları tarafından icrasını kabule muztar kalmıştır. Mesela faiz almak diyâneten hiçbir sûretle câiz olmayan bir fiildir. Çünkü nazar-ı diyânette bütün Müslümanlar kardeş olup kardeşin kardeşten faiz alması her milletin ahlâkına göre mâyubdur. Diyâneten kat'iyen câiz olmayan bu fiili kadı zaruret-i içtimaiyenin icbarıyla bilfiil icra etmeye mecbur kalmış, yani eytamın nukûdunu rıbh-i mülzem usûlüyle faize vermeye muztar olmuştur. Bunun gibi "lâ vasiyyete li'l-vâris" mantıkınca vârise vasiyet etmek câiz değil iken kadı buna da nefy-i mülk tarîkıyle bir nevi müsaade-i zımniye göstermektedir. Bugünkü îcâbât-ı kazâiye müskiratın mâl-i mütekavvim olduğunu kabule sevk ediyor. Fakat kazâ-yı İslâm'ın bunu kabule mecbur olması, diyânet-i İslâmiye'nin de kabul ıztırarında bulunmasını iktizâ ettirmez.

İftâ ile kazâyı aynı makamda birleştirmek ve mehâkim-ı şer'iye îlâmâtını fetva emanetine tasdik ettirmek kazâen tecviz edilen şeylerin diyâneten de câiz olduğu zehabını tevlîd ediyor. Bu zehabın diyânet ve ahlâk nokta-i nazarından ne kadar muzır olduğu izahtan vârestedir. İslâmiyet bütün maâlî-i ahlâkiyesini ahkâm-ı diyâniyesinde göstermiştir. Ahkâm-ı kazaîye her devrin icap ettirdiği bir takım müsâmahât-ı diniyedir. "Buistu bil-hanifiyyeti es-semeha" buyuran Hazret-i Peygamber haniflikle ahkâm-ı diniyeyi, semihlikle de müsâmahât-ı kazaiyeyi murad buyurmuşlardır. **[988-10]**

Hanifler, müftünün beyan ettiği ahkâm-ı diyâniye dairesinde hareket edenler, müsamahacılar ise kadının müsâdaat-ı zımniyesinden istifade edenlerdir. Mutasavvıfe birincilere ehl-i azimet, ikincilere ehl-i ruhsat namlarını verir. Mesela, mürûr-ı zamanla hakk-ı dâva sakıt olur, fakat hak sakıt olmaz.

Ehl-i ruhsat bu müsaade-i kazâiyeden istifade ederek mürûr-ı zamana uğramış borçlarını vermekten imtinâ eder. Halbuki ehl-i azimet müftünün mâ bihi't-takvayı emreden fetvasına imtisal ederek böyle bir borcu îtâya şitâbân olur. Bir millette ahlâkın hukuktan ibaret addolunması nasıl bir tereddi-i manevi ise diyânetle kazânın aynı mahiyette telakki edilmesi de aynı tedenni-i ahlâkiyeyi irâe eder.

İşte mehâkim-ı şer'iye nin Meşîhat'e raptı diyânet nokta-i nazarından bu müellim neticeyi husûle getirmiştir. Âmme-i nâs kadılar gibi Meşîhat-ı İslâmiye'nin de efrâdı dünyevi bir kuvve-i müeyyide ile terhib ettiğini görünce uhrevi kuvve-i müeyyideyi yavaş yavaş unutmaya başlamıştır. Çünkü iftâ makamı da kazâ işleri ile iştigal ve îlâmât-ı kazâiyenin tasdiki mesuliyetini deruhte edince şerîatın yalnız ahkâm-ı kanâiyeden ibaret olduğu zannı hâsıl olması tabiîdir. Taaddüd-i kazâ ahkâm-ı diyânetin selametini ihlal ettiği gibi hilâfet ile saltanatı birbirinden ayrı iki kuvvet gibi gösterdiğinden adeta memleketimizde iki nev hükûmet-i İslâmiye'nin mevcut olduğu zannını hâsıl etmiştir. Bu zannın tevsîi ile bunlardan birini hükûmet-i cismaniye, diğerini hükûmet-i ruhaniye gibi telakki edenler, İslâmiyet'i de Katoliklik gibi iki hükûmetli bir din zanneyleyenler az değildir.

İşte Tanzimatçıların yukarıda beyan ettiğimiz hatalı içtihatları bu gibi bâtıl telakkileri doğurarak devletimizi yavaş yavaş İslâmi bir devlet halinden çıkarmıştır. Gelecek makalede de Tanzimatçıların Osmanlılığı asri bir devlet vaziyetinden ne sûretle daha çok uzaklaştırdıklarını izah edeceğiz.

-7-

Geçen makalede, Tanzimatçıların Osmanlılığı, "İslâmi devlet" esâsâtından ne sûretle uzaklaştırdığını teşrih etmiştik. Acaba bu hareketi ihtiyar **[989-11]** etmeleri, devletimizi asri bir devlet haline getirmeye çalışmalarından mı icap etmiştir? Âtîdeki izahattan anlaşılacağı veçhile, Tanzimatçılar, bilakis, devletimizi asri bir devlet olmaktan da mümkün olduğu kadar uzaklaştırmışlardır. Asri devletin esası, memleketindeki bütün teşkilatları ya hizmet-i umumiye (service publique) yahut cemiyet-i hususiye (association privee) haline getirerek cümlesini kanuni râbıtalarla kendi mekânizmasına raptetmektir.

Hizmet-i umumiyeler devletin resmi daireleri hükmünde olup cemiyet-i hususiyeler ise devletin kanununa tebean ve onun müsaade-i resmiyesi ile teşekkül etmiş heyetler olduğu için vücutları devletin velâyet-i âmmesini tahdit ve takyid edemez. Bir devlet, bu gayeyi

istihdaf etmediği takdirde, memleketindeki her teşkilat yavaş yavaş fertleri üzerinde bir nevi velâyet-i âmme tesis ederek fiilen bir devlet mahiyetine istihâle eder. Bir teşkilatta velâyet-i âmmenin mevcut olup olmadığını gösteren içtimai mîyar, hakk-ı kazâdır. Hangi zümrenin hakk-ı kazâsı var ise, onun aynı zamanda bir velâyet-i âmmesi ve binâenaleyh bir devlet mahiyeti var demektir. Tanzimat'tan mukaddem, sefarethanelerde ve patrikhanelerde hakk-ı kazâ ve binâenaleyh bir nevi devlet mahiyeti mevcut idi. Bu kadim Bid'atların tesisi mesuliyetini Tanzimat ricaline atfetmek doğru olamaz. Vâkıâ Tanzimatçılar bu marazî müesseseleri bizzat icat etmediler, fakat, bunları meşru ve mâkul görerek bir aynını da İslâmlar için icat ve tatbik ettiler ve bu sûretle tahfif yahut izâlelerine çalışacakları yerde takviye ve idamesine ikdam etmiş oldular.

Tanzimatçıların nazariyât-ı idariyesine nüfuz edebilmek için, ıstılâhât-ı idariye-i idâdına ithal ettikleri iki tabirin medlûlünü tahlil ve tâmik etmek kifayet eder. Bu tabirler "cemaat" kelimesiyle "umûr-ı mezhebiye" terkibidir. Cemaat kelimesinin medlûlünü anlamak için bizdeki cemaatlerin Avrupa devletlerindeki mütenazırlarına bakalım. Mesela, Fransa'da Protestan ve Mûsevî kiliseleri, Paris'te **[990-12]** Rus ve Amerikan kolonileri var. Fakat ne bu kiliseler ne de bu koloniler bizdeki yerli yahut ecnebi cemaatlerine benzemez. Bizdeki yerli ve ecnebi cemaatlerin hakk-ı kazâları, imtiyazât-ı hukukiyeleri, velâyet-i âmmeleri mevcut olduğu halde Fransa'da yahut Paris'te mevcudiyetini zikrettiğimiz kilise yahut kolonilerin bu kâbilden hiçbir hakları, hiçbir imtiyazları yoktur. Fransa'daki alelumum Protestanlar ve Mûsevîler, Ruslar ve Amerikanlar bütün münasebât-ı hukukiyelerinde münhasıran Fransa devletinin velâyet-i kazâiyesine tâbidir. Maamâfih bu hal Fransa'ya yahut Avrupa'ya münhasır olmayıp Japonya gibi asri bir devlet mahiyetini alan bütün medeni milletlere şâmildir.

Yukarıdaki izahattan anlaşıldı ki asri bir devlette cemaat mahiyetini hâiz heyetler yoktur ve olamaz. Bunların ya hizmet-i umumiyeler ya da cemiyet-i hususiyeler haline ifrağı hukûk-ı âmme icâbâtındandır; mâmâfih, Tanzimatçılar böyle düşünmediler. Onlara göre Osmanlı Devleti fertlerden mürekkep bir heyet değil cemaatlerden mürekkep bir müttehide mahiyetindedir. Yerli ve ecnebi cemaatler arasında bir de, halifenin riyaset-i diniyesi altında bir cemaat-i İslâmiye tasavvur ettikleri için böyle bir "cemaatler konfederasyonu" kendilerine gayet mâkul görünüyordu. Sultan bu konfederasyonun "süzeren"i olacak, halife ile beraber patrikler ve sefirler onun vasalları hükmünde bulunacaktı. Sultan aynı zamanda hilâfet sıfatını da hâiz olduğu için cemaat-i İslâmiye'nin diğer cemaatler üzerindeki hakk-ı tefevvuku nev'an-ma temin edilmiş bulunuyordu.

Tanzimatçıların böyle bir nevi muhtariyeti hâiz cemaatler kabul etmesi güya serbesti-i edyan umdesine gösterdikleri ihtiramdan ileri geliyordu. Bu heyetlere cemaat-i diniye nâmını verdikleri gibi muhtar bırakıldıkları ahkâm-ı hukukiyeyi de "umûr-ı mezhebiye" tesmiye ediyorlardı. Güya aileye ait ahkâm-ı kazâiye umûr-ı hukukiyeden değilmiş de umûr-ı mezhebiyeden imiş! Halbuki bütün erbâb-ı ilim nazarında "mahkemevî bir kuvve-i müeyyideye mâlik olan kaideler" hukuki kaidelerdendir. Aile umûrundan **[991-13]** kadının huzuruna arz edilmeyen, mahkemenin kuvve-i müeyyidesine ihtiyaç göstermeyen cihetler tabiî umûr-ı hukukiyeden değildir. Bunlar arasında efkâr-ı âmmenin kuvve-i te'yidiyesine istinat edenler "ahlâkî", uhrevi kuvve-i müeyyideye müstenid olanlar da "diyâni" bir mahiyeti hâizdir.

Tanzimatçılar mezhep kelimesinin müphemiyetinden istifade ederek bütün bu işlere umûr-ı mezhebiye nâmını veriyorlardı. Halbuki mezhep kelimesi tamamıyla Fransızca Doctrine kelimesinin mukabilidir. Her imamın mezhebi "fıkhi bir doktrin" mahiyetindedir. Bizim umûr-ı mezhebiye dediğimiz şeyler hakkında Fransızlar affaires cultuelles tabirini kullanırlar ve Mezâhib Nezâreti mevkiinde Ministere des Cultes tabirini istîmal ederler. Culte kelimesinin mukabili "ibadet" olduğuna göre bu tabirlerin doğru tercümeleri "umûr-ı taabbüdiye" ve "ibâdât nezâreti" olmak lazım gelir. Umûr-ı taabbüdiye tamamıyla umûr-ı diyâniye mânâsındadır. O halde serbesti-i edyan, umûr-ı taabbüdiyenin yani umûr-ı diyâniyenin hürriyeti demektir. Bunun temini için taabbüdî zümrelerden siyasi cemaatler teşkil ederek onlara hukuki imtiyazlar vermek icap etmez. Halbuki, Âlî Paşa, Ermeni cemaatine mevcut imtiyazlar haricinde bir nevi "meclis-i milli" ve "meşrutiyet-i milliye" haklarını vermekte bile beis görmemişti.

Teşrih ettiğimiz nazariyât-ı idariyenin zaruri bir neticesi diğer cemaatler gibi bir de İslâm cemaati teşkil etmek olacaktı. Mehâkim-i şer'iyenin Meşîhat-ı İslâmiye'ye raptı bu gayenin birinci adımı olduğu gibi cemaat-i İslâmiyeler teşkili hakkındaki projeler de bunun ikinci adımı idi. Cenâb-ı Hakk'a çok şükür ki, yalnız Edirne'de teşkil olunan cemaat-i İslâmiye teşkilatı diğer vilayetlere tatbik edilmedi. Çünkü cemaatin siyasi bir mahiyeti hâiz bir nevi natamam devlet olduğu yukarıki tahlillerden anlaşıldı. Devletimiz, esasen halifenin riyaseti altında bir İslâm devleti iken onun karşısında cemaat namıyla bir ikinci İslâm devleti ikâme etmenin ne kadar büyük mahzurları dâî olduğu muhtâc-ı beyan değildir. Bunun, iki teşkilât-ı İslâmiye arasında husûle getireceği **[992-14]** tesâdümlerden başka bir büyük tehlikesi de harici ve dahili kapitülasyonların meşruiyetini kendi fiilimizle tasdik ve teyit etmemiz ve binâenaleyh onların devamına razı olmamız olacaktı. Maamâfih, cemaat-i İslâmiye teşkilatı yapılmamakla beraber onun kadar muzır olan diğer bir şey yapılmıştı. Yani İslâm dini dahilinde devlete ait hakk-ı kazâdan başka bir de Bâb-ı Fetvâ'ya ait ikinci bir hakk-ı kazâ tanınmıştı. Demek ki taaddüd-i kazâyı kabul etmek ve umûr-ı diyâniyeyi umûr-ı kazâiyeden temyiz ve tefrik etmemek İslâmiyet'in esâsâtına muvâfık geliyordu. O halde İslâm devleti öteden beri bazı Avrupa ulemâsının iddia ettiği veçhile hiçbir zaman asri bir devlet mahiyetini alamayacak, binâenaleyh ne dahilen ne de haricen müstakil olamayacaktı. Bu takdirce kapitülasyonları kaldırmaya da hiçbir hakkımız bulunmayacaktı. Mehâkim-i şer'iyenin Bâb-ı Fetvâ'ya raptındaki mahzur bundan da ibaret değildi. Malumdur ki Adliye Nezâreti kavânin-i adliyemizde nâkıs yahut îcâbât-ı asriyeye muhalif bir kaide gördüğü zaman bir madde-i kanuniye lâyihası tanim ederek Meclis-i Teşrîye gönderir. Bu madde orada aynen yahut tadilen tasdik edilmekle nekâyis-i kanuniyemiz aleddevam ikmal edilir.

Bu ihtiyacı aynıyla Bâb-ı Fetvâ'da hissedegelmiştir. Bunun için Bâb-ı Fetvâ'nın ittihaz ettiği meslek, ihtiyâcat-ı asriyeye muvâfık olan bir kavli fıkh-ı Hanefîde müftâ-bih olarak bulamadığı takdirde "Mesâil-i müçtehidün fîhde emîrü'l-müminîn hangi kavl üzere amel olunmasını emir buyururlar ise onunla amel muktezî olur." kaidesine ittibâen ya mezheb-i Hanefîyenin gayrı müftâ-bih kavilleri arasında veyahut mezâhib-i erbaanın diğer aksamına ait kaviller meyanında bularak tasdikini halifeye arz etmektir. Mehâkim-i şer'iyenin Bâb-ı Fetvâ'da bulunmasından tevellüd eden bu tarz-ı hareket ne meşrutiyete, ne şerîata muvâfıktır. Meşrutiyete muvâfık değildir, çünkü halifenin her iradesi bir kanun mahiyetinde olduğundan, bu tarz-ı hareketle meclis-i teşrîiyeden geçmeden kanun-

lar tanzimine bir meydan açılmış olur. Şerîata da muvâfık değildir, çünkü velâyet-i ifnâ halifede olmayıp nusûsdadır, nusûsun müfessir ve mübelliğleri ise müftîlerdir. İçtihat içtihadı nakzetmediği için [993-15] halifenin iradesi hiçbir müftîyi şu sûretle yahut sûretle iftâ etmeye icbar edemez. Emr-i ulü'l-emr kanun hükmünde olduğu ve kadılar halifenin vekili mevkiinde bulundukları için yalnız kadılar için mutâ'dır. O halde, mesâil-i müçtehidün fîhde tercih-i akval, esasen kuvve-i teşrîiyenin öteden beri kanun tanziminde imtisal ettiği bir esas olup bunun emr-i iftâya taalluku yoktur.

Hâsılı, bu usûlün ittihâzıyla, hem fetvanın emirü'l-müminîne tasdik ettirilmesi gibi hilâf-ı şer'i şerîf bir hareket ihtiyar edilmiş oluyor, hem de hükûmetin ve kuvve-i teşrîiyenin haberi olmadan Bâb-ı Fetvâca doğrudan doğruya kanunlar tanzimi gibi hâdim-i meşrutiyet bir fiil icra olunuyor.

Taaddüd-i kazânın diğer bir mahzuru da bir dava mahkemeye geldikten sonra elde müdevven bir Mecelle-i şer'iye bulunmadığı için meselenin hükm-i kazâiyesi fetvahaneden sual edilmesidir. Bu sûretle, fetvahaneden sâdır olan fetva yalnız mâkabli hakkında mabihittatbik bir kanun mahiyetini hâiz oluyor. Halbuki kanunlar yalnız mâ'badları için mâ-bihi't-tatbik olmak üzere tanzim edilir ve bunun tanzimi hakkı da münhasıran kuvve-i teşrîiyeye aittir. Fetvâhane bu tarz-ı hareketiyle, bir telakkiye göre teşrîi bir vazife îfâ ve diğer bir telakkiye göre de bir nevi hukuk müşavirliği icra ediyor. En büyük halifelerimizden olan Sultan Selim ile en büyük şeyhülislâmlarımızdan bulunan Zenbilli Ali Efendi'nin Meşîhat salnâmesinde münderiç muhavereleri diyânet ile kazânın sûret-i tefrikini pek âlâ gösterdiğinden Bâb-ı Fetvâ'nın mehâkim-i şer'iyenin hukuk müşaviri olması kat'iyen câiz değildir. Teşrîi bir vazife îfâ etmesi ise yukarıda beyan ettiğimiz veçhile meşrutiyete münâfidir.

Taaddüd-i kazânın bir başka mahzuru da aynı madde hakkında bir mahkeme-i nizâmiye ile bir mahkeme-ı şer'iyenin ayrı ayrı ve birbirine mütenâkız îlamlar vererek hükûmet-i icraiyeyi müşkül bir durumda bırakmasıdır.

Bütün bu saydığımız şeyler, asri bir devletle kâbil-i telif olmadığı gibi İslâmi bir devletle de kâbil-i itilaf değildir. Bir devletin umûr-ı diyaniyesi ile umûr-ı [994-16] kazâiyesi başka başka hizmet-i âmmeler teşkil eder. Binâenaleyh her biri için müstakil bir nezâret lazımdır.

Adliye Nezâreti umûr-ı kazâiye nezâreti olduğu için alelumum teşkilât-ı kazâiyenin mezkûr nezârete rapt ve ilhakı lazım olduğu gibi Meşîhat-i İslâmiye de umûr-ı diyâniye nezâreti olduğu için alelumum müessesât-ı diniyenin idaresi de Meşîhat-i ulyaya tevdi olunmak lazımdır. Mehâkim-i şer'iye başında Meclis-i Tetkikat-ı Şer'iye ve Kazaskerlik teşkilatları bulunduğu halde Adliye Nezâreti'ne ilhak edileceğinden teşkilat ve faaliyetindeki hususiyet kat'iyen haleldar olmayacaktır. Zaten Kanun-ı Esâsi'nin 118. Maddesi alelumum kavâninin tanziminde ahkâm-ı fıkhiyenin esas ittihaz edilmesini temin ettiği gibi hukûk-ı ailenin diğer ahkâm-ı hukukiyeye nispetle daha çok ananevi bir mahiyeti hâiz olduğu da bütün ulemâ-i hukukça müsellemdir.

Umûr-ı diyâniye ile umûr-ı kazâiyenin müstakilen ayrı nezâretlere tevdiinden husûle gelecek fayda yalnız tevzi-i adalet nokta-i nazarından değildir. Bu tefrikten husûle gelecek en büyük menfaatimiz, diyânet nokta-i nazarından olacaktır. Çünkü şimdiye kadar

emvâl-i eytamın irbahı ve mehâkim-i ehliyyenin idaresi gibi umûr-ı maddiye ile fart-ı iştigalden umûr-ı diyâniyeyi nazar-ı dikkate almaya vakit bulamamış olan Meşîhat-ı İslâmiye artık bu ârızî meşgalelerden kurtulacağı için Zenbilli Ali Efendi'nin tabiri ile "emr-i âhiretimizi muhafaza"ya hakkıyla çalışabilecek ve ümmet-i İslâmiyeye lazım gelen terbiye-i diniyeyi vermeye muvaffak olacaktır. Meşîhat-ı İslâmiye'nin bundan sonra îfâ edeceği vezâif-i âliye-i diniyeyi de gelecek makalemizde teşrih edeceğiz.

***

Müdîr-i Mes'ûl: Halim Sabit – Necm-i İstikbal Matbaası

اسلام مجموعه‌سی

شعاری : «دینلی بر حیات، حیاتلی بر دین» در.

ییل ٤ صایی ٥٠ — ١ ربیع الآخر ١٣٣٥ — ١٢ کانون ثانی ١٣٣٢ — مدیری : حلیم ثابت

جلد : ٥

قرآن کریم

سورهٔ نسانک ٥٨ نجی آیتندن ٩٦ نجی آیتنه قدر مفهوم شریفی
[حاشیه‌لی مفهوم قرآندن]

مرحوم مناسترلی رفعت

عشر شریفلر و آمن الرسول عشر شریفنک تفسیر و ترجمه‌سی

ثریا

اسلام اجتماعیاتی

اتحاد و ترقی قونغره‌سی مناسبتیله
[اسلام تشکیلاتی حقنده ملاحظه‌لر] ... *

ملی اقتصاد

داخلی استعمار — احمد محی الدین

نسخه‌سی ٦٠ پاره‌در

توزیع یری زمان کتبخانه‌سیدر

نجم استقبال مطبعه‌سی

İslâm Mecmuası

Şiârı: "Dinli bir hayat, hayatlı bir din"dir.

Yıl: 4 Sayı: 50

1 Rebîülâhir 1335
12 Kânûnusânî 1332
[25 Ocak 1917]
Cilt 5

Müdürü: Halim Sabit

Nüshası 60 paradır. Tevzî Yeri: "Zaman Kitaphânesi"dir.

Necm-i İstikbal Matbaası

İslâm Mecmuası

Müslümanların fâidesine çalışır. **On beş günde bir çıkar.**

Sayı: 50 **1 Rebîülâhir 1335 - 12 Kânûnusânî 1332** **Yıl: 3**

KUR'ÂN-I KERÎM

Sûretü'n-Nisâ

-Bismilâhîrrahmanirrahim-

اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذٖينَ يَزْعُمُونَ اَنَّهُمْ اٰمَنُوا...وَاُولٰٓئِكُمْ جَعَلْنَا لَكُمْ عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا مُبٖينًا

(58) Onları görmez misin ki sana inzal olunanla[219] *senden evvel nâzil olanlara*[220] *iman ettik zu'munda bulundukları ve tağutu inkâr ile emrolundukları halde yine muhakemelerinin tağut tarafında olmasını murat ederler. Şeytanın maksadı da onları dalâlet-i baide ile ıdlâl etmektir. (59) Bunlara (Allah'ın inzal buyurduğuna ve resûlüne gelin.) denildikte ol münâfıklar senden düşmanâna yüz çevirirler. (60) Onların halleri nasıl olur ki kendi elleriyle işledikleri seyyiattan dolayı kendilerine musibet isabet ettikten sonra sana gelip yemin billah ederek (Bizim muradımız ancak vech-i hüsn ile telif ve tevfik-i mâbeyn idi.) derler. (61) Onların kalplerinde olanları Cenâb-ı Hak bilir, sen onların ukûbetinden vazgeç, onlara vaaz u nasihat et, yalnız oldukları halde de beliğ ve müessir* **[996-2]** *sözler söyle. (62) Biz gönderdiğimiz peygamberi ancak Allah'ın emriyle kendisine itaat edilsin için gönderdik, nefislerine zulmetmiş olanlar sana gelip de arz-ı îtizar ile Allah'tan mağfiret ve senden şefaat talep ederlerse Cenâb-ı Hak tövbelerini kabul edip kendilerine merhamet eder. (63) Onlar beynlerinde ihtilaf ettikleri şeyi sana hükmettirip de ol hükmünde kendileri için şek ve müşkülât olmadığını görmedikçe Rabbin hakkı için iman etmezler ve bunda şekleri kalmazsa arz-ı teslimiyet ederler. (64) Bunlar üzerine (Nüfusunuzu katledin, diyarınızdan çıkın.) emrini vermiş olsaydık, pek azından mâadâsı bir şey yapmazdı. Halbuki burada vaaz u nasihat olundukları veçhile amel edeydiler haklarında hayırlı olur ve şiddet-i sebat bulunurdu. (64) Bu halde de bunun zımnında kendilerine ecr-i azîm verir (66) ve sırât-ı müstakîme hidayet ederdik.*

(67) Allah'a ve resûlüne itaat eden Allahu teâlânın in'am ettiği enbiyâ ve asdikâ ve şüheda ve sâlihîn ile hem-nişîn olur, bunlar ne güzel refiklerdir. (68) Ve bu da Cenâb-ı Hakk'ın bir fazl u keremidir ve bu bâbdaki fazlı da Allahu teâlânın bilmesi kâfidir.

(69) Ey müminler, düşmandan ihtiraz ile harbe hazır olun, takım takım veyahut cümleten mukâbele-i a'dâya gidin. (70) Sizden harbe gitmekte betâet eden var ve size muharebe musibeti erişince (Cenâb-ı Hak bana in'am etti de onlarla beraber

219 Kur'ân-ı azîmü'ş-şâna.

220 Tevrat ve İncil'e.

harpte bulunmadım.) (71) Ve şayet size taraf-ı ilâhîden bir fazl u kerem erişirse güya ki beyninizde hiçbir eser-i meveddet yok imiş gibi (Ne olaydı ben de onlarla beraber olup fevz-i azîme nail olaydım) der. (72) Hayat-ı dünyayı niam-ı uhrâya satanlar fîsebîlillah mukâtele etsinler, kim ki fîsebîlillah olan mukâtelede katlolunur veya muzaffer olursa kendisine karîben ecr-i azîm vereceğiz. (73) Size ne oldu ki fîsebîlillah mukâtele edip de (Yâ Rabbi, bu karyenin zalim ahalisinden bizi halâs et, taraf-ı ilâhîyenden bize bir bakıcı, bir yardımcı **[997-3]** *tayin buyur.) duasıyla tazallüm eden*[221] *zu'afâ-yı rical ve nisâyı ve etfal ve bîçaregânı kurtarmazsanız (74) ehl-i iman sebîl-i Huda'da ve erbâb-ı küfür dahi tarîk-i tağut'da kıtâl ederler. Ey müminler, siz de şeytanın evliyasını katledin, artık şeytanın mekr u hilesi zayıftır. (75) Onlara nazar etmez misin ki kendilerine (Kıtalden el çekin, namaz kılın, zekât verin.) denilmiş idi. Vaktâki onlara kıtal farz olundu, bir fırkası Allah'tan korkar gibi ve belki ondan daha eşedd bir haşyetle insanlardan korkarak (Yâ Rabbenâ! Bize ne için kıtali emrettin, ecel-i mev'ûdumuza tehir edeydin ne olurdu?) dediler. Sen onlara (Metâ-ı dünya kalîldir. Erbâb-ı ittikâ için nef'-i âhiret hayırlıdır. Ecr-i mücâhededen rişte-i bezr-i hurma kadar noksanla zulüm görmezsiniz.) de. (76) Her nerede olsanız, velev gayetle metin kale burçlarında bulunsanız, mevt size erişip yetişir. Şayet onlara onlara bir hasene gelse (Taraf-ı ilâhîdendir.) de. Ayâ bu kavme ne oldu ki söz anlamaz oldular. (77) İnsana hasenâttan her ne isabet ederse taraf-ı Rabbanîden ve seyyiattan ne gelirse kendi nefsindendir. Biz seni insanlara peygamber gönderdik, Allah da buna şâhid-i kâfidir. (78) Kim ki peygambere itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur, kim ki peygambere itaatten îraz ederse kendi bilir, biz seni onlar üzerine hâfız ve rakib göndermedik. Sana lazım olan tebliğdir. (79) Onlar senin huzurunda iken (Bizim kârımız sana itaattir.) derler. Yanından ayrıldıklarında ise onlardan bir taife sana muhalefeti tedbir ile geceler, bunların müsâmerâtını da Cenâb-ı Hak yazar. Sen bunlardan îraz et, Allah'a mütevekkil ol ki zât-ı ecell-i âlâ gibi bir vekil sana kâfidir. (80) Ayâ, Kur'ân'ı tefekkür etmezler mi ki ol Kur'ân Allah'ın gayrı birinin kelâmı olsaydı onda birçok ihtilâfât bulurlardı. (81) Mücâhidînin emn ü havfına*[222] *dair kendilerine bir haber gelse derhal ifşa ederler. Halbuki ol haberi peygambere yahut ümerâ-yı İslâm'a* **[998-4]** *verseydiler, ondan istinbât-ı keyfiyet olunup icabına bakılırdı. Bu hallere göre Cenâb-ı Hak'ın fazl u merhameti sizin üzerinizde olmasaydı az bir miktarınızın gayrıları şeytana tâbi olurlardı. (82) Sen bi'n-nefs mükellefsin, bizzat ve fîsebîlillah mukâtele et ve müminleri dahi kıtâle tahris ve tergib eyle, olur ki savlet ve tenkilde eşedd-i şedîd olan Allahu teâlâ ol kâfirlerin savletlerini def eder. (83) Kim ki şefaat-i hasene ile şefaat ederse onun için ona göre ecir ve kim ki şefaat-i seyyiede bulunursa ona da o sûretle vebal vardır. Cenâb-ı Hak her şeye kâdir ve hâfızdır.*

(84) Selam ile selamlandığınız vakit de ondan ahsen-i vech ile yahut ayniyle mukabele edin.[223] *Cenâb-ı Hak her şey üzerine muhâsibdir. (85) Kendinden gayrı*

221 Mekke-i Mükerreme'den Medine-i Münevvere'ye hicret edemeyip kalan ehl-i İslâm.

222 Münâfıklar gazâdan gelen haberler İslâm'a muzır ise sevinerek neşrederler ve müfid ise ketm eylerlerdi.

223 Selâm verene vealeykümü's-selâm veyahut ahsen-i vech ile vealeykümü's-selâm ve rahmetullâh veyahut daha ahsen-i vech ile vealeykümü's-selâm ve rahmetullah ve berakâtüh deyiniz.

ilah olmayıp ancak bir olan Allah hakkı için vukûunda şek ve şüphe olmayan yevm-i kıyamette sizi cem edecektir. Allah'tan gayrı olarak kavlinde asdak kim vardır? (86) Size[224] *ne oldu ki münâfıklar hakkında iki fırka oldunuz? Cenâb-ı Hak onların a'mâl-i müktesebeleriyle kendilerini küfre ilkâ eyledi. Ayâ Allah'ın ıdlâl ettiğini hidayete getirmek mi istersiniz? Heyhat Cenâb-ı Hakk'ın dalâlette koyduğu kimse için tarîk-i hidayet bulamazsın. (87) Onlar kendileri gibi sizin dahi kâfir olup beraber olmanızı isterler. Onlar fîsebîlillah muhâcerat etmedikçe kendilerini dost ittihaz etmeyin; eğer îraz ederlerse onları nerede bulursanız esir edin, öldürün ve zinhar onlardan teslîm-i umûr edecek veli ve medet umacak nasîr ittihaz etmeyin. (88) Ancak beyninizde ahd ü misak olan bir kavme iltica edenleri ve mukâtelâtınızı kerih görerek o kıtâle karışmayıp bîtaraf kalanları esir ve katletmeyin! Cenâb-ı Hak murad edeydi onları da sizin üzerinize musallat ederdi. Eğer onlar* **[999-5]** *mukâteleden uzak durursa siz de mukâtele etmeyin ve size sulh ve müsâlemet cihetinde bulunurlarsa onların aleyhinde bulunmak için Cenâb-ı Hak size yol vermez. (89) Daha bazı kimseler bulacaksınız ki hem sizi hem kendi kavimlerini temin etmek isterler ve her ne zaman fitne ve fesada davet olunsalar ol tarafa rücû ederler. İşte bunlarla mukâteleden îtizar ile sulh ve müsâlemete takarrüp etmeyin ve sizinle muhâcemeden el çekmeyenleri her nerede bulursanız ahz ü giriftle katledin. Onlar üzerine vacip olan katl hakkında size hüccet-i vâzıha verdik. (90) Bir mümin diğer bir mümini katletmesi câiz değildir, meğer ki hata sûretiyle ola ve her kim ki bir mümini hata ile öldürürse bir Müslim köle veya cariye azadıyla kefaret ve maktulün veresesi diyeti bağışlamadıkça onlara da diyet vermesi lazımdır. Fakat maktul dininizin gayrı âdânız meyânından gelip de İslâm olanlardan ise diyet lazım gelmeyip*[225] *yalnız mümin köle veya cariye azadıyla kefaret ve şayet maktul beyninizde ahd ü misakı olan ve dininizin gayrı bulunanlardan ise katilin hem bir Müslim köle veya cariye azadıyla kefaret hem de maktulün veresesine diyet ītâsı lazımdır. Her kim ki köle veya cariye azadına kudret-yâb olamazsa onun için iki mâh bilâ-fâsıla oruç tutmak sûretiyle kefaret vardır. İşbu hükmü Cenâb-ı Hak hata ile katil olana bu sûretle lutfetti. Zât-ı ecell-i âlâsı fiil-i hatayı alîm ve diyet ve kefaret ahvâline hakîmdir. (91) Ve her kim ki bir mümini kasten öldürürse onun cezası ebedî cehennemlik olmaktır ki bu katile Cenâb-ı Hak gazap edip lanetle rahmetinden tard ve azâb-ı azîm amade eder.*

(92) Ey müminler, fîsebîlillah sefer ettiğinizde dikkatle tefahhus edin ve size selam verenleri metâ-ı dünya için Müslüman değildir deyip de katletmeyin. Sizin için indallah ganâim-i kesîre vardır. Vaktiyle sizler de bunlar gibi idiniz, üzerinizde Cenâb-ı Hakk'ın ihsanı yetişti de necât buldunuz. Binâenaleyh siz dahi onların ahvâlini tebeyyün için dikkat edin, zira Vâcib teâlâ hazretleri işlediğiniz **[1000-6]** *şeye habîrdir. (93) Müminlerden ashâb-ı zaruretin gayrı olarak harbe gitmeyip oturanlar mal ve nefisleriyle mücâhid-i fîsebîlillah olanlarla müsâvî değildir. Cenâb-ı Hak böyle mal ve nefisleriyle fîsebîlillah cihat edenleri ol kâidler üzerine dereceten tafdil eyledi ve ashâb-ı zaruretten olan kâidler ile umum*

224 Ehl-i İslâm'a hitap.

225 Çünkü bunların ebeveyn ve hîşânı İslâm değildir.

mücâhidlere cennet vaat edip her halde mücahidler kâidler üzerine ecr-i azîm ile tafdil olundu. (94) Ol mücahidlere merâtib-i refîa ile mağfiret ve rahmet-i ilâhîye olup Vâcib teâlâ hazretleri onların günahlarını mağfiret ve ziyade mükâfatla merhamet buyurur. (95) Adem-i hicretle nefislerine zulmedenlerin hîn-i vefatlarında melekler kendilerine (Siz kimdensiniz?)[226] *dediler. Onlar da (Biz yeryüzündeki zuafâdanız.) dediklerinden yine melekler (Allah'ın yerleri vâsi değil midir? Siz de hicret edeydiniz.) dediler. İşte bunların me'vâları akbeh-i mekân olan cehennemdir. (96) Ancak bunların rical ve nisâsından zayıf olanlarla etfâli müstesnadır. Çünkü bunların huruca istitaatları yoktur ve gidecek yolları da bilmezler.*

Aşr-ı Şerîfler

Kur'ân-ı Kerîm'in çokça okunan aşr-ı şerîflerini yani müteferrik bazı makra'larını tercümeye başlıyoruz. İlk tercümeyi derc etmezden evvel bunlara dair malumat vermeliyiz.

Kur'ân-ı Kerîm surelerinin onar onar âyete taksim olunarak her onluya aşır nâmı verilmesine bakılırsa Kuran'ın baştan aşağıya "aşır" olması, binâenaleyh böyle –aşr-ı şerîflerdiye bir kısmın tefrik ve tayini muvâfık görünmez.

Fakat Kur'ân-ı Kerîm'in nakl ü beyan buyurduğu kısas, emsal, ibâdât, muamelattan [1001-7] bazı kısımlar hususiyet ve makama münasebetleriyle İslâm mahfillerinin, merasim cemiyetlerinin daima tekrar edilen nurani ve mukaddes ananeleri olmuştur. Hususiyle bu âyetler Hazret-i Peygamber'in tenbih ve işaretiyle iştihar ve temayüz etmiş, milyonlarca Müslümanın ezberiyle me'sûriyet kazanmıştır. Bin üç yüz senelik İslâm zevkinin, İslâm vicdanının tezahüründen ibaret olan bu makra'lara (aşr-ı şerif)ler denilir.

İşte biz, peygamberimizin ve onun delâletiyle İslâm vicdanının birer mâkesi olan, mevlitlerimizin, icâzet, nikâh cemiyetlerimizin birer uzvu sayılan aşr-ı şerîfleri –birçok Müslümanın anlamamalarına veyahut mânâsını hissetmiş olanların ıttılâ peydâ edememelerine razı olamadığımız için- tercümeye cüret ettik.

Sözümüzü teyit etmek için hemen her mevlitte, her yatsı namazının akabinde kıraat olunan birinci aşr-ı şerîfimizi zikredeceğiz:

Bu aşr-ı şerif –Bakara- sûresinin hâtimesidir. İbn Mesut'un rivayetine nazaran Cenâb-ı Hakk'ın peygambere üç Miraç hediyesinden biridir.

"اٰمَنَ الرَّسُولُ بِمَٓا اُنْزِلَ" hitabıyla tatyîb olunan peygamberin (Yâ Rabbi müminlerin) "وَالْمُؤْمِنُونَ" istîzâhına Cenâb-ı Hak: "كُلٌّ اٰمَنَ..." diye ikinci bir tatyîb ile mukabele etmiştir. Bu ihsân-ı ilâhîden dolayı peygamber, müminlerin "سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا"sını arz eylemiş ve müteakiben Cenâb-ı Hak da "لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَاۜ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْۜ" müsaadesini ibzal etmiştir. Bunun üzerine peygamber, müminler duasını okumuşlar, tekmil melekler de âmin demişlerdir…

226 İstihza tarîkıyle sual ederler.

اٰمَنَ الرَّسُولُ بِمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْهِ مِنْ رَبِّه۪ وَالْمُؤْمِنُونَؕ كُلٌّ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِه۪ وَكُتُبِه۪ وَرُسُلِه۪ۜ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُسُلِه۪ۜ وَقَالُوا
سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَاِلَيْكَ الْمَص۪يرُ لَا يُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَاۜ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْؕ رَبَّنَا
لَا تُؤَاخِذْنَٓا اِنْ **[1002-8]** نَس۪ينَٓا اَوْ اَخْطَاْنَاۚ رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَٓا اِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِنَاۚ رَبَّنَا وَلَا
تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِه۪ۚ وَاعْفُ عَنَّاࣞ وَاغْفِرْ لَنَاࣞ وَارْحَمْنَاࣞ اَنْتَ مَوْلٰينَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِر۪ينَ

-Tercümesi-

Peygamber ve müminler Allah'tan gönderilen Kur'ân'a iman ettiler. Hep müminler Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine iman ettiler. Hiçbir peygamberi öbüründen ayırt etmeyiz ve yâ Rabbi seni dinliyoruz, sana itaat ediyoruz, senden mağfiret diliyoruz, son uğrağımız ancak sensin, dediler.

O hiçbir kimseye tahammülünden fazlasını teklif etmez, hayır yapan da kendisine, günahkâr da kendisine yapmış olur, buyurdun yâ Rabbi: İşte biz teklifini unuttuk veyahut yanlış anladıksa bizi muâheze etme, bizden evvelki milletlere yüklediğin ağır yükü yâ Rabbi, bizlere de yükletme! Gücümüzün yetmediğini yükletme ya Rabbi! Affet, mağfiret et, acı bize ey efendimiz! Kâfirlere karşı bize yardım et yâ Rab…

Kabataş Sultanisi Türkçe Muallimi Süreyya

İSLÂM İÇTİMÂİYATI

İttihat ve Terakki Kongresi Münasebetiyle

Geçen makalelerde, Meşîhat-ı İslâmiye'nin vazifesi umûr-ı diyâniye ile iştigalden [1003-9] ibaret olduğunu izah etmiştik. Umûr-ı diyâniye, îtikadât ve ibâdât namıyla iki kısımdır.

İbadetler, her mahalde eda edilmekle beraber, cemaatle icrası iktizâ edenler, bilhassa camilerde eda edilir. Îtikatların ruhlarda teessüsü ve şerâit-i ibâdâtın taallümü ya ilim tarîkiyle, yahut hâl tarîkiyledir. İlmin merkez-i tâlimi medreseler, hâlin mekteb-i terbiyesi tekkelerdir. Binâenaleyh cami, medrese ve tekke Meşîhat-ı İslâmiye'nin idare edeceği üç mühim müessese-i İslâmiyedir.

Şimdiye kadar bu müesseseleri idare eden Evkaf Nezâreti idi. Evkaf Nezâreti, bir nevi Maliye Nezâreti olduğundan bunların yalnız cihet-i maddiye ve maliyesini tanzim edebiliyordu. Cihet-i ilmiye ve terbiyeviyesi mühmil kalıyordu. Bu müesseselerin idaresi, Meşîhat-ı İslâmiye'ye intikal etmekle, umûr-ı diyâniyede yeniden bir inkişaf ve intizam husûle gelecektir. Çünkü Meşîhat-ı İslâmiye'de umûr-ı ilmiye ve terbiyeviyede salâhiyet-i kâmileye mâlik iki meclis-i âlî vardır ki Evkaf Nezâreti'nde mevcut olamazdı. Bunlardan biri (fıkıh encümen-i dânişi) hükmünde bulunan Fetvâ Emaneti, diğeri de (tasavvuf encümen-i dânişi) mahiyetinde bulunan Meclis-i Meşâyihtir.

Bunlara ilaveten, bir de (kelâm encümen-i dânişi) mahiyetini hâiz olmak üzere bir (meclis-i mütekellimin) tesis olunursa üçünün birleşmesinden tam bir ulûm-ı diniye dâru'l-mesaisi husûle gelmiş olur.

İslâmiyet ilim ve irfana müstenid bir din olduğu için, umûr-ı diyâniyede kabul ettiği rehberler ancak ulemâ ve urefâdır. Ruhbaniyet gibi, hükûmet-i ruhaniye gibi bidatlerden münezzeh olan İslâmiyet'in diyânî teşkilatına misal aradığımız zaman bunu münhasıran ilmî teşkilatta bulabiliriz. İslâmiyetçe din, aklın bir nevi irfanından ibarettir. Müslümanlarca müfti, ilm-i fıkıhta mütebahhir bir âlimden, mütekellim, akâid-i İslâmiyede muhakkık bir hakîmden, şeyh vicdaniyette zâik bir âriften başka bir şey değildir. İslâmiyet'in bu hususiyet-i fâikasına binaendir ki **[1004-10]** mezkûr meclislere diyânî encümen-i dânişler nazarıyla bakabiliyoruz. Meşîhat-ı İslâmiye'de bu meclislerden başka Cevâmi Müdîriyeti, Medâris Müdîriyeti, Tekâyâ Müdîriyeti namlarıyla üç müdîriyete de ihtiyaç vardır.

Şimdiki Ders Vekâleti medâris müdüriyeti vazifesini îfâ edebilirse de diğer ikisinin yeniden tesisi lazımdır. Çünkü şimdiye kadar cihetlerin yani müderrislik, imamlık, hatiplik, postnişinlik gibi vazifelerin tevcihi salâhiyeti Evkaf Nezâreti'ne ait idi.

Meşîhat-ı İslâmiye, bu salâhiyetleri deruhte etmediği için, bunlar için iktizâ eden idareleri muhtevi değildi.

Bu salâhiyetin vaktiyle Meşîhat-ı İslâmiye'ye verilmemesinden husûle gelen zararlı neticeleri tetkik edelim:

Evkaf Nezâreti sırf mali bir nezâret olduğu için, imamların, hatiplerin, vaizlerin evvelce medâris-i mahsûsada yetiştirilip bâdehu tayin edilmeleri lüzumunu düşünemez yahut düşünse bile bu işi hakkıyla îfâ edemezdi. Binâenaleyh bu vazifeleri taliplerin en liyakatlisine tevcih etmek ıztırarında idi. Bu halin ne gibi bir netice verdiğini, acemi neferleri isticvâb eden zabitlere sorunuz. Bu zevatın beyanına göre, köylü neferlerin ekserisi, peygamberinin ismini bilmediği gibi hangi mezhebe mensup olduğundan bîhaber bulunuyor. Bu dinî cehalet yalnız köylere de münhasır değildir, şehirlerde de fukara mahallelerinde hizmetçi, hamal makûlesi kimselerde aynı bilgisizliği görürsünüz. Esası ilim olan bir dinin efrâdında bu kadar amik bir cehalet-i diniyenin hükümran bulunması nasıl tecviz edilebilir? Yetiştirilmesine itina edilmeyen uzuvlardan biri de ulûm-ı diniye muallimleridir.

Bu muallimlerin ulûm-ı riyaziye ve müsbeteden biraz nasip almış olan talebeleri karşısındaki vaziyetleri gayet acıklıdır. Bunlar, ekseriya talebenin suallerine mâkul ve mantıkî bir cevap îtâsından âciz kalarak (Sus kâfir oldun!) **[1005-11]** demekten başka bir şey yapmamakla, talebe nazarında dinin kadrini küçültmektedirler.

Genç yaşta bulunanlar, cevaptan âciz kalanın bizzat din-i İslâm mı yoksa muallimin kendisi mi olduğunu idrak edemez. Bu sûretle din mualliminin cehaleti talebenin tezelzül-i îtikadâtına sebebiyet verir. Binâenaleyh mekteplerde îtikadâtın tezelzül etmesi akâid-i İslâmiye ile ulûm-ı müsbetenin kâbil-i telif bulunmamasından değil ulûm-ı diniye muallimlerinin iki cihete de vakıf olmamasındandır. İslâmiyet gibi mâ-ba'de't-tabiiyâtda akla ve içtimâiyatta örfe istinat eden bir din ulûm-ı müsbete ile hiçbir zaman tearuz etmez.

Mekteplerde ulûm-ı diniye tedrisinin bozukluğuna sebep, yalnız muallimlerin ehliyetsizliği değil aynı zamanda bu hususa dair yazılmış olan kitapların da kifayetsizliğidir. Bu kitaplar ancak muhakkik ulemâ tarafından yazılabilir. Binâenaleyh gerek ehliyetli imam ve vaizlerle kifayetli ulûm-ı diniye muallimlerinin yetişmesi ve gerek muhakkikâne akâid ve ilmihal kitaplarının yazılması Meşîhat-ı İslâmiye'nin himmetli bir teşebbüsüne vâbestedir.

Meşîhat-ı İslâmiye'nin umûr-ı diyâniye ile adem-i iştigalinden husûle gelen zararlar, yalnız cehalet-i diniyenin intişarı ve îtikadâtın bozulmasından ibaret olmamıştır. Bunun bir neticesi de icrâ-yı ibadetin ve camilere müdâvemetin gittikçe tenâkusa yüz tutmasıdır. Acaba tenâkus-ı nüfus gibi bu tenâkusun da bir takım kâbil-i izâle sebepleri yok mudur? Mesela, bir camide imamın halûk, hatibin beliğ, vaizin hakîm, müezzinlerle hafızların hüsn-i savte mâlik bulunmaları müdavimlerinin tezayüdünü mucip olmaz mı? Hıfzussıhha fikirlerinin hâkim bulunduğu bu devirde, oturup da abdest alınabilecek suhuletli çeşmegâhlar, rutubetli çoraplarla temas edilmemiş nezâfetli kıblegâhlar tesis etmek imkânı yok mudur? Hasılı bugün sıhhi, bedîî, mantıkî vicdanların istilzam ettiği birtakım tedbirler vardır ki ittihazında hiçbir dinî mahsur olmamakla beraber, birçok maddi **[1006-12]** ve manevi faydalar vardır. Mesela, İstanbul'da elektrik kandillerinin tatbikiyle camilerin daha sıhhi, daha bedîî bir vaziyet aldığını görüyoruz.

Her halde eşkal ve keyfiyeti ancak merciince ve mütehassıslarınca tayin edilebilen bu gibi tedbirlerin tatbikiyle camilere müdavemetin gittikçe artacağı şüphesizdir. Fakat, bunları düşünüp yapabilmek ancak diyânî bir salâhiyeti hâiz bir merci-i âlînin vücuduna mütevakkıftır. Bu merci-i âlî ise ancak Meşîhat-ı İslâmiye olabilir.

Görülüyor ki Meşîhat-ı İslâmiye, umûr-ı diyâniyeyi hüsn-i idare için imam, vaiz, hatip ilâ-âhirihi gibi memurlarla müftiler, müderrisler ve ulûm-ı diniye mütehassısları yetiştirmek zaruretindedir.

O halde bu memurları ve mütehassısları yetiştirmek için meslekî ve ihtisasî medreseler tesis etmesi iktizâ eder. Bugün mevcut olan Medresetü'l-vâizîn gibi bir de Medresetü'l-eimme ve'l-hutebâ, Medresetü'l-müezzinîn ve'l-kurrâ, Medresetü'l-meşâyih teşkili lazım olduğu gibi bunun fevkinde olarak bir Medresetü'l-müderrisînin tesisi de elzemdir. Medresetü'l-müderrisîn, Arabiyat, tefsir, hadis, kelâm, fıkıh gibi şubeleri muhtevi olmalıdır.

Meşîhat-ı İslâmiye'nin bir vazifesi de turuk-ı aliyeyi gaye-i asliyeleri dâhilinde birer âmil-i içtimai haline koymaya çalışmak ve tekkeleri hakikaten birer müessese-i terbiyeviye haline getirmektir.

Bu vazifelerden başka, Meşîhat-ı İslâmiye'nin icra edebileceği bir hizmet de memâlik-i İslâmiyenin her tarafına göndermek için bir takım ümenâ-yı din yetiştirmek ve bunları îlâ-yı diyânet için icap eden yerlere göndermektir.

Bu vazifeler haricinde Fetvâ Emaneti tarafından bir (muhît fetâvâ), Meclis-i Mütekellimîn tarafından bir (ilm-i kelâm), Meclis-i Meşâyih tarafından bir (ilm-i tasavvuf) kitapları telif ettirmek, tarih-i kelâm, tarih-i tasavvuf, siyer-i nebeviye, tefsir ve muhît ehâdis gibi ihtiyâcât-i âmmeden olan kitapları telif yahut Arapçadan **[1007-13]** tercüme ettirmek için bir (telif ve tercüme encümeni) tesis eylemek de cümle-i vezâiftendir.

Hülasa, vezâif-i diyâniyenin îfâsı için ne gibi tesisat ve teşkilata ihtiyaç varsa cümlesini yapmak, camiden mahrum olan köylerde ve mahallelerde camiler inşa ettirmek, medresesiz mevkilerde medreseler tesis etmek ve bütün bu vezâifin hakkıyla îfâsı için de alelumum memurîn-i diniye ve müntesibîn-i ilmiyenin müreffehen yaşamasını temin edecek müstevfâ maaşlarla ikdarlarına çalışmak cümle-i vezâiftendir.

MİLLİ İKTİSAT

Dâhilî İstîmar
1

Bir milletin iktisadi tekâmül derecelerini, tâbir-i diğerle iktisadi bünyesinin safhalarını bir muktesit şu tarzda taksim ediyor:

1. Vahşet hali
2. Çobanlık hali
3. Ziraat hali
4. Ziraat-sanat hali
5. Ziraat- sanat- ticaret hali

Beynelmilel mübadelenin (cihan iktisadı)nda tuttuğu yer dolayısıyla bu tefrikte ziraat halinden sonra (ziraat-sanat) değil, (ziraat-ticaret) hali gelmektedir. Filhakîka ziraatın yetiştirdiği mahsulü –mevâdd-ı iptidâiyeyi– mübadeleye arz etmezden evvel kısmen bir istihsal safhasından daha **[1008-14]** geçirerek, yani imal ederek bu sûretle mübadelede ortaya fazla bir kıymet konulması bakımına göre ziraat halini (ziraat-sanat) takip etmelidir. Lakin beynelmilel taksim-i a'mâl sebebiyle vakıalar tamamıyla bu sûretle cereyan etmemektedir. Esasen vakıaların tahsilinden ziyade muktesidin milletine göstermek istediği iktisadi mefkûreye istinat eden yukarıdaki tasnifte bu noktanın gözetilmemiş olmasını tabiî bulmalıdır.

Bizim bugünkü iktisadi bünyemizi, (milli iktisad)ımızın bugünkü hâkim unsurunu ilmen tayin etmemiz muktezîdir.

Gerek "Küçük Asya Türkleri"nin gerek "bütün Türklük"ün iktisadi tarihi henüz tedvin edilmediği cihetle Türk iktisadının devreleriyle onlara intikalleri ne sûretle ve hangi müessirler altında vuku bulduğu hakkında pek çok şeyi bilmiyoruz. Yalnız "bütün Türklük" tarihinin bize malum olduğu kadarından öğrendiğimize göre, Türk milli iktisadının en uzun süren safhası çobanlık olmuştur. Ve bunu ziraat değil daha galip bir sûrette ticaret takip etmiştir. Ziraat bazı mıntıkalara hicret edip yerleştikten sonra başlamıştır. Bugün merkezî ve şimalî Asya'da yaşayan Türklerde hâkim unsur çobanlık, Rusya'da mütemekkin Türklerde ziraat-ticaret, Küçük Asya Türklerinde ziraattır. Küçük Asya Türkleri o diyara gelirken birçok tarihî müşahedelere bakılırsa çobanlıklarını beraber getirmişler ve orada iskân ettikten sonra ziraat haline geçmişlerdir. Şimdi ise şimal ve Volga Türklerinde ziraat-ticaret halinden sanat haline intikal başlamak üzere olduğu gibi, Osmanlı Türkleri de bir intikal devresinin arefesinde bulunmaktadır. Hülasa, bu tafsilatla demek istiyoruz ki biz; bir unsur olarak sayamayacak kadar ehemmiyetsiz olan küçük ve perakende sanatlarla milli iktisadımıza isnat ve rabtedemeyeceğimiz ticaretten sarfınazar edersek, ziraat halindeyiz ve ziraat milli iktisadımızın bugünkü hâkim unsurunu teşkil etmektedir. Milletin umumi **[1009-15]** teşkilatı ve hayatı ziraat halinin bütün evsafının gösterdiği gibi milli seciyemiz de onun bilcümle alâmetlerini hâmildir. Bu asırda ticari veya sınai birer merkez olan şehirler bizde el'an zirai mahiyetini muhafaza etmekten birer "büyük köy" olmaktan kurtulamamıştır.

Bu hale ve coğrafyamıza bakarak, bilhassa cihan iktisadının bugünkü tekâmülü önünde bazı muktesitlerimiz ziraatın bizim için müstemir ve müebbet bir unsur-ı iktisadi olacağına zâhib olmuşlardır. Filhakîka memleketimizin coğrafi tarihi orada büyük sanatların inkişaf ettiğini göstermemektedir. Bugünkü Osmanlı hakanlığının hudutları içindeki ülkeler daima çobanlık, ziraat ve ticaret merkezleri olmuştur. Dünyanın diğer taraflarında büyük sanatlar başladıktan sonra ise buraları o sanatların istilasına uğrayıp "sanat istidadını" kaybedecek derecelere gelmiştir. Halbuki iklimler ve fıtri mevhibelerin bitmez tükenmez hazinelerini ihtiva eden memleketin sakinlerinin milli iktisatlarını tekâmüle devamından men eden bugünkü mahkûmiyet haline daha ziyade razı ve münkâd olmaları anlaşılır bir şey değildir. Eğer milletlerin iktisatları istihsal unsurlarından en esaslısı olan tabiatın ahvâline tâbi ise, eğer tabiî servetlerin bulunuşu milli iktisadın şu veya bu bünyeyi almasında müessir ise, biz bu kanunların tesirinden hariç kalamayız. Memleketimizin yaratılışı bize her türlü istihsal safhalarında en yüksek terakki derecelerine çıkmak ihtimalini bahşetmektedir.

Şu kadar var ki tabiattaki "servetin bulunuşu" her millete her istihsal safhasında aynı faaliyeti ibraz edecek vasıtalar vermemiştir. Bazı memleketler bu taksimde sanayi, bazıları ziraat için muktezî vasıtalara daha fâik bir derecede mazhardırlar. Ve bu itibarla tabiatın fazla müsaadesine nail oldukları vadilerde faaliyetlerinin azamisini sarf etmektedirler: Ona göre de sınai veya zirai memleket veya millet ünvanını taşımaktadırlar. Maamâfih bu unvan **[1010-16]** mahkûmiyet alâmeti değildir ve kat'iyen mutlakıyet ifade etmez. Sınai milletler fıtratın kendilerinden esirgediği şeyleri fennî tedbirlerle telafi ederek bir milli ziraata mâlik olmak için ne derece çalışmaktadırlar, biz neden bugün mevcudiyetini zan ve tevehhüm ettiğimiz bazı eksikler ve farklar dolayısıyla, mesela "Müttehit Amerika Hükûmetleri Cumhuriyeti" gibi zirai sınai bir millet olmayalım? Coğrafi ve tabiî vaziyetimiz o kadar ekmeldir ki biz bu hususta kendimize en cüretkârâne ümitleri bile tecviz etmekten hiç çekinmemeliyiz.

Biz kendimize "Zirai milletiz." demeyi ancak yukarıda serdettiğimiz bakıma göre kabul edebiliriz.

Bir de beynelmilel taksim a'male istinat eden beynelmilel (iktisadi tesanüte) fazla bir kıymet vermenin, derin ve nâmütenâhî bir itimat göstermenin ne kadar tehlikeli ve yanlış olduğunu bugün önümüzde cereyan eden vakalar pek elim bir sûrette ispat etmektedir. Etrafının alacağı her şekil ve hale rağmen her hususta daima kendi kendine kifayet edecek bir halde olmak, yani kendini her hususta idare edebilecek bir milli iktisada mâlik olmak –pek müstesna hallere ve vaziyetlerine dayanan bazı milletlerden mâadâ- hemen her milletin iktisadi mefkûresidir. İktisadiyatı siyasiyattan tamamıyla ayırarak onu başlı başına bir hayalî âlem gibi telakki etmek hatasına en mutaassıp nazariyeciler bile artık kapılmamaktadırlar.

Bitmedi.

Leipzig: Eylül 332

Ahmed Muhiddin

اسلام مجموعه‌سی

شعاری : «دینلی بر حیات ، حیاتلی بر دین» در.

ییل ٤ صایی ٥١ ١٥ ربیع الاخر ١٣٣٥ / ٢٦ کانون ثانی ١٣٣٢ مدیری : حلیم ثابت

جلد : ٥

نسخه‌سی ٦٠ پاره‌در

توزیع یری زمان کتبخانه‌سیدر

نجم استقبال مطبعه‌سی

İslâm Mecmuası

Şiârı: “Dinli bir hayat, hayatlı bir din”dir.

Yıl: 4 **Sayı: 51** **15 Rebîülâhir 1335** **Müdürü: Halim Sabit**

26 Kânûnusânî 1332

[8 Şubat 1917]

Cilt 5

Nüshası 60 paradır. Tevzî Yeri: “Zaman Kitaphânesi”dir.

Necm-i İstikbal Matbaası

İslâm Mecmuası

Müslümanların fâidesine çalışır. **On beş günde bir çıkar.**

Sayı: 51 15 Rebîülâhir 1335 - 26 Teşrînisânî 1332 Yıl: 4

KUR’ÂN-I KERÎM

Sûretü’n-Nisâ

-Bismilâhîrrahmanirrahim-

فَأُولَٰئِكَ عَسَى اللهُ اَنْ يَعْفُوَ عَنْهُمْۜ وَكَانَ اللهُ عَفُوًّا غَفُورًا

(97) Cenâb-ı Hak gafûr ve rahîmdir, bu gibiler hakkında afv u merhamet-i ilâhiyesi vardır. (98) Fîsebîlillah muhaceret eden ise yeryüzünde rızkı kesretli ve vüsatli yerler bulur ve her kim ki Allah’ın ve peygamberin yolunda evinden çıkıp da hicret ederken vefat ederse gafûr ve rahîm olan Vâcib teâlâ hazretleri tarafından onun ecri ve mükâfatı sabit olur. (99) Yeryüzünde sefer ettiğiniz zamanlarda namazı kasr ederseniz sizin için vebal olmadığı gibi küffarın karşısında iken onların fitnesinden havf olunursa yine kasr-ı salâtta beis yoktur, zira ol kâfirler sizin aşikâre düşmanlarınız olduklarından ihtiraz lazımdır. (100) Düşman karşısında namaza kâim olduğun zaman[227] *askerinin bir kısmı seninle namazda diğer kısmı düşman karşısında dursun ve cümlesi silahlarını ahz etsinler, seninle bir rekat kılan birinci kısım düşman karşısına gidip diğerleri gelsin, onlar da seninle birer rekat kılsınlar, badehû bu ikinci kısım düşman karşısına gidip* **[1012-2]** *silahlansınlar ve ihtiyat ve basiret üzere bulunsunlar, birinci kısım geriye gelerek daha birer rekat kılsınlar ve yine bunlar ileri gidip ikinci kısım geri çekilerek onlar da ikinci rekatı îfâ etsinler, zira ol kâfirlerin sizi silahınızdan gafil ve emvâlinizden âtıl bulup size hücum etmeye meyl ü arzuları vardır. Ve eğer yağmurdan müteezzî veyahut marîz olur da silah taşımadan âciz bulunursanız silahınızı bir tarafa koymakta vebal yoktur, fakat her halde ihtiyat ve basiret üzere bulunmanız lazımdır. Cenâb-ı Hak kâfirler için azâb-ı mühîn âmâde etmiştir.*

(101) Salât-ı havfı eda ettiğinizde kâim ve kâid iken ve yatır iken ale’d-devam Allahu teâlâyı zikredin ve her ne zaman havf-ı adüvden itminân gelirse namazını erkan ve şerâiti veçhile îfâ edin, zira namaz müminler üzerine evkat-ı mahdûde üzerine farz olunmuştur. (102) Düşmanı talep ve takipte za‘f-ı fütur getirmeyin ki siz nasıl müteellim iseniz onlar da öylece müteellimdirler. Halbuki sizde ümid-i ecr-i âhiret var, onlar da o da yok; Cenâb-ı Hak ise a‘mâlinize alîm ve emr ü nehyinde hakîmdir.

(103) Sana Allah’ın irade buyurduğu veçhile nâs beyninde hükmetmek için hak üzere mebnî kitab gönderdik. Sen hainler için cidâl etme. (104) Allah’tan mağfi-

227 Yani düşmandan havf olunursa ki bu gibi namazlara salât-ı havf derler.

ret dile ki gafûr ve rahîm odur. (105) Ve nefislerine hain olan kimselerden tarafa mücadele etme ki Cenâb-ı Hak böyle hain ve hıyanette musır olanları sevmez. (106) Onlar nâsdan utanıp hıyaneti setr ederler de Allah'tan haya etmezler. Halbuki rıza-yı ilâhiyeye mugâyir olan sözlerini beyan ettiklerinde Vâcib teâlâ onların yanındadır ve ilm-i celîli onların her amellerini muhittir. (107) Ol hainler için hayat-ı dünyada mücadele eden sizsiniz[228] *öyle mi? Ayâ yevm-i kıyamette onlar için Cenâb-ı Hakla mücadele onları azâb-ı ilâhîden himaye edecek kimdir? (108) Kim ki bir sû-i amelde bulunur veyahut nefsine zulmeder de bilâhare Allahu teâlâdan mağfiret* **[1013-3]** *talep eylerse Cenâb-ı Hakk'ı zünûbuna gafûr ve hakkında fazl ile rahîm bulur. (109) Ve her kim ki bir günah kesbederse kendi nefsine kesbeder. Cenâb-ı Hak da onun kesbine alîm ve mücâzâtında hakîmdir. (110) Kim ki bir hata eder yahut bir günah işler de ondan berî olan diğer birine isnat ederse ol bühtanı sebebiyle kendisi âşikâr günahı yüklenir.*

KELÂM

Tarih-i İlm-i Kelâm
1

İlm-i Kelâm: Zât-ı Bârî'den ve mebde ve meâd itibariyle masnuatından bahseden bir ilimdir. Mevzuu zâtullah ve sıfâtullah olan bu ilim sadr-ı İslâm'da (ilm-i tevhid, ilm-i akâid, fıkh-ı ekber) namlarıyla yâd edilirdi. Şöyle ki:

Cenâb-ı Hakk'ın birliğini, zât ve sıfatında ve mebde ve meâda müteallik kâffe-i ef'âlinde şeriki bulunmadığını îtikaddan ibaret olan "Tevhîd-i Bârî" ki bu ilmin en mühim bir bahsini teşkil etmektedir. İşte ilm-i kelâm ibtidâ-yı İslâm'da bu mühim bahis ile tesmiye edilerek (ilm-i tevhid) ünvanıyla iştihar etmiştir.

Yine İslâm'ın ilk devirlerinde ulûm-ı diniyenin bütün şuubâtı fıkh-ı mutlakın daire-i şümulünde toplanırdı. Îtikadî, amelî ve vicdânî bütün dinî hükümlere (fıkıh) ıtlâk olunurdu. Bununla beraber îtikadî kısmına (ilm-i akâid) denildiği gibi ahkâm-ı İslâmiyenin umdesi olması hasebiyle (fıkh-ı ekber) namıyla da yâd edilirdi. İmam Ebû Hanife hazretlerinin ilm-i kelâmdan telif ettiği bir eserine "fıkh-ı ekber" tesmiye etmesi örf-ı sâbıka mebnîdir.

Me'mun devrinde Kur'ân mahlûk mudur? Gayr-i mahlûk mudur? Lisanımızla tekellüm ettiğimiz kelâmullah kadim midir? Hâdis midir? sûretinde Selef, Mûtezile, Hanâbile, Kerrâmiye ulemâsı [1014-4] arasında bir bahis açılmış ve pek ziyade kesb-i ehemmiyet etmişti. Tahaddüs eden şu mesele üzerine tarihini yazmak üzere bulunduğumuz ilme (ilm-i kelâm) nâmı verilmeye başlanmış ve bu ilme felsefe karıştırılarak mesâil-i îtikadiyede bahs u münazara iştidad ettikten sonra ilm-i kelâm nâmı daha şâyi olmuştur.

İlmin iktisap ettiği bu şekl-i ahîr üzerine tabiî ilmin mevzuu da değiştirilmiştir. Vaktiyle mevzu-ı ilm-i kelâm zât-ı Bârî ve sıfâtı gibi mansûs mebâhisten ibaret iken bu defa gerek doğrudan doğruya ve gerek dolayısıyla akâid-i İslâmiyeyi ispata medar olan ve kendisine

228 Benî Zufer kavmine hitaptır.

ilm-i beşerin taalluku mümkün bulunan (malumat) olmak üzere tevsî edilmiştir. Yani kudemâ-i kelâmiyun bu ilimde (Allah birdir, ezelen ve ebeden mevcuttur, enbiyâ Allahın resulleridir, meâd haktır, âlem hâdisdir) gibi şâri tarafından beyan buyurulan mesâil-i îtikadiyeden bahsetmekte iken müteahhirîn (her hâdisin bir muhdisi vardır, ecsâm cevher-i ferdlerden mürekkeptir, kavânin-i tabiat zaruri değildir, mâdûmât arasında temayüz yoktur) gibi akâid-i İslâmiyeyi ispata vasıta olabilen mesâili de ilmin mevzu-ı idâdına idhâl etmişlerdir.

Gayesi akâidi takrîr ve şüpheleri izâleden ibaret olan bu ilim, kable'l-İslâm geçen akvâm arasında da bir derece mâruf idi. Her ümmette emr-i dini ikâmeye vakf-ı nefs eden ve onu hıfz ve teyide çalışan bir sınıf-ı mahsus bulunurdu. Fakat ümem-i sâlife kelâmiyunu beyânat-ı diniyelerinde ne delil-i aklîye yanaşırlardı ve ne de âfâk ve enfüse bakarak bunlarda tedebbür ile tatmin-i vicdan ederlerdi. Bilakis ruesâ-yı din hakâyık-ı kevni akıl idrak edemez, kâinatta tefekkür din hakkında büyük bir darbe teşkil eder, akıl düşman-ı dindir derlerdi. Ümem-i sâlife ulemâsının ilm-i kelâmlarında en büyük himmetleri her hükm-i dinî ve îtikadîyi maksud-ı şâri hilâfına tevil etmek, efkâr-ı ümmeti bir sürü hayalât ile tedhiş eylemek gibi şeylere masruf idi. Bu cihetler ümem-i sâlife tarihi tetkik edilirse anlaşılır.

Vaktâki cânib-i celîl-i Muhammedî'den Kur'ân-ı Kerîm tebliğ buyuruldu. Tâlim-i din [1015-5] hususunda âlî bir üslup ile enzâr-ı âleme vaz edilen bu kitâb-ı mübîn dinin akıl ve tab'a muvâfık ve insanları ihtiyar ve iradeleriyle hayra sâik bir vaz-ı ilâhî olduğunu öğretiyor, emr-i dinde cebir ve ikrâhı men ediyordu. Din, talim ve nasihatten ibaret olup onun kuvve-i beyaniyeden başka vicdân-ı beşerde vasıta-i tesiri bulunmadığı haber veriliyordu. Kütüb-i sâlifede görülemeyen bu nehc-i Kuranî ümem-i hâzıra ve ensâl-i âtiyenin seve seve sülûk edeceği bir halde idi.

Kur'ân-ı Kerîmin, kendisini tebliğ eden Hazret-i Muhammed sallallahu aleyhi ve sellemin sıdk-ı nübüvvetine dair olan istidlâli ümem-i sâlifenin kendi peygamberlerinin nübüvvetleri hakkında icra ettikleri istidlâle hiç benzemiyordu. Ümem-i sâlife vaizleri bir sürü mucizat ile nâsı tedhiş ederken, Kur'ân-ı mübîn hâtemü'l-enbiyânın nübüvvet ve risâletine kendisini o nebiyy-i muhteremin tebliğ etmesiyle ihticac ediyordu. Yani kısa bir sûresi bile büleğanın daire-i muhâkemâtından hariç bir mertebe-i beliğada bulunan şu kitâb-ı kerim, hayat-ı fâzıla ve ahlâk-ı hasenesi kavim ve aşireti arasında yakinen mazbut olan Hazret-i Muhammed emin tarafından tebliğ buyurulmasıyla sabit bir hakikat olduğunu öğretiyordu.

Kur'ân-ı Kerîm hiss-i dinî insanlarda bir emr-i fıtri ve tabiî olduğunu talim etmiştir. Nitekim Sûre-i Rûm'un otuzuncu âyet-i kerimesinde (Habibim! Din-i İslâm'a teveccüh et. Fıtratullah ki Cenâb-ı Hakk'ın insanları kâbil-i tevhid ve kâbil-i İslâm olarak yaratmasıdır. İşte bu fıtrat-ı selîmeyi iltizam eyle. Yoksa bu kabiliyeti tebdil muvâfık değildir. Doğru din, mukteza-yı hilkat olan din-i İslâmdır. Lakin insanlardan çoğu bu hakikati bilmezler.) buyurulmuştur. Her mevlüd mebde-i hilkatte fıtrat-ı selîme üzerine yaratılıp tab'an kabul-ı dine müsteid olduğu, insan fıtrat-ı mezkûreyi iltizam ettikçe dinin insanlara lüzumuna kâni bulunacağı birçok ehâdis-i şerîfede tasrih buyurulmuştur.[229]

229 [منه قوله عليه الصلاة والسلام [ما من مولود الا يولد على الفطرة فابواه يهودانه وينصرانه ويمجسانه اخرجه الشيخان عن ابى هريرة فى حديث آخر [كل عبادى خلقت حنفاء فاجتالتهم الشياطين]

[1016-6] Yine Kur'ân-ı Kerîm'de din ile aklın muâhâtı tevil kabul etmez bir sûrette tasrih buyurulmuştur ki bu hal tarih-i edyânda ilk defa olarak görülüyordu. Nasıl ki Kur'ân'ın bütün hitabâtı ashâb-ı tefekküredir. Vücûd-ı Bârî'ye, zât-ı Bârî'nin bir takım peygamberler irsaline, kudretine, peygamberlere vahyettiği ahkâm-ı âliyeye, ilmine, onları rütbe-i risâlete tahsisi irade buyurmasına, ilim gibi îtikadî mesâilin en mühimlerinde daima erbâb-ı ukûle hitap edimiştir. Bunun için (Kişinin dini aklına merbuttur.) sözü ulemâ-yı İslâmiye arasında mesel-i dinî olmuştur.

Din-i İslâm, din-i akıl ve fıtrat olduğu için Kur'ân-ı Kerîm kuru bir iman ile iktifâ etmeyip hakâyık-ı kevni teemmül ile emreder. Enfüs ve âfakta, semâvat ve zeminin hilkatinde, leyl ü neharın, fusûl ü mevâsimin ihtilafında nice esrar ve hakâyık bulunduğunu ve bu esrar-ı kâinat tetkik edilerek vücûd-ı Bârî'ye istidlâl edilmesini emreder. Birçok nusûs-ı kelime acâyib-i semâvat ve zemini mezkûr olarak nâzil olmuştur.

Mehmed Kâmil

İSLÂM İÇTİMÂİYATI

İslâmiyet ve Asrî Medeniyet
1

Sâbık makalelerimizin birinde İslâmiyet'in asrî medeniyetle kâbil-i itilaf olduğunu olduğunu iddia etmiştik. Bu iddiayı ispat için iki muhtelif yol takip olunabilir. Birincisi doğrudan doğruya İslâmiyet'in esaslarını asrî medeniyetin esaslarıyla **[1017-7]** karşılaştırmak; ikincisi Hıristiyanlığın asrî medeniyetle olan tesadüm yahut teellüfü İslâmiyet'in lehine mi yoksa aleyhine mi bir hüküm intac ettiğini aramaktır.

Biz, burada, evvel emirde ikinci tarîki takip edeceğiz. Çünkü bu usûl, bize, Hıristiyanlığın İslâmiyet esaslarından uzak bulundukça asrî medeniyetle itilaf edemediğini ve ancak İslâmiyet esaslarına takarrüb sayesinde asrî medeniyetle itilafa muvâfık olduğunu ispat edecektir. Esasen tamamıyla İslâmiyet'in umdelerine mübâyin olan bir dinin birçok tarihî ve içtimai tecrübelerden sonra, muâsırlaşmak ve ulûm-ı müsbete ile barışmak için İslâmiyet esaslarına temessükten başka hiçbir çare görememesi, İslâmiyet'in en asrî ve en ilmî bir din olduğuna büyük bir delil olmaz mı?

İslâmiyetle Hıristiyanlık arasındaki esaslı mübâyenetin ilk sebebi, mahall-i zuhurları olan içtimai muhitlerde aranmalıdır. Hıristiyanlık, kuvvetli bir devlete mahkûm ve istiklal ümidinden mahrum bir cemaat-i tâbia içinde zuhur ettiğine mukabil İslâmiyet, henüz devlet teşkilatına mâlik olmamakla beraber müstakil bir devlet tesisine müstaid olan hür bir kavim derûnunda lemeâna başlamıştır. Devlet, vazife-i sıyanetlerini deruhte ettiği fertleri, ahkâm-ı kazâiyesine itaate icbar sıfatını hâiz olan bir velâyet-i âmme demektir. Hıristiyanlığın zuhuru zamanında Roma devleti ve onun ahkâm-ı kazâiyesi mevcut idi. Hıristiyanlık siyasi bir hükûmet teşkilatını hazır bulduğu için, tesis-i hükûmet ve temin-i hukuk işlerini umûr-ı diniyeden hariç zannetti. (Din başkadır, devlet başka) umdesini şiâr ittihaz ederek "Kayzere ait olanı kayzere veriniz, Allah'a ait olanı Allah'a veriniz."

gibi kaideler kabul etti. Vâkıâ bu hareketinden dolayı, Hıristiyanlık, sathi nazarla bakanlar için kazaî salâhiyetleri tamamıyla hükûmete bırakarak, münhasıran diyânî iftâlar ve ahlâki mevizelerle iştigal eden bir din sûretinde görünebilir.

[1018-8] Halbuki işin mahiyeti kat'iyen böyle değildir. Hıristiyanlık, hükûmet teşkilatını dinin haricinde addetmekle onu lâ-mukaddes eşya sûretine sokuyordu. Onu kendine mâl etmemesi, hakir gördüğünden ileri geliyordu. Bu hal, Romalıların ilk Hıristiyanlara gerek milliyeten ve gerek dinen muhalif olmasından neşet etmekle beraber, bu şerâit değiştikten sonra da zâil olmadı. Çünkü Hıristiyanlık, siyasi hükûmeti dinden hariç addetmekle beraber yeryüzüne (Royaume des cieux) saltanat-ı semâviye namıyla yeni bir hükûmet getiriyordu. Bu sûretle, Hıristiyanlık âleminde biri lâ-mukaddes addolunan bir hükûmet-i cismaniyeden diğeri mukaddes îtikad edilen bir hükûmet-i ruhaniyeden ibaret olmak üzere iki türlü hükûmet teşkil etti. Hıristiyanlık, zuhur ettiği zaman, hazır olarak muntazam bir hükûmet teşkilatı mevcut bulunmasaydı, şüphesiz onu kendisi tesise çalışacak ve kendisi tesisi ettiği için mukaddes telakki edecekti. Bu hükûmet dinin dahilinde ve mukaddes olduğu için artık yeniden bir hükûmet-i ruhaniye teşkiline mecbur olmayacaktı. Binâenaleyh ruhani ve cismânî hükûmetler namıyla bir ikilik vücuda gelmeyecekti. Nasıl ki İslâmiyet bu yolda hareket etti.

Avrupalılar, ekseriyetle, Hıristiyanlıkla İslâmiyet'i mukayese ettikleri zaman, İslâmiyet'in ahkâm-ı kazâiyeyi ahkâm-ı diniyeden addetmesini ve devlet teşkilatını dini teşkilatı dahilinde telakki eylemesini İslâmiyet için bir nakîsa olarak ileri sürmüşlerdir. Hatta, fikirlerini böyle yabancı membalardan almış olan bazı Müslümanların bile bu sûretle düşünebildiği görülüyor. Halbuki mesele tâmik edilince bu halin bir nakîsa değil, bir fazilet olduğu tezahür eder.

İslâmiyet'e göre, ahkâm-ı diniye bir cinstir ki ahkâm-ı diyâniye, ahkâm-ı ahlâkiye, ahkâm-ı kazâiye namlarıyla üç nev'i muhtevidir. Bu üç nev' ahkâmın hepsi dinîdir, çünkü hepsi mukaddestir. Din, bir ümmette mukaddes tanılan bütün îtikadların ve kaidelerin mecmûudur. Bedîî ve fennî kaideler lâ-mukaddes oldukları **[1019-9]** için dinin haricindedirler. İslâmiyet, diyânî ahkâm gibi ahlâki ve hukuki kaideleri de mukaddes telakki ediyor. Bu telakki, ahlâk ile hukukun (intifâcılık), (tarihî maddecilik), (içtimai mukavele) nazariyeleriyle izahına mânidir. Bunlara bilakis, fevka'l-ferd, mukaddes ve berâatî (transcendental) bir mahiyet isnat eder. Bugünkü içtimâiyat alemi, İslâmiyet'in bu telakkisini tamamıyla tasdik ve te'kîd ediyor.

İslâmiyet, mukaddes mahiyetini hâiz olan bütün ahkâmı (din) nâmı altında toplamakla beraber bunları üç nev'e ayırıyor. Ve her nev'in ayrı bir kuvve-i müeyyideye mâlik olduğunu gösteriyor. Diyâni ahkâmın kuvve-i müeyyidesi uhrevî, kazaî ahkâmın kuvve-i müeyyidesi mahkemevî olduğu gibi ahlâki kaidelerin kuvve-i müeyyidesi de (örf)dür ve (emr-i bi's-sarf) emrini veren ve (Mârufu emrediniz, münkeri nehyediniz.) buyuran İslâmiyete göre, ahlâki kaidelerin mîyârı örf, yani efkâr-ı âmmedir. Bugünkü içtimâiyat ilmi de birçok tahkikler neticesinde bu esasları kabul etmekten başka bir şey yapmamıştır.

Hıristiyanlık, ruhani bir hükûmetin lüzumuna kâil olduğu zaman bunu bir istiâreli tabir olarak telakki etmemişti. Bu, ruhani olmakla beraber yalnız manevi bir kuvve-i müeyyideye mâlikiyetle iktifâ etmeyecekti, maddi bir kuvve-i müeyyideye de mâlik olacaktı. İslâ-

miyet, âhirette bir mahkeme-i kübrânın mevcudiyetine ve ef'âlimizin diyâni cihetlerinin orada hesabı görüleceğine kâildir.

İşte, Hıristiyanlık, hükûmet-i ruhaniyesine maddi bir kuvve-i müeyyide vermek için o uhrevi mahkemeyi dünyaya getirmeye kadar ileri gitti ve kurûn-ı vustâ tarihinde "Engizisyon" namıyla mâruf olan ruhani mahkemeleri tesis etti.

İslâmiyet'te (şerîat zâhire hükmeder) düsturu mâruftur. Halbuki bu ruhani mahkemeler fertlerin umûr-ı bâtına-i vicdaniyesine kadar infâz-ı tecessüs ediyor, herkesin derece-i imanını ölçmeye çalışıyordu. Hükûmet-i ruhaniye yalnız bu **[1020-10]** mahkemlerden ibaret değildi. (Konsil) namıyla diyâni kanunlar yapan parlamentoları (Droit canonique) namıyla bu parlamentoların yapmış olduğu diyâni kanunları mevcuttu.

Siyaset, amelî adamların tecrübe ile idrak ettikleri milli duygulara istinat ettiği için, siyasi meselelerde (ekseriyetin hâkimiyeti) doğru bir esas olabilir. Çünkü bu gibi meselelerde ekseriya tecrübeli cahillerin tecrübesiz âlimlerden daha ziyade musib reyler beyan ettiği görülmüştür. Binâenaleyh âlimlerin az, cahillerin çok olması siyasette ekseriyetin hâkimiyeti kaidesine münâfi olmaz. Diyâni işlere gelince bu tamamıyla, bir ilim ve ihtisas işidir. Binâenaleyh diyâni meselelerin (konsil) nâmı verilen meşveret meclislerinde müzakere edilerek ekseriyetle karar verilmesi ve herkesin bu kararı mutâ' tanımağa mecbur tutulması câiz değildir.

İlmi meselelerde olduğu gibi diyâni meselelerde de ekseriyetin reyi mutâ' olamaz. Çünkü ekseriyet siyasi meselelerde hem az hata eder, hem de bu hatadan büyük bir mahzur çıkmaz. Halbuki diyâni meselelerde hem çok defalar hata ider, hem de bu hata selâmet-i uhreviyeye taalluk ettiği cihetle gayet tehlikelidir.

İşte buna binaen İslâmiyet, konsil sûretinde hiçbir içtima akdetmemiş, hiçbir îtikad yahut ibadeti kanun teklif eder gibi ekseriyetin reyiyle tesis etmemiştir. Maamâfih konsiller yalnız, kanun tarzında îtikadlar ve ayinler teklifiyle iktifâ etmiyor, cezası mahkeme-i rûz-ı cezaya ait olan umûr-ı bâtına için dünyevi cezalar tayin eden diyâni kanunlar da yapıyordu.

Ruhani velâyet-i âmme, konsil meclisi ile Papalık makamında bulunduğundan konsil müctemi olmadığı zamanlar papanın emirleri de diyâni kanunlar mahiyetinde idi. Çünkü papanın içtihadı da konsillik kararı gibi lâyuhti idi. İşte İslâmiyet'te (İçtihat içtihadı nakz etmez) düsturunun mahiyeti bu halin mukayesesiyle daha iyi anlaşılır. Hıristiyanlıkta konsilin içtihadıyla papanın içtihadı bütün **[1021-11]** âlimlerin içtihatlarını nakz eder. Halbuki İslâmiyet'te hiçbir makamın fetvası müftîlerin kendi kanaatlarine muvâfık fetva vermelerine mâni olamaz. استفت نفسك وان افتاك...الخ hadîs-i şerîfi İslâmiyet'te hürriyet-i içtihadın ne kadar vâsi olduğunu gösteriyor.

(İçtihat içtihadı nakz etmez) kaidesi "kazâ kazâyı nakz etmez" mânâsına değildir, çünkü kazâ kazâyı nakz eder, fakat iftâ iftâyı nakz edemez. Meclis-i tedkikat-ı şer'iye mehâkim-ı şer'iyenin kazasını nakz ettiği gibi kadılar, halifenin vekilleri olduğu için, halife mesâil-i müçtehidün-fîhâda hangi kavl ile amel edilmesini emir buyurursa kadılar onunla amel etmeye mecburdur. Fakat İslâmiyet'te müftîler böyle kuyud dairesinde iftâya mecbur değildirler.

Hıristiyanlıkta ise bütün müftîler, konsil meclisinin yahut papanın iftâsı dairesinde fetva vermeye diyâneten mecburdurlar.

Ortodoks şubesinde de (Saint Sinod) meclisinin kararları böyle bir velâyet-i iftâyı hâizdir. İslâmiyet'te şerâit-i iftâyı hâiz olan her fert salâhiyet-i iftâya mâliktir. Fakat hasbe'l-mevki, velâyet-i iftâyı hâiz hiçbir fert yoktur. Velâyet-i iftâyı hâiz olan yalnız vahiydir.

İslâmiyet'in ahkâm-ı kazâiyeyi ahkâm-ı diniyeden addetmesi ve devleti mukaddes görmesi, bir nakîsa olmayıp, bilakis bir fazilettir. Çünkü İslâmiyet, hükûmeti lâ-mukaddes, kazâyı lâ-dinî görseydi Hıristiyanlık gibi bir hükûmet-i ruhaniye ibdâına mecbur olacaktı. İslâmiyet, Hıristiyanlık gibi hareket etmediği içindir ki konsil, Saint Sinod, Papalık gibi ruhani velâyet-i âmmeye yahut velâyet-i iftâya mâlik teşkilatlar, engizisyon işkencegâhları gibi mahkemeler, (kanonik hukuk) sûretinde diyâni kanunlar tesis etmedi. Ruhaniyet gibi tabiatın ve hayatın kanunlarına münâfî müesseseler icat etmedi. Bilakis devleti, kanunu, mahkemeyi mukaddes telakki ettiği içindir ki ulü'l-emre itaat müminler arasında hakiki uhuvvet ve teavün, cihat yolunda istihkar-ı hayat ve menfaat **[1022-12]** ve başkalarının içtihadına müsâafe ve hürmet gibi bir cemiyetin devam ve intizamını kâfil seciyeler, bütün efrâdında cibillî hasletler halinde tekvin etti. Gelecek makalede Hıristiyanlıkta ruhani hükûmetle cismani hükûmetin münasebet tarzlarını ve bu tarzların İslâm nehciyle olan farkını irae edeceğiz.

MİLLİ İKTİSAT

Dâhilî İstîmar

-Mâbad-

Milli iktisadımızın bugünkü hâkim unsuru ziraat olduğunu söyledikten sonra bunun tevlîd ettiği bünyeyi layıkıyla tetkik etmeliyiz. Bu, bundan sonra "milli iktisat âleminin" vazifesidir.

Küçük Asya Türkleri ziraat halinde yaşayalı hiç de az bir zaman olmamıştır. Fakat birkaç asırlık mazisi olan bu hal, zamanın îcâbâtına uymaktan daima uzak ve muhtelif müessirler yüzünden tevakkufa mahkûm kalmıştır.

Ziraatimiz bu asrın kelimeye verdiği mânâya göre pek iptidâî, vâsi teşa'ubdan mahrum, istihsal kuvveti itibariyle mahdut ve feyizsizdir. Bunlara inzimam eden bir şey de: Ziraatimizin bazı şubelerinin inhitata ve zevâle başlamasıdır. Âlet ve fen itibariyle olan iptidâîlik, mahdudiyet ve feyizsizliğin, bunlar da birçok sebeplerle beraber münakale vasıtalarının fıkdânının bir neticesi addolunabilirse de, bunların hepsine fâik sebep nüfusun adedi ve kesafetidir. Milli servetin ve harsın derecesi icabı olarak tegaddî, telebbüs ve iskân cihetiyle görülen farklar istisna edilirse, Türk köylüsünün hayatı (orta halli) Avrupa köylüsününkinden pek farklı değildir. Fakat bizde en ziyade müstakil, kendi hesabına çalışan küçük arazi sahibi köylü vardır. Büyük zirai teşebbüsler için çalışan, zirai amelelik eden köylü yok denilecek kadar azdır. Bu zirai amele fıkdânının o teşebbüslerin

yokluğundan çıktığını iddia doğru olamaz. O teşebbüsler bugün öyle ameleye muhtaçtır, fakat bu unsur kâfi derecede mevcut değildir. Binâenaleyh şirketler halinde büyük zirai [1023-13] işlere girerken bu fıkdan göz önünde bulundukça, bu gibi teşebbüslerin büyük memleketimizi ziraate küşad etmeye nasıl muvaffak olacağını düşünmek bugün milletin -halk ve hükûmetin- vazifesidir.

Ziraatimizin mahdudiyet ve feyizsizliğinin yalnız münakale vasıtalarının fıkdânı eseri olmadığına, bu fıkdandan bir dereceye kadar kurtulmuş mıntıkaların zirai istihsalde bir fevkaladelik gösterememeleri vâzıh bir delildir.

Anadolu'yu şimâl-i garbiden cenûb-ı şarkiye doğru katarla ilk defa kat eden bir refîkimiz tahassüslerini yazarken, oldukça meskûn havaliyi arkasında bıraktıktan sonra demiryolunun geçtiği yerlerde Hazret-i Adem zamanının yalnızlığı ve kimsesizliği önünde tevahhuş ettiğini anlatıyordu. Bu boşluk kendini her yerde hissettirmektedir. Bu boşluğun sebebi, toprağın sakinlerine nispetle pek cesim oluşu ve sakinlerinin muhtelif tabiî tazyikler altında üreyememesi, -hatta belki kısmen ve mahalli olarak üreme kabiliyetini kaybetmesi-dir. Mahalli ve sıhhi müessirler yüzünden milletin kaybettiği kuvvetler ve bu tesirlerin devamı uzun senelerden beri diğer bir milli felakete de sebebiyet vermiştir: Nüfusun tenakusu. Bu felakete ahlâki ve içtimai seyyielerin ilave ettiği dehşeti de nazar-ı dikkate alırsak, bunun bizim huzur ve rahatımızı selbedecek vüsati hakkında bir fikir edinebiliriz. Bu hadise, içtimai ve iktisadi vâkıalar ihsâî zabıtlarla büyük bir dikkat ve sıhhatle takip edilen memleketlerde bütün korkunçluğuyla göze çarpmaktadır. Biz de ise bu, milli vücuda musallat olmuş gizli bir marazdır ki, ancak hummalı devrelerde, hamleler esnasında farkına varmaktayız. Bu marazın seyrini takip, vüsatini tahkik ve bütün etrafıyla müessirlerini tespit ederek tevkif, tedavi ve izâlesine çalışmak hayat meselesidir. Henüz tam olarak bir tahrir-i nüfusa mâlik olamayan bizler, nüfusun tenakusunun ihsâ cetvellerine hiç mâlik değiliz. Bu şüphesiz böyle devam edemeyecektir. Türk nüfusunun bugünkü hali hakkında bize gayet değerli bir vesikayı bu muharebe ihzar etmiştir: Harbiye Nezâretimiz harbin hitamından [1024-14] sonra -mütehassısların celbiyle- ahz-ı asker istatistiklerini bütün teferruat ve şümulüyle tasnif ve neşrettirmekle milliyete ve ilme büyük bir hizmet edecektir.

Bir milletin hakiki satvet ve serveti sa'yinin kuvvetinden ibarettir; bu da çalışanlarla kâimdir; sa'yi tezyid için çalışanları çoğaltmak icap eder. Hariçte ve dahilde Türkler cihanda layık oldukları mevkii; iktisadi, siyasi ve askerî kudretleri hakanlıklarının hudutları ile mütenasip olduğu gün ihrâz edebileceklerdir. Bu da bu vâsi ebâdı kaplayan boşluğu hayat ile, insan hayatı ile imlaya muvaffak olduğumuz gün hakikat olacaktır. Türk mefkûresinin en esaslı şartı budur.

Bugün meskun arazimizdeki ahalinin terfih ve is'âdını kendine vazife edinen alakadar hükûmet şubeleri yeni sıhhiye teşkilatı, iktisadi teşkilat, iktisat kanunları ve içtimai siyaset kanunları ile çalışmağa hazırlanırken Dahiliye Nezâreti de hâlî araziyi iskân etmeye, oralarda mükemmel içtimai ve iktisadi teşkilata, sıhhi ve fennî meskenlere, en yeni aletlere mâlik, hülasa tam mânâsıyla son sistem köyler vücuda getirmeye azmetmiştir.

Türk milletinin takviyesine, Türk nüfusunun tezyidine ve bugünkü nüfusa yeni ve ceyyid anâsır ilavesine, hülasa milli iktisada yeni, zinde ve feyizli bir âmil ihdâsına mâtuf olan

bu azim, bundan sonra dahilî ve iktisadi siyasetimize yeni ve mühim bir fasıl ilave ediyor ki o da muhaceret ve iskân faaliyetleri ile hülasa edebileceğimiz dâhilî istîmardır.

Biz bundan sonraki yazılarımızda dâhilî istîmarın mahiyeti ile bütün Avrupa'da ve Amerika'da, bilhassa müteaddid havali ve vilayetlerinde dâhilî istîmarın şaheserlerini vücuda getiren Almanya'da bu vadide yapılan şeyleri, dâhilî istîmarın nazari, amelî ve fennî meselelerini mevzû-ı bahs edeceğiz.

Leipzig, 1 Eylül 1332

Ahmed Muhiddin

[1025-15]

AHLÂK

Din ve Ahlâk
Mânâ-yı Ahlâk

İnsanların ef'âl ve harekâtını tetkik ettiğimiz zaman görürüz ki hemen her irâdî fiil ve her irâdî hareket velev basit ve seri olsun bir muhakeme-i fikriyenin, bir tefekkürün mahsulüdür.

Bir işin tekerrürü o işe ait olan şuur ve idrakin azalmasını mûcib olduğu gibi sık sık tekerrür eden ef'âl ve harekâtın mebnâsı bulunan muhakemenin de idraksiz ve şuursuz bir hale gelmesi tabiîdir ve vâkidir.

Her zaman yaptığımız bir işin dimağımızda geçen muhakemesini his ve idrak etmeyiz; o, o kadar çabuk geçer ki pek hassas olan dimağımız -âdeta- ondan habersiz kalır. Halbuki o işi ilk yaptığımız zaman ne muhakemeler, ne halecanlar geçirdik idi. Şimdi onlardan hiçbirinin farkında değiliz; ilk defa güçlükle yaptığımız bir şeyi şimdi kolaylıkla yapıyoruz.

İşte ahlâk da insanda tekerrür dolayısıyla kökleşen iyilik veya kötülük yapmak kabiliyetidir; bu kabiliyet sayesinde iş insandan -kolaylıkla- sudur ediverir.

İslâm ulemâsı ahlâkı şu yolda tarif etmişlerdir:

"Ahlâk, nefs-i nâtıkanın bir meleke-i râsihasıdır ki o meleke sebebiyle fiil nefisten fikir ve reviyete muhtaç olmaksızın kolaylıkla sudur eder."[230] Bu tarife göre meleke sûretinde nefisten sudur etmeyen, başka bir âmilin tesir ve icabıyla yapılan her şey mânâ-yı ahlâkı ihtiva etmez.

230 Meleke: Bir işin tekerrürüyle işleyen adamın onu diğer defa işlemesinden kabiliyet ve istidadının tenemmî etmiş bulunmasıdır. Yahut münfail olan bir şeyin tekerrür eden infiâli ondaki kabiliyet-i infiâli tezyid ve tenmiye etmiş olmasıdır.
Mesela: Yeni okumaya başlayan bir çocuk harflerin üzerinde gözünü gezdirirken güçlükle ilerler; orada burada takılakalır. Fakat epeyce okumaya alışmış olan bir çocuk daha çabuk, daha kolay harflerin üzerinden atlar gider.
İlk defa bükülen bir ağacın dalı güçce bükülür. Fakat ikinci ve üçüncü; beşinci; on beşinci defasında iş kolaylaşır. İşte meleke bu kolay yapmak ve yapılmak kabiliyetidir.

[1026-16] Bir bahil utanarak bir iâneye iştirak edebilir; fakat oun bu hareketi hiçbir zaman "mukteza-yı ahlâkıdır" denemez ve cömert ve hamiyetli sayılamaz.

Bir korkak da tehlikelere girebilir; hatta ölür ve öldürür; lakin bu bir haldir; meleke değildir: Binâenaleyh ahlâki bir meziyet göstermiş olmaz.

Bahilin iâneye iştiraki, manevi bir sadânın delâleti ve nefsî bir melekenin sevkiyle değil... belki başka bir şeyin, başka bir mücbirin sürüklemesiyle vâki olmuş şeylerdir.

Bir de ahlâkın tarifinde -nefisten sudur eden fiilin- fikir ve reviyete muhtaç olmaması kaydı vardı. Halbuki bahil iâne verirken ne kadar sıkıldı ve üzüldü?

İmam Gazzâlî *Kimyâ-yı Saadet*'inde diyor ki:

"Bazıları ahlâk-ı haseneyi iyilik yapmak ve bazıları yaptığı iyiliğe maddi mükâfat beklememektir sûretinde tarif etmişlerse de bence ahlâk-ı hasene insanın cismânî ve ruhani kuvvetlerinin tevafukuyla yapılan şeylerdir. Çünkü insanın bir kalıbı ve o kalıbın bir takım kuvvetleri olduğu gibi; bir de kalbi, ruhu ve o ruhun dahi bir takım kuvvetleri vardır;[231] kalıba ait olan şeyler cismânî âzâ ile his ve idrak olunur; kalbe ve ruha ait olan şeyler ise dahilen hissolunur; yapılan bir şey gerek bâtınî kuvvet ve kabiliyetlerin ve gerek cismânî kuvvet ve kabiliyetlerin ahengiyle yapılırsa ahlâk-ı hasene olur."

Şurada ahlâk kelimesine ait iki şeyi ihtar etmek istiyorum. Birisi: Ahlâk kelimesi mutlak zikredilirse her şeyde olduğu gibi kemâli olan ahlâk-ı haseneye masrufdur. Nitekim "Filan adam ahlâklı veya ahlâksız" dediğimiz zaman ahlâk-ı hasene mânâsı murad ederiz. Diğeri de: Ahlâk kelimesi asl-ı huy mânâsına olan hulk kelimesinin cem'idir. Fakat lisanımızda müfredi hemen hemen unutularak cem' olan ahlâk kelimesi şâyi olmuştur; cem' olan bu kelimenin müfred gibi kullanılması taammüm ettiği için biz de o yolda kullanıyoruz.

Daha var.

İçel Sancağı Maarif Müdürü: Besim Atalay

Necm-i İstikbal Matbaası – Müdîr-i Mes'ûl: Halim Sabit

---

231 Mütekaddimînin kuvâ-yı ruhaniye dedikleri bâtınî kabiliyât ve idrâkât hakkında yakında tafsilat verilecektir.

اسلام مجموعه‌سی

شعاری : «دینی بر حیات ، حیاتی بر دین» در .

ییل ۳ صایی ۵۲ ۷ جمادی الاول ۱۳۳۵ ۱ مارت ۱۳۳۳ مدیری : حلیم ثابت

جلد : ۵

قرآن کریم

سورهٔ نسانك ۱۱۱ نجی آیتندن ۱۲٤ نجی آیتنه قدر مفهوما ترجمه‌سی

[حاشیه‌لی مفهوم قرآندن]

مرحوم مناسترلی رفعت

کلام

علم کلام تاریخی [مقدمه‌دن صکرا : «عقیدهٔ صحابی»]

قره حصار صاحب مبعوثی مدرس محمد کامل

اسلام اجتماعیاتی

[اسلامیت وعصری مدنیت] ... *

[خرستیان جمعیتلرده ، حکومت سیاسیه‌نك روحانی حکومتله اولان مناسبت طرزلری . بوطرزلرك اسلام تشکیلاتیله مقایسه‌سی . ملتلر ومستقل دولتلرك آنجاق اسلام تشکیلاتیله ائتلاف ایدیله‌بیله‌جکی]

اخلاق

اخلاق ده کیشیرمی ؟ . . . . ایچ ایل سنجاغی معارف مدیری :

بسیم آتلای

نسخه‌سی ٦٠ پاره‌در

توزیع یری زمان کتبخانه‌سیدر

نجم استقبال مطبعه‌سی

İslâm Mecmuası

Şiârı: “Dinli bir hayat, hayatlı bir din”dir.

Yıl: 4 **Sayı: 52** **7 Cemâziyelevvel 1335** **Müdürü: Halim Sabit**

1 Mart 1333

[1 Mart 1917]

Cilt 5

Nüshası 60 paradır. Tevzî Yeri: “Zaman Kitaphânesi”dir.

Necm-i İstikbal Matbaası

İslâm Mecmuası

On beş günde bir çıkar. **Müslümanların fâidesine çalışır.**

Sayı: 52 **7 Cemâziyelevvel 1335 – 1 Mart 1333** **Yıl: 3**

KUR'ÂN-I KERÎM

Sûretü'n-Nisâ

-Bismilâhîrrahmanirrahim-

وَلَوْلَا فَضْلُ اللهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ لَهَمَّتْ طَٓائِفَةٌ مِنْهُمْ...

(111) Eğer Cenâb-ı Hakk'ın fazl ve rahmeti senin üzerine olmasaydı onlardan bir taife[232] senin hak olan kazânı tahvîle kast ederlerdi. Lakin onlar ancak nefislerini idlâl edip sana hiçbir şey ile zarar edemezler. Cenâb-ı Hak sana kitap ve hikmet gönderdi ve senin bilmediklerini de öğretti, zât-ı ecell-i âlâsının hakkında fazl-ı azimi vardır. (112) Onların gizli olan müşâverât-ı kesirelerinde hayır yoktur. Meğer ki tasaddukla şer' ve akılda müstahsen olan hasenâtla nâs beynini ıslahla emredeler; kim ki bu işleri rızâen-lillâh işlerse ona ecr-i azim veririz. (113) Tarîk-i hidayet ettikten sonra her kim ki peygambere muhalefet ve sebil-i müminînden gayriye mütâbaat ederse küfür ve irtidadında bırakır ve akbeh mekan olan cehenneme îsal ederiz. (114) Cenâb-ı Hak kendine şerik getirenleri mağfiret etmez ve müşriklerin gayrisinden dilediğini mağfiret eder. Her kim ki Allah'a şerik getirirse tarik-i haktan baid bir dalalette kalır. (115) **[1028-2]** *ve (116) ve (117) onların Allah'tan gayriye ibadetleri ancak dişi putlara[233] ve Allah'ın mazhar-ı laneti olup [Senin kullarından nasib-i mukarrer alayım, onları idlâl edeyim. Onları ümniyelere düşüreyim, onlara çarpâlarının kulaklarını kesmeyi[234] ve Allah'ın halkettiğini tağyir etmeyi emredeyim.] diyen şeytan-ı mütemerridedir. Kim ki Allah'ın gayriye ibadet ve şeytana itaat ederse açıktan açığa ziyan ile hüsranda kalır. (118) Şeytan onlara va'd eder, emniyet verir; halbuki va'di gururdan başka bir şey değildir. (119) Bunların me'vâları cehennemdir. Ondan udul ile bir girizgâh bulamazlar. (120) İman eden ve bi de a'mâl-i sâliha işleyenleri ise altlarından ırmaklar cereyan eden cennetlere idhal edeceğiz, orada ebedi, muhalled kalacaklardır. Cenâb-ı Hak, hak ile va'd eyler, ayâ ondan daha doğru söyler kim vardır? (121) Bu vaatlere nâiliyet ne sizin ümniyeniz, ne de ol ehl-i kitabın arzularıyla olur. Ona iman ve amel-i salih gerektir. Kim ki bir seyyie işlerse onunla mücâzat olunur ve ol kimse için Cenâb-ı Hak'tan gayri velî ve nâsır bulunmaz. (122) Mü'min olan kadın*

232 Benî Zafer kavmine hitaptır.

233 Bunların zu'mınca melâikeye nebatullah dediklerinden putlarını da müennes itibariyle bunlara benzetirlerdi.

234 Develerin kulaklarını yarmak ve kesmek fiil-i kabihi

ve erkekten her kim ki amel-i salih işlerse cennete girer ve bir nakir[235] kadar zulüm gelmez. (133) Kemâl-i ihlâs ile İslâm olup Allah'a tefvîz-i umûr eden ve muhassen olan ve Allah'ın kendine halîl ittihaz eylediği İbrahim'in milletine tebaiyet eyleyenden güzel din sahibi kim olabilir? (123) Semâvat ve arzda olanların cümlesi Allah'ındır ve zât-ı ecell-i âlâsı her şeyi muhittir.

KELÂM

İlm-i Kelâm Tarihi
2

Kur'ân-ı Kerîm'in zât-ı Bârî hakkındaki tavsîfâtı hakikaten âlîdir. Bu kitâb-ı İlâhî vâcibü'l-vücudu, zât-ı ulûhiyeti için sabit olan kemâlât ile tavsif [1029-3] etmekle beraber zât-ı Bârî'den meslûb olup şân-ı İlâhî'ye layık olmayan noksanlardan da tenzihi mutazammındır.

Vâkıada kemâlât için bir had ve gaye tayini mümkün olmadığından Kelâmiyun nususda vârid olanları sekiz asla ircâ ile onlara (sıfât-ı subûtiye) ve (sıfât-ı vücudiye) tesmiye etmişlerki "hayat, ilim, sem', basar, irade, kudret, kelâm, tekvin" sıfatlarından ibarettir. Yine kelâmiyun zât-ı Bârî hakkında tenzîhatı da "kıdem, bekâ, vahdâniyet, muhâlefetün havâdis" olmak üzere dört asla ircâ ile bunları da (sıfât-ı selbiyye) ve (sıfât-ı tenzîhiyye) nâmıyla yâd etmişlerdir. Nasılki zât-ı Bârî'nin evveliyeti için bir mebde bulunmaması, vücûdunda hiçbir mevcut sebk etmemesi (kadem) aslına, sonra kendisi için âhir ve müntehâ bulunmaması, vücûduna fena ve zeval ârız olmaması (bekâ) aslına râci tenzihlerdir. (Vahdâniyet) ile de zât-ı Allah'a vücûdunda müstakil olup hâlikıyet ve ulûhiyetinde şeriki bulunmamak gibi tenzîhât kastedilmiştir. Dördüncü vasıf olan (muhâlefetün havâdis) de Cenâb-ı Hakk'a ne zâtında ve ne de havâss-ı ulûhiyetinden bir hassasında hâdisat-ı mevcudeden hiçbir hâdisin mümâsil ve müşâbih olmaması maksuddur. Binâenaleyh Cenâb-ı Hakk'ın cisim ve cevher olmadığı, ne bir mekânda mütemekkin ve ne de kendisi üzerine zaman cereyan etmediği, hareket ve intikal, ittisal ve infisal, hulûl ve ittihad, elvan ve eşkâl ile ittisaf gibi evsâf-ı hâdisattan hiçbir vasfın zât-ı Allah'a sübutu sahih olmadığı ve daha bunların emsâli tenzihât muhalefetün havâdis aslına râcidir.

Sıfât-ı İlâhîye hakkında bu, bir hülâsadan ibarettir. Kur'ân-ı Kerîm'in bu ilâhî tavsîfatı ile beraber sem', basar, irade, kudret, kelâm gibi sıfatlarda ismen olsa bile sıfât-ı beşeriyenin müşâreketi bulunması bu sıfatlar hakkında bahis ve münazaraya vesile olabiliyordu. Bunlar hakiki sıfatlar mıdır? Yoksa îtibârî şeyler midir? Zât-ı Bârî'nin aynı mıdırlar? Yahut gayrı mıdırlar? gibi tahkîkata girişilebiliyordu. Bir de Cenâb-ı Hakk'a "اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ" gibi havâss-ı havâdis olan keyfiyât-ı [1030-4] mahsusa isnad, "vech, yed" çarhalar ispat ediliyordu. Gerçi bu nevi haberler, mânâsı sâmi nazarında kesb ve vuzûh eden, tefsir ve beyana muhtaç olmayan nusûs-ı muhkemeden olmayıp müteşâbihat-ı Kur'âniye'den bulunduğu yine kitab-ı ilâhînin tebligatı cümlesinden ise de her ne sûretle olursa olsun bu da husemâ için vesile-i cidâl olabiliyordu.

235 Hurma çekirdeğindeki ince iplik.

Bunlardan başka insandan sudur eden ihtiyârî fiillerin halk ve icadında ve kaderle ihtiyar ve iktisâb-ı beşerin telifi, bu arada Kur'ân'da vârid olan emir ve nehiylerin, hasenat ve seyyiata terettüp eder vaad ve vaidlerin nazar-ı dikkate alınması ehl-i ilme vâsi bir zemin-i içtihat olabiliyordu.

İşte bunlarla emsâl-i mesâil hakkında cereyan eden bahis ve nazarlarla mesâlik-i muhtelife-i kelâmiye meydana gelmiştir. İşbu fırkalar ulemâsı arasında mübâhaseler cidden amiktir. Takdirlere sezâ kanun-ı münazaraya riayet, muhaliflere bahşedilen hürriyet, hakka vusûl için iltizam olunan ciddiyet edyân-ı saire kelâmiyyûnu arasında görülemez. Denilebilir ki bu sûretle kelâm münhasıran İslâm'ın husûsâtındandır. Bugün İslâm kütüphane-i irfanını tezyin eden asâr-ı muhallededen bir kısm-ı mühimmi mesâlik-i mezkure ulemâsı arasındaki bahis ve nazarla tevsîan yazılan kütüb-i kelâmiye teşkîl eder ki ileride bu kitapların tabakatından da bahsetmek isteriz.

İlm-i kelâm tarihi hakkındaki mevzumuz, asr-ı Nebeviden zamanımıza gelene kadar fırka-i müteaddide-i İslâmiye'nin ahkâm-ı îtikadiyeyi sûret-i telakkîsini beyandan ve bu babda tevârüd eden şübehâtı ve keyfiyet izâlelerini ait oldukları asırlarda ricâl-i mârufesiyle irâeden ibaret olup nefs-i ilim ile ihtiva ettiği mebâhisin tedkiki bazen tabiî, bazen de hiç mültezem olmadığından şu mukaddemeden sonra maksada başlıyoruz:

Akîde-i Sahâbî

Asr-ı celîl-i Nebevî'de ashab-ı kirâm bir akîdede idiler. Çünkü ashâb-ı kirâm şeref-yâb oldukları musâhabet-i celîle feyiz ve berekâtıyla vicdanlarında safvet **[1031-5]** ve iman ve îtikatlarında pek ziyade bir kuvvet var idi. Bütün ahkâm-ı diniyelerini mişkât-ı Nübüvvet'ten ahz ederler ve mesâil-i îtikadiyelerini o sûretle kabul ve tasdik eylerlerdi. Sıfât-ı İlâhiye ve emsâl-i mesâilde nusûs-ı mahkemeden müstefad olan meânî-yi zâhireyi idrak ile mesela Cenâb-ı Hakk'ın alîm, kâdir olduğunu kabul ederlerdi. Sıfat-ı İlâhiyenin zât-ı Bârî üzerine zâid olup olmadığını ve sıfat-ı hakikiye veya itibariyeden bulunup bulunmadığı hatırlarına bile gelmezdi.

Ancak devr-i peygamberîde bulunan münâfıkların mûtekadatı elbette akaid-i ehl-i imana tevafuk etmiyordu. Onlar zâhirde Müslüman olmuşlardı. Hakikatte nifaklarını gizlerlerdi. Taraf-ı peygamberîden tebliğ buyurulan emir ve nehiylere karşı ibraz-ı huşûnetle birçok ahvalde cidâl-i bâtılda bulunurlar ve tevlîd-i mesâil ile iştigal ederlerdi. İhtiyâren akaid hususunda zuhur eden ihtilâfattan bir kısmının sebep ve menşei o münâfıklar tarafından ihdâs edilen şüphelerdir ve Kur'ân-ı Kerîm'in birçok mevzularında onlardan bahis buyurulmuştur. Ezcümle Uhud Gazâsı'nda tâbiye-i Nebevi mucebince hareket edilmeyerek asâkir-i Muhammediyenin inhizamı üzerine bunların nasıl izhâr-ı nifak ettikleri ve taraf-ı peygamberîden ne yolda mukabele olunduğu sûre-i Âl-i İmrân'da şu sûretle hikaye buyurulmaktadır:

Münâfıklar: "يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مِنَ الْاَمْرِ مِنْ شَيْءٍۜ"[236] = Ey Müslümanlar! Görüyorsunuz ya, nusret ve galebeden bize bir şey var mı? Diyorlardı.

236 Kur'ân-ı Kerîm, Âl-i İmrân-III, 154.

Cevaben: "قُلْ اِنَّ الْاَمْرَ كُلَّهُ لِلّٰهِ"= Habibim! Nusret ve zafer, kazâ ve kader kâmilen Cenâb-ı Hakk'ın yed-i kudretinde olup dilediği gibi tasarruf ettiğini ve neticede askerlerimizin yine galip bulunduğunu anlat, buyurulmuştur.

-:"يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْاَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هٰهُنَا"= Eğer Muhammed'in vaat ettiği gibi nusret Müslümanlara ait olsaydı biz bu muârekede katlolunmazdık diyorlardı.

-:"قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فٖى بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذٖينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ اِلٰى مَضَاجِعِهِمْ"= Siz, Medine'de evlerinizde bulunsaydınız şu muârekede katli makdur olanlarına **[1032-6]** çıkar, çaresiz Uhud'daki musâraana, katl olunacağı mahalline gelir olduğunu anlar.

Yine Sûre-i Âl-i İmrân'da münâfıkînin ahvali hikaye olunarak (Her ne zama münâfıklardan sefere veya gazâya gidip de vefat edenler olsa yekdiğerine "Bunlar yanımızda bulunsalardı katl olunmazlardı." derler ki bu sözleri Cenâb-ı Hak tarafından bu kişilerin kalplerine ilkâ olunan gam ve esef neticesidir. Binâenaleyh harb ve kıtal vesile-i kat'-ı âcal değildir.) buyurulmuştur.

İşte yukarıya derc ettiğimiz şu mesellerde (kader) meselesi takdim edilmekte idi.

Yalnız münâfıkların şübehâtıyla da kalmıyordu. Bir taraftan müşriklerin istihzâ kasdıyla ilkâ ettiği bir takım mesâil de inzimâm ediyordu ki Kur'ân-ı mübinde onlar da hikaye buyurulmuştur. Ezcümle Sûre-i Nahl'de müşriklerin "لَوْ شَٓاءَ اللّٰهُ مَا عَبَدْنَا مِنْ دُونِهٖ مِنْ شَيْءٍ نَحْنُ وَلَٓا اٰبَٓاؤُنَا" = (Eğer Allahu teâlâ dileseydi ne biz, ne de babalarımız kendisinden başka bir mabud tanımaz ve ibadet etmezdik.), dedikleri ve Sûre-i Yasin'de de fakirleri infakla vuku bulan müşfikâne tebliğe karşı "اَنُطْعِمُ مَنْ لَوْ يَشَٓاءُ اللّٰهُ اَطْعَمَهُ" = Allah "celle celâluh" isteseydi bu fakirleri it'âm ederdi. Onun bakmadığı kimseleri biz mi bileceğiz?) yolundaki istihzaları hikaye buyurulmaktadır ki bu sözler de (cebr) meselesinin aslını tasrih etmektedir.

Kitab ve sünnette Hazret-i Peygamber'e karşı sual îradından vuku bulan tahzirler, (Her hatırınıza geleni nebiyy-i muhteremden sual etmeyiniz.) sûretinde vârid olan haberler bu nev'i (cebr) ve kader gibi (saab meshâile), henüz tahaddüs etmeyip tevlîd edilen vekâyi-i musanna'ya, dünyevî ve uhrevî menfaat terettüp etmeyen ahvale aittir. Yoksa alelıtlak sual ve istiftâdan men değildir. Hazret-i Peygamber'e bu kadar deâvî arz edilmiş, hesapsız istiftâlar vuku bulmuş cânib-i Nebevîden hüküm ve fetvaları tayin ve beyan buyurulmuştur. Üçüncü makalemizde de işbu men ve müsaadeleri izah edeceğiz. **[1033-7]**

İslâmiyet ve Asrî Medeniyet
2

Geçen makalede, Hıristiyanlık, siyasi hükümeti, lâ-dinî "Laique" ve lâ-mukaddes "Profane" add ettiği ve her din içtimai inzibatın temini zımnında kendine mensup bir hükümete mutlaka mâlikiyet mecburiyetinde bulunduğu için mevcut hükümet haricinde bir ruhani hükümet icadına muztar kaldığını göstermiştik. Bu makalede, Hıristiyan cemiyetlerde, hükümet-i siyasiyenin bu ruhani hükümetle olan münasebet tarzlarını irâe ve sonra da bu tarzları İslâm teşkilatıyla mukayese edeceğiz. Bu tarzlar, dört nehce "Regime" ircâ edilebilir.

(1) Papanın velâyet-i âmme-i mutlakası "Papime", bu nehce göre diyânî ve siyasi velâyet-i âmmeler Papalık makamında içtima etmiştir. Binâenaleyh bütün piskoposlar gibi alelumum Hıristiyan hükümdarlar da Papanın velâyet-i âmmesine tabidir. Papa Yedinci Gregory diyor ki: "Papalık makamı ruhani umûrun temşiyeti hakkını ihraz etmiş iken, cismani umûrun temşiyeti hakkına neden mâlik olmasın? Cismânîler, belki hükümdarlığın şerefini, piskoposluğun şerefinden daha yüksek görebilirler. Bunların farkları, menşelerinin irâesiyle meydana çıkar. Hükümdarlık gurur-ı beşeriyetin mahsulüdür, piskoposluk ise inâyet-i İlâhiye cânibinden tesis olunmuştur." Bu sözlerin söylenmesinden çok zaman evvel, Saint Ambroise, piskoposluğun hükümdarlığa fâikiyeti, altının kurşuna fâikiyetiyle mütenasip olduğunu ilan etmişti. Haiz-i velâyet makamlarından sâdır olan bu beyanat Katolikliğin bu husustaki telakkisini irâeye kafidir.

(2) Sezar'ın papalığı "Cesaropapie" Rusya'da tesis etmiş olan bu nehc, hükümdarın aynı zamanda Papalık mahiyeti de haiz bulunması demektir. On altıncı asrın nihayetlerinden itibaren Moskava patrikleri Rus piskoposlarına istinat ederek, İstanbul Patrikhanesi'nden kat-ı alaka etmişlerdi. Bunlar, o zamandan beri iktidar-ı âlîyi kendi ellerine almak için temâyülat irâesine başladılar. **[1034-8]** Bu teşebbüsler çarlara endişeler ilkâ etti. Bunun neticesi olarak 1667'de Moskova'da in'ikad eden bir konsilde (Nikon) makamından indirildi. Maamâfih bu mağlubiyet, Nikon'un haleflerini eski niyeti takipten vazgeçirmedi. Teşebbüsler devam ediyordu, nihayet Deli Petro 1719'da kendisini Rus kilisesinin reisi ilan ederek patriklerin âmâl-i harîsânesine katiyen hitam verdi. Deli Petro, bir sene sonra kiliseyi idare etmek üzere, Saint-Sinod namiyle ve başpiskoposlardan, arhimandritlerden mürekkep bir meclis teşkil etti. Bu meclisin riyaseti çara ait olduğu gibi bütün âzâlarının tayini hakkı da çara ait idi ve bu meclisin kararları çarın tasdikine iktiran etmeden hiçbir kıymeti haiz olmayacaktı. Binâenaleyh çar bâdema, îtikadâta, ibâdâta, inzibata ait olan bütün umûr-ı diyâniyede hâkim-i mutlak oluyordu. Deli Petro'nun tesis ettiği bu nehc, Rusya'da bugüne kadar caridir.

Bu nehc Rusya'da hem umûr-ı siyasiyenin hem de umûr-ı diyâniyenin selâmet-i cereyanını ihlal etti. Çar bir taraftan, siyasi icâbât mülahazasıyla, Saint-Sinod'a ahkâm-ı diyaniye hilafında kararlar verdirerek diyanetin esâsâtını bozduğu gibi, diğer taraftan halkı taht-ı esarette tutmak için en sadık âletleri olan rüesâ-yı ruhaniyenin ilkâatiyle siyaseten ve medeniyeten kabulü ilzam olan teceddütleri men ederek içtimai tekâmülü tevkife çalıştı. Maamâfih, Hıristiyanlığın müstakil bir hükümetin teşekkülüne mani olan esâsâtına karşı, halâskâr bir tedbir bulmak lazım geliyordu. İşte Ruslar ancak çarın papalığını kabul etmek sûretiyle, müstakil bir devlet tesisini düşünmüşlerdi.

(3) Muâlefe nehci (Régime des concordats) hükûmet-i cismâniye ile hükûmet-i ruhaniyenin tarz-ı münasebeti Ortodoksluk âleminde sezaropapi namıyle muzır, fakat devamlı bir sûret-i hal bulduğuna mukabil Katoliklik âleminde bu güne kadar keşmekeş halindedir. Papa umûr-ı siyasiyede de velayet-i âmmeyi haiz olduğunu iddia ediyor, hükümdarlar bunu kabule yanaşamıyorlardı. Çünkü **[1035-9]** diyanet nasıl kendi fevkinde bir kuvvet kabul etmezse, devlet de edemez. Ortodoks âleminde diyanet devlete feda edildi. Katoliklik âleminde ise papa devleti diyanete feda etmek daha doğrusu eski Roma kayserleri gibi Allah'a vekâleten yeryüzünde ahkemü'l-hâkimin kesilmek istiyordu. Hükümdarlar ise kuvvetlerine güvendikleri zaman devletin mahiyet-i asliyesine muhalif olan bu tarz-ı tabiatı reddediyor ve memleketlerindeki piskoposların daire-i salâhiyeti hakkında fer-

manlar ısdar ediyorlardı. Papalar, bu gibi hareketlere karşı hiçbir şey yapamayacaklarını anlayınca hükümdarlarla müzakere etmeye ve mümkün olduğu kadar kendi lehlerinde olmak üzere muâlefeler (concordatlar) akdetmeye mecburiyet hissettiler. Fakat hiçbir zaman bu muâlefeleri samimi ve daimi olarak yapmıyorlar, müsait bir zamanda papalığın hukûk-ı tammesini iade etmek üzere muvakkaten akdediyorlardı. Hatta bu muâlefelerin vahidü'l-cânip olduğunu, yani yalnız hükümdarları bağlayıp kiliseyi bağlamadığını açıktan açığa söylüyorlardı. Avrupa tarihi daima değişen, daima iki tarafı mücadeleye sevk eden bu muâlefelerle doludur.

(4) Devlet ile kilisenin tefriki (La séparation de l'eglise) nihayet, devlet ile kilise arasındaki münasebetlerin muâlefe usulüyle devam edemeyeceği Fransa'da katiyen anlaşıldı. Bunun neticesi olarak Fransa parlamentosu bu iki kuvvetin biribirinden tamamen tefrikine karar verdi. Bundan sonra, Fransa'nın resmi dini olmayacak ve kiliselerin de resmi mahiyeti kalmayacak idi. Kiliseler cemiyetler kanunu mûcibince teşekkül etmiş hususi cemiyetler idâdına geçecekti. Artık devlet tamamiyle lâ-dinî (laïque) oluyor, din ise tamamen lâ-resmî bir mahiyet alıyordu. Fransa'da husule gelen bu netice, Fransız milleti için gayet vahim bir hastalık olmakla beraber Katolik dininin zaruri bir neticesinden başka bir şey değildi.

Hıristiyanlığın siyasi hükümetle tesâdümünden çıkan netice ya sezar-papalık yahut tefrik olabilirdi. Papanın mefkûresi şimdiye kadar yalnız [1036-10] Tibet'te realize olabilmiştir. Fakat bu muvaffakiyet de, ancak Çin hükümetinin hilekârane bir tedbirinin mahsulüdür. Hicret'in ilk asrında Tibet Krallığı Çin'in ve Türkistan'ın büyük bir kısmını zaptetmiş, büyük bir saltanat tesis eylemişti. Çinliler, Dalai Lama'yı teşvik ve kuvva- yı askeriye ile teyid ederek Tibet'ten kralı ve ümerâ-yı askeriyeyi kovdurdu. Vakıa o zamandan beri Dalai Lama Tibet'te hâkim-i mutlak kaldı. Fakat Tibet kavmi bu tarz-ı hükümetin neticesi olarak tedenni ede ede bugünkü haline vâsıl oldu.

Yukarıki ifadelerden Hıristiyanlığın asri bir devletle itilaf edemediği anlaşıldı. Şimdi de İslâmiyet'i bu nokta-i nazardan tetkik edelim.

İslâmiyet'e göre devlet ve hukuk dinin dâhilindedir. Ahkâm-ı diniye, kazâi ve diyâni ahkâm namiyle iki kısımdır. Ahkâm-ı kazâiyenin icra ve tenfizi hakkı halifeye muhavveldir. Ahkâm-ı diyâniyeyi tebliğe muktedir olduğu sabit olan fukahaya müftü nâmı verilir. Müftüler halifenin velâyet-i kazâiyesine tâbidirler, fakat iftâ ederken halifenin reyine ittibâ etmeye mecbur değildirler.

Kadılar halifenin vekili olduklarından ve ona vekâleten icra-yı kazâ eylediklerinden mesâil-i müçtehedün fîhâda halifenin tercih ettiği kavil müftâbih olmasa da mezâhib-i erbaanın fıkıh sınıfından gayrısına mensup olsa da kadılar için mâ bihi'l-ittibâ olur. Çünkü halifenin rey ve iradesi mukzabihtir; mukzabih olan her kavil kanun mahiyetindedir. Fakat müftâbih olan her kavil kanun mahiyetinde değildir. Mesela fıkh-ı Şafiî'nin, fıkh-ı Mâliki'nin, fıkh-ı Hanbelî'nin birçok müftâbih kavilleri vardır ki Şafiî, Mâlikî, Hanbelî mezheplerine mensup müftüler onlara ittibâen iftâ ederler. Hâlbuki şimdiye kadar Osmanlı memleketinde kadılar yalnız fıkh-ı Hanefî'ye göre hüküm vermişlerdir. O halde, yalnız fıkh-ı Hanefî'nin kavilleri mukzabih yani kanun mahiyetini haiz olmuş, diğer üç fıkhın kavilleri yalnız müftâbih olarak kalmıştır. Bundan başka, vaktiyle Osmanlı hilâfeti fıkh-ı Hanefî'ye mensup kütüb-i fetavâdan beş adedini mukzabih olarak irâe etmiştir ki kadılar onlara göre icrâ-yı kazâ ediyorlardı.

[1037-11] Fakat Hanefi müftüler bile kütüb-i fetavâdan bu beş kitaba inhisar mecburiyetinde değildiler. Mecelle-i ahkâm-ı adliyenin tanzimi de yalnız kadılar için mukzabih ahkâmı irâe içindir, yoksa müftülere (İşte müftâbih ahkâm bundan ibarettir.) demek için değildir.

Bu teşrihlerden anlaşılıyor ki müftüler, siyaset ve kazâ itibariyle ulu'l-emre yani halifeye tâbi oldukları halde, diyâni ahkâmın tebliği hususunda sûret-i mutlakada hür ve müstakildirler. Çünkü halifenin kazâi velâyeti varsa da, Katoliklerin (papa) sı, ve Rusların (sezar-papa)sı gibi diyâni velâyeti yoktur. Maamâfih halifede diyâni velâyet olmadığı gibi müftüde de yoktur. Müftüde yalnız ilmi bir salâhiyetin neticesi olarak iftâ salâhiyeti vardır. Velâyet (autorité) ile salâhiyet (compétence) arasında büyük fark vardır. Mesela halifenin velâyet-i kazâiyesi olduğu için kazâ hakkı halifeye münhasırdır, fakat bir müftünün salâhiyet-i iftâiyesi, iftâ hakkını ona inhisar ettirmez. Çünkü iftâ hakkı yoktur, iftâ salâhiyeti vardır.

Müftünün diyâni velâyete mâlik bulunması gösteriyor ki halifenin kazâi hükûmetinden maâda müftünün de iftâi bir hükûmeti yoktur. İslâmiyet'te yalnız bir hükûmet vardır ki o da halifenin hükûmetidir. Bu sûretle hem halife hükûmet-i kazâiyesinde tamamen müstakildir; hem de müftü tedrisat ve tebligat-ı diyâniyesinde tamamen hür ve müstakildir. Ne kazâi ahkâm diyâni ahkâmın selâmet-i cereyanına mânidir, ne de diyâni ahkâm kazâi ahkâmın selamet-i cereyanını ihlal eder.

Geçen makalelerin birinde kazâ ile iftânın içtima edemeyeceğini beyan etmiştik. Bu adem-i içtima; tıpkı mebuslukla memurluğun içtima edememesi gibidir, fakat görüyoruz ki bu kaidenin birtakım istisnaları vardır. Mesela nazırlar hem mebus hem de memurdur. Bidâyet-i meşruti-yette nezâret müsteşarlarının da mebuslardan tayini hakkında bir tasavvur vardı. Bu tasavvur kanuniyet iktisap etseydi ikinci bir istisna teşekkül edecekti. Fakat görüyoruz ki bu istisnalar yüksek bir **[1038-12]** tabakaya inhisar ediyor ve sebebi de malumdur: Memurların siyasetle iştigali caiz olmadığı halde nazırların vazifesi zaten siyasetle iştigalden ibarettir. Bu cihetle nazırlarda mebuslukla memurluk vazifeleri içtima edebilir.

Bunun gibi Hazret-i Peygamber'de iftâ ile kazânın içtimaı mahzurlu olamazdı. Çünkü Hazret-i Peygamber diyâni ahkâm ile kazâi ahkâmı biribirine karıştırmayacak bir mevkide bulunuyordu, çünkü bu iki sıfattan başka bir de risâlet sıfatını haiz bulunuyordu. Bir iftâ yahut kazâda isabet buyurmadıkları zaman (vahiy) gelerek keyfiyeti tashih ediyordu.

İkinci derecede olmak üzere, iftâ ile kazâ halifelerde de içtima edebilir. Çünkü halifenin vekili olan kadılar icra-yı kazâda halifenin reyine ittibâ mecburiyetindedir, kadının esnâ-yı kazâda tâbi ve esnâ-yı iftâda hür ve müstakil olması, onu müşkül bir mevkide bırakır. Acaba kadının reyi halifenin reyine muhalif ise ne yolda hareket edecek?

Bu halden, kazâ esnasında bir müşkül hâdis olmaz. Çünkü kadı, esnâ-yı kazâda kendi reyine göre değil, halifenin reyine göre hükmetmeye mecburdur.

Kadının halifenin reyine göre hüküm verdikten sonra ona muhalif olan kendi reyiyle iftâ etmesi garip olmaz mı? Bundan başka kazâi ahkâm hıyel-i şeriye namı verilen birtakım zaruret-i hayatiyeyi kabul etmiştir. Kadı bunları fiilen icra ederken, bunların hilâfına nasıl fetva verebilir? Yahut nasıl olur da, kadının aynı dakikada, bir şeyi hem caiz, hem de gayr-ı caiz gören iki türlü vicdanı bulunabilir?

Maamâfih, bu mahzurları nazar-ı dikkate almak şartıyla, kadı, kendine güvenirse iftâ edebilir.

Bir itiraza cevaben der-meyân ettiğimiz bu istitrâdî sözleri, bitirdikten sonra yine bahsimize gelelim. Yukarıki teşrihlerden anlaşıldı ki İslâmiyet, asri bir devletin teşekkülüne mani değil, bilakis, İslâmi devlet, tamamiyle **[1039-13]** asri bir devlet demektir. Buna itirazen denilebilir ki o halde nasıl olmuş da Hıristiyanlık âleminde asri devletler teşekkül edebilmiştir? Hıristiyanlığın tarihini tedkik edersek görürüz ki ehlisalip muharebelerinden sonra, İslâm maarifiyle istînasa başlayan Avrupa'da yeni bir cereyan husule geldi; bu cereyan İslâm medeniyetini ve İslâm dinini taklit hareketinden ibaretti. Bu cereyanın gittikçe derinleştiğini ve nihayet, Protestanlık namıyla, Hıristiyanlığın esâsât-ı ananeviyesine tamamıyla muhalif yeni bir din sûretinde meydana atıldığım görüyoruz. Bu yeni din, ruhbaniyeti reddediyor, hükûmet-i ruhaniye ve cismâniye namlarıyla iki türlü hükûmet teşkilini reddediyor, papalığı, konsilleri; engizisyonları, hâsılı Hıristiyanlıkta İslâm teşkilatına mugâyir ne kadar müesseseler varsa kâffesini red ve ilga ediyordu. Acaba bu dine, Hıristiyanlığın az çok İslâmlaşmış bir şekli nazarıyla bakmakta haklı değil miyiz?

Avrupa'da asri devlet, iptida, Protestan milletlerde teşekkül etti. Meşrutiyet, İngiltere'de zuhur ettiği gibi, ilk milletşâhî hükümet, Amerika'da ve ilk harsî devlet, Almanya'da tesüs etti. Irk içtimâiyatçılarına nazaran bu milletlerin ve İskandinavyalıların fâikiyet-i medeniyesi Cermen ve Anglo-sakson ırklarına mensubiyetin bir neticesidir.

Din içtimâiyatçılarına göre ise Latin milletlerin inhitâtı Katolik olmalarının Rus milletinin geride kalması Ortodoks olmasının neticesi olduğu gibi, Cermen ve Anglo-Sakson milletlerin teâlîsi de Katolik ananâtından uzaklaşarak İslâm esâsâtına doğru gitmelerinin mahsulüdür. O halde, Protestanlığın İslâmiyet'ten aldığı esâsât sayesinde bu teâlîlere sebep olması, İslâmiyet'in en asri ve en ilmi bir din olduğuna tecrübî bir delil olmaz mı? İşin hakikati böyle olunca, Tanzimatçıların, memleketimizdeki cemaat teşkilatını taklіden teşkilat-ı İslâmiye yapmaya kalkışması nasıl tasvip edilebilir? Hıristiyan teşkilatı mahkûm bir cemaat içinde zuhur etmiştir ve yalnız mahkûm cemaatler için elverişli **[1040-14]** olabilir. Hür milletler ve müstakil devletler ancak İslâm teşkilatıyla îtilaf edebilir: Çünkü İslâm teşkilatı müstakil bir devlet yapmak isteyen hür bir ümmet içinde zuhur etmiştir.

AHLÂK

Ahlâk Değişir mi?

Bu mesele pek eski zamanlardan beri hükemâ arasında münakaşa edilegelmiş olan bir şeydir. Bir kısım hükemâ "Ahlâk katiyyen değişmez" derler. Bir kısmı da ahlâkın da değişeceğine kâil olmuşlar. Başka bir kısım hükemâ "İnsanlar üç muhtelif sınıf üzerinedir, üç muhtelif haslet üzerine yaratılmışlardır. Biri hayr-ı mahz üzerine yaratılmış olan diğeri şerr-i mahz üzerine yaratılanlardır. Bir kısmı da orta tabiat sahipleridir ki hayır ve şerre kabiliyetleri vardır. O iki evvelki sınıfların ahlâkı da değişmez. Fakat üçüncü sınıf her

türlü ahlâkı kabul edebilir." diyorlar. Bunun tafsili Nasîrüddin Tûsî hazretlerinin pek kıymetli bir kitabı olan *Ahlâk-ı Nâsirî*'siyle *Ahlâk-ı Adudiyye* şerhindedir.

Ahlâk tebeddül eder veya etmez gürültüleri son asır ulemâsı arasında bile yer bulmuştur.

Schopenhauer diyor ki "Bir fiilin icrasına bâis olan sebepler üçtür. Birincisi, asıl sebep: Kimyevî ve hikemî tebeddülat gibi... İkincisi, tenbih: Uzvî cisimlere aittir, bir tohumun çimlenmesi gibi... Üçüncüsü de aklî sebeptir. Halbuki aklî sebepler bizim irade ve ihtiyarımıza tâbi değildir."

Schopenhauer bu nazariyesiyle beraber terbiyenin ahlâk üzerine olan tesirini büsbütün inkar etmiyor. Bir tarafta da diyor ki "Bizim idrakimiz bitmez tükenmez muhtelif tekemmülâta ve mütemadi bir ıslaha müstaittir. **[1041-15]**

Kant ve Spinoza az çok ahlâkın değişebileceğine kâil görünüyorlar da hiçbirisi terbiyenin, beşerin tabiatı üzerine olan mühezzib tesirlerini inkar edemiyorlar.

Spinoza diyor ki "İnsanların kendilerini mutlak hürriyetlerine mâlik zannetmeleri yalnız ef'âli nazar-ı dikkate alarak bu ef'âlin icrasına icbâr eden sebepleri görmemelerindendir."

Hükemâ arasında münakaşa edilen bu mesele nasılsa –pek yanlış bir sûrette- halk arasına da atlamış; kök salmış ve bir kanaat şeklini almıştır. Hatta "Can çıkmadıkça huy çıkmaz; huy canın altındadır" gibi yanlış telakkilere kadar yol açmıştır; halk bu kanaatin ve bu darb-ı mesellerin pek çok zararlarını görüyorlar.

Bir kere insanların şerr-i mahz üzerine yaratıldıklarını kabul eden kadim revâkıyunu bir tarafa bırakırsak hemen her felsefî meslek erbabı az çok iyi ve zamanında yapılan terbiyenin, telkinin ahlâka olan tesirini itiraftan çekinmiyorlar. Hele bütün şerîat sahipleri ve erbâb-ı milel, ahlâkın değişeceğine kâil bulunuyorlar. Peygamberlerin ba's olunması, kitapların gelmesi, şerîatın kurulması hep bunun yani ahlâkın kâbil-i tebeddül olması üzerine müessestir.

Ahlâkımız neden değişmesin? Bir kere ahlâkın hakikati nedir? Onu anlayalım! Ahlâk, bizim ef'âl ve harekâtımızdaki evsâf-ı sabite ve fiili istidatlarımızdaki râsih meleke değil mi? Bu evsâf muhîtin, irsiyetin, terbiyenin tesiriyle husule gelmiştir. Yoksa bu mâruz evsâf onların manevi mahiyetlerinden doğmamıştır.

Vasatın, verâsetin, terbiyenin de değişmesiyle bunların neticesi olan ahlâkın da değişmesi söz götürmez bir hakikattir.

Nitekim Emile Levy diyor ki "Ahlâk sabit ve mütecânis bir kitle olmayıp **[1042-16]** muhîtin, irsiyetin terbiyenin bir muhassalasıdır; buna binâen nasıl iddia olunabilir ki her gün değişen bu muhassala tebeddül edemez.

Bir takım fena adamların hallerini ıslah-ı hal ettiklerini ve bir takım iyi kimselerin nasılsa fenalığa kapıldıklarını her gün gördüğümüz halde "Ahlâk tebeddül etmez" diyebilir miyiz? Ve dersek doğru söylemiş olur muyuz?

Bir kerede meseleyi din ve şerîat nokta-i nazarından muhakeme edelim, eğer ahlâkın değişmesi muhal olsa idi ve eğer huy çıkmadıkça can çıkmasa idi peygamberlerin gönderilmesine, şerîatlerin ihyâ buyurulmasına lüzum kalır mıydı?

Şerîatta ahlâkın tebeddül etmeyeceğine dair bir işaret bile bile yoktur. Bilakis yüce şerîatımız daima hayırla, ahlâkla ve tezkiye-i nefisle emir buyurur.

Kur'ân-ı Kerîm [237]"قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَاۙ وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰيهَاۜ" âyetiyle nefsini tezkiye edenlerin necat bulduklarını gösteriyor ki tezkiye-i nefsin ve ıslah-ı ahlâkın elimizde bulunduğuna güzel bir hüccettir. Bu yolda daha birçok senetler varsa da zikrinden sarf-ı nazar kılındı.

Hülasa: Gerek hikmet ve gerek şer' ve âdet bize gösteriyor ki ahlâk tebeddül ediyormuş. Ahlâkın tezkiyesinden, insana saadet yollarının irâesinden ve hayır ve şerrin tayininden bahseden bir ilim vardır ki "İlm-i Ahlâk" derler: İnşaallah bundan sonraki makalelerimde ondan bahsedeceğim. Daha var.

İçel Sancağı Maarif Müdürü

Besim Atalay

Necm-i İstikbal Matbaası – Müdîr-i Mes'ûl: Halim Sabit

---

237 Kur'ân-ı Kerîm, Şems- XCI, 9, 10.

اسلام مجموعه‌سی

شعاری: «دینلی بر حیات، حیاتلی بر دین» در.

ییل ۳ صایی ۵۳ — ۲۳ رجب ۱۳۳۵ / ۱۰ مایس ۱۳۳۳ — مدیری: حلیم ثابت

جلد: ۵

قرآن کریم

سورهٔ نسانک ۱۲۵ نجی آیتدن ۱۴۶ نجی آیته قدر مفهوما ترجمه‌سی

[حاشیه‌لی مفهوم قرآندن] مناسترلی مرحوم رفعت

«آیة الکرسی» و «الله نور السموات» عشر شریفلرینک مفهوماً ترجمه‌لری

قباطاش سلطانیسی معلملرندن ثریا

خطبه — تورکجه خطبه اورنکلرندن: مدرسة الخطبا تورکجه خطابت مدرسی عریانی‌زاده وحید

اسلام اجتماعیاتی

احکام دیانیه، احکام قضائیه [حقوق عائله قانون لایحه‌سی مناسبتیله]

منصوری زاده سعید

احکام قضائیه علائم واحوال ظاهره‌یه بنا ایدیلمه‌لیدر. علائم خفیه وباطنه‌یه ابتنا ایدن حکملر قضائی اوله‌ماز، بونلر صرف افتائی ماهیتی حائزدر. قانون ایله شریعت برایسه‌ده، قانونک شرع مفصلده موجود بوتون احکامی احتواسی لازم کلمدیکی کبی، ینه بونک بوتون احکام قضائیه‌سنی‌ده جامع اولمسی ایجاب ایتمز: تحدید قضا مقام خلافتک حقیدر. وسائر مهم ایضاحلر]

قادین مسئله‌سی . . . . فوزیه

[بوکون مختلف سویه‌ده‌کی قادینلرک حالی. قادینلق مسئله‌سنک صرف بهیمی یاخود بدیعی بر ذوقه کوره حل ایدیلمه‌سنه چالیشمه‌نک یاکلیش اولدیغی، بو مسئله‌نک حلنده نظر دقته آلنه‌جق نقطه‌لر، «حریت نسوان» نه‌در؟ تورک - اسلام قادینلری اوزرنده‌کی بویوندیرق وارسه بونه‌دن عبارتدر. بو خصوصده‌کی یاکلیش قناعتلر، بعض استثنالر ایله بزم قادینلر بزده هیئت اجتماعیه‌مزک بر شیماریق چوجغی کبیدر. قادینلرک اکسیکلکاری ایشته بو نقطه‌ده مندمجدر. قادینلق مسئله‌سنک آناختاری . . .]

نسخه‌سی ۶۰ پاره‌در — توزیع یری زمان کتبخانه‌سیدر

نجم استقبال مطبعه‌سی

İslâm Mecmuası

Şiârı: "Dinli bir hayat, hayatlı bir din"dir.

Yıl: 4 **Sayı: 53** **23 Recep 1335** **Müdürü: Halim Sabit**

15 Mayıs 1333

[15 Mayıs 1917]

Cilt 5

Nüshası 60 paradır. Tevzî Yeri: "Zaman Kitaphânesi"dir.

Necm-i İstikbal Matbaası

İslâm Mecmuası

Müslümanların fâidesine çalışır. **On beş günde bir çıkar.**

Sayı: 53 **22 Receb 1335 - 15 Mayıs 1333** **Yıl: 4**

KUR'ÂN-I KERÎM

Sûretü'n-Nisâ

-Bismilâhîrrahmanirrahim-

وَيَسْتَفْتُونَكَ فِى النِّسَٓاءِۜ قُلِ اللّٰهُ يُفْت۪يكُمْ ف۪يهِنَّۙ...

(125) Senden nisâ hakkında istiftâ edenlere: Mallarına tamaen nikâhlarına rağbet ettiğiniz ve miraslarını vermediğiniz yetim nisâ ile evlâd-ı zuafâ haklarında olan hükm-i ilâhi Kurân'da tilavet olunduğu veçhile ol yetimlerin mehir ve miraslarını kemâl-i adl ile eda olduğunu söyle ki umûr-ı hayriyeden işlediğiniz şeylere Cenâb-ı Hak alîmdir. (126) Şayet bir zevce kendi zevcinden eza ve cefa yahut terk-i sohbet ve safa ile îrâzı havfında bulunursa kendi beynlerinde musâlaha edip[238] *işi sulh ile bitirmelerinde vebal yoktur. Herhalde sulh mufârakattan hayırlıdır. Nüfûsun cibilletinde buhul merkûzdur. Necât ise ihsân u ittikâdadır. Cenâb-ı Hak da her işlediklerinizi habîrdir.*

(127) Ne kadar çalışsanız yine nisânız beyninde[239] *tamamen adalet göstere* **[1044-2]** *mezsiniz. Bari meyl-i küllî ile birine meyletmeyin ve diğerlerini de muallakta gibi boş bırakmayın. Eğer bu bâbda nefsinizi ıslah ve meyl ü cevrden ittikâ ederseniz Cenâb-ı Hak da hatalarınızı mağfiret ve hallerinize merhâmet eder. (128) Eğer zevceyn birbirlerinden ayrılırlarsa fazl u rahmeti vâsi ve emr u nehyinde hakîm olan Vacîb teâlâ hazretleri de kudret-i vâsiasıyla onların her birini iğnâ eder. (129) Semâvât ve arzda olanların cümlesi Allah'ındır. Sizden evvelce kendilerine kitab verilenlerle size emrettik ki Allah'tan korkup şirk ve küfürden sakınasınız. Eğer yine küfr ederseniz siz bilirsiniz, bundan semâvât ve arzın sahibi olan Allahu teâlâya zarar gelmez, zât-ı ecell-i âlâsı halktan ganî ve zâtında hamîddir. (130) Semâvât ve arzda olanların cümlesi onundur ve zât-ı celîlinin umûr-ı ibâda olan vekâleti kâfidir. (131) Ey nâs, Cenâb-ı Hak murâd ederse sizi götürüp yerinize âhar bir kavim getirir. Zât-ı ecell-i âlâsı böyle îdam ve îcad emrine kâdirdir. (132) Bir amel-i sâlihle yalnız dünya faydası murâd edene nezd-i celîl-i ilâhîde dünya ve âhiret sevabı vardır. Cenâb-ı Hak herkesin akvâlini sâmi ve a'mâl ü niyyâtını basîrdir. (133) Ey mümin-*

238 Yani zevce nikâhından bir miktarını zevcine bahşetmek veyahut nöbet-i firâşından bir kısmını diğer zevceye vermek.

239 Zevceleriniz beyninde adalete ne kadar çalışsanız meyl-i kalbî ile olsun tamamen îfâya muktedir olamazsınız.

ler! Allah için şehâdeti kemâl-i hak ve adl ile eda edin. Velev ki nefsinizle vâlideyniniz ve akrabanız üzerine olsa ve bunlar ağniyâ ve fukaradan da bulunsalar, bilâ-fark şehâdetinizi hüsn-i îfâ eyleyin. Zinhar hevâya tâbi olmayın. Hak teâlâ ganînin de fakîrin de hâmisidir. Eğer adaletten inhirâf ile şehâdet-i haktan lisanınızı tahrif eder veya şehâdeti ketmeylerseniz Cenâb-ı Hak habîr ve mücâzâtınıza kâfidir. (134) Ey müminler! Allah'a ve resûlüne ve o resûle gönderdiği kitaba ve ondan evvelkilere inzal buyurduğu kitaplara imân edin. Her kim ki Allah'a ve meleklerine ve kitaplarına ve peygamberlerine ve yevm-i âhirete inanmayıp kâfir olursa tarîk-i haktan pek uzak bir dalâlette kalır. (135) Onlar ki iman ettikten sonra küfr edip yine iman ettiler ve yine küfr ettiler ve küfürlerini ziyade eylediler. Cenâb-ı Hak onlara asla mağfiret etmez ve tarîk-i hakka ebeden hidayet eylemez. (136) Münâfıklara müjde et ki onlar için azâb-ı elîm vardır. (137) Müminlerin gayrı olarak kâfirleri **[1045-3]** *dost ittihaz edenler, ayâ onlardan izzet ve müminlere galebeyi mi isterler? Heyhât! Cemî izzet ve galebe Cenâb-ı Hakk'a mahsustur. (138) Cenâb-ı Hakk'ın inzal buyurduğu kitapta emr u ferman buyurduğu veçhile*[240] *âyât-ı ilâhiyeyi tekfir, istihzâ ettiklerini işittiğiniz zaman onlarla oturmayın, tâ ki onlar bu küfür ve istihzâyı terk ile âhar kelâma şürû edeler. Şayet bu küfr ve istihzâlarını dinlerseniz siz de onlar gibi olursunuz; Cenâb-ı Hakk münâfıklarla kâfirlerin cümlesini cehennemde cem' eder. (139) (140) Hâlinize muntazır olan münâfıklar taraf-ı ilâhîden size feth ile ihsan vâki olursa "Biz sizinle değil mi idik?" ve şayet kâfirlere bir nasîb olursa onlara da "Biz müminleri men ederek sizinle galebeye sâî değil mi idik?" derler. Cenâb-ı Hak yevm-i kıyamette müşrik ile münâfıkların beyninde hükmeder ve müminleri ilzâm için kâfirlere tarîk ve mecâl vermez. (141) Münâfıklar Allah'a karşı hud'a ve mekr ederler, Cenâb-ı Hak da onlara hud'alarıyla mukabele buyurur. Onlar namaza kâim oldukları zaman mahzâ nâsa göstermek kastıyla riya olarak ve istemeyerek kalkarlar ve Allahu teâlâyı zikretmez, yalnız pek azı var ki yalnız lisanlarıyla zikreder gibi bulunurlar. (142) Bunlar küfür ve iman beyninde mütehayyir ve mütereddid olup ne müminlere ve ne de kâfirlere mensupturlar; her kimi kim Cenâb-ı Hak gümrah eder onun için hak ve sevâb yolunu sen bulamazsın. (143) Ey müminler! Müminlerin gayrı kâfirleri dost ittihaz etmeyin, ayâ bundan dolayı Cenâb-ı Hakk'ın hakkınızda azâb-ı zâhirinin sudûrunu ister misiniz? (144) Münâfıklar cehennemin derk-i esfelinde olup onlar için yardımcı bulamazsın. (145) Ancak tevbe edip de ıslâh-ı nefs ile Allah'a itimat ve din-i hakka kemâl-i hulûs ile îtikad edenler müminlerle beraberdir, Cenâb-ı Hak da müminlere ecr-i azîm verecektir. (146) Siz Allah'a şükür ve iman ettiğiniz halde size azâb etmekten zât-ı ecell-i âlâsına ne hâsıl olur? Bu halde ne için azâb etsin? Cenâb-ı Hak şükrün ecrini ve hak imanını alîmdir.* **[1046-4]**

240 Zîrde muharrer âyât-ı kerîmeden "وَاِذَا رَاَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ" âyet-i kerîmesi nâzil olduğu sırada münâfıkların itirazlarına mebnî.

Âyete'l-Kürsî ile "اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ" Aşr-ı Şerîflerinin Tercümesi

1

اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۚ اَلْحَيُّ الْقَيُّومُۚ لَا تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلَا نَوْمٌۜ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْاَرْضِۜ مَنْ ذَا الَّذ۪ي يَشْفَعُ عِنْدَهُٓ اِلَّا
بِاِذْنِه۪ۜ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ اَيْد۪يهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْۚ وَلَا يُح۪يطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِه۪ٓ اِلَّا بِمَا شَٓاءَۚ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَۚ وَلَا
يَؤُ۫دُهُ حِفْظُهُمَاۚ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظ۪يمُ

2

Bir Allah ki kendinden başka ilah yok, canlı ve dipdiri, ne uyur ne de kendinden geçer. Yerde ve göklerde bulunan bütün şeylerin sahibi, onun izni olmadan huzurunda şefaat edecek kim vardır ki!

Yerde ve göktekilerin olmuşlarını, olacaklarını bilir; istemedi mi, onlar bilgisinden bir şeyciği kavrayamazlar. Kürsüsü yer ve gökler kadar geniş; yeri ve gökleri korumak kendisine güç gelmeyen bir iştir; ulu ve büyük Allah.

3

اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِۜ مَثَلُ نُورِه۪ كَمِشْكٰوةٍ ف۪يهَا مِصْبَاحٌۜ اَلْمِصْبَاحُ ف۪ي زُجَاجَةٍۜ اَلزُّجَاجَةُ كَاَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ
مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍۙ يَكَادُ زَيْتُهَا يُض۪ٓيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌۜ نُورٌ عَلٰى نُورٍۜ يَهْدِي اللّٰهُ لِنُورِه۪ مَنْ
يَشَٓاءُۜ وَيَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ لِلنَّاسِۜ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَل۪يمٌۙ

Allah; yerin ve göklerin nuru, öyle bir nur ki... Ortasında şem'ası olan bir çerağ gibi. Bir şem'a ki billûr, sanki parlak yıldız olan, bir billûrât içinde; ne doğu ve ne de batı taraflarında olmayan mübarek bir zeytin ağacından yanar ve ateş dokunmasa da yağı ışık verir, yani nur içinde bir nur. Allah dilediğini nurundan tarafa gönderir ve insanlara böyle temsiller yapar. İşte her bir şeyde bilgili olan Allah.

Kabataş Sultanîsi muallimlerinden Süreyya

[1047-5]

Türkçe Hutbe Örneklerinden[241]

Ey cemaat! Bakalım geçen cumadan beri ne yaptınız, ne ettiniz? Ne işlediniz, ne yol tuttunuz? Yine öyle eskisi gibi işten yılgın, dünyadan bıkkın mısınız, yoksa biraz gafletten ayıldınız mı? Azıcık şöyle gözünüz gönlünüz açıldı da dininize dünyanıza dört el ile sarıldınız mı? E vallahi, eğer biz bugünde de aklımızı başımıza almayıp yine o eski uyuşuklukta kalırsak, hani bilmiş olalım ki, dünyada da âhirette de iki paralık olup ayaklar altında kalırız. Yahu bir kere insaf etmeli! Düşman her taraftan kudurmuş kurtlar gibi saldırırken, ümmet-i Muhammed'in o canım evlatları ateş karşısında dişini tırnağına takarak can ile baş ile savaşıp çabalarken, beride yan gelip keyfine bakmak, ipe un serip verenler cevaiz aktarmak Allah'tan reva mıdır?

Müslümanlar gelin etmeyin! Böyle sonu gelmez yola gitmeyin! Şu tembelliği bırakın; şu uyuşukluktan vazgeçin! Şu üstünüzdeki ağırlıktan bir sıyrılıp kalkın! Can aşkıyla işinize

241 Hutbe Arapça olarak vech-i lâyıkı üzere îrad olunurken münasip bir noktasında dermeyan olunacak Türkçe kısmı. [Bâb-ı Fetvâ'nın tasvibine mukârindir.]

gücünüze bakın! Bir taraftan da şu muharebeyi unutmayın! O şehitleri, o gazileri asla hatırdan çıkarmayın! Büyük küçük hepiniz halinize göre vazifenizi görürken hep düşünün ve iyice bilin ki; o elinizdeki iş ya doğrudan doğruya yahut dolayısıyla mutlaka az çok muharebeye yarar bir iştir. Bunun için ne yapıp yapıp o vazifeyi bir an evvel görmeye bakmalı. O iş olup bitmedikçe insanın içi bir türlü rahat etmemeli. Ben mushafa el koyarak yemin ederim ki: Allah'tan korkan şu muharebeye karşı yabancı duramaz, peygamberden hayâ eden bu kıyamete karşı seyirci kalamaz, öyle ise haydi Müslümanlar hep iş başına! Şimdiden tezi yok... Herkes gücü yettiği kadar çalışacak, herkes elinden geldiği kadar **[1048-6]** bu muharebeyi kazanmak için parçalanacak... Mal ise mal, can ise can, her ne lazımsa hiç esirgenmeyecek, hep fedâ edilecek. Allah'tan rahmet umanlar böyle yapsınlar, peygamberden şefaat bekleyenler bu yolu tutsunlar, bu yol cennet yoludur. Kurtuluş bundadır. Bunun sonunda cennete girmek, murâda ermek vardır. Kulak veren düşünür, düşünen insaf eder, alay geçiren de elbette cezasını çeker.

Medresetü'l-hutabâ Türkçe hitâbet müderrisi: Uryânîzâde Vahid

İSLÂM İÇTİMÂİYATI

Şerîat ve Kanun[242]

-Hukûk-ı Aile Kanun Lâyihası Münasebetiyle- (Ahkâm-ı Diyâniye, Ahkâm-ı Kazâiye)

Şerâyi ve kavânin-i mevzûadan istihsali istenilen gaye; onun ahkâmını tatbik ve icra etmekle mümkün olabilir. Esasen kaide ve kanun; tatbik olunmak üzere vaz edilmiş ahkâm-ı külliyedir. Mesela "Tarafeynin rıza ve muvâfakatiyle bey' mün'akid olur" kaidesi tatbik olunmak üzere mevzu, şer'î bir hükm-i küllîdir ve işte bu hükm-i küllîye resmî tetkik ve tasdiklere iktirân etmek şartıyla (kanun) ıtlâk olunur.

Tatbik; hükm-i küllîye tatbik eden biri tarafından suğrâ zamm u ilavesiyle ahkâm-ı cüz'iye istihrâcı demektir. Bi'l-farz rızâ-yı tarafeyn ile akdedilmiş bir bey' tasavvur edelim. Bu bey' hakkında "Rızâ-yı tarafeyn iledir" demekle "Rızâ-yı tarafeyn ile bey' mün'akid olur" hükm-i küllîsine suğra zamm u ilave olunmuş ve bu vasıta ile vukûunu tasavvur ettiğimiz bey' için (mün'akiddir) hükm-i cüz'îsi istihrâc edilmiş olur.

[1049-7] Mâlûm olduğu üzere buradaki rıza ve muvâfakat-i tarafeynden maksat; delil-i zâhirîsi olan icap ve kabuldür. Yoksa umûr-ı bâtınadan olan rıza ve muvâfakat demek değildir.

Bir madde-i kanuniyenin tatbiki, bu yolda suğrâ zamm u ilavesiyle husule geldiği için kanunun tatbikine memur olanlar tarafından suğra teşkil edilmedikçe tatbik de kâbil

242 Hukuk Fakültesi müderrislerinden ve mecmuamızın daimi emektarlarından muhterem Mansûrîzâde Said Beyefendi'nin bu ünvan ile yazıp Hukuk Fakültesi Mecmuası'nın 6. sayısında neşrettiği makale ehemmiyetine binaen iktibas olunuyor.

olamayacağından hükm-i kanuniyi ahval ve alâmet-i zâhire üzerine bina etmek zaruri ve muktezî olur. Mesela bir akit hakkında "Şöyle niyet ederse sahih veya bâtıldır." diye bir madde-i kanuniye vaz' olunamaz. Zira niyet, umûr-ı bâtınadandır, ancak sahibince malum olur ve ancak onun tarafından tatbik olunabilir. Başkasının umûr-ı bâtinasına ıttılâ mümkün olamayacağından bittabi hükkâm tarafından suğra zamm u ilave edilemez ve binâenaleyh bu mahiyette bir madde-i kanuniyenin tatbiki kâbil olamaz.

Temhidât-ı mâruzadan anlaşılacağı veçhile bilumum kavânin-i mevzûa, daima ahkâmını böyle ahval ve alâmât-ı zâhire üzerine bina etmek zaruret ve mecburiyetindedir. Halbuki şerîat böyle değildir. Şerîat; ahval ve alâim-i zâhireye bina edilmiş ahkâmı ihtiva etmekle beraber umûr-ı bâtına ve hâlât-ı hafiyye üzerine de binâ-yı ahkâm eder. İşte, bunun içindir ki ahkâm-ı şerîat; (ahkâm-ı diyâniye), (ahkâm-ı kazâiye) diye iki kısma tefrik edilmiştir. Şu halde ahkâm-ı diyâniye; umûr-ı bâtına ve hâlât-ı hafiyye üzerine bina olunan şer'î ve iftâî ahkâmdan mâduddur. Ahkâm-ı kazâiye de; alâim ve ahvâl-i zâhireye ibtinâ eden şer'î ve kanuni ahkâmdan ibarettir ve böyle alâim-i zâhireye binâ-yı ahkâm edilmiş olduğundan bizzarûre salâhiyet-i kazâiyeyi de hâizdir. Bu iki ahkâmın aralarında maksat ve gaye itibariyle hiçbir fark yoktur. Yalnız fark; bunlardan biri olan ahkâm-ı kazâiye, alâim ve ahvâl-i zâhireye bina edildiğinden kazâya salâhiyet kesbediyor. Diğeri; umûr-ı bâtına üzerine ibtinâ ettiğinden kazâya sâlih değil, yalnız iftâî mahiyeti hâizdir.

[1050-8] Vâkıâ bilcümle ibâdâta taalluk eden ahkâm-ı diyânidir. Çünkü ibadetin ahvâl-i kalbiye ve umûr-ı bâtına ile şiddetle münasebet ve alakası vardır. İbâdât; umûr-ı bâtınadan olan niyet-i hakikiyeye ibtinâ eder. Yani ibadet maksadıyla icra edilmiş ise sahih ve o maksatla icra edilmemiş ise hiçtir. Bununla beraber ahkâm-ı diyâni, yalnız ibâdâta münhasır değildir. Münâsebât-ı zaruriye ve medeniyeden olan münâkehâtta da ibâdât gibi umûr-ı bâtına üzerine ibtinâ eder birçok ahkâm mevcuttur. Ez-cümle münâkehâtta "Şöyle niyet ederse talâk vâki olur veyahut olmaz." gibi mücerret umûr-ı bâtınadan olan niyet üzerine bina edilmiş birçok ahkâm bulunduğu gibi "Mutallaka talâk vukûundan itibaren üç adet [hayız] görmüş ise nikâh-ı cedid akdedebilir." de ahkâm-ı diyâniyedendir. Çünkü buradaki âdet, niyet gibi hâlât-ı hafiyyeden olduğundan başkasınca malum olamaz. Binâenaleyh sırf iftâî bir mahiyeti hâizdir.

Bu gibi kazâya sâlih olmayan ahkâm-ı diyâniye aynen kanuna derc edilemez. Ancak ahkâm-ı diyâniyedeki umûr-ı bâtına ve hâlât-ı hafiyye yerine -mümkün ise- delil-i zâhirîleri ikâme edilmek sûretiyle kanuna derc edilebilir. Zaruridir ki bu âdet meselesinde hükkâm-ı şer' ancak delil-i zâhirîsi olan müddeti ikâme etmek sûretiyle hükm-i diyâniyi tatbik edebilirler. Şöyle ki: Üç âdet zamanını ihâta edecek bir müddet mürûr etmiş ise kadının nikâhının sıhhatine, etmemiş ise butlânına hükmederler.

Şu halde böyle delil-i zâhirîleri meydanda olan ahkâmı, delil-i zâhirîlerini hâlât-ı hafiyye yerine ikâme etmek sûretiyle ahkâm-ı kazâiyeye tahvil ederek kanuna derc etmek lazımdır. Yoksa ahkâm-ı diyâniyeyi aynen kanuna derc etmek akla muvâfık olmadığı gibi istidâd-ı tatbîkîsini de müteazzir kılar.

Ahkâm-ı diyâniye; yalnız ibadet ve münâkehâta da münhasır değildir, muâmelâta dair ahkâm-ı fıkhiyede de görülür ve mevcuttur. Binâenaleyh burada dahi hükme iftâîliğin fevkinde bir istidâd-ı kazâî vermek için umûr-ı hafiyyenin yerine alâim-i zâhirelerinin ikâmesi icap eder.

[1051-9] Anlaşıldığı veçhile kütüb-i fıkhiyede münderic bilcümle ahkâm, mehâkim tarafından tatbik ve icra olunmak üzere vaz‘ edilmiş olmadığından, mücerret şerîattır, diye kanuna derci iktizâ etmez. Kütüb-i fıkhiye ve fetâvâda tasrih olunduğuna göre halife-i İslâm ve makâm-ı saltanat; kazâyı kasr ve tahdit etmek salâhiyetini hâizdir. Ahkâm-ı kazâiyeden bazılarını kanuna derc etmemek ise kazâyı tahdit etmekten başka bir şey değildir. Esasen kanun-ı medenimiz olan Mecelle, muâmelâta dair fıkhın bilcümle ahkâm-ı kazâiyesini ihtiva etmemektedir.

Zaten kanun, mufassal şerîatta dâhil olan ahkâm bütün diyâniyeyi alâ-hâlihi ihtiva edemediği gibi mufassal şerîatın bilumum ahkâm-ı kazâiyesini de câmi olması lazım gelmez. Hatta kanunun bütün ahkâmı fıkıhtan aynen ahz u iktibas olunsa dahi şer‘iyet ve kanûniyet iktisâbı için teşrî yollarından geçerek emr-i ulü'l-emre iktirânı lazımdır. Maamâfih "Kanun fıkha muvâfıktır" yani ondan ahz u iktibas olunmuştur yahut değildir denilebilir. Kanunun şerîata muvâfakat ve muhalefeti kanuna derc olunacak ahkâmın aynen fıkıhtan ahz u iktibas olunması veya olunmaması itibariyle midir, yoksa diğer sûretle midir? Bunu tayin etmek lazım gelir. İslâmiyet, kanun yani ahkâm-ı kazâiyenin şerîata muvâfakat ve muhalefeti ne demek olduğunu izah maksadıyla "Câizde ulü'l-emrin hakk-ı tasarrufu vardır; mevcut ahkâm-ı şer‘iyenin men etmediği şeyleri münkere düşmemek ve örften ayrılmamak şartıyla men edebilir." düsturunu vaz‘ ediyor. "Ulü'l-emr, mevcut ahkâm-ı şerîatın men ettiği şeyi emrederse şerîata muhalif ve fakat şer‘-i mufassalda tafsîlen men etmediği halde yeni örfe göre münker olduğundan men edecek olursa şerîata muvâfıktır ve ayn-ı şerîattır" demek istiyor.

Mesela; "Şer‘an nikâh alelıtlak iki şahit huzurunda akdedilebilir" hükmünü "Hâkimin huzuruyla iki şâhid muvâcehesinde akdedilir" sûretinde kanunla takyid ederek, hâkim huzurunda akdedilmeyen nikâhları mufassal şerîat men etmediği halde herhangi bir örfün tecellisi demek olan hangi **[1052-10]** bir maslahata göre men etmek şer‘a muvâfık kanun yapmak demektir. Kezâlik şerîat "Kadın, zevcinin vefatından itibaren dört ay on gün mürûrundan sonra nikâh akdedebilir." demekle ancak vefatından itibaren müddet-i mezkûrenin hitâmından evvel nikâh-ı cedid akdetmesini men etmiş ve andan sonrasının memnû olmadığını beyan eylemiş olur. Binaenaeyh müddet-i memnuiyeti yeni bir örfün irşâdına göre tezyîd etmek; mevcut mufassal şerîatın men etmediğini yine şer‘-i mücmele tevfîkan men etmektir. Ve bu halde İslâmiyet'e kat‘iyen muhalefet teşkil etmez.

Daima şerîat-ı İslâmiyeyi sâlim bir nazarla tetkik eden eimme ve kudemâ-yı fukahânın en büyüklerinden olan Şemsü'l-eimme es-Serahsî "Şerîatın men etmediği şeyi men etmek şer‘an câizdir. Şer‘an câiz olmayan ancak şerîatın men ettiği şeyi emretmektir" esasını beyânatımız veçhile yalnız muamelâta dair ahkâm-ı fıkhiyede değil mânâ-yı ibadeti tazammun eden münâkehâtta bile tatbik ederek kütüb-i fıkhiyenin en muteberi olan *Mebsût*'unda[243]

وبلغنا عن عمر (رض) انه قال لا منعن النساء فروجهن الا عن الاكفاء وفى هذا دليل على ان للسلطان يداً فى الانكحة فقد اضاف المنع الى نفسه وذلك يكون بولاية السلطنة فيه

diyor. İşte sarâhaten buyuruyorlar ki "Hazret-i Ömer (radıyallâhu anh) kadınların şerefen, neseben kendilerine küfüv olmayan erkeklere nikâhlarını men edeceğim buyurmuştur. Bu ise sultanın nikâhlarda yed-i tasarruf ve velâyeti olduğunu bildirir; çünkü Haz-

243 Dördüncü cüzünde 196ncı sayfasında.

ret-i Ömer men'i kendi nefsine muzaf kılıyor, şer' (mufassal) men etmemiş olduğu halde ben (şer'-i mücmele istinâden) men edeceğim demek istiyor. Bu da saltanatın nikâhta velâyet-i âmmesinden başka bir şey değildir."

Demek oluyor ki Hazret-i Ömer (radıyallâhu anh) "Kadınların akd-i nikâhında kefâet şart ve muteberdir, küfüvlerine olmayan nikâhları memnûdur" diye saltanat ve velâyet-i âmmesini bi'l-istîmal ve şer'-i mücmele istinaden münâkehâta bir madde-i kanuniye vaz' etmek istiyor. İmâm-ı müşârunileyh de "Bu saltanatın hakkıdır, şerîatın (yani şer'-i **[1053-11]** mufassalın) men etmediğini men etmek zaruretiyle kanun vaz' edebilir ve bu şer'an câizdir" diye esâs-ı mezkûrun münâkehâta bile tatbikinin mezhepçe kabul edilmiş olmasında isabet olunduğu teyiden istidlâl ediyor. Çünkü imâm-ı müşârunileyh müçtehid fi'l-mesele olduklarından daima böyle mezhepçe kabul edilmiş olan mesâili teyit ve tenvir ederler. Nitekim müşârunileyh bu sözlerinin akabinde de -aşağıda zikredeceğimiz veçhile- bütün mezhepçe kabul edilmiş esasları tâdad edip isabet olunduğunu istidlâl eylemekte midirler? İşte böyle şerîatın men etmediği şeyi men etmek sûretiyle münâkehâtta bile kanun vaz' etmek mezhepçe kabul edilmiş bir esastır ve Hazret-i Ömer (radıyallâhu anh)'in sözleriyle de müeyyeddir. Serahsî hazretleri, şerîata (şer'-i mufassala) muvâfık kanunun ne demek olduğunu bu sûretle beyan ettikten sonra şerîata (şer'-i mufassala) muhalif kanun ancak şerîatın men ettiği şeyi emretmek sûretiyle olduğunu da وعلى ان الكفائة معتبرة فى النكاح demekle izah eylemiş oluyorlar. İmâm-ı müşârunileyhin maksatlarının ne olduğunu izah edelim: Müşârunileyh kefâet bahsinde, nikâhta bütün mezâhib erbâbına göre kefâet muteberdir. Yalnız Süfyân-ı Sevrî "Nikâhta neseben kefâet muteber değildir, memnûdur. Çünkü nikâhta neseben kefâet itibar etmek mesela küfüv olmayanlara nikâh velîlerinin iznine mevkuftur ve sâiredir, gibi kefâet üzerine ahkâm vaz' ve tesis etmek, şerîat nazarında, insanlar arasında neseb itibariyle fazl u rüchan bulunduğunu göstermektedir. Bu ise لا فضل لعربى على عجمى gibi birçok ehâdis-i şerîfe ile memnûdur" dediğini naklettikten sonra yine kefâet bahsinde Kerhî'den de "Alelıtlak nikâhta kefâeti itibar memnudur, şerîat kısâsta yani kan davalarında bile kefâeti itibar etmemiştir, mahiyeten ondan aşağı olan nikâhta kefâeti nasıl kabul edebilir? Şer'an kefâet nikâhta muteber olamaz" diye hikâye olunduğunu naklediyor. Gerek Sevrî ve gerek Kerhî'nin bu içtihatlarına karşı müşârunileyh; Hazret-i Ömer (radıyallâhu anh)'in kelâmlarını işhâden ve bunların içtihatlarının butlânına **[1054-12]** ve mezâhib-i sâirenin nikâhta kefâet muteber olacağına dair ittifaklarında isabet olduğunu istidlâlen beyan ediyor. Ve "Eğer bunların içtihatları veçhile nikâhta kefâet muteber değil, memnû olsa idi Hazret-i Ömer (radıyallâhu anh) bize kadar vâsıl olan sözüyle kefâeti emredemez ve onun üzerine böyle tesis-i ahkâm ederek kanun vaz' etmek istemezdi; çünkü bu sûrette şerîatın men ettiği kefâeti emreder ve binâenaleyh şerîata muhalif kanun vaz' etmiş olacaktı" demek istiyorlar ve bu muhik beyânat ve müdafaalarıyla şerîatın (şer'-i mufassalın) men etmediği şeyleri (şer'-i mücmele göre) ulü'l-emrin men etmeye saltanat velâyeti hasebiyle salâhiyeti olduğunu ve bunun şer'a muhalif olmadığını ve ancak İslâmiyet'in men ettiği şeyi emretmenin muhâlif-i şer' bulunduğunu ispat ve ityan etmiş oluyorlar.

Hülasa: Bâlâda bast u beyan eylediklerimizden anlaşılacağı veçhile şerîatın (şerîat-ı mufassalanın) men etmediği şeyleri men etmek demek olduğundan, ulü'l-emrin kavânin-i sâirede örfün birer sûretle tecellisi demek olan ihtiyâcât ve mesâlih-i nâsı teemmül ede-

rek birçok kavânini vaz‘ u tadil ettiği gibi, hukûk-ı medeniyenin bir bâb-ı mühimmini teşkil etmesi lazım gelen münâkehâtta da kezâlik şimdiki örfleri gösterdiği ihtiyâcât-ı zaruriye ve medeniyemize muvâfık bir sûrette -saltanat velâyeti hasebiyle- bilâ-kayd u şart kanun vaz‘ ve tâdil etmeye hak ve salâhiyeti mutlaktır. Buna, şer‘an hiçbir mâni yoktur.

İSLÂM İÇTİMÂİYATI

Kadın Meselesi

Kadın meselesi… Bu kelime zamanımızın en süslü, hem de en mühim bir meselesini teşkil ediyor.

İçtimai meseleler ile az çok alakadar erkek kadın hep bununla meşgul **[1055-13]** oluyor, mesâil-i hayatiyenin aksâm-ı mühimmesi halledilirken, bu mesele üzerinde tevakkuf ediliyor, yazılıyor, düşünülüyor, münakaşa ediliyor, fakat fiiliyâta geldiği gibi iş değişiyor, mesele yine eskisi gibi kalıyor, hiçbir şey de anlaşılamıyor.

Asıl kadın meselesini mevzû-ı bahs etmeden evvel, bizdeki kadınların hallerini gözümüzün önüne getirelim:

Tütün dumanlarına boğulmuş, süslü bir odada, üzerinde konyak, şampanya şişeleri bulunan masanın etrafında, sun‘î nezaketler ibraz eden birkaç erkekle beraber, erkek kılıklı erkekleşen bir kadın söylüyor, gülüyor, güldürüyor, eğleniyor, eğlendiriyor.

Yahut: Süsler içinde hırçın bir hanımefendi, muhâkemeden ârî ani bir tehâlükle herhangi bir hayalin netice-i tesiri altında kalmaya hazır, bunun için aile düğümü, kadınlık validelik vazifeleri fazla bir kayd olduğundan hürriyet ile kâbil-i telif değildir. Bunun ağzında da hürriyet kelimesi dolaşır durur. Vakadan vakaya atılır. Nihayet feci vakaların kurbanı olup gider. Yahut yüzü gözü düzgünlerle tarâvet-i tabiiyesini kaybetmiş bütün efkârı kendi güzellik ve tuvaletine mâtuf olduğu halde hiçbir şey de bilmeyerek anlamayarak birtakım büyük meselelerden bahseder, söylenir, durur, güyâ hür, âlim bir kadın imiş…

Ya an‘anât-ı milliyesinden müteneffir, ailesine karşı asi, lisanından, mûhitinden müştekî, bedbîn, milletinin bütün müesseselerini hiçe sayan, mukaddesâtı tanımayan bir kadın, işte bunun da şimdiki hale göre açıkgözlü kadınlardan sayılması lazım geliyor.

Kadınlık meselesiyle uğraşanlar beyninde meseleyi bu sûretle yani bugün aynen olduğu gibi halletmek isteyenler bulundukça erkeklerden ziyade namuslu Türk hanımlarının buna iştirak etmeyecekleri pek tabiîdir. Bu cihetle mesele büyük mütefekkirlerimiz tarafından da istihzâ ile karşılanarak amelî bir neticeye gidilemez. **[1056-14]** İşte bunun için ekseriyetin bu meseleye şüpheli bir nazarda bulunmasına taaccüb etmemeli; yalnız hakikatin er geç yalandan tefrik edilerek gülünç ilavelerden muhakkak kurtulacağına emin olmalıyız.

Eğer misl-i beşerin nısf-ı diğerini boğmakta olan bu içtimai hastalığı daha yakından tetkik edecek olursak, göreceğimiz şey, azgın kalpleriyle nasıl edeceklerini kestiremeyen süslü

zengin kadınların, bu mesele hakkındaki behîmî tasavvurlarından ziyade fakir kadınların zaruretten sararmış yüzleriyle, zahmetler, endişeler içerisinde gevşeyerek zayıflamakta olan metânet-i ahlâkileri, vakar-ı nisviyetleri olacaktır. Yoksa bunun önünde o bayağı levhalarla semiz yüreklilerin temennisinden ibaret olan hürriyet pek geride olup ötekilerin fecaati karşısında unutulur gider. Zannedersem kadınların hürriyeti ancak böyle zaruret ve felaketin önünü almaya hizmet edecek bir hürriyet olmalıdır. Onun için her türlü mahzurlarına rağmen mantıkî ve makul bir hürriyetin kabulüyle Müslüman-Türk kadınları üzerindeki boyunduruğu kaldırmak her halde şâyân-ı temennidir.

Acaba kadınların, mütefekkir erkeklerin istedikleri hürriyet-i nisvân nedir? Hakikaten bu erkeklerin cebir ve zulümlerinden kaba kuvvetleri sayesinde idâme ettiregeldikleri hâkimiyetlerden mi kurtulmaktır?

Artık beşeriyeti usandırmış peri masallarına benzeyen böyle şikâyetlerin hükmü kalmamıştır fikrindeyim.

Güyâ asırlardan beri kadınlarına reva gördükleri zulüm ve gadrleri dolayısıyla itham edilegelen erkeklerin de “insan” olduklarını, aralarında mânen büyük küçükleri, iyi kötü kalpli, şefîk ve zalimleri bulunduğunu herkesle beraber akl-ı selîm sahibi kadınların da itiraf edeceğine şüphe yoktur.

Artık husûsan yüksek, vasat ailelerde erkeklerin kadınlara zulmetmediği cümlemizin malumudur. Eğer bunlar arasında kadınların hukukunu tanımayanlara nadiren tesadüf olunuyorsa, kadınlarımız arasında da aşçı olmadığı **[1057-15]** zamanlar paşayı matbahta çalışmaya yahut köpeğini sabah piyasasına götürmeye mecbur eden hanımlarımız yoktur denilemez.

Mademki mesele böyledir, öyle ise boyunduruk sözü nedir? Acaba hayat aileden, ailemizi idare etmekte olduğumuz yevmî meşguliyetlerden mi ibarettir? Halbuki aile hayatı ahlâk ve intizâm-ı umumiye binasının yaslandığı temel taşı, kadınlar için hayatın zulmetinden kendilerini koruyabilecekleri yegâne ruhani bir melcedir. Kadın için ailesi, aynı zamanda afîf bir memba-ı saadettir. Ailesiz münevver bir heyet-i içtimaiyenin vücudu mümkün değildir. Aile olmadıkça iyilik muhibbi olarak terbiyelenmiş insanlar yetişemeyecek, kıymet-i insaniye ve milliyeyi takdir edecek kadınlar ve erkekler bulunmayacaktır. Kadının vezâif-i umumiyesi, kıymet-i hakikiyesi, en pak saadeti hep ailesine bağlıdır.

Bazı ailelerde güzel; fakat hastalıklı ve cılız çocuk dünyaya gelir. Çocuğun bu haliyle renksiz uçuk yüzünü gören ebeveyn her şeyi unutarak yalnız çocuğun ölmemesini bir gaye ittihaz ederler. Bu sûretle hasta çocuğun kıymet-i maneviyesine de hiç ehemmiyet verilmez, ne olursa olsun sıkılmasın diyerek her arzusu yapılmak sayesinde hastalığına bir de şımarıklık ilave olunur. İşte böyle naz ve merhamet içinde büyüyen muannid çocuk yavaş yavaş yaşamaya istidatsız, şekl-i haricisinden mâadâ insanlık evsâfından mahrum boş bir can olarak yetişir.

Heyet-i içtimaiyemizde böyle şımarık çocuklar pek çoktur. İşte bugün bazı istisnalarıyla bizim kadınlarımız da heyet-i içtimaiyenin böyle şımarık çocuğundan başka bir şey değildir. Kadın güzel ve zayıf olarak doğdu. Validesi olan hey’et-i içtimaiye ona muhâkemesiz ebeveynin zayıf çocuklarına olan muamelesini yaptı. Kendisinin latîf muamelesiyle onun

zayıf kuvvetlerini gevşetti. Bu sûretle kadın ancak tatlı bir hayat sürmeye müstaid oyuncağa çevirdi.

[1058-16] Heyet-i içtimaiyenin müsbet zulmünden şikâyette Müslüman-Türk kadını hiç de haklı değildir. Bilakis heyet-i içtimaiye onları pek fazla şımartıyor, lüzumundan fazla bahşolunan imtiyazlar kadınları yalnız mutazarrır ediyor, onları göklere çıkardığı halde toprakta yürümelerini öğretmiyor. Sırf adi güzelliklere olan perestiş de insanlığı alçaltıyor, kadınlardaki metânet-i ahlâkiye ile, nisviyetlerini muhafaza edebilecek vakardan ibaret olan asıl insanlık hassasını öldürüyor. İşte onun kadınlara olan zulmü buradadır. İşte kadınlık meselesinden ibaret olan bilmecenin de anahtarı bu hakikati anlamaktan ibaret olsa gerek.

Bugün kadınlar erkeklerin mevhum hâkimiyetlerini, ya hakikatte manevi bir memba-ı saadet olan aile vazifelerini, çarşaf, peçe, tesettür, bilmem ne meseleleri dillerimize dolayacağımıza, asıl kadınlık meselesiyle uğraşmaklığımız icap eder. Fikrimize göre kadınlık meselesi bunları hal, belki de kadınların asırlardan beri gördüğü fena terbiye neticesi olarak onları sırf dişi ve oyuncak telakki ettiren efkâr-ı umumiyedeki kanaatin tebdîli meselesi olsa gerek, işte kadınlar kendi kendilerini bu düşmüş oldukları girîveden çıkarır ve erkeklere de bunu kabul ettirebilirlerse kadınlık meselesi halledilmiş olur, zannındayım.

Fevziye Abdürreşid

Necm-i İstikbal Matbaası – Müdîr-i Mes'ûl: Halim Sabit

اسلام مجموعه‌سی

شعاری: «دینلی بر حیات، حیاتلی بر دین» در.

ییل ٤ صایی ٥٤ — ٢٤ رمضان ١٣٣٥ — ١٤ تموز ١٣٣٣ — مدیری: حلیم ثابت

نسخه‌سی ٦٠ پاره‌در — توزیع یری زمان کتبخانه‌سیدر

نجم استقبال مطبعه‌سی

İslâm Mecmuası

Şiârı: "Dinli bir hayat, hayatlı bir din"dir.

Yıl: 4 Sayı: 54 **24 Ramazan 1335** **Müdürü: Halim Sabit**
14 Temmuz 1333
[14 Temmuz 1917]
Cilt 5

Nüshası 60 paradır. Tevzî Yeri: "Zaman Kitaphânesi"dir.

Necm-i İstikbal Matbaası

İslâm Mecmuası

On beş günde bir çıkar. **Müslümanların fâidesine çalışır.**

Yıl: 4 **14 Temmuz 1333 - 24 Ramazan 1335** **Sayı: 54**

KUR’ÂN-I KERÎM

Oruca Ait Âyât-ı Şerîfe

يَٓا اَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَۙ اَيَّامًا
مَعْدُودَاتٍۜ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَر۪يضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَۜ وَعَلَى الَّذ۪ينَ يُط۪يقُونَهُ فِدْيَةٌ
طَعَامُ مِسْك۪ينٍۜ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُۜ وَاَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ شَهْرُ رَمَضَانَ
الَّذ۪ٓي اُنْزِلَ ف۪يهِ الْقُرْاٰنُ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدٰى وَالْفُرْقَانِۚ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ
فَلْيَصُمْهُۜ وَمَنْ كَانَ مَر۪يضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَۜ يُر۪يدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُر۪يدُ بِكُمُ
الْعُسْرَۘ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا هَدٰيكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

Sûre-i Bakara

Mefhûm-ı Şerîfi:

Ey Müminler! Size oruç farz kılındı, nitekim sizden evvelkilere dahi farz kılınmış idi. (Herhangi kimsenin hakikatte sâim olmadığı halde halk nazarında zâhiren sâim görünmesi mümkün olduğundan hakikaten sâim olup da sabahtan akşama kadar yemek ve içmekten.. men-i nefs etmesi ancak kendisinin murakabe-i ilâhiye tahtında bulunduğuna iman etmesiyle olacağından böyle insanın bila-rakib yanız Allahu teâlâya iman semeresi olarak onun murakabesi huzurunda icra ettiği halkça gayrımahsus bir ibadet-i mümtâzenin temin **[1060-2]** *edeceği meleke-i fâzıla ile me’muldür ki maddi ve manevi meâsîden ittikâ ve nefsinizi terbiye ile kendinize hâkim olmak derecesine irtikâ edersiniz!..*

Az ve mahdut olan günlerde sâim olun. Sizden her kim hasta veya yolcu olursa oruç tutamadığı günler adedince başka günlerde sâim olması lazımdır. Ve oruç son dereceye kadar kendilerinin takatlerini kesenler her gün için bir fidye, akşamlı sabahlı bir fakirin yiyeceğini verirler. Bunu (fidyeyi) her kim hayır yapayım diye bu miktardan ziyadeye çıkarırsa kendisi için daha hayırlıdır.

Orucun temin ettiği meleke-i fâzıla ve fezâil-i ahlâkiyeyi biliyorsanız sizin için (ihtiyar, hasta, yolcu… her ne halde olursanız olunuz) oruç tutmanız hayırlıdır.

O az ve mahdut olan günler nâsa ifâza-i hidayet için; hem de halka hidayet bahşeden ve hak ve bâtılı ayıran kütüb-i semâvîye meyanında vuzuh-ı tam ile mümtaz âyetler olarak kendisinde Kur’ân-ı Kerîm indirilmeye başlayan Ramazan ayıdır.

Sizden hanginiz bu ayda mukim bulunursa (misafir olmazsa) onda sâim olsun, hasta olan veyahut seferde bulunanlara tutamadıkları günler adedince başka günlerden mahsup etmeleri lazımdır.

Allahu teâlâ hakkınızda kolaylık irade buyurur; güçlük irade buyurmaz. (Avârız-ı mebîhadan biriyle iftar edenlerinizin iftar ettikleri günlerin adedine lüzûm-ı mürâatları) edâen değilse kazâen adedi ikmal etmeniz için olduğu gibi kazânın tesrî olunması dahi bundan dolayı Hak teâlâya hamd u senâ ederek tâzim ü iclâlde bulunmanız; ve bu terhis ü teysîre dahi şükreylemeniz ümidi bulunduğu içindir.

**

وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْاَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْاَسْوَدِ
مِنَ الْفَجْرِۖ ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِۚ...الآية

Sûre-i Bakara

[1061-3] Mefhûm-ı Şerîfi:

Ramazan gecelerinde sizin için fecrin beyaz ipliği (fecr-i sadıkın tulûu iptidâsında ufuk boyunca zuhur eden beyazlık) siyah iplikten (ufuktaki bu beyazlığa muvâzi mümted bakiyye-i leyl) seçilinceye kadar yiyin ve için; sonra orucunuzu geceye kadar itmam ve ikmal edin!..

*

Ramazan Orucunun Gayrı Oruçlar:

Hâl-i ihramda iken bir mazerete binaen saçını tıraş eden kimse tetâbu şart olmayarak üç gün oruç tutmak veyahut bir koyun veya keçi zebh eylemek veya altı fakire üç sâ' tasadduk etmek arasında muhayyerdir.

Umre ile haccı bir ihramda icra etmeyip müt'a yani umre ihramından çıkarak muhrimlere helal olmayan umûr ile istimtâ ettikten sonra tekrar hac için ihrama girenler dahi mümkün olan bir kurbanı keserler. Kesecek kurban bulamazlarsa üç gün, îfâ-yı hac etmekte bulundukları eyyamda ve yedi gün dahi ef'âl-i haccı itmam edip ihramdan çıktıktan sonra yani mecmuan on gün oruç tutarlar.

–Bakara Sûresi'nden-

*

Bir müminin diğer bir mümini katli şânından değildir. Meğer ki hataen katletmiş ola… Ve kim ki bir mümini hataen katlederse, ona mümin bir kul âzad etmesi lazım olduğu gibi maktulün ehline diyet îtâsı dahi icap eder. Meğer ki maktulün ehli kâtile diyeti tasaddukan vermiş olalar… Eğer hataen maktul düşen kimse sizinle ehl-i harp olan küffardan olup da kendisi onların aralarında iken iman etmiş bir mümin ise katilinin yalnız bir mümin kul âzad etmesi lazımdır.

Eğer maktul sizinle kendileri arasında ahd ü mîsak bulunan zimmî ve muahidlerden bulunacak olursa kâtile yine maktulün ehline teslim ve îtâ olunacak diyet ile beraber bir mümin kul âzad etmesi lazımdır. Âzad edecek kul **[1062-4]** *bulamazlar ise Cenâb-ı Hak tarafından bir eser-i tahfif ve merhamet olmak üzere iki ay mütevâliyen oruç tutarlar.*

-Nisa Sûresi'nden-

* *

Geçmiş bir iş hakkında zann u zehâbınız üzerine etmiş olduğunuz yeminlerden dolayı Cenâb-ı Hak sizi muâheze etmez. Fakat yeminlerinizi kasıt ve niyetle tevsik etmeniz ile sizi muâheze eder. Böyle yani kasıt ve niyetle tevsik edilen yeminlerinizde hânis olduğunuz zaman kefareti, kendi çoluk ve çocuklarınızı it'am ettiğiniz maddelerin orta nev'inden on miskini it'am ve iksâ veya kul âzad etmektir. Bunlardan birini bulamayanlar üç gün mütetâbian oruç tutarlar.

–Mâide Sûresi'nden-

* *

Ey iman edenler! İhramda iken av öldürmeyin, sizden herhanginiz av öldürecek olursa harem-i Kâbe'de zebh olunmak üzere öldürdüğü hayvanın misli olduğuna sizden iki adil hakemin hükmettiği bir hayvan ile ceza görür.
Veyahut kefaret; katlettiği hayvanın kıymet-i mukadderesiyle buğday iştirâ ederek yarımşar sâ' olmak üzere fukaraya tasadduk eyler. Veyahut her yarım sâ' bedelinde velev müteferrikan olsun birer gün oruç tutması lazımdır.

-Mâide'den-

* *

Kadınlarına karşı zıharı[244] *ağzına alıp sonra tedarik-i mâfâte kıyam edenlere zevceleriyle kendi aralarında temas vuku bulmadan evvel bir kul âzad etmek ve bunu bulamazlarsa yine aralarında temas vuku bulmadan evvel mütevâliyen iki ay oruç tutmaları lazımdır.*

-Mücâdele Sûresi'nden-

Dersiamlardan: Şerefeddin

HADÎS-İ ŞERÎF

Oruca Ait Ehâdis-i Şerîfe

الصيام جنة فلا يرفث ولا يجهل وان امرؤ قاتله او شاتمه فليقل انى صائم مرتين والذى نفسى بيده لخلوف فم الصائم اطيب عندالله من ريــح المسك يترك طعامه وشرابه وشهوته من اجلى الصيام لى وانا اجزى به والحسنة بعشر امثالها

[1063-5] Mânâsı:

Oruç kalkandır; sâim kavl u fiilinde fuhşu terk etsin ve cahillik etmesin ve eğer kendisiyle birisi münâzaa ve müşâtemeye kıyam edecek olursa iki defa "Ben sâimim…" desin.[245]

244 Zevcin zevcesini valide veya kayınvalide ve süt hemşiresi gibi kendisinin müebbeden mahremi olan kadınların nazar caiz olmayan mahallerine teşbihidir.

245 Bunu iki defa kendisine taarruz edene mukabelede bulunmayacağını bildirmek için lisânen söyleyecektir, diyenler olduğu gibi kendi kendini men için nefsiyen söyleyecektir, diyenler dahi vardır.

Canım elinde olan Allahu teâlâya kasem ederim ki: Sâimin açlıktan ağzında hâsıl olan koku ind-i ilâhîde misk kokusundan daha hoştur. Allahu teâlâ der ki: Yiyecek ve içeceğini ve arzu-yı şehvânîsini benim için bırakır; oruç benimdir ve onun mükâfatını verecek benim!!..

Bir haseneye mükâfat on misli ise de orucun sevap ve mükâfatı mâ-fevka't-tasavvurdur.

* *

من صام رمضان ايمانًا واحتسابًا غفر له ما تقدم من ذنبه

ومن قام ليلة القدر ايمانًا واحتسابًا غفر له ما تقدم من ذنبه

Mânâsı:

Kim ki iman ederek ve ecr-i uhrevîsini gözeterek Ramazan orucunu tutarsa geçmiş günahları affolunur.

Her kim ki iman ederek ve ecr-i uhrevîsini gözeterek Kadir gecesini ihyâ ederse geçmiş günahları affolunur.

* *

من لم يدع قول الزور والعمل به والجهل فليس لله حاجة فى ان يدع طعامه وشرابه

Mânâsı:

Kim ki yalanı ve bâtıl ile ameli ve cahilliği bırakmazsa onun yeme ve içmesini bırakmasına Cenâb-ı Allah'ın ihtiyacı yoktur.

للصائم فرحتان فرحة عند افطاره وفرحة عند لقاء ربه

Sâimin iki ferahı vardır. Biri iftar ettiği vakit; biri de Rabbisine kavuştuğu zaman!!..[246]

[1064-6]

MEV'İZE

Beyannâme-i Meşîhat-penâhî

Hakâyık-ı eşyayı taharrî ve tetkik ile iştigal eden zevât-ı meâlî-sıfatın malumları olduğu üzere bu âlemde tesadüfi ve abes olarak vücuda gelmiş hiçbir şey yoktur. Her şeyin hilkati bir sebebe müstenid ve her hilkate bir gaye müterettiptir. Hatta her zerre bile bir kanun ve intizam dairesinde kendi hilkatiyle mütenasip bir vazife îfâ etmekte ve îfâ ettiği o vazifeye bir gaye terettüp eylemektedir.

Sırr-ı teklifin zerrâttan şümûsa kadar bütün eşyaya sirayeti ve her şeyin tab'an ve fıtraten mükellef olduğu vazifeyi hüsn-i îfâya mecburiyeti ve ecnâsın envâda, envâın efrâdda kemâl-i intizam üzere tecelliye mazhariyeti sayesinde ihtiva ettiği bînihâye mehâsin ve bedâyi ile şu silsile-i kâinatın sâhâ-ârâ-yı vücud olduğu şüpheden varestedir.

246 Bu ehâdis-i şerîfe kütüb-i sıhahın cümlesinde mevcut olan ehâdis-i sahîhadandır.

Bu alemde vücudunu asla hissedemediğimiz herhangi bir zerrenin bile sırr-ı tekliften âzâde olarak vücuda gelemediği sabit olunca sûret itibariyle zübde-i kâinat siret cihetiyle de ekmel-i mahlûkat olan insanın her nevi tekliften vareste olmak üzere kadem-nihâde-i âlem-i dünya olamadığı evleviyetle sabittir.

“وَاِنْ مِنْ شَىْءٍ اِلَّا...الخ” âyet-i kerîmesinin dahi şehadeti veçhile bütün eşya lisân-ı halleriyle Rablerini takdis etmekteler iken melâikenin bile mescûd u mutâ‘ı olan insanın hâlikına karşı îfâsına mecbur olduğu birçok vezâifi vardır. Mâhâzâ bu vezâife terettüp eden fevâid hâşâ hâlikına değil kendisine aittir.

Çünkü bütün avâlimden ganî olan fâtır-ı kâinat, Rabbü'l-âlemîn ve erhamü'r-râhimîn olduğundan esmâ ve sıfâtının mezahiri olan şu avâlimde her şeyin kendi istidadıyla mütenasip tekâmülüne hizmet edecek bir kanun ve bir vazife tayin ettiği gibi insanın kendi hilkat-i kâmilesiyle mütenasip, teâlî ve terakkisine **[1065-7]** medar olabilecek birçok ahkâm-ı şer‘iye ve vezâif-i diniye vaz‘ eylemiş ve bu sûretle insanın kadr u şerefini bir kat daha îlâ etmiştir.

Filvâki Cenâb-ı Rabbü'l-İzzet'e ibadet ve evâmirine itaat ve nevâhîsinden mücânebet yine insanların saadet ve îtilâsına hâdim, dünyada ve âhirette mesut olabilmek ancak vezâif-i ubudiyeti îfâ ile kâimdir. Bilhassa din-i mübîn-i İslâm'ın ahkâm-ı âliyesi sa‘d u necâtın erkân-ı ulviyesidir. Çünkü şerîat-ı garrâ-i Ahmediye mehâsin-i ahlâkın, fezâil ü kemâlâtın, maddi ve manevi terakkiyât ve teâliyâtın kâfil-i ekmelidir.

Bunun içindir ki dinen memur olduğu vezâifi îfâ eden ve nehyolunduğu şeylerden içtinab eyleyen herhangi bir müslim her veçhile mesut ve her yerde memduhtur. Zira din-i mübînimizin emrettiği her şeyin menfaat-i mahza ve nehyeylediği her fiilin mazarrat-ı sırfa olduğu bugün cihanın müsellemidir.

Hilm, tevâzu, adalet, hukuka riayet, ırz ve namusa hürmet, zuafâya merhamet, fukaraya muâvenet, her mahlûka şefkat, her fiil ve kavilde sıdk ve istikamet, sûrî ve manevi bütün umûrda ciddiyet, israf ve tebzîrden kat‘iyen mücânebet, her hususta iktisada riayet ve her zaman sa‘y u amele ikdam u gayret ve nefsi lağviyat ve fuhşiyattan ve her türlü sefâhetten sıyânet ve İmâm-ı müslimîne hayır ile dua ve muhabbet ve evâmir-i hükûmete itaat ve kemâl-i tahâret ve nezâfetle Hâlik'a ibadet gibi şeylerin mûcib-i saadet ve ezdadının bâis-i felaket olduklarını inkâr kâbil midir?

Kemâl-i tahâret ve nezâfetle Rabbü'l-âlemîne karşı îfâsı lazım gelen tâzimatın en makbul ve en mâkul eşkalini câmi olan salâtın bihakkın îfâ edildiği takdirde ruha verdiği manevi lezzet ve kalbe bahşettiği safvet ve nezâhet ve bedene temin eylediği sıhhat kadar saadet mutasavver midir?

Kendisinde riya ve süm‘anın müdahalesine imkân olmayan ve bu sebeple ibâdât-ı bedeniye arasında mümtaz bir mevki ihrâz eden savmın lezâiz-i maneviyesi huzûzât-ı maddiye ile kâbil-i kıyas mıdır?

Hülasa maddi ve manevi yükselmek için taat ve ibâdâtta hiçbir **[1066-8]** zaman kusur etmemelidir. Alelhusus Cenâb-ı Hudâvend-i Kerîm'in gufran ile tebşir buyurduğu mübarek Ramazan'da vaad-i celîl-i ilâhîye ihrâz-ı liyakat için son derece çalışmalıdır. Bilâ-mazeret terk-i salât ve nakz-ı savm fezâhatini irtikâbdan hazer etmelidir. Hele kasten ve alenen nakz-ı sıyâmdan içtinab kat‘iyen lazımdır. Çünkü bu hal Hâlik'a mâsiyet, hem âdât-ı

umumiye-i İslâmiye'ye serkeşâne bir muhalefet ve daha doğrusu hâl-i sıyâmda bulunan bütün Müslümanlara büyük bir hakarettir.

Zira nakz-ı savm için behemehâl alâ-melei'n-nâs yiyip içmek mecburiyeti olmadığı ve çünkü ekl ü şurbun herhangi tenha bir mahalde dahi icrasına hiçbir mâni bulunmadığı halde Müslüman ünvanıyla kasdi ve aleni olarak bütün ehl-i İslâm'a karşı nakz-ı sıyâma cüretin hem savmı istihfaf hem de hâl-i sıyâmda bulunan ehl-i İslâm'ı istihkar maksadına ibtinâ edeceği şüphesizdir ve bu hikmete mübtenîdir ki şerîatımız bilâ-mazeret alâ-melei'n-nâs amden nakz-ı sıyâm edenleri pek ağır cezalara layık görmüştür.

Hiçbir Müslüman bu gibi ahvâle cüret değil tenezzül bile etmemelidir. Zira âdâb-ı İslâmiye fezâil-i ahlâkiye ile tev'em olduğundan mekârim-i ahlâkı itmam için ba's buyurulmuş olan bir nebiyy-i zî-şânın ümmeti mehâsin-i ahlâkın timsali olmak gerektir.

Nisvân-ı İslâm'ın dahi bu ciheti kemâl-i ehemmiyetle nazar-ı dikkate almaları lazımdır. Bilhassa iffet ve ismet nisvân-ı İslâm'ın ziynet-i mümtâzesidir. Millet ve memleketimizin terakki ve teâlîsini temin edecek hasâil-i memduha hanımlarımızın dest-i terbiyetinde yetişecektir. Halbuki her terbiye fezâil-i ahlâkiye ve hissiyat-ı diniye esâsâtına istinat etmelidir. Çünkü hissiyat-ı diniye ve mehâsin-i ahlâkiye teâlî-i millet ve terakki-i memleket hususunda en mühim âmildir.

Binâenaleyh bilumum müminîn ve müminâtın savm u salât gibi ferâiz-i mübecceleyi ve sâir bilcümle vezâif-i diniyeyi hüsn-i edâya bezl-i makderet ve bütün şeâir-i İslâmiyemize tamamıyla riayet ve fezâil-i milliyemizi hakkıyla ibraza gayret ederek teâlî-i din ü devlet ve muhafaza-i mülk ü millet için îlân-ı cihat eden ve daima **[1067-9]** avn-ı celîl-i Bârî'ye istinat ve ruhaniyet-i mukaddese-i peygamberîden istimdat eyleyen hükûmetimizin zafer-i nihaiye mazhariyeti ve milletimizin, memleketimizin her veçhile refah ve saadeti vesâil-i maneviyesini ihzara kemâl-i ciddiyetle müsâraat etmeleri diyânet-i celîle-i İslâmiye ve millet-i necîbe-i Osmaniye nâmına tavsiye olunur.

KUR'ÂN-I KERÎM

Sûre-i Yusuf'tan Aşr-ı Şerîfler

4

فَلَمَّا ذَهَبُوا بِه۪ وَاَجْمَعُٓوا اَنْ يَجْعَلُوهُ ف۪ي غَيَابَتِ الْجُبِّۚ وَاَوْحَيْنَٓا اِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِاَمْرِهِمْ هٰذَا
وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ وَجَٓاؤُٓ اَبَاهُمْ عِشَٓاءً يَبْكُونَۜ قَالُوا يَٓا اَبَانَٓا اِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ وَتَرَكْنَا يُوسُفَ عِنْدَ
مَتَاعِنَا فَاَكَلَهُ الذِّئْبُۚ وَمَٓا اَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِق۪ينَ وَجَٓاؤُ عَلٰى قَم۪يصِه۪ بِدَمٍ كَذِبٍۜ قَالَ بَلْ
سَوَّلَتْ لَكُمْ اَنْفُسُكُمْ اَمْرًاۜ فَصَبْرٌ جَم۪يلٌۜ وَاللّٰهُ الْمُسْتَعَانُ عَلٰى مَا تَصِفُونَ

4

Yusuf'u da beraber götürmüşlerdi; kuyunun dibine atmayı kararlaştırdılar. Biz Yusuf'a elbet bir gün bu yaptıklarını onlara hatırlatacağını malum ettik; onların haberi bile yoktu.

Akşam zamanı babalarına geldiler ve ağlıyorlardı: "Ah babamız, dediler; Yusuf'u eşyamızın yanında bırakarak yarış yapmaya çıktıktı; kurt gelip yememiş mi. Gerçek söylüyoruz; fakat biliriz sen bize inanmazsın."

Ve yalancı kanlı gömleği getirdikleri zaman Yakup söze kıyam etti: "Ah! Nefsiniz size bu işi gösterdi.. Lakin sabır; ne güzel bir şeydir. Anlattığınıza karşı Allah elbette bana imdat eder." dedi.

5

وَقَالَ نِسْوَةٌ فِى الْمَدِينَةِ امْرَاَتُ الْعَزِيزِ تُرَاوِدُ فَتٰيهَا عَنْ نَفْسِهٖۚ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّاۜ اِنَّا لَنَرٰيهَا فِى ضَلَالٍ مُبِينٍ
[1068-10] فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ اَرْسَلَتْ اِلَيْهِنَّ وَاَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكَـًٔا
وَاٰتَتْ كُلَّ وَاحِدَةٍ مِنْهُنَّ سِكّٖينًا وَقَالَتِ اخْرُجْ عَلَيْهِنَّۚ فَلَمَّا رَاَيْنَهُۤ اَكْبَرْنَهُ وَقَطَّعْنَ اَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ
حَاشَ لِلّٰهِ مَا هٰذَا بَشَرًاۜ اِنْ هٰذَۤا اِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ

5

Şehirdeki kadınlar derneğinde; "Aziz-i Mısır'ın karısı diyorlardı; sevgisi bütün kalbini sarmış olan genç kölesinin şehvetinden istemekte imiş. Evet biz onu hakikaten yoldan çıkmış görüyoruz."

Züleyha bu dedikoduları işitince bir sofra hazırlayarak onlara bir davetçi gönderdi ve geldikleri zaman hepsine birer bıçak sunduktan sonra Yusuf'a: "Haydi misafirlere çık, görün." dedi.. Yusuf'u gördükleri gibi alıksadılar ve ellerini kesmeye başladılar; "Haşa Allah'a, bu insan değil, belki latif bir melektir." dediler.

6

فَلَمَّا دَخَلُوا عَلٰى يُوسُفَ اٰوٰۤى اِلَيْهِ اَبَوَيْهِ وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ اِنْ شَۤاءَ اللّٰهُ اٰمِنِينَۜ وَرَفَعَ اَبَوَيْهِ
عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًاۚ وَقَالَ يَۤا اَبَتِ هٰذَا تَاْوِيلُ رُءْيَاىَ مِنْ قَبْلُۘ قَدْ جَعَلَهَا رَبّٖى حَقًّاۜ
وَقَدْ اَحْسَنَ بٖۤى اِذْ اَخْرَجَنٖى مِنَ السِّجْنِ وَجَۤاءَ بِكُمْ مِنَ الْبَدْوِ مِنْ بَعْدِ اَنْ نَزَغَ الشَّيْطَانُ
بَيْنٖى وَبَيْنَ اِخْوَتٖىۜ اِنَّ رَبّٖى لَطِيفٌ لِمَا يَشَۤاءُۜ اِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ رَبِّ قَدْ اٰتَيْتَنٖى مِنَ
الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنٖى مِنْ تَاْوِيلِ الْاَحَادٖيثِۚ فَاطِرَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ اَنْتَ وَلِيّٖ فِى الدُّنْيَا
وَالْاٰخِرَةِۚ تَوَفَّنٖى مُسْلِمًا وَاَلْحِقْنٖى بِالصَّالِحٖينَ

6

Yakup ve evlatları Yusuf'un nezdine geldikleri zaman anasıyla babasını yanına çekti ve sonra hepsine "Giriniz Mısır'a –hem inşallah her bir şeyden emin olarak-" dedi.

Anasıyla babasını tahta çıkarırken hepsi birden ona eğilerek secde ediyorlardı. Yusuf: "Babacığım" dedi; "İşte bizim rüyanın tabiri; şimdi Allah o rüyayı hakikileştirdi. Hapisten çıkararak bana lutfettiği gibi benimle kardeşlerim arasına şeytan nifak koyduktan sonra sizi de çölden buraya getirdi. Dilediği güzel Allah'ım. Bilgili ve hikmetli Allah."

[1069-11] *"Rüyaları tabir eylemeyi öğrettin ve bana bu mülkü bağışladın Rabbim! Ey yeri ve gökleri var eden; ey dünya ve âhiretimin velisi, beni İslâm olarak vefat ettir; beni iyiler sınıfına dahil ettir."*

Süreyya

DİN EDEBİYATI

Ağlar Yakup Ağlar

Anası gün, babası meh-felek,[247]
Kardeşleri yıldız, kendi bir melek;
On iki de elde iken biricik;
Çölde midir, Mısır'da mı? diyerek;
"Ağlar Yakup ağlar Yusuf'um deyu"
"Gitti de gelmedi vah oğlum deyu"
Akşam üstü yol dönenler irkilir
Bâdiyeden tek gidenler çift gelir
Dillerine ağlaşıp şu vird gelir
Görmez misin kan içinde gömleği[248]
"Ağlar Yakup ağlar Yusuf'um deyu"
"Gitti de gelmedi vah oğlum deyu"
Kuyusunu evvelcene kazmışlar
Minareyi âşikâre çalmışlar
Gömleğinden ona kılıf yazmışlar
Sabır çeker onu Hakk'a bağışlar[249]
"Ağlar Yakup ağlar Yusuf'um deyu"
"Gitti de gelmedi vah oğlum deyu" [1070-12]
Kaşı hâle, teni beyaz beyazdan
Ak gömleği, tüyü sırma ve nazdan
Özü Hak'tan, kalbi sanki niyazdan
An o rengi, bir cihanın güzeli
"Ağlar Yakup ağlar Yusuf'um deyu"
"Gitti de gelmedi vah oğlum deyu"
Şahım! Nerde; şimdi o çöl kıssası
Mevdû sana Nil Mısır'ın kabzası
Sarsılırken yer yer dünya arsası
Yükselirdi o şu sûzişli nevhası
"Ağlar Yakup ağlar Yusuf'um deyu"
"Gitti de gelmedi vah oğlum deyu"

Süreyya

247 الآية "اِنّى رَاَيْتُ اَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَاَيْتُهُمْ لِى سَاجِدِينَ"
248 الآية "وَجَٓاؤُٓ اَبَاهُمْ عِشَٓاءً يَبْكُونَۜ...وَجَٓاؤُ عَلٰى قَمِيصِه بِدَمٍ كَذِبٍۜ"
249 الآية "فَصَبْرٌ جَم۪يلٌۜ وَاللّٰهُ الْمُسْتَعَانُ..."

Ramazan Hakkında Ediplerimizin Tahassüslerinden:

Ramazan-ı mübarek hakkında hislerimi soruyorsunuz. Bu hisler pek derindir. Fakat mümkün olabildiği kadar telhis etmeliyim.

Ramazan'ın hâvi olduğu dinî intibalar kadar öyle manevi diğer tesirleri de vardır ki bunu duymamak hiçbir Müslümana kâbil değildir. Ramazan bütün İslâmiyet âleminde kalpleri bir senenin meâsîsinden uzaklaştıran ve herkesi bir nokta-i tevhid etrafında samimiyetle toplayan bir kuvvettir. Ben daha çocukken bunu hissetmiştim. Mini mini ellerimi dua için ilk defa açmaya başladığım zamanlar sabırsızlıkla Ramazan'ı beklerdim. Sanıyordum ki bu ay rüyalarımda gördüğüm cennetin hakikatte bir tecellisi idi. Ne zaman ki büyüdüm, hayatın ızdırapları ruhumda birikti: O, geçen Ramazan gecelerinin hatırasını unutamadım. Cahillerin asırlardan beri hurâfâta boğdukları, fakat hakikati, mevcut dinlerin teavüne, şefkat ve ulviyet-i ruha en büyük timsal-i mantıkiyesi olan dinimden sonra mukaddes bildiğim ne kadar şeyler var ki, bir Ramazan gecesi ulucamilerimizin birinin nazenin minareleri arasına kurulmuş mahyalara dalarken hepsi ruhumda giryan **[1071-13]** bir hatıra halinde uyanıyor. Ramazan bana pek genç ölmüş olan annemi hatırlatır. O öldüğü zamanlar sekiz yaşında bir çocuktum. Fakat hayali gözlerimden bir dakika silinmedi. Tahripkâr bir hastalığın eritmiş olduğu bu çehreyi hâlâ görüyorum. Pek dindardı. Halsiz ve lerzan, her sabah, kendisine pek az sonra bir ölüm döşeği olacak yatağının yanına serilmiş seccadenin üstünde onu namazını kılarken seyrederdim. Sonra ninem ve daha çocukluk hayatıma karışmış diğer sevgili mevcutlar –ki bugün hepsi siyah servi gölgesinde ebedî uykularını uyuyorlar- Ramazan'ın bende yaşayan kutsi hatıralarının birer parçasıdır. -

Aile yuvası o uzun ve çok zaman karlı gecelerin birleştirdiği hayaller ile dolu idi. Bugün seneler geçti. Hayatın fırtınaları beni sürükledi, sürükledi. Fakat çocukluk Ramazanlarımın intibalarını kalbimden bir dakika bile silmedi. Şimdi ne zaman Ramazan gelse ruhumda bir lerze-i kudsiyet uyandırıyor ve gözümde birkaç damla yaş ki benliğimin belki duyabileceğim en samimi bir tesirine iştirak ediyorlar. Evet, birkaç damla yaş ki üzerlerine ufak bir acı rüzgârı temas etmemiş... O kadar saf, o kadar samimi...

Halit Fahri

Ramazan Hatıralarından

... Akşam üstü dersler bitince mektepten çıkar, deniz kenarında, Arif'in kıraathanesinde beni bekleyen babamın yanına giderdim. Onun Ramazan'da daima öteberi satın almak isteyen bir itiyadı vardı. Bunun için iftardan iki saat evvel çarşı boyundaki alışveriş sesleri arasına karışmaktan bir haz duyar ve mübâyaat sırasında bir müşavir gibi benim bulunmaklığımı isterdi.

Sebzeci, taze ve kuru yemişçi dükkânlarından, Ramazan pidesi çıkarılan **[1072-14]** fırına ve tatlıcı dükkânına kadar sırasıyla hepsi ziyaret olunur ve bütün bu ziyaretlerde, arkamızdan gelen küçük hamalın sırtındaki küfe gittikçe ağırlaşırdı.

Saat on birden sonra evimize giden çift yoldan ikincisini takip ederek iftar masasına doğru yollanırdık. Babamın bu ikinci yolu tercihinin sebebini, yol üstündeki Hacı Derviş Tekkesi'nin kapısında iftar vaktini bekleyen şeyh efendi ile selamlaşmak arzusundan başka bir şeye atfedemiyordum.

Babam bir mahkeme reisi sıfatıyla kanun-ı ceza şerhlerini ne kadar çok dikkatle karıştırmışsa, midesine hürmetkâr bir adam merakıyla da eski ve yeni yemek kitaplarını o kadar dikkatle tetebbu eylemişti. Bu sebeple, eve gelince üç dört saatten beri başlayan matbah faaliyetinin derecesini anlamak için doğru matbaha girerek işlere karışır ve aşçımızın, boş ve aç midesinin derin sabır ve tevekkülü içinde vücuda getirdiği müstahzarâtı teftiş ederdi; matbahın idare ve mesuliyetini deruhte eden annemin bu müdahaleden canı sıkıldığını, ince kaşları arasında beliren hafif kıvrıntıdan; aşçının hoşnutsuzluğunu kaynayan çorba tenceresinin beyaz dumanlarına karışan yavaş mırıtılarından anlardım.

Babam taamın uzun sürmesini isterdi. Annem bir misafir baskınına uğramadan yola çıkabilmek için sürat ve ihtisara taraftardı. Sofradan kalktıktan sonra kolları çocuklu, elleri fenerli bir bölük kadın misafiri ya evin içinde yahut sokağın köşesinde karşılardık. Annemi bu tesadüflerin daima ikincisi memnun ederdi.

Geceleri üç hayat tarzından istediğimi intihâbda serbesttim. Bazen bir yere çıkmaz; akşam ezanını müteakip evi istila eden komşularla beraber kalır; birbirleriyle dehşetli çene yarışlarına girişen, sarkık memelerine küçük çocuklar asılı kadınların nihayetsiz nutukları, saatlerce uyumayan yavrularının **[1073-15]** tükenmez feryad ü figanları, ince ve kalın perdeden muhtelif nevâde ninnileri arasında nihayet sersemleşerek, odama çıkar uyurdum.

Bazı geceler kardeşimle Karagöz'e giderdik. Bu muvaffakiyet babamdan bir müsaade istihsaline tevakkuf eder ve kardeşimin Hacivat'a, Bekri Mustafa'ya ait rolleri hayrete şayan bir muvaffakiyetle tahsil ve taklit etmesi yüzünden müsaadesi ekseriya esirgenirdi.

Ramazan gecelerinin hatıramda en çok iz ve zevk bırakan demleri evimizden yirmi adım ötedeki Hacı Derviş Tekkesi'ne zikre gittiğim zamanlardı; derin bir vecd ü istiğrak içinde tamamıyla kendilerinden geçen mahalle ihtiyarlarının bir ağızdan tekrar ettikleri Allah... nidâları caminin yüksek ve sâmit kubbesinde uğultulu kalın akisler yapar ve bu akisler arasından bir ilâhi halinde yükselen ince ve keskin sesimin dalgaları ta evimize, annemin kulağına kadar giderdi...

Hüseyin Ragıp

Çocukluğumun Ramazan'ı, hayalimde nurlu minareler ve nurlu geceler halinde yaşar. Şimdi ise Ramazan'ı hayatın tecrübe ve imtihanları, lezzet ve ızdırabı için bir timsal tanıyorum: Ramazan, üç günlük bayramı idrak etmek isteyenler için hayatta geçirilecek otuz günlük bir tecrübe ve imtihan timsalidir!

Muhyiddin

Ramazan'ın bendeki hayali:
Nurun ve aşkın hayalidir!..

Dârülfünun Müderrislerinden İsmail Hakkı

[1074-16]

Bizim Ramazanlar

"Geçmiş zaman olur ki hayali cihan değer!"

Ramazan, evvelleri hayırla, bereketiyle beraber gelirdi. Gözlere nurlar, gönüllere sürurlar getirirdi. Mübarek ay, belki yine öyle geldi. Lakin biz bunu anlayacak halde olmadığımızdan, anlamadık. Ramazan gelince, ben yeniden çocukluğa kavuşmuş gibi olurdum. Bütün üstümdeki ağırlıklar, bütün içimdeki kederler kalkardı. Bana olan hal, elbette her Müslümana da olurdu. Lakin bu yıl... Heyhat!

Ramazan geldi. Ne gözümü kaldırıp minareye baktım. Ne gönlümü araştırıp kandil kadar ışık buldum. Gözlerim düşük, boğazım kuru yerlere bakıp irkildim. Geçmiş zamanların güzel Ramazanlarını, geçmiş Ramazanların güzel günlerini aradım. Düşündüm. Düşündükçe daldım. Hep yuvası civarına inen yaralı kuşlar gibi, memleketim Isparta'nın Ramazan hatıraları üstüne düştüm. Memleketimin, o güzel günleri, letafetleri, latifeleri, âdetleri, iftarları, sahurları, her katmeri bir saadet gülü açtıran âlemleri hazin hazin gözümden geçti. Saatlerce bunlar arasında dolaşıp ruhumu avuttum, oyaladım.

Taşranın, taşra cümlesinden mesela bizim Isparta'nın Ramazanları, belki İstanbul'unki kadar parlak değildir. Lakin onun da kendine göre tecellileri vardır ki yâd ve hikaye edilmeye değer. Oralarda da âlemler, iftarlar, sahurlar olur ki safasına doyulmaz. Zaten büyük ağaçların top güzelliği yaprakların parça güzelliğinden çıkmaz mı?

Ramazan şüphesiz her yerde senenin ruh ve inşirah ayıdır. İbadet ve tefekkür zamanıdır. Ruhani ve cismani istirahat devranıdır. Bizde ise bu tecelliler daha açıktır, daha lekesizdir. Sabahları ortada edepli ve sakin bir hal.. **[1075-17]** Sokaklardaki halk, çokluk sahurdan sonra uyumamış, bir camide, bir mescitte mukabele dinleyip sabah namazını eda etmiş evlerine dönen kimselerdir. Azıcık uyuyup işine, ya ki bir vaaza veya derse gidecekler.

Öğle vakti cami hayatı.. Hemen her camide bir vaiz, İstanbul'da olduğu gibi şu köşede bir vaiz, yanında bir başkası, yine orada bir hafız değil. Sesler birbirine karışmaz. Vaazlar ve dersler bazen ikindiyi bulur.. İkindileri "mukabele" denen Kur'ân kıraati.. Hafızlar, caminin imamı başta, sekiz on kişi mihrabın soluna sıralanır. Uca düşenler çokluk yedi sekiz yaşında hıfz çocuklarıdır. Hafızına göre mukarrer üç beş sahifeden bir sahifeye kadar her gün birer cüzü okurlar. Okuyan mutlaka ezber okur. Ötekiler mushaf tutmayarak veya tutarak dinler.

Akşama doğru, camiden çıkanlar çarşıları, arastaları doldurur. Her yerde bir inşirah, her yerde bir ruh. Her yerde her nev'den yiyecek, içecek, bâhusus adam boyu beyaz uzun pideler. Kırmızı parmak pideler, fincan pideler, simitler. Herkes tatlısını kendi evinde yapar.

Mahalle fırınında veya evin ocağında pişirir. Tatlı faslı uzuncadır.. Pekmezden, şekerden, yüz türlü reçelden sonra kadayıflar, sarık burmalar, baklavalar, helvalar, helvalar. Dükkanlarda satılan tatlılar çokluk yabancı memurlar ve gözü dışarı kimseler içindir. Mâhâzâ eşin dostun mürüvveti satıcıdan tatlı almaya pek de meydan bırakmaz.

Akşam yaklaştıkça, eğlencenin meyanesi kızışır.. İğne iğne latifeler, çuvaldız gibi şakalar, gürültüler ortalığı tutar. Ne o? Tiryaki Ali Ağa'ya kahveci dumanı üstünde kahve, ateşi yanında cigara getirmiş. Yahut Kızak Ömer Usta'nın tezgahı üstünden gaz tenekesi düşürmüşler. Gececi Osman Ağa ne söylüyor ki başına toplanmışlar? Bir şey değil. Ağa bu ikindi namaz niyetini bir türlü becerememiş, "neveytü" demiş, hecelemiş. Yanşırmış, evirip çevirmiş, yapamamış. Nihayet "Al Allah'ım namazını" demiş de duruvermiş.

İftar İstanbul'daki gibi değil. Herkes akşam selâmı çekip bir sofrada **[1076-18]** görünmez. Bunda belki, kerem ve ikram sahibi bir zâtın külfetsiz nimeti açık olması gibi, birbirini tanımayan kimselerin bu münasebetle tanışıvermesi gibi, çok ahbabı olanların onları arayıp davet etmek nâmına üzültülere düşmemesi gibi iyilikler yok. Lakin misafirlerin ancak yemek için gelmiş görünmesi gibi, sofra üzerinde ve ancak yemek hatırı için anlaşması ve söyleşmesi gibi iftar sahibinin yemeği eksik gelmek veya artık gelip atılmak gibi ezalara uğratılmaması gibi iyiliksizlikler de yok. Zaten her âdetin hikmeti yerine ve kendine göre olur. Bizde iftar için herkes misafirini, ahbabını evvelden düşünür, arar, davet eder. Mâhâzâ kolayca anlaşıvermek, haberleşivermek, birleşivermek için de yol kapalı değildir.. Ahbap oymakları olur ki bir aylık Ramazan birleşmelerini bir sözle tertip ediverirler.

Taşralılar latife işinde bazen ileri giderler. Hele samimi ahbap arasında, hele Ramazanlarda. Hem onlar bir mizahçının, bir meddahın bulduğu, yazdığı yapma fıkraları, çiğnem yiyen çocuklar gibi kötürüm kötürüm dinlemekle, okumakla kalmazlar. Hayır! Bir şey olmuşsa kendileri de içindedir. İşin en hoş ciheti de budur. Öyle latifeler yapılmıştır ki yazılsa kitaplar olur. İşte mesela yine bir Ramazan.. Erbaşı iftar ve gece birleşmelerini kararlaştırırken on beşinci akşam için açık bir şey söylemez. Yalnız "o gece bir kaz yolacağız" der. Nasıl kaz? Çok söz yok. Bir kaz, işte bu kadar. O gün gelir. İşe başlanır, yahut ki işe birkaç gün evvelinden başlanmıştır. İsmail Efendi'nin uzak semtteki evinden çıkıp işi başına geldiği anlaşıldıktan sonra, köydeki sürüden çobanın o sabah kendi eliyle getirdiği iki kuzu da beraber yollanarak eve haber uçurulur: İftara ve sahura ehemmiyetli misafir var. Kuzular kesilecek. Evden iki de kaz koşulacak. Her şey mükemmel olacak. Büyük oğul İzzet Efendi bugün inmemeli, evde kalmalıdır. İkindiden sonra toplanırlar. Yolda takılanlar da olur. Sabırsızlık edenler birbirine sorar: Canım nereye? **[1077-19]** İsmail Efendi bir fısla cevap verir: Bir kaz yolacağız, dedik ya! Çok söz yok. Yol uzar; yol uzadıkça gidilen yer de, yolunan kaz da yavaş yavaş anlaşılır. Efendi, "Vah sersem kaz!" diye diye kendi elleriyle kendi şakaklarına vururken, sokak başında iftar topu gürler. Yâran bir kelime bile söylemeye üşenerek sofraya üşüşüp iftarlıklara saldırırlar.

Müezzin-i merhum Hasan Efendi gibi, gıdası latife, nekreler vardır ki kendilerine yapılan şeylere karşı tahammüllerine akıllar şaşar. Ramazan olmuştur ki iftar bir yerde, sahur bir yerde, uyku bir yerde, Hasan Efendi'ye bir ay evine ayak bastırmamışlardır. Ramazan olmuştur ki dağa adam kaldırır gibi sert muamelelerle Hasan Efendi'yi sofradan sofraya kaldırıp bir iftarı üç mahallede tamamlattırmışlardır. Yine Ramazan olmuştur ki bir

zeytincikle iftar açtırıp Hasan Efendi'yi sofra başından almışlar, ellerini bağlayıp yemek yenirken karşıdan seyrettirmişler, sonra da daha mükellef bir sofra ile hatırını yapmışlardır.

Sofraları fukaraya açık in'am sahipleri de eksik değildir. Bunlar "hanedan" ve "oda sahibi"dirler. Hanede misafir alınan kısım "oda"dır. Böyle misafir alıp yemeklemek veya sadece kahve ve şerbet çıkarmak "oda açmak"tır. Oda açanlar, teravih için ücretli ve ikramlı ayrıca imam da tutarlar. Komşular, uzak yakın misafirler iftardan sonra veya evvel odada toplanır. Yatsı ezanı ve salât ü selâmı odanın yakınında münasip bir yerde okunur. Namaza başlanır. Evdeki, komşuluktaki çocuklar müezzinlik ve Ramazan'a mahsus temcitçilik vazifesini yapar. Teravih ekseriya dörder veya sekizer rekâtla ve süratle eda edilir. Hükûmet konağı, askerî dairesi, hapishane gibi belli başlı yerlerde de cemaatle teravih kılınır. Bil-farz askerî dairesinde on üç dakikada kılınıyor, diye bir haber şâyi olursa çokları oraya koşar, izdiham yapar.

[1078-20] Teravihten sonra tâ sahurlara kadar münâcat gibi, naat gibi, tespih ve temcit gibi dini nağmeler, ezgiler okurlar. İş konuşurlar. Laf atarlar. Odalarda böyle olduğu gibi minarelerde de

يا ذا الجلال والجبروت لك العلا علا، يا ذا الكمال والملكوت الولا ولا gibi,

سقام ربهم جامن، صونه عشاقه فرجامين gibi temcitler, tehliller okunup semalar çın çın öttürülür.

Teravihe müteallik pek çok menkıbeler hikaye ederler. Bir defa Hoca Edhem Kuddusi Efendi, bahçede yeşil çimen üstünde, yeşil ağaçlar altında teravih kıldırırken yağmur çiselemeye başlar. Hoca merhum cemaatin dağılacağını teemmül eder ki tervihaları kesmeyerek tam yirminci rekatı bulup işte o zaman "Esselâmu aleyküm verahmetullah" der, selam verir. Bu mübarek hocanın bu mübarek teravihi bir parçada tulum deri çıkarır gibi olduğu için, "tulum teravih" diye bir vakitler ağızdan ağıza düşüp anane olmuştur.[250]

Isparta'da iftar için hükûmet konağı civarından kışla havlusundan iki havai fişenkle bir top atarlar. Fişenklerin havadaki kırmızı yılankavi ateşi etraftaki açık köylerin çoğundan görülür. Topun sadâsı üç dört saatlik açık veya dağ ardı köylere kadar gider. Sahur vakti, imsaktan bir buçuk saat evveline böyle iki fişenk ve bir topla haber verilir. Halk buna "ilk topu" der. İmsakı ilan eden "son topu" yalnız bir toptur.

İftar yemekleri mükellefçedir. Sözde hafif iftar sinisiyle oruç açılır. Bunda mevsime göre çiğ ve pişmiş yemişler, yerli kompostolar, reçeller, peynir, zeytin, salata, kupa kupa şerbet, yumurta mıhlaması bulunur. İftardan sonra kalkılıp kahve ve cigara keyfine girişilir. Cemaatle namazdan sonra tekrar sofraya oturulur. Yemek işini "mükellefçe" [1079-21] deyip kısa kesmek evlâdır. Çünkü uzundur. Mâhâzâ muhtasar olduğu da olur. Yaz mevsimleri bağlarda, bostanlarda iftar yapıldığı eksik değildir. Gece birleşmeleri ömürdür. İftardan sonra çok kimseler evinde veya misafir bulunduğu yerlerde kalamayarak bir odaya, bir ahbap evine can atar. Buralarda öyle yakası açılmadık, öyle çiçeği burnunda şakalar, şamatalar olur ki bir tanesi bir âleme bir yıl sermaye olsa yeridir. Mesela bir sa-

250 Asr-ı Saadet'te yine Ramazan ayında buna benzer bir vaka olmuş, geceleyin kuvvetli bir yağmur yağarak Peygamber efendimiz ve sâir mescitte bulunanlar iyicene ıslanmışlar ve Aleyhi's-selâm'ın alnında secdede aldığı toprak eserleri görülmüştür. (Buhârî C. 2, 256; Müslim C. 3, 172)

londa "Kahve mi? Yoksa şurup mu evvel?" diye hiç yoktan bir düzensizlik çıkar. Kahveden evvel şerbet içilmez.. Yok, herkesin harareti var, şurup evvel içilmeli.. Kimi nala, kimi mıha.. Söz, sav kıyamet. Nihayet karar verilir: Kahve evvel, şerbet sonra. Kahve içilir. Lakin şurup niye gelmiyor? Bu kadar söze sebep olan şurup ne olsa gerek? Çok geçmez, o da gelir. Kimi bardağı birden diker, kimi bir solukta yarıyı bulur. Kimi de sade dudağını dokundurup geçer. Bazılarsa el bile sürmez. Acaba ne şurubu? Tadı ne nev'den? Şeker mi, bal mı? Kimseler anlayamaz. Meğerse bu, tatlıyı tatsızı anlayanları, anlamayanları seçmek için sade sudan bir imtihan tertibi imiş. "Âb, âb" diye meseleyi hallettikleri sırada mükellef hardaliye de söker. Arkasınca kıramık[251] şurubu, üzüm turşusu suyu. "Âb"dan içmiş olanlar tekrar içer, içmemiş olanlar tekrar tekrar içer. Bakılsa sudan bir eğlence. Lakin samimi. Samimi olduğu için hatırası yıllarca ruhları okşar.

Bir gece Etrelizâdelerin odasında bulunuluyor. Ramazan bahara düşmüş, lakin meydan hâlâ kışın. Ortada hevenk üzümü, kuru üzüm, ceviz, iğde gibi kış döküntüleri. Hakkı Efendi birine der ki: "Kıştan bir kavun kalmış. Lakin cemaate birer dilim düşmeyecek." Dinleyen tereddütsüz, kat'î cevap verir: "Kolayı var.. Kavunu kes, parçala. Bir de yumuşak **[1080-22]** soyundan helvacı kabağı kurban et. Kavun gibi dil. Büyük tepsiye güzelce istif yap. Ne olacak? Bulanlar kavunu bulur, bilmeyenler kabağı yuvarlar." Münasip işe ne denir? Âlâ bir eğlence. Tepsi gelir. Oh! Mart içinde misk kokulu kavun. Eller uzanır. Tadı az. Yok, tatsız. Tatsız da söz mü ya? Tatsız sensin. Tatlıyı tadı için tatsızı Allah için demişler, derken tepsi yarıyı bulur. Yâranın tuzu biberi Mehterzade Kara Mehmet Efendi bağırır: "Vallah yutamayacağım!" Gürültü yükselir: Halt ediyorsun Mehmet, deyip çıkışırlar. Lakin olamayacak. Nasıl olamayacak? Râsih, yardım et! Patküt Ahmed Efendi su yetiştirir. Şükrü Efendi birkaç yumruk yollamıştır. Mehmet'e ağzındaki parçayı güç kolay yuttururlar. Kara oğlan sofra başından kaçmak ister. Lakin bırakırlar mı? "Acayip, baharda kavun bulursun da onda bir de tat mı ararsın?", "Acayip, sen hangi nazlı bostanın çiçeğiymişsin." Gibi bin saraka ile omuzuna yeniden yumruklar iner. Kavunu bulmayanların sessizceleri kabağı yutkuna yutkuna yutarlar. Kavunun esrarını bazıları orada, bazıları ertesi akşam anlamıştır. Bazıları ise hâlâ ve hâlâ anlamamıştır. Bu vaka benim hatırıma geldikçe ağzımı bıçaklar açmadığı zamanlarda bile ihtiyarsız gülerim.

İlk topunda davulcu çıkar. Her mahallenin davulcusu başkadır. Davulcunun yanında fenercisi, torbacısı, yamağı bulunur. İptidâ davulunu vurarak mahallenin sokaklarını siler geçer. İkinci defa her evin kapısında başka başka durup türküsünü söyleyerek bahşişini veya sahur yemeğinden payını, katmerini alır. Davulcu türküleri İstanbul'unki gibi yavandır.

Sahur yemekleri çokluk hamur işleridir. Bâhusus oklava ile açılan, sacda pişirilen hamur işleri.. Börek nev'leri, ıspanak böreği, kıymalı peynirli sini ve sac börekleri, "katmer" denen tahinli, sade yağlı, susam yağlı, haşhaş yağlı kalın yufka hamur işleri. Göçebelikten kalmaya benzeyen bu adet unutulmamıştır. Et, sebze, pilav çıkaranlar olsa da **[1081-23]** halkın yüzde altmışı bunlarla sahur yer. Davulcuya para vermeyenler bunlardan ikram eder. Bunun için türküsünde katmerin ismi çok geçer. Davulcu topladığını yiyemeyeceği için kurutur veya satar derler.

251 Amberbaris

Sahur yemeklerini yoluna koymak kadınların işidir. Kadın akşamdan hazırladığı hamuru açar. "Senit" denen yassı tahtaya yayar, tahinini veya yağını, cevizini emiştirir, sac önünde pişirip gevretir. Sonra da hazır hoşaf yoksa, çömleklerdeki kızılcık, erik, vişne reçellerinden hoşaf ezer, soğutur. Sofrasını tertip edip evin erkeğine "buyurun" der.

Davulcu, Kadir'den sonraki geceler Ramazan'ı okşar, "Bizden şikâyet etme Ramazan" gibi sözlerle selamlar, teşyî eder. O sıralarda camilerde de teravihten sonra imam minbere çıkıp tehliller okuyup "elveda"lar çeker. Bu gecelerde minareler tehlillerle dile gelip bülbüller gibi şakır.

Bayram haftası, Ramazan'ın en nazlı günlerini toplayan haftadır. "Ben derim bayram haftası, o anlar mangal tahtası!" sözünü söyleyen kim ise, bunu anlatmak istemiş olmalıdır. Kadir'den evvelki ve sonraki günlerde gece gündüz herkes halince telaş içindedir: Bir taraftan hali vakti olanlar muhtaç olanları arar, bir taraftan bunlar onları bulur. Babalar analar çocukların "bayramlık"ları kaygısına düşer. Kadınlar "nukul" ve "yuvalak" dedikleri yumuşacık veya gevrek, üstü altı susamlı, içi katmer katmer yağlı, karanfilli, kokulu "susamat" çöreklerinin ince üzüntüleriyle terler, pişer. Yavuklular gidecek ve gelecek bayram hediyelerinin hayaliyle hülyalara dalar.

Ben burada o güzel şeyleri anıp sayıklarken, acaba zavallı vatancığım, o yıkılıp harap olan cennetçik ne halde oluyor? Orada yine odalar açık mı? Sofralar dolu mu? Hemşehriciklerim oruç mu, yoksa aç mı? Ya iftar? Ya sahur? Ya cami? Ya minare? Ya bayram? Geçen sene bir şeyler yoktu. Göklerin rengi bile **[1082-24]** uçuk ve yeşil yapraklar bile soluktu. Bana kurtlar kuşlar haber veriyor ki, bu sene haller daha fena... Yâ Rabbi, mübarek günler hürmetine, sen yetiş bize!

Ispartalı Hakkı

HUTBE

Oruç Hakkında

Ey cemaat bilmiş olun ki: Bu dünyada hiçbir şey gelişigüzel olmamış ve bu şey boşuna yaratılmamıştır. Her şeyin mutlaka bir hikmeti, kendine göre bir hizmeti vardır. Taşı toprağı bile boş yere yaratmayan "Allah", hiç şüphe yok ki insanları da abes yere yaratmamıştır. Elbette bizim de dünyaya gelişimizin bir sebebi, elbette bize akıl fikir verilişinin de bir hikmeti vardır. Sade boy gösterip karın doyurmak için dünyaya gelmiş olsaydık, hiç biz böyle bilir, anlar, düşünür, sezer bir halde yaratılır mıydık? Mutlaka bunun bir sebebi olacak, mutlaka aklın bir vazifesi bulunacaktır.

Belli bir şey ki aklın vazifesi insanların karnını doyurmak değildir. Zira insanların tutup almak için elleri; ısırıp yemek için ağızları vardır. Akıl olmasa da onlar karınlarını doyurabilirler. Uzun söze ne hacet. İşte başka can taşıyanlar göz önünde! Onların akılları yok da aç mı kalıyorlar? Bunun için şunu da bilmiş olun ki ey Müslümanlar: Aklın asıl vazifesi insanlara Allah'ını bildirmektir. Nasıl ki insanlar gözüyle etrafını görür; kulağıyla ses seda işitir; diliyle damağıyla tat duyarsa; aklıyla da Allah'ı bilebilir. Bilmemek olmaz. Meğer

ki kendini düşündürmeye.. Gözünü yuman [1083-25] nasıl etrafını göremezse; kulaklarını tıkayan nasıl etrafında olan sesleri duyamazsa; kendini düşündürmeyen de Allah'ını bilemez. Bir insan beyni bozuk olur da düşünemezse, o zavallıya bir şey denemez. Çünkü mazurdur. Lakin asıl kabahatin büyüğü her şeyi bilip de Allah'ını bilmeyenlerindir. İnsan gökleri ölçsün biçsin de Allah'ını bilmesin. Bir adam teşrih masasının başına geçsin de Allah'ını tanımasın. Bu olamaz. Meğer ki düşünmek istemeye. İşte bu düşünmek yok mu; alimallah ibadetlerin en büyüğü budur. Bu yolda bir saat düşünmek, körü körüne bin yıllık ibadet etmekten hayırlıdır. Zira düşünen insaf eder. İnsaf eden Allah'ını bilir. Allah'ını bilen de elbette dünyanın en iyi adamları sırasına geçer. Çünkü her fenalık Allah'ı bilmemekten gelir. Mevlasını bilmeyenden korkulur. Öylesinden her şey umulur... Şimdi bu böyle iken nice kimseler vardır ki hem Allah'ını bilirler, hem de her türlü fenalıktan geri kalmazlar.. İşte böyle olanlar hep Cenâb-ı Hakk'ı unutanlardır. İnsan ha unutmuş, ha bilmemiş, bunun ikisi bir gibi bir şeydir. Mevlasını bilmeyen ne yaparsa, unutan da onu yapar. Sade bilmek, sade iman etmek para etmez. Marifet o bilgiyi, o imanı daima muhafaza etmeli. Bu da kuru lafla olmaz. Allah'ın dediğini yapmak, peygamberin gösterdiği yolu tutmakla olur. Cenâb-ı Hakk'ın her yarattığında bir hikmet olduğu gibi, her emrettiğinde de bir hikmet vardır. İnsan düşünecek olsa bunu anlamakta güçlük çekmez. Her derdin nasıl bir dermanı varsa her fenalığa karşı kalkan olacak da bir ibadet vardır. İnsana mevlasını unutturmayacak olan ibadetlerin de en birincisi namazdır. Namaz kılmak dünya gailesini bir tarafa atarak gelip "Allah" divanına durmak demektir.

Namaz insanı düşündürüp kendine getirir. Namaz insanı Hakk'ın huzuruna sokar. Daha doğrusu her vakit Allah'ın huzurunda bulunduğunu insana bildirir. Daima namaz kılan, böylece mevlasını hiç unutmayan elbette Allah'tan korkar; fenalık yapmaz, tembellik etmez, ziyankârlıkta bulunmaz. İşte namazın bu kadar faydası bulunduğu için dinimiz bize beş vakitten başka Ramazan'da da büyük bir namaz emrediyor. [1084-26] Onu da yerine getirmek bizim boynumuzun borcudur. Biliyorum birden bire hatırınıza teravih namazı gelecek. Lakin ben onu demek istemiyorum. Benim dediğim başka türlü bir namazdır ki imsak vaktinden başlar, akşam namazına kadar sürer. Biz buna Türkçe "oruç" deriz. Sözüm size tuhaf gelmesin. Oruç da âdeta büyük bir namazdır. Namaz kılan kimse nasıl elini eteğini dünyadan çekip Hakk'ın divanına varırsa, oruçlu olan kimse de namazda imiş gibi ne yer, ne içer, ne de nefsine uyar. İşine gücüne baksa bile daima gönlü Allah'ıyla meşgul olur.. İşin zevkine varmayanlar orucu "sade aç acına gezmekten ibarettir" zannederler. Halbuki oruç insanın başını göklere erdirir. Oruç insanı daima meleklere benzetir. Oruç insanı Mevlasıyla birlikte bulundurur. Artık dünyada bundan daha büyük ibadet mi olur? Dünyada bundan daha büyük gönül safası mı bulunur? Bu ibadetin mevsimi olan o mübarek Ramazan; iftarlarıyla, teravihleriyle, sahurlarıyla, ne kadar hoştur. Gecesinde de gündüzünde de pek başka bir hal vardır. Hele o ikindiden sonraki neşe, o oruç sarhoşluğu, ne kadar tatlıdır. Sade köyde kasabada değil, dağda bayırda dahi Ramazan'ın kendine mahsus bir zevki vardır ki onu bilen bilir. İşte ey Müslümanlar, siz de orucu böyle bilin! Siz de işin zevkine böyle varın! O mübarek Ramazan'ı boşu boşuna geçirmeyin! Ahirete çalışmak, dince olan noksanları tamamlamak için Ramazan'dan iyi fırsat mı olur?

Ramazanlar; bunalmış ruhları neşelendirmek, gafletle kararmış gönüllerin pasını silmek için Ramazan olmuştur. Namazlar, oruçlar, camiler, vaazlar, hafızlar, tespihler, temcitler, teravihler hep bunlar insanı ayıltmak, insanın Allah'a karşı kapanmış olan gönlünü

açmak içindir. İnsan bu ayda da ayılmazsa ne vakit ayılır; insanın gönül gözü bu ayda da açılmazsa ne vakit açılır? Gelecek Ramazan'a mı, yoksa biraz daha yaşı başı aldıktan sonraya mı? Halbuki ey Allah'ın kulları! Yarına çıkacağımıza elimizde senet yokken, gelecek gidecek Ramazanlara güven olur mu? Hatırdan çıkmamalı ki: Ölüm **[1085-27]** yaşa başa bakmaz. Ecel gelince ihtiyarı genci ayırt etmez. İnsan, "daha dur bakalım, öyle şeyler bana ne kadar uzak" derken hiç ummadığı bir sırada ölüm adamın yakasına bitiverir. O vakit insanın ayakları suya erer ama iş işten geçer. O zaman dövünmek, pişman olmak fayda vermez. İyisi mi insan şimdiden aklını başına almalı! Bu dünyaya ne için geldiğini bilip de ona göre davranmalı ve iyice bilmeli ki: Bu fırsat her vakit ele geçmez. Aba vakti aba alan, yaba vakti yaba alan da hiçbir zaman aldanmaz..

Uryânizâde Vahid

TARİH

Îtikâf

Fihr evladı, Arap kabileleri içinde dindarlık ile mâruf idi. Mukaddes Kâbe mücâvereti ve muhterem Harem'in bunlar üzerindeki dinî tesirleri tedrici bir sûrette artıyordu. Kureyş ünvanını aldıkları zaman artık bu hususta hayli ilerlemiş bulunuyorlardı. Mensup oldukları Mudar şa'bı içinde İbrahim ve İsmail (AS)'dan mevrus milli dinin şâyân-ı imtisal mütemessik ve hademelerinden sayılıyorlardı.[252] Bu şöhret dolayısıyladır ki o vakitler vasatî cezirenin büyük bir kısmını işgal eden Mudarîlerin uzak amare ve batınları, hatta bütün Meadîler arasında serbest olarak geziyor ve ticaret kervanları yürütüyorlardı. Başka şa'ba mensup olup Mudarîlerden birinin hilfine dâhil olmayan diğer kabileler dahi buralarda ticaret edebilmek için Kureyş'in emânına girmekten başka bir çare bulamıyordu.[253]

[1086-28] İptidâları pek de şuur altında olduğu söylenemeyen bu halin bilâhare Kureyş tarafından duyulmaya başladığı görülür. İşte bu tarihlerden itibaren Kureyş kendisini, hilflerinde bulunan komşularını ve kendi kızlarından doğanları dinde salâbetli mânâsını ifade eden[254] "ahmesî" kelimesiyle tavsif etmeye başladılar. Ahmesîliğin neticeleri bilhassa haccın ifasında zâhir oluyordu.

Kureyş tedeyyün hususunda yalnız sâir kabâilin yaptığı gibi putlara tapmak, Kâbe'nin tavafı, haccın ifasıya iktifâ etmiyor; putlardan hâli olan bazı tenha dağlara çekilerek Rabbü'l-âlemîn'e karşı "îtikâf"a dalıyorlardı. Îtikâf onlara göre kâinatın hâlikı olan Allahu teâlâ ile mücaverette bulunmak demekti. Zaten "îtikâf" ile "civar" istîmalde aynı mânâyı ifade eder.[255]

Böyle hâli yerlerde, yahut Mescid-i Haram'da îtikâf, büyük bir ibadet sayılıp "tahannüs" itibar edilirdi.[256] Tahannüs ise eski Arap istîmaline göre S'nin F'ye kalbi ile "tehannüf"

252 Makrîzî, *Kitâbu'l-haber 'ani'l-beşer*

253 Makrîzî, C. 3

254 *Muhtâru's-sıhâh*, *Lisânu'l-Arab*, 257 – C. 8

255 *Muvattâ*, 14

256 *Kitâbu'l-bed' ve't-târih*, C. 4, s. 141

demek idi.[257] Şu halde îtikâf Kureyş'e göre hac gibi Benî İsmail'in milli dini olan Hanifliğin bir rüknü oluyordu.

Îtikâf için tenha bir yer intihâb edilirdi. Mekke civarında olan Hira dağının mağaraları bu sıfatı hâiz idi. Onun için senenin bir ayında bu dağın tenha yamaçları ve kıvrıntılarındaki mağaraları Kureyş'in zahit büyükleri için "tehannüf" yeri oluyordu. Mescidü'l-Haram ise öteden beri mücaveret makamı idi. Zikir, fikir ile meşgul olarak Kâbe civarında îtikâf büyük ibadetlerden idi. Nasıl ki Hazret-i Ömer kable'l-İslâm Mescid-i Haram'da îtikâfı nezretmiş ve ba'de'l-İslâm bunun îfâsı icap ettiğini Hazret-i Peygamber'den telakki eylemişti.[258]

[1087-29] Kureyş'te Rabbü'l-âlemîn olan Allah'a karşı îtikâf yapıldığı gibi, sâir şa'b ve kabileler efrâdı arasında da sanemlerinin civarında, heykelinde, beytinde îtikâf edilirdi.[259]

Hazret-i Muhammed (SAV) bi'setten evvel dedeleri ve sâir Kureyş'in zahit büyükleri gibi tehannüf için Ramazan ayında[260] Hira'nın bir mağarasında halvete çekilerek ibadet ile meşgul olurdu. Zaten Hazret-i Hatice (r.a.) ile izdivacından sonra servet sahibi olduğundan bu îtikâfı esnasında beraberinde getirdiği süt, hurma ve sâir yenilecek şeyleri fukaraya tevzî eylerdi.[261] Yanındaki bu azık bittikçe Mekke'de ailesi nezdine avdet ederek tekrar hazırlanır ve Hira'ya çekilirdi. İşte böyle bir Ramazan ayında Hira'da halvetgâhında bulunduğu esnada idi ki tebliğe memur edilmiş idi.[262]

Milli din olan Hanifliğin erkânından sayılan îtikâf, hac, tavaf.. gibi İslâmiyet'te dahi bir ibadet olarak ibkâ edildi. Hazret-i Peygamber bi'setten sonra her senenin on gününü îtikâf ile geçirirlerdi.[263] Ba'de'l-Hicret, aleyhi's-selâmın îtikâfı terk ettikleri malum değildir. Ramazan'ın ilk onunda[264] ikinci onunda[265] îtikâf ederek leyle-i Kadr'i taharrî buyururlardı.[266] Nihayet leyle-i Kadr'in son onunda olduğuna kanaat getirdiler.[267] İrtihallerine kadar Ramazan-ı şerîfin bu son onunda îtikâf eder oldular.[268] Demek oluyor ki bu sûretle îtikâf için Ramazan'ın son onu taayyün etmiş bulunuyor.

[1088-30] Aleyhi's-selâm, Ramazan'da îtikâfa gireceği zaman hulûl edince camiin bir köşesinde çadır kurdurarak halvette kalırlardı. Bir defasında "kubbe-i Türkiyyede"[269] îtikâf etmiş ve kapısını bir hasır ile örttürmüşlerdi. Îtikâf edeceği gün sabah namazını kıldıktan sonra mescidde îtikâf mahalline çekilirlerdi.[270] Yiyip içmesi, yatıp kalkması artık hep

257 İbn Hişâm, C. 1
258 Buhârî C. 2, İbn Mâce C. 1
259 Makrîzî, İbn Haldun C. 2
260 *Kitâbu'l-bed' ve't-târih*, 4. C.
261 *Kitâbu'l-bed' ve't-târih*, 4
262 Buhârî C. 1, İbn Hişâm C. 1
263 İbn Mâce 1, s. 276
264 Müslim 171 C. 3, Zâdü'l-Mead C. 1, s. 176
265 Buhârî, İbn Mâce, *Muvattâ*
266 İbn Mâce C. 1, Müslim C. 3, Buhârî, *Muvattâ*
267 Ebû Dâvud, *Muvattâ* 116, Müslim 173, C. 2, Buhârî 2. C.
268 Müslim C. 2
269 İbn Mâce, Müslim
270 Müslim C. 2

orada olurdu. Mescitten ancak beşeri zaruret için çıkardı.[271] Îtikâfları esnasında ibadet ve tilavet-i Kur'ân ile meşgul olurlardı.[272] Hayatlarının sonlarına doğru îtikâf için Ramazan'ın son onu artık taayyün etmiş gibiydi. Bugünler gelince halvete çekilerek ezvâc-ı tahiresinden ayrılır, geceleri ihyâ eder,[273] ve sâir zamanlardakinden hayli farklı bir sûrette cehd ibraz buyururlardı.[274]

Bu her sene tekerrür ederdi. Ba'de'l-Hicret, hayat-ı nebevînin her senesinden bugünleri îtikâfa ayırmak icap eder.

Herhangi bir sebep ile Ramazan'da îtikâf edemezse mutlaka Ramazan'dan sonra Şevval ayında, yahut gelecek Ramazan'da kazâ ederlerdi. Bu halin ba'de'l-Hicret iki defa vukua geldiği anlaşılıyor. Biri (ihtimal ki birinci defası) bir Ramazan'ın son onu hulûl etmek üzere idi, Hazret-i Peygamber îtikâf için çadırını kurup halvet yeri hazırlamayı emrettiler, Hazret-i Aişe de müsaade istihsal ederek çadırını diktirdi idi.[275] Hazret-i Hafsa bunu haber alınca diğer bir yerin de kendisi için hazırlanmasını söyledi ve yapıldı. Hazret-i Zeynep de böyle etti.[276] Hazret-i Peygamber mûtadı veçhile sabah namazını eda ettikten sonra[277] îtikâf yerine gelince dört çadır gördü ve kimlere **[1089-31]** ait olduğunu sordu. Meseleyi anlayınca: "Ya, sanki iyilik mi istiyorlar?!.." diyerek çadırları kaldırttı ve kendileri de bu defa îtikâfa girmediler; mûtadın hilâfında olarak Ramazan'ın son onu böylece geçti. Fakat Şevval'in son onu hulûl edince îtikâfını kazâ ettiler.[278] Diğeri (ağleb ihtimal ki sonuncusudur) Fetih senesi[279] Ramazan ayı idi; Hazret-i Peygamber îtikâf günlerinde seferde bulundular; bu sebeple vaktinde îtikâf kâbil olamadı idi. Fakat ikinci senenin Ramazan'ı gelince îtikâflarını yirmi gün olarak eda ettiler.[280]

Hazret-i Peygamber'in Ramazan'ın ikinci ve üçüncü onunda olarak sırasıyla yirmi gün îtikâfları hayat-ı nebevînin son Ramazan'ına tesadüf ettiği mervîdir.[281] Şu halde bu vakanın dahi ikinci ve son olarak vukua geldiği tahmin edilebilir zannındayım.

Hazret-i Peygamber'in her sene Ramazan ayında îtikâf ettikleri rivayet ediliyor ise de, karâin-i ahvâlden ve bilhassa Mescid- Nebevî'de îfâ edilmiş olmasından bunların Hicret'ten sonralara ait olduğu tahmin edilebilir. Şu hale göre bi'set ile Hicret arasındaki on üç senelik zaman zarfında îtikâf ettikleri, yahut tâbir-i diğerle îtikâf için fırsat bulabildikleri meçhul kalıyor. Maamâfih ba'de'l-bi'set vahyin fetreti senelerinde tenhalığa rağbet buyurdukları ve Mekke haricine çıkarak tek başına tenhalıklarda Sebîr, Hira dağlarında yürümekten hoşlandıkları mervîdir.[282]

271 Tirmizî 153
272 İbn Mâce C. 1
273 Buhârî 2. C. 155, Müslim 3. C. 176
274 Buhârî 2. C., Müslim 3. C.
275 Buhârî 2. C. 259
276 Buhârî 2. C. 29
277 Müslim 3
278 *Muvattâ*, Tirmizî, Buhârî, Müslim, İbn Mâce
279 Suğdî
280 Tirmizî 153, İbn Mâce 260.
281 Buhârî 2. C., 26
282 Makdisî 145, C. 4

[1090-32] Görülüyor ki Hazret-i Peygamber îtikâfa pek ziyade ehemmiyet veriyorlar, kable'l-bi'set olduğu gibi sonra ba'de'l-Hicret İslâmiyet'in hakkıyla teessüsünden itibaren buna her sene devam ettikleri ve herhangi bir sebeple vaktinde îfâ edilemediğine göre birinci fırsat ile kazâ edildiği anlaşılıyor. Hatta irtihal-i nebevîden sonra ümmehât tarafından dahi bu yolun terk edilmediği görülüyor.[283] Ashâb, selef ü halef tarafından dahi bu, hedy-i nebevî olarak kabul ediliyor. Bunun içindir ki bütün mezâhib-i İslâmiye fıkıhlarında îtikâf için müstakil kitaplar tahsis edilmiştir. Vücûbunu beyan zımnında değilse bile, ahkâmından bir kısmını, hâl-i îtikâfta kadınlara temas edilemeyeceğini beyan ederek şu âyet-i kerime nâzil oluyor:

"وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَاَنْتُمْ عَاكِفُونَۙ فِى الْمَسَاجِدِۜ تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ فَلَا تَقْرَبُوهَاۜ كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ اٰيَاتِه۪ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ"[284]

***

Îtizar: Ramazan nüshasına derc edilmek üzere muhterem muharrirlerimizden bazıları daha makaleler yollamak lütfunda bulunmuş iseler de vaktin darlığına binaen mecmua daha evvelce basıldığından bu nüshada neşri kâbil olamadı. Fakat kendilerine samimi teşekkürlerimizi arz ve gelecek nüshalara derc edileceğini beyan ile aflarını rica ederiz.

Necm-i İstikbal Matbaası – Müdîr-i Mes'ûl: Halim Sabit

---

283 Müslim

284 Kur'ân-ı Kerîm, Bakara-I, 187: Mescitlerde ibadete çekilmiş olduğunuz zamanlarda kadınlarla birleşmeyin. Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın bu sınırlara yaklaşmayın. İşte böylece Allah âyetlerini insanlara açıklar. Umulur ki korunurlar.

اسلام مجموعه‌سی

شعاری : « دینلی بر حیات ، حیاتلی بر دین » در .

ییل ٤ صایی ٥٥ — ١٩ ربیع الاول ١٣٣٦ / ٣ کانون ثانی ١٣٣٤ — مدیری : حلیم ثابت

جلد : ٥

قرآن کریم

« طه » عشر شریفی — نزیه

اجتماعیات

اسلام خانمی — م . شمس الدین

خطبه

خطبه‌نك احتوا ایتمه‌سی لازم کلن موعظه قسمنه بر نمونه — وحید

غزته‌یه عائد خصوصات ایچون اداره مأمورینه مراجعت اولنمالیدر .

نسخه‌سی ٦٠ پاره‌در — توزیع یری زمان کتبخانه‌سیدر

نجم استقبال مطبعه‌سی

İslâm Mecmuası

Şiârı: "Dinli bir hayat, hayatlı bir din"dir.

Yıl: 4 Sayı: 55 **19 Rebîülevvel 1336** **Müdürü: Halim Sabit**
2 Kânûnusânî 1334
[2 Ocak 1918]
Cilt 5

Gazeteye ait husûsat için idare memuruna müracaat olunmalıdır.

Nüshası 60 paradır. Tevzî Yeri: "Zaman Kitaphânesi"dir.

Necm-i İstikbal Matbaası

İslâm Mecmuası

Müslümanların fâidesine çalışır. **On beş günde bir çıkar.**

Sayı: 55 **19 Rebîülevvel 1336 – 2 Kânûnusânî 1334** **Yıl: 4**

KUR'ÂN-I KERÎM

"Tâ Hâ" Aşr-ı Şerîfi

طٰهٰۚ مَٓا اَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْاٰنَ لِتَشْقٰىۙ اِلَّا تَذْكِرَةً لِمَنْ يَخْشٰىۙ تَنْز۪يلاً مِمَّنْ
خَلَقَ الْاَرْضَ وَالسَّمٰوَاتِ الْعُلٰىۜ اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى لَهُ مَا ف۪ى
السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرٰى وَاِنْ تَجْهَرْ بِالْقَوْلِ
فَاِنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَاَخْفٰى اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَۜ لَهُ الْاَسْمَٓاءُ الْحُسْنٰى وَهَلْ اَتٰيكَ
حَد۪يثُ مُوسٰىۢ اِذْ رَاٰ نَارًا فَقَالَ لِاَهْلِهِ امْكُثُٓوا اِنّ۪ٓى اٰنَسْتُ نَارًا لَعَلّ۪ٓى اٰت۪يكُمْ
مِنْهَا بِقَبَسٍ اَوْ اَجِدُ عَلَى النَّارِ هُدًى فَلَمَّٓا اَتٰيهَا نُودِيَ يَا مُوسٰى اِنّ۪ٓى اَنَا رَبُّكَ
فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَۚ اِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًىۜ

7

Tercümesi

Tâ Hâ. Kendini meşakkate koymak için değil ancak kalbinde korku olana bir öğüt olmak üzere biz sana Kur'ân'ı gönderdik. O Kur'ân yeri ve yüce gökleri yaratan Allah tarafından indirilmedir. O merhametli Allah ki arş üzerine kurulmuş; yer, gökler ile her ikisinin arasında ve yerin altında bulunan bütün şeylerin sahibi; ve açıkça söylesen bile indinde hiç değeri olmayıp gizliyi de, en saklıyı da anlayıcıdır. **[1092-2]** *Ey Muhammed! Şu "Musa'nın vakası" sana erişmedi mi?*

"... O zaman Musa bir ateş gördü; ailesine (Ben bir ateş gördüm: Umarım ki size ateşten bir parça getiririm veyahut ateş ile yolumuzu gösterecek bir vasıta elde ederim; siz burada durunuz gideyim.) dedi. Gittiği zaman: "Ey Musa!" diye çağırıldı. "İşte ben senin Rabbinim; ayaklarını çıkar; artık mukaddes Tuva vadisindesin..." denildi.

Süreyya

İÇTİMÂİYAT

İslâm Hanımı

Beşeriyetin edvâr-ı evveliyesinden beri kadın, her millet arasında, her din nazarında başka bir telakkiye maruz kalmış, ayrı ayrı hükümlere tâbi tutulmuştur.

Mâşerler olmuş ki kadınların, erkekler gibi muhalled ruhları bulunduğunu kabul etmemiş, bu fikre istinaden, zevçleri vefat eden kadınları diri diri mezara gömmek âdetini kurmuşlardır. Yine bazı cemaatler gelmiş ki, kadını kıymettar bir metâ telakki etmiş, zevcelerini hakkında pek ziyade hürmet ibraz etmek istedikleri misafirlerine takdim edecek kadar iffet-şikenliğe mesağ göstermişlerdir.

Fakat ibtidâî mâşerlerin kadın hakkındaki bu tarz-ı telakkisi fikirler inkişâf ettikçe tedricen tahavvülâta uğramış, büyük şârilerin zuhurundan sonra da kadının heyet-i içtimaiye arasındaki mevkii taayyün etmeye başlamıştır.

Kadın hakkında himâyetkârane ahkâm, ilk defa olarak din-i Musa'da görülmektedir. Tevrat, Havva'nın cedd-i beşerin iki kemiğinden yaratılmış bir [1093-3] refîka-i hayat olduğunu beyan etmekle ibtidâî telakkileri temelinden yıkmış olduğu gibi, hayat-ı zevciyeti takdis sûretiyle de aile teşkilatının esaslarını kurmuştur.[285]

Fakat Hazret-i Musa'nın kadına temin ettiği hukuka Benî İsrail arasında uzun müddet riayet edilmemiştir. Hükûmet-i avâmın yerine hükûmet-i mutlaka kâim olduktan sonra kadın da mevki-i içtimaiyesini kaybetmiş, edvâr-ı evveliyede olduğu gibi yine esaret vaziyetine düşmüştür.

Beşeriyetin takdis ettiği edyan arasında kadını cemaatin hakiki bir rüknü addeden ilk din, İslâmiyet olmuştur. Son merhale-i tekâmülüne kadar vicdân-ı insaniyete hâkim olmak üzere teessüs eden bir din için, beşeriyetin bir nısfı hakkında bu yoldaki tarz-ı telakkiden tabiî bir şey olamaz.

İslâmiyet'in kadını ne kadar sefil bir derekeden ne derece âlî bir mevkiye çıkardığı, tâbir-i diğerle kadına temin ettiği hukûk-ı medeniyenin ne kadar mühim olduğu anlaşılabilmek için, kable'l-İslâm gerek Araplar gerek sâir milletler arasında kadının ne sûretle telakki edildiğine bir nazar atfetmek kâfidir.

Bugunkü garp medeniyetinin temelini kuran Roma ve Yunan hukukşinasları, kadını evvela pederinin sonra zevcinin, daha sonra da büyük oğlunun vesâyeti altında yaşatmışlar, onun bu vasîler karşısındaki vaziyetini bir esirin efendisi yanındaki vaziyetinin aynı gibi telakki etmişlerdir. Hatta esir üzerinde sahibinin haiz olduğu bey', hibe ve îdam gibi haklar, kadına karşı bu veliler için de kabul edilmiştir.

Kadının mahiyet-i hukukiye itibariyle bu derekelerde tutulduğu bir zamanda fazilet-i [1094-4] iffetin nasıl telakkiye mazhar olduğunu araştırmak lüzumsuzdur. Hüsün ilâhesi

285 Âdem için kendisine münasip bir yardımcı bulunmadı. Ve Rab Allah Âdem'e ağır bir uyku getirmekle uyudukda onun iki kemiklerinden birini et ile doldurdu. Ve Rab Allah Âdem'den aldığı iki kemikten nisâ yaratıp onu Âdem'e götürdü. Ve Âdem, şimdi bu kemiklerimden kemik ve etimden ettir, bu insandan alındığı için ona nisâ tesmiye olunsun, dedi. Bu cihetle Âdem peder ve validesini terk ederek zevcesine mülhak olup yekvücut olacaklardır. (Tevrat, Tekvînü'l-Mahlûkat)

Venüs ile Vulkan'ın pek meşhur olan sergüzeştleri bu husustaki tarz-ı telakkiyi pek güzel gösterebilir. Menelaos'un Truva Muharebesi'nin müsebbibi olan dilber Helen'i bir kanlı muharebeden sonra tekrar almış olduğu hakkındaki ananeyi de, münasebet-i zevciyenin tarz-ı telakkisine bir misal olarak göstermek mümkündür.

İslâmiyet'ten evvel, kadının Araplar arasındaki mevkii bundan daha feci idi. Araplar, kız evlada mâlik olmayı mûcib-i hacâlet bir felaket addediyor, zavallı masumeleri ya diri diri mezara gömüyor, yahut büyüdüklerinde zelil bir hayata mahkum olmak üzere deve ve koyun güttürüyorlardı.[286]

[1095-5] Pederinin merhameti veya kendisinden bilâhare maddi bir istifade ümidi sayesinde diri diri gömülmekten kurtulabilen biçareler de bu yükten sonra döl yetiştirmeye mahsus bir hayvan gibi telakki ediliyorlardı. Kable'l-İslâm Araplar arasında muteber olan nikâh-ı istibdâ ve nikâh-ı bedel bu telakkinin bir neticesidir.[287]

Alelâde dişi bir mahlûk gibi telakki edilen kadın, ekseriya hayatını kazanmak mecburiyetiyle bayraklılar arasına girmek ıztırarında kalırdı.

İşte kadını bu kadar zelil tanıyan bir muhit dâhilinde zuhur eden İslâmiyet ilk hüküm olmak üzere, (انما النساء شقائق الرجال = Kadınlar erkeklerin yarısıdır.) hükmüyle beşeriyetin bu iki rüknü arasında müsâvat-ı tâmme esasını vaz etmiş, kadını heyet-i içtimaiye içinde hakiki mevkiye is'âd eylemiştir.

286 Arapların diri diri mezara gömdükleri zavallı kızcağızlara lisân-ı Kur'ân'da mev'ûde denilmiştir. Bu kelime bir tazyikle iki kat itmek mânâsına gelen (Ûd) lafzından müştaktır. Gömülen kızlar, toprağın sıkleti altında ezilerek öldükleri için, kendilerine mev'ûde ismi verilmiştir. Kadı Beyzâvî, وكانت العرب تئد البنات مخافة الاملاق او لحوق العار بهم لاجلهن diyerek, Arapların bu cinayeti kızları yüzünden fakra veya mûcib-i âr bir mevkiye düşmek havfıyla irtikâb ettiklerini gösteriyor.

Fahreddin Râzî'nin, izâhatından anlaşıldığına göre, bu menfur âdet Araplar arasında pek ziyade taammüm etmişti. Hatta pederler bu cinayeti merasim-i mahsusa ile icra ederlerdi. Şöyle ki: Kızcağızın boynu altı karış olunca, güzel kokular sürer. Pederine terfik ederdi. Herif çocuğunu alarak, evvelce sahrada hazırlamış olduğu bir kuyunun başına götürür, kızcağız kuyuya bakarken arkasından iterek içine düşürür, üzerini süratle toprakla örterdi.

Bazı valideler, boynu altı karış oluncaya kadar büyüttükleri kızlarının felaketini görmemek için daha vaz'-ı haml esnasında bir çukur kazar, oraya doğururlardı. Çocuk kız ise, hemen üzerini toprakla örter, oğlan ise alır, çadıra girerdi.

Furkân-ı Mübin وَاِذَا الْمَوْءُدَةُ سُئِلَتْ بِاَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ [Tekvir-LXXXI, 8] (Diri diri gömülen kızlardan ne günahla katledildiği sual olunurken…) âyetiyle bu cinayeti irtikâb edenleri tahzîr etmiş ve وَلَا تَقْتُلُوا اَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ اِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَاِيَّاكُمْ [İsrâ-XVII, 31] (Fukaralık korkusuyla evladınızı katletmeyiniz. Onların da sizin de rızkınızı biz veririz.) nassı ile de bu menfur âdeti sûret-i katiyede men eylemiştir.

287 Nikâh-ı istibdâ, döl almak için erkeğin zevcesini eşraftan birinin nezdine göndermesi âdeti idi. Erkek zevcesine, hayızdan temizlendiğin vakit falan zâta git, ondan döl al, der; zavallı kadını fuhşa sevk ederdi. Kadın o adamdan hâmil oluncaya kadar zevci kendisine takarrub etmezdi.

Nikâh-ı bedel ise, tarafeynin muvafakatıyla iki erkekten her birinin alâ tarîki'l-mübadele diğerinin zevcesiyle münasebette bulunması usulü idi. Araplarda, bunlardan başka bir takım adetler daha vardı: Mesela on kişiden az olmak üzere bir takım adamlar bir kadınla uyuşur, onunla münasebette bulunurlardı. Kadın hâmil kalırsa vaz'ını müteakip bu adamları çağırır, işte münasebetimizin neticesi diyerek hangisini seviyorsa çocuğu ona isnat ederdi. Erkeğin çocuğu kabul etmesi mecburi idi.

Kable'l-İslâm Araplar arasında misafir kabul eden kadınların kapılarına bayrak asmak âdeti vardı. Bunun için zâniyelere bayraklı denilirdi. Bayrak üzerinde içeride erkek bulunduğunu gösterir bir alâmet olurdu. Bu alameti gören müşteriler içeri girmez, dâhildeki adamın çıkmasını beklerdi. Bayraklılardan biri çocuk doğurursa, kendisini ziyaret eden erkekleri kâmilen hanesine toplar, bir de kâif celbederdi. Kâif, çocukla, o erkekler arasındaki müşâbehet-i vechiyeye göre, pederinin kim olduğunu tayin ederdi. Erkeğin çocuğu kabul etmesi mecburi idi.

İslâmiyet'in ilk devirlerini tetkik ettiğimiz zaman, kadınların şer'in kendilerine tahsis ettiği şehrâha bihakkın yükselmiş, erkeklere bile gıpta-bahş olacak muvaffakiyetler göstermiş olduklarını görüyoruz.[288]

Sahâbiyâttan Esmâ bint Umeys'i bu fâzılalar meyânında zikredebiliriz: Müşârünileyhâ, Cafer bin Ebî Tâlib'in zevcesi olup ilm-i hadis tedrisiyle meşgul olurdu. Halife Ömer bin Hattab, Ebû Musa el-Eş'arî, **[1096-6]** Abdullah bin Cafer gibi âzam ashab bile Esma'nın fazilet-i ilmiyesinden istifadeye şitab ederlerdi.

Aynı namda diğer bir hanım, kâdi'l-kudat Necmeddin'in hemşîresi Esmâ bint Muhammed de zamanının en meşhur âlimlerinin derslerine mülâzemetle iktisâb-ı irfan etmiş, zühd ü ittikâsıyla şöhret bulmuş muhaddisâttan idi.

Sahâbiyâttan Ümmü Atiyye, Ümmü Kühhâ, Ümmü Süleym, Ümmü Râle-i Kuşeyriye gibi kadınlar da ilim ve irfanlarıyla iştihar eylemişlerdir.

Bilâhare devr-i risâlette açılmış olan sâha-i irfanda ilerleyen nisvân-ı İslâmiye arasında isimleri tarih-i ulûmun en kıymettar sahifelerine revnak-bahş olan birçok fâzılalar yetişmiştir. Cemâlü'n-Nisâ Ümmü'l-Hayr bunlardan biridir. Cemâlü'n-Nisâ, zamanının eâzımı arasında mümtaz bir mevki işgal etmiş, neşriyât-ı ilmiyede pek muhterem bir nam kazanmıştır. Müverrih-i şehîr İbnu'l-Asâkir ile meşâhir-i ulemâdan İbn-i Şahne gibi iki tilmiz yetiştirmiş olması, vüs'at-i feyzinin derecesini pek güzel göstermektedir.

Dav'u's-Sıbâ Ümmü'l-Hayr nâmında muhaddisâttan diğer bir hanım da, hüsnühat ve edebiyattaki maharetiyle iştihar eylemiştir. Tarih-i İslâm, Cemâlü'n-Nisâ gibi kadınların isimlerini kaydetmekte o kadar mümsik değildir. Büyük hekim Necmeddin bin el-Minfah'ın validesi Düheynü'l-Levz , vüs'at-i irfanıyla Cemâlü'n-Nisâ'nın bile şöhretini unutturmuştur.

[1097-7] Bint Düheyn'in hikmet ve ulûm-ı mütenevviadaki vüs'at-i vukûfuna oğlu Necmeddin'den başka delil aramaya lüzum yoktur. Necmeddin, bütün irfan ve iktidarını validesine medyun idi. Hatta bu sebepten validesine nispetle İbnu'l-âlime namıyla yâd edilmiştir.

Meşâhir-i ulemâdan Ebu'l-Ferec Gays bin Ali Sûrî'nin kerîmesi Takıyye-i Ermenâziyye ise mensup olduğu hanedana şeref verecek hanımlardan idi. Fâzıl pederiyle Ebû Tahir Selefî gibi eâzımdan iktisâb-ı feyz eden Takıyye, edebiyat sahasında harikalar gösteren nisvân-ı İslâm'dan biridir.

Takıyye, mahdûmu Ebu'l-Hasan Ali bin Fâzıl'ı da, timsâl-i irfan ve edep olarak yetiştirmiş, çocukların talim ve terbiyesinde validelerin ne kadar mühim roller ifa edebileceklerini göstermiştir.

Âlem-i İslâm'da yetişen fâzılât-ı nisvan meyânında zengin kütüphaneleriyle şöhret bulan hanımlar da az değildir. Bedbaht Kurtuba'nın en meşhur edibelerinden Bint Âişe'nin kütüphanesi, vüs'at ve kıymetçe Endülüs'ün bütün kütüphanelerine tefevvuk ediyordu. Takvâsı da irfanı kadar metin olan bint Aişe; hayatını bu kütüphanede geçirdi. Bedâyi-i edebiyenin şaheserlerinden olan manzumeleri, Endülüs mehâfil-i edebinde büyük bir şevkle istikbâl edilirdi.

288 İslâm Mecmuası'nın 5, 6 ve 10'uncu sayılarındaki "İslâm'da Kadının Mevki-i İçtimaiyesi" ser-nâmlı makalelere müracaat edilmesi.

Şâiretü'l-Endülüs ünvanıyla meşhur olan Hanife bint er-Rekûniyye ile Hanife bint Hamûn'u da bu meyanda zikredebiliriz. Bu iki kadın zengin şiirleriyle Endülüs'ün sernigûn olan muazzam medeniyetini hafıza-i ahlâfda ilelebet yaşatmışlardır.

Eâzım-ı ulemâdan Suyûtî'nin füyûzât-ı irfanından istifade eden büyük simalar arasında birçok da İslâm hanımları görülmektedir.

Bunlardan Zeyneb, Ümmü'l-Hayr, Ümmü Habibe, Sâre, Hanife, Takıyye ile Hatice isminde hanımlar tedrisât-ı ilmiyeleriyle şöhret bulmuşlardır.

İslâm hanımlarından mevki-i irşâd ve talime îtilâ edenler arasında Râbiâ-i **[1098-8]** Adeviyye ile Haticetü'ş-Şahcihâniye ihmal edilmesi caiz olmayan iki büyük simadır.

Hatice, Bağdat'ın en şanlı devirlerinde en şöhretli vâizelerden idi. Râbiâ-i Adeviyye ise tarihte bihakkın "Tâcü'r-ricâl" ünvanını ihraz eylemiştir.

Halife Harun Reşid'in zevcesi Zübeyde'nin fezâil-i ilmiye ve necâbet-i halkiyesine dair sahâif-i tarihe ziynet veren sütunlar da, asr-ı hâzır-ı İslâm hanımları için numûne-i imtisal olabilecek pek çok mezâyâdan bahsedilmiştir.

Hüsn ü zekâsı, edep ve fazileti, irfan ve nezâheti, sanâyi-i nefisedeki vukuf ve maharetiyle Harun Reşid'i teshir eden Zübeyde, müessesât-ı hayriyenin de en büyük hâmiyesi idi.

Zübeyde, hatırası bugüne kadar unutulamayan, Harameyn seyahatinde bir buçuk milyar sarfıyla namını yaşatan Ayn Zübeyde'yi getirtmiş, bîkes kadınlarla yetim çocukların terfîhi uğrunda akla hayret verecek semâhatler göstermiştir.

İslâm kadınları yalnız ilim ve fazilet, şiir ve edebiyatta harikalar göstermekle kalmamış, sanâyi-i nefîsenin terakkiyatına da pek çok çalışmışlardır. Sanâyi-i İslâmiye arasında mühim bir mevki işgal eden hutût-ı İslâmiyede parlak muvaffakiyetler gösteren birçok hanımlar gelmiştir.

Aynı zamanda ilim ve edebiyat sahasında da îfâ-yı nâm eden Âbide, hatt-ı İslâmîde erbâb-ı ihtisası hayretlere düşüren bedîalara muvaffak olmuştur.

Halife Mehdî'nin kerimesi Aliyede edebiyat ve musikide, sanâyi-i nefîsede mümtaz bir mevki kazanmıştır. Aliye, muhterem bir hanımın haiz olması icap eden bütün evsâf ve kemâlâtı şahsında cem etmiştir. Nezaket-i fıtriyesi hüsn ü ânına başka bir revnak veriyor, sadâsındaki halâvet, musikideki maharetini tetvîc ediyordu. Harun Reşid bile kız kardaşının kemâlât ve irfanının meftunu idi. Karîhasının vüs'ati, âsâr-ı edebiyesinin daha ilmî ve daha yüksek olması, irfanının tenevvüü itibariyle Aliye'nin fevkine çıkan Âişetü'l-Bâutıyye ise **[1099-9]** tarih-i ulûmda îfâ-yı nam eden muhadderât-ı İslâmiye arasında birinciliği ihraz eylemiştir.

Âişe yaşadığı asırda bihakkın (fâzılatü'z-zaman) ünvanını ihraz eylemişti. Şiir ve edebiyatta harikalar gösteren Âişe hukuk, hikmet, lisan ilimlerinde de büyük bir ihtisas kazanmıştı.

Endülüs ufuklarında Gassaniye'nin kasideleri terennüm edilirken, Maveraünnehir'de Semerkandlı Âişe'nin rakîk gazelleri okunuyor, Bağdat'ta Nüfeyse'nin tarih ve belagat dersleri, Zeyneb'in fıkıh ve hukuk hakkında tetebbuâtı dinleniyordu.

Selçukîlerden Berkyaruk'un oğlu Sultan Muhammed'in kerîmesi ve halife Muktedî'nin zevcesi Fatma da vâsi bir vukuf, derin bir irfan ile o asrın bütün bu terakkiyât-ı ilmiyesine rehberlik ediyordu.

***

Hiç şüphe yok ki her millet için yarının en mühim meşâil-i siyasiye ve içtimaiyesinden biri de kadınlık meselesi olacaktır. Şu bâdire-i uzmâda hemen her memleket kadınları, uhdelerine teveccüh eden vezâifin ifası hususunda gösterdikleri gayret ve fedakârlıkla, bu meselenin lehlerine halli için pek çok taraftar kazandıkları anlaşılıyor.

Harb-i Umumi icâbâtıyla hayat-ı içtimaiyede vukua gelen tahavvülât bizde de bu mesele ile iştigal etmek zamanının gelmiş olduğunu gösteriyor. Cerâid-i yevmiyede, mecmualarda ve ara sıra bu meseleye temas eden makaleler görülmesi, takdirimizi teyit etmektedir.

Fakat, kadınlık meselesinin bizdeki vaziyeti ile Avrupa'daki vaziyeti birbirinin aynı olmadığından; hal hususunda da aynı usullerin takip ve tatbik edilememesi tabiîdir.

Garpta kadınlık meselesi istirdâd-ı hukukla, bizde ise bilakis tâyin-i vezâifle alakadardır. Avrupa'da kadın madencilikten, fabrika ameleliğinden **[1100-10]** başlayarak her türlü mesâî-i hayatiye ve milliyeye iştirak etmiş olduğundan, öteden beri tahdit edilegelen hukukunun istirdâdını mefkûre edinmiş, milli mesuliyete iştirak davasına kalkışmıştır.

Her hak, bir vazife mukabili olmasına nazaran, garp kadınlarının bu davalarını muhik görmek kadar tabiî bir şey olamaz. Hâlbuki bizde kadın, henüz mesâî-i hayatiye ile o kadar alakadar olmamış, vazifesi tâyin etmemiştir. Binâenaleyh, bizde şimdilik haktan bahsi icap etttirecek bir sebep yoktur.

Ümmet-i İslâmiye arasında pek parlak bir mazi geçirmiş olan İslâm kadınlığı, bugün evvela eski mevkiini ihraz etmelidir ki kaide-i tekâmül dairesinde ilerlemek mümkün olabilsin. Esasen din, Müslüman kadınına, garp kadınlarının bugün bile hâiz olamadıkları ve istihsali için mücadele ettikleri her türlü hukuku temin etmiştir. Bey', şirâ, hibe, vasiyet gibi hukûk-ı medeniyede bir İslâm hanımıyla erkeği arasında hiçbir fark yoktur.

Şu halde, bizdeki kadınlık meselesiyle, garptaki feminizm mücadelâtı arasında şimdilik esaslı bir münasebet aramak beyhudedir. Bizde kadın, şer'an, örfen her türlü hukûk-ı medeniyeyi haizdir. Kadının o haklardan istifade edebilecek kadar vazifeşinas olmasını temin etmek, onu o mertebeye çıkarmak; işte bizdeki sâha-i faaliyet!

İslâmiyet, kadını hukukta olduğu gibi vazifede de erkekle müsâvî tanımış olduğundan Müslüman kadınının da bünyesinin müsait olduğu vezâif-i milliyeye iştiraki gayetle tabiîdir. Kadın heyet-i içtimaiyenin vâsıta-i tezevvuku değil, bir rükn-i aslîsi olarak tanındığı devirlerde, Müslüman hanımlarının hayat-ı ilmiye, edebiye ve sınâîde hatta ticarette de ne kadar mühim hizmetler ifa etmiş olduklarını hayretlerle okuyoruz.

Şer'in kadın hakkındaki müsâadâtının tahdidi, cehlin, ahlâkın tezelzül ettiği zamanlarda başlamıştır.

[1101-11] Bu tahditle (وخياركم خياركم لنسائهم = Sizin hayırlınız da kadınlarına hayırlı olanlarınızdır.) hadisinin mefhûmundan inhiraf edilmiş olduğu muhakkaktır.

Çünkü fıtratın kuvve-i akliye ve her türlü melekât ile mücehhez yaratmış olduğu kadını, âtıl bırakmak, kanun-ı hilkate karşı en büyük tecavüzdür. (ما اکرم النساء الا کريم وما اهانهن الا لئيم = Kadınlara ancak kerîm olanlar lütuf ve hürmetle muamele ederler. Kadınlara alçak kimselerden başkası ihanet ve bed muamele etmez.) hadîs-i nebevisi, şüphe yok ki pek ulvi bir gayeye telmihen îrad buyurulmuştur.

Buna nazaran Müslüman kadınlarının şer'in müsait olduğu şerâit-i hayatiyeyi ihraz edebilmeleri için, kadın hakkında bugünkü tarz-ı telakkimizin tamamıyla değişilmesi icap eder. Çünkü bugünkü telakki ve bugünkü ahlâkla daha ileriye atılmak, telafisi gayr-ı mümkün facialara sebebiyet verebilir. Kadının bir eğlence, ihtirasın teskinine mahsus bir vasıta olmadığı kadın ve erkeklerce bir akide gibi muhterem olmadıkça Müslüman hanımının heyet-i içtimaiye arasındaki vaziyeti taayyün edemez.

İslâm hanımı, birtakım vezâifle mükellef ve ümmetin bir rükn-i mühimmidir. Bu vazifelerin bir kısmı aileye, bir kısmı da heyet-i içtimaiyeye aittir. Kadın, bu vazifeleri ifa etmedikçe, heyet-i içtimaiyenin temin-i ahengi nasıl mümkün olabilir?

Bir cemiyet âzâsından bir kısmının, cemiyetin ihtiyâcâtına karşı tamamıyla bîgâne kalması o heyet için en büyük bir sebeb-i zaaf teşkil eder. Binâenaleyh icâbât-ı hayatiyesi olarak, kadının bizde de ilmî, sınâî, idari mesâîye iştirak ettirilmesi zaruridir. Makul ve meşru bir sûrette, bu iştirak temin edilmezse, hayatın ihtiyât-ı hâzırası karşısında birçok kadınların sefalet ve zillete yuvarlanmalarına meydan verilmiş olacaktır ki buna da ne din, ne de örf-i milli müsait değildir.

[1102-12] Terbiye-yi umûmiyeye muayyen bir istikamet verilememesi, kadın ve erkeklerimizde kadınlık hakkındaki köhne kanaatlerin hâlâ pâyidar kalması seyyiesi olarak bugün bazı kadınlarda görülen ahvâl ve harekât, memleketin istikbalini düşünenleri cidden endişe-dâr edecek şekiller arz etmektedir.

Bir heyet-i içtimaiyede kadın, namus ve terbiyenin bir timsal-i necîbidir. O heyetin teâlî ettiği veya inhitâta düştüğü ancak kadınlarının vaziyet ve harekâtıyla taayyün eder. Kadın bu hususta tekâmül veya inhitât-ı içtimaînin hassas bir barometresi gibidir.

Kadın, ailedeki mevkiinin ehemmiyetini, cemiyete karşı olan vazifesinin kudsiyetini müdrik ise, heyet-i içtimaiyenin teâlî edeceğinde şüphe yoktur. Kadın kendini teskin-i ezvak için halk olunmuş bir oyuncak telakki ederek süslü bebekler gibi şahsını teşhire kalkışırsa, ailenin inhilaline, cemiyetin infisahına, millet içinde her mânâsıyla elim bir (dejenerasyon)a intizar etmek icap eder.

Kadının inhitâtıyla milletin inhitâtı arasındaki telâzüm, isbata arz-ı ihtiyaç etmeyen hakikatlerdendir. Birincisi tahakkuk ettiği zaman, ikincisinin de zuhuru pek tabiîdir.

İstikbali tevdî edeceğimiz neslin terbiyesiyle mükellef olanların vazife ve din hislerine karşı lâkayt kalmaları kadar büyük bir tehlike olamaz. Kadınlık meselesiyle iştigal edenlerin bu noktaları nazar-ı itibara almaları icap eder, zannındayız.

Zevk-i selim ile hiçbir veçhile tevâfuk etmeyen kıyafetler, bir kadın için câzib-i hürmet değil, câlib-i nefrettir. Bu kıyafet belki ihtiraskâr birkaç nazara hoş gelebilir. Fakat, buna mukabil kadınlık şerefi de pâymal edilmiş olur.

Son zamanlarda kadınlık âleminde görülen tahavvülâtın, kadının heyet-i içtimaiyenin bir uzvu değil, bir eğlencesi olduğu yolundaki yanlış telakkinin **[1103-13]** neticesi bulundu-

ğunda şüphe yoktur. Kadın kendisini bir vasıta-i zevk telakki ettikçe, görülen serbâzane hareketlerin, acîb kıyafetlerin daha garip şekillerini intizar etmeliyiz.

Bir felaket-i milliye demek olan taşkınlıkların önünü almak, ancak kadınlara evvela hanımlığın şerefini, sâniyen Müslüman kadının vaziyetini, sâlisen aile ve heyet-i içtimaiyeye karşı vezâifini tanıtmakla kâbil olur zannındayız. Fakat, bu yoldaki mesai tabiî daha ziyade nesl-i müstakbel üzerinde bir tesir bırakabilir. Nesl-i hâzır için her şeyden evvel işsizlere iş bulmak, kadını mesaî-i hayatiyeye iştirak ettirerek sokaktan kurtarmak gibi müstâcel tedbirlere müracaat etmelidir. Hükümetin son zamanlarda kadınları çalıştırmak için sarf ettiği gayretini bu gayeye doğru atılmış faydalı bir hatve gibi görüyoruz.

İslâm kadının, bünyesinin müsait olduğu mesaî-i hayatiyeye iştirak ettirilmesiyle sefâlet ve ihtiyacın sürükleyeceği birçok felaketlerin önü alınacağı gibi, vazife hissinin telkini ile de, din ve örfün menfur gördüğü münasebetsiz taşkınlıklara bir nihayet verdirilmiş olur.

Kadınlığın şeref ve vezâifinin ne olduğunu bihakkın takdir eden münevver hanımlarımız cehalet ve âmiyâne görenek yüzünden yollarını şaşırmış olan refîkalarını makalelerle konferanslarla irşad ve vazifeye davet etmeleri zamanının gelmiş oluğunu zannediyoruz.

Bir taraftan talim ve terbiye ve mesaî-i hayatiyeye iştirak, diğer taraftan irşad faaliyetine germî verilirse, bugün memlekette her ferdi derin derin düşündüren fena cereyan, az çok tevkif edilebilir.

Bütün bu mesaiye rağmen kâbil-i ıslah olmayanlar serbâzâne taşkınlıklara yine devam edenler kalırsa, bu gibiler için yapılacak tedbir her memlekette muayyen ve mukarrerdir: Namusluların muhafaza-i haysiyeti için namussuzları muayyen mahallerde tecrid etmek!...

M. Şemseddin

[1104-14]

HUTBE

-Hutbenin İhtiva Etmesi Lazım Gelen Mev'ize Kısmına Bir Numûne:-

Ey cemaat! Bakın şunun şurasında iki senedir dört yandan düşman dişine dayandık durduk! Allah'ın izniyle her tarafta da hepsine haddini bildirip pabuçlarını ellerine verdik! Bin şükür Mevlâ'ya ki o hainlerin güvendikleri dağlara hep kar yağdı. Hiç ummadıkları taş sonunda onların başını yardı. Bütün ümitleri karınlarında kaldı. Muratlarına bir türlü eremediler. İki paralık olup âleme karşı rezil ü rüsvâ oldular. Beter olsunlar.. Lakin bu işin üstesinden kimler geldi? Bu azgın düşmanlarla nasıl oldu da böyle başa çıkıldı? Bunu hiç düşünüyor musunuz? Bu uğurda askerlerimizin gösterdiği fedakârlığı göz önüne getiriyor musunuz? Üç buçuk sene bu!. Dile kolay ama bunun yazı var, kışı var, gecesi var, gündüzü var.. Gün olur cehennem gibi sıcaklar insanı yakar kavurur. Zaman gelir, zehir gibi soğuklar adamın elini ayağını kurutur. Bu sade bu kadarla da kalmaz. Fazla olarak insanın başında öyle cehennemler patlar, adım başına öyle gülleler düşer ki koklanacak

hava, gizlenecek delik bırakmaz. Tayyareler cayır cayır bomba atar. Zırhlılar adam boyunca gülleler savurur. Havadan mitralyöz, şarapnel, obüs, dane, misket, bomba kurşun mu dersin bini bir paraya.. İşte öyle iken bizim asker bunların birine ehemmiyet vermedi. Düşmanın yerden gökten yağdırdığına karşı –dayandıran Allah- dayandı durdu. Bu az fedakârlık değildir. Bunu kesen bilmez, doğrayan bilir.

Hey Müslümanlar! Size sorarım ki; bu şehitlerin, bu gazilerin; bu mübarek askerlerin hakkını siz nasıl ödeyeceksiniz? Onların bu fedakârlığına karşı sizler ne yaptınız bakayım? Öyle sade yiyecek içecek yüzünden biraz sıkıntı çekmekle, şeker yerine bulama yiyip kahve yerine nohut içmekle insan fedakârlık **[1105-15]** etmiş olmaz. Nasıl her şeyi göze aldırarak muharebeye gidebilir misiniz? Kıyınızda, bucağınızda, paradan, maldan yana muharebeye yarar bir şeyi çıkarıp verebilir misiniz? İşte asıl fedakarlık böyle olur!. Eğer "haydi" der demez muharebeye şöyle can atıyor iseniz, elinizden geldiği kadar para ile pul ile orduya yardım ediyorsanız ne âlâ; yok eğer şekerden, iâneden kurtulmak için bin türlü bahanenin belini büküyorsanız bilmiş olun ki okkanın altına gittiğimiz gündür. İnsan insaf eder bir kere düşünür; sen ben asker olmazsak, biz bu devlete elimizden geldiği kadar yardım etmez isek sonra kim asker olacak? Kim yardım edecek; Allah göstermesin bu yer bu yurt düşman eline geçerse artık o bizim beslediğimiz canın, sakladığımız malın ne kıymeti kalır? İnsan o günleri görmedense bin kere ölmek daha hayırlıdır. İşte bunu bilelim de sırası gelince malımızı, canımızı feda etmekten zerre kadar çekinmeyelim; hep şu muharebeyi düşünelim! Hep şu muharebeye yarar bir işte bulunalım! Askerler hudut boylarında canıyla başıyla bunca fedakârlıkta bulunurken burada yan gelip keyfine bakmak, muharebe kaygısından ziyade kahve, şeker derdine düşmek Allah'tan revâ mıdır? Ama alışmış kursak bulamacını istermiş. Varsın seksen bin kere istesin. Biz bulamaçtan ziyade o hastahanelerde göğüsleri körük gibi şişip inen yaralı gazilerimizi düşünelim! O harp meydanında can alıp can verirken cephane taşıyan arkadaşlarına dönüp: "Aman arkadaşlar sakın korkmayın!" "Siperlerde ateş içinde kalan kardeşlerimize cephane yetiştirin!" diyen şehitlerimizi hatırdan çıkarmayalım! Onlar tiryakilerin kahvesi, boğaz düşkünlerinin tatlısı, zevkine mecbur olanların da eğlentisi için mi kendilerini o hale koydular? Hayır onlar "Allah" dediler, din için, vatan için silaha sarıldılar. Üç yüz elli bu kadar milyon Müslümanın selameti uğrunda ölüm, ateş demediler, atıldılar. Şimdi onların bu fedakârlığına karşı; ben yolunu bulup harpten yakayı kurtardım ya, sen ona **[1106-16]** bak! Artık dünya yıkılsa umurumda değil. Benden atlasın da nerde patlarsa patlasın diyenler –eğer varsa- cehenneme yakışır. Göğsünde bütün imanı olan kâbil değil böyle diyemez! O canım askerler, o ümmet-i Muhammed'in sevgili evladı bu kış kıyamette siperler içinde soğuktan titreşerek sabahları ederken insan nasıl olur da sıcak döşeğinde yatabilir? Nasıl olur da o döşekler insana diken olup batmaz? Müslümanlar, Müslümanlar, siz siz olun da insaf edin! Canı cana ölçün! Askerleri hiç hatırdan çıkarmayın! Hep onları düşüne düşüne uykularınızı kaçırın! Süslerinizi unutun! Eğlencelerinizden vazgeçin, böyle yapın ki sizden şehitler hoşnut, gaziler de razı olsun! Yoksa kadir kıymet bilmemezlik cezasız kalmaz.

Medresetü'l-Hutabâ Türkçe hitâbet müderrisi: Uryânîzâde Vahid

Necm-i İstikbal Matbaası – Müdîr-i Mes'ûl: Halim Sabit

اسلام مجموعه‌سی

شعاری : «دینی بر حیات ، حیاتی بر دین» در .

ییل ٤ صایی ٥٦

١٩ جمادی‌الآخر ١٣٣٦
٢٨ مارت ١٣٣٤

مدیری : حلیم ثابت

جلد : ٥

قرآن کریم

سورهٔ نسانك ١٤٧ نجی آیتندن ١٥٦ آیتنه قدر مفهوماً ترجمه‌سی
[حاشیه‌لی مفهوم قرآندن] — مناسترلی مرحوم رفعت

فلسفهٔ اسلامیه

دینك فن ایله توفیقی — مدرس شرف الدین

اجتماعیات

اوقاف اسلامیه موزه‌سی — احمد ثریا
[illegible]

خطبه

خطبه‌نك احتوا ایتمه‌سی لازم کلن موعظه قسمنه بر نمونه — وحید

غزته‌یه عائد خصوصات ایچون اداره مأمورینه مراجعت اولنمالیدر .

نسخه‌سی ١٠٠ پاره‌در — توزیع یری زمان کتبخانه‌سیدر

نجم استقبال مطبعه‌سی

İslâm Mecmuası

Şiârı: “Dinli bir hayat, hayatlı bir din”dir.

Yıl: 4 Sayı: 56 19 Cumâdelâhire 1336 Müdürü: Halim Sabit
28 Mart 1334
[28 Mart 1918]
Cilt 5

Gazeteye ait husûsat için idare memuruna müracaat olunmalıdır.

Nüshası 100 paradır. Tevzî Yeri: “Zaman Kitaphânesi”dir.

Necm-i İstikbal Matbaası

④ İslâm Mecmuası

On beş günde bir çıkar. Müslümanların fâidesine çalışır.

Sayı: 56 15 Cumâdelâhire 1336 – 28 Mart 1334 Yıl: 4

KUR'ÂN-I KERÎM

Nisâ Sûresi

-Bismillâhirrahmânirrahim-

لَا يُحِبُّ اللّٰهُ الْجَهْرَ بِالسُّٓوءِ...وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا حَكِيمًا

(147) Çirkin sözlerle âşikâr beddualarΙ Cenâb-ı Hak sevmez, meğer ki zulüm-dîdelerden sâdır ola, bunlar hakkında da zât-ı ecell-i âlâsı semî' ve alîmdir. (148) Emr-i hayrı izhâr ve ihfâ ile işler ve seyyiatı affeylerseniz Kâdir-i hakiki olan Allahu teâlâ dahi af buyurur. (149) Allah'ı ve Resûlünü inkar ile kafir olup Cenâb-ı Hak ile peygamberânı tefrîk ederek (Resûllerin bazısına inanır ve bazısına inanmayız.) diyenler ve küfür ile iman arasında bir yol arayanlar (150) bihakkın kafirlerdir ki bu kafirler için azâb-ı mühîn âmâde eyledik.(151) Allah'a ve peygamberlere iman ile resûllerin beynini tefrîk etmeyip cümlesine birden îtikad edenlerin Gafur ve Rahîm olan Vâcib teâlâ hazretleri ecirlerini verecektir. (152) Ehl-i kitap[289] *olanlar, üzerlerine semâdan kitap indirmeyi senden isterler. Bunlar bundan daha büyüğünü Musa'dan isteyip (Allah'ı bize göster) demişlerdi ki nefislerine vâki olan bu zulümleri sebebiyle üzerlerine sâika gelip ihrâk olundular ve kendilerine beyânât geldikten sonra da buzağıya taptılar.* **[1108-2]** *Bundan da affedip üzerlerine Musa'yı açıktan açığa teslit eyledik. (153) Onların ahd ü peymânları için Tûr' ı üzerlerine ref' edip (Secde ile bâb-ı beldeye girin ve sebt günü işlemeyin) diyerek kendilerinden muhkem ahd ü peymân aldık. (154) Onlar bu ahd ü mîsaklarını bozdukları ve Allah'ın âyetini inkar ettikleri ve enbiyâyı bi-gayri hak katleyledikleri ve küfür inatlarından dolayı Cenâb-ı Hakk'ın ilim ve tefekkürden berî eylediği kalblerini bilmeyerek (Kalplerimiz mahfaza-i ilimdir, senin sözlerini dinlemeyiz.) dedikleri için dûçar-ı ukûbat oldular. İçlerinden pek azından mâadâsı iman etmez. (155) Bunlar küfürleri ve fahiş sözleri sebebi ile Meryem'e bühtân-ı azîm ettiklerinden (156) Allahu teâlânın resûlü İsa bin Meryem hakkında (Biz Mesih'i katlettik.) dediklerinden dolayı da ikâba sezâ oldular.*

289 Yahudiler

FELSEFE-İ İSLÂMİYE

Dinin Fen ile Tevfiki

Kur'ân-ı celîlü'ş-şânımız sâir kütüb-i semaviye gibi hiçbir mukavemet görmeyerek yalnız dünyaya müteallik tebliğ-i ahkâmda bulunmuş (Tevrat) veya yalnız müsâlemetkârane ahlâk düsturları vaz' eylemiş (İncil) olmayıp kendi membaı olan ulûhiyetin selbî ve subûtî sıfatlarıyla teşbih ve tenzih arasında (Rabbü'l-âlemîn) olarak tecelli buyurmuş olduğunu bil-ahbâr zât-ı Bârî'yi yerdeki asnam ve gökteki ecramdan tecrid ve tenzih ile pâk bir minhâc-ı ubudiyet açmış ve bu nokta-i esasiyeden hareket ile muârızlarına karşı kendi hakikatini müdâfaa ve tesis etmiş olduğu dünyanın evvela ahirete müteallik olan ihbârâtını mantık-ı hususisi dahilinde isbat ile cidâlinden muzafferan yükselmiş ve âyât-ı kudsîyesini ilk defa duymak şerefine nail olan bahtiyarları bizden evvel ser-çeşme-i hidayete eriştirmiştir.

Bidâyette iftâ devrinde bulunan Kur'ân-ı Kerîm'in Mekke'de nâzil olmuş olan seksen altı sûresi tevhid, nübüvvet, mebde ve maâd gibi dinin esâsatını tebliğ ediyor idi. Hukuk ve içtimâiyata müteallik mütebâkî yirmi sekiz sûre-i şerife dahi Medine-i Münevvere'de şeref-nüzul eylemekle burada Kur'ân-ı Kerîm müeyyed ve muazzam bir kazâ devri **[1109-3]** küşâd eylemiştir. Bu ikinci devreye ait ahkâm-ı Kur'âniye yalnız o cinsten olan sâir akvâm nezdindeki kavânin-i hukukiye ve içtimâiye ile mukayese edilebilip ulûm-ı tabîiye ve riyâziyeye tevfik ve tatbik olunamayacağından mevzumuza dahil değildir. Biz burada yalnız peygamberimize hayat-ı Mekkiyelerinde nâzil olmuş olan âyât-ı kerîmeyi düşünerek deriz ki: Bu âyât-ı kerîmenin va'z ve tebliğ etmiş olduğu esâsât-ı mezkûre hakkında malum olan fen ve mantıkı değil, Kur'ân-ı Kerîm'in kendi mantık-ı hususiyesini, huşû-ı diniyesini nazar-ı itibara almak lazımdır. Çünkü umumi fen ve mantık eşya arasındaki tarz-ı münasebeti taharri ve tefekkürü tanzim eder. Bu âyât-ı kerîmenin ilham ettiği din ise eşya ve hâdisâtı tabiî bir nazar ile değil kudsiyet azâsı altında dinî bir nazar ile temâşâ ettiğinden her hadisede ilk defa kudret-i ilâhîyeyi mütâlaa etmekle fen ve mantık ile asla münasebettar değildir. Fen ve mantık maddiyattan intizâ' olunduğu için maddiyatın esbâb ve netâyic-i hikemiyesinden bahis ile sâha-i cevelânı maddiyat dairesinde münhasır bulunur. Mâverâ-i madde fennin sahasından hariçtir.

Din ise (alem-i emr) dediği bir mâverâ-i madde âlemi olduğunu haber verdiğinden başka bir mantıka tâbidir. Dinin hususi bir mantıkı vardır. Din böyle umumi mantıktan tarz-ı nazarda ayrıldığı gibi mebdede dahi biri akla diğeri vahye müstenid olduğundan ayrı ayrı telakki edilmeleri lazımdır. Musikişinâs, bestenin nağamâtına hasr-ı nazar ile sadânın havasız mahalde hasıl olup olmayacağını düşünmediği gibi herşey de kudret-i fâtırayı görmeyi telkin eden din dahi gün görülmesinde zât-ı Bârî'nin tesbihini duyup sebeb-i âdi ve tabiiyesini asla nazar-ı itibara almaz ve bunu haşyet ve tevazu dininin tenmiyesine vasıta kılar. Yıldızları sema-i dünyanın ziyneti ve şahabları melâ-i âlânın istirâka sem' eden şeytanların rücûu olarak telakki eder. Ve bilumum bu gibi hadisât-ı kevniyeye birer meâni-i diniye vererek bunları kendi maksadına hizmet ettirir. Bu iki mantık arasındaki farkı gözetmeyenler ya hadisât-ı kevniyeye sırf mirsad-ı dinîden nazar ettiğinden fenne düşman kesilir veya yalnız bunların sebeb-i âdi ve tabiîsine baktığından dine karşı lâkayd kalırlar. **[1110-4]** Bunlara bir üçüncü kısım olmak üzere din ile fenni tevfik etmek isteyenler ilave edilmek lazımdır. Eslâf ve ahlâftan birçok kimseler bu uğurda uğraşmışlar ve

hatta kelâm kitaplarına mebâhis-i âmme ile başlayıp bunlara mantık ve tabîiyatı sıkıştırmışlardır. Tefsir yazanlardan dahi bu maksadı takip edenler yok değildir. Mesela en benam bir müfessir olan Kadı Beyzâvî'nin bu babda misal olacak birçok akvâli arasından ikinci sûre-i şerîfedeki "فَسَوّٰيهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ" âyet-i kerîmesinin tefsirinde "Eğer erbâb-ı irsad âyette olduğu gibi yedi değil dokuz felek isbat etmişlerdir denilecek olursa onların bu dedikleri şek ve şüpheden hâlî olmamakla beraber âyet-i kerîmede bu dokuzu nefiyde yoktur. Maamâfih bu yediye arş ve kürsî zamm olunacak olursa ihtilaf ber-taraf edilmiş olur deriz." demiş olduğu zikrolunabilir ki o vakit ki zihniyete göre kadı, din ile fen arasındaki ihtilafı kaldırarak bu ikisini tevfik etmek istemiş ise de kendisine hey'iyyûnun daha birçok eflâk keşfetmiş oldukları söylenmiş olsaydı acaba bunların hizasına esâmî-i şer'iyeden daha başka hangi kelimeleri ikâme edecekti ve acaba bugün eski heyet farziyasına göre nusûs-ı şeriyyenin tefsir ve tavzihi için gerek bu gerek *Tefsir-i Kebir* sahibinin yazmış oldukları sahifelerin bir kıymeti var mıdır?[290]

Kur'ân-ı Kerîm, müessese-i diniyenin en beliğ bir tercümanı olduğundan buna hariçten kuvvet aramaya lüzum yoktur. Yukarıda arz olunduğu vech üzere kendi hakkını ve nebî-i zîşânımızın sıdk-ı nübüvvetini, haşr ve hisâb ve cennet ve cehennem ve aleyhimizde âzâ ve cevârihimizin şehadeti vesâire gibi umûr-ı dünyanın isbatı hakkında hiçbir taraftan istiâneye lüzum kalmaksızın Kur'ân-ı Kerîm'in hususî beliğ ve huşû-ı dinî sahipleri için bütün ruhu teshir eden delilleri vardır. Kur'ân-ı Kerîm'in zât ve sıfât-ı Bârî hususunda talim-i cumhura mâtuf olan delilleri bilcümle [1111-5] halkın anlayabileceği gibi olmakla beraber bunlarda azim bir belagât-ı diniye vardır ki bu hitâbiyat-ı diniye karşısında vicdanlar huşû ile dolup tamamıyla kudsiyet-i diniye hükümfermâ olur. Dinin bu füsunkâr mantıkı tesiriyle kalb-i insanî piş-gâh-ı ulûhiyette secde eder.

Şuûn-ı kevniyeyi tâzim-i ulûhiyet mirsadından mütâlaa ile dinin bunlara vereceği hükümler ile bunların esbâb-ı âdiyesini taharri eden erbab-ı fennin verdiği hükümler elbette muhtelif olur. Erbâb-ı din güneşin doğup batmasını haşyetle telakki eder. Yağmur yağmasından, rüzgâr zuhurundan dolayı şükreder. Güneş ve ay tutulunca namaz kılar. Fırtına, zelzele, tesâkut-ı nücûm, emrâz-ı sâriye vukûunda günahlardan tevbeye müsâraat eder. İstiskâ için dua ve istiğfarı vasıta kılar.

Yarık kayalardan su çıkmasını, dağlardan taşın düşmesini haşyetullah eseri olarak telakki eder.[291]

Bunlardaki sebeb-i hakiki ve âdiden zühul ile hiss-i dinînin tesirâtına teslim-i nefis eyler. Fen ve mantığın temin edemediği bu huşû-ı dinî ile insanın kalbi yumuşar ve gözleri tatlı yaşlar ile dolar ki dinin de istediği bu olmakla beraber dinden de istenilen budur. Dini fenne tevfik etmek isteyenler makâsıd-ı şer'iyeden tebâüd etmiş oldukları gibi ekseriya Kadı Beyzavî'den getirdiğimiz yukarıki misal gibi ya din veya fenden fedakârlık etmek zarureti karşısında kalırlar.

Cevdet Paşamızın "Bazı eslâf-ı heyet-i kadimeyi şer'-i şerîfe tevfik ile tefâsiri dahi ona tatbik ettikleri gibi şimdi heyet-i cedîdeye sâlik olanların bazısı dahi bunu şer'a tevfik dâiyesiyle

290 Bu yolda eserler Gazali, Fahri Razi ve Kadı Beyzâvî gibi bunların muakkibleri tarafından yazılmıştır. Ekâbir-i mütekaddiminin bu yolda yazılmış kitapları yoktur.

291 ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ...الآية Sûretü'l-Bakara

”وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَامِدَةً وَهِىَ تَمُرُّ مَرَّ السَّحَابِ“[292] ve ”وَالشَّمْسُ تَجْرِى لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا“[293]

gibi bazı âyetler îrad ederler. Şer'-i şerîf ise ikisinden de berîdir. Zira şer'-i şerîf [1112-6] mücerred ahkâm-ı ilâhiyeyi ibâda talim için olduğundan heyet-i âlemin beyanı vazife-i şer'îden hariçtir. Ahalinin keyfiyetinden sual edenlere "قُلْ هِىَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ" âyet-i kerîmesiyle cevap verilmesi dahi buna delil-i celîdir[294]demiş olması yukarıdaki sözlerimizi teyit ve tekit eder.

Müderris: Şerefeddin

İÇTİMÂİYAT

Evkâf-ı İslâmiye Müzesi

Âsâr-ı kadîmeyi muhafaza etmek için Türk zihniyetinin kabul ettiği usûl on dokuzuncu asırda Avrupa'da tesis eden "müze" usullerine pek benzememekle beraber şâyân-ı dikkattir. Biz de bu eserleri hıfzeden muhitler üçe inkısam ediyor:

1. Türbeler: Bunlar yalnız merhum ve merhûmelerin bekçisi zannedilmemeli, onların metrukâtının da bir hafızı addedilmelidir. Nitekim her türbe içinde sanduka üzerinde medfûnun sarık, sorguç, şal, kemer gibi metrûkâtını, tespihlerini rahle içinde kelâm-ı kadimlerini ve bunlardan başka birkaç dolap görürsünüz; işte burada medfûnun hariçte durması münasip olmayan entari, cübbe, çedik, pabuç, çekin gibi teçhizatı vardır. Nitekim evkâf müzesinde teşhir olunmuş olan şehzade ve sultanların elbisesi, teçhizatı türbelerinin dolaplarından çıkarılmıştır.
2. Kütüphaneler: Bunlar da kitaptan başka kopya âsârın asıllarını ve vâkıfın gerek kendisinin gerek yadigarlarının kıymetdârlarını ihtivâ eder. (Nusretiye) Câmii'nin kuşak ve cihar yerleri olup en nefis âsâr-ı sanattan mâdud olan (Râkım) yazılarının kalıpları Ragıp Paşa Kütüphanesi'nde mahfûz idi.
3. Meâbid: Hemen en tehlikeli olmakla beraber en çok ve mütenevvi âsârı [1113-7] bunlar ihtiva ediyorlardı. Filhakîka umuma açık yerler olduğundan buradaki âsâr hâfız-ı kütüb ve türbedarları bulunan diğer iki muhite nispetle en çok eser zâyi etmiş bilinmelidir.

Bir Türk maldârı vefat ederken veyahut ahir ömründe; nadide veya bir sûretle kıymet kazanmış olan şu veya şu malını falan türbe veya camiye vakfederdi. O eserin vakfı demek, müze hayat-ı ebediyesine nâiliyeti demektir. Yalnız şu şartla ki mevkûfat indelhâce kullanılabilir. Fakat üzerinden seneler geçdi mi, artık o mevkûfenin teşhirden başka bir vazifesi kalmaz.

Yavuz Sultan Selim, Mısır seferinden avdet ederken İbn Kemal'in atının sıçrattığı bir çamurla lekelenmiş olan cübbesini daha o zaman sandukasına konulmak üzere vasiyet etmişti.

292 Kur'ân-ı Kerîm, Neml-XXVII, 88: Sen dağları görürsün de, onları yerinde durur sanırsın. Oysa onlar bulutların yürümesi gibi yürümektedirler.

293 Kur'ân-ı Kerîm, Yasin-XXXVI, 38: Güneş, kendisi için belirlenen yerde akar (döner).

294 *Mukaddime*-i İbn Haldun'un fasl-ı sâdis tercümesi s. 435.

Edvâr-ı âhirede de bu hususu ve adetleri pek çok olan müzeleri hüsn-i muhafaza etmek pek müşkildi. Zaten on dokuzuncu asır nihayetlerine doğru Hamdi Bey'in himmetiyle tesis edilen Müze-i Hümâyun Türk zihniyetine de müze fikrini sokmaya muvaffak olmuş idi; Müze-i Hümâyun'u Bahriye Müzesi, Yıldız Sarayı Müzesi, Müze-i Askerî takip etti ve bundan beş sene evvel zaman-ı nezâretlerinde pek çok tesisat vücuda getirmiş olan şeyhülislâm-ı sabık Hayri Efendi hazretlerinin himmetleriyle Evkâf-ı İslâmiye Müzesi vücuda getirildi.

Biz burada müzedeki âsarın mevridini, eserlerin mahiyet ve kıymetini tetkik ederek onu diğer müzelerimizle birazda mukayese edeceğiz...

Yukarıda âsâr-ı sanatın hıfz olunduğu yerleri ve bunların çok müteferrik bir halde olduğunu söylemiştik. İşte türbe, câmi, tekke kütüphane gibi müessesâttan nadide, kıymettar, tarihi âsârı cem ve tasnif etmek üzere bir heyet teşkil edildi. Ve taşranın uzak yerlerinde bulunanları içinde evkâf memurlarına **[1114-8]** havale edilmek sûretiyle hummalı bir sa'y neticesinde âsâr-ı atîka merkeze celb edilebildi. Unutulmuş veya kıymeti anlaşılmamış olan âsârın keşif ve izhârı hususunda bazı ecnebi atîkıyatçıların hizmet ve muâvenetleri sebk etmiş idi. İşte cem' ve izhar edilen âsâr, Süleymaniye Câmi-i şerîfi karşısında ihzar olunmuş olan eski imarete (Evkâf-ı İslâmiye Müzesi) nâmıyla yerleştirildi. Ve bu sûretle mücevherle mahfaza arasında hüsn-i tesadüf yapılmış oldu.

Dört koğuştan ibaret olan müzenin muhteviyatı şu sûretle tasnif edilebilir: Halılar, evâni, sandukalar, cihazlar, murakkaat, mahkûkât... Koğuşlardan en büyüğü murakkaata, bir tanesi cihazlara ve diğer ikisi de sanduka ve evâniye tahsis edilmiş olduğu gibi halılar koğuş duvarlarında, mahkûkât da dehlizlerde teşhir olunmuştur.

Gelelim âsar-ı muhteviyenin kıymetlerine:

"Halılar", içinde Yıldırım Bayezid asrı gibi ilk Osmanlı halıcılığının yâdigârları bulunduğu bilhassa dokuzuncu ve onuncu kurun-ı Hicrî'de pek ziyade tekâmül eden tezyinâtı itibari ile en bedîi ve milli numunelerini ihtiva edenlere tesadüf edersiniz...

"Evâni" : Bunlar içinde fener, buhurdân gibi Selçuk, Mısır, Osmanlı, âsârından güzelleri vardır. Bilhassa Sultan Ahmed Türbesi için yapılmış olan yerli buhurdânla Çoban Mustafa Paşa vakfından bir fener şâyân-ı dikkattir. Evâni âsâr içinde pirinçten mâmul (küre-i sema içinde küre-i arz) bilhassa mühimdir.

"Sanduklar": Bunlar sandukalarla, lihye-i saadet mahfazaları gibi âsârdır. Burada Selçuk âsârından olup üzerleri kabartma celî yazılar ve tezyinat ile memlû olan tahtadan mâmul ve Selçuk ulemâsından "Mahmud Hayranî"ye ve çocuklarına ait üç sanduka temayüz ediyor. Sedef gömme yazılar ve eşkâl-i hendesiye ile tezyin edilmiş olan mahfazalar da hep mimari ellerden çıkmış görünüyor. Bu meyanda bilhassa, Sultan Ahmed Camii mimarı Kasım Mehmed Ağa'nın **[1115-9]** arkadaşı Ahmed Ağa'nın mahfazası nazar-ı dikkati celb ediyor.

"Cihazlar": Bunlar şehzadegân ve selâtin elbisesi, çedik, pabuç ve sarıklardır. Bayezid-i Veli'nin sarığı ile Enderun'da bir zamanlar adeta tasaltun eden haseki sultanların yağlık ve kaşbastı"ları, müteaddid mücevherli sorguçlar bu âsâr meyânında bulunur. Osmanlı kumaşlarından mâmul olmaları itibariyle buradaki parçalar cidden tarih-i sanayimizin mühim vesikalarıdır.

Her padişahın son selâmlıkta giymiş olduğu esvaplardan ibaret olan bir misline de Hazine-i Hümâyun'da tesadüf olunur.

"Murakkaat": Bu kısım müzenin en zengin ve büyük kısmıdır. Burada, Arap, Acem, Türk âsâr-ı hattiye ve tezhibiyesi vardır. Hatt-ı kûfî ile yazılmış olan pek o kadar kadim olmadığı erbâb-ı ihtisasca malum olan ve (Osman bin Affan) imzasını taşıyan kelâm-ı kadim ile Yakut, Şeyh hatlarıyla kelâm-ı kadimler, Râkım ve Yesârîzâde hattıyla hilye-i saadetler, hatt-ı müselsel bir Besmele ile başlayan Karahisârîzâde hattıyla bir büyük eser, Osman-ı sâlis, Selim-i sâlis tuğraları, tahta üzerine mahkûk olup Divan-ı Hümâyun hâcegânından "Mehmed Emin"in nemîka-i sanatkârânesi olan ve Râkım'dan evvel yazılmış olduğu halde Râkım âsârına pek benzememesi itibariyle şâyân-ı dikkat olan maa-besmele "وَمَا تَوْفِيقِى اِلَّا بِاللّٰهِ" âyet-i kerîmesi, oytusu ve kabartmasının derinliği itibari ile pek dakik olup tezhipce pek yüksek kıymeti haiz olan bir "şemse" gayet mühimdirler.

Bu koğuşun bir kısmı da minyatürlere tahsis olunmuştur. Bunlar Acem ve Türk ressamlarının âsarıdır. İçlerinde -Miraç'ta Hazret-i Peygamber-, -Hutbede İmam Ali- tabloları nazar-ı dikkati celbediyor.

Bunlardan başka müzede (1200) tarihinden sonra yapıldığı anlaşılan hayvânat resim koleksiyonu, Yeni Câmi'nin kable'l-inşa mücessem modeli bulunuyor.

Ve Mahkûkâtı: Bu âsar çeşme, kütüphane, câmi ve türbelerden getirilmiş mahkûk hutût-ı celiledir. **[1116-10]**

Diğer müzelerimiz arasında Evkâf Müzesi'nin mevkiini tayin edelim... Topkapı Saray-ı Hümâyunu'nda bulunup ancak hususi olarak ziyaret edilebilen Hazine-i Hümâyun eski bir Osmanlı müzesi addedilebilmekle beraber isminden de anlaşılacağı veçhile padişahın, sarayın bir mahfazası bilinmelidir. Onun muhteviyatı kıymet-i tarihiye ve sınâiyesinden ziyade ekseriyetle bahada ağır değerde hafif şeylerdir. Hususiyle iyi tasnif de olunamamıştır.

Müze-i Hümâyun, en muazzam bir müzemiz olmakla beraber Osmanlı memâlikinin mazideki mütemeddinlerinin yani Mısır, Keldân, Asur, Fenike, Yunan, İran âsâr-ı heykeltrâşî, evânisini câmidir.

Müze-i Askerî ise pek hususi bir hüviyeti haiz bulunuyor.

Türk ruhunu yaşatan, hayat-ı milliyeyi temsil eden âsârı arz etmek sûretiyle Evkâf-ı İslâmiye Müzesi ananevi bir şekil ve hüviyeti iktisab etmiştir. Zengin olan menâbiinden istifade edilmek ve daha iyi bir tasnifi kazandıracak tadilata nail olmak şartıyla bu müzenin en iyi ve hayırlı bir müessesemiz olacağında şüphe yoktur.

Ahmed Süreyya

İSLÂM KADINI

Sadr-ı İslâm Kadınları

Mebde-i hilkatte kendisine vezâif-i hayatiyenin nısfı tahmil olunmuş olan kadınlık edvâr-ı ibtidaiyenin birçok safhalarında hukukundan mahrum edilmiş ve nihayet son şerîat-ı semaviye olan din-i celîl-i İslâm sayesinde bugün dünyanın her tarafında vuku bulan hareketleriyle temin etmekte oldukları hukukdan daha vâsi mikyasta **[1117-11]** istirdâd-ı hukuk eylemiştir. Zevâhir-i ahval ile iktifa edip bünye-i İslâmiyeyi tetkik etmemiş olanlarca belki bu sözümüz mübalağaya hamledilir. Evet ayniyle bugünkü gibi sadr-ı İslâmda harp sahalarında siyasi mehâfil ve mecâliste bulunan pek çok sahâbiyât var idi. Hutbeleri, belâgatları hatta irticâlen söyledikleri şiirleriyle bu mümtaz ve mukaddes kadınlar İslâm'ın safahât-ı evveliyesini tezyin ediyorlar idi. O kadınlar ki yine dün önlerinde belâgat ve taâkat ve zeka ve hüsn-i ifadelerine hayran kalmış olan ayn-ı ricâl-i İslâmiye elleriyle diri diri kumlara gömülüyor. Veyahut pederleri için ilelebed bir âr olarak kalıyorlar idi. Kadınlığın bu iki nokta-i nihâiyesi, haziz ile ucu nazar-ı itibara alınırsa hiçbir yerde, din-i İslâmdan başka hiçbir kuvvetle bu kadar vâsi bir mesafe kat etmemiş, bu kadar süratle terakki eylememiş olduğu itiraf olunur. Dün hakk-ı hayattan mahrum addedilmekte oldukları halde bugün hayatı ellerine almış olanlara şerik oldular. O tarihte münteşir bulunan ulûm-ı İslâmiye'de dahi ricalden geri kalmayıp (Hazret-i Âişe) validemiz gibi büyük bir imtiyaza mâlik nice kadınlar dirayet ve rivayette yüksek bir kudret izhâr ettiler. Dinimizin bu kısm-ı mühimi bu mübarek validemizin zeka ve dirayeti sayesinde intişar eylemiştir. Eğer kendilerinin içtihat ve rivayetleri ortadan kaldırılacak olursa dinimizde büyük bir boşluk kaldığını görürüz.

Hemen hemen yarı yarıya erkekler gibi fakih, siyasi, hatip, şair olan bu mübarek kadınların edvâr-ı müteâkibe kadınlarına göre, ahvâl-i içtimaiyemizde bir hüsn-i misal olmaları lazım gelirken sadr-ı İslâm kadınları hakkında iltizam-ı sükût edilmiş ve edvâr-ı müteâkibe örneksiz bırakılmıştır. Feyizsiz, muntafî bir hayat yaşayan kadınlığın edvâr-ı âhiresine bakan Avrupa müellifleri de İslâm'da kadınlığın mühmel bırakılmış olduğunu zannetmişler ve maatteessüf dinimize türlü türlü azviyatda bulunmuşlardır.

Halbuki kadınlığı din-i celîl-i İslâm arz ettiğimiz gibi pençe-i mevtden kurtarıp diriltmiş ve gayet canlı olarak yaşatmıştır. Şuun-ı hayatiye ve ahvâl-i içtimaiye ve **[1118-12]** siyasiyede mühim bir âmil olan bu kadınların her husustaki hutbe ve şiirleri re'y ve içtihatları tamamiyle zabtedilmiş ve fevkalade beliğ olan bu hutbeleri asla zâyi edilmeyip an'aneler ile eslâfdan ahlâfa tevdî kılınmıştır. Ulûm-ı İslâmiye gibi evvela münteşir iken bilâhare bunlar da kitaplara yazılmış ve hatta bu hususta müstakil kitaplarda telif ve tedvin edilmiştir. Bunlardan en kadim tanıdığımız eser yetmiş altı sene yaşamış olan (Ebü'l-Fadl Ahmed bin Ebi Tahir Tayfur)un " Kitâb-ı Belâgatü'n-Nisâ" nam eseridir ki müellifin bu eserini hangi senede yazmış olduğu malum değilse de 280'de vefat etmiş olmasıyla en aşağı bir hesaba göre on buçuk asırdan evvel yazılmış bir telif-i bihindir.

Bu kitap en evvel Âişe validemizin, pederleri (Ebûbekir-i Sıddık – R.A.)'ın müdafaası hususunda söylemiş oldukları gayet beliğ bir hutbeleriyle başlar ki cidden Arapçanın en asil ve âlî bir ifadesi addedilmeye şâyândır. (Abdullah b. el-Mübarek, Muammer, Zühri, Kasım)'ın müteselsilen rivayet-i vâkıalarıyla Hazret-i Muaviye (Resûlullah'dan sonra Haz-

ret-i Âişe'den daha beliğ kimse görmedim.) diyerek müşârünileyhanın bu babdaki ulüvv-i ka'bına şâhid-i âdil olmuşlardır.

Pederlerinin vefatlarında kabirleri üzerinde söylemiş oldukları kısa bir hutbelerini hakkıyla tercüme mümkün olmamakla bervech-i âtî lisanımıza naklederiz:

"Allah senin yüzünü, ey pederim ter ü taze ferih ve şâdan ve mesâî-i sâliha ki meşkûr ve mebrûr eylesin. Nice zamanlar dünyadan yüzünü çevirmekle onu hakîr ve zelil kıldığın gibi ahirette de ikbalinle şeref ve izzet vermiş idin. Resulullah (sallallahu aleyhi ve sellem) den sonra en büyük musibet senin gaybûbetin; en büyük hadise senin zıyâın ise de Kitabullah (azze ve cell) sana sabra bedel bize hüsn-i mükâfat vaad ediyor[295] ve ben sabır ve tahammül ederek bu vaad-i ilahîyi istihbâr ve senin için istiğfârlar ile bu mevu'îd-i Subhanîyi niyâz etmekteyim.

Hayattan asla usanmamış ve memâtın hakkındaki kaza-i ilâhîyi de asla [1119-13] itab etmemiş olduğum halde sana vedâ selamımı veririm."

Diğer bir rivayete nazaran daha uzunca olan bu hitabelerine şu şiirleriyle hitam vermişlerdir.

"Gumûm u hümûm son damlasına kadar göz yaşlarını gözden çıkarır ise de âlâm ve ahzânı çıkaramaz, onlar âmâk-ı kalpde ilelebed kalır. Kıymetdâr bir vücudu ebediyen kaybetmekle musibetzede olanın derd-i hüznünü mecârî-i dem' ve ecfânın döktüğü su tedavi etmez…"

Cemel vakasında muharebe başlamazdan evvel Basra'da bu muharebeye iştiraklerinin sebebini izahen söylemiş oldukları hutbeleri dahi hem fevkalade beliğ ve hem âlem-i İslâm'daki mevki-i muallâlarıyla mütenasip âmirâne ve hâkimânedir.

Peygamber-i zîşânımızın zevcesi ve birinci halifemiz (Ebûbekir-i Sıddık)'ın kerîmesi olan bu validemiz hakikat-i İslâmiyeyi herkesten iyi öğrenerek hayatın ve dinin her safhasında ümmeti irşad ediyor ve hakikaten bir ana ve mürebbî oluyorlar idi.

Zühdü yanlış anlamakla kendisini zühd icra edeceğim diye yarı öldürmüş bir adamın bu nîm-mürdeliğinin zühd ile bir münasebeti olmadığını ve zahidliğin yürüdüğü vakit canlı canlı seri yürümeye ve söz söylerken kuvvetli söylemeye ve temin-i adalet zımnında ikâme-i hudud etmeye asla münâfî bulunmadığı kendisinden daha zâhid olan Hazret-i Ömer'i misal göstererek beyan ve ifade buyurmuşlardır.[296] "Allahu teâlânın nezdinde olan nimetleri azâb-ı ilâhîyi tahrik ile Allahu teâlânın gayrısından istemeyin" sözleri akvâl-i me'sûrelerindendir.

Mekârim-i ahlâkı şu on esas ve mevadda rabt ederler idi. Doğru sözlülük, emaneti eda ve ifâ, doğruluk, felaket zamanlarında sabır ve metânet, arkadaş ve komşuya karşı alçakgönüllü olmak, ihtiyaç vukûunda halka muvâsat ve muâvenet, fakirleri doyurmak, kölelere rıfk ile muamele ve ebeveyne hürmet ve itaat.

[1120-14] Diğer bir rivayete nazaran zikrolunan bu on maddeyi bunların beşine sıla-i rahim, kendisine edilen bir iyiliği mukabelesiz bırakmamak, bezl-i mâruf, misafir ağırla-

295 رأت رجلاً متماوتاً فقالت ما هذا فقالوا زاهد. قالت كان عمر بن الخطاب رحمه اللهّ زاهداً وكان اذا قال اسمع واذا مشى اسرع واذا ضرب فى الله او جع

296 Sûre-i Bakara'daki "اُولَٓئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ...الآية" âyetine işarettir.

mak ve cümlesinin başı olmak üzere hayâyı zamm u ilave ederek ikmal buyurmuşlardır ki المكا فئة بالصيع diye ifade buyurmuş oldukları herhangi bir adama edilen iyiliğin mukabelesiz bırakılmaması izzet-i nefis ve şeref-i insânî nokta-i nazarından ne kadar mühim kaide-i ahlâkiye olduğu müstağni-i izahtır. Bu mealde hadîs-i şerîf dahi vardır.

İffet ve ismetin kudsi ve ilâhî bir misali olan Hazret-i Fâtıma ise Ebubekir Sıddık (Radıyallâhu anh) efendimiz zamanında bir meselede müdâfaada bulunmak üzere tamamiyle peygamberimize benzeyen yürüyüşleriyle bir meclis-i halifeye gelip söze başladıkları vakit ağlamamış kimse kalmamış ve orası bir mahşer-i bükâ ve vâveylâ kesilmiş idi. Ve el'an o günde söylemiş oldukları o beliğ ve nezih hutbelerini okur iken insanın gözleri tatlı ve hazinli yaşlar ile dolmamak mümkün değildir. O kelimelerdeki ruhu o cümlelerdeki hazin güzelliği o belâgat ve halâveti muhafaza ile lisanımıza nakil benim âciz kalemimin elinden gelseydi tercümeye çalışırdım. Heyhat ki o süreyyâ ben turabım.

Vefât-ı peygamberîde kabr-i saadetleri üzerinde misklere gıpta-bahş olan turâb-ı mübareki koklayarak söylemiş oldukları mersiyeleri hafıza-i ümmette mahfuz olup meali bervech-i âtîdir:

"Pederim Cenâb-ı Ahmed'in turâbını koklayan ilelebed güzel kokulu maddeleri koklamaktan müstağni olur. Benim üzerime öyle muzlim musibetler döküldü ki eğer onlar gündüzlerin üzerlerine dökülmüş olsaydı o gündüzler gece olurlar idi."

Müderrislerden: Şerefeddin

HUTBE

Hutbenin İhtiva Etmesi Lazım Gelen Mev'ize Kısmına Bir Numûne:

Ey cemaat! Şu üç buçuk senedir dünyanın dört köşesinde neler oluyor? **[1121-15]** Ne kıyametler kopuyor haberiniz var mı? Ey Müslümanlar! Şu birkaç senedir bu devlet, bu millet nasıl çalışıyor? Ne gayretler gösteriyor, ne fedakârlıklarda bulunuyor farkında mısınız? Eğer bunu layıkıyla biliyorsanız ne duruyorsunuz? Niye böyle gevşek davranıyorsunuz? Din kardeşleriniz düşman karşısında vatan uğruna can feda ederken sizin burada şöyle içiniz içinize sığmamalı! Yediğiniz içtiğiniz bir türlü yüreğinize sinmemeli! Aklınız fikriniz hep orada, hep o kardeşlerinizin yanında bulunmalı! Keyif nedir? Eğlence nedir? Asla hatıra ve hayale gelmemeli! Haydi deyince muharebeye şöyle iftihar ederek koşmalı!.. Bu böyle olmak lazım gelirken nice kimseler görüyor mu ki: Sanki dünyanın dört başı mâmurmuş gibi hep kendi keyfinde, kendi hevâsında gezip duruyorlar. Bazen de; taşı sıksa suyunu çıkaracak kadar sağlam kimselere rast geliyorum ki: "Ben çürüğüm." diye adeta soyunup yatıyorlar. Sonra öyle güçlü kuvvetli koca adamlar görüyorum ki: "Hele şükür biz elliyi atlatmışız." diye ağızları kulaklarına varıyor. Vay gidi insafsızlar vay! Muharebeye gidememek iyi bir şey midir ki öyle soyunup yatıyorsunuz? Çürüğe ayrılmak o kadar heves olunacak bir şey midir ki öyle iftihar edip duruyorsunuz? Bir insan çürüğe çıkmakla

yaşı elliyi bulmakla dünyadan elini ayağını çekmek, vatandan alakasını kesmek mi icap eder? Muharebeye çağırılmayanların vazifesi kahve peykelerinde pineklemek, kıraathane köşelerinde çürüyüp küflenmek midir? Ey gençler, dinçler! Hatta ey ihtiyarlar, işte size söylüyorum! Ey Allah'ın kulları, bakın kulağınızın dibinde avaz avaz haykırıyorum! Bilmiş olun ki: Başınızın rahatını bulmak, vatanınızın selâmetini görmek isterseniz, bütün gelip gelecek evlatlarınızın saadetini sağlamak arzu ederseniz sakın bu muharebeye karşı yabancı durmayın! Sakın bu kızılca kıyamete karşı asla seyirci kalmayın.

Şimdiden tezi yok paçaları sıvayın! Gücünüzün yettiği kadar devlete millete yardın edin. Düşmanın bu vatana uzattığı murdar eli kırmaya çalışın! Bakın yahu yazık değil mi bu camilere, bu mihrablara? Bu minberlere bu kürsülere? Siz hiç acımaz mısınız bu şadırvanlara? O sürüyle kabristanlara? Siz korumazsanız bunları kim koruyacak? Siz **[1122-16]** acımazsanız, bunlara kim acıyacak? Bırakın o tavlaları, o iskambilleri, o bir takım münasebetsiz şeyleri! Olmaz olsun... Siz düşmanın belini kırmaya, beynini ezmeye bakın! Siz şu vatanı kurtarıp selamete çıkarmaya çalışın! Bunun için îcap ederse ölüm ateş demeyin atılın! İnsan muharebeye girmekle ölmez. Eceli gelirse ölür. Eceli gelmeyen kimse bin defa harbe girse, üstüne bin kişi birden ateş etse ne olur, yine ona bir şey olmaz. Ama bir kimsenin eceli gelmişse ne muharebe ne bir şey; durup dururken ölüp gider. İşte bunu bilin de "Belki ölürüz." diye korkaklık, ödleklik etmeyin! Muharebeden kaçmayın! Böyle yapın ki düşman gelmesin! Bu yerler, bu yurtlar eller eline geçmesin, sonra iş yaman olur. İki cihanda da iki parelik olup ayaklar altında kalırsınız! O zaman artık esâmîniz okunmaz; yüzünüze hiç bakan olmaz... Hep itilir kakılırsınız. Kahırdan göz açamaz, yumruktan baş kaldıramazsınız. Yiyecek zehir, giyecek kefen bulamazsınız! Allah göstermesin bu hilâfeti, bu saltanatı, mumla ararsınız! Buna örnek olarak düşman elinde bulunan İslâmların halini, oradaki Müslümanların çektiğini bir sorup anlayın da elimizdeki devletin, başımızdaki hilâfetin kıymetini bilin! Duydunuz mu ey cemaat? Duyun, duyun, dinleyin! İşitin, düşünün, belleyin! Sonra duyduk duymadık demeyin ve iyice bilin ki: Hilâfet makamı peygamber postudur. O sade senin benim değildir. O üç yüz elli bu kadar milyon Müslüman'ın göz bebeğidir. Ne mutlu böyle bir makamın nöbetçisi olanlara... Ne mutlu o peygamber vekilinin askeri bulunanlara... Dünyada bundan daha büyük ne nimet olur? Cihanda bundan şerefli bir hizmet mi bulunur? İnsan bu nimetin kadrini bilmeli. Bu devletin üstüne titreyip toz kondurmamaya çalışmalı. Buna kimsenin yan gözle baktığına kâil olmamalı! Sırası gelirse bu uğurda seve seve can vermeli; işte dünya ve ahiret böylelikle kazanılır. Yoksa insan dünyada el yumruğu yer, yurt yoksunluğu çeker. Ahirette de cennet yüzüne hasret kalır.

Medresetü'l-Hutebâ Türkçe hitabet müderrisi: Uryânîzâde Vahid

Necm-i İstikbal Matbaası – Müdîr-i Mes'ûl: Halim Sabit

اسلام مجموعه‌سی

شعاری : « دینلی بر حیات ، حیاتلی بر دین » در .

ییل ٤ صانی ٥٧ — ٦ رمضان ١٣٣٦ — ١٠ حزیران ١٣٣٤ — مدیری : حلیم ثابت

جلد : ٥

قرآن کریم

و قولهم انا قتلنا المسیح ... آیت کریمه‌سندن نسا سوره‌سنک نهایتنه قدر مفهوماً ترجمه‌سی [حاشیه‌لی مفهوم قرآندن] مناسترلی مرحوم رفعت

تاریخ

بغداد مدنیت اسلامیه‌سی ... [مؤلف و مترجمک مقدمه‌لری ، برنجی مکتوب : عراقه ورود] جمیل بن نخلة المدور

مطایبه

صالتیق سلطان .... معلم احمد ضیا

غزته‌یه عائد خصوصات ایچوئی اداره مأموری میثاق افندی‌یه مراجعت اولنور .

نسخه‌سی ١٠٠ پاره‌در — توزیع یری زمان کتبخانه‌سیدر

نجم استقبال مطبعه‌سی

İslâm Mecmuası

Şiârı: "Dinli bir hayat, hayatlı bir din"dir.

Yıl: 4 Sayı: 57 **7 Ramazan 1336** **Müdürü: Halim Sabit**

15 Haziran 1334

[13 Haziran 1918]

Cilt 5

Gazeteye ait husûsat için idare memuruna müracaat olunmalıdır.

Nüshası 100 paradır. Tevzî Yeri: "Zaman Kitaphânesi"dir.

Necm-i İstikbal Matbaası

İslâm Mecmuası

Müslümanların fâidesine çalışır. **On beş günde bir çıkar.**

Sayı: 57 **4 Ramazan 1336 – 15 Haziran 1334** **Yıl: 4**

KUR'ÂN-I KERÎM

Sûretü'n-Nisâ

-Bismillâhirrahmânirrahîm-

وَقَوْلِهِمْ اِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ...وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَیْءٍ عَلِيمٌ

Allahu teâlâ resûlü İsa ibn Meryem hakkında [Biz Mesîh'i katlettik.] dediklerinden dolayı da ikâba sezâ oldular. Halbuki onlar Mesîh'i ne kestiler, ne astılar, yine kendilerinden ona benzeyen birine yaptılar,[297] *ve bunda*[298] *ihtilaf edenlerden onun olup olmadığına şüphede kalanların şekleri bir ilme istinaden değil zanna ittibadan dolayıdır; halbuki Mesîh'in katli asla vâki değildir. (157) Azîz ve Hakîm olan Vâcibu'l-vücûd hazretleri onu semaya ref' etmiştir. (158) Ehl-i kitabdan kimse yoktur ki vefat etmezden evvel Mesîh'in resûl ve abd-i Hudâ olduğuna şüphe etmesin, lakin bu imân-ı yeisde fayda yoktur; Cenâb-ı Hak yevm-i kıyamette Yehûd'un tekziblerine*[299] *ve Nasârânın iddialarına*[300] *şahittir. (159) (160) Yehûd'un zulm-i azîm irtikab etmeleri* **[1124-2]** *ve nâsı tarîk-i haktan çevirmeleri ve eklinden nehyolundukları faizi yedikleri ve emvâl-i nâsı da emr-i bâtıl ile ekl ettikleri sebeple helal olan tayyibâtı onlara haram ettik ve bunların kâfirlerine azâb-ı elîm âmâde eyledik. (161) Fakat bunlardan ilimde râsih olup mümin olanlar ve sana ve senden evvelkilere nâzil olanlara iman ederek ikâme-i salât ve îtâ-yı zekât ile Allah'a ve yevm-i âhirete inananlara ecr-i azîm vereceğiz.*

(162) Biz Nuh'a ve ondan sonraki enbiyâya vahyettiğimiz gibi sana da vahyettik; İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve esbât-ı Yakub'a, İsa'ya, Eyyûb'a, Yunus'a, Harun'a ve Süleyman'a dahi vahyedip Davud'a Zebur'u[301] *verdik. (163) Kıssalarını sana beyan ettiğimiz resûller olduğu gibi, henüz kıssalarını bildirmediğimiz resûller de vardır ki bunlardan Musa ile Zât-ı ecell-i âlâsı tekellüm etmiştir. (164) Peygamberler, nâsın: [Bizi imana davet eden olmadı.] diye Allah'a karşı hüccetleri olmamak için halkı tebşir ve inzar ile mükellef olarak ba's olundular; Cenâb-ı Hak iradesinde galip ve tedbirinde hakîmdir. (165) Gerçi münâfıklar bunlara inanmadılar; lakin Allahu*

297 Yahudilerden biri, ki ismi Yuda idi, şeklen Hazret-i İsa'ya benzediği cihetle Yahudiler onu İsa zannıyla cezalandırdılar; Hazret-i İsa'yı ise Cenâb-ı Hak uruc ettirdi.

298 Bunun İsa olup olmadığında ihtilaf eylediler.

299 Yehûd'un İsa'yı inkâr etmeleri.

300 Nasârânın İsa'ya hâşâ İbnullah demeleri.

301 Davud aleyhi's-selâma inzal buyrulmuş olan kitabın ismi Zeburdur.

teâlâ hazretleri sana inzal ettiği Kur'ân'da ilm-i ezelîsiyle beyan ile ispat eder ve buna da Zât-ı ecell-i âlâsıyla melekler şahittir. Ve Allahu teâlânın şehadeti kâfidir. (166) Kâfir olup da nâsı tarîk-i hüdâdan men edenler ise haktan baid bir dalâlette kaldılar. (167) Bu kâfir ve zalimlere Cenâb-ı Hak mağfiret etmeyip kendilerini tarîk-i hakka irşâd eylemez.(168) Ancak Zât-ı ecell-i âlâsınca icrası gayetle kolay olan cehennem tarîkini gösterip orada ebedî ve muhalled kılar.

(169) Ey nâs, Rabbiniz tarafından size hak üzere peygamber geldi, ona iman edin ki sizin için hayırlıdır. Eğer inkâr ile küfür ederseniz semâvat ve arzda bulunanların cümlesi kendisinin mahlûku olan Vâcib teâlâya bir zarar gelmez. Zât-ı ecell-i âlâsı ahvâlinizi alîm ve umûrunuza hakîmdir (170) Ey **[1125-3]** *Ehl-i kitab, dininizde uluvv etmeyin.*[302] *Allah'a hak üzere tevhidden başka bir söz söylemeyin; İsa ibn Meryem Allah'ın resûlüdür ve Cenâb-ı Hakk'ın sözüyle Meryeme ilkâ olunmuş mahlûkudur ve ondan bir ruhtur. Allah'a ve peygamberlerine iman edin ki bu îrazınız hakkınızda hayırlı olur, zira Allah birdir, kendisinin oğlu olmaktan münezzehtir, semâvat ve arzda olanların cümlesi onun mahlûkudur, Cenâb-ı Hakk'ın vahdâniyetine yine kendi azamet ve celâlinin şehadeti kâfidir. (171) Cenâb-ı Hakk'ın kulu olmaktan Mesîh de melâike-i mukarrebîn de istinkâf etmezler; kim ki Allahu teâlânın kulluğundan istinkâf ve ibadetten istikbâr ederse onların cümlesini birlikte ve yakın bir zamanda cem' ü haşr edeceğiz. (172) Lakin iman edip de amel-i salih işleyenlerin ücretleri îfâ ve fazl-ı ilâhîden bu ecirler tezyid olunur. Fakat istinkâf ve istikbâr edenler ise azâb-ı elîm ile muazzeb olup bunlar Cenâb-ı Hak'dan gayrı velî ve nasîr bulmazlar.*

(173) Ey nâs, size Rabbinizden burhan geldi.[303] *Size nûr-ı mübîn*[304] *inzal ettik. (174) Onlar ki Allah'a iman edip meâsîden ictinab ettiler, Cenâb-ı Hak onların bu imanı mukabilinde kendilerini rahmetine idhâl ve kemâl-i fazl u keremiyle niam-ı celîlesine îsal edip sırât-ı müstakime hidayet edecektir.*

(175) Senden kelâle[305] *hakkında istiftâ edeceklerdir. Onlara de ki: Bu bâbda Cenâb-ı Hakk'ın emr u fermanı eğer bir recul fevt olup veledi olmaz da yalnız bir kızkardeşi bulunursa terekesinin nısfı ol kızkardeşine verilir ve eğer bir kadın vefat edip veledi olmaz da yalnız bir erkek kardeşi olursa terekenin cümlesi ol erkek biraderindir. Eğer meyyitin evladı olmayıp iki veya ziyade kız kardeşleri kalırsa onların cümlesine terekenin sülüsânı kalır ve eğer ol meyyitin oğlu olmayıp erkek ve kız kardeşler kalırsa tekmil terekeden her bir erkek kardeş için iki kız kardeş hissesi verilir. Cenâb-ı Hak bu husustaki cehlinizden vâreste olmanız için size beyân-ı ahkâm eyledi. Zât-ı ecell-i âlâsı her şeyi alîmdir.*

[1126-4]

302 Ey Yehûd ve Nasârâ dininizde haddi tecavüzle ifrat ve tefrit etmeyin.

303 Muhammed aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin nübüvvet ve mûcizâtı.

304 Kur'ân-ı azîmu'ş-şân.

305 Kelâle demek pederi ve evladı olmayan meyyit demektir.

TARİH

Bağdat Medeniyet-i İslâmiyesi
Mukaddime-i Müellif

Meâsir-i Arabiye ve mefâhir-i İslâmiyeyi hâvi olan bu mektuplarımı ikinci asr-ı hicrîde (Irak)'a vürud ile (Harun er-Reşid)'in Bermekîleri tenkîb ettiği tarihe kadar bunların devr-i ikballerinde menâsıb-ı adîdede bulunmuş bir İran emîri lisanından takrir ve tahrir eyledim.

Kendi emelime inzimam eden bazı dostlarımın arzusuyla (Me'mun)'un hilâfetini de yazarak bu halifenin muttasıf olduğu ilim, fazl, mürüvvet ve afâf gibi evsâf-ı âliyeyi de bu muhayyel emîre zikrettirmek niyetinde idiysem de Berâmike'nin tenkibinden sonra menâsıb-ı devleti İranlılar elinde bırakmak için iltizam ettiğim isnat tarîkini bırakarak hakikatten ayrılmaya mecnuriyet hâsıl olacağından sarf-ı nazar eyledim.

O zamandaki ahval ve vukûatı olduğu gibi zikr ü kayd ile hakikatten asla tebâud etmedim. Ve Arapları azamet ü celâlet-i kadre îsal ü is'âd eden esbâbı îrad ü ityan ile tenezzül ve inhitatlarını intac eden ahvâlden îraz eyledim. Âdab ve fünûn ve sanat ve ticaretlerinde dahi yalnız bu bâbdaki haberlere hasr-ı nazar ile (Harun er-Reşid) asrında nihayet bulan bu muhayyel emirin seyahatinden sonraki inkişafât-ı ilmiye ve fenniyelerini dahi zikretmedim. Ve kitabımızın muhteviyatı hakkında ehl-i ilmin ne demiş olduklarını göstermek için isnat tarîkini iltizam eyledik.

Umarımki aziz vatan karındaşlarım bu eserimden müstefid olurlar. Beni ve onları savb-ı savâba irşad buyurmasını Cenâb-ı Hak'tan talep ve temenni eylerim.

İfade-i Mütercim

Hulefâ-yı Abbâsiyenin ikincisi (Ebu Cafer el-Mansur) zamanından başlayarak (Harun er-Reşid)'in son senelerine kadar Abbâsîlerin en parlak devirlerini teşkil **[1127-5]** eden dört halife zamanında bilâd-ı İslâmiye ve merkez-i hilâfetin tabiî, umranî, siyasi, içtimai, edebi, sınai ve ilmî ahvâlini tarif ve tavsif eden bu kitap dinî, tarihî, coğrafî, lugavî ve edebi yazma ve basma yetmiş, seksan kitaptan ahz ü iktibas edilmiştir.[306]

Bu kitap bize ekseriya tarih sahifelerinde görülmüş (Bağdat) saraylarının yekdiğerlerine altın kuşaklar ile merbut lâ-yuad sütunlu ve zeminleri renk renk taşlar ile mefruş sahnlarını ve her tarafı altın yağdıran türlü türlü resimler, âyât ve kasâid ile müzeyyen sakf ve duvarlarını gösteriyor ve buralarda mühre-i şiir ve musiki lisanlarından tanîn-endaz olan sesleri kulaklarımıza aksettiriyor.

Mâbadı var.

Müellifi Cemil bin Nahle el-Müdevver

Mütercimi Ş.

306 Müellif eserinin evvelinde mehazları olan bu kitapların isimlerini ve mahall-i tab'larını zikretmiş ise de tercümede fıkra mehazlarını tasrih sadedinde asılda olduğu gibi bu kitaplar zikredilmiş olduğundan tekrar olmamak için başta zikrine lüzum görmedik.

HİKÂYE

Saltık Sultan

Yalçın, araları uçurumlarla oyulu, enginden sanki Karadeniz'in kabaran dalgalarını gittikçe uzatır gibi görünen kayalıklar var. Karadan denize doğru bir hortum gibi saldırarak Sinop dağlarına karşı... Bûy-ı borası Kaligra sultandır "çalgrad".

Yesev şehrindeki Türkân hoca evini ser-fukaralık vazifesiyle Hacı Bektaş-ı Velî'ye vermişti.. Orhan Gazi'ye geldiler. Hacı Bektaş da ona yetmiş kadar fakir verdi:

- "Dobruca'da bir bocuk var; git onu öldür; ibadullahı şerrinden kurtar!" dedi ve eline bir tahta kılıç ve bir seccade, bir davul ile beraber kudüm, alem sundu;
- "Moskof, Leh, Çeh diyarını gez, Rum erenlerinden ol" diye izin verdi.

O da ibtidâ, Kelgrad kalesine geldi. Postlarını karaya ve sonra alâ-melei'n-nâs denize sürdü. **[1128-6]**

Defler, kudümler çalınıyor; deniz gök bir ağızdan tevhid okuyor ve bunların arasında sultan "selamun alâ Nuh.." gülbangını çekiyordu..

Denizin yünden beşikleri üstünde sallana sallana, ilerleye ilerleye nihayet bir günde Kırım diyarına vardı; sonra Moskof, Leh diyarını gezdi. Orada "Heştek" taifesini, "Lipka" kabilesini gördü ve tebdîl-i kıyafet ederek "Daniska" iskelesine geldi.

Burada (Sveti Nikola – Sarı Saltık) isminde bir rahib vardı. Ona mülâkî oldu; uzun müddet yanında kaldı. Bin "Yâ Gâib"i, "Yâ Kâhir"i ile rahibi yok etmişti. Onun yerini tuttu ve kendini âleme: (Ben Sarı Saltıkım) diye tanıtıp gizliden gizli irşâdatta bulundu.. Zaten Yesevi Hoca sarışın olduğu için onu (Saltık Bay) diye künyelemişti.

Oradan kalktı "Pravadi"ye geldi, ilmini rekz etti. Defler, kudümler çalınıyor, tevhidler okunuyor; gülbanklar çekiliyordu.

Kral onu yanına çağırttı, sen kimsin? diye hitap etti..

- Ben Sarı Saltık'ım; diyince kral şaşırdı ve özür dileyerek ona yalvarmaya başladı:
- Ey aziz, mülküme bir ejderdir ârız oldu. Yemedik can, kıymadık canan bırakmadı. Şerrinden kurtulmak için şimdi rızamızla kurban veririz.. Ovada bir sütun var. Şimdi nöbet kızlarımındır; o sütunlara bağlanacaklar. (İmdi kerem eyle! Himmet yâ erenler...) dedi.

(Saltık Bay) bir müddet daldı ve sonra krala döndü:

- (Biiznillah yılanın nâm u nişânını kaldırırım amma senin nâmını değiştirirsem razı olur musun?) dedi.

Kral rıza gösterdi...

Hemen Saltık Velî fukarasına (Üzkürullah) deyip (alem ü sıraf)'ını kaldırdı; tahta kılıcını çekti; bir defa (Neveytü'l-gazâ) diye haykırdı. **[1129-7]**

Defler, kudümler çalınıyor, tevhid okunuyor, gülbanklar çekiliyordu. Bir rahip sütunlara doğru sultanı kılavuzladı.

Öğle olmuş, her tarafı ateş-i hararet kavuruyordu. Ovada bir saniye için bile kıpırdamayan ağaçlar, kuşlar, sütunlar birdenbire titremeye başladı. Tozu dumana katarak ejder gelmekte idi.

Sultan, sütunun önüne gelip iki kolunu iki kızın sinesine gerdi.

Defler, kudumler çalınıyor, tevhidler okunuyor, zikirler veriliyordu. Yedi defa Yâ Mâbud çekti ve (satır-ı Muhammedî) ile, sütuna yaklaşmış olan ejderhanın kellesini bir hamlede iki yerinden yaraladı.

Ejderha kaçmaya ve Bay onu kovalamaya başladı. Arkasından inine girdi. Yılan orada can acısından onu iyice kucaklayıp, sıktı. Bay, (Yâ Hâfız), (Ya Müsteân) diye bağırınca yılan kuvvetten düştü ve onu bıraktı.

Koca sultan "Eli kan, kılıcı kan, sinesi üryan, dilinde Kur'ân" fukarasının yanına geldi, kızları alıp krala doğru yöneldi.

Lakin kılavuz rahip hilekâr idi. Ejderhanın iki kulağıyla beraber bir dilini kesip daha evvelce krala götürmüş ve: (Müjdeler olsun kralım...) demişti. Bununla beraber Saltık çabuk yetişti, iki kızını krala teslim etti. Kral, kızlarına: Yılanı kim öldürdü? diye sordu. Kızlar sultanı gösterdiler. Rahip ise ben öldürdüm diye iddia ediyordu.

Saltık: Ey kral, dedi. Mademki iş böyledir. İkimizi bir kazana koyup kaynatın.. Ejderi öldüren pişmeyip kurtulacaktır.

Kral: Emrettim öyle olsun, dedi. Ateş yakılıp kazan kuruldu. Her ikisini kazana attılar. O dakikada (Kuyu) nahiyesinde bulunan Hacı Bektaş: (Çevresiyle bir kayayı silip) Saltığım terliyor, Hak yardımcısı olsun, demişti. Kazan açıldı. Rahip kurumuş kemik kalmış, Saltık (Yâ Hayy) çekiyordu. **[1130-8]**

Kral şaşırdı ve herkes şaşırdı. Ellerine kapandılar ve ona intisap ettiler. O da himmet buyurup Gazi Orhan padişahtan kadı, tuğ, alem getirtti ve kralın adını –şart üzere- değiştirdi.

Bay Saltık artık dervişlerini etrafına toplayıp: Ey müridlerim, şimdi benim vazifem tamam oldu, ben ölünce yedi tabut yaptırın. Zira benim için yedi kral cenk etse gerek, dedi. Vasiyeti üzere öyle yaptılar ve gasl ederek onu bir tabutun içine koydular.

Defler, kudümler çalınıyor, tevhidler okunuyor, gülbanklar çekiliyordu. Hemen yedi kral tarafından askerler gelip ibtidâ Moskof kralı bir tabutu aldı. Açtı, azizin cesedini içinde gördü. Bizim tabuttadır diye sevindi.

Sonra Leh kralı askeri gelip öbür tabutu aldılar orda da naaşı göründü.

Bâdehu Çeh kralı askeri gelip onlar da bir tabutu aldılar onda da gözüktü.

Dördüncüsü İsveç kralı olup İsveç'e götürdü. Beşincisi Edirne kralı olup (Yatorya) Manastırı'na götürdü.

Altıncısı Boğdan kralı (Yordan) olup (Bozova) kalesi yakınıdaki kadim manastırlarına götürdü.

Yedinci tabutu da Dobruca Kralı alıp 70 dervişan ve hünkardan gelen askerlerle ejderin mağarası olan (Kaligra) burnuna götürüldü ve defnolundu ve ona (Kaligra Sultan) dediler.

Diyar-ı küffarda görünüp nâmı (Sveti Nikola) oldu, Edirne'de görülüp (Baba Eski) denildi. Boğdan'dan geçerken (Baba Dağı)'nı iz bıraktı.

Hâlâ Lehistan'da (Daniska) iskelesi ona bir âsitâne, Çehistan'da (Pornice) şehri ona bir ziyaretgah, İsveç'de (Piyvake) şehri ona bir makam oldu..

16 Teşrînisânî 1333

Muallim Ahmed Süreyya

Necm-i İstikbal Matbaası – Müdîr-i Mes'ûl: Halim Sabit

اسلام مجموعه سی

شعاری : « دینلی بر حیات ، حیاتلی بر دین » در .

ییل ٥ صایی ٥٨ — ٢٠ رمضان ١٣٣٦ / ٤ تموز ١٣٣٤ — مدیری : حلیم ثابت

جلد : ٥

قرآن کریم

سورهٔ مائده — مدینهٔ منوره ده نازل اولمش یوز یکرمی اوچ آیتك ابتداسندن دردنجی آیته قدر مفهوماً ترجمه سی [حاشیه لی مفهوم قرآندن] مناسترلی مرحوم رفعت

تاریخ

بغداد مدنیت اسلامیه سی .. [مترجمك مقدمه سی ، برنجی مکتوب : عراقه ورود]
جمیل بن نخلة المدور

ترجمهٔ حال

« اثبات صانع » ده (ابن رشد) ك مسلکی . . . مدرس : شرف الدین

نسخه سی ١٠٠ پاره در — توزیع یری زمان کتبخانه سیدر

اسکی نسخه لری ٥ غروشدر

نجم استقبال مطبعه سی

İslâm Mecmuası

Şiârı: "Dinli bir hayat, hayatlı bir din"dir.

Yıl: 5 **Sayı: 58** **25 Ramazan 1336** **Müdürü: Halim Sabit**

4 Temmuz 1334

[4 Temmuz 1918]

Cilt 5

Nüshası 100 paradır. Tevzî Yeri: "Zaman Kitaphânesi"dir.

Eski nüshaları 5 kuruştur.

Necm-i İstikbal Matbaası

İslâm Mecmuası

Müslümanların fâidesine çalışır. **On beş günde bir çıkar.**

Sayı: 58 **25 Ramazan 1336 – 4 Temmuz 1334** **Yıl : 4**

KUR'ÂN-I KERÎM

Sûre-i Mâide

Medine –i Münevvere'de nâzil olmuş yüz yirmi üç âyetten ibarettir.

-Bismillâhirrahmânirrahîm-

(1) Ey müminler, ahd ü peymânınızda vefa edin. (2) Çarpâların en'am kısmı[307] *size helal kılındı ve ihramda olduğunuz halde sayd u şikâr size helal olmadığından bunun haricinde vahşi olmayan*[308] *av hayvanlarının mâadâsı da helal edildi. Cenâb-ı Hak emr-i tahlil ve tahriminde dilediğiyle emir ve hükmeder.*

(3) Ey müminler, zaman-ı hacda Cenâb-ı Hakk'ın sizi men ettiği şeyleri ve şehr-i haramda memnû olan kıtali ve beyt-i Mükerrem'e tahsis edilmiş ve alâmetlenmiş olan kurbanları çalıp gasbetmeyi ve Beyt-i Muhterem'i ziyaret ve ibadet veya ticaret kasdıyla gelenlerin katlini helal addetmeyiniz. İhramdan çıktığınızda isterseniz sayd u şikâr edebilirsiniz. Sizi Mescid-i Muhterem'e duhulden men edenlere taaddî etmeyiniz. Ehl-i birr ve takvaya muâvenet edin, mâsiyet ve mezâlime yardım etmeyin ve Allah'tan korkun ki zât-ı ecell-i âlâsı şedîdü'l ikabdır. **[1132-2]**

(4) Ölü eti[309] *ve kanı ve domuz eti ve ekli câiz olanlardan da ismi Celâl'in gayriye olarak boğazlanmış*[310] *ve zebh olunmayarak boğulmuş ve bir şey ile darp olunarak veya bir yerden düşerek ölmüş veya birbirini öldürmüş veya yırtıcı bir hayvan tarafından öldürülmüş olanların ekli size haramdır.*

TARİH

Bağdat Medeniyet-i İslâmiyesi

Altun ve cevâhirî semînenin göz kamaştıran ziyâları içinde kudsiyet-i diniyeyi temsil eden bu hulefânın hac, tebrik-i hilâfet, veliaht tayini vesâire gibi umûr-ı diniye ve siyasiye ait merasimini öğreniyor ve saray hayatının bütün hususi safahâtını ve devletin vâridat ve servetini görüyoruz.

307 Deve, öküz, inek, koyun, koç, keçi ile geyik, âhu, karaca, yabani öküz ve yabani dağ keçisi ve koyunu gibi hayvânat.

308 Vahşi olup ekli haram olanlar zîrde gelecektir.

309 Boğazlanmayarak kendi kendine ölmüş hayvan eti.

310 Putlara vesâir şeylerin namına kesilen hayvânat.

Bizzat halife veya veliahtın saray adamları meyânında olan o vakitlerdeki fukahâ ve üdebâ ve etibbâ, felâsife ve müneccimînin dahl-i benam olanlarını bu sarayda buluyoruz.

Saray haricinde kalan ulemâ ve üdebâyı, ahvâl-i ilmiye ve fenniyeyi de bu kitap bize öğretiyor. Ticaret ve sanayiye ait malumat-ı müfide veriyor. Milel-i gayrimüslımenin vaziyetini gösteriyor. Siyaset-i umumiyeyi ve hassaten âl-i Nebi'ye karşı takip olunan siyaseti anlıyoruz. Horasan, Irak, Suriye, Hicaz, Mısır gibi ekâlimi İslâmiye'den başka Harun er–Reşid'in (Endülüs) hulefâ-i Emeviye'sini tazyik ettirmek maksadıyla (Charlemagne) ile tesis-i münasebet etmesi dolayısıyla Avrupa'nın o tarihteki ahvâl-i hayatiye ve içtimaiyesine dair malumatı da ihtiva etmektedir. Müellif, eserini, Halife Mehdi zamanında oğulları Musa ve Harun'un hocası ve bilâhere bu ikinci tilmizi zamanında kendisiyle (Charlemagne) arasında sefir olan bir İran prensi lisanından on mektup ile ikmal eylemiştir.

Ve görüleceği vech üzere her mektuptaki malumatı müteaddid kitaplardan alarak **[1133-3]** yekdiğerlerine rabt ile bu prens lisanından mütevâliyen serd u ityan etmiştir.

Her bahse ait malumat-ı müteferrikayı cem' ve derc ile kârii o asırda yaşatmak için emsalsiz ve emsalsiz olduğu kadar da müşkül olan bu tarzda bize medeniyet-i İslâmiye'mizin en zengin ve en rengin safahâtını toplamış olan bu gayrimüslim müellifin sa'y ve himmetine her zaman hürmet vazife ve vecibemizdir.

Birinci Mektup

Irak'a Vürûd

156 tarih-i Hicrîsinde Nehrevan'da yazılmıştır. Irak'a vürûd, Basra'nın tarifi ve tavsifi, Basra'nın bazı ulemâsıyla mülakat, Basra'da talebe-i ulûm, bâdiye Arapları, bunların kerem ve iffetleri, bâdiye-nişînlikleri, Basra'dan müfârakat, Vasit beldesini tarif ve tavsif, hüccac, Irak'ta devlet-i Emeviye'yi tesis, Medâin-i Kisra, Eyvân'ı tarif, halife Ebû Cafer'in Eyvân'ı tahribe kıyamı, Lisânü'ş-şerîa Yakub bin İbrahim bin Huneys el-Ensarî[311] ile pederim arasında emsaline az tesadüf olunan bir meveddet olduğundan müşarunileyhden fıkhı ikmal etmek için (daru'l-İslâm-Bağdat)'a teveccüh ettim. Hürmüz'den muvâfık bir havada ayrılarak kemal-i mülâyemetle Bahreyn ve Irak etrafına geldik. Basra'ya takarrübümüzde dehşetli bir rüzgar çıkarak dalgalar bizi kumsal ve uçurumları olan bir körfeze attı, fecir sökünceye kadar geceyi büyük bir korkuyla orada geçirdik.

Deniz ortasından görünen bir sefîne bizi alıp Abadan'a götürdü. Cezir[312] esnasında Dicle'nin insıbabında getirmiş olduğu[313] çamura batıp karaya oturmak korkusuyla merâkib-i bahriyenin ilerisine geçmedikleri tahtadan[314] bir iskele önünde demir attık.

Bu deniz –Bahr-i Fars, Basra Körfezi'nin Irak tarafındaki **[1143-4]** sevâhilinde seyr ü sefer korkulu ve müşkül[315] olmakla beraber birçok servet temin eden inci, yakut, akik ve

311 İmam Ebû Yusuf
312 el–Kınâvî, 136
313 *Takvîmü'l-Büldân*, 309
314 el-Mes'ûdî, 5
315 İbn Esir, C. 6, s. 17

bâd-ı bîc[316] vesâire sayd u taharrî için câbecâ dalgıçların daldığı mahaller bulunmasıyla buraları bütün sahillerinden daha ziyade meskûndur.

Mâbadı var.

TERCEME-İ HAL

"İsbat-ı Sânî" de İbn Rüşd'ün Mesleği

Altıncı asr-ı Hicrî'yi tezyin eden bu İslâm filozofu *el-Keşf an Menâhici'l-edille fî Akâidi'l-mille* nâm eserinden Şerîat-ı İslâmiye'nin insanlara tebliğ etmiş olduğu akâidi ve hassaten isbat-ı Sânî hakkındaki edille-i mahsûsayı taharrî eylemiştir. Fukahâ-i Mâlikî'den olan bu filozof zamanında ehl-i İslâm'ın Eş'ariye, Mûtezile, Bâtıniye ve Haşviyye namlarıyla dört zümre-i itikadiyeye ayrılmış olduklarını söylüyor.

Bunlardan vücud-i Sânîi marifetinde aklın medhali olduğunu kabul etmeyerek ahvâl-i mead gibi bunda da yegâne tarik sem' u telakki olduğunu söyleyen Haşviyye ile uzun uzadıya uğraşmayıp yalnız bu fikirlerinin aleyhinde olan yani edille-i akliye ile vücûd-ı Bârî'yi itirafa dâî bulunan âyât-ı kerîmeyi zikir ile iktifâ ediyor.

Mûtezile hakkında; kitapları Endülüs'e kadar intişar etmemiş olduğundan bu husustaki mesleklerine muttali olmadım, diyor ve Bâtıniyeyi bütün bütün sükût ile geçiştiriyor.

Bunun bu kitabında en çok uğraştığı; mebâhisine iştirak ettiği Eş'ariyedir.

Muhtelif fırkalara karşı ehl-i sünnet ve'l-cemaatin nâm-ı umumisi olan Eş'ariye bu bâbdaki hükmü ve felsefi delillerine karşı bu büyük feylosofun kitabında açtığı altı yedi sayfalık hararetli bir münakaşa ile mebâhis fevkalade yükselerek umumilikten çıktığı için biz burada yalnız, yine az ve çok vakit sarfını icap eden İmam-ı Gazzâlî'nin hocası ekâbir-i Eşâireden İmâmü'l Haremeyn'in **[1135-5]** Nizamü'l Mülk nâmına izâfeten *er-Risaletü'n-Nizamiye* tesmiye etmiş olduğu eserdeki delillerin münakaşasını îrad edeceğiz.

İbn Rüşd bu eserdeki delillerin şu iki mukaddimeye ibtinâ ettiğini yazıyor.

(1) Mevcûdâtın eşkâl u mekâdiri ve âraz ve evsafı birlikte olmak mümkün idi.

Yani herhangi şekil ve miktarda bulunan hayvân u nebâtın o şekil ve miktardan başka bir keyfiyet ve kemiyette bulunması câiz olduğu gibi cazibe-i arziyyenin tesiri ile suûd etmekte olan ecsamın da başka bir kanun-ı tabiîye tâbi olarak sukut değil sukut etmesi câizattan idi.

(2) Câizatı bu iki taraf-ı müsavîden birine tahsis eden bir muhassıs; bir muhdes olmak lazım geldiği gibi câizat da muhdestir. Burhâniyattan olan bu birinci mukaddimeyi İbn Rüşd kendi meslek-i felsefesi tarafından îrad ettiği bazı şükûk ile hitâbiyattan addediyor.

İkinci mukaddemedeki câizin muhdes olmasını da gayr-i kat'î bulup Aristo câizin ezeli olmasını men etmiş ise de Eflatun'un bunu kabul etmiş olduğunu yazdığı gibi bu mukaddemelerden Ebu'l Meali'nin; câizatı herhangi iki vasıftan birine tahsis eden bir muhassı-

316 Mes'ûdî, C. 1, s. 52

sın vücudunu ve bu muhassısın irade sahibi olmak lazım geldiğini ve bu iradenin ifadesi olan mevcudun hâdis olması icap edeceğini istidlâl ve istintac etmek istediğini de kendisi izah ediyor. Ve de bir iradenin ifadesi olan câiz, kendisinden evvel olan bir faile muhtaç olmakla, kendisi hâdis olduğu gibi bu fail dahi iki mümâsil fiilden birini terk ve diğerini halk ve icat etmiş olduğu için sahib-i irade olmuş olur. Çünkü iradesiz olan tabiattan sudur eden ef'âlde iki mümâsil câizden birini icra diğerini terk görülmez. Mesela sakmonyanın bedenin sağ tarafındaki safrayı çekip de soldakini bırakması mümkün değildir, demiş olduğunu da ilave eyliyor. **[1136-6]**

Yalnız burada irade ile bunun taalluk ettiği murâdı münakaşa ile:

İrade ile murad arasında makûlattan tezayüf vardır. Bunlar yekdiğersiz tasavvur olunmadıkları gibi aralarında dahi bilkuvve veya bilfiil olmakta aynı hal mevcuttur. Bilkuvve baba olanın bilfiil oğlu olamayacağı gibi bilfiil babanın da oğlu kuvvede kalmış değildir.

Bilfiil olan irade eğer hâdis ise aynı zamanda murad dahi bilfiil hâdistir. Bilfiil olan irade hâdis olmayıp takdim olursa bilfiil murad dahi kadîm olur. İrade murâda tekaddüm edecek olursa murâdı bilfiil mevcut olduğundan kendisi de mevcut olmayıp kuvvede kalmıştır.

Murad, saha-i vücuda çıkacak olursa fiilin tavassutuyla murâdın hudûsuna sebep olan iradenin dahi enhâ-i vücuddan birini almış olması zaruridir. Binâenaleyh bu zâtın; bilfiil hudus-ı âlem için bilfiil iradenin de hudûsunu kabul eylemesi lazım gelir. Halbuki kendisi de dâhil olduğu halde bilumum mütekellimîn hâdisin mâ bihi'l-kıyamı olanın da hâdis olacağını söylemektedirler.

İbn Rüşd'ün bu itirazına bir şey diyemez isek de bunu müteakip şer'-i şerîfin cumhur-ı halka karşı ne kadîm ve ne hâdis iradeden bahsetmiş olmadığı için bunları zâid bulduğu hakkındaki itirazını gayr-i vârid buluyoruz. Çünkü mütekellimîn cumhur-ı halkı başka bir tarika sevk etmek için değil muhaliflerine karşı aynı silah ile hücum ve müdafaa etmek için bu mücadelât-ı felsefiyeyi ihtiyar ile esâsât-ı diniyeyi muhafaza etmişlerdir.

Kendisince muhtelif nokta-i nazarlardan mütekellimîne daima iştirak etmeyen feylosof, buradan itibaren vücûd-ı Sânî hakkında kitabı azizimizdeki yakîniyattan olan ve de mukaddemâtından netâici kolayca istihsal olunan delilleri alıp tahlil etmeye başlıyor ki cümlei ehl-i İslâm'ın kanaat-ı vicdanlarına esas olan deliller de zaten bunlardır.

Şimdi yalnız bu feylesofumuzu dinleyelim.

İsbat-ı Sânî hususundaki kitâb-ı azizimizdeki delilleri istikrâ edecek olursak şu: **[1137-7]**

- Cemî mevcûdatın insanın menâfiine muvâfık halk olunmuş olması;
- Cemâdattan hayat-ı akıl ve iradenin ihtirâ edilmiş bulunması sûretiyle olan iki esasa bina edilmiş buluruz.

İnsan hakkındaki itina-i İlâhî hasebiyle bunlardan birincisine yine (delil-i inâyet) ve ikincisine (delil-i ihtirâ) namlarını vereceğim.

Birinci delil, yani âlemdeki mevcûdatın menâfi-i insaniyeye muvâfık halk olunmuş olması aynı zamanda bunların bir esere tesadüf olması mümkün olmakla irade sahibi bir fâil-i kâsıdın dest-i hükmünde olduklarını gösterir.

Mevcûdatın menâfi-i insaniyeye muvafakatı için söz söylemeye lüzum yoktur. Leyl u nehar, emtâr u bihar, şems u kamer, ezmine ve emkine ve her nevî nebat ve hayvan ve cemâdın herhangisini herhangi nokta-i nazardan mütâlaa etmek kâfidir. Bütün mevâlî-di dairesine alan ikinci delil ise bizâtihi beyyin ve zâhirdir. Hayvan ve nebat ve arz ve semâvâtın bir eser-i halk ve ihtirâ olduğu fıtraten cümlenin malumudur. Hayattan mahrum olan ecsâm-ı cemâdîyeden hayatın zuhuru dahi sûret-i kat'iyede bize bu hayatın mûcit ve mün'imi olan Zât-ı ulûhiyeti bildiriyor. Hayattan mahrum ise de lâyenkatı durur ve hareketleriyle semâvat dahi kendilerinin bir kuvvetin taht-ı teshîrinden olduklarını irâe eder. Bu kısmından olan deliller mevcûdat ve mahlûkatın adeti kadar nâ-mütenâhî-dir. Nitekim Sûretü'l –Âraf'daki (Yer ve göklerin melekûtuna ve Allah'ın halk buyurmuş olduğu bütün şeylere nazar-ı teemmül ile bakmazlar mı?[317] âyeti kerîmesinde buna işaret vardır.

Mevcûdat arasındaki esbâbı ve münasebatı bilmek mânâsında olan hikmet ile tevaggulu olanların delil-i inâyet dediğimiz bu birinci delile vukuf ve ıttılâları bittabi herkesten ziyade olur.

İşte kitâb-ı azizimizde vücûd-ı Sânî hakkında nazar-ı intibahımızı davet eden şer'î ve yakinî deliller bunlardır. **[1138-8]**

(Delil-i inâyet)i mutazammın olan âyât-ı kerîme pek çok olup Sûre-i Nebe'deki şu (Biz yeryüzünü döşek gibi size istirahatgâh ve dağları da ona çadırlar tespit eden vetedler gibi veted kılmadık mı?) "Arz, ibtidâ-i hilkatinde bir cism-i nârî olup mürur-u zamanla sathında hâsıl olan kışrı, dahildeki kuvve-i nâriye tazyik ederek bazı nukatın kabardığı yani dağ olduğu bazılarının dahi yanardağ olarak arza müneffis olmasıyla arzın zelâzil-i mütemâdîye ve azîmesinin önünü alması hasebiyle bunların çadırları tespit eden vetedlere teşbih olunmuş olduğu bazı tefsirlerde görülmüş olduğu gibi Sûre-i Lokman'ın onuncu âyeti kerîmesinde (Revâsî) tesmiye buyurulmuş olan dağların filhakîka arzın zelâzil-i azîmesine mâni olduğu beyan buyurulmaktadır." Ve sizi çift yaratmadık mı? Ve uykuyu bedenlerinize rahat bahşetmedik mi? Ve geceyi libas gibi sizi sâtir kılıp gündüzü vakt-i maaş eylemedik mi? Ve üstünüzde muhkem yedi sema bina etmedik mi? Ve bir ziya olan şemsi halk etmedik mi? Hubûbat ve bilumum nebâtat ve dalları birbirine kol atmış bağ ve bostanlar husûle getirmek için bulutlardan sular dökmedik mi?

Âyât-ı celîle ile Sûre-i Furkan'daki (Semada burçları ve şems ve geceyi tenvir eden, kameri yaratan Allah, her şeyden âlî olsun!) âyeti kerîmesi bu cümledendir.

Delil-i ihtirâyı ifade eden âyat-ı kerîme dahi pek çoktur. (İnsan neden halk olunmuş olduğuna baksın. Sure-i Dehr) ve (Devenin nasıl halk olunduğuna bakmazlar mı? Sûre-i Gaşiye) âyetleri vesâir âyât-ı celîle gibi. Bu iki delili cem' eden âyât-ı kerîme dahi vardır.

Müderris: Şerefeddin

Necm-i İstikbal Matbaası – Müdîr-i Mes'ûl: Halim Sabit

---

317 .اَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِى مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ...الآية

اسلام مجموعه‌سی

شعاری : « دینلی بر حیات ، حیاتلی بر دین » در .

ییل ۵ صایی ۵۹ — ۹ شوال ۱۳۳٦ / ۱۸ تموز ۱۳۳٤ — مدیری : حلیم ثابت

جلد : ۵

غزته‌یه عائد خصوصات ایچون اداره مأموری یساق افندی‌یه مراجعت اولنور.

نسخه‌سی ۱۰۰ پاره‌در — توزیع یری زمان کتبخانه‌سیدر

اسکی نسخه‌لری ۵ غروشدر

نجم استقبال مطبعه‌سی

İslâm Mecmuası

Şiârı: "Dinli bir hayat, hayatlı bir din"dir.

Yıl: 5 Sayı: 59 **9 Şevval 1336** **Müdürü: Halim Sabit**

18 Temmuz 1334

[18 Temmuz 1918]

Cilt 5

Gazeteye ait husûsat için idare memuru Misak Efendi'ye müracaat olunur.

Nüshası 100 paradır. Tevzî Yeri: "Zaman Kitaphânesi"dir.

Eski nüshaları 5 kuruştur.

Necm-i İstikbal Matbaası

İslâm Mecmuası

Müslümanların fâidesine çalışır. **On beş günde bir çıkar.**

Sayı: 59 **8 Şevval 1336 – 18 Temmuz 1334** **Yıl: 4**

KUR'ÂN-I KERÎM

Sûre-i Mâide

Medine-i Münevvere'de nâzil olmuş yüz yirmi üç âyetten ibarettir.

-Bismillâhirrahmânirrahîm-

Ancak ekli câiz olanlardan darb veya sâir sûretle rencide olanlara kanlarında cevelân var iken ve canları çıkmadan evvel yetişilerek ism-i Celâl ile zebh olunurlar yani boğazlanırlarsa ekilleri helal olur. Putlara tâzimen ve istimdâd için Allah'ın gayrı nâmına kurban edilenlerin ekli de haramdır. Ve yakîn-i murad için aklardan istilam etmek bunların cümlesi fısktır. Küfür ve inkârda olanlar dininizi ibtalden ve sizi kendi dinlerine ircâdan artık meyus oldular, onlardan asla korkmayın, hâssaten benden havf edin. Bugün dininizi ikmal ve hakkınızdaki nimetimizi itmam ile sizi din-i mübîn-i İslâm üzere ihtiyar ettim. Kim ki muztar kalır da sedd-i ramak derecesinde bu muharremattan eklederse günahı yoktur. Cenâb-ı Hak onun bu günahını mağfiret ve mikdâr-ı kalîl ekline ruhsatla merhamet eder. (5) Bu at'imeden hangileri helaldir diye senden sual ederler, de ki: [İsm-i Celâl ile zebh olunan pâklar ve Cenâb-ı Hakk'la size **[1140-2]** *öğrettiği usûl ile talim ettirdiğiniz av köpekleriyle şahin ve emsalinin*[318] *sayd ettikleri şikâr size helaldir.] Şikâra bed'de ve saydları ve tayyibâtı zebhde ism-i Celâli zikredip Allah'tan ittikâ edin ki Zât-ı ecell-i âlâsı serî'u'l-hisâbdır. (6) Bugün, ism-i Celâl ile zebh olunan pâklar ve ehl-i kitabın boğazladıkları ve taamları size ve sizin taamınız da onlara ve mümine ve nasrâniye ve yahûdiyelerin hür ve afîfelerini nikâhla almak da size helal edildi, tâ ki bunların mehirlerini eda ederek nikâhla salâh talep edip gizli ve âşikâr fuhşiyata meyl etmeyesiniz. Kim ki şerâyi'-i İslâm'ı inkâr ederse amel bâtıl olup âhirette de erbâb-ı hüsrandan olur. (7) Ey müminler! Namaza kalktığınızda yüzünüzü ve dirseklerinizle beraber ellerinizi ve topuklarınızla beraber ayaklarınızı yıkayıp başınıza mesh edin.*[319] *Eğer Cenâbet iseniz paklanın.*[320] *Ve eğer mariz iseniz yahut seferber iseniz yahut sizden guslü ve abdesti müfsid şeyler gelirse yahut kadınlara dokunmuş iseniz ve su bulamazsanız pak topraklarla teyemmüm edin ki bu da yüzünüze ve ellerinize ol pak toprakla mesh etmektir.*[321] *Cenâb-ı Hak size umûr-ı diniyede güçlük murad etmeyip bilakis pak ve tâhir olmanızı ve müteşekkir kalmanız için üzerinizde nimetini itmam etmeyi irade buyurur. (8) Ve Cenâb-ı Hak*

318 Muallem köpek ve şahin vesâire odur ki sahibi gel derse gelir git derse gider ve tuttuğu şikârı kendisi ekl etmez ola.

319 Buna (vuzû) yahut (abdest) denir, farzları da bunlardır.

320 Gusl edin.

321 Buna da teyemmüm derler, farzları da bunlardır.

size verdiği nimeti ve سمعنا *ve* اطعنا *deyip Allah'tan korkun ki Zât-ı ecell-i âlâsı kalbinizdeki gizli şeyleri alîmdir. (9) Ey müminler! Allah için olan a'mâl ve akvâlinizde kemâl-i adl ve hak üzere kâim olun ve müşrikîne olan buğzunuz sebebiyle adaletsizlik etmeyin ki bundan dolayı size vebal tahmil etmeyip herhalde adalet edin ki akreb-i takva budur. Cenâb-ı Hak da* **[1141-3]** *a'mâlinizden habîrdir. (10) Zât-ı ecell-i âlâsı ehl-i iman olup da amel-i salih işleyenlere mağfiret ve ecr-i azîm vaad eder. (11) Kâfir olanlarla âyâtını tekzib edenler ise ehl-i cehennemdirler.*

(12) Ey müminler! Sizi tehî-dest bularak katlinize kasdettikleri zamanda a'dânın ellerini çevirip def' eden Vâcib teâlânın nimetini yâd ile Zât-ı celîlinden ittikâ üzere olun, bütün müminler de Allah'a mütevekkil olsunlar. (13) Cenâb-ı Hak Benî İsrail'in ahd ü peymânını alıp onlardan yine kendilerine on iki nakîb gönderdi ve [İkame-i salat eder ve zekâtınızı îtâ eyler ve peygamberime iman ile i'zâz ve tevkîr eder ve rizâen li'llah karz-ı hasende bulunursanız seyyiatınızı afv ve mahveyler ve tahtlarından ırmaklar cereyan eden cennetlere idhâl ederim ve bu şart ve ahitten sonra her kim ki inkâr ile kâfir olursa tarîk-i haktan ayrılmış olur.] buyurdu. (14) Onlar nakz-ı ahd ettikleri için rahmetimizden tard edip kulûb-ı kâsiye ashâbından eyledik. Onlar kelimât-ı kitabı mevâziinden tahrif ile kendilerine zikredilen nasiplerini ferâmuş ederler. Bunların pek azından mâadâsının hıyanetlerine muttali olmaktan hâli kalmazsın. Kalîl olan takımına[322] *afv u safh ile muamele et. Cenâb-ı Hak da muhsinleri sever. (15) Bizler nasârâyız, diyenlerden dahi tasdik-i enbiyâ hakkında ahd u peyman aldık. Onlar kendilerine zikrolunan nasibi ferâmuş ettiklerinden beynlerine buğz u adâvet ilkâ ettik ki kıyamete kadar birbirlerine düşman olsunlar. Allahu teâlâ hazretleri yakında onların sanîalarını ihbar eder.*

TARİH

Bağdad Medeniyet-i İslâmiyesi

Bu dalgıçlara ait duyduğum birçok garip hikayeler vardır. Bunlar nefes almak için kulaklarını yarar ve burunlarına pamuk tıkarlar imiş. Bunlar yüzlerine [1142-4] bir nev yüzlük geçirdikleri gibi hayvanât-ı bahriyenin kendilerini yutmalarından korktuklarından siyah boyalar ile bedenlerini boyarlar ve dalarken köpek gibi sesler çıkarırlar imiş!... Dibe indikleri vakit kum veya çamura[323] gömülü bulunan sedefleri görebilmek için bir yağ dökerek muhitlerini aydınlatırlar. Bu incilerin sûret-i tevellüdü hakkında da suyun yüzünde iken sedeflerin açık ağızlarından nisan yağmuru katrelerinin girerek böyle âb u tâb peydâ etmesi zu'mundadırlar.[324] Burada biraz istirahatten sonra bir kayık kiralayarak (Basra)'ya gidip buranın emiri (Heysem bin Muaviye)'nin[325] evi hizasındaki (Benî Semere)[326] caddesine nâzil oldum.

322 Bunlardan iman eden veya muahid ve cizyedâr kalan bir kısım cüz'ü.

323 Kirmânî, c. 5 s. 100

324 Demîrî, *Acâibu'l-mahlûkât*

325 İbn Esîr, c. 6 s. 3

326 Yâkut, c. 1 s. 644

Ahalinin insana kendi ailesini der-hatır ettirmeyecek kadar olan fevkalade garib-nüvazlıklarıyla[327] buradaki ikâmetim gayet hoş geçti.

Tahsil-i ilme büyük bir ehemmiyet atfettikleri için çocuklara mektep açıyor[328] ve esâtize için halkalar teşkil ediyorlar[329] idi ki ulûm-u edebiyedeki uluvv-ı ka'blarına vusul mümkün olmayan[330] bu şeyh ve esâtizeye her taraftan talebe vürud eyliyor idi.[331]

Yalnız suların hâsıl ettiği ufûnetten rüzgârlara mâruz olup ve mevkiinin sıcak ve soğuk muhtelif havasının bir saat evvel sıcaktan gömlek giymiş[332] olan insanları bir saat sonra hırkalar ile tahaffuza mecbur edecek kadar mütebeddil olmasından ahalisi kâmilen zayıf ve sakîmü'l-bünye ve yüzlerinin rengi sarı ve donuktur.[333] Buraya (ra'nâ) denilmesi de bu ru'ûnetinden dolayıdır. Nitekim (Ferzuk):

"Eğer lütuf ve ihsanı me'mûl olan Ebû Mâlik olmaya idi Basra-i ra'nâ **[1143-5]** bana vatan olmazdı."[334] demiştir. Vâsıl bin Ata[335] Abdülkerim bin Ebi'l-'Ucâ[336] Halil bin Ahmed'in şakirdi Nadr bin Şümeyl[337] Mu'rec es-Sudûs er-Râviye[338] ve Hasan bin Hânî eş-Şâir[339] vesâire gibi üdeba ile mülakat ettim. Utbetü'n-Nahvî ve Ebû Zeyd el-Ensarî'nin[340] halkalarında bulundum.

Süfyan bin Şûbetü's-Sevrî[341] ve Şûbe bin Haccâc el-Atekî'den[342] hadis istimâ eyledim.

Bunların arasından muhadesât-ı edebiye için fart-ı akl[343] ve sürat-i tahattur ve uluvv-i idrak ve ihâtada kendisine şair Salih bin Abdi'l-kuddûs'den başka bir müdânî bulunmayan Halil bin Ahmed'i tercih ve ihtiyar etmeme bu şairin kemâl-i akl u fetânetine hürmetle beraber sünnetten inhiraf ile itham olunmakta olması[344] sebep olmuş idi.

Duyduğumuza göre dünya peşinde koşarak vüsat-i maişete çalışmasına rağmen eline bir şey geçiremez idi. Ve kendisinin şu: "Eğer nâs derece-i akıl ve idraklerine göre merzuk olmuş olsaydılar gördüklerinin çoğunu tese'ül eder bulur idik."[345] sözünde nimete gayrı müstahakların nail bulunduğu ifade ile kendi talihsizliğine işaret vardır.

327 İbn Battûta, c. 2 s. 10
328 İbşîhî, C. 1 s. 177
329 Ağânî c. 17 s. 16
330 İbn Battûta
331 Ağânî, c. 17 s. 10
332 Kazvinî, s. 206
333 Ağânî, c. 17 s. 78 ve İbn Battûta c. 2 s. 16
334 Yâkut, c.1 s. 647
335 Müstatraf, c. 1 s. 126
336 Ağânî, c. 3 s. 24
337 İbn Hallikan, c. 2 s. 238
338 İbn Hallikan, c. 2 s. 190
339 Ağânî, c. 64 s. 190
340 İbn Hallikan, c. 1 s. 293
341 İbn Hallikan, c. 1 s. 296
342 Humeys, c. 2 s. 330
343 İbn Hallikan, c. 1 s. 211
344 Ağânî, c. 13 s. 15
345 Atîdî, s. 259

Halil bin Ahmed ise aza kanaat eder ve fevkalade ihtiyacı olduğu halde[346] kendisine padişahların ibzâl ettikleri emvâli[347] kabul etmez idi.

Aruz ilmiyle fazl u iştihârı derece-i kemâlde olup[348] bunun için **[1144-6]** on beş bahre inkisam eden beş daire vaz' ve icat eylemiştir. Maamâfih bütün ulûm-ı edebiyedeki maharet ve malumatı buna münhasır olmayıp devlet-i İslâmiye için medâr-ı fahr u zînet olan lugatten (el-'Ayn) namıyla aynı ilmi muhtevi[349] diğer bir eseri dahi vardır.

Basra

Bidayette (Basra)'yı pek büyük zannetmemiş idim. Meydanlarını, mahallât ve varoşlarını dolaşınca gayet vâsi ve mâmur[350] olduğunu gördüm. Hemen hemen umran ve sekeneden hâlî bir yer yok gibidir.

Ale'l-ekser mebânisi kerpiçinden inşa edilmiştir. Yalnız camileri müstesnadır ki burası gayet bedî' ve muhkem bir sûrette taş ve kireçle bina olunmuştur. Ve ilk banisi Utbe bin Gazvan[351] olup istediği vakit kaldırıp tekrar kurmak için kamışlardan yapmış idi.

Ebu Musa el-Eşarî'ye gelince kerpiçten bina ile[352] duvarlarını boyalar ile tılâ eylemiş idi. (Ziyad) vali olduğu vakit (Ahvaz)'dan sütunlar celb ile burayı tevsîan kireç ve taş ile inşa[353] ve ön taraftaki sundurmayı ilave etmiş idi.[354]

En Eski Alman ve Türk Münasebeti ve "İbn Vâsıl"

Saltanat-ı maddiyesi hilye-i ilm u faziletle müzeyyen İslâm padişahlarının en mâruflarından olan müverrih-i şehîr (Ebu'l-Fidâ)'nın ulûm-ı edebiye ve riyaziye tahsili esnalarında (Öklides)'den hallettiği eşkali kendisine göstererek faziletinden istifade ettiği; (Aruz)'dan (İbn Hâcib)'in manzumesi üzerine yazmış olduğu mufassal şerhi ve yine telifâtından olan (Ağâfî) ihtisarındaki esmâ-i hâssayı berây-ı zabt u tashih kendisinden okuduğunu (el-Muhtasar fî Ahbâri'l-beşer) **[1145-7]** nâmını verdiği tarihin son cildinde beyan ettiği mantık, hendese, kelâm, fıkıh, heyet ve tarih gibi müteaddid ulûm ve fünûnda kesb-i iştihâr etmiş olan fukahâ-yı Şâfiîye ve müverrihînden (Mefrec el-Kurûb fî Ahbari Benî Eyyüb) sahibi (Kadı'l-kudât eş-Şeyh el-Allâme Cemaleddin Muhammed bin Salim bin Vâsıl[355])'ın (Gılmân-ı Etrâkdan) (Melik-i zâhir Baybars) tarafından (659)'da (Suâb)

346 İbn Hallikan, c. 1 s. 243

347 Şerîşî, c. 2 s. 268 ve Mustatraf c. 1 s. 168

348 İbn Hallikan ve İbn Nübâte ve Mesudî, c. 2 s. 265 ve Vatvata s. 191 ve Ağânî c. 17 s. 18

349 İbn Hallikan c. 1 s. 243 ve Mukaddime s. 502

350 Maverdî

351 Yâkut, c. 1 s. 640

352 Yâkut, c. 1 s. 641

353 Yâkut, c. 1 s. 642

354 Ağânî, c. 17 s. 28

355 (604)'de doğmuş ve tahsile başlayıp (Nahv)'i (el-Muvaffak bin Baîş?)dan (fıkıh) ve (usûl)'ü (Necmeddin el-Habbâz)'dan ve (hadis)'i (Berzâlî)'den okumuş ve (Süyûtî)'nin (Buğyetü'l-vüât)'ında söylediği gibi otuz kadar ilimde kesb-i maharet eylemiş idi. Müverrih-i nâmdâr (İmam Zehebî) kendisine (ezkiya-yı âlemden idi) diyor. Fikren daima meşgul bulunduğundan yanındakileri unuturmuş. (İsnevî) ulûm-ı şer'iye ve hususiye akliyâtta olan ihâtasından dolayı kendisine İslâmlarca en büyük unvan tevkîr olan (imam) lakabını veriyor. (Kemal İdfevî) dahi bunlar gibi hakkında senâkârâne bir lisan istîmal ediyor. Ve nevâdir-i zamandan idi diyor.

hanedanından Germanya ve Sicilya kralı (İkinci Frederik)'in oğluna sefir olarak îzam edilmiş olduğunu da yine (Ebu'l-Fidâ) tarihinin bu son cildinden öğreniyoruz.

Burada (Ebu'l-Fidâ) bizzat (İbn Vâsıl)'a terk-i kelâm ettiğinden bu sefaret hakkındaki malumatı biz de bervech-i âtî aynen (İbn Vâsıl)'ın lisanından nakledioruz:

Gördüğüm imparatorun pederi (Melik-i kâmil)[356] ile dost olan (Frederik) idi. Bunun vefatında (Sicilya ve Bertolli – İtalya) oğlu (Gera) ve bundan sonra da diğer oğlu (Manfredo) mâlik olmuş idi. Bunların pederleri (Frederik) de ehl-i İslâm'a muhabbet eder ve ilim ve marifeti sever idi.[357] [1146-8]

(Manfredo) bana fevkalade ikram edip beni (Endülüs)'e muttasıl olan (Bertolli) şehirlerinden (Ebnolye)'de[358] ikâme eyledi. Bi'd-defeât kendisiyle görüştüm. Ulûm-ı akliyeye muhabbet ve malumatça mütemeyyiz buldum. (Öklides)'den on makale hıfzetmiş idi. Benim ikâmet ettiğim şehir yakınında bütün ahalisini (Sicilya) ehl-i İslâmı teşkil eden (Lohara) şehri var idi ki burada Cuma namazı kılınıyor ve şeâir-i İslâmiye izhar ediliyor idi. Bu imparator (Manfredo)'nun en büyük adamları bütün ehl-i İslâm'dan olup ordusunda ezan okunuyor idi.

Benim buradan avdetimden sonra papa (Francis) bu imparator ile muharebeye kıyam eylemiş idi. Çünkü papa kendisini aforoz etmiş idi. Gerek aforoz etmesi ve gerek aleyhine muharebeye kıyam eylemesi hep ehl-i İslâm'a olan meyl ü muhabbetinden nâşi idi. Bunun gerek biraderi ve gerek pederi dahi aynı sebepten dolayı papa tarafından aforoz edilmiş idiler.[359]

(Ebu'l-Fidâ) (İbn Vâsıl)'ın bu imparator nâmına izâfeten (İmparatoriye) namıyla mantıktan bir eser yazmış olduğunu da haber veriyor ki bu, bize bu münasebetin ne kadar samimi olduğunu göstermekle beraber kurûn-ı vustâda İslâm âlimlerinin Avrupayı fikren tenvir ve irşâda çalışmış olduklarına celî bir burhan teşkil eder.[360]

Müderris: Şerefeddin

Necm-i İstikbal Matbaası – Müdîr-i Mes'ûl: Halim Sabit

(Eyyubiye) tarihi olan bu (Mefrecu'l-kurûb)'undan başka (Tarihu's-salihî)'si ve müfredât-ı tıbdan (İbn Baytar)'ın mâruf kitabını ihtisarı vesâir âsâr-ı mühimmesi vardır. (697)'de uzun zaman kadılık attiği (Hama)'da vefat eylemiştir.

356 Cezire Eyyübilerinin son hükümdarı el-Melik el-Kâmil Nâsıruddin Muhammed

357 Almanya İmparatoru ve (Sicilya) kralı olan ikinci (Frederik) tarz-ı tefekkür ve harekâtı itibariyle muâsırlarına benzemez idi. Kilisenin fakr u kanaat tavsiye ettiğini beyan ederek ruhban sınıfının kesb-i servet etmelerine mani olmak istemiş ve kiliseyi hâl-i aslîsine ircâ arzu eylemiş idi. Maamâfih ilm u marifetten pek ziyade hazzeder idi. Bu hususta herhangi dine mensup olursa olsun bütün ulemâyı himaye eder idi. Mesela (Frederik)'in sarayında Yahudi ve Arap etıbbâsı, ordusunda İslâm askerleri bulunur, (Frederik) onlar için ayrıca cami de inşa ettirir idi. Ahmed Refik Bey'in *Tarih-i Umumî*'si c. 4, s. 397.

358 (Bahr-i Rum – Bahr-i Sefîd) sahilindeki Baslisa memleketi mukabilinde (Cevnü'l-Benâdıka) ağzı garbındaki memlekettir ki zamanımızda buranın padişahı (Richard)dır. (Takvim-i Büldan)

359 (Tarih-i Ebu'l-Fidâ) c. 4, s. 38-39.

360 (Sicilya)'lı (Şerif Muhammed el-İdris) dahi (Nüzhetü'l-müştâk fî İhtirâki'l-âfâk) nam mâruf (Coğrafya)'sını (Sicilya) kralı (Richard) namına telif etmiş idi.

اسلام مجموعه‌سی

شعاری : « دینلی بر حیات ، حیاتلی بر دین » در .

ییل ٥ صایی ٦٠ — ٢٠ شوال ١٣٣٦ / ٨ آغستوس ١٣٣٤ — مدیری : حلیم ثابت

جلد : ٥

قرآن کریم

سورهٔ مائده — مدینهٔ منوره‌ده نازل اولمش یوز یکرمی اوچ آیتك ١٦ نجیسندن ٢٧ نجی آیتك صوکنه قدر مفهوماً ترجمه‌سی [حاشیه‌لی مفهوم قرآندن] مناسترلی مرحوم رفعت

محاوره

بر موجد ایله ملحد آره‌سنده . . . . ش . طارق

دین فلسفه‌سی

احکام دینیه‌ده غایت . . . . . . مدرس : شرف‌الدین

تاریخ

بغداد مدنیت اسلامیه‌سی . . . . . [عراق وبصره سیاحتی] جمیل بن نخلة المدور

غزته‌یه عائد خصوصات ایچون اداره مأمورینه مراجعت اولنور.

نسخه‌سی ١٠٠ پاره‌در — توزیع یری زمان کتبخانه‌سیدر

اسکی نسخه‌لری ٥ غروشدر

نجم استقبال مطبعه‌سی

İslâm Mecmuası

Şiârı: “Dinli bir hayat, hayatlı bir din”dir.

Yıl: 5 **Sayı: 60** **30 Şevval 1336** **Müdürü: Halim Sabit**

8 Ağustos 1334

[8 Ağustos 1918]

Cilt 5

Gazeteye ait husûsat için idare memuru Misak Efendi’ye müracaat olunur.

Nüshası 100 paradır. Tevzî Yeri: “Zaman Kitaphânesi”dir.

Eski nüshaları 5 kuruştur.

Necm-i İstikbal Matbaası

İslâm Mecmuası

Müslümanların fâidesine çalışır. **On beş günde bir çıkar.**

Sayı 60 **30 Şevval 1336 – 8 Ağustos 1334** **Yıl: 5**

KUR'ÂN-I KERÎM

Sûre-i Mâide

Medine-i Münevvere'de nâzil olmuş, yüz yirmi üç âyetten ibarettir.

-Bismillâhirrahmânirrahîm-

(16) Ey ehl-i kitab, sizin kitabınızdan ihfâ ettiklerinizi[361] *beyan ve birçoklarını afveden resûlümüz geldi. (17) Taraf-ı celîl-i ilâhîden nûr, kitâb-ı mübîn vürûd etti. (18) Cenâb-ı Hak kendi rızâ-yı celîline tâbi olanı evvel nûr ile hidayetlendirip irade-i Rabbâniyyesiyle karanlıktan aydınlığa çıkarır ve sırât-ı müstakîme hidayet eyler. (19) Allah, Mesîh ibn Meryem'dir, diyenler kâfirdir. Bunlara de ki: (Allahu teâlânın kudret ve iradetine mâni olacak kim vardır? Cenâb-ı Hak murad ederse gerek Mesîh ibn Meryem'i, gerek anasını ve yeryüzünde olanların cümlesini helâk eder. Semâvât ve arz ile bunların ikisi arasında olanların cümlesi Allah'ındır. Dilediğini dileği üzere halk eder. Zât-ı ecell-i âlâsı her şeye kâdirdir. (20) Yehud ile Nasârâ (Biz Allah'ın oğulları ve dostlarıyız.) derler. Sen onlara de ki: (Madem ki öylesiniz, ne için sizi zünûbunuzdan* **[1148-2]** *dolayı muazzeb eder. Siz de Allah'ın halk ettiği benî beşerdensiniz. Cenâb-ı Hak istediğine mağfiret, dilediğine azâb eder. Semâvât ve arz ve bunlar arasında olanlar Allah'ın mülküdür. Bunların cümlesi de ona rücû eder. (21) Ey ehl-i Kitab! Peygamberlerin fetreti zamanında size hakkı beyan için resûlümüz*[362] *geldi. Tâ ki bize tebşîr ve inzar edici yok idi, demeyesiniz. İşte beşîr ve nezîr geldi. Cenâb-ı Hak her şeye kâdirdir. (22) Musa kendi kavmine (Kavmim, Cenâb-ı Hakk'ın hakkınızda olan nimetini yâd edin ki size yine kendinizden peygamberler, pâdişâhlar geldi ve âlemînden kimseye vermediğini size verdi.*

(23) Ey kavmim, Cenâb-ı Hakk'ın size kısmet ettiği arz-ı mukaddese girin ve duhûlden imtinâ edip geriye dönmeyin ki hâl-i hüsrana münkalib olmayasınız) dediğinde (24) onlar (Yâ Musa, orada cebbârîn vardır. Onlar oradan çıkmadıkça bizler girmeyiz. Onlar çıkarlarsa biz de gireriz.) dediler. (25) Bunlardan Allah'tan korkan ve Allah'ın nimetine mazhar olan iki kişi[363] *Benî İsrail'e dediler ki (Cebbârînin kapısından girin, girince galip olursunuz.) (26) Ve eğer müminlerden iseniz Allahu teâlâya mütevekkil olun. (27) Benî İsrail ise (Ya Musa! Onlar orada bulundukca biz ebeden oraya girmeyiz ve sen Rabbinle git, onlarla mukâtele et. Biz burada otururuz.) dediler.*

361 Yahudiler Tevrat'da mezkûr naat-ı Nebevî'yi ve Nasârâ dahi İncil'de Ahmed nâm resûlün geleceği fıkrasını ketm ettiler.

362 Muhammed aleyhi's-salâtü ve's-selâm

363 Amâlika'yı tecessüse girip onların kuvvet ve kudretlerini haber vermeyen iki mümin.

MUHÂVERE

Bir Muvahhid ile Mülhid Arasında
1

Umumi bir içtima, efkâr ve mezâhib-i muhtelifeye mensup birçok insanları bir araya toplamış bulunuyordu. Yekdiğerine zıt efkâr ve îtikatta bulunan iki kişi; biri muvahhid, diğeri mülhid; ya tesadüfi olarak veyahut kanun-ı ıztırâr mûcibince bir araya gelmiş ve bu sûretle yekdiğeriyle konuşmaya başla[**1149-3**]mışlardı. Gittikçe muhâvere ciddi bir renk alarak en-nihayet cereyân-ı mübâhase medeniyet-i kadîme ve cedîdeye intikal etti; biri şarktan bahsediyor, diğeri garbı tahassürle anıyor; biri garbın terakkiyât-ı maddiyesinden mütehayyir olduğunu söylüyor; öbürüsü de şarkdaki inhitat ve tedenninin daha ziyade akıllara durgunluk verecek bir mahiyette olduğunu, binâenaleyh garbın terakkiyâtından ziyade şarkın inhitâtına hayret etmek lazım geldiğini yana yakıla anlatıyordu. Bu sırada mübâhese epeyce hararetlendi, tam süratle yürüdü, nehirleri geçti, dereleri atladı, müteaddid denizlere daldı ve nihayet cemâhir-i müttefikaya intikal etti. Muvahhid ile mülhid arasında şu yolda bir muhâvere başladı:

Muvahhid: İşittiniz mi? Newyork'ta umumi bir sergi açılıyormuş; birkaç gün evvelki cerâid-i yevmiye telgraf havâdisi olarak yazıyorlardı.

Mülhid: Evet, işittim. Bu ve bunun emsali şeyler için en uzak ve en meşakkatli seferler bile kemâl-i şevk ile kabul olunur; azâb-ı nîrân ıtlâkına sezâ olan meşakk-ı seferiye insana âdeta zevk ve sürûr verir. Nasıl, istiyor musun? Acâib ve garâible memlû olan o memleketlere gidelim, orada şâyân-ı hayret şeyleri müşahede ederek bir takım malumat ile buraya avdet edelim.

Muvahhid: Bu, daimi sûrette nefsimin arzu ettiği, kalbimin bütün iştiyak ile istediği, arkasından can attığı bir şeydir. Gönül arzu ediyor ki o uzak ve maddeten pek ziyade terakki etmiş olan memleketlere gideyim de yed-i kudret-i ilâhiyenin kâinata tevdî eylediği kuvâ-yı tabîiyeyi onların ne yolda istihdam ettiklerini aynen müşahede ederek Sânî-i teâlâ hakkında daha ziyade ilm-i yakîni hâsıl edeyim; işte benim o gibi yerlere gitmekten asıl maksadım budur.

Mülhid: Bu maksad, benim anlamadığım bir şeydir. Lakin ben, çok zaman var ki ehl-i imanın şeâirinden başka bir şey görülmeyen, ezan seslerinden başka bir şey işitilmeyen bu memleketlerden muhaceret etmek istiyorum; çünkü burada her şey günah, keyif ve arzularını yerine getirmek istersen Rabbü's-semânın [**1150-4**] gazabı ile tahvif olunursun; arzu ve şehevât-ı nefsâniyeye tâbi olmak istersen azâb-ı nâr ile tehdit olunursun. Bunun içindir ki, ahalisi mütedeyyin olmayan bir memlekete gitmemi en ziyade teşvik eden, terk-i dindir. Herkesin, enbiyâyı tasdik etmeyerek, daha doğrusu enbiyâ denilen kimselerin sözleriyle mukayyet olmayarak nefsin arzularını ihtiyar etmekte serbest olmalarıdır.

Muvahhid: Azîzim, Rabbü's-semâ dediğin kudret-i nâ-mütenâhiye sahibinin irade-i mutlakası hâricine çıkabilmekliğin mümkün müdür? Her nereye gidersen git! Burada korktuğun gazab-ı ilâhîden kurtulamazsın. Onun iradesi, onun emri, onun hükmü her yerde mevcuttur. Nereye girecek olsan görürsün ki, dağlar onun huzûr-ı azametinde secdeye kapanmış, diller onun zikrini nâtık, meâbid ona ibadetle meşgul!

Cevâmi ve mesâcidden kurtulunca bu defa da karşında kiliseleri görürsün. Evet, buradan çıkınca, semâya doğru yükselen minarelerin sadây-ı ruh-nüvazını kulakların işitmez; fakat bu defa çan sesleri her an seni rahatsız etmekten hâlî kalmaz. Kelâm-ı ilâhî olan Kur'ân'ı duymazsın fakat buna mukabil Tevrat ve İncil'i işiteceğinde şüphe yoktur.

Şu halde nereye gitsen Rabbü's-semânın havf ve azametinden kaçmak imkânı yok. Hatta mütemeddin memleketler hâricinde, ber ü beyâbanda vahşiler ile yaşayacak olsan yine müdîr-i kâinatın, mübdi'-i mevcudâtın, hâlik ve kâhir-i tabiatın zikrini işiteceğine hiç şüphe etme! Göreceksin ki, azâb-ı ilâhiden onlar da korkuyor, onlar da lutf u kerem-i subhânîden istimdâd ediyor, onlar da secdeye kapanıyor, onlar da kemâl-i hürmet ve huzû ile bârgâh-ı ahadiyete ref'-i eyâdi ediyorlar.

Filhakîka, ilimden, meskenden, derâhim ü nukûddan, medâris ü mehâfilden, melâhîden büsbütün hâlî memleketler bulmak mümkündür. Fakat, meâbid-i ilâhiyeden, ibâdât ve taatten hâlî bir yer bulmak mümkün değildir. Nerede insan varsa orada bir nev' ibadet ve iman mevcut olduğu bi't-tetkik anlaşılmıştır. En vahşi akvamda bile Allah ism-i şerîfine delâlet eden elfâz ve kelimâtın **[1151-5]** mevcudiyeti bu fikrin bütün insanlarda fıtri olduğuna delâlet eder. Bir zamanlar, sizin meslekdaşlardan biri de yazmış olduğu bir makaleye şu sûretle nihayet veriyordu: "Din insana mahsus olan bir sıfattır; insan ancak o sıfatla hayvanât-ı sâireden kesb-i imtiyaz eder; din insan ile hayvan beyninde bir hadd-i fâsıl olduğu cihetle insanın bir din ile mütedeyyin olması iktidarı haricindedir. Binâenaleyh insaniyet yaşadıkça din bâkîdir."

Tabiî gördüğünüz ve biliyorsunuz, Büchner, Darwin mezhebini şerh ederken maddiyyûnun herkes nazarında muhakkar olmasından şu yolda şikayet ediyor: "...bugün maddiyyûn... her tür hakarete layık görülüyor; lakin hiç şüphe yok ki, nesl-i âtî, onların şânını yükseltecek, mevkilerini îlâ edecek, onlara layık oldukları mevkii verecektir..."

Fakat zavallı Büchner takdir edemiyor ki istikbal dinindir; fikir ve idrâkin teâlîsi, ilmin terakkisi dine olan ihtiyacı daha ziyade izah ederek fikr-i ilhâdı büsbütün sukût ettiriyor. Herbert Spencer gibi büyük feylesofların "Biz bir taraftan tetkik ve taharrîde ileri gittikce diğer taraftan o nispette derinleşen bütün bu esrâr meyânında bir hakîkat-i vâzıhaya zafer-yâb olduk ki, o da, insanın fevkinde bütün eşyânın menşei olan bir kuvve-i ezeliye ve ebediyenin mevcudiyetinden ibarettir. İlmin terakkisi daha bedîhî bir sûrette ispat ediyor ki, hakikatini anlayamadığımız ve anlayamayacağımız bir vücûd-ı mutlak vardır; bidâyet ve nihayetini tasavvur edemediğimiz bu kudret-i sermediye her yerde tecelli ediyor ve her şey ondan zuhura geliyor, demeleri de fikrimizi teyit eder.

Mülhid: Lakin azîzim, sen de itiraf edersin ki her memleket bir değildir; bugün semâ-yı hürriyetin gölgesi ile şems-i medeniyetin gözleri kamaştıran ziyâsı saltanat-ı diniyenin gölgesini kısaltmış, ziyâsını söndürmüştür.

Muvahhid: Galiba sen ne medeniyetin mânâsından ne de hakikat-i diniyeden haberdar değilsin. Zannediyorsun ki bir milletin esaretten tahlîs-i girîbân etmesi Rabbü'l-âlemîne ubûdiyetten hurûcdur; mahlûkata huzû ve inkıyâddan nefsi men etmesi **[1152-6]** Hâlık'a ibadetten imtinâdır. Evhâm ve hurâfâtı terk etmek, hakâyık-ı müberheneyi de terk etmektir. Eğer böyle zannediyorsan, senin bu zannın en büyük hatadır. Şunu bir hakîkat-i kat'iye olarak bilmelisin ki medeniyet-i fâzılanın binası su ile çamurdan, taş ile demirden değildir. Onun temeli dindir. Enbiyânın şerîatlarıdır. İnsanlar maddi ve manevi neye

mâlik iseler bunların kâffesi telkîn-i dinî eseri olan esasların asren ba‘de asrin tevsîinden başka bir şey değildir. İnsanlar vahdet-i içtimaiyenin esasını, düşünmenin tarîkini o kitaplardan öğrenmişler; sonra düşünmelerini tevsî ede ede bu hâle vâsıl olmuşlardır. Eğer her müddeâmızı garplı bir müellifin sözleriyle teyit etmek lazım ise işte Gustave Le Bon'un ifâdât-ı âtiyesi: "Edyân vesme-i zevâl-nâ-pezîrini medeniyetin kâffe-i anâsırı üzerine vurduğu, insanların ekseriyet-i azîmesini kavânin-i mahsûsasına tâbi tutmakta devam ettiği halde fikr ü nazar neticesi olan mesâlik-i felsefiyenin hayat-ı akvâm üzerinde gayet az bir tesiri görülmüş, bu mesâlikin kâffesi müddet-i kalîle zarfında mahv u nâbud olmuştur. En şedîdü'ş-şekîme devletlerin teşekkülü, medeniyetin hazine-i müşterekesi halinde olan bedâyi-i edebiye ve fenniyenin zuhuru hep edyânın netice-i tesir-i îcaz-nümâsıdır."

Binâenaleyh yalnız şimendiferler, elektrik makineleri, fabrikalar, bankalar hakiki bir medeniyet tesisine kâfi değildir. Hakiki bir medeniyetin vücuda gelebilmesi için bunların yanında ahlâk, adalet, hak, hayır, hasen, teâvün ve tenâsur, vazife ve mecburiyet, hamiyet, insaniyet ve daha emsali kelimâtın mutazammın bulunduğu akâid-i müselleme ve kavîmenin de isbât-ı mevcudiyet etmeleri lazımdır. Bu akâide her hangi bir sebeple şüphe tasallut eder de kâinat ve hayat hakkında peydâ etmiş olduğumuz cümle-i îtikadâtın âheng-i umumisini ihlal edecek kadar mahiyetini tağyîr veya ifsâd eylerse bütün o makineler ve şimendifer ve bankalar hâlâ mevcut olan medeniyeti yıkmak için âfât-ı tabîiyeden bin kere müthiş vesâit-i tahrîbiyeden olurlar. Daha açık söyleyeyim mi? Akâid-i maneviyesi tefessüh, mütezelzil olan bir milletin kemâlât-ı maddiyesi vâsıta-yı tahripten başka bir şey değildir.

Ş. Tarık

[1153-7]

DİN FELSEFESİ

Ahkâm-ı Diniyede Gâyet

Zaman zaman görmekte olduğumuz birçok zevat gibi ahkâm-ı diniyede gâyeti mânâ-yı mâkul ve müdrik olan faydaya hasredenler dinin ahkâm-ı münîfesinin vesâyâ-yı sıhhiye ve içtimaiyeden fark etmeyecek kadar tenzil-i nazar etmiş oldukları gibi enbiyâ-yı kirâmı dahi akıllarını rehber ittihaz etmiş olan hükemâ menzilesine ittirmiş ve min-indillah müeyyed olan bu zevât-ı kudsiyede hiçbir maneviyet ve kudsiyet bırakmamış olurlar.

Mecmuamızın bundan beş numero evvelki nüshasında "Dinin Fen ile Tevfîki" ünvanlı makalemizde bu nokta idi ki müdafaada bulunmuş idik.

Şurası unutulmamalıdır ki evâmir-i ilâhiye fâide-i hayatiyesine binaen icra edilmez, fayda istihsal olunmakla gâyete erilmiş demek değildir. Her hangi bir emr-i dinîde fayda mâkul ve müdrik olmasa da ehl-i imân onu icraya mecbur ve icraya muvaffakiyetle memnun ve mesrurdur. Çünkü onların aradıkları mesela abdest ve zekâttaki gibi zâhir olan fevâid-i sıhhiye ve içtimaiye veya makâdir ve adediyât-ı şer'iyedeki zâhir ve müdrik olmayan fevâid-i hafiyye değil ancak bu fevâidin fevkindeki gâyettir ki o da emr-i ilâhîye imtisâldir. Fayda ile gâyet arasında tesâvî görenlerin mânâ ve faydası mâkul ve müdrik

olmayan taabbüdiyâtı ya gayet ve maksatsız bir hareket olarak yapmaları veya bütün bütün terk etmeleri icap edeceği gibi faydanın fevkinde kudsi bir gayet gözetmeyen bu fikir ashâbınca mânâ ve fâydasıi mâkul ve müdrik olan taabbudiyât ile o faydayı bahşeden her hangi bir tarîk-i gayri şer'îyi mübâdele dahi câiz olmuş olur.

Mesela, namazın faydası ve aynı zamanda gayeti jimnastik olursa yeni İsveç usûlü karşısında bu pek eskimiş olmaz mı?

Ve pek eskimiş olduğu için namazın jimnastiğe terk-i mevki etmesine bir mâni kalır mı? **[154-8]** Evet!.. Abdest, namaz ve oruç gibi vezâif-i diniyede belki fevâid-i sıhhiye ve hac ve zekât vesâir evâmir ve nevâhîde içtimai, iktisadi, bedîî ve siyasi birçok fevâid bulunabilir. Fakat bunların hiçbiri dinen gayet addolunamaz. Dinen fayda başka, gayet başkadır.

Hülasa, bu makaleciğimizi iki söz ile ihtisâr etmek için deriz ki: Her fayda gayet değil, fakat her gayet faydadır. Yahut her faydada gayet yok, fakat dinî her gayette müdrik ve gayrimüdrik fayda vardır.

23 Temmuz 334

Müderris Şerefeddin

TARİH

Bağdat Medeniyet-i İslâmiyesi

Bilâhare gelen valiler dahi bu câmiye itina ettiklerinden evkâfı tevessü ile Basra'nın yegâne bir mevkii olmuş ve büyük davalara bakan dîvanlardan işleri tahfif için buraya nafaka takdir eden ve nihayet iki yüz dirhem veya yirmi dinara kadar hükme mezûn bir kadı[364] tayin edilmiş idi.

Bu câmi-i şerîfi ziyâretten sonra Hazret-i Ali'nin mescidini[365] ziyârete gittim. Buranın sahnı kırmızı ufak taşlar ile mefruş idi. İran ahalisi ve Arapların ehl-i beyt hilâfetine kâil olanları tarafından tahsis edilmiş birçok evkâfı vardır. Gece ve gündüz birçok halk buranın ziyaretiyle teberrük ederler. Ebû Cafer el-Mansur'un Alevîler ile Abbâsîler[366] arasına koyduğu teferruka[367] ve bu bâbda îkâ ettiği tehdîdât bunların hiçbirinde bir tesir hâsıl etmemiş gibidir. Bu mescid-i şerîfin maksurelerinden birinde üzerinde kuru kan gibi bir damga eseri bulunan bir mushaf gördüm ki Hazret-i Osman'ın esnâ-yı şehâdetinde tilavet ettiği Kur'ân-ı Kerîm olduğu[368] söylenmektedir. Buranın ziyaretini itmam ettikten sonra çarşıları dolaştım.

Mâbadı var.

Necm-i İstikbal Matbaası – Müdîr-i Mes'ûl: Halim Sabit

364 Maverdî, s. 123.
365 İbn Battûta, c. 2, s. 10.
366 Suyûtî
367 Mes'ûdî, c. 2., s. 400.
368 İbn Battûta, c. 2, s. 10.

اسلام مجموعه‌سی

شعاری : « دینلی بر حیات ، حیاتلی بر دین » در .

ییل ٥ صایی ٦١ — ٢٢ ذی القعده ١٣٣٦ — ٢٩ آغستوس ١٣٣٤ — مدیری : حلیم ثابت

جلد : ٥

غزته‌یه عائد خصوصات ایچون اداره مأمورینه مراجعت اولنور.

نسخه‌سی ١٠٠ پاره‌در — توزیع یری زمان کتبخانه‌سیدر

اسکی نسخه‌لری ٥ غروشدر

نجم استقبال مطبعه‌سی

İslâm Mecmuası

Şiârı: “Dinli bir hayat, hayatlı bir din”dir.

Yıl: 5 **Sayı: 61** **22 Zilkâde 1336** **Müdürü: Halim Sabit**

29 Ağustos 1334

[29 Ağustos 1918]

Cilt 5

Gazeteye ait husûsat için idare memuru Misak Efendi’ye müracaat olunur.

Nüshası 100 paradır. Tevzî Yeri: “Zaman Kitaphânesi”dir.

Eski nüshaları 5 kuruştur.

Necm-i İstikbal Matbaası

İslâm Mecmuası

Müslümanların fâidesine çalışır. **On beş günde bir çıkar.**

Sayı 61 **22 Zilkâde 1336 - 29 Ağustos 1334** **Yıl: 5**

KUR'ÂN-I KERÎM

Sûre-i Mâide

Medine-i Münevvere'de nâzil olmuş, yüz yirmi üç âyetten ibarettir.

-Bismillâhirrahmânirrahîm-

(28) Musa da (Ya Rabbi, ben kendimden ve kardaşımdan369 başkasına mâlik değilim, bizimle bu kavm-i fâsıkın beynini tefrik eyle.) dedi. (29) Cenâb-ı Hak da (Onlara arz-ı mukaddes haram edilmiştir, kırk sene arz-ı Tîh'de sergerdân kalacaklardır, binâenaleyh ol kavm-i fasıkînden dolayı mahzun olma.) buyurdu. (30) Sen de[370] *ol ehl-i kitab olan evlâd-ı Âdem'in*[371] *kıssasını hak üzere tilavet eyle ki bunlar*[372] *kurbanlarını arz ettiklerinde birinin*[373] *kurbanı kabul olunup diğerininki374 kabul olunmadı. Kâbil Hâbil'e (Ben seni katlederim.) dedi. Hâbil de (Cenâb-ı Hak ancak muttakîlerin kurbanını kabul eder. (31) Sen benim katlime el uzatırsan* **[1156-2]** *ben Rabbü'l-âlemînden korkarım, senin katline el uzatmam. (32) Ben senin ve kendimin günahını yine senin yüklendiğini isterim ki ashâb-ı nârdan sen olasın.) dedi. İşte zalimlerin cezası da budur.*

(33) Kâbil'in nefsi kendi kardeşinin katlini teshil ve tahsin ettiğinden o da katletti ve bu sebeple erbâb-ı hüsrandan oldu. (34) Cenâb-ı Hak da kardeşinin cesedini defnetmeyi göstermek için yerleri kazıyan bir karga gönderdi. Kâbil bunu görünce (Bana yazıklar olsun ki bu karga gibi olup da kardeşimin cesedini gömmedim.) dedi ve nâdim oldu. (35) İşte bu sebebe mebnî İsrâil'e yazdık ki: (Kendisine kısas lazım gelmeyen ve yeryüzünde katli dâî fesad işlemeyen kimseyi her kim katlederse cemî nâsı katletmiş ve bunların ihyâsına bâdî olan kimse dahi cemî nâsı ihyâ etmiş gibidir.) Bunlara mûcizât ile peygamberler geldikten sonra da onların pek çoğu yeryüzünde mahârimi israf ettiler. (36) Hudâ ve resûl ile muharip olanların ve yeryüzünde fesada sa'y edenlerin cezaları katl yahut salb yahut çapraz olarak el ve ayaklarını kat' veyahut.

369 Harun aleyhi's-selâm
370 Muhammed aleyhi's-selâma hitap.
371 Kâbil ve Hâbil'in
372 Kâbil ile Hâbil
373 Hâbil'in
374 Kâbil'in

DİN FELSEFESİ

Muhâvere
Bir Muvahhid ile Mülhid Arasında[375]
2

Azîzim sana daha açık söyleyeyim:

Medeniyet demek, din demektir; din olmadıkça medeniyet teessüs edemez, çünkü insanlar müctemian yaşamak fıtratında halk olunmuşlardır. Hiçbir fert yalnız başına ihtiyacâtını temine muktedir değildir. Bir lokma ekmeğin husûlü için birçok kimselerin mesâîyi müşterekelerine ihtiyaç vardır. Halbuki böyle bir **[1157-3]** arada yaşamağa mecbur olan kimselerin bir takım kuyud u şurut ile mukayyet olmaları, herkesin daire-i hareketi taayyün etmiş bulunması lazımdır ki, herkes kendi daire-i hareketini tecavüz etmemekle cemiyetin ahengi muhafaza edilebilsin! Böyle olmaz da her insan istediği gibi hareket edecek olursa nizam ve intizam kalmaz, aralarında münâzaa ve mukâtele zuhur eder. Cemiyetin devamı mümkün olamaz.

Bunun içindir ki cemiyet halinde yaşayan heyetler bir takım mütekabil hukuk ve vezâifle yekdiğerine merbutdur. Herkes bir vazife ile mükellef ve buna mukabil bir hakka mâliktir. Efrâda, cemiyete mahsus haklar olduğu gibi, efrâdın yekdiğerine, cemiyete cemiyetin efrâda karşı îfâsıyla medyun ve mükellef bulunduğu bir takım vazifeleri vardır. Efrâd, yekdiğerinin kuvâ-yı fikriye ve melekât-ı akliyesine, hasâis-i insaniyesine, nâ-mütenahî bir kıymeti hâiz bulunan şeref-i insaniyesine, elhâsıl hukûk-ı zâtiye ve tabîiyesine riayet; birbirlerine muâvenet etmekle muvazzaf ve hükûmete karşı da itaat vazifesiyle mükelleftir. Hükûmetin vazifesi de efrâdın her türlü hukukunu temin ve himaye ederek asayiş-i dahilîyi muhafaza, tecavüzât-ı hariciyesi def'dir.

Cemiyetin devam ve bekâsı, temin-i saadeti ancak içtimai olan bu hakların, bu vazifelerin taht-ı muhafazada bulunmasına mütevakkıfdır. Bu ise herkesin kendi hakkını taht-ı emniyette bulundurmak ve başkalarına karşı medyun olduğu vezâifi îfâ etmekle mümkün olabilir. Hak ile vazife yekdiğerinden infikâk edemeyeceği cihetle insan ne kendi hakkını ihlal ettirmeli, ne de gayrın hakkını pâymal etmelidir. Çünkü bunların biri zayi olunca diğeri de mahvolur gider. Yalnız kendi hakkını muhafaza edip de başkalarının hukukuna riayet etmemek, yahut başkalarına karşı medyun olduğu vezâifi îfâ edip de kendi hukukunu pâymal ettirmek gibi haller intizam ve asayiş-i cemiyetin ihlaline sebeptir. Binânealeyh cemiyet-i beşeriyenin devam ve bekâsı, muhafaza-i asayiş ve intizamı gerek cemiyetin, gerek efrâdın hak ile vazifeden ibaret bulunan tarîk-i müstakimden inhiraf etmemesine mütevakkıfdır.

[1158-4] Halbuki: Bu vazifeleri, bu hakları insanlara talim eden ancak dindir. Ulûhiyet ve mesuliyet-i uhreviye fikirleridir ki insanları hayatı bahasına olsa bile îfâ-yı vazifeye sevk eder. Cenâb-ı Hakk'a iman ve muhabbeti olmayan bir insan için vazifede bir kudsiyet olamaz. Böyle adamler zâhiren vazifeşinas, vatanperver görünseler de hakiki bir sûrette vazifeşinas, fedâkâr olamazlar. Çünkü vazife insanlara fedâkâr olmayı, yerine göre fedâ-yı nefs ve her vakit için ihtirâsâtını tahdit etmeyi emreder. Halbuki Allah'a, peygambere, yevm-i âhirete imanı olmayan bir insan için yegâne bir şey varsa o da ihtirâsâtını tatmin

375 Muvahhid hâlâ sözünü bitirmemişti.

etmek, şehevât-ı nefsaniyesini mümkün olduğu kadar teskin eylemektir. Onun için vazife, hak, adalet, insaniyet, fazilet, ahlâk gibi kelimeler boş şeydir.

Şimdi tasavvur et! Bir cemiyette bu gibi adamların adedi tekessür ederse o cemiyette hak ile vazife taht-ı emniyette olur mu? Bunlar emniyet altına alınmazsa o cemiyet nasıl temeddün edebilir?

Binâenaleyh hakiki bir medeniyetin teessüs edebilmesi için mutlaka din lazımdır.

Ş. Tarık

İSLÂM İNTİBAHI

"اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَاِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ"[376]

Âyet-i celîlesinde cumhur-ı müfessirîn "zikr"den murad Kur'ân'dır demişler. Kur'ân-ı Kerîm ise din-i mübîn-i İslâm'ın esası olup tebdil ve tağyirden masun, her nev' tecavüzden mahfuz olduğu Hâfız-ı mutlak tarafından va'd ü beyan buyurulmuştur.

Din-i mübîn-i İslâm ile mütedeyyin olan bütün müminler bu sûretle iman etmiştir. Ve bu imanları esas itibariyle berâhin-i kâtıaya müstenid olduğu cihetle lâ-yetezelzeldir. Hiçbir sûretle itiraz kabul etmez ve iştibah olunacak noktası yoktur. Mümin muvahhid olan bütün Müslümanların bu husustaki kanaatleri (ister âlim ister cahil derece-i imanda müsâvî) gayet samimi ve derûnîdir. Her mümin İslâmiyet'in saadet-i dünyeviye ve uhreviyeyi mütekeffil bir din olduğuna bir îtikad-ı tam ile kânî, bir iman-ı kâmil ile mümindir.

[1159-5] İmanın şu noktasındadır: Kelâmiyyun الايمان لا يزيد ولا ينقص diye kaydediyorlar. Yani esâs-ı din olan Kur'ân-ı Kerîm'in hiçbir gûnâ tesir-i harici ile tagayyür ve tebeddül etmez îtikadı hususunda kâffe-i ehl-i imanın derece-i tasdikleri ziyade ve noksanı kabul etmez.

Kur'ân-ı Kerîm'in ve dolayısıyla din-i İslâm'ın min-tarafillah mahfuz olması hususunda ulemâ-i İslâm'ın nokta-i nazarı İmam Bukâî diyor: Kur'ân mahfuzdur. Zira hakikattir. Hak ve hakikat ise daima mahfuzdur; yani lâ-şey ve mechûl-i mutlak âleminde gayb olamaz; uzun ve kısa bir zamanlar için mektum olabilir; âlem-i nisyanda asırlarca da kalabilir; lakin külliyen mâdum olmak ihtimali yoktur; zira hayat-ı beşer hak ile kâimdir.

İbnü'l-Arabî de diyor: Kur'ân mahfuzdur; zira haktır, nizâm-ı âlem ise hak ile kâimdir; nizâm-ı âlem mevcut iken Kur'ân mahfuzdur. İnsanların bâtıla saptıkça hakka karşı kin ve husumet beslemeleri; hakkı inkâr olmayıp, belki haktan inhiraf ettiklerinden nâşî vicdanlarında hissettikleri âlâm-ı mesuliyete mukabil bir teskin-i nefs ve tesellidir; yoksa esas itibariyle hakkı inkâr değildir. Basiretten mahrum olanların hakkı görmemeleri basardan mahrum olanların ziyâ-ı şemsi görmekten mahrumiyetleri gibidir.

Öteden beri bedhahân-ı İslâm'ın yirminci asırda İslâmiyet'e ve dolayısıyla Müslümanlara karşı aldıkları vaziyet bihakkın tetkik olunup da her cihetten etrafıyla mülâhaza olunduk-

376 Kur'ân-ı Kerîm, Hicr-XV, 9: Kur'an'ı kesinlikle biz indirdik; elbette onu yine biz koruyacağız.

tan sonra; mûterizlerinde ahvâl-i ruhiyeleri nazar-ı itibara alınarak ister dost ister düşman sıfatıyla bu bâbda meydana koydukları kavlî ve fiilî eserler kemâl-i basiretle tahkik edilecek olursa; silsile-i vekâyi; hakikate din-i İslâm'ın min-tarafillah mahfuz olduğunu tamamıyla ispat edeceği âşikârdır: Krallar; kraliçeler; rical-i düvel ü hükümât, cemiyetler; şirketler kanunlar; muahedeler; papazlar? Profesörler, hatta tüccarlar[377] ve bankalara varıncaya kadar [1160-6] kâffesi din-i İslâm aleyhinde birer vazife ile muvazzaf oldukları gibi bütün ciddiyetleriyle İslâmiyet'in mahvını gaye ittihaz ederek asırlarca sarf-ı mesai ettikleri halde, elhamdülillah, sümme elhamdülillah, İslâmiyet yine bâkî, kendileri mahv u muzmahil olmakta olduklarını ayne'l-yakin müşahade ediyoruz. Artık burada bu hakikati muhakemeden acz derecesinde teannüd etmek âdeta cinnettir. Bu bâbda yalnız izah olunacak cihet esasen din-i İslâm'dan mahrum olup da bedhah olanlar ile, dost olduğu halde bedhahlar sırasına geçenlerin beynini tefrik etmek icap eder. Zira bunlar meyânında gayet mühim fark vardır: Birincileri haktan inhirafta teannüdü ihtiyar ve taabbüd etmekte olduğu ekânimi de göz boyası makamında istîmal sûretiyle vicdanı iğfâl ve nefsini teskin ile uğraştığı gibi, herkese gelişigüzel, gülünç ve mânâsız mugalatalar serdetmekle muhakemesizliği sayesinde hak kazandığı ve dûçar-ı mukavemet olduğu takdirde kuvvetle hak kazanacağını bir kanaat-ı kâmile ile ileri sürmektedir. Şu sebebe müsteniddir ki: Hıristiyan papazları şark milletleri meyanında dinlerini telkin ve tebliğ ettikleri sırada her şeyden ziyade nasrâniyetin ulviyetine şahit olarak din-i nasârâya mensup devletlerin kudretinden bahs ile; şarka tasallut ve istila etmekte olduklarını serd ederek; avâmın ezhanına tehdit kapusundan hulûlu esas meslek ittihaz etmişler. Bilâhare bu zihniyetin yalnız avam muhitinde değil. Şarkın havassı ezhanında dahi icrâ-yı nüfuz etmekte olduğunu bi'l-müşahade sırası geldikçe hükûmetlerinin fiilen müzaheretlerinden dahi istifade etmişlerdir. Umum Hıristiyan devletlerinin şarkta takip etmekte oldukları siyasetleri ve bilhassa şarklılara karşı muameleleri nazar-ı itibara alınırsa bu müddeayı tamamıyla ispat eder. İkincileri ise öteden beri kendinin sâlik ve ananâtıyla [1161-7] merbut bulundukları din-i Ahmedî ile mesut olduğu cihetle İslâmiyet aleyhinde garbîler tarafından tenkit şeklinde müfsidane telkinâtın devamı tahdiş-i ezhanı bâis olacağını zihninde büyüttükçe havsalasına sığdıramayıp hakka karşı iştibahın ihtimalini dahi tasavvur edememekte fevkalade hassas bulunarak îtidalini muhafaza edemediğinden, bazen muteriz ve baze müctenib sıfatıyla galiba bilâ-muhakeme ortalığa atılanlardır.

Abdürreşid

Mâbadı var.

Darü'l-Hikmeti'l-İslâmiye Küşâdı Münasebetiyle

Garp hükemâsından bazılarının insanı "hiss-i diyânetle muttasıf bir zî-hayat" diye tarif ve tavsif etmeleriyle fuzalâ-yı İslâmiyeden Râgıb İsfahanî ve İmam Gazzâlî gibi esâtizenin

377 Avrupa'da birçok bankalar ve ticarethaneler dairelerine istihdam için Müslümanlardan kimseyi kabul etmemek üzere meşrûta yapmışlardır: Fransa'da Credit Lion Bankası ve Rusya'da en büyük ticarethanelerden olan "Gobkin Kozinstof" ticarethanesi, hatta Osmanlı Bankası'nın Rus Çarlık hükümetine Müslümanlara mukabil şampiyonluk vazifesi gördüğü muhakkaktır.

İngiltere Kraliçesi Viktorya Bible Evangelist Cemiyeti fahri reisesi idi. Rus kraliçeleri umumiyetle misyoner cemiyetlerine reise bulunurlar, hatta Nasrâniyete icbar hakkını hâiz idiler.

iman-ı billahın tabiat-ı beşeriyede fıtri olduğu hakkındaki ifadeleri mealen tetabuk etmiş ve bu hususta şark ve garp ulemâsının ârâ vü efkârı birleşmiştir.

Filhakîka ulûhiyetin kendi üzerindeki kuvve-i kâhire ve müdebbiresine karşı bütün ömründe bîhis kalmış olan herhangi bir ferd-i beşeri çaresizlik içinde kalınca Hâlik teâlâya olan râbıta-i ezeliyesini duymaya başlar ve serâpâ kalbî bir ibtihal tufanı içinde kalır.

Münkir-i ulûhiyet geçinenler felaket zamanlarındaki bu rücûlarıyla, felaket-zedelikleri itibariyle şâyân-ı merhamet olurlarsa aynı zamanda bu halleriyle gülünç bir levha teşkil ederler. Şurasını sûret-i mutlakada diyebilirim ki vücûd-ı ilâhîye olan iman kuvvetinde Firavunlar, Nemrutlar da dâhil olduğu halde hiçbir münkir adem-i vücûd-ı ilâhîye asla kanaat getirmemiştir. Her kalb-i beşeri binlerce şübühat ve tereddüdât içinde olsa da her zaman ondan gelecek bir sadâya muntazır ve her vakit onun vücudunu müterakkıbdır. Bu zalâm-ı şübühat altında nûr-ı imanın parladığını zaman zaman görür ve **[1162-8]** ve zulmetlerin ârızî olup kalbinden içeriden içeriye gayrikâbil-i nüfuz bir iman tabakası olduğunu kuvvetle hisseder.

Fakat maatteessüf şunu itiraf ederiz ki son zamanlarda telkinât-ı diniyede lazım olduğu gibi hareket olunmadığından gençlerimizde bir buhran-ı dinî baş göstermiş ve iyi ve fena hiçbir terbiye görmemiş olanlarımız dahi yalnız irşâdât-ı fıtriye ve kalbiyeleriyle kalmıştır. Bundan başka dünyanın her tarafında dinimiz aleyhinde neşrolunan yığın yığın kitap ve gazeteler dahi bu dahilî vezâifden başka ulemâmıza harici mühim bir vazife daha tahmil eylemekte bulunmuştur.

Din-i mübîn-i İslâm insanları Cenâb-ı Hakk'a rabt ü îsal eden yegâne din olmak ve şerîatımız her noktada kavâid-i hayatiyeye muvâfık bulunmak hasebiyle dinimizi neşr ü müdafaa mevkiinde bulunanlarımızın sâir edyân müdâfîlerinden daha pek çok kolay mevkide olduklarında hiç şüphe yoktur. Seyyid Cemal Afganî ve Şeyh Muhammed Abduh gibi bazı zâtların dini müdafaaları ve hususiyle bu ikinci zâtın Fransa'nın esbak hariciye nazırı Hanotaux'ya yazmış olduğu müdâfaanâmeyi Hanotaux'nun dahi tasdik etmiş olduğu sözümüzün bir burhan-ı fiilîsidir. En iyi tahsil görmüş lordların ve dünkü gazetlerde kemâl-i iftihar ile okumuş olduğumuz Habeş kralının ihtidaları dahi dinimizdeki zindeliğin ayrıca bir delilidir.

Dâhil ve harice karşı dinimizi neşr ü tebliğ ve matâin ü itirazâtı redd ü müdafaa vazifeleri bu kere uhdelerine resmen tevdî edilmiş olan Darü'l-Hikmeti'l-İslâmiye âzâsının muvaffakiyetlerini Cenâb-ı Hak'tan temenni eder ve hakîm-i asr Şeyhülislâmımız Musa Kâzım Efendi hazretlerine dâr-ı mezkûru tesis ve küşâd buyurmuş olduklarından dolayı kendilerine burada alenen teşekkürü vecîbeden biliriz.

19 Ağustos 334

Müderrislerden: Şerefeddin

Necm-i İstikbal Matbaası – Müdîr-i Mes'ûl: Halim Sabit

اسلام مجموعه‌سی

شعاری : « دینلی بر حیات ، حیاتلی بر دین » در .

ییل ٥ صایی ٦٢ — ١٢ ذی الحجه ١٣٣٦ — ١٩ ایلول ١٣٣٤ — مدیری : حلیم ثابت

جلد : ٥

قرآن کریم

سورهٔ مائده — مدینهٔ منوره‌ده نازل اولمش یوزیگرمی اوچ آیتك ٣٧ نجیسندن ٥٦ نجی آیتك صوکنه قدر مفهوماً ترجمه‌سی [حاشیه‌لی مفهوم قرآندن] مناستر‌لی مرحوم رفعت

اسلام انتباهی

انا نحن نزلنا الذکر وانا له لحافظون . . . . . عبدالرشید

اسلامده سعی و عمل . . . . مدرس : شرف‌الدین

تاریخ

بغداد مدنیت اسلامیه‌سی . . . . . [عراق و بصره سیاحتی]
جمیل بن نخلة المدور

غزته‌یه عائد خصوصات ایچون اداره مأمورینه مراجعت اولنور.

نسخه‌سی ١٠٠ پاره‌در — توزیع یری زمان کتبخانه‌سیدر

اسکی نسخه‌لری ٥ غروشدر

نجم استقبال مطبعه‌سی

İslâm Mecmuası

Şiârı: "Dinli bir hayat, hayatlı bir din"dir.

Yıl: 5 **Sayı: 62** **13 Zilhicce 1336** **Müdürü: Halim Sabit**
19 Eylül 1334
[19 Eylül 1918]
Cilt 5

Gazeteye ait husûsat için idare memuru Misak Efendi'ye müracaat olunur.

Nüshası 100 paradır. Tevzî Yeri: "Zaman Kitaphânesi"dir.

Eski nüshaları 5 kuruştur.

Necm-i İstikbal Matbaası

İslâm Mecmuası

Müslümanların fâidesine çalışır. **On beş günde bir çıkar.**

Sayı : 62 **13 Zilhicce 1336 – 19 Eylül 1334** **Yıl: 4**

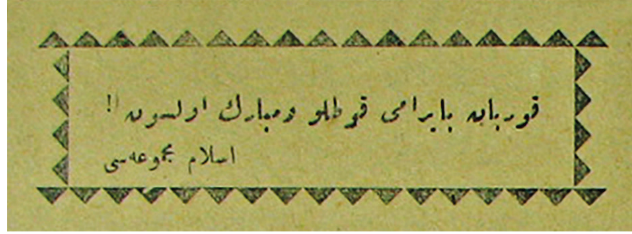
قوربان بایرامی قوتلو و مبارك اولسون!
اسلام مجموعه‌سی

Kurban bayramı kutlu ve mübarek olsun!
İslâm Mecmuası

KUR'ÂN-I KERÎM

-Bismillâhirrahmânirrahîm-

Diyardan diyara nefy[378] *olunmaktadır ki bu cezalar kendileri için dünyada zül ve hakaret olup âhirette de bunlara azâb-ı azîm vardır. (37) Ancak kendilerini siz tutmazdan evvel tevbe edenleri Cenâb-ı Hak affeder. Malumunuz olsun ki Allahu teâlâ Gafur ve Rahîmdir.*

(38) Ey müminler, Allah'tan korkun ve rızasını tahsile vesile arayın ve yolunda mücahede edin ki felâh bulasınız. (39) İnaden inkâr ile küfür edenler velev yeryüzündeki eşyanın cümlesine mâlik olsalar da bunların kâffesini ve emsalini azâb-ı kıyametten halâs için feda etseler asla kabul olmayıp yine elemli azaba dûçar olacaklar. (40) Ve nardan çıkmak isteyip bir türlü çıkamayacaklar ve orada mukim-i azab olacaklardır. **[1164-2]**

(41) Sârik ve sârikanın[379] *sirkatlerine cezâen ve ukûbet-i İlâhîye olarak ellerini kesin. Cenâb-ı Hak hükmünde galip ve hikmetinde musîbdir. (42) İş bu sirkat zulmünü irtikabdan sonra tevbe edenin ve ıslah-ı nefs edenin Gafur ve Rahîm olan Hak teâlâ hazretleri tevbesini kabul eder. (43) Bilir misin ki semâvat-ı arzın padişahı Cenâb-ı Hak'dır ve her şeye kâdirdir. Her dilediğine azab ve her istediğini mağfiret eder.*

(44) Ey Resûl,[380] *küfre müsâraat edenlerden ve ağızlarıyla iman ettik deyip de kalben iman etmeyenlerden ve Yahudilerden olup tekzib için dinleyenlerden ve*

378 Eğer adam katledip mal almazsa yalnız katli, eğer hem katleder hem mal isterse hem katl hem sulb, eğer yalnız mal alıp katletmemiş ise sağ eliyle sol ayağın kat'ı ve yalnız fesad etmiş ise nefy ile ceza olunur.

379 Bir mahall-i muhazzerden gizli olarak nisab miktarı şey çalanlar – nisab miktarı demek mezheb-i Hanefî'de on dirhem miktarıdır.

380 Yâ Muhammed makamındadır.

hilâf üzere nakl-i kelâm edenlerden ve (Eğer bizim dediğimizi derse tutun, hilâfını tutmayın.) diyerek senin hak kelâmını vaz'ından tağyir ile tahrif eyleyenlerden dolayı mahzun olma ki Cenâb-ı Hak her kimin küfür ve dalâlini murad etmiş ise sen onun def'ine kadir değilsin. Bunlar da kalplerinin tathirini Cenâb-ı Hakk'ın murad buyurmadıklarıdır. Bunlar için dünyada zül ve ihtikar ve âhirette cehennemin azâb-ı azîminde karar vardır. (45) Onlar kizb için dinlerler ve haram, rüşvet yerler, sana gelirlerse beynlerinde hükmet, yahut îraz ile onlardan îraz edersen sana bir zarar edemezler. Eğer hükmedersen kemâl-i adl ile hükmet ki Cenâb-ı Hak hükmünde adledenleri sever. (46) Yanlarında ahkâm-ı İlâhîyeyi hâvi Tevrat olduğu halde seni nasıl hakem ittihaz ederler, sen de onların kitaplarına muvâfık olarak hükmetmiş iken yine îraz ederler. Ne çare ki onlar imansızdırlar. (47) Biz onlara Hakk'a hâdi ve keşf-i zulümât için envârı hâvi Tevrat'ı inzal ettik ki emr-i Hakk'a münkad olan enbiyâ ile zâhidleri ve ulemâsı Yahudilere onunla hükmedip ahkâmını tahriften muhafaza ile bilâ tağyir emr-i Hak olduğuna şahid idiler. Siz nâsdan değil benden korkun da âyâtımı değersiz şeyler için tahrif ve istibdal etmeyin. Kim ki Allah'ın **[1165-3]** *inzal buyurduğu ahkâm ile hükmetmezse kâfirîndendir. (48) Onlara nefse nefisle, göze gözle, buruna burunla, kulağa kulakla, dişe dişle, yaraya yarayla kısası yazdık. Kim ki bu kısasları affederse mücrimîn günahına keffaret olup onu beriü'z-zimme kılar. Kim ki Allah'ın inzal ettiği ahkâm ile hükmetmez ise zalimîndendir. (49) İsa ibn Meryem'i Tevrat'ta onları musaddık olarak enbiyâ âsârına tâbi kılıp tarik-i hakka hâdi ve keşf-i zulümât eden nuru hâvi İncil'i verdik ki bu da Tevrat'ı musaddık bir berat-ı hidayet ve ehli takvaya mev'ize ve nasihattir. (50) Ehl-i İncil dahi Allah'ın inzal buyurduğu bu kitapta ahkâm ile hükmetmezse fasikîndendir.*

(51) Sana da[381] *kitaplardan ellerinde bulunanları musaddık*[382] *ve tağyirden muhafaza ile tahrifatını beyan eden ve hak üzere mebnî bulunan kitabı*[383] *inzal ettik. Allah'ın inzal ettiği bu ahkâm ile onların beyninde hükmet. Onların hevâlarına tâbi olmayıp hükm-i hakka meylet. Sizden*[384] *her peygambere bir şerîat ve tarikat verdik. Eğer Cenâb-ı Hak murad etseydi sizi bir ümmet ederdi. Lakin size verdiklerinde tecrübe ve temyiz için böyle yaptı. Binâenaleyh a'mâl-i hayriyeye mübâderetle ihrâz-ı fezâilde müsabaka edin ki cümlenizin rücûu Cenâbı Hakk'adır. Ve hükm-i şerîattaki ihtilafınızı da o bildirir. (52) Onların hevâlarına tâbi olmayıp Allah'ın inzal buyurduğuyla*[385] *hükmet ve Cenâb-ı Hakk'ın inzal buyurduğu ahkâmın bazılarından sana sarf-ı nazar ettirmelerinden hazer et. Eğer senin hükmünden îraz ederlerse malumun olsun ki onların bu îrazları ve bazı günahları sebebiyle Cenâb-ı Hak onların ukûbet-i nasiplerini verir. Bunların ekserisi fasıklardandır. (53) Onlar cahiliyet* **[1166-4]** *hükmünü mü isterler? Ehl-i yakîn olanlar için Allah'tan ahsen sâhib-i hüküm kim olabilir? (54) Ey Müminler! Yehûd ve Nâsarâyı dost ittihaz etmeyin. Onlar birbirinin dostu ve sizin muhalifinizdirler. Sizden her kim ki onlar-*

381 Muhammed aleyhi's-selâm

382 Tevrat ve İncil vesâir kütüb-i semâvîyeyi musaddık

383 Kur'ân-ı azîmü'ş-şân

384 Umum nâsa hitap

385 Kur'ân ahkâmıyla

la dostluk ederse o da onlardandır. Cenâb-ı Hak bu zalimlere hidayet etmez. (55) Kalplerinde maraz-ı nifak olduğundan onlarla dostluğa müsâraat edip (Korkarız ki bir inkılâp ile İslâm mağlup olur.) diyenleri de görürsün. Cenâb-ı Hak ise kaviyyen İslâm'a fetih ile imdâd ve taraf-ı celîlinden bir emirle müşkülâtı küşâd edip onların nefislerindeki sırlar âşikâr olmakla ettiklerine nâdim olurlar. (56) Bu halde müminler de birbirlerine (Bunlar şiddetli yeminlerle Allahu teâlâya kasem edip biz sizinle beraber ve müminleriz, diyenler değil midirler?) derler. İşte bu münâfıkların amelleri bâtıl olup kendileri erbâb-ı hüsrandandırlar.

İSLÂM İNTİBAHI

اِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَاِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ

Başı 61'inci sayıda

Aynı zamanda bir diğeri de yine aynı hassaslık neticesi olarak öbür kardeşini tekfire kadar cesaret eder. Bu hâl-i esef-i iştimâl her iki tarafa da esasen hariçten sirayet etmiş mefkûrelere mağlubiyetten nâşî biri mûteriz diğeri muhteriz vaziyeti mecburiyetinde kalmış olduklarından güya İslâmiyet'e bir noksan ârız olmuş yani olacakmış hülyasıyla ıslah ve ikmâline kadar yeltenmek derecesinde sarf-ı efkâr ederek küstahâne cesarette bulunurlar. Bazı âharlar da kimi müçtehit ve kimi mülhem olarak İslâmiyet'te ziyade ve noksan mâkul ve gayr-ı mâkul gibi şeyler aramaya kalkışırlar. Umumiyetle bu gibi ahvâl-i ruhiye tetkik olunursa hariçten gelme manevi bir tasarruf neticesi olduğu tebeyyün eder. Ekseri nefislerinde hissettikleri taksirâtı din-i İslâm'a isnat ile kendini teskine çalışırlar.

Biz bugün için akvâm-ı İslâmiye'nin inhitâtını itiraf etmekle beraber, din-i İslâm'da inhitat sözünü hiçbir zaman kabul etmeyeceğiz. Zira esâs-ı din bidâyet-i İslâm'da ne ise yine odur. İnhitat dinin sâliklerinde olabilir. [1167-5] Amma dinde değil. Hurâfâta din ıtlâkı câiz olamaz hurâfat ile dine itiraz olunamaz.

Akvâm-ı İslâmiyenin sebeb-i inhitâtında yani asr-ı hâzırın terakki ve teâlî nâmına kabul ettiği hısal-ı medeniyle ve ulûm-ı hâzıradan mahrumiyetine gelince, bu bâbda dahi yalnız İslâmları muâheze etmek de zaten doğru olamaz, zira umum akvâm-ı şarkiyenin aynı inhitâta mahkûm oldukları gibi, seksen milyon büyük Rusların yüzde doksanı muhakkak aynı mahrumiyetle müpteladır. Diğer akvâm-ı medeniye-i garbiyenin ekseriyet-i külliyesi umumiyetle Hıristiyan oldukları halde yine o mahrumiyette bizimle müşterektirler.

Şu sûretle mülâhaza olundukta din ile inhitat ve irtikâ meyânında alaka aramak tamamıyla doğru olamayacağı gibi akvâmı dahi doğrudan doğruya muâheze etmek biraz da muhakemesizlikten ileri gelir. A'dâmızın din-i İslâm'a karşı bilâ-şuur bir kin ve husumet ile müptela olduklarından, şuûn ve hâdisât-ı şarkıyeyi kendi zihniyetlerine göre tefsir ederek Müslümanlarda görmek istedikleri meskenet-i hazaleti bilâ-perva şerîata atfederek, kendi özürlerine muvâfık bu meseleyi bir safahat-ı edebiye, felsefe-i ilmiye gibi icat ettiler. Şüphe yoktur ki itikatlarını takviye edecek şeyleri de tabiatlarında bulunan akvâm-ı

İslâmiye'de buldular veya icat ettiklerini bedhahâne bir nazariye ile vahyi münâkaşata boğarak hurdabîn olan ezhanı teşvîş, tağlîte muvaffakiyet ibraz ettiler. Zira karşılarında bulunanların ekseri ruh-ı meseleyi idrakten âciz, kendi dininin dahi künhüne vakıf olacak derecede muhakeme meziyetlerinden mahrûm olduklarından mâadâ, bazıları inkâr olunamaz îtikadât-ı diniyenin hâdisat-ı içtimada tesiri olabilir, fakat istidâd-ı beşeriyeyi mahv ve mahiyet-i tabîiyesini tebdil edecek derecede değildir.

Mesrûdat-ı mâsebak hakku'l-insaf mülâhaza olunduktan sonra nazar-ı itibara alınacak cihet, din-i İslâm'ın hiçbir gûne irtikâya mani ve inhitâta bâis olmadığı gibi hiçbir cihetten ıslaha dahi ihtiyacı olmadığı tebeyyün eder. Yalnız Müslümanlar nefislerini ıslah etsinler, bi-hakkın Müslüman olsunlar, en iyi bir adam olurlar. [1168-6] Değil yalnız Müslümanların, umumiyetle akvâm-ı şarkiyenin bugünkü hali gayr-ı tabiîden istihlâsı için her şeyden mukaddem garbın tasallut zihniyetinden halâs olmaları lüzumu mübremdir. Zira milletlerin irtikâsı için zihniyetin müstakillen inkişafı şart olduğu gibi, irtikânın tâmimi de milletin ruhunda tecelli eder.

Şu noktayı nazar-ı itibara aldıklarından dolayı, Japonlar milletlerinin teâlîsi için en kısa zaman zarfında en büyük muvaffakiyâta mazhar olmuşlar. Çinlilerin Hintlilerin teâlîsine mani olduğu zannolunan Buda ve Konfüçyüs mezhepleri Japonların terakkisine mani teşkil etmemiştir. Zaten şarkın gayrimüslim akvâmında olan ittihad ve inhitat esbâbını teftişte Avrupa mütehassisîn-i ilmiyesi o kadar tehâcüm ve tehâlük göstermiyorlar. Şu noktayı dahi nazar-ı dikkate alacak olursak, ulemâ-i garbiyenin, esbâb-ı inhitâtı yalnız Müslümanlarda arayarak İslâmiyet'e isnat etmeleri, ne maksada mebnî böyle bir felsefe icadına lüzum hissettiklerini pek açık gösterebilir. Şu halde İslâmiyet'in bu gibi tecâvüzâta hedef olmasından o kadar endişeye lüzum olmayacağı gibi, Müslümanların da inhitat ile inhidâmından dolayı fazla merak olunur bir şey yoktur. Asıl endişe olunacak cihet: Bugün Müslümanların İslâmiyet'ten uzaklaşmalarıdır. Esasen Müslümanların münevveru efkârı İslâmiyet'ten uzaklaştıkça mahrumiyete katlanacaktır. Bugün başımıza gelmekte olan felaketlerin kısm-ı küllîsi İslâmiyet'in adem-i müsaadesinden değil bi-hakkın Müslüman olmadığımızdandır.

Abdurreşid

İslâm'da Sa'y ve Amel

Amele kıymet vermekte Hristiyanlık ile taban tabana zıt olan İslâmiyet'te sa'y u amel; değil Avrupalılarca, birçok mensubîn-i İslâmca dahi hakkıyla takdir olunamamıştır.

Kesb-i helâlin nafile ibadetten efdal olduğunu ilan etmiş olan şâri'-i İslâmiyet, İslâmları nîm-mürde değil; zinde, ilelebed zinde istiyor. [1169-7]

Kurûn-ı vustâda papazların servet ve işsizliklerinden şikayet edilirken, ulemâ-yı İslâmiye'nin kısm-ı âzamı bir sanatla iştigal ediyor, bir taraftan da neşr-i din ve ulûm ediyorlardı. Bunların içinde fakr u zaruretlerine rağmen padişahlar tarafından vukû bulan atiyyeleri reddedenler dahi görülüyor idi.

Maksad-ı asliyeleri neşr-i din ve ulûm olan bu zatların ufak bir sanatla iştigalleri izzet-i nefislerini muhafazaya kâfi olduğu gibi sa'y u ameli terk etmemiş olmaları dahi tamamıyla ruh-ı dine muvâfık harekette bulunmalarını temin ediyor idi.

Herkesi sa'y u amel ile mükellef kılan vesâyâ-yı diniye velev bir gün olsun bâr-ı maîşetlerini dûş-ı halka tahmilden dolayı kendilerini büyük bir endişe ile karşı karşıya getirmiyordu.

Ekâbir-i fukahâ-i Hanefîden (Ebu'l Hasan el-Kudûrî) o vakit merkez-i hilâfet olan Bağdat'taki mağazasında talebesine ders veriyor ve ara sıra gelen müşteriler ile meşgul olmak için dersten kalkmasını tamamen istifadelerine mâni bulan talebesinin kendi maîşetini temin için vukû bulan ricalarını kabul etmiyordu. Nazar-ı İslâmda sa'y ve amelin kıymetini irâeye maddeten kısa mânen pek büyük pek şümullü bir misal olmak üzere şârî'-i muazzamamızın seyyidü'l-ensâr Said bin Muaz (RA.) ile musâfaha edip iş işlemekten elinde hâsıl olmuş olan huşuneti görerek "Allah ve Resulullah'ın sevdiği el, bu eldir" diyerek bu eli öpmüş olduklarını zikrederiz.

Müderrislerden: Şerefeddin

TARİH

Bağdat Medeniyeti İslâmiyesi

Gördüğüm vâsi ve kesretli muâmelât-ı ticariye asla şâyan-ı teaccüb değildi. Çünkü Irak, Şam, Horasan ve daha içerilerinin yegâne iskelesi burası olup mezkûr kıtanın ithalat ve ihracatı yalnız bura vasıtasıyla icra **[1170-8]** edilmektedir.[386] Bu ehemmiyet-i mevkiyesi hasebiyle mâmûriyeti artmış ve dahilinde daru's-sınaâlar vücuda getirilerek sanayi ilerlemiştir[387] ve kubbetü'l-İslâm olmuştur.[388]

Vali Heysem'in rivayetine göre : Sadr-ı İslâm'da ehl-i İslâm düşmandan lede'l-hace tehaffuz ve tehassun için lazım olan esbâb ve şerâiti hâvi bir şehir binasına ihtiyaç hissetmiş olmalarıyla Hazret-i Ömer buranın ilk bânîsi Atabetun bin Gazvan'ı[389] Irak'ta mer'î, su ve ormana yakın bir mevki bulmak için taharrîye memur etmiş ve Atabe dahi bu mevkii bulup taraf-ı halifeye ihbar etmesiyle Hicret-i Nebeviye'nin on beşinci senesinde esâsı vaz' olunmuş idi. Yegâne alim Halil bin Ahmed ile aramızda cereyan eden musâhabet-i ilmiye esnasında kendisinden duyduğum vecih üzere tekessür eden orduların temin-i iâşesi için zimam-ı ticareti nakil ve tahvil için burası bina edilmiş ve vüs'atiyle beraber kesb-i mâmuriyet eyleyip sekene ile dolmuştur.

Ziyad zamanında burada yalnız seksen bin asker[390] söylenilmektedir. Elyevm ise halife Ebû Cafer'in ahaliye tevzî edilmek üzere vali Heysem'e verdiği bir milyon dirhemden er-

386 الف ليلة و ليلة

387 Kazvînî ve Tekâsim, s. 128

388 Mes'ûdî, C. 2, s. 67

389 İbn Havkal, s. 159 ve Tekâsim, s. 117

390 Yakut, C. I, s. 664

kek başına iki dirhem isabet etmesiyle[391] yalnız erkeklerin beşyüz bin kişi olduğu anlaşılmıştır.

Sahil itibarıyla Abbadan ile Basra arasında bir saatlik mesafe vardır. Med esnasında birkaç mil Basra'nın yukarısına çıkan deniz ile ihtilât etmesiyle[392] tatlılığını kaybeden[393] Dicle ve Fırat suları burada yekdiğerine karışır.[394]

391 Şerîşî, C. II, s. 437
392 Kazvînî, s. 205
393 Fetavâ, s. 136
394 Mukaddime, s. 55

اسلام مجموعه‌سی

شعاری : « دینلی بر حیات ، حیاتلی بر دین » در.

ییل ٥ صایی ٦٣ — ٢٤ محرم ١٣٣٧ / ٣٠ تشرین اول ١٣٣٤ — مدیری : حلیم ثابت

جلد : ٥

نسخه‌سی ١٠٠ پاره‌در — توزیع یری زمان کتبخانه‌سیدر

İslâm Mecmuası

Şiârı: “Dinli bir hayat, hayatlı bir din”dir.

Yıl: 5 Sayı: 63 24 Muharrem 1337 Müdürü: Halim Sabit

30 Teşrinievvel 1334

[30 Ekim 1918]

Cilt 5

Nüshası 100 paradır. Tevzî Yeri: “Zaman Kitaphânesi”dir.

Necm-i İstikbal Matbaası

İslâm Mecmuası

Müslümanların fâidesine çalışır. **On beş günde bir çıkar.**

Sayı: 63 **23 Muharrem 1337 – 30 Teşrînievvel 1334** **Yıl: 5**

KURÂN-I KERÎM

Mâide Sûresi

-Bismillâhirrahmânirrahîm-

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ...فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

(57) Ey müminler, sizden kim ki dininden çıkarsa dine bir zarar gelmez; zira Cenâb-ı Hak kendilerini sever onlar da Allah'ı severler ve müminlere tevazuyla muamele ve küffâra şiddetle adâvet edip fîsebîlillah mücâhede ederek levm-i lâimden korkmayan bir kavim halk eder. İşte bu da Cenâb-ı Hakk'ın bir fazl u keremidir ki dilediğine ihsan eder. Onun fazlı vâsi ve müstahikk-ı keremleri alîmdir. (58) Sizin veliyy-i hakikiniz Cenâb-ı Hakla onun resûlü ve ona iman edenlerle ikâme-i salât eden ve râki' oldukları halde bile îtâ-yı zekât edenlerdir. (59) Her kim ki Allah'ı ve resûlünü ve ehl-i imanı velî ittihaz eder, Allah'ın hizbinden ve galiplerindendir. (60) Ey müminler, sizden evvel kendilerine kitab verilenlerden ve sâir küffârdan dininizi istihza ve oyuncak edenleri dost ittihaz etmeyin ve eğer müminlerden iseniz Allah'tan korkun. (61) Siz namaza nidâ[395] *ettiğinizde onu istihza ile mel'abe edenler akılsız bir halk oldukları cihetle bu hale tasaddî ederler. (62) Sen onlara [Bizde ne ayıp gördünüz ki bizim Allahu teâlâya ve bize inzal buyurduğu kitapla bizden mukaddem inzal olunanlara iman ettiğimizle istihza edersiniz sizin çoğunuz fâsıktır.] de. (63) Size bundan daha şer ve indallah cezası verilmiş olan ahvâlinizi beyan edeyim mi, deyip [Cenâb-ı Hakk'ın lanetle rahmetinden tard* **[1172-2]** *ve kendilerine şiddetle gazap ederek kimini maymun kimini hınzır şeklinde koyduğu adamlarınız ve şeytana tapanlarınız var ki bunlar doğru yoldan azanlar ve kıyamette eşerr-i mekâna rücû edecek olanlardır.] de. (64) Onlar size gelip, iman ettik, derler. Halbuki girdiklerinde küfür ile girdikleri gibi yine küfür ile çıkarlar. Cenâb-ı Hak ise bunların ketm ettiklerini pek güzel bilir. (65) Onlardan pek çoğunu görürsün ki maâsî ve taaddîye ve ekl-i rüşvet ve ribâya müsâraat ederler. Halbuki onların bu amelleri pek çirkin bir iştir. (66) Ayâ, onların zühhad ve ulemâsı bu akvâl-i bâtıla ve ef'âl-i kabîhadan onları nehyetselerdi ne olurdu; fakat onlar da bu nehyi yapmadıklarından pek çirkin işte bulundular. (67) Yahudiler [Allahu teâlânın eli bağlıdır.] deyip buhl isnat ettiklerinden kendi elleri bağlandı ve bu kelâmları sebebiyle Allah'ın lanetine uğrayıp rahmetinden tard olundular. Cenâb-ı Hakk'ın yed-i kudreti ise pek açık olup nasıl isterse öyle infâk eder. Onlardan ekserisinin Rabbin tarafından sana inzal olunan hakkında*

395 Ezan okumak.

küfr ü tuğyânları ziyade olduğundan kıyamete kadar beynlerine buğz u adâvet ilkâ ettik ki her ne zaman ateş-i harbi îkad etmek isterlerse Cenâb-ı Hak ol adâvet sebebiyle söndürür. Bunlar yeryüzünde fitne ve fesâda sa'y ederler. Cenâb-ı Hak ise müfsidleri sevmez. (68) Eğer ki ehl-i kitab iman edip de maâsîden ittikâ etseler biz onların günahlarını ibtâl ile kendilerini cennât-ı naîme idhâl ederdik. (69) Bunlar Tevrat ve İncil'e ve Rableri tarafından kendilerine inzal olunanlara iman ile ikâme-i amel etseydiler, üzerlerinden ve ayakları altlarından nimetlere gark olurlardı. Bunlardan bazıları iktisat üzere olup pek çoğu çirkin amellerde bulundular. (70) Ey resûl,[396] *Rabbin tarafından sana nâzil olanı tebliğ et! Eğer emr-i tebliği yapmazsan hakk-ı risâleti îfâ etmiş olmazsın. Cenâb-ı Hak nâsın şerrinden seni masûn eder. Kâfirlere hidayet etmez. (71) Onlara, [Ey ehl-i kitab, siz Tevrat ve İncil ile Rabbiniz tarafından inzal olunan iman ve mûcibince amel etmedikçe umûr-ı diniyede hiçsiniz.] de. Onlardan pek* **[1173-3]** *çoğu sana inzal olunan hakkında küfr ü tuğyânlarını ziyade ederler. Fakat sen ol kâfirîn gürûhunun bu hallerinden dolayı mahzûn olma. (72) Ehl-i imandan ve Yahudilerden ve Sâibeden ve Nasârâdan her kim ki Allah'a iman etmiş ve yevm-i âhirete inanmış da amel-i sâlihada bulunmuş ise onlar için havf u hüzün yoktur.*

BEYANNÂME

"اُدْعُ اِلٰى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ..."[397]

Asr-ı hâzırda ilm-i içtima nokta-i nazarından inkişaf etmeye başlayan mesâilden biri de mesele-i vicdandır. Yakın zamanlara kadar yalnız ferdiyet itibariyle tetkikine uğraşılan vicdanın bugün içtimai şuûnâtı tespit olunmaya ve milletlerin bir vicdân-ı küllî-i içtimai ile kâim olduğu anlaşılmaya başlamıştır. Kudemâ lisanıyla ifade olunacak olursa, millet addedilen ve bir şahsiyet-i maneviye-i hukukiye olarak ibrâz-ı vücûd edecek olan heyet-i içtimaiyenin illet-i sûriyesi vicdân-ı küllîsinden ibaret demek lazım gelecektir.

Tarih-i edyân erbâbının tarifinde ittifak edemeyip durdukları din-i mutlak, milletlerin vicdân-ı içtimailerini iş'âr eden mebâdî-i külliyyedir denilse hakikate takarrüb edilmiş olur. Bu mebâdî gerek hak ve gerek bâtıl her ne ise, hadd-i zâtında o milletin cihet-i vahdet-i hayatı, vicdân-ı küllîsi, dini işte odur. Her millet böyle bir vicdan, böyle bir din ile kâimdir. Bunun içindir ki dinsiz bir millet tasavvuru tenâkuzu mutazammındır. Edyân ve mebâdî-i bâtıla herhalde mahkûm-ı zevâldir. Fakat mebâdî-i hakka bazen mâverâ-i şuura atılsa bile yine dirilir. İlelebed dirilir.

[1174-4] Küllî vicdanların teessüsü ve hudud u sugurlarının tanzimi, neşv ü nemâlarının sûret-i seyri... İşte beşeriyetin en muattal mesâili ki ulûm-ı müsbeteden hiçbiri bunlara dest-i hükûmetini uzatamamıştır. Filozofların muârazât-ı mütemâdiyesi ise insanlara sekînet-i vicdaniye vermekten ziyade reyb ü hisbân yükletmektedir. Buna binaendir ki asr-ı hâzır filozofları felsefeden îkan bekleyenlere karşı muhâcemâtı gittikçe artırmak-

396 Muhammed aleyhi's-selâma hitap.

397 Kur'ân-ı Kerîm, Nahl-XVI, 125: (Resûlüm!) Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır

tadırlar. Halbuki muvaffakiyet-i hayatiye kuvve-i azm ü iradeye, bu ise kuvve-i îkana vâbeste olduğundan tereddüd ü hisbân içinde yuvarlanan vicdanların buhrandan başka bir eserleri olamamak kadar tabiî bir şey de yoktur. Fakat en uzak noktalara kadar intişara çalışan hisbânın şuursuzluğuna nazaran bir hizmet-i keşfiyesi dahi olabileceğinden milletler felsefeyi hâkim saymazlarsa da hâdim ittihaz etmekten hâlî kalamazlar.

Vicdân-ı içtimai hâdisâtı o kadar seyyâl ve o kadar muattaldır ki kökleri ta âmâk-ı tarihe gömülmüştür. Tarîk-i tecrübede yürüyen ulûm-ı müsbete mevzuları her zaman müşâhedât-ı ferdiyenin taht-ı tahakkümüne girebildiği halde mevzû-ı içtimai, idrak ve ihtisâsât-ı umumiye asırlarca yaşamış milletlerin bile müşâhedâtını tecavüz eder de hafıza-i tarihiyeden istiâneye lüzum gösterir. Bunda müşâhidin şuhûd-ı kâmile muvaffakiyeti teslim olunsa bile bi't-tekrir netâic-i tecrübiye istihsaline imkân tasavvur olunmaz. Bir Balkan Harbi'nin ihtisâsâtı bir Harb-i Umumi ile, bir Rus Çarlığı'nın ihtişâmâtı bir Mazuri, bir Karpat hezimetiyle dûçar-ı tahavvül oluverirken bu hâdisât ve ihtisâsâttan vicdân-ı içtimainin kavâninini istikrâât-ı ilmiye ile tesbit etmek elbette müteazzirdir. Bundan dolayı ferdin bir vicdân-ı içtimai tesis edebileceği kabul edilemiyor. Tarih, vicdân-ı ferdîsi hevâ-i nefsânîsi arkasında koşarak vicdân-ı küllîsini tahrip etmiş birçok fertler gösterebilirse de bütün mebâdîsiyle bir vicdân-ı içtimai tesis etmiş efrâd gösteremez. Bu bâbda ferdî müessislere dair gösterilebilecek emsal yalnız ulü'l-azm olan peygamberân-ı zî-şân hazerâtıdır ki bunlardan hiçbirisi de teblîgâtını ferdiyetine, şahsiyetine muzaf kılmamış ve cümlesi ahkâm-ı ilâhiyenin tebliğine memuriyetlerini dava ve bi't-tecrübe **[1175-5]** ispat eylemişlerdir. Denilebilir ki bu bâbda en muvâfık menhec-i mârifet milletlerin tarihlerinde vâlid-i vicdanları olan nukûl-i sabite ile bir hads-i içtimaiye müncer olur. Nitekim edille-i müsbete-i İslâmiyenin ümmehâtı da kitab ve sünnet ile icmâ-ı ümmet olmak üzere takarrur etmiştir. Mütekellimîn ve usûliyyîn-i İslâm'ın da kabul ettikleri veçhile hadsiyât ve ilhâmât-ı ferdiye o kadar şâyân-ı ihticâc görülmediği halde mebâdî-i hakkaya muvaffak olan bir milletin hads-i içtimaisinden icmâ gibi bir hüccet-i musîbe doğabilir.

اتقوا فراسة المؤمن فانه ينظر بنورالله hadîs-i şerîfi medlûlünce nice zamanlar olmuştur ki vekâyi-i mühimme hakkında nâsın hads-i içtimaileri ukûl ve efkâr-ı ferdiyeden ziyade isabet ve hâkimiyet göstermiştir. Bu menhec üzerinde yürüyecek heyet-i içtimaiye bir taraftan usûl ve mebâdîsini kaybetmeyerek îkân ve iradesini vehnden muhafaza eder. Diğer taraftan şuûn-ı hayatiyenin teselsülâtını takiben terakki ile mazhar-ı neşv ü nemâ olur. Mürûr-ı zaman ile ihtikâkât-ı içtimaiye vicdanları basitten mürekkebe doğru götürür. Bir vicdân-ı küllî muhtelif şuubât-ı mezhebiye ve içtimaiyenin terkibini ihtiva etmeye başladığı zaman ferdî vicdanlardaki nüfuzu bir nev‘ za‘f irâe eyler. İşte asıl verese-i enbiyâ olabilmek meziyetini hâiz olan ulemâ böyle zamanlarda mebâdî-i vicdaniyeyi tenkih ve takviye ve fürûât-ı cedîde ile aralarındaki münâsebât-ı müsbete ve menfiyeyi ibraz edebilirse millet yeniden bir safvet-i vicdaniye iktisap edebilir.

Vicdân-ı küllînin bazılarına göre eczası bazılarına göre şurûtu mesâbesinde bulunan vicdân-ı ferdî ile hudûd ve münasebâtı meselesi dahi esâsât-ı hukukiye hakkında ciddi tenvirât husûle getirecek mesâildendir.

Hürriyet-i vicdan mesâili etrafında dolaşan ve hâlâ on sekizinci asır efkârını temsil etmekte bulunan müsellemât-ı hukukiye yalnız vicdân-ı ferdî mülâhazasına müstenid görünmekle tatbikât nokta-i nazarından mühim cihetlerde dûçar-ı taârruz ve müşkülât

olmaktan vâreste kalamamıştır. Hürriyet ve vicdan düsturunun tatbikinde vâsıl-ı tekâmül olduğunu iddia eden devletlerin yine takyîd-i **[1176-6]** vicdana müteallik kanunlar vaz'ından âzâde kalamadıklarını gören hukûk-ı esâsiye müellifleri bu vaz'-ı mütenâkızı tevil etmek için çalışıp duruyorlar. Halbuki alelumum kanunlar vicdân-ı küllî-i içtimaiyenin ferdî vicdanlara tahmil ettiği ahkâm-ı teklîfiyeden ibaret olacağı teemmül olunursa hürriyet-i vicdan düsturu nazar-ı hukukta dahi ferdiyetten ziyade vicdân-ı küllîye karşı taşıyacağı vezâif-i ahlâkiye ile hukûk-ı umûmiye bahsi başka incelik kesbeyleyecektir.

Fertte düstûr-ı hürriyet hem cüz'î ve hem izâfî bir tecelliyi hâizdir. Her fert hayatını kendi zımân-ı şahsisiyle bi'l-infirâd temin edemeyip bir heyet-i içtimaiye-i milliyenin cenah-ı himayetine dehâlet mecburiyetinde bulunmak hasebiyle o heyet-i içtimaiyenin vicdân-ı küllîsi ona bir takım vezâif tahmil eder ki nefsini bunlardan âzâde farz edecek sûrette hem efrâda ve hem milletine karşı hürriyet-i vicdan iddiasına kalkışacak olan fertler hiçbir millet içinde câ-yı kabul bulamazlar.

Bunun için milletlerin eâzım-ı ahrârı vicdân-ı ferdînin hürriyet-i mutlakası davasını değil, vicdân-ı küllî-i içtimaiyi temsil etmek ümniyesini takip eden ve rûh-ı küllî ıtlâkına şâyeste olan rical olurlar ki tasavvurları bir milletin tasavvuruna, ihtisasları bütün bir milletin ihtisasına tercüman olur da iradeleri o milletin irâdâtını tazammun eyler. Düstur-ı mezkûrun mutlakiyet-i tatbiki olsa olsa vicdân-ı içtimai hakkında mümkün olabilecektir.

Nefsinde kıymet-i hürriyeti şâyân-ı kayd bulunan vicdân-ı ferdî vicdân-ı içtimaiye muâraza edecek bir tarzda ser-âzâde yaşamak sevdasına düştüğü, tabir-i mârufuyla hevâ-yı nefsânîsine zebun fertler mühim bir yekûna bâliğ olmaya başladığı zaman milletin salâbet-i içtimaiyesi halele uğrar. [398]"فَمَا اخْتَلَفُوا اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَٓاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْۜ" nazm-ı sübhânîsinin ima ettiği veçhile mazhariyet-i ilim ile tekâmül ettikten sonra vicdân-ı küllîden, lisân-ı şer'in hakkullah dediği levâzım-ı vahdetten zühûl ve da'vâ-yı ferdiyet ile izhâr-ı bağy ve istiklal ederek kemâle gelmiş meyveler gibi ağacından dökülmeye temayül eden veya kendi vicdân-ı içtimaisini başka vicdanlar lehine hedme çalışan fertler hem kendilerinin ve hem milletlerinin ilel-i nikbeti olurlar.

[1177-7] Bilakis vicdân-ı içtimainin hürriyet-i kâmileye mazhariyeti îlâ-yı hikmetullahtan mâdud olarak her saadetin membaı, her faziletin mebdei olmak meziyetini ibraz eder. Bu mühimmeye irşâd için [399]"اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُۜ" zümre-i tahmîdini talim buyuran Kur'ân-ı azîmüşşân Fâtiha-i hidayetinde heyet-i içtimaiye-i İslâmın ancak Rahman, Rahîm, Mâlik-i yevmi'd-din olan Cenâb-ı Rabbü'l-âlemîne hasr-ı ubûdiyet ve istiâne ile mâsivâya ilan-ı hürriyet edebilecek bir gaye-i kemâle vusûlü yolunu göstermiştir. Ne büyük devlet ki bir millet yalnız Allah'ına boyun eğebilsin, ne büyük nimet ki bir fert böyle bir milletten cüz olabilsin!

Maamâfih anlaşılıyor ki vicdân-ı içtimai düstûr-ı hürriyeti izâfiyetten büsbütün vâreste kalamıyor. Ferdî vicdanlar hukukunun bunda bir tesir-i mütekâbili olduğu gibi âlemde muhtelif milletlerin ayrı ayrı birer vicdân-ı küllîleri bulunmak haysiyetiyle bunların nikât-ı tesâdümde birbirlerini takyîde temayülleri dahi bir emr-i bedîhî ve zaruridir. Dev-

398 Kur'ân-ı Kerîm, Şura-XLII, 14: Onlar kendilerine ilim geldikten sonra, sadece aralarındaki çekememezlik yüzünden ayrılığa düştüler.

399 Kur'ân-ı Kerîm, Fâtiha-I, 5: (Rabbimiz!) Ancak sana kulluk ederiz ve yalnız senden medet umarız.

letlerin maddiyetlerinde nasıl birer hudûd ve sügûr varsa milletlerin ve içtimai vicdanların da ma'neviyetlerinde öyle birer hudûd ve sügûr vardır. Bunlar ulûm ve fünûn-ı nâfia gibi mezâyâ ve fezâil-i beşeriye ve medeniye kavâfilinin geşt ü güzârına birer mecrâ-yı selamet ve milletlerin mukaddesâtını yağmaya gelecek olan cünûd-ı bâgıye-i dalâlete birer medhal-i şekâvet teşkil ederler ki birinci kapıyı sedde kalkışacak olan taassubdur, mezmûmdur. İkinciye mukavemet edecek olan salâbettir, memdûhdur. Hudûd-ı maneviyesini muhafaza edebilecek salâbeti hâiz olamayan milletler hudûd-ı maddiyyelerini de muhafaza edemezler. Etseler bile istikbâlinden emin olamazlar. Er, geç fenâ ve istimsâle mahkûm kalırlar.

İşte her şe'n-i yevmîsi asrî birer ders vermekte olan şu zamanda memleketimizin bu bâbdaki ihtiyâcâtı nazar-ı intibahımızı celbedecek bir nokta-i hâddeye gelmiş ve âlem-i İslâm'ın darabât-ı vekâyi ile ezilmekte bulunan vicdân-ı umumisi ufk-ı muallâ-yı hilâfetten bir kevkebe-i ümidin tulûuna nasb-ı nazar eylemiş olduğundan vicdân-ı ümmeti tagaddiye ve tatmin ve bu noktadan taksim-i vezâifi temin edecek bazı teşkilata lüzûm hâsıl olmuş ve binâberîn bu hususa ihtisâsı tabiî **[1178-8]** olan makâm-ı Meşîhat-i İslâmiye'nin ümmetin cereyan-ı dinîsine nâzım u nigehbân olması ve terbiye-i vicdaniyesine hasr-ı şuûr ve iz'an etmesi vücûbu takarrur etmiştir.

Bu sûretle hilâfet-i kübrâ-yı İslâmiye sadâ-yı dinî-i devletin makâm-ı meşîhattan bir nefha-i nevin ile yükselmesine itina edip Bâb-ı Fetvâ'da Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiye namıyla bir daire teşkili hakkındaki kanun ve ona müteferri' nizamname neşrolunmuş ve bu kere bi-havlihî teâlâ resm-i küşâdı icra kılınmıştır.

Mütâlaasından müstebân olacağı veçhile nizamnamenin tevdî eylediği vezâifin ehemmiyeti ve sinîn-i vefîre-i mesaiye mütevakkıf ümniye-i âliyenin azameti önünde Dârü'l-Hikme kendine atf-ı enzâr etmekte bulunan müminîn ile beraber mühtezzü'l-kulûb olarak ve tevfîkât-ı sübhâniyeye sığınarak hizmete mübâşeret etmiş ve üçüncü madde mûcibince ilk vazifesi olan istihzârât-ı ilmiye için programını tasavvura başlamıştır.

Teşkilatının iptidâîliği ve ilcâ-yı hâl ile vesâit-i lâzimesinin fıkdânı içinde Dârü'l-Hikme mütefekkirîn-i memleketin muâvenet-i samîmiyesi lüzumunu hissetmezse elbette idraksizlik etmiş olacaktır. Hiç şüphe yok ki nizamnamenin Dârü'l-Hikme'den beklediği hidemât yalnız Devlet-i Osmaniye ve Millet-i İslâmiye'ye münhasır bir gaye-i kemâl ihtiva etmeyip âlem-i insaniyetin vicdân-ı umumisine müteallik fezâilin taharrîsine de mün'atıf bulunduğundan Dârü'l-Hikme temenni-i muâveneti alelumum insaniyyet hâdimlerine kadar teşmilde tereddüt etmeyecek ve bu veçhile hâcât-ı insaniye ve İslâmiye'ye de kesb-i vukûf ederek müşkülât-ı diniye-i İslâmiye'nin hallinde bir merci olmak şerefini ihrâza çalışacaktır.

İnşaallah Dârü'l-Hikme bir dâr-ı taassup olmayacak, ruhas ve müsâadât-ı diniyeyi taharrî ve havâic-i İslâmiye'yi tatmine uğraşacaktır. Aynı zamanda Dârü'l-Hikme bir dâr-ı salâbet olmaya çalışacak, zarûrât ve esâsât-ı diniye ve ahkâm-ı âliye-i İslâmiye'den inhirâfı tecviz etmeyerek habl-i metîn-i ilâhîye îtisam aşkını besleyecektir. Hemen Cenâb-ı Hak tevfîkini refîk eyleye.

Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiye

[1179-9]

İLMÎ TETKÎKAT

Abdal

Bazı hadis kitaplarıyla tasavvufa ait kitapların hemen hepsinde görülen abdal hakkında vaktiyle icra etmiş olduğumuz bir tetebbuu bu kere bervech-i âtî kayd ü derc ederiz.

Abdal'ın tarifi: İbn Esîr'in *Nihaye*'sinde Hazret-i Ali (r.a.)'dan mervî olan şu: "Abdal; Şam'da olup bunlar evliyâ-yı kirâmdan ehl-i ibadet zâtlardır." sûretiyle olan tarif bu bâbda olan ilk tarif olmakla beraber en doğru ve en iyisidir.

Emirü'l-müminîn Hazret-i Ali (r.a.)'dan sonra zuhur etmiş olan lugat ve iştikak erbâbı ulûm ve lugat-ı Arabiye'ye en ziyade vâkıf olan bu zâtın sözünü tecavüz etmemek lüzumunu derk etmeyip bunlar hakkında gûna-gûn tarifler vücuda getirmiş ve bu bâbdaki âsâr ve ehâdis için [Sahih oldukları câ-yı nazar olmakla beraber] türlü türlü garip tefsir ve teviller îcâd ü ihtirâ etmişlerdir.

Mesela bunlardan İbn Esîr Hazret-i Ali'nin (r.a.) "El-abdal ..." diye başlayan yukarıki kelâmı kendiliğinden: Ahmal'in müfredi Hıml [kesre ile] veya İcmâl'in müfredi Ceml [fetha ile] olduğu gibi bunun da müfredi Bidl veya Bedl'dir ki biri ölünce diğeri onun yerine bedel olmasıyla bu nam ile tesmiye olunmuşlardır, demiştir.

Sâhib-i *Kâmus* ve şerhi *Tâcü'l-Arûs* ve *Lisânü'l-Arab* ve sıhâh sahipleriyle İbn Düreyd ve İbnü's-Sekît dahi aynı nağmeyi terennüm ediyorlarsa da bir kere bunu reddetmemekle beraber cemâhîr-i lugaviyyûnun kısm-ı ekserisi ve ashâb-ı hadis ve siyer-i nebeviye ve siyer-i enbiyâ erbâbı bu kelimenin müfredi Eşrâf'ın müfredi Şerîf olduğu gibi (Bedîl)dir demekle beraber Abdâl ile aynı mânâda bir de (Büdelâ') bulunmasını Eşrâf'tan dahi (Şürefâ') bulunmasına kıyas ile bir delil-i ıttırâd îrad ederler. İbn Esîr vesâirenin üçüncü bir misal bulamayacakları mezkûr sözleri bunun kadar kuvvetli olmamakla [1180-10] beraber bir de bu müellifin "biri ölünce diğeri onun yerine bedel olması" diye gösterdiği vech-i tesmiye dahi Abdal lafzının harf-i zâhirinden alınmış olup hiçbir esasa müstenid değildir.[400]

Gerek muhaddis gerek lugatçilerden ihtiyat ile hareket edenler ise Hazret-i Ali'nin (r.a.) kelâmıyla iktifâ ile şerh ve tefsire tasaddî etmemişlerdir.

Tîbî, Şerh-i *Mişkât*'inde الابدال بالشام والنجباء بمصر والعصائب بالعراق hadîsi şerhinde وهم الاولياء والعباد deyip Hazret-i Ali (r.a.)'dan almış olduğu bu kelâmdan sonra ihtiyâr-ı sükût eylemiştir.

İbn Şümeyl, *Esâsü'l-Belâğa*'sında Zemahşerî dahi İmam Ali (r.a.)'ın kavlini aynen nakl ile iktifâ etmişlerdir.

Abdal'ın aslı ve mânâsı: Ulemânın bu kelimenin müfredi ve vech-i tesmiyesi hakkındaki adem-i ittifakları neden neşet ediyor?

Yukarıda görüldüğü vech üzere bir defa bunlar Cenâb-ı Ali (r.a.)'ın buyurmuş olduğu هم الاولياء والعباد tefsirini tecavüz edince lisânî bir nokta-i istinâd aramışlar ve Arapça'da

400 *Sefîne-i Râgıb*'da ise Şeyh Nasîr bin el-Feth'in bunların yekdiğerlerinden bedel değil; ehl-i arzın isyanları sebebiyle müstahak oldukları azap kendileriyle def' olunmak için enbiyâ ve ashâb-ı kirâmın muhâcirîn ve ensârından olan sıddîkîn ve şühedâdan bedel olduklarını söylemiş olduğu mastûr olup sırf zâhire istinat eden bu tevil için İbn Esîr kadar bu zât dahi şüphesiz haklıdır.

müfredi gerek Bidl [kesre ile] ve gerek Bedl [fetha ile] olsun bu kelimede asla ibadet ve velâyet mânâsını bulamayınca biri ölünce diğeri ona bedel olmak vesâire gibi kerametler icâdıyla bu boşluğu tamamlamak istemişlerdir.

Halbuki Arapça'da ب، د، ل maddesinden bir sıfat olan bu kelimenin müfredi bulunan بديل de bu ibadet ve velâyet mânâsı mefkûd ise de Arapça'nın aslı (fer'i) olan İbrânî'de inkıtâ ve beytûtet ve îtizal mânâlarını ifade eden[401] maddesine göre (Bedîl)'in dünyadan kesilmiş, nâstan ayrılmış ve vech-i kerîm-i ilâhîyi **[1181-11]** ırzâ için insanlardan infirâda îtizal etmiş vesâire gibi mânâları vardır ki tamamıyla Hazret-i Ali (r.a.)'ın buyurduğu gibi âbid ve velî mânâsına olur ve hiçbir tevile mahal kalmaz. Veyahut Arapça'da aynı mânâda yani Cenâb-ı Hakk'a ibadete hasr-ı nefs etmiş olan kadın hakkında müstâmel "Betül" kelimesi kelimesi vardır ki bundan fa'îl veznindeki (Betil) dahi erkeğe verilmiş ve bilâhare (Ta')dan (Dâl) ibdâl olunmuştur ki bu halde dahi garip garip bir takım tevillere hâcet kalmamış olur.

Abdal hakkındaki menâkıb: Bunlar hakkında bazı hadis ve tasavvuf kitaplarında birçok rivayetler vardır. (*Kitâbü'l-Haberü'd-dâl alâ vücûdi'l-kutb ve'l-evtâd ve'n-nücebâ ve'l-abdâl*) sahibi Suyûtî gibi bunlar hakkında müstakil eserler vücuda getirenler de olmuştur.

İstanbul'umuzda basılan *Resâil-i İbn Âbidîn* mecmuasında dahi bu zâtın İcâbetü'l-gavs bi-beyâni hâli'n-nukabâ ve'n-nücebâ ve'l-abdâl ve'l-evtâd ve'l-gavs namında bir risâlesi görülür.

Bunların adetlerinde ittifak olmayıp Suyûtî mezkûr kitabında kırk kişi olduklarını ve yirmi ikisinin Şam ve on sekizinin Irak'ta olduğunu ve içlerinden biri ölünce diğer bir kimsenin bunun yerini tuttuğunu rivayet eder. Diğer bir ananesiyle bunların kırkı erkek ve kırkı kadın olmak üzere seksen kişi olduklarını söyler.

Daha birçok rivayetler ile bu adedi tezyîd ve tenkîs ettiği gibi cümlesi hakkında menkabeler zikr ü îrad eder. Sûfiye ise abdâlı yedi olarak kabul ederler. Seyyid Şerîf'in *Ta'rîfât*'ında Sûfiye'nin sûret-i telakkileri mufassalan görülür. Bunların tesiriyle *Abdal* kelimesi hatta bir alay sersemlere ıtlâk olunarak âlem-i İslâm'ın her tarafında görülmektedir. İranlılarda *Dîvâne-i Hudâ* ve Türklerin *Ata* ve *Torlak* dedikleri bu adamlar hiçbir zaman hiçbir yerde eksik değildir. Selef ve sadr-ı İslâm'da bunlar mevcut mu idi? Her ne kadar Ebû Nuaym **[1182-12]** *Hilye*'sinde ve İbn Asâkir *Târîh*'inde ve Taberânî *Mu'cem*'inde bunlara dair hadisler nakl ve rivayet etmişler ise de İbn Teymiyye'nin *El-Furkân beyne Evliyâi'r-Rahman ve Evliyâi'ş-Şeytân*'ında söylediği vech üzere bunların adedi bulundukları mahaller ve nücebâ ve evtâd ve aktâb hakkında resûl-i zî-şân efendimizden mervî hiç sahih bir hadis olmadığı gibi selefin dahi bu bâbda hiçbir sözleri yoktur. Hazret-i Ali (r.a.)'dan mervî yukarıki (El-Abdal...) dahi hadîs-i munkatı' olup gayrisabittir.

Maamâfih hiçbir mekân ve adede ve böyle bir teşkilât-ı rûhâniyeye münhasır olmaksızın ibadete hasr-ı nefs etmiş zevâta sırf bu zühd ve ibadetleri hasebiyle Abdal denilmeye mesâğ-ı lügavî vardır.

Müderrislerden: Şerefeddin

401 Makalenin aslında İbrânice harflerle yazılı bir kelime vardır. İM

Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiye'nin Beyannâmesi Münasebetiyle

İmza yerinde Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiye yazılı beyannâmeyi mecmualardan birinde okudum. Bir defa okumakla anlaşılamadı. Tekrar tekrar okudum. Yine de anlayamadığım bazı noktalar kaldı. Beyannâme heyet-i mecmuası itibariyle uzun bir mukaddime ile maksattan teşekkül etmektedir. Mukaddime hutût-ı asliyyesi itibariyle şöyle meseleleri ihtiva ediyor:

1) Vicdân-ı içtimai meselesi. İçtimâiyatçıların vicdan hakkındaki nazariyeleri beyannâmenin belkemiğini teşkil ettiğinden bu nazariyenin az çok izahına lüzum görülmüştür. Aynı zamanda nazariye ile asıl maksat arasındaki temas noktasını göstermek üzere din-i Mutlak'ın milletlerin -yani dili, dini vesâir hars anâsırında vahdet bulunan insanların- vicdân-ı içtimailerini iş'âr eden mebâdî-i külliyeden ibaret olduğunu söylemeyi hakikate daha karîb görmek ihtiyacı duyulmuştur.

Şunu da ilave edelim: İslâm Mecmuası bu mebâdî-i külliyyenin Kur'ân-ı Kerîm lisanında Örf ile tabir edilmekte olduğunu tahmin ediyor, zannındayım.

Yalnız vicdân-ı umuminin tecelliyâtından ibaret olup örf ile tabir edilen **[1183-13]** mebâdî-i külliyyenin butlân ile tavsif edilebileceğine aklımız ermedi. Milletin vicdân-ı küllîsini iş'âr eden mebâdî-i külliye nasıl bâtıl olabilir ve bunun hakkında nasıl mahkûm-ı zevaldir hükmü câiz görülür. Böyle şeylerde hak ve bâtıl olmanın mi'yârı vicdân-ı umumi, ruh-i âmmeye muvâfakattan başka bir şey midir ki? Bu nazariyeyi kabul edenlerce hasen, hak ve savab olmak için mârufiyet, vicdân-ı umumiye muvafakattan başka bir şeye ihtiyaç yoktur, zannederim. Bir nazariye kabul edilince bi't-tab' bunun teferruat ve levâzımı da unutulmamak icap eder. İşte şu düşünceye göre beyannâmenin (Mebâdî-i bâtıla her halde mahkûm-ı zevaldir. Fakat mebâdî-i hakka bazen mâverâ-yı şuûra atılsa bile yine dirilir...) cümlesi anlaşılamadı.

2) Vicdân-ı içtimainin teessüsü meselesi. Vicdân-ı içtimailerin fertler tarafından tesis edilemeyeceği, örflerin herhalde fertlerin fevkinde olduğu şüphesizdir. Örfler herhalde yukarıdan pek yukarıdan geliyor. Beyannâmede bu cihet hakkında îzâhat verildikten sonra ulü'l-azm olan peygamberlerin müesses değil mübelliğ olduklarını ayrıca söylemeye lüzûm görülmüştür. Burada bu nazariyelere vukûfu olanların hatırlarına bir şey vârid olur: Peygamberlerin ahkâm-ı ilâhiye olduğuna inanarak tebliğ ettikleri ahkâm ile mensup oldukları milletin vicdân-ı küllîlerini iş'âr eden mebâdî, tâbir-i diğerle mâruflar arasında bir fark mecut mudur? Mevcut olduğuna göre din ile mâruf arasında mesela Musa aleyhi's-selâmın tebliğ ettiği din ile kavminin ruh-ı âmmesi arasında ayrılık bulunmak icap eder ki Hakîm-i mutlakın böyle bir teklifte bulunacağı anlaşılamaz. Çünkü münker ü kabih ile emr, mâruf ü hasenden nehyoluyor, demektir. Bilmem buna ihtimal verilebilir mi? Böyle bir fark mevcut olmadığına göre peygamberler milletlerin vicdân-ı küllîlerinin mümessilleri olduklarına kanaat getirmek icap ediyor.

3) Vicdân-ı içtimainin anlaşılması meselesi. Vicdân-ı içtimainin, tarih ve nükûl-i sabite ile bi'l-hads anlaşıldığı söylendikten sonra hads-i içtimainin İslâmiyet'te en büyük dellilerinden olan icmâa müncer olabileceği **[1184-14]** ifade ediliyor. Bunlar da hep anlaşılıyor. Yalnız burada "Mebâdî-i hakkaya muvaffak olan bir milletin hads-i içtimaisinden icmâ gibi bir hüccet-i musîbe doğabilir" cümlesindeki "Mebâdî-i hakkaya muvaffak olan bir milletin" kaydından ne kast ediliyor? Mebâdî-i hakkaya muvaffak olmayan bir mille-

tin vücûdu mutasavver mi? Biraz yukarıda "Dinsiz bir millet tasavvuru tenâkuzu mutazammındır" denilmemiş mi idi? Herhangi bir milletin hads-i içtimaisi kendilerine göre bir icmâ, bir hüccet-i kat'iye teşkil etmez mi? Zaten her milletin icmâı ancak kendileri için muteber olup diğerleri için hiçbir kıymeti hâiz değildir.

Millet, milletin vicdân-ı küllîsi, hads-i içtimaisi, icmâı bulunduğu hakkındaki nazariyelere kulak verdikten sonra içtimai hakikatlerin milletere, cemiyetlere göre taaddüd edebileceğini kabulden başka çare de yoktur zannederiz.

4) Mürûr-ı zamanla vicdanların basitten mürekkebe doğru yürümesi meselesi. Bu mesele üzerinde çok tevakkuf edilmiyor. Bir iki umumi cümleler ile yolu hazırladıktan sonra böyle zamanlarda verese-i enbiyânın vazifeleri hatırlatılıyor.

5) Vicdân-ı içtimai, vicdân-ı ferdî ve bunlara nazaran hürriyet meselesi. Görülüyor ki bu mesele üzerinde hayli tevakkuf edilerek meselelere bi-hakkın temas edilmektedir. Fakat beyannâmenin muhterem muharriri burada da yazısına vuzuh verememiştir. Maamâfih bu meseleler hakkındaki beyânattan sonra asıl maksada girmenin yolu bulunarak ümmetin dinî cereyanına nâzım olmak, terbiye-i vicdaniyesine hasr-ı şuûr etmek üzere Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiye'nin teşkil ve küşad edildiği söylenmiştir.

Bir de Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiye'nin nizamnamesine göre bu müesseseden beklenen hizmetlerin yalnız Devlet-i Osmaniye, hatta yalnız millet-i İslâmiyeye münhasır bir gaye-i kemâl için olmayıp, bütün insaniyet âleminin vicdân-ı umumisine müteallik fezâilin taharrîsine de mün'atıf bulunduğu da ayrıca söyleniyor. Ben Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiye'nin bu nizamnamesini henüz göremedim. Nizamnamede böyle bir madde **[1185-15]** bulunduğuna göre müessesenin tahammül edilemeyecek kadar ağır bir yük altına girmiş olduğuna şüphe edilemez. Osmanlılar, hayır yalnız Osmanlılar değil, bütün Müslümanlar, hayır yalnız Müslümanlar da değil bütün insaniyet âlemi... denilince mesai ve taharriyat dairesinin ne kadar genişlediği derhal görülür. Yalnız Osmanlılık dünyası dâhilinde birçok Müslüman milletler vardır. Osmanlılığın haricine çıkınca koca bir İslâm âlemi gelir ki harsça, seviyece, dilce, meşrepçe, siyasetçe, iktisatça, hayat ve maişetçe, örf ve âdetçe birbirine uymayan düzinelerle milletler ve zümreler... Bunlardan her birinin ayrı ayrı vicdân-ı umumileri, ayrı ayrı harsları var. Bunların din ve dinî talimat hakkındaki telakkileri de başka başka... Sahrâ-yı kebîrin etrafındaki vahalarda yaşayan nim-vahşi kavimler ile Arap ceziresindeki Bedeviler, Çin medeniyetine mensup Çin Müslümanları, hâlâ göçebeliklerini muhafaza eden Kazaklar, Türkmenler, sonra mesela Avustralyalılar, Filipinliler vesâire vesâire. Bunlardan her birinin içtimai seviyeleri, binâenaleyh idrakleri, mantıkları, meşrepleri hep muhteliftir. Bunların her biri aynı mefhûmu kendi idraklerine, kendi akıl ve mantıklarına göre anlayıp kabul etmek mecburiyetindedirler. Şu hâle göre İslâm dünyası birbirine benzemeyen birçok âlemleri ihtiva ediyor demektir ki bunların her biri ayrı ayrı geniş birer belki müteaddid ihtisas daireleridir. İslâmiyet dünyasından harice çıkınca bu âlemlerin ne kadar çoğalacağı düşünülsün!

Neyse, Allah kolaylık versin, diyelim.

Beyannâmede hâtime-i makâl olmak üzere Dârü'l-Hikme'nin bir dâr-ı taassup olmayıp dinin ruhsat ve müsaadelerini taharrîye ve havâic-i İslâmiye'nin teâlîsine çalışacak bir müessese olacağı söyleniyor. İsminden de anlaşılacağı veçhile Dârü'l-Hikme'nin zaten başka türlü olacağı hatıra gelemezdi. Bu cümle ihtimal ki Dârü'l-Hikme'nin Bâb-ı Meşî-

hat'te, bilhassa Fetvâ Emâneti'nin yanı başında teşekkül etmiş olması itibariyle takiye için söylenmiştir. Herhalde biz bunu [1186-16] sened ittihaz ederiz. Maamâfih şunu da ilave edelim ki Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiye, İslâm âlimlerinin milli vicdan ve milli meşreplerini nazar-ı itibara alarak yürürse ve bunların örflerini rehber tanırsa emin olsun ki yalnız ruhsatların değil, azîmetlerin dahi kolay kolay kabul edildiğini görür.

Cenâb-ı Hak kolaylık ve tevfîk versin.

Yaşaroğlu

Bir tesadüf demek abes billah
Şu muazzam hayat-ı eflâke
Görünür de zaman vücûd-ı ilah
Bakılınca semâ ile hâke

İntizâm-ı şuûn-ı âlem-i halk
İşte burhân-ı zât-ı Hâliktır
Dinlesen nefsini duyarsın Hak
Kendini sen de kendi nâtıktır

Görünürken müessir-i âlem
Görmemek en büyük hatâ-yı beşer!
Lemeât-ı ziyâ-yı hakda dem
Ediyor pîş-i secdemizde güzer

Sorsanız hilkati eder isnâd
Kendi kendiyle var olan dehre
Varsa âlemde böyle bir îcâd
Hakka lâyık değil mi ey kefere?!

Bir de bak enbiyâ-yı zî-şâna
Hangisinden eder dürûğ-ı sudûr
Hakkı îlâm edip bu ekvâna
Kıldılar hepsi âlemi pür münevver!

Ölmüş âlemleri dahi yer yer
Eylemiş nûr-ı zâtına mücellâ!
Muntafî-i âlem kamer derler
Bu da burhân-ı sâtı'-ı Mevlâ

Üstümüzde fezâ-yı bîpâyân
Secdegâh-ı mükevkeb haşyet
Bî-nihâye nücûm pür-lemeân
Sanki kandil-i ma'bed-i fikret!

Şerefeddin

Necm-i İstikbal Matbaası – Müdîr-i Mes'ûl: Halim Sabit